

VERITAS ET VITA

A BTA teológiai szakfolyóirata

2015

TARTALOM

3–56

Az Alkotó pihen? – A mediopasszív igealakok és a theologicum passzívum szerepe az Újszövetségben • *Balla Péter*

57–185

A soát követő egyes egyházi megnyilatkozások gyakorlati hatása a zsidó-keresztény kapcsolatokra Sopronban a rendszerváltástól napjainkig • *Roóz Zoltán*

186–274

A világi vezetéselmélet és menedzsment összevetése a biblikus, Szentlélek általi vezetéssel • *Tóth Sándor*

275–375

„Talán minden hiába volt?” A zsidó-keresztények judaizmusba történő visszahátrálásának problémája a Római Birodalom történelmi, politikai és vallási viszonyainak fényében • *Zsíros Tünde*

A teológia tudománya iránt megnövekedett érdeklődést mutatja be folyóiratunk újabb különszáma. Főiskolánkon jelentős számban tanulnak munkájuk mellett, ám a teológia tudománya iránt szenvedélyes érdeklődést mutató hallgatók. Mesterszakos teológusaink (MA) körében egyre-másra születnek tudományos szempontból is figyelmet érdemlő szakdolgozatok. 2014-ben a Veritas et Vita külön számában először adtunk hírt ezekről a munkákról.

A szerkesztő bizottság úgy döntött, hogy a 2015-ban kitűnőnek minősített szakdolgozatokból két részletben egy egész csokorral kíván bemutatót adni hallgatóink kutatási munkáiról. Az itt következő újszövetségi, egyháztörténeti, bibliai vezetéstudományi és vallásszociológiai dolgozatokkal egyben szeretnénk tisztelni a 110 éves iskolánk tudományosságát megalapozó elődeink előtt.

Rektori salutem

Prof. Dr. Veres Sándor Péter

Felelős szerkesztő: *Dr. Veres Sándor Péter*

Szaklektor: *Dr. Gerzsenyi László*

Borító és tördelés: *Papp Szabolcs*

Szerkesztőség címe: 1068 Budapest, Benczúr u. 31.
Telefon: +36 (1) 342-7534, e-mail: kutatointezet@bta.hu

Kiadja: Baptista Teológiai Akadémia
Felelős kiadó: *Dr. Almási Tibor* rektor

Kiadó címe: 1068 Budapest, Benczúr u. 31.
Telefon: +36 (1) 342-7534, e-mail: bta@bta.hu

Megjelenik évente kétszer • Ára 1950 Ft

Előfizethető: BTA Gazdasági Hivatal, 1068 Budapest, Benczúr u. 31.
Megvásárolható: MBE Könyvesbolt, 1068 Budapest, Benczúr u. 31.

HU ISSN 2063-0565

Nyomda: Mátyus Bt.,
Felelős vezető: Mátyus Gyula
Minden jog fenntartva!

AZ ALKOTÓ PIHEN?

A mediopasszív igealakok és a theologicum passzívum szerepe az Újszövetségben

BALLA PÉTER

Témavezető:

Prof. Dr. Almási Tibor rektor; tanszékvezető egyetemi tanár

Bevezetés

Szakedolgozatom témaválasztásában nagymértékben befolyásolt, hogy eddigi tanulmányim során nem talákoztam olyan munkával, amely az ógörög nyelv (legyen az attikiai nyelvjárás vagy a koiné) speciális genusával foglalkozott volna, a mediopasszív alakokkal. A magyar nyelven vagy akár angolul elérhető nyelvkönyvek sem szentelnek külön fejezetet a mediopasszív alaknak.

Praesens imperfectumban a mediális és a passzív igék alakilag azonosak. Ez a két genus olvadt egybe. A méltán népszerű angol nyelvű görög nyelvtankönyv, melyet F.Blass és A. Debrunner írt és Robert W. Funk szerkesztett, egy mondatot szán az általam tárgyalt alaknak.

„The system of voices in general remained the same in the Hellenistic period (including the NT) as in the classical period of language. Modification have arisen mainly because of the tendency to merge the middle and the passive into a single voice.”¹

A magyar nyelven elérhető görög nyelvtankönyvek a mediális és a passzív igealakokat teljesen külön kezelik. Szerettem volna autentikus forrásból információt kapni a mediopasszív alakokról, ezért egy mélyinterjú keretében megkérdeztem Dr. Bolonyai Gábort az ELTE görög tanszékének vezetőjét, aki a következőket mondta:

„A cselekvő ragsor és a mediopasszív ragsor őseredeti, indouerópai örökség. Ez nagyon régen kialakult, ezt a nyelvhasználók teljesen egyformának érzik vagy érezték. A görög nyelvfejlődés előtti időszakból megvolt ez a kettősség. Ezt a görög, mint külön nyelv fejlődésében vissza lehet vezetni a legkorábbi időszakig. A mediálisnak egy nagyon tág használata van a görög nyelvben, a latinban inkább a passzívra szűkült le a második személyragsor. A görögben a mediális nagyon színes, legalább öt-hat tendenciát meg lehet állapítani a használatukkal kapcsolatban.”

A mediopasszív alakok legalább olyan sokszínűséggel rendelkeznek, mint a mediális igék. A passzív és a mediális aspektus egyidejű jelenléte külön érdekességet jelent a nyelvi elemzés során.

A magyar nyelven elérhető nyelvtankönyvek közül az igeragozás kategóriáit Szabó Mária újszövetési görög könyvéből idézem.

Az igeragozás kategóriái a következők:

Activum (cselekvő)

Medium (közepes)

Passzívum (szenvető)

Az **activum** esetében az alany végzi a cselekvést.

A **medium** az activum és a passivum között áll: az alany önmagával kapcsolatosan cselekszik: önmagán (vagyis tárgya a saját cselekvésének, ez a visszaható igének felel meg), a maga érdekében vagy a maga erejéből (ez magyarra csak körülírással fordítható).

A **passzívum** esetében az alanyon más végzi a cselekvést. Csak az instans actióban (futurum és aorisztosz) alakultak ki külön passzív formák, egyébként a passzívum formailag megegyezik a médiummal (mediopasszív formák).

A deponens (álszenvedő) igéknek csak az alakja passzív vagy mediális, a jelentése cselekvő. Vannak semideponens (félíg álszenvedő) igék is, melyeknek csak egyes alakjai deponensek.²

A legegyszerűbb kategóriák megismerése is felvetheti azt a kérdést, hogy hogyan kell értelmezni az alakilag azonos, jelentésükben azonban többértelmű igéket. Vagyis, ha egy ige mediopasszív alakban van, akkor az csak mediális lehet, vagy csak passzív, esetleg mind a kettő egyszerre? Az instans igeragozás esetében ez az alak különbség miatt egyértelmű, de véleményem szerint egy mediopasszív ige mind a két jelentéstartalmat egyidejűleg hordozhatja, s olykor ezek a jelentések még egymást erősítik is.

Dr. Bolonyai Gábor is megerősített abban, hogy kutatásom releváns:

„Létezik ez a jelenség. Ritka, de létezik, hogy egy igét kétféleképp is érthetünk egyszerre.”

Szakdolgozatomban olyan speciális igehelyeket fogok megvizsgálni, ahol mediopasszív alakok szerepelnek. A mediopasszív alak indirekt módon egy külső alanyt feltételezhet, aki gyakran maga Isten. Arra szeretnék választ kapni az adott igehelyek vizsgálatával, hogy Isten hogyan avatkozik bele az ember

életébe illetve, hogy az ember milyen személyes felelősséggel bír. Próbálok megvilágítani, hogy Isten és ember közötti „együtműködés” esetében milyen arányok jellemzik ezt a kapcsolatot a cselekvés aktivitására vagy passzivitására nézve.

A kutatásom témája nem csak egy adott teológiai diszciplínára korlátozódik. Nem csak az Újszövetségi görög nyelv megismerése szempontjából fontos, hanem olykor gyakorlati teológiai kérdéseket is felvet egy-egy igealak. Az applikációt próbálok majd kerülni az exegézis során, és a gyakorlati értelmezés kapuját nyitva hagyni az olvasó számára. Az exegézis során az adott verset szeretném nyelvi analízis, kontextuális, kortörténeti elemzés által megérteni, ki-mondottan a mediopasszív alak sajátosságaira koncentrálni.

Hat bibliai részt fogok mélyebben vizsgálni, melyek tartalmilag eltérő üzenetet hordoznak, de közös bennük a mediopasszív igealak. Dogmatikai dominanciát hordozó hipotéziseimet a kutatás előtt állítom fel, és a dolgozat végén fogom levonni a következtetést, hogy a kezdeti hipotéziseim megállják-e a helyüket, vagy megdőlnék.

H1: Az üdvösséget nem lehet kimunkálni, csak érvényre lehet juttatni a gyakorlati életben.

H2: Az ember a saját erejéből nem képes megváltozni.

H3: Isten terve az ember folyamatos fejlődése.

H4: A keresztény ember megerősödése Istentől függ.

H5: A hívő ember nem képes elhagyni Jézus Krisztust.

H6: A bűnbánat az Istennel való kibékülés első lépése.

A kutatás metodikája a következő:

Magyar fordítások vizsgálata

Magyar nyelvű kommentárok vizsgálata

Angol nyelvű kommentárok vizsgálata

A szöveg exegézisének elkészítése

Szaktekintélyek véleményének kikérése

Szemináriumi elemzés

Saját vélemény kialakítása

Konklúzió levonása, a kezdeti hipotézisek helytállóságának megállapítása

SPECIÁLIS IGESZAKASZOK RÖVID VIZSGÁLATA

A mediopasszív igealakok speciális eseteinek vizsgálata által lehetőség nyílik a genus pontosabb megértésére. A következő szakaszban egy-egy vers rövid vizsgálata következik, ahol a kérdéses igealakokkal találkozunk. Ezek olyan különleges esetek, amelyek alapján kategóriákat állíthatunk fel a mediopasszív alakoknál.

A mediális jelentés kizárja a theologicum passzívum lehetőségét

1.Thesszalonika 5:17

„Szüntelenül imádkozzatok!”

„ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε,”

1.Thesszalonika 5:18

„Mindenben hálaát adjatok; ...”

„ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε”

A προσεύχεσθε egy praesens imperfectum mediopasszív pl./2. imperativus. Alakilag lehetséges lenne az ige indicativus-i értelmezése is, de a szövegkörnyezet a felszólító módra enged következtetni a kijelentő mód helyett.

Az ige alapjelentése: imádkozik, kívánságát, óhaját elmondja Istennek, könyörög, kér

Érdekes, hogy az „imádkozni” igének nincsen aktív alakja, ezért deponenciára következtethetünk. Az Újszövetség ezen kívül még két igét használ a kérésre, könyörgésre, de kimondottan a προσεύχομαι egy mediopasszív ige, melynek nincs aktív alakja. A deponens álszenvedő alak, amely alakilag passzív, de jelentésében aktív. Ebben az esetben vizsgálendő, hogy csak a deponencia a hangsúlyos, vagy az ige mediális aspektusa is. A mediopasszív alakok esetében gyakran felételezhetünk egy külső alanyt, aki a cselekvést aktívan végzi, a nyelvtani alany pedig ennek passzív elszenvedője. Kutatásom alatt próbáltam olyan igéket keresni, ahol kizárható az egyik vagy a másik értelmezési sík (mediális és passzív). Sok esetben mind a kettő megállja a helyét a teológiai kontextust figyelembe véve. Ennél az igénél a passzív értelmezési sík, pontosabban a theologicum passzívum kizárható, mert logikailag nehézségeket okozna. Átvitt értelemben természetesen az imádság közben Isten is cselekszik, de ez már nem a nyelvtani alak által meghatározott kijelentés, hanem teológiai meglátás. Tehát a προσεύχομαι ige esetében az ember a cselekvő alany és a nyelvtani alany is. A passzív értelmezési síkot kizártam, tehát marad a deponencia, vagy a mediális értelmezés. A mediális sík vizsgálata érdekes számomra. Mediális igéknél gyakran előforduló jelenség, hogy az alany nem magán végzi a cselekvést (aktív ige + visszaható névmás), hanem más szempontból érintett a cselekvésben. A προσεύχομαι ige a prepozíció miatt egy irányultságot fejez ki. Az ember irányultságát Isten felé. Az imádságot elmondó ember (akár a saját javára mondja el az imádságot, kérést, akár másokért könyörög) a cselekvő alanyiség mellett más aspektusban is érintett a cselekvésben. Ezt tökéletesen visszaadja a görög mediális igealak. Speciális eset, amikor az imádkozó magáért imádkozik. Ebben az esetben az alany az imádságot kimondó ember, az imádság tárgya saját maga, és az imádság címzettje Isten. Az imádság (ha keresztény imádságról beszélünk) címzettje minden esetben Isten, eltekintve a szentekhez szóló katolikus imádságoktól. Ha az imádkozó önmagáért imádkozik, (és találhatunk ilyen kérést az Újszövetségben, Lukács 17:5,

„Növeld a mi hitünket”; Lukács 18:13, „Irgalmazz nékem, bűnösnek”), akkor a cselekvés alanya és a cselekvésnek a témája, „tárgya” is egyben. Ebben az esetben a cselekvés alatt a cselekvő személye is megváltozik, mert kéréseit Isten elé tárja, és egyidejűleg a saját lelkében mennek végbe pozitív folyamatok. Összegezve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az imádságra való felszólítás egy aktív cselekvésre szólít fel, de a mediális aspektusok sem elhanyagolhatók, miszerint az imádkozó javára is történik az imádság.

A hálaadás igéje az εὐχαριστεῖτε. Ez egy praesens, imperfectum aktív pl./2. imperatívuszi alak.

Az ige alapjelentése: hálát ad, áld, dicsóít, magasztal, hálát érez valaki iránt.

Ennek az igének van aktív alakja és a szövegben is egy aktív imperatívusz található. Praesens imperfectum pl./2.-ben legyen szó akár mediopasszív, akár aktív igékről, a felszólító mód alakilag azonos a kijelentő móddal. Ezek az esetek minden esetben vizsgálatot igényelnek. Általában a szövegekörnyezet egyértelműsíti az értelmezést, de találhatunk olyan esetet is, ahol mind a kettő elfogadható (János 14:1, „Higgyetek Istenben”/ „Hisztek Istenben”). A deponens igék használata a görög nyelv fejlődése során alakult ki, és nagyon nehéz megállapítani, hogy volt-e ennek bármiféle szabályszerűsége.

A theologicum passivum jelenléte kizárja a mediális értelmezés lehetőségét

1. János 5:18

„Tudjuk, hogy aki Istentől született...”

„Οἶδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ...”

A γεγεννημένος alakilag egy praesens perfectumi mediopasszív participium. A participiumok (melléknévi igenevek) nem igék ugyan, de igékből alakultak ki, és van olyan eset, hogy igei dominanciát hordoznak a névszói értelem helyett. A magyar nyelvben 3 féle melléknévi igenevet különböztetünk meg: folyamatos, befejezett és beálló (lásd. Rácz Endre-Takács Etel: Kis magyar nyelvtan). Vizsgált példánkban a fordító a befejezett melléknévi igenevet használta. Véleményem szerint ez helyes, mert az ige perfectumi alakja is ezt támasztja alá. A perfectum sajátossága, hogy egy múltban lezáródott cselekvést ír le, melynek a jelenbeli hatása az exponált. Az Istentől való születettség állapota, illetve annak megőrzése a hangsúlyos ebben az igeversben is. Imperfectumi és perfectumi alakokban a mediopasszív jelleg nem csak igéknél, hanem participiumoknál is fennáll. Vizsgálatot igényel a mediális és a passzív értelmezés egyaránt. Alanyiság szempontjából kijelenthetjük, hogy az újjászületés, az Istentől születés esetében, a cselekvő alany Isten. Ő az, aki újjászüli az embert. Ebben a munkában az embernek semmi aktivitása nincsen, ez kizárólag Isten cselekedete. A mediális értelmezést határozottan kizárom, mert az ember nem képes magát újjászülni. A perfectumi jelleg miatt sokkal inkább elfogad-

ható, hogy az ember felelőssége nem az újjászülés munkájában realizálódik, hanem az újjászült állapotban való megmaradásban, annak megőrzésében. Ez a megközelítés oldja fel a vers nehezen érthető szerkesztését, s óv meg sok tévtanítás elfogadásától, miszerint aki egyszer Istentől született az soha többé nem vétkezik. Az Isten általi újjászülés egy lezárt cselekvés, melynek hatása az engedelmesség által érvényesülhet az ember életében. Erre találhatunk utalást a vers második felében (megőrzi magát). Összegezve kijelenthetjük, hogy az újjászületésben, az Istentől nemzetség eseményében az embernek nincs aktív cselekvő feladata, de annak a hatását meg kell őriznie. Isten cselekszik, de az Ő cselekvésének a hatását engedni kell érvényre jutnia az embernek.

Az alany és a tárgy egymástól való elválása

A következő igevers, amely külön kategóriát határoz meg a mediopasszív alakok körében, a Római levél 14:1 verse. Ebben az esetben az alany és a tárgy elválik egymástól a mediális értelem esetében.

Róma 14:1

„A hitben erőtlent fogadjátok be, nem ítéltetvén vélekedéseit.”

A προσλαμβάνεσθε egy praesens imperfectum mediopasszív imperatívusz. Alakilag az indicativus is értelmezhető, de a szöveggörnyezet egyértelművé teszi, hogy itt felszólító mód áll.

A szó alapjelentése: hozzávesz, segít, hozzáfűz, magával visz, társít, összefog.

A vizsgált versben a szó speciális jelentése: bizalmas közösségbe, családi környezetbe befogad valakit, bizalmas kapcsolatba fogad.

A szótárban található aktív alak, tehát a szó aktív alakban is létezik, azaz nem deponens. A ragozás mégis egy mediopasszív imperatívuszi alak. Mediopasszív alakoknál a mediális és a passzív értelmezést is meg kell vizsgálni. A theologicum passzívum esete jelen helyzetben kizárható. A passzív értelmezés sem menne gördülékenyen, tehát a mediális értelmezés a legvalószínűbb. Mediális igék esetében a cselekvő nem csak önmagán végezheti a cselekvést, (ez lenne a visszaható eset), hanem valamilyen más érdekeltsége is lehet a cselekvésben. A vizsgált mondatban az apostol a befogadásra szólítja fel a híveket és megnevezi ennek a befogadásnak a tárgyát is, mégpedig a hitben erőtlenekeket. A „maga mellé vesz, fogad” ige egy irányt is magában hordoz, amit úgy lehetne fordítani, hogy -hoz, -hez, -höz. „Fogadjátok magatokhoz a hitben erőtlenekeket”. Itt a visszaható jelleg nem abban nyilvánul meg, hogy a cselekvő önmagán végzi a cselekvést, de másodlagos értelemben mégis, mivel önmagához fogadja a tárgyat. A cselekvésben érintett, tehát hasznára vagy kárára fogadja oda a hitben erőtlent. Ezeket a lehetőségeket mind magában hordozza a mediális alak. A hitben erősek lehet, hogy kárként, plusz munkának érzik a hitben erőtlenek befogadását, de a másik fél haszonként éli meg ezt a helyzetet.

A megszólított, a cselekvő alany, és a nyelvtani alany különbsége

A következőkben vizsgált igeversben a megszólítottak, mint passzív alanyok vannak jelen, feljüket szól a felszólítás, de a cselekvést nem ők végzik.

Galata 6:7

„*Ne tévelyegjete, Isten nem csúfoltatik meg; mert a mit vet az ember, azt aratádjja is.*”

„*Μὴ πλανᾶσθε...*”

A felszólítás egy tiltó szóval kezdődik. Ha a *Μὴ* tiltószó egy imperfec-tummal szerepel egymás mellett, akkor egy már folyamatban levő cselekvés abbahagyására kell gondolni. Nem egy még el nem kezdett folyamat megkez-désére, hanem egy folyamat abbahagyására. Így szólítja fel az apostol a galátákat, hogy hagyják abba, hogy a megtévesztettség állapotában vannak. Va-lójában itt a felszólítás feljüket hangzik el, de a cselekvő alany a megtévesztő. A galata gyülekezetek hívei a megtévesztettek, akiket félrevezettek a júdaizáló tévtanítók. A *πλανᾶσθε* egy praesens imperfectum mediopasszív imperatívusz. Az ige létezik aktív akcióban is, tehát nem deponens. Az ige alapjelentései: megtéveszt, becsap, eltéved, letér a jó útról, eltérít a jó útról. Az ige aktív és passzív alakban is értelmezhető. A mediopasszív alaknak van a leggazdagabb jelentéstartalma. Ha passzívként értelmezem, akkor arra kell gondolni, hogy a galáciabeli hívek egy külső hatás által kerültek a tévelygés állapotába. A té-velygés egy folyamatos cselekvés. Ennek az abbahagyására szólítja fel őket az apostol. Valójában a megtévesztőket kellene felszólítani, hogy hagyják abba az aktív, megtévesztő cselekvést, de mivel ezt az apostol nem tudja megtenni, ezért a híveket szólítja fel, hogy ne engedjék tovább, hogy megtévesszék őket. Ebben az esetben a mediopasszív alak passzív részét helyeztük előtérbe. A mediális értelmezés azt jelentené, hogy ne csalják meg magukat. Ebben az esetben nincs külső alany, hanem az apostol őket magukat szólítja meg, hogy ne vezesse őket félre tovább a saját téves meggyőződésük. A vizsgált szakaszban erre az értel-mezésre hajlanék, hogy itt nem a tévtanítók félrevezető cselekvéséről beszél az apostol, hanem a galatabeliek belső eltévelyedéséről. A kontextus vizsgálata azt támasztja alá, hogy itt az apostol arra szólítja fel őket, hogy ne csalják meg magukat. Ez az értelmezés egy visszaható névmással kifejezhető lenne, de a görög a mediopasszív alakot használja, tehát nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy erre kell gondolni. A mediopasszív alak megengedi a több értelmezési sík egyidejű helyességét is.

Különbség a klasszikus görög nyelvhasználat és a koiné között

Következő példánkban egy olyan esetet fogok vizsgálni, amely által ki-mutatható a klasszikus (attikai) görög nyelv és a koiné közti különbség. Az Új-szövetség nyelve a koiné, az egyszerűsödött görög köznyelv. A klasszikus

göröghöz képest sok esetben egyszerűbb alakokat használ az Újszövetség, de egyéb különbségek is vannak. Néhány szó használatában is eltéréseket találhatók.

1.Timótheus 1:18

„Ezt a parancsolatot adom néked, fiam Timótheus, a rólad való korábbi jóvendölések szerint, hogy vitézkedjél azokban ama jó vitézséggel, ...”

„ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν...”

A vizsgálni kívánt szó a *στρατεύῃ* ige, amely alakilag egy praesens imperfectum mediopasszív conjunctivus. Az Újszövetségben csak mediopasszív alakban fordul elő, de létezik az igenek aktív alakja is. Varga Zsigmond szótárában deponensnek nevezi.³ Ez a kijelentés vizsgálatot igényel.

Az ige alapjelentése: hadat vezet, harcol, hadakozik, hadi szolgálatot teljesít.

Szinonimáit tekintve elmondható, hogy a *στρατεύῃ* a harcol jelentés mellett inkább egy katonai tevékenységnek a műszava, ebből származik a stratégia, stratégia szó. A mediopasszív alak használata azért érdekes, mert feltételez egy külső alanyt. Ha a passzív értelmezést preferálok, akkor a theologicum passzívum jelenléte mondható el. Isten harcol, Ő adja az erőt, Ő jár elől. Ez a teológiai kontextust tekintve helyes. Ha a mediális jelentést részesítem előnyben, akkor arra kell gondolni, hogy a fiatal szolgálattevő saját maga ellen harcol (visszaható eset). A tapasztalatok azt mutatják, hogy ilyen eset is fennállhat a keresztény élet során. Véleményem szerint mind a két eset előfordulhat egyidejűleg, s ezek nem gyengítik egymást. A közvetlen szöveggörnyezet vizsgálata általában segítséget nyújt az értelmezés során. Akkor mondható ki egy ígéről, hogy deponens, ha nem létezik aktív alakja. Akkor sem minden esetben egyértelmű, hogy a deponencia lesz a domináns, vagy a mediopasszív ragozás hordoz magában többletjelentést. Minden esetben meg kell vizsgálni, hogy az aktív, a passzív, vagy a mediális értelmezés az elfogadható. A klasszikus görög nyelvben ezt az igt használják aktív alakban. Az apostol is használhatta volna egy szinonimát, hogy kifejezze mondanivalóját. Véleményem szerint ez a szóhasználat indokolt, és a mediopasszív alak is gazdag jelentéssel bír, nem a deponencia a hangsúlyos ebben az esetben. A kontextus vizsgálata is erre mutat. A következő versben az apostol a hitről és a jó lelkiismeretről beszél.

„Megtartván a hitet és jó lelkiismeretet,”

„ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν,”

A hitnek a szava a *πίστις*, amely nagyon gazdag jelentéssel bír. Elsődlegesen a bizalom, hűség, megbízhatóság jelentéseket hordozza. A lelkiismeret szava szintén alátámasztja a feltételezésem, miszerint a mediopasszív alak használata indokolt. A lelkiismeret szava a *συνείδησις*, amely az Istennel való együttlátásnak a szava. A jó lelkiismeret együtt látja a dolgokat Istennel, azaz kapcsolódik Istenhez. A hit harcát megharcolni csak Istennel együtt lehetséges. Az apostol használhatta volna a „versenyzés” szavát is, amely aktív értelemben

használatos az Újszövetségben, de a katonáskodás, és az Istennel együtt harcolás csak ebben az alakban található. Nem minden esetben mondható el, hogy Isten, mint külső alany megjelenik. Vannak olyan esetek, hogy a *σπατεῖω* ige negatív előjellel szerepel, (pl. kívánságok esetében).

Jakab 4:1

„*Honnét vannak háborúk és harcok közöttetek? Nem onnan-é a ti gerjedelmeitekből, a melyek a ti tagjaitokban vitézkednek?*”

Ebben a versben is a *σπατεῖω* ige szerepel, de kizárható a theologicum passzívum, ha csak nem úgy értelmezzük, hogy Isten a kívánságaink ellen harcol. Ez az értelmezés elég nehézkes. Ebben az esetben a mediális értelmezés a helyes, miszerint megjelenik egy belső harc az emberben a saját kívánságai ellen, önmaga ellen. Ebben a harcban kérheti Isten segítségét, de nem jelenik meg Isten, mint külső cselekvő alany.

HAT KIEMELT IGERÉSZ MÉLYEBB VIZSGÁLATA

Róma 12:1-2 exegézise

Első lépésként a magyar nyelven elérhető bibliafordításokat vizsgálom meg.

*Kérlek azért titeket atyámfiai az Istennek irgalmasságára, hogy szánjátok oda a ti testeiteket élő, szent és Istennek kedves áldozatul, mint a ti okos tisztelgeteket. És ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem **változzatok el a ti elméteknek megújulása által**, hogy megvizsgáljátok, mi az Istennek jó, kedves és tökéletes akarata.*

Károli fordítás

*Az Isten irgalmára kérlek tehát titeket, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeiteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek; és ne igazodjatok e világhoz, hanem **változzatok meg értelmetek megújulásával**, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.*

Újfordítás

*Kérlek azért titeket atyámfiai az Istennek irgalmasságára, hogy szánjátok oda a ti testeiteket élő, szent és Istennek kedves áldozatul, mint a ti okos tisztelgeteket. És ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem **változzatok el a ti elméteknek megújulása által**, hogy megvizsgáljátok, mi az Istennek jó, kedves és tökéletes akarata.*

Békés-Dalos fordítás

„Az Isten irgalmára kérlek tehát titeket, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek; és ne igazodjatok e világhoz, hanem **változatok meg értelmek megújulásával**, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.”

Kecskeméthy fordítás

„Kérlek azért titeket, atyámfiaim, az Isten irgalmasságára, hogy a ti teste-teket adjátok élő, szent és Istennek kedves áldozatul, s így a ti szolgálatotok okos legyen. És ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem **változatok el a ti értelmek megújulása által**, hogy megválasszátok, mi legyen az Isten akarata szerint jó és kedves és tökéletes.”

Káldi fordítás

„Kérlek tehát benneteket, testvérek, Isten irgalmasságára, hogy adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen a ti ésszerű istentiszteletek. Ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem **alakuljatok át értelmek megújításával**, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a jó, neki kedves és tökéletes.”

Káldi Neovulgata

A magyar fordítások összevetése után, amiben különbségeket találtunk a vizsgált kifejezéssel kapcsolatban, a magyarázatos bibliák kommentárjait ismertetem. A Magyarázatos Károli Biblia minden páli levél előszavaként tartalmaz információt a levél keletkezési körülményeiről. Ezek előrébb vihetik a gondolatainkat, ha van bennük számunkra releváns információ.

„A levél eredeti címzettjei a római gyülekezet tagjai voltak, túlnyomó részben pogányok. Mindamellet a zsidók bizonyára tekintélyes kisebbséget alkottak a közösségben. Pál eredetileg talán az egész levelet a római gyülekezetnek küldte, ami után a szélesebb körű terjesztés érdekében ő vagy valaki más egy rövidített változatot is használt...”⁴

A római levél címzettjei lehettek pogányok és zsidók egyaránt. A megváltás egyetemes, minden emberre kiterjedő, aki Istenhez fordul és Jézus Krisztust, mint megváltót elfogadja. A bűnösség is minden emberre kiterjed, amit a levél harmadik részében olvashatunk, tehát a megújulás, elváltozás minden embernek szüksége és feladata. A tárgyalt bibliavers kommentárja a következőket foglalja magában:

„Változatok el: Itt egy folyamatot, nem egy egyszeri eseményt takar ez a kifejezés. Ugyanezt a szót használják a szentírók Jézus megdicsőülésének beszámolóiban és a 2. Korintus 3:18-ban.”⁵

A magyarázatos bibliák kommentárjai után térjünk át kimondottan a római levélről szóló kommentárok megismerésére. Vélhetőleg a magyar nyelvű szö-

vegek megismerése közelebb fog vinni ahhoz, hogy megértsük, mit is jelent az „elváltozni” kifejezés.

„Pál először azt parancsolja, hogy ne igazodjatok (szó szerint: „ne gyetetek hozzá igazodva”; ez a görög kifejezés csak az 1Pt 1:14-ben fordul még elő) e világhoz. Most félre kell tenni a jelenlegi gonosz világ életmódja szerinti életet. Aztán Pál ezt parancsolja: hanem változzatok meg (jelen idejű, szenvedő, folyamatos alak, „tartsatok ki a megváltozásban”) értelmetek megújulásával. A „megváltozásnak” fordított görög igéből (metamorphouste) ered a metamorfózis kifejezés, mely teljes, belülről kifelé történő változást jelez. Ennek a változásnak a kulcsa az értelem (noos), az ember hozzáállásának, gondolatainak, érzéseinek és tetteinek központja. Ha az ember értelme folyamatosan megújul Isten Igéje, az imádság és a keresztyén közösség lelki hatása által, akkor az életmódja is folyamatosan átalakul.”⁶

„A római levelet sokáig az első rendszeres keresztyén teológiának tartották, s ezért két fő részre osztották: 1-11-ig hittan, 12:1-15:13-ig erkölcsstan. Azonban közelebb járunk a valósághoz, ha az egész levelet egy írásban grandiózus igehirdetésnek mondjuk, amely a keresztyén igazságról szól, hogy a keresztyén életre intsen. Így megmarad a levél belső egysége, elismerjük gyakorlati, az életre vonatkozó, életbevágó jellegét, s tudomásul vesszük, hogy ezt a gyakorlatiasságot, életrevalóságot a legmélyebb titkok és igazságok biztosítják.”⁷

Ravaszh László újszövetési kommentárjában a következőket olvashatjuk:

„A Krisztusban megújult, beleoltott hívőknek ez a fő-fő feladatuk és hivatásuk, hogy az elmúlótól elforduljanak, és az újba belegyökerezzenek. Erre vonatkozik: ne alkalmazkodjanak a régihez, az elmúlóhoz, a megítélthez, hanem hasonuljatok át a ti elméteknek megváltozása által az új eonhoz.”⁸

A nagyon közérthető és méltán népszerű Jubileumi kommentár ide vonatkozó szakasza a következő:

„A kegyelemből, hit által megigazult gyülekezetnek értelmes istentiszteletével kell Ura előtt megállnia, miközben figyelmét az őt körülvevő bűnös eón helyett Isten akarására irányítja

Az intelmek szokásos bevezetése után Isten irgalmasságára mutat rá Pál: ez nemcsak indítéka, de formája, mintája, közege, forrása is az új típusú istentiszteletnek. Ennek lényege ezért csak az lehet, hogy teljes személyiségünket odaszánjuk az ember és világa iránt irgalmas Isten cselekvésének eszközéül, élő és szent módon. Ez hártja el azt a veszélyt, hogy hasztalan vitákkal vagy gyümölcstelen vallásos cselekedetekkel fecséreljük el erőinket. Ez azért hangsúlyos, mert a régi világkorszak, amely letűnt és megítélt kategóriáival éppen vallásos kategóriával elsősorban! Köröttünk él, szüntelen kísértést jelent kegyességünkre nézve, hogy a lényeges helyébe az értelmetlent,

a hasznos helyébe a gyümölcstelenet tegyük, éppen egy magasabb rendűnek hirdetett kegyesség jegyében. Ezért kell az új életben megújulni az eszmélkedő értelműnknek is, hogy e kísértések helyett egyedül Isten akaratára legyen érzékeny, mert csak ez az igazán jó, helyénvaló és tökéletes.”⁹

Az interneten online formában elérhető Szegedi Kommentár nagyon érdekes fogalmazást használ magyarázatában:

„A 12. fejezet első két verse háromszoros felszólítást intéz a római hívekhez: (1) ajánlják föl magukat élő áldozatként Istennek; (2) ne hagyják, hogy kultúrájuk befolyásolja őket (inkább ők alakítsák a kultúrát); (3) engedjék, hogy Isten átalakítsa őket a Szentlélek által. Pál ezeket a felszólításokat annak alapján fogalmazza meg, amit eleddig a levélben közölt olvasóival: a teremtmények iránt tanúsított isteni „irgalmak” (a görög többes szám az irgalmas tettek sokaságára utal) története alapján.”¹⁰

A kultúrához, korszellemhez való idomulás abbahagyása az egyén feladata. Az Isten értelmet megújító munkája pedig a hívőt az Ő jó, és tökéletes akaratának felismeréséhez vezeti el. Az emberi és az isteni cselekvés kapcsolódik itt össze a kommentár magyar szövegének elemzése alapján.

„A világhoz való hasonulástól azért óv, mert szembeállítja ezt a világot (aión) az eljövendővel. A hívő ember tehát ne kösse magát végérvényesen a földi javaihoz és a testi kívánságaihoz. A gondolkodás megújítása ugyanaz, mint a lelki ember magunkra öltése. Csak ilyen lelkülettel ismerjük fel igazán Isten akaratát és tökéletességét.”¹¹

Érdekes a párhuzam a lelki ember magunkra öltése és a gondolkodás megújítása között. A lelki embert mi öltjük magunkra, de az értelmünket nem vagyunk képesek megújítani, ez Isten munkája a mi Hozzá igazodásunkkal...

A könnyen elérhető és közérthető kommentárok szövege után térjünk rá a teológiai könyvtárakban megtalálható szakszövegek elemzésére.

„És ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg a ti elmétek (értelmeitek) megújulása által, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi a jó, ami neki tetsző és tökéletes. Az apostol ezzel a szavakkal a személyes oda-szentelés egy további elemét mutatja meg, mégpedig a magunk megőrzését a világ gonosz befolyásától, attól a hatalmas rendszertől, amelyet a Sátán létesített, s amelyben élnünk kell. Nem elég külsőképpen elszakadni a világtól, szüntelenül meg kell újulnunk értelmünkben, megőriznünk magunkat szeplőtelenül a korszellemtől, az emberek szokásaitól és az uralkodó közvéleménytől, az olyan emberek befolyásától, akik Istent nem ismerik, és szívük sötétségében élnek.”¹²

A két korszak feszültségéről olvashatunk Lüthi írásában:

„A rabbik két időszakot különböztetnek meg: a régi és az új világkorszakot, a régi és az új aión-t. A Messiás megjelenéséig a régi aión van érvényben, a Messiással azonban megkezdődik az új. Számunkra, keresztények számára megkezdődött az új világkorszak, mert számunkra Krisztus a Messiás. „Az Úr

jókedvének esztendejét” mintegy beharangozták. Erre a titokzatos változásra, voltaképpen megújulásra céloz Pál. Ámbár még a régi földön vagyunk, még a régi korszakban lakozunk, de az új világ és az új idő már elkezdődött.”¹³

A kommentárok közérthetőségük miatt népszerűek leginkább. A görög nyelven nem tudó olvasó számára a szöveg üzenetének megértése a legfontosabb, nem a nyelvtani alakok szerkezete. A magasabb teológiai végzettséggel rendelkezők számára sokat adhat egy-egy nyelvi elemzés megismerése. Példaként vizsgáljunk most meg egy teológiai tanár által készített magyarázatot, amely a római levél adott szakaszával foglalkozik.

„Az etikai döntés következményéről szól a második vers: folyamatként már itt elkezdődik s kiteljesedik bennük az eszkhatalogikus valóság: a παραστήσαι egyszeri aktusával kezdődik, s a végrehajtás iteratív, ismétlődő folyamatában teljesedik ki, akkor, ha nem a világ σῶμά-ja, külső formája szerint, hanem νοός-ban, a gyakorlati értékelés centrumában történik belső változás. A σῶμά és a μορφή eredetileg különböző jelentésű volt: a σῶμά külsőleges dolgot jelentett, a μορφή pedig belső struktúrát. Kasemann szerint azonban a koiné idején ez a különbség már nem volt olyan éles... A σῶμά tehát külső, a μορφή organikus formát, a συναρμηματιζέω alkalmazkodást, utánczást, a μεταμορφωω pedig elváltozást jelöl.”¹⁴

A görög szöveg megértése komoly nyelvismeretet igényel. Az előzőben említett szótanulmányt csak példaképp emeltem be ehhez a részhez. A görög nyelvi analízis csak a későbbi részekben kerül majd elő.

Ha végére értünk a magyar nyelvű kommentárok vizsgálatának, akkor az angol szakirodalom megismerése a következő lépés. Angol nyelvű kommentárok nagy számmal elérhetőek akár könyvtárakban, akár könyvesboltokban.

„The renewing of the judgement implies a restoration of man to a primitive condition from which he has fallen. The lineaments of God in human nature which had grown dull, almost obliterated by the wear and tear of godless existence, are made vivid again. Like the whitewash removed from the walls of an ancient edifice, and no longer allowed to conceal the glorious frescoes or carving beneath, so the chamber of the heart is renovated by the reception of the Spirit of Christ, and the defilement and deceptions give place to the pristine conception of man into the likeness of God, retouched, remodelled by him who maketh all things new.”¹⁵

Az angol nyelvű kommentárok között különböző nyelvi készséggel rendelkezők is találhatnak a szintjüknek megfelelőt. A következő kommentár angol szöveget tartalmaz, de szerzői a görög nyelvtani szabályok alapján vonták le következtetéseiket.

„Do not conform yourselves to this present world. This is the first imperative, negatively expressed. What Paul means by „conforming” is not

explained here, but is to be understood of the contrasting transformation or metamorphosis by the Spirit of Christ, of which he speaks in 2 Cor. 3:18. „This world” is passing and imperfect; hence the Apostle’s recommendation. Paul alludes to the Jewish distinction of „this world/age/aeon” and the „world/age/aeon to come” a distinction that was adopted by the early church and given a Christian nuance. For Paul the „world/age/aeon to come” has already begun; the „ages” have met at the start of the Christian dispensation. Hence Christians, though in „this world” must live for God and not be conformed to any other standard... Be transformed: or „let yourselves be transformed” (BDF 314) i.e., with the aid of God’s grace and the holy Spirit. This is the second imperative, positively expressed: a complete metamorphosis of thinking, willing, and conduct is recommended. By a renewal of your whole way of thinking: The metamorphosis is not external but inward, involving the renewal of the „nous”, that aspect of the human being which is considered the seat of intellectual and moral judgement...¹⁶

A következő két kommentár komolyan foglalkozik a görög nyelvtan szabályszerűségeivel, és a görög szavak jelentésével.

*„The use of **the passive imperative μεταμορφοῦσθε** is a consonant with the truth that, while this transformation is not the Christians’ own doing but the work of the Holy Spirit, they nevertheless have a real responsibility in the matter – to let themselves be transformed, to respond to the leading and pressure of God’s Spirit. We may bring out the force of the tense by translating: ‘stop allowing yourselves be conformed ... continue to let yourselves be transformed. The present imperative may be used to indicate that an action already happening is to continue indefinitely, and in a prohibition to indicate that an action which is happening is to stop... The transformation is not something which is brought about in an instant; it has to be continually repeated, or, rather, it is a process which has to go on all time the Christian is in this life.’¹⁷*

Az angol nyelven elérhető kommentárok szövegének megismerése után a szakasz exegézisének elvégzése a következő lépés. A nyelvi analízis előtt elengedhetetlen a kontextuális elemzés. A szűk szöveggörnyezetben az apostol felszólítja a hívőket, hogy szánják oda testüket (magukat) élő és szent áldozatul. Ezt a 12. rész 1. versében olvashatjuk. A 2. vers egy καὶ kapcsolatos kötőszóval szinkronizálja az első és a második igeverset. A καὶ görög kötőszó nagyon gazdag jelentéssel bír, jelen esetben és-ként kell fordítani. A kapcsolatos kötőszó után egy felszólító módot találunk, ami egy tiltás. A Μὴ egy tiltó szó, ami egy imperfectummal társulva egy jelenleg folyó esemény abbahagyására szólít fel.

A „ne szabjátok magatokat e világhoz” egy már folyamatban lévő esemény, melynek megszakítása, abbahagyása a felszólítás célkitűzése. A συνηματίζεσθε egy praesens imperfectum mediopasszív imperatívuszi alak. Meg kell vizsgálni, hogy a mediális, vagy a passzív jelentés a domináns. Ha a

mediális alakot tekintjük mérvadónak, akkor a hallgatóság önmagán végzett cselekvése hangsúlyos, ha a passzív értelmezésnél döntünk, akkor a nyelvtani alany és a cselekvő alany elválik egymástól. Passzív esetben úgy kellene fordítani, hogy „ne szabassatok”. Ebben az esetben egy külső behatás által szabattatnak a hívők valamihez, t.i. a világhoz. A világ ebben az esetben nem csak helyhatározó értelmű lehet, hanem a dativusi alak lehetővé teszi, hogy egyidejűleg a cselekvő alanyt is lássuk benne. Tehát, a hívők ne szabattassanak a világ által az adott korszellemhez. Az adott korszellem, ami szöges ellentétben állt a keresztyén életvitellel, végső soron a világ fejedelme által sugalmazott életvezetés, azaz a Sátántól ered. Az apostol a világhoz való hozzáalakítás cselekvését tiltja (abbahagyását parancsolja), tehát jelen esetben az Istentől sugalmazott keresztyén gondolkodás és a Sátántól sugalmazott világi gondolkodás feszül egymásnak. Nagy veszélyt jelentett az akkor élő krisztushívők számára, hogy a Jézus Krisztust nem valló közösségek magukhoz szabják cselekedeteikben és gondolkodásukban a hívőket. A συσχηματίζεσθε ige etimológiai vizsgálata során kiderül, hogy a szó eredeti jelentése a hozzáalakítás, sematizálás. Innen ered a séma szavunk. Az imperativus, ha passzív génusszal találkozik, az a magyar nyelvben nehezen értelmezhető eset. Mivel a hívek a világ által szabattatnak a világoz, az apostol nem tudja a világot felszólítani a cselekvés abbahagyására, de fel tudja szólítani a híveket ennek megengedésének abbahagyására. Ez után egy ellentétes kötőszó következik ἄλλα, ami a két ellentétes cselekvési formát köti össze. A felszólítás után (egy bizonyos cselekvés abbahagyásának parancsa) egy másik cselekvés elkezdésére szólít fel az apostol. A két tagmondat között található kötőszó egyértelművé teszi az igék ellentétes jelentését. A μεταμορφοῦσθε praesens imperfectum mediopasszív imperativuszi alak, melynek jelentése „átalakít”, „átalakul”, „átváltozik”. A μετα igekötő és a μορφοῦ ige találkozásával jött létre. Az εσθε ragozás mediopasszív, amely pl./2-ben jelenthet indicativus és imperativust is. Jelen esetben a kontextus egyértelműsége miatt kijelenthetjük, hogy itt imperativusról van szó. Érdemes azonban megvizsgálunk az alanyiség kérdését. A metamorfózis magyar szavunk magában hordozza a külső alaki változás többletjelentését. Ezzel szemben az apostol egy belső változást akar kifejezni és az igéhez kapcsolja az értelem, elme megújulását. A μεταμορφοῦ igét használja az Újszövetség a Máté 17:2 és Márk 9:2-ben, amelyekben Jézus megdicsőülés-hegyi elváltozásáról olvashatunk.

A metamorfózis ige nem minden esetben jelent külső alaki változást, de asszociálhatunk egy külső cselekvő alany létezésére. A mediopasszív alak is ezt támasztja alá. „*Változtatok el a ti elméteknek megújulása által*”, az elváltozás egyszerre lehet mediális és passzív is. Ha a passzív értelmezést preferáljuk, akkor egyértelműsíthetünk egy külső alanyt, mégpedig Istent (theologicum passivum). Az előzőekből leírtakból kitűnik, hogy a világhoz szabás esetében, még ha nem is közvetve, de a Sátán a cselekvő alany. Az elváltozásnál a cse-

lekvő alany Isten. Ez a kijelentés a teljes teológiai kontextust tekintve helytálló, mert az ember nem képes saját erejéből megváltozni, csakis Isten közbeavatkozó megváltoztató munkája által. Kérdésként merülhet fel, hogy a mediális és a passzív értelmezés egyidejűleg elképzelhető-e. Véleményem szerint a kettő nemhogy kizárja egymást, hanem egymást erősíti. Tisztázásra került tehát a külső alany (Isten) léte és tevékenysége, de nem hanyagolható el a mediális értelmezés sem. A mediális alakokat gyakran helyettesíti egy aktív ige és egy visszaható névmás. Ha ez esetünkben így jelenne meg, azt kellene mondanunk, hogy változtassátok meg magatokat. Ez nem hordozná magában a külső alany lehetőségét.

A μεταμορφωῶ ige mediopasszív ragozást kapott, pedig létezik aktív alakja is, tehát nem deponenciáról van szó. Az a meglátásom, hogy a szerző tudatosan használja a mediopasszív imperatívusi végződést az aktív imperatívuszi helyett, nyitva hagyva a kaput, hogy theologicum passzívumként is értelmezhető legyen. Ha csak egy passzív cselekvésről beszélünk, akkor az imperatívuszi jelleg csorbulna (ezt általában a magyarázatok a permesszivitással oldják fel). Az aktív alak használata sem lenne helyes, tehát a mediális értelmezés lép fel a passzív mellett, pontosabban a mediális a primer értelmezés, és a passzív szekunder. Az ember nem képes megváltoztatni magát önerőből, de képes effektíve hozzájárulni Isten változtató munkájához, erejéhez. Itt a medialitás azon aspektusa érvényesül, hogy az alany érintett, érdekelt a cselekvésben. Hogy a medialitás konkrétan milyen cselekedetekben realizálódik annak meghatározását, értelmezését meghagyjuk a lelkipásztoroknak, igemagyarázóknak. A két cselekvés, a világhoz szabás és az elváltozás (értelem megújulás) nem mehet végbe egy időben. Ha valaki a világhoz szabja magát, akkor nem engedi Istennek, hogy megújítsa az ő értelmét. Ha valaki abba hagyja a világhoz való idomulást, akkor olyan állapotba kerül, hogy Isten munkája érvényre juthasson az éltében. Az el-, és megváltozás esetében nem tudunk százalékos arányt kimondani, hogy ebben mennyi az isteni rész, és mennyi múlik az emberi felelősségen.

Véleményem szerint Istennek szándéka, hogy az embert folyamatosan változtassa (megszentelődés), de az emberi hozzájárulás ezt gátolhatja, lassíthatja, vagy akár teljesen eliminálhatja. Visszanyúlva a 12. rész 1. verséhez azt mondhatjuk, hogy az ember felelőssége, pontosabban az embertől elvárt cselekvés az odaszánás. Dr. Bolonyai Gábor a következő véleményt mondta a verssel kapcsolatban:

„A cselekvő alany és a nyelvtani alak elválhat egymástól, ezt a nyelvtan megengedi, de a szerző nem mondja ki. Elsődlegesen a mediális értelmezést gondolom, másodlagosan a passzív is benne lehet. A passzív imperatívuszok kérdése nagyon speciális. Példaként említeném a láttatás igéjét: „láttasd magad” / „engedd, hogy lássanak”. A μεταμορφωῶ ige a klasszikus görög írásokban is megjelenik, ahogy az istenek átváltak emberekké, állatokká, vagy akár növényekké. συσχηματίζεσθε igének a jelentése, hogy valaminek ugyanolyan funkciója lesz,

mint másnak, ugyanolyan alakja és ugyanolyan formája. Emellett testtartást, táncmozdulatot is jelenthet. A "ne igazodjatok" jelentése, hogy ne idomuljanak a természetes cselekedetekhez. Folyamatos ellenállás a világ nyomásának és a természetes, egyértelműnek tűnő cselekedetek elhagyása Krisztus miatt."

Érdekes Pálnak a szóhasználata mert nem a megtérés klasszikusnak számító műszavát használja, ami az értelem átállítása lenne, hanem a μεταμορφωò ígét, ami inkább egy formálódást jelent. Az olvasóknak nem megtérésre volt szükségük, hanem az értelmük megújítása által a formálódásra. A megtérésre sok felszólítást találunk az Újszövetségben, az elváltóság szava itt szintén imperatívusz, de mediopasszív. Kezdeti hipotézisem alátámasztásra került, miszerint az ember nem képes önjelétől megváltozni. A nyelvtani alak alapos vizsgálata hozzásegített ahhoz, hogy megértsem Isten munkája és az emberi felelősség relációját. Számos kommentár felsorolja példaként az általam vizsgált szakaszt, ami még inkább indokoltá tette a vizsgálatot, s nyelvtankönyvekben is szerepel.¹⁸

Filippi 2:12 exegézise

Az elérhető szakirodalom vizsgálatát a leginkább érthető és közkézen forgó munkákkal fogom kezdeni, a bonyolultabb, angol és görög nyelvismeretet igénylők felé haladva. Ha egy Bibliát olvasó ember találkozik olyan szakasszal, amely számára nehezen érthető, akkor első lépésként összehasonlíttja a magyar nyelven elérhető fordítások különböző variánsait.

*Annakokáért, szerelmeseim, amiképpen mindenkor engedelmeskedtetek, nem úgy, mint az én jelenlétemben csak, hanem most sokkal inkább az én távollétemben, félelemmel és rettegéssel **vigyétek véghez a ti idvességeteket;***

Károli fordítás

*Azért, szeretteim, ahogyan mindenkor engedelmeskedtetek, nemcsak jelenlétemben, hanem sokkal inkább most távollétemben, félelemmel és rettegéssel **munkáljátok üdvösségeteket,***

Károli fordítás revideált

*Ezért tehát, szeretteim, ahogyan mindenkor engedelmeskedtetek, nem csupán jelenlétemben, hanem sokkal inkább most, távollétemben is, félelemmel és rettegéssel **munkáljátok üdvösségeteket,***

Újfordítás

*Kedveseim, ti, akik mindig engedelmesek voltatok, félve-remegve **munkáljátok üdvösségeteket,** nemcsak amikor jelen vagyok, hanem sokkal inkább most, amikor távol.*

Békés-Dalos fordítás

*Így tehát, kedveseim, amint mindig is engedelmesek voltatok, **munkáljátok üdvösségeteket** félelemmel és rettegéssel, nemcsak úgy, ahogy jelenlétemben tettétek, hanem még sokkal inkább most, a távollétemben.*

Jeromos Bibliafordítás

*Így hát szeretteim, ahogy mindenkor engedelmeskedtetek, nemcsak jelenlétemben, hanem még sokkal inkább távollétemben: félve és rettegve **munkáljátok ki megmenekülésteget**.*

Csia Lajos fordítás

*Úgyhogy, szeretteim, miképpen mindenkor engedelmeskedtetek, ne csak úgy, mint az én jelenlétemben, hanem most, az én távollétemben sokkal inkább, félelemmel és rettegéssel **munkáljátok a ti üdvösségeteket**.*

Kecskeméthy fordítás

A terjedelem rövidsége nem teszi lehetővé az összes magyar fordítás felsorolását, így csak a legismertebbeket említettem meg. Ezen fordítások összevetése után, meg kell vizsgálnunk a különböző magyarázatos bibliák bevezetésében leírt kortörténeti megjegyzéseket, a levél keletkezésének idejét és okait, a szerző szóhasználatának miértjeit, azaz a levél sitz im lieben-jét.

Magyarországon a két legelterjedtebb magyarázatos biblia (Biblia magyarázó jegyzetekkel, Magyarázatos Károli Biblia) közül a Magyarázatos Károli Biblia bevezetésében a következőket olvashatjuk:

„A levél megírásakor Pál elsődleges célja az volt, hogy Filippi keresztény híveknek megköszönje az ajándékot, amelyet római letartóztatásáról értesülve küldtek számára. Mindamellet ezt az alkalmat felhasználja arra, hogy hírt adjon saját életkörülményeiről, bátorítsa a filippibelieket, hogy álljanak meg szilárdan az üldöztetés ellenére is, és örvendezzenek, tekintet nélkül a körülményekre, alázatra és egységre buzdítsa őket, Timótheust és Epafroditust ajánlja a Filippiben élő gyülekezetnek, és felhívja figyelmüket a köztük levő judaizálókra és az antinomistákra.”¹⁹

A keletkezés körülményeinek átolvasása után meg kell vizsgálnunk a szövegkörnyezetet. A Filippi 2:12 vers kontextuális elemzése során mindenkinek feltűnhet, hogy a jól ismert „Krisztus himnusz” után helyezkedik el. Az engedelmesség szemléltetéseként és példaadás céljából írja a megelőző részeket Pál. A kontextuális vizsgálat után a magyarázatos bibliák konkrét, az adott vershez tartozó megjegyzéseit vizsgáljuk meg. A Magyarázatos Károli Biblia a következő kommentárral viszi tovább gondolatainkat:

„ Vigyétek véghez a ti idvességéteket: Munkálkodjatok rajta, míg célba nem értek. Nem arra vonatkozik, hogy az ember cselekedetekkel kiérdemelhetné az üdvösséget, hanem inkább arra, hogy az üdvösségnek lelki téren növekedésben és fejlődésben kell kifejeződnie. Az üdvösség nem csak egy egyszer és min-

denkorra elfogadott ajándék; egy állandó folyamatban jut kifejeződésre, amelyben a hívő keresztény részt vállal.”²⁰

A laikus bibliaolvasó eddig juthat el a szakasz megismerése során, ami természetesen elegendő a lényegi üzenet megértéséhez. A különböző kommentárok segítségül hívása már könyvtárlátogatást igényel. A következőkben ezeket fogjuk sorra megvizsgálni.

Minden, teológia iránt érdeklődő ember számára elérhető a kommentárok számos változata, amelyek akár az interneten elektronikus formában, akár nyomtatott formában teológiai egyetemek könyvtáraiban megtalálhatók. Ezek segíthetnek a problémás igeszakaszok pontosabb megértésében.

*„Szükségeitek és Krisztus példájának fényében határozott kéréssel fordul hozzájuk: **félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket.** Általánosan az az értelmezés, hogy ez a buzdítás a filippiben élő szentek egyéni üdvösségére vonatkozik. Pál arra buzdítja őket, hogy „munkálják ki” üdvösségüket, vagyis alkalmazzák hétköznapi életükben azt, amit Isten kimunkált bennük Lelke által. Nem az volt a feladatuk, hogy megdolgozzanak üdvösségükért, hanem hogy munkálják ki üdvösségüket, amit Isten már nekik adott. A hívők között felbukkanó széthúzás és büszkeség fényében ez az értelmezés tűnik helyesnek... Mindez csak Istennel valósítható meg, aki képessé teszi őket a cselekvésre... Isten munkájának elvégzéséhez egyaránt nélkülözhetetlen Isten felhatalmazása és az emberi felelősségvállalás. A hívők Isten partnerei, együtt dolgoznak Vele.*”²¹

Ezzel a véleménnyel szemben Kálvin János a következőket írja:

„Félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket! Mint ahogy egykor a pelágiánusok büszkén dicsekedtek ezzel a mondattal, hogy dicsőítsék az ember képességét, ugyanígy tesznek ma a pápisták; hiába van előtte ez a mondat: [Isten az aki ébreszti bennetek az akarást és a cselekvést az ő tetszésének megfelelően], hogy ezt ellensúlyozzák, mintegy pajzsként ragadják elő ezt a két szót: Munkáljátok üdvösségeteket. Ők tehát az üdvösség munkáját megfelelően Isten és az ember között. A „munkáljátok” szót a szabad akaratra vonatkoztatják, az „üdvösség” pedig szerintük az örök élete jutalma. Erre azt felelem, hogy az üdvösség itt a mi elhívásunk egész folyamatára vonatkozik, és e szó jelenti mindazokat a dolgokat, melyek által Isten teljessé teszi azt a tökéletességet, amelyre Ő minket ingyen által predesztinált. Mi pedig akkor töltjük be elhívásunkat, ha a Szent Lélek által irányítva áhítózunk az igazi boldog élet után. Isten hív minket és felajánlja nekünk az üdvösséget, a mi dolgunk pedig az, hogy magunkhoz öleljük azt, amit Ő felénk nyújt. De sem egyik sem másik nem tőlünk származik. Mi ugyanis akkor cselekszünk, ha Ő felkészített minket a cselekvésre. Az a szó, amit az apostol itt használ („munkálni”), azt is jelenti: véghez vinni. Emlékeznünk kell arra is, amit már említettem, hogy Pál apostol itt egyáltalán nem azt teszi vita tárgyává, hogy meddig terjed a mi lehetőségünk, hanem egyszerűen arról ad tanítást, hogy Isten milyen jószágosan működik bennünk, de ugyanakkor nem engedi, hogy mi restek és hanyagok legyünk, hanem

*titkos és rejtett inspirációval ösztönöz minket, és gondos szeretettel törődik ve-
lünk.* ”²²

A következőket írja egy, a Filippi levélről szóló kommentár:

*„Az t a felszólítást, hogy a gyülekezet félelemmel és rettegéssel vigye vég-
hez a maga üdvösségét, az apostol egy olyan mondattal indokolja, amely a fel-
színes logika szerint teljesen ellene mond az azt megelőző felszólításnak. A
következő indoklást tartanánk logikusnak: Vegyétek komolyan az üdvösségete-
ket, mert az most már rajtatok áll. Ehelyett Pál azt mondja: [mert az Isten az,
aki munkálja közöttetek mind az akarást, mind a cselekvést jótetszéséért.] Sokan
erre az igehelyre hivatkoznak, amikor azt akarják bizonygatni, hogy a keresz-
tény élet titkát csak dialektikusan, egymásnak ellentmondó állításokban lehet
kifejezni. Csak az elvont logika állítja, hogy az Isten munkája és az ember fe-
lelős igyekezete kizárja egymást. De a keresztény élet logikája szerint az egyik
a másiktól következik.* ”²³

A Jubileumi kommentárban a következőket olvashatjuk:

*„Krisztus szolgálatából nemcsak az embernek a másik emberért való szol-
gálata következik, hanem az embernek a maga felé irányuló szolgálata is: mun-
kálni kell a saját üdvösségét. A két szolgálat szervesen, elválaszthatatlanul
összetartozik, nem különíthető el egyik a másiktól. Pál ezt írja a filippibeli gyü-
lekezetnek: Vigyétek véghez a ti üdvösségeteket...*

*Mivel Isten végez mindent, azért az ember nem passzív, hanem a legna-
gyobb aktivitásra van kötelezve. Isten munkálkodásában minket élő személynek
tekint. Úgy kegyelmez, hogy bennünk élő akaratot formál.* ”²⁴

A magyar nyelvű irodalmak megvizsgálása után térjünk rá az idegen nyel-
ven elérhető kommentárookra. Angol nyelven sok kommentárt meg lehet találni
a teológiai könyvtárakban, amik segítségül lehetnek, ha rendelkezünk a meg-
felelő szintű nyelvismerettel. Természetesen a görög nyelv ismerete adja a leg-
pontosabb megértést, de ezt csak az angol szakirodalom vizsgálata után fogjuk
tárgyalni.

Az angol nyelvű Bibliában (KJV,NIV) a „munkáljátok üdvösségeteket”
úgy olvashatjuk, hogy „work out your salvation”. Mit jelenthet ez a kifejezés,
és miért ezt használták a bibliafordítók? A kommentárok vizsgálata során erre
próbálunk választ kapni.

Három fajta munkát különböztet meg egy angol nyelvű kommentár:

- Salvation is a supreme work
- Salvation is a divine work in man
- Salvation is a human work in man

„He work is you for your salvation, not for your destruction. Destruction would require no work on his part, a mere violation would extinguish you for ever, but he works to save you... Work out your salvation. No one can do the work for you, no one can believe, repent, and love for you. The work is absolutely personal. Man's encouragement to this work is the co-operation of God.”²⁵

Hasonló gondolatokat találunk egy másik angol nyelvű kommentárban:

„The burden of this paragraph is the plea that the Philippians work out their salvation. They are encouraged to work out what is already there. That they work out what God worked in does not capture Paul's picture. Int he verb form, out is an intensifying preposition, as in the expression „to wok out a problem”. It is to complete or bring something to its goal.”²⁶

Végül ismerkedjünk meg egy szintén angol nyelvű kommentár magyarázatával:

„The verb Paul uses „κατεργαζεσθε” has the sense of working at something until it is brought to completion, hence to accomplish, to achieve, to bring about. Its tense is present, which heightens this idea, denoting not so much present time as continuous action.”²⁷

Az angol nyelvű kommentárok megismerése után, ha rendelkezünk görög nyelvismerettel, akkor el tudjuk végezni a szakasz exegézisét. A következő pontban ezt fogom tárgyalni. A vizsgált szakasz levélben való elhelyezkedése fontos szempont az üzenet megértésében. A filippibeliekhez írott levél 2. részének 12. versével foglalkozom, amit a Krisztus-himnusz előz meg. Ennek jelentősége azért hangsúlyos, mert az apostol a 12. verset egy hasonló szóval kezdi, ami megindokolja mondanivalóját. Nem minden egyes szavát fogom vizsgálni a 12. versnek, csak azokat, amelyek számomra relevánsak illetve problémát okoznak. A kontextuális elemzés jelen esetben megelőzi a nyelvi analízist, mert a szövegkörnyezet ismeretében tudom csak az adott verset helyesen értelmezni. Az első rész 27. verséig visszanyúlnak az apostol felszólításai és példaként hozza Krisztust az engedelmisségben. A 2. rész 12. verse ezzel kezdődik: „*ezért tehát*”. A problémásan értelmezhető szókapcsolat a következő: „*munkáljátok üdvösségeketek*”. A *κατεργαζεσθε* egy többes szám második személyű, felszólító módú ige. Az *εσθε* végződés lehetővé teszi, hogy kijelentő módban is értelmezhesük. A praesens imperfectum' mediopassive pl/2 alakban lévő igék minden esetben két értelmezési síkon hordoznak jelentést, az egyik az indicativus, a másik az imperativus. Ez azért jelentékeny különbség, mert ha egy bizonyos dologra fel kell szólítani az alanyt, ebből indirekt módon azt szűrhetők le, hogy ő még a cselekvés effektív elvégzését nem kezdte el, ellenben az indicativus (kijelentő mód) ténymegállapításként jelzi, hogy az adott cselekvés már folyamatban van. Némely vélemény szerint az indicativusban szereplő mondatok látens felszólítást tartalmaznak, amely adott esetben még a direkt imperativusi alaknál is erősebbek. Például a dekalógus igéi kijelentő módban

szerepelnek, tehát a tízparancsolat nem felszólításokat tartalmaz, hanem kijelentéseket. Vizsgált igeszakaszunkban az üdvösség munkálásának igéje lehet indicativusban és imperativusban is. Mind a két alternatíva mellett szólnak érvek és ellenérvek egyaránt. Ha indicativusként értelmezzük, azzal egyenlőségjelet teszünk, pontosabban szinonimaként értelmezzük az engedelmesség és a munkálás kifejezését, mivel az engedelmesség igéje kijelentő módban van, ezért az üdvösség munkálásának igéjét is kijelentő módként értelmezhetjük, mintegy magyarázó jellegű bővebb kifejtést. A kontextus az indicativusi értelmezés ellen szól, mivel a szövegkörnyezet felszólításokat tartalmaz leginkább. Az imperativusi értelmezés ellenérveként említem meg, hogy ha a munkálásra fel kell szólítani a gyülekezeti tagokat, akkor úgy tűnhet, hogy a munkálás igéje egy magasabb rendű cselekedet az engedelmességhez képest. Véleményem szerint a *κατεργάζεσθε* ige felszólító módban szerepel a szövegben.

Ezt megerősíti Dr. Reuss András teológiai professzor véleménye, amit erről a versről mondott: „*Nem indicativus a Krisztus himnusz miatt, hanem imperativus... A felszólító módok sokasága az 1. rész 27. verséig nyúlik vissza. A κατεργάζεσθε esetében a szövegkörnyezet és a nyelvtani alak mást sugall. A szó tartalmában nincs benne a mediopasszivitás, azt a szövegösszefüggés fejezi ki. A "véghezvinni" fordításról az a véleményem, hogy a gyakorlati dolgokban megjelenő új életet fejezi ki. Tehát, hogy az új élet mutatkozzék meg.*”

Rengeteg problémát és teológiai félreértést okozott ennek a versnek a helytelen értelmezése. A reformátorok küzdöttek az ellen, hogy a hívő emberekre a katolikus egyház ráerőltesse az üdvszerző cselekedetek dogmáját s annak követését. A kifejezés pontos értelmezése segítségünkre lehet a félreértések elkerülésénél és a probléma feloldásában. A *κατεργάζεσθε* ige alakilag egy praesens imperfectum mediopasszív pl/2. A *κατεργάζομαι* aktív alakban nem létezik, vagyis a szótárban csak passzív (mediopasszív) alakot találunk, ami felveti a deponencia kérdését. A deponens (álszenvedő) alak azt jelenti, hogy egy ige alakilag passzív, de jelentésében aktív. A koiné görögben találkozhatunk olyan igékkel, amelyeknek nincsen aktív alakjuk. Ezeket általában deponens igeként kezeljük. Dr. Bolonyai Gábor, Az Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Bölcsésztudományi kar görög tanszékének vezetője a vele készített interjúban a következőket mondta a mediopasszív alakokról:

„*Vannak olyan esetek, hogy egy igének nincsen aktív alakja és azt a görög mediopasszívként használja, de mégsem a deponencia, az aktív jelentés a hangsúlyos, hanem a konjugációs, azaz a mediopasszív jelleg. Ritka ez az eset, de létezik. Mindegyik igét meg kell külön vizsgálni, sőt a szerzőket is. Nem minden deponens csakis kizárólag aktív jelentésű.*”

Az interjú során választ kaptam arra, hogy a kiválasztott igének a vizsgálata releváns, annak ellenére, hogy aktív alakban nem használatos, mégis hordozhat a mediopasszív konjugáció bizonyos többletjelentést. A szó egy ige és egy igekötő összeolvadásával jött létre: *κατα + εργαζομαι*. A Varga Zsigmond-

féle görög szótárban külön bejegyzést találunk a *κατεργάζομαι* igére, melynek jelentése: teljesen megmunkál, kimunkál, véghezvisz, elvégez, létrehoz, alkot, előállít, előidéz. Azért problematikus a szöveg értelmezése, mert a szótári jelentés árnyalatai között jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. Mégpedig az „előállít”, „előidéz” és a „véghezvisz”, „kimunkál” jelentések értelme teljesen eltér egymástól.

A Varga Zsigmond-féle szótár ide vonatkozó magyarázata a következő:

„A bonyolult szerkesztésben már nem világos a μη tiltószó szerepe: nem vehető ki félreérthetetlenül, hogy a mondat szerkezet előző tagjában levő μη ide vonatkozik e, vagy csak a közvetlenül utána következő határozószókra, így némelyek szerint ez a fordítás is lehetséges: „ne a saját üdvösségeteken munkálkodjatok” - Vagyis ne ez legyen a ti fő dolgotok, mivel ez nem is a ti dolgotok; A másik értelmezési lehetőség biztatást tartalmaz: „Még ha félelem és remegés közepette is”, akkor is munkáljatok az üdvösségeteket: éljetez üdvözülteként. Akár így, akár úgy, mindenképpen a cselekedetekből való megigazulás elleni tiltakozásként kell értenünk az itteni apostoli tanítást. Látszólag könnyebben adódik az értelmezés annak tiltásából, hogy magunk „munkáljuk = hozzuk létre” üdvösségünket; Ne azzal legyünk elfoglalva, hogy félve és reszketve minden módon meg akarjuk valósítani [mi akarjuk megvalósítani!] az üdvösségünket, holott ezt a kérdését le kellett tennünk az Üdvözítő Isten kezébe. Az alternatíva nem dönthető el határozottan. Éppen a páli szóhasználat hallatlan rugalmassága miatt.)”²⁸

Részben egyetértek a szótár szövegében találhatókcal, de véleményem szerint a μη tiltószó semmiképpen sem hathat el a munkálás igéjéig, mivel a tagmondatok között szereplő ellentétes kötőszó *ἀλλὰ* logikailag nem teszi lehetővé, hogy a μη a *κατεργάζεσθε* igére vonatkozzon. Véleményemben meg erősítést nyertem, amikor Dr. Bolonyai Gábor kifejtette számomra, hogy szerinte kizárt, hogy a μη a munkálás igéjét tiltsa. A szótár szövegében található felvetés, miszerint az üdvösségünk Isten kezében van, s az egy elvégzett cselekvés, nehezen hozható szinkronba az üdvösség munkálásnak felszólító alakjával. A mediopasszív igealak különlegessége, hogy egy időben értelmezhető a mediális aspektus és a passzivitás is. Jelen esetben, ha a munkálást passzív-ként értelmezzük, annak jelentése a következő: engedjétek érvényre jutni Isten munkáját az életetekben, vigyétek véghez üdvösségeteket. Ha a mediális jellegét hangsúlyozzuk az alaknak, akkor az emberi cselekvés van exponálva, miszerint az embernek is tennie kell valamit az üdvösségéért, legalább a megengedést vagy az Istennel való „kooperációt”. Nehéz lenne eldönteni, hogy az Isteni cselekvés és az emberi cselekvés milyen arányban viszonyul egymáshoz, de talán nincs is szükség rá, hogy ezt az egzakt jelenséget százalékos arányokkal próbáljuk leírni. A vers kontextusából nem dogmatikai jellegű tanítást kell levonnunk elsősorban, hanem gyakorlati teológiai jellegű tanácsokat, ami annyit jelent, hogy itt az apostol nem az üdvösségért való megoldozásról, nem

is annak ledolgozásáról beszél, hanem az üdvösség tényének, hatásának gyakorlati életbe való átültetéséről. A mediopasszív alakok esetében a mediális és a passzív értelmezési sík egyidejűleg is jelen lehet, azaz bizonyos esetekben mind a kettő értelmezésből levont teológiai igazság helytálló, olykor egymást erősítő. Némely esetben döntenünk kell a mediális, vagy passzív jelentés között. Azt gondolom, hogy a vizsgált szóban a teljes teológiai kontextust figyelembe véve mind a két értelmezés megállja a helyét, azaz Isten is munkálkodik az üdvösségünkön (cselekvő alany) és nekünk, embereknek is hozzá kell járulnunk, érvényre kell juttatnunk, tevőlegesen részt kell vennünk benne (cselekvő alanyként). Az üdvösség szava a szövegünkben a σωτηρία. Ennek a szónak több jelentése is van, amelyek a következők: a bűnből való megszabadítás, a jelen világban való megtartás, és az üdvösség, azaz a mennybe való bezabadítás. Ez a három értelmezés a legelterjedtebb, ezek mellett a szó a gyógyítás igéjét is magában foglalja. Az előző gondolatok alapján levontam azt a konzekvenciát, hogy az ember is tevékeny szerepet játszi az üdvösségében. A σωτηρία szó jelentését az üdvösség szó használatával lekorlátozzuk. Meg kell vizsgálni, hogy itt melyik jelentés a leghelytállóbb, illetve a σωτηρία melyik szakaszához tud az ember, mint cselekvő "hozzátenni". Jézus Krisztus bűnből megszabadító, megváltói munkájához az ember semmit nem tud hozzátenni, mivel az a kereszten elvégeztetett. Ezt az ember csak elfogadni tudja a bűnbánat, megtérés által. A cselekedetek üdvszerző, vagy akár az üdvszerzéshez hozzájáruló szerepének hangsúlyozása Jézus Krisztus megváltói munkáját degradálná. A jó cselekedetek nem létrehozzák az üdvösséget, hanem az üdvösség jelenléte produkálja az emberben, mint egy eredmény, a jó cselekvését. A következő jelentése a σωτηρία –nak a megtartás. A megtérés, újjászületés által az ember otthagyja a régi életét és átlép az Istennel való, neki engedelmeskedő közösségbe. Jézus Krisztus megtartói munkája az egész emberi élet alatt érezhető, ha a hozzá való hűséget a megtért ember megőrzi. Itt jelentős szerepe van az ember hozzáállásának, döntésének, cselekvésének. A harmadik aspektus a mennybe való bezabadítás (üdvözítés), melyben az embernek ismét semmilyen szerepe nincs, mert az Ő feladata a mindvégig kitarítás. A három értelmezés egymáshoz való viszonyának az érdekessége, hogy az első és a harmadik aspektus Isten cselekvése, az embernek a másodikban van szerepe, és a harmadik az első által válik lehetővé. Egyszerűen magyarázva a logikai összefüggést: Jézus Krisztus tette miatt üdvözülhet az ember, ha ehhez élete során hozzákapcsolódik és hű is marad. Nem lenne tudományosan megalapozott, ha ezt a három értelmezést szigorúan elválasztanánk egymástól, vagy bármelyiket is kizárólagosan a szövegünkre értelmeznénk, mivel ezek egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Summázva az eddigieket, azt a következtetést vontam le (amit a mediopasszív alak is alátámaszt), hogy Isten és az ember "együttműködik" egymással az üdvösség tekintetében, ami persze nem egy mellérendelő viszonyt feltételez, hanem egy alá-fölé rendeltséget, ahol az ember is cselek-

vőként van jelen. A rövid nyelvi analízis után a még pontosabb megértés érdekében, ha lehetőség van rá, érdemes megkérdezni ma élő szaktekintélyeket.

Dr. Reuss András az Evangélikus Hittudományi Egyetem professzor emeritus-a a vele folytatott mélyinterjúban a következőket mondta a tárgyalt ige-verssel kapcsolatban:

„A mediopasszív igealakok két értelmezési síkjának használata megengedett, de véleményem szerint a Biblia írók az egyértelműségre törekedtek. Az akkori hallgatók, olvasók számára egyértelmű volt az üzenet. A ma élő teológusok számára jelent problémát a pontos megértés, illetve a szöveg gazdagságának a feltárása. A mi problémánk az értelmezés, nem az akkori olvasóké. Mindig a történelmi helyzet határozza meg az értelmezés veszélyeit. Lásd. a reformáció kora. A „koeperálni” Istennel kifejezés megjelenik a Formula Concordiae-ban (Egyezségi Irat), ami 1580 körüli keletkezésű. Ettől a kifejezéstől féltek a reformátorok. A tárgyalt igeszakaszunkban arról is szó van, hogy Isten cselekszik, mivel a Krisztus-himnusz előzi meg, és arról is szó van, hogy a gyülekezet mit tegyen. Az arányokat nem tudjuk meghatározni, hogy mennyit tesz Isten és mennyit az ember. De azt elmondhatjuk, hogy nem nélkülünk teszi. Kell a hit, elfogadás, megtérés. Fontosnak tartom, hogy az emberi teljesítmény nem feltétele az isteni munkának. Nem értek azzal egyet, hogy ha az ember nem akarja, akkor Isten nem tud semmit tenni, mivel Ő mindenható és szuverén Úr. Ő indít minket, de mi válaszolunk.”

A professzorral folytatott beszélgetés megerősített abban, hogy véleményem helytálló, miszerint az ember hozzá kell, hogy járuljon Isten kezdeményező munkájához, mint megengedő fél és mint aktív, igenlő fél egyaránt. Új gondolatokat adott a professzor kijelentése, miszerint Isten az emberi akarat fölött is Úr, és az Ő cselekedetei nem függenek az ember hozzáállásától. Isten terve, hogy minden embert üdvözítsen, de nem igaz az a teológiai nézet, miszerint még a Sátán is üdvözül. Az ember igenlő választ kell, hogy adjon a kezdeményező Isten kegyelmére, hogy élete végén, vagy az Úr eljövetelekor üdvösségben részesüljön.

További gondolkodásra ösztönöz, hogy a gyakorlati élet területén mekkora felelősség hárul az emberre, és mennyire tudja Isten tervét megváltoztatni, gátolni (vagy esetlegesen lehetetlenné tenni). Kérdéses teológiai alaptanítás, hogy Isten terve minden esetben végbe megy-e a hívő életében, vagy csak egy aktív, Istenhez kapcsolódó életmód esetén. A Biblia két kifejezést használ az igazság kifejezésére. Egyik az ἀλήθεια, másik a δικαιοσύνη. Az utóbbi a δικη (rend) szóból ered és az isteni rendhez való emberi igazodást jelenti. Véleményem szerint az isteni akarathoz való csatlakozást, kapcsolódás az ember felelőssége, az isteni tervvel szembehelyezkedő magatartás (bűn) következménye lehet, hogy az emberi életpálya más irányt vesz Isten tervéhez képest. Kezdeti hipotézisem - H2: Az ember a saját erejéből nem képes megváltozni - megállja a helyét a kutatás eredményeit figyelembe véve.

1. Péter 2:5 exegézise

Ti magatok is mint élő kövek épüljete^k fel lelki házzá, szent papsággá, hogy lelki áldozatokkal áldozatok, a melyek kedvesek Istennek a Jézus Krisztus által.

Károli fordítás

Ti is mint élő kövek felépítette^k, lelki házzá, szent papsággá, lelki áldozatokat vinni, melyek kedvesek az Istennek Jézus Krisztus által.

Kecskeméthy fordítás

Ti is, mint élő kövek, épüljete^k fel rajta lelki házzá, szent papsággá lelki áldozatok bemutatására, amelyek kedvesek Istennek Jézus Krisztus által.

Káldi Neovulgata

eleven kövek módjára ti is lelki templommá, szent papsággá épültök, hogy Jézus Krisztus által Istennek kedves lelki áldozatokat mutassatok be.

Békés-Dalos fordítás

Ti is, mint élő kövek épüljete^k szellemi házzá, szent papsággá, hogy olyan szellemi áldozatokat vihessetek fel, melyeket Isten a Felkent Jézuson át szívesen fogad.

Csia fordítás

A magyar fordításokban fellelhető különbségek is igazolják vizsgálatunk létjogosultságát, s annak szükségességét, hogy mélyebben megismerjük a fordítók által választott szavak jelentéstartalmát. Érdekes jelenség, hogy már a magyar fordítások is ilyen mértékben eltérnek egymástól, hogy szinte egyik fordításban sem ismétlődik meg ugyanaz az ige, pontosabban nem találjuk ugyanabban a formában.

Kutatásom célkitűzése, hogy jobban megértsem mit is jelent Péternek az a felszólítása (vagy kijelentése), hogy „épüljete^k fel lelki házzá”. A lelki fejlődés során jelentékeny szerepe van a mi cselekvésünknek is, de mint azt más helyen is olvashatjuk a Szentírásban: „a növekedést Isten adja”. A két tényező (Isteni és emberi) egymáshoz való viszonyát fogjuk vizsgálni.

A Magyarázatos Károli Biblia bevezető részének tanulmányozásával célszerű kezdeni, ami a levél megírásának körülményeit tárja elénk.

„A levél megírásának célja, hogy segítse a keresztények hitbeli erősödését, hogy szembeszálljon a hamis tanításokkal, és hogy az Úr bizonyos eljövételére nézve éberségre buzdítson.”²⁹

A lelki házzá való felépülés szükségességének hangsúlyozása fontos volt a keresztyéneket ért üldöztetés miatt. A hitbéli megerősödéssre való bátorítás a levél egyik fontos célkitűzése volt.

„Élő kövek: a hívők nem szó szerinti kövek, hanem személyek. Ráadásul életüket Krisztustól, a valódi élő kőtől nyerik, hozzá is járultak... E kövekre való utalás jól tükrözi Jézus Péterhez intézett szavait a Mt. 16:18-ban. Lelki házzá: A ház átvitt értelemben lelki, de olyan értelemben is, hogy Isten Lelke formálja, és lakozik benne. A ház minden követ a Szentlélek elevenítette meg, akit a felmagasztalt élő Kő, Jézus Krisztus küldött. E szakasz háttérét az Ószövetségi templom adja...”³⁰

Ravasch László újszövetségi kommentárjának szövege erős kapcsolatot mutat a Káldi neovulgata fordítással.

„A növekedés eszébe idézi az „épülés” fogalmát, s most arra hívja fel az újjászületetteket, hogy „járuljanak” (ez a görögben céloz a prozelytára, a járulóra [= proserkhomai = odajárul) az élő kőhöz, melyet az emberek ugyan megvetettek, de Isten kiválasztotta, becsessé és szegletkövé tette. Ez a kő a Krisztus. Három ótestamentumi igét idéz ez fel az olvasók emlékeztetésében: 118.Zsoltár:22, Ézsaiás 8:14, Ézsaiás 28:16. A lényeg, amit ezzel ki akar fejezni, hogy ez a kő is a Krisztus, mégpedig három üdvtörténeti vonatkozásban: a zsidók elvetik Jézust, a Megvetetten felépül az újtestamentumi gyülekezet, a lelki Izráel háza, a zsidó hitközösség széthull. De nem csak fel kell épülniük lelki házzá, hanem szent papsággá kell lenniük, akik e templomban lelki áldozatokat mutatnak be.”³¹

A kontextus megvizsgálása is segítség lehet a vers pontosabb megértésében. A Stuttgarteri Kiskommentár alapos magyarázatot ad számunkra. A kommentár magyarázata ismét a Káldi féle neovulgata fordítással van szinkronban.

„A levélíró csak most (6.vers) hozza az Izajástól vett idézetet, amely fejtegetéseinek kiindulópontjaként szolgált. Ismét az Ószövetség görög fordítása, a Szeptuaginta szerint idéz. Izajás értelme vitatott. H. Wildberger így vélekedik: „A biztonságot és üdvösséget nyújtó alapkő a hit, amely Jahve üdvözítő ígérését komolyan veszi.”... Azok, akik Krisztusra, az értékes sarokkőre épülnek, a Krisztushoz való tartozásuk miatt már most tiszteletben részesülnek, amely a maga nagyságában és dicsőségében csak a beteljesedéskor mutatkozik majd meg.”³²

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Szemináriumának Tanulmányi Füzetek-ben a következőket olvashatjuk:

„οικοδομεῖσθε: ind. is lehetne alakilag, a mondat értelme alapján imperatívusznak tekintjük.: épüljete!

οἶκος πνευματικῶς: A πνευματικῶς arra utal, hogy az újszövetségi templom és az ószövetségi templom között lényeges különbség van. Az Újszövetség szemlélete szerint Isten népének kell Isten templomává lenni. A templom

képének Isten népére történő alkalmazása Izráelből ered. Izráel tudott a csodálatos városról, a szent Jeruzsálemről, amit Isten épít, s az utolsó időben a földre jön, és ezzel együtt tud arról is, hogy Isten az utolsó időben csodálatos templomot épít, aminek a földön láthatóvá kell válnia."³³

A görög nyelvet nem ismerők számára sok angol nyelvű kommentár segítséget nyújthat. Ezek közül fogunk megismerkedni most a legfontosabbakkal.

Donald G. Miller kommentárjában a következőket írja erről a versről:

„Scholars differ as to whether the verb in the expression be yourself built is passive or reflexive. Grammatically, it may be either. Is the building process purely God’s work, with the living stones being acted upon solely by Him? Or is the building up „an act of the Christian society itself”? Whatever the grammar, the context suggest that there is an element of both involved. Surely, in the picture of the new Christian temple, God is the builder. It is only as the living stones keep alive, as they continually come to him that they can be incorporated into the new buliding. He gives them life, he shapes them to take their rightful place int he whole structure, He binds them together into a unit which can stand againts the storms, He empowers them ti fulfill their function as a living community in the life of the world. In all these senses, the living stones are being acted upon by the living stone. On the other hand, since they are living, since they are persons who must continually come to him for their life and strength, their response to His action on their behalf is a part of the entire process of being built into a spiritual house. This new building is „not a fabrication but a growth,” so that the Life-giver and the life-receivers are somehow both involved in the process."³⁴

Hasonló, bár határozottabb gondolatokat találunk PHEME PERKINS interpretációjában:

„First Peter departs slightly from this tradition by emphasizing God’s agency in creating the new spiritual house in which these sacrificies are offered. The verb „oikodomeisthe” is passive imperative, „let yourselves be built”(T. Martin, 181). The image suggest that readers are the ideal temple that God was expected to establish in the end time."³⁵

Az angol kommentárok szövegének megismerése után végeztem el a szakasz nyelvi analízisét, kezdve a kontextuális elemzéssel, azaz a szövegkörnyezet megvizsgálásával. A második rész a lelki fejlődést egy csecsemő felnövekedéséhez hasonlítja. A negyedik versben egy hasonlatot találunk, melyben Jézus Krisztust, mint élő követ említi az apostol. Az ötödik vers egy καὶ kötőszóval kapcsolódik a negyedik vershez. ennek a καὶ-nak a jelentése lehet: és/is. A személyes névmás kitétele arra hívja fel a figyelmünket, hogy itt az alany a hívők közössége, akiknek Jézus Krisztushoz hasonlóvá kell válniuk. Szóismétlést találunk a negyedik és ötödik versben, ahol az apostol nyomatékosítás céljából megismétli az „élő kő” kifejezést.

Arra szólítja fel a híveket, hogy épüljenek fel lelki házzá. Az itt szereplő görög οἰκοδομεῖσθε ige egy praesens imperfectum mediopasszív pl/2 imperativus. Alakilag ez az ige is magában hordozza annak a lehetőségét, hogy indicativus-ként és imperativus-ként is értelmezzük. A szövegkörnyezet egyértelművé teszi számunkra, hogy itt egy imperatívuszt, felszólítást tartalmaz a szöveg. Az ige alapjelentései: „épít, újraépít, felépít, előmozdít” átvitt értelemben a lelki épülésre is használja az Újszövetség és ez a szó egyre inkább egy terminus technicus-szá vált az Újszövetség és korai kereszténység nyelvében³⁶. Érdekes jelenség az οἰκοδομεῖσθε ige esetében, hogy szövegünkben egy mediopasszív ige található, holott a szótárban találkozunk aktív alakokkal is. Meg kell vizsgálni, hogy miért nem aktív végződést kapott az igető, miért mediopasszívot. Az épülés és építés között jelentős különbség, hogy egyik esetben egy külső alany feltételezhető, míg a másik esetben a cselekvő alany megegyezik a nyelvtani alannal. A szövegben található mediopasszív alak esetében a két értelmezési sík közül nem feltétlenül szükséges választani, mert mind a kettőt magában hordozhatja a szöveg.

Ha theologicum passzívumként értelmezzük, akkor Isten a cselekvő alany, a nyelvtani alany pedig a hívek összessége. Isten az, aki felépíti őket lelki házzá, ha ők ebben aktívan részt vesznek. Ez az értelmezés a teljes teológiai kontextust tekintve helytálló, mert az Igét Igével magyarázván, talánunk azonos jelentéssel bíró ige helyeket a Bibliában (127. Zsoltár 1. vers). A mediális értelmezés sokkal több lehetőséget rejt magában. Ha aktív Igét használna egy visszaható névmással szerepelne, akkor kizárná a külső alany létezésének a lehetőségét, de itt mediális alak található, amiből arra következtetnek, hogy a külső alak aktív cselekedete mellett a nyelvtani alannak is tennie kell az épülés érdekében. A mediális Igék esetében az alany a cselekvés mellett gyakran valamilyen más aspektusban is érdekelt, érintett a cselekvésben. Jelen esetben a szöveg kétértelmű, arra is gondolhatott Péter, hogy a hívek „magukat építsék fel” lelki házzá egyénekenként, vagy közösen épüljenek fel egy lelki házzá. Az individuális értelmezés a személyes felelősséget hangsúlyozza, még’ a „közös felépülés” az együttműködést szorgalmazza. A személyes névmás a mondatban az első értelmezés felé vezeti a figyelmet, bár a hasonlító szerkezet is indokolja ennek meglétét. Véleményem szerint a mediális értelmezésben az is megtalálható, hogy a hívek egyénileg épülnek fel, de az is, hogy a közösség alkot egy lelki házat. A theologicum passivum jelenléte egyértelmű, bár elsődlegesen a szöveg ezt nem mondja ki. A kilencedik versben az apostol Isten kiválasztásáról beszél, amely kiválasztás az egyének életében és a közösség életében gyakorolt hatását tekintve is mérvadó.

Hipotézisem szerint Isten akarata az ember folyamatos fejlődése. A kutatás után ez helyesnek látszik, de ki kell egészíteni az emberi hozzájárulással, tehát az embernek aktívan be kell kapcsolódnia Isten felépítő munkájába.

Efézus 6:10 exegézise

A kutatásomat a megszokott módszertan alapján azzal kezdem, hogy ismertetem a magyar fordításokat és azok különbségeit. Ezekből is látszik, hogy a fordítók eltérő módon közelítették meg ezeket az igehelyeket.

„Végezetre, atyámfiai, **legyetek erősek** az Úrban, és az ő hatalmas erejében.”
Károli fordítás

„Végül pedig: **erősödjetek meg** az Úrban és az ő hatalmas erejében.”
Újfordítás

„Végezetül pedig: **erősödjetek meg** az Úrban és az ő hathatós erejében.”
Káldi Neovulgata

„A lelki fegyverek. Egyébként, (testvérek): **Erősödjetek meg** az Úrban, hathatós erejéből.”

Békés-Dalos fordítás

„Egyébiránt **tegyetek szert több hatalomra** az Úr által és az ő uralkodó ereje által.”

Csia fordítás

„Végezetül, kedves testvéreim, **legyetek erősek** az Úrban s az ő erejének hatalmában.”

Dr. Masznyik Endre

„Végezetre, atyámfiai, **legyetek erősek** az Úrban, és az ő hatalmas erejében.”
Kecskeméthy fordítás

A magyar fordításokról elmondható, hogy a tárgyalt kifejezés esetében két alternatíva közül választottak a fordításkor. Az egyik a „legyetek erősek” a másik pedig az „erősödjetek meg”. Az első variáns erősebb felszólítást takar, és a cselekvőt inkább exponálja a létige miatt, mint a második változat. A második inkább egy mediális alakot sejtet (erősítsétek meg magatokat).

A Magyarázatos Károli Biblia bevezetőjében információkat kaphatunk a levél keletkezésének helyéről és idejéről. Mind a kettő fontos a levél elemzése során. A pogány háttérből érkező kereszténnyé lett emberek számára (is) fontos feladat az Úrban való meggyökerezés, megerősödés. A levél Kr.e. 60. körül íródott, amiből arra következtethetünk, hogy a meghátrálás kísértése nem volt idegen a gyülekezet tagjaitól, hiszen Néro császár uralkodásának közepén (54-68) írta Pál a levelet.

„Az Efézusiakhoz írt levélben Pál látóköre a világmindenséget fogja át. Már a levél elejétől kezdve a láthatatlan világra hívta fel a figyelmet, most pedig a „magasságban” (12.vers), a gonosz ellen zajló lelki küzdelmet írja le... erősek: arra céloz, hogy az emberi erőfeszítés elégtelen, Isten ereje azonban legyőzhetetlen.”³⁷

A szövegkörnyezet vizsgálata is hozzásegít a pontosabb megértéshez. A 11. versben Pál a lelki fegyverzetekről beszél. Mielőtt ezekre rátérek, sorra veszem a kommentárok ide vonatkozó részeit.

„Ezért kell felölteni a teljes fegyverzetet, hogy megállhassanak az ő sokféle alakban mutatkozó, de végeredményben egyetlen ellenségükkel: az ördöggel és annak ravaszságával szemben. Ennek eleme a sötétség, ami az Istentől való elfordulás nyomán keletkezik benne és övéiben. Vigyázó éberségre és állhatatos kitarásra van szükségük a gyülekezet tagjainak, és mindenkinek felett erőre.”³⁸

„Noha Krisztus már minden kozmikus fejedelemség, hatalom, erő és uralom (1,21) felett győzedelmeskedett, és a hívők már felszabadultak a légűr fejedelmének uralma alól (2,2), ám ezek a kozmikus erők még fenntartják fenyegető befolyásukat. Az Efézusi levél szerzője militáris képpel ábrázolja, hogy a keresztények hogyan álljanak ellen az efféle hatalmaknak. Arra serkenti őket, hogy erősödjenek meg „az Úrban”, és hathatós erejével készüljenek fel a csatára.”³⁹

Ravasz László kommentárjában a következőket olvashatjuk a lelki harc két ellentétes pólusáról:

„Az apostol hangsúlyozza, hogy a keresztény ember döntő harcban áll, élet és halál harcában. Ellenfele nem az emberi tudatlanság, rosszakarat, előítélet, nem a saját rossz szokásai és balgaságai, szóval nem test és vér, hanem maga a Gonosz, a világbíró, a Diabolosz, aki kozmikus hatalmasságokat, fejedelemségeket állított csatasorba, s úgy támadja Istent a leggyengébb ponton, az ember lelkén.”⁴⁰

A kommentár szövege az embert tartja a harc színhelyének, de a két szembenálló fél Isten, és a Sátán. Érdekes megvilágítást nyer így az igevers az alanyok tekintetében. Ha a két fél harcol egymás ellen, akkor az embernek azt kell eldöntenie, hogy melyik oldalra áll. A „test és vér” más helyen is előfordul az Újszövetségben, s jelentése azt mutatja, hogy a megfogható, fizikális dolgok vannak mögötte. A harc itt nem az üldözők ellen folyik, nem testi, hanem lelki hadviselés.

„Pál arra bátorítja a hívőket, hogy erősödjenek meg az Úrban és az Ő hatalmas erejében (kratei, „olyan erő, ami legyőzi az ellenállást”, Krisztus cso-

dáival kapcsolatban is ez a kifejezés szerepel). A hívőket nem csak az Úr személye teszi erőssé, hanem az ő erőforrásai is... ”⁴¹

A harc idői viszonyait tekintve a következő megjegyzést olvashatjuk John Stott könyvében:

„Az ellenségeskedés nem szünetelhet, még időleges tűzszünet sincs, amíg véget nem ér az élet vagy a történelem, és meg nem valósul a mennyei béke. Lehetséges, hogy Pál ezt akarja kifejezni a „végül pedig” kifejezéssel. A jobb kéziratokban ugyanis egy olyan szó áll, amit nem „végül pedig”-nek kell fordítani, ami a következtetéseket vezeti be, hanem úgy, hogy „ezentúl”, vagyis a fennmaradó időben. Ha ez a helyes, akkor az apostol azt mondja, hogy az Úr két eljövetele közötti időszakot a szembenállás kell, hogy jellemezze...

A kozmokratoresz szó az asztrológiában a bolygókat jelentette, amelyekről azt gondolták, hogy az emberi sorsokat irányítják. Ilyen értelemben fordul elő az orfikus Zeusz-himnuszokban, Nebukadneccar és más pogány uralkodók rabbinikus irataiban, valamint a római császárok számos ókori feliratában. Mindezek az egész világ feletti uralom elképzelését példázzák.”⁴²

A magyar kommentárok mellett az angol jegyzetek is segítségünkre vannak a vers megértésében.

„The church's enemies, however (as Paul knows well), are not simply the human agents which oppress Christians. Behind them he sees the malign forces of evil. The assault of demonic powers require heavenly aid to repel; and it is the apostle's conviction that God has placed at the Christians' disposal all that is needed to resist such an attack.”⁴³

Az ellenség analizálása mellett az apostol rögtön rá is tér a megoldásra, illetve arra, hogyan állhatnak meg ebben a harcban:

„The transition to the concluding part of the paraenesis is made through *Toῦ λοιποῦ*, „finally”, which introduces the first imperative *ἐνδυναμοῦσθε*, „be strong”, which is then followed by a combination of two prepositional phrases indicating the source of the strength, *ἐν κυρίῳ*, „in the Lord”, and, in the by now familiar styles of synonyms linked in a genitival construction...”⁴⁴

Isten a forrása az erőnek, mert képtelen lenne az ember ellenállni a Sátánnak, ha nem tudná, hogy Isten támogatja. Sok kommentár ír az ellenség kiben létéről, a lelki fegyverzetek milyenségéről. Fontos azonban megjegyezni, hogy a görög nyelv sajátosságainak vizsgálata olyan többletet adhat az exegézis során, amely nélkül megérthetjük ugyan a vers mondanivalóját, de van olyan jelentéstartalom is, amelyet sem a magyar, sem az angol szöveg nem képes visszaadni.

„*ἐνδυναμοῦσθε* „Be strengthened” Not middle but passive, as elsewhere in N.T. The active occurs Phil. 4:23; 1. Tim. 2:1; Heb. 11:34; The simple verb *δυναμοῶ*, which have here, is used in Col. 1:2 and ... occurs once in the Sept. There is no reason why a verb which occurs once in the Sept. and several times in the N.T. should be said to be „peculiar to the Alexandrian Greek”.”⁴⁵

A görög nyelvet elemző kommentárok szövegéből megtudhatjuk, hogy milyen különleges alakok lehetnek az eredeti szövegben. Ezek kiolvashatók a görög nyelv ismerete nélkül is a magyarázatokból. Az angol nyelvű kommentárok szövegének megismerése után végeztem el a szöveg nyelvi analízisét. A szöveggörnyezet vizsgálata volt az első lépés. Az apostol a 6. részt a szülők és gyermekek intésével kezdi. Az egész fejezetben a befejező áldáskívánást leszámítva sok, egymást követő felszólítással találkozunk. Az 5. verstől a 9. versig a szolgák és gazdáik kapcsolatáról ír az apostol. Érdekességként említem meg, hogy a „*félelemmel és rettegéssel*” hendiadüoin-os szópár fordul elő ebben az igeversben is, akárcsak a korábban tárgyalt Filippi 2:12-ben. A 10. verset zárszóként így kezdi az apostol: „*végül pedig*”. Ez a kezdés nem azt jelenti, hogy egy kevésbé fontos kijelentés következik, hanem ezzel zárja a felszólítások sorát.

„*Erősödjetek meg*”; ἐνδυναμοῶ: erőssé tesz, megerősít, megerősödik, erőssé lesz, erőre kap. Az ἐνδυναμοῶ ige aktív jelentése, hogy az alany megerősít valakit. Az ige passzív jelentése, hogy a nyelvtani alany erőssé válik, erőssé lesz a cselekvő alany által. A tárgyalt igeszakaszunkban az ἐνδυναμοῶ ige praesens imperfectum mediopasszív pl./2 imperativuszi alakjával találkozunk. Látszólag diszsonánsnak tűnhet, hogy a megerősödés igéje nem aktív értelmű, hanem passzív. A megerősödni igének a görög nyelvben létezik aktív alakja, ám az apostol a mediopasszív alakot preferálta a levél megírásakor. Ebből arra következtethetünk, hogy egy külső alany lép fel a nyelvtani szerkezetben cselekvő alanyként és a hívek, akiknek címezték a felszólítást, ők szenvedőként (passzív alanyként) vannak jelen. Elővigyázatosnak kell lenni a passzív kifejezés használatakor, mivel nem zárható ki az emberi cselekvés a megerősödés folyamatából. A szöveggörnyezet egyértelműsíti, hogy a mediopasszív alakban a passzív értelmezés esetében a külső cselekvő alany maga Isten (theologicum passzívum).

„*Erősödjetek meg az Úrban*”.

A passzív imperativuszok problémájának megoldását legtöbbször a permisszivitás oldja meg. Értelmezhetetlen lenne a felszólítás, ha az alany nem venne részt a cselekvésben, csak passzív „elszenvedője” lenne. Az egyik fordítási megoldása következő: engedjétek magatokat megerősíteni, figyelembe véve az Urat. Ebben a fordítási alternatívában az év + dativus respektivuszi értelemben szerepel. Pál apostolra jellemző „az Úrban” kifejezés, ami általában a feltámadott Krisztussal való lelki kapcsolatot jelenti. A passzív értelmezés mellett fontosnak találom a mediopasszív alak mediális értelmezési síkjának az alkalmazását. A megerősödés nem jön létre csupán a külső alany cselekvése által, sőt még a megengedés cselekvését is gyengének találom. A megerősödésben az ember is tevékeny szerepet vállal. Annak módjairól, hogy ez a megerősödés hogyan megy végbe az akkori és a ma élő hívő emberek életében nem kívánok hosszasan írni, meghagyván ezt az applikációval foglalkozó aktív igemagyarázóknak.

A vers 2. felében úgy tűnhet, hogy az apostol ismétli önmagát, amikor azt mondja, hogy „erősödjete meg az Úrban és az Ő hatalmas erejében”. A két tagmondatot kai köti össze, ami a magyar fordítás alapján egy kapcsolatos kötőszó, de felfogható epexegetikus-i értelmű magyarázó kötőszóként is. Ebben az esetben a fordítás így hangozna: erősödjete meg az Úrban, *azaz* az Ő hatalmas erejében. Az Úr erejében való megerősödés nem választható el az Ő személyétől, sem az Ő személye a hívő emberre ható erőtől. A 10. verset követően az apostol az Isten fegyverzetéről beszél, s arról a harcra mely nem test és vér ellen folyik. Az isteni fegyverzet felvétele és az Úr erejében való megerősödés együttesen képes győztessé tenni a keresztényt ebben a harcban. A hipotézisem, miszerint a hívő ember megerősödése Istentől függ, csak részben állja meg a helyét. A megerősödés egyfelől Isten cselekvése, másrészt az ember aktív részvétele a Vele való közösségben. Sok növekedéssel, erősödéssel kapcsolatos ígét mediopasszívként használ az Újszövetség. Ezekben az esetekben az alany aktív hozzájárulása is döntő lehet a cselekvés kimenetelében. Isten meg akarja erősíteni az embert, de a személyes felelősség nem kisebb ennek a kijelentésnek a tudatában. A megerősödésnek számos módját választhatja egy keresztény ember. Ezek inkább applikációs kérdések, hogy a megerősödés pontosan mit is jelent. Ha az igeverset magára szeretné vonatkoztatni valaki, akkor az exegézis után az applikáció következik. Meg kell ismerni, hogy a megerősödés szava mit jelentett az akkori olvasókör számára, mit jelent általában véve, és végül, hogy mit jelent az egyén számára.

Galata 1:6 exegézise

„Csodálkozom, hogy **Attól**, a ki titeket Krisztus kegyelme által elhívott, ily hamar más **evangéliomra hajlotok**.”

Károli fordítás

„Csodálkozom, hogy attól, aki Krisztus kegyelme által elhívott titeket, ilyen hamar más **evangéliumhoz pártoltok**;”

Újfordítás

„A levél írójának indítóoka. Csodálkozom, hogy attól, aki Krisztus kegyelmére meghívott titeket, ily **gyorsan át pártoltatok** egy más evangéliumhoz...”

Békés-Dalos fordítás

„Csodálom, hogy attól, aki titeket Krisztus kegyelme által meghívott, ilyen hamar más **evangéliumhoz pártoltok**...”

Káldi Neovulgata

„Csodálkozom, hogy attól, aki a Felkent kegyelmével elhívott titeket, ilyen hamar másféle **örömmüzenethez pártoltatok.**”

Csia fordítás

„Csodálkozom, hogy ily hamar **elhajoltok attól**, aki titeket a Krisztus kegyelme által elhívott más evangéliumra...”

Kecskeméthy fordítás

A magyar fordítások között is találhatunk különbségeket a vizsgált igék esetében. Lényeges különbség az igeidőkben van, hogy egy jelenbeli (éppen történő) cselekvésről van szó, vagy egy múltbeli eseményről.

A Károli fordítás nagybetűvel hozza azt a kiindulópontot, akitől a galáciabeli hívek elfordultak, tudniillik Jézus Krisztustól. A tulajdonnév használata a többi fordítás esetében nem látható.

A Magyarázatos Károli Biblia ide tartozó részében a levél megírásának céljáról a következőket találjuk:

„A judaizálók zsidókeresztények voltak, akik többek között úgy vélték, hogy az újszövetségi gyülekezetre még mindig kötelező érvényű számos ószövetségi szertartás. Pál galaták között végzett sikeres evangélizációját követően azt követelték, hogy a kereszténnyé lett pogányok vessék alá magukat bizonyos ószövetségi rítusoknak, legfőképpen a körülmetélkedésnek... Azzal, hogy a megigazulás feltételül további követelményeket (pl. a törvény cselekedeteit) támasztották, ellenségei meghamisították a kegyelem evangéliumát, s ha Pál ezt nem akadályozza meg, az általa megtérteket is a törvényeskedés rabságába vetették volna.”⁴⁶

A Szegedi kommentár ezt írja a judaizálók tevékenységéről:

„Az első szavak - „Csodálkozom” - kifejezik, mennyire nem akarja elhinni, hogy a galáciai keresztények készakarva adták fel Istennel szemben való korábbi lojalitásukat és elkötelezettségüket, és szándékosan választottak egy másik örömhírt. Hiszen nincs másik örömhír! Pál tulajdonképpen konkrét személyeket vádol, akiket felelősnek tart azért, mert megzavarták a nemrég (mintegy 5 évvel ezelőtt) megtért galaták lelki világát. Meglepő kijelentése, hogy még egy „menyyei angyal” (8. vers) sem hirdethet más evangéliumot, arra utal, hogy a bajkeverők zsidózók: azaz olyan keresztények, akik szerint a kereszténnyé váltaknak (továbbra) is meg kell tartaniuk bizonyos zsidó rituális gyakorlatokat, mint például a körülmetélkedést és az étkezési előírásokat.”⁴⁷

A méltán népszerű Jubileumi kommentár a következő gondolatokat tárja elénk:

„A galaták korántsem tartották magukat hitehagyottaknak, sőt ragaszkodni akartak a hithez, csak megtoldották valamivel, aminek kihatása volt a hit

egész tartalmára (*metatithesthe*). Pál ehhez a kényes és mégis kikerülhetetlen kérdéshez nagy tapintattal, de ugyanakkor nagy határozottsággal nyúl...Az Isten tisztelete azonban nincs szabad tetszésünkre bízva. Ezért a kegyes szándékú önkény is csupán emberi önkény; nemcsak elhajlás, hanem elpártolás Istentől.”⁴⁸

„A Biblia ismerete” kommentársorozat a következőket írja az apostol és a hívők kapcsolatáról:

„Érdekes módon Pál nem ad hálát Istennek olvasóiért, hanem hangot ad csodálkozásának és felindulásának a galaták kudarca miatt. Ha összehasonlítjuk a Galata levél elejét az 1.Korinthusi levél kezdetével, akkor ez még megdöbbentőbb, hiszen a korinthusiak mély erkölcsi kudarca ellenére Pál mégis kifejezi örömét miattuk. De itt a teológiai tévedések láttán nincs hála a szívében. Ezzel is hangsúlyozza a tévtanítás veszélyességének komolyságát... Pál megdöbbenésének oka az, hogy a galaták szinte felfoghatatlan módon fordítottak hátat (elpártoltak, *metatithesthe*, mint a katonaszökevények) és tértek le az igazság útjáról.”⁴⁹

Ravasz László kommentárjában tiszta képet kaphatunk az akkori helyzetről:

„Marcion így olvassa: „Attól, aki kegyelem által elhívott”. Mindenki, aki e korlátlan, szabad, szuverén kegyelemtől elfordul, és emberi akaratra, érdemre, cselekedetre bizza az üdvösséget: magától Istentől hajolt el. Itt nem részletkérdésről van szó, hanem a lényegről, Isten kegyelmi aktusáról: a kiválasztás és az újjászületés tényétől eltérni, s bizodalmat egy emberi közösségbe, egy tiszteletre méltó hagyományba vetni; egy ősi ceremónia végrehajtásától várni az üdvöt, ez az, amivel az ember a szabadság, szellemiség, a hit világából a cselekedet, a kötöttség és a betű világába visszaesik.”⁵⁰

John Stott a híres prédikátor és teológus a következőket írja könyvében:

„„Más evangéliumra hajlotok”. Az ige cselekvő (mediális) alakban és jelen időben szerepel. Egyes fordítások szenvedő alakot használnak, ami félreértésre adhat okot. A metatithémi görög ige jelentése: „elpártol, áthelyezi a hűségét”. Lázadó, vagy dezertáló katonákkal kapcsolatban használatos, vagy olyan emberekre utal, akik politikai és filozófiai nézeteiket váltogatják. Például egy bizonyos herakleai Dionüszosz a *ho metathémenos*, „köpönyegforgató” nevet kapta, mert elhagyta a sztoikusokat, hogy csatlakozzon a rivális iskolához, az epikureusokhoz.”⁵¹

A passzív/mediális alak kérdése vitatott, erről a későbbiekben fogunk szólni. Érdeemes görcső alá venni, hogy egy adott csoport elpártolásában milyen szerepet játszik személyes felelősség, és milyen intenzitású a külső megtévesztés.

Angol nyelvű szakirodalomban találhatunk a kommentárok közül értékeset, amelyek a nyelvi jelenségekkel is foglalkoznak, vagyis azokat magyarázzák.

„The verb **μετατίθεσθε**, to transfer one's self to a different course of thinking, acting, partisanship (cf. Liddel and Scott, *Lexicon*), is used both in an unfavourable and in a good sense... The verb, being in the present tense, and not in the aorist or the perfect, suggest the idea of an action in its commencing stage, and not yet fully consummated.”⁵²

Hasonló gondolatokat találunk egy másik kommentárban:

„The present tense of the verb **μετατίθεσθε** indicates clearly that when the apostle wrote the apostasy of the Galatians was as yet only in process. They were, so to speak, on the point, or more exactly in the very act, of turning. The mind of the apostle wavers while he writes between hope and fear as to the outcome.”⁵³

John Stott véleményével ellentéset találunk F.F.Bruce kommentárjában:

„**μετατίθεσθε**: the passive of *metatithēmi* is used (inter alia) of a change of position—either geographically, as in the removal of the patriarchs' bones from Egypt to Scechem (Acts 7:16) or Enoch's translation from earth (Heb. 11:5), or in religious belief and practice, as here...”⁵⁴

Richard N. Longenecker idézi Burton-t a kommentárjában és pontos leírást ad az „elpártolás” szavának kialakulásáról és akkori használatáról:

„The middle form of *metatithēmi* has the special sense of „change over”, „turn awayfrom”, „fall away”, „desert” and „become apostate”, being used in this manner in secular Greek (Herodotus 7.18.3; Plato, *Republic* 1.345b; Polybius 24.9.6), the LXX (Sir 6:9; 2Macc 7:24), and by Josephus (*Ant.* 20:38; *Life* 195). The substantival participle *ὁ μεταθέμενος*, in fact, meant in the world of Hellenistic philosophy one who leaves one school of thought for another (cf. *Diogenes Laertius* 7.1.37; 4.166).”⁵⁵

Miután képet kaptam az ige jelentéséről, megvizsgáltam, hogy milyen actio-ban van. Erről eltérő véleményeket olvashattam az eddig felsorolt kommentárokból.

Az angol nyelvű szakirodalom után térek rá a szakasz exegézisére, kezdve a kontextus vizsgálatával, majd a nyelvi analízissel. Az apostol a levelét nem a gyülekezet dicséretével kezdi, hanem a 6. verstől rátér mondanivalójára. Nyelvi szempontból vizsgálatot igényel az elpártolásnak a szava. A **μετατίθεσθε** szótári jelentése: áthelyez, máshová tesz, megváltoztat, elfordul, elpártol valakitől, általános értelemben megváltoztat valakit vagy valamit, passzív értelemben változik = másra száll át, mediális (visszaható ért.) „átálltok”, elpártoltok, eltántorodtok.⁵⁶

A **μετατίθεσθε** ige egy praesens imperfectum Pl./2 indicativus. Ez az ige alakilag lehet imperativus és indicativus is. A szöveggörnyezet teszi számunkra egyértelművé, hogy itt indicativusról van szó. A felszólító mód értelmezhetetlen lenne ebben a szöveggörnyezetben. A mediopasszív igealak jelen esetben is feltételez egy külső, cselekvő alanyt, de nem a theologicum passivum ér-

telmében, hiszen itt nem Isten az, aki véghez viszi az "elpártoltatást", hanem a júdaizáló csoportok hívei. Az elpártolás mediopasszív alakjának passzív értelmezési síkján elindulva azt mondhatjuk, hogy az elpártolás oka a Krisztushívőkre ható megtévesztő külső behatás. Ez a kijelentés a szöveggörnyezetet és az adott helyzetet vizsgálva megállja a helyét, mert a galáciabeli gyülekezetek hívei a júdaizáló csoportok befolyásának voltak kitéve. Az elpártolás, vagy a Krisztus evangéliuma melletti megmaradás között választhattak. Ezt a választási lehetőséget hordozza magában az ige mediális aspektusa. Ebben az Igében még inkább hangsúlyossá válik a mediális rész, az emberi cselekvés, döntéshozatal. Az eddig tárgyalt theologicum passzívumok esetében isteni és emberi alanyt különböztettünk meg egymástól. Jelen esetben két emberi alanyról van szó, amely egyenrangú, mellérendelő viszonyt feltételez. Nincs egzisztenciális különbség az alanyok között (emberi, isteni alany), ezért a döntési lehetőség exponálódik.

A mediális aspektus jelentése, hogy a frissen megtért galáciabeli hívek hűségesegek maradnak-e Krisztushoz és az Ő evangéliumához, vagy hallgatnak a júdaizáló tévtanítókra. A mediális alak amellet, hogy az alany önmagán végzi a cselekvést (visszaható értelem) olyan jelentést is hordoz magában, hogy a cselekvő a saját érdekében vagy a maga kárára végzi a cselekvést.

Véleményem szerint ebben az igeversben - a mediális értelmet tekintve - a hangsúly nem a visszaható effektuson van, hanem a lojalitás megőrzésének pozitív hatásán és a hűtlenség, elpártolás negatív következményein. Érdekesége még a mediális értelmezésnek, hogy az elpártolás veszélye a tévtanítók megjelenése nélkül is jelen volt, mivel zsidó háttérből megtért keresztény emberekről beszélünk. A júdaizálók hatása elferdítette a Krisztus evangéliumát. A megváltoztatás alatt nem ellentétére változtatást kell érteni. Az "elferdít" nagyon helyesen adja vissza az eredeti görög szó jelentését. A Krisztus evangéliumát abba az irányba akarták ferdíteni, hogy a törvény cselekedetei ismét szerepet kapjanak az üdvösségben. Pál azt reagálja erre a helyzetre, hogy bárki is hirdetne más evangéliumot, az átkozott legyen.

ἀνάθεμα: „klassz. gör. fomája anathéma”, a rövidült forma hell. gör., tkp. part. anathéma” jelentésbeli megf.: „ami fel van téve (ti. az oltárra)”. A LXX a héb. *chäräm* fordítására használja: „ami Istennek van szentelve (zsákmányból)”, ezért lehet áldott és átkozott, attól függően, hogy milyen szemszögből nézzük: mindenesetre az embernek érinthetetlen. **Újsz.** a negatív mozzanat lesz döntővé és kizárólagossá”⁵⁷

Az apostol ezzel az erős szóhasználattal azt fejezi ki, hogy bárki is hirdet más evangéliumot, az legyen elválasztva a közösségtől, hogy a negatív hatása ne érvényesüljön, és egyben azt is kifejezheti, hogy legyen kárhozatra szánt. „Átkozottnak lenni” azt jelenti az Újszövetségben, hogy kárhozatra elkülönítve.

Egyetlen esetben tudunk arról, hogy az átkozott állapot visszafordíthatatlan, ez pedig a Sátánnak a helyzete.

A kárhozatra szántság állapota a Krisztushoz téréssel megváltoztatható. Némely teológusok szerint végül a Sátán is megtér ld. univerzalizmus. A közösségtől való elkülönítés egy gyengébb, ámde gyakorlati szempontból nagyon hasznos aspektusa a cselekvésnek, miszerint a közösség ne tűrje meg maguk között a tévtanítókat, akik jelenlétükkel és negatív hatásukkal rombolják a hitüket. Pál a 9. versben megismétli mondanivalóját nyomatékosítás céljából, s a fontosság hangsúlyozása érdekében.

Dr. Reuss András professzor a következőket mondta az igeverssel kapcsolatban:

„Az elpártolás ige passzív használatánál a változás a lényeg. A mediális esetben van szerepe a cselekvésben az embernek is. Nem rajtuk kívül eső változás ez, hanem az ő döntésük is szerepet játszott ebben, ti. a galáciabeli gyülekezetek híveinek életében. Az aktív igék esetében, mikor a visszaható névmással kombinálódnak, akkor az alanyuk van nagy szerepe, míg a passzív esetében a tárgy a hangsúlyos. A felelősséget nem helyezi át, de a külső behatást exponálja. A tévtanítók könnyű helyzetben voltak, mert a zsidó háttérből megtért keresztények könnyen megszólíthatóak voltak egy ilyen jellegű, hamis üzenettel. A zsidókeresztények számára ez nagy veszélyt jelentett.”

A professzor véleménye megerősített abban, hogy a mediális és a passzív aspektusok egyszerre, egymást erősítve vannak jelen ebben az igében. Megdőlt a kezdeti hipotézisem, miszerint a hívő ember nem tudja Istent elhagyni. Az emberi felelősség minden esetben sorsdöntő fontosságú.

2. Korinthus 5:20 exegézise

*„Krisztusért járván tehát követségben, mintha Isten kérne mi általunk: Krisztusért kérünk, **béküljete meg** az Istennel.”*

Károli fordítás

*„Tehát Krisztus követségében járunk. Isten maga buzdít általunk. Krisztus nevében kérlek: **engesztelődjete ki** Istennel!”*

Békés-Dalos fordítás

*„Mi tehát Krisztus követségében járunk, s maga Isten buzdít általunk. Krisztusért kérünk tehát benneteket, **engesztelődjete ki** Istennel!”*

Káldi Neovulgata

*„A Felkent helyett járunk tehát követségben, mintha Isten kérlelné titeket rajtunk keresztül, a Felkent helyett kérlelünk titeket: **Béküljete ki** Istennel!”*

Csia fordítás

„Tehát Krisztusért beszélünk, mint követek, mintha Isten intene általunk; Krisztusért kérünk, **béküljete meg** az Istennel.”

Kecskeméthy fordítás

„Krisztus követségében járva hát, akár csak az Isten maga kérne mi általunk, kérten kérünk a Krisztus nevében: **engesztelődjete ki** Istennel.”

Dr. Masznyik Endre fordítása

A magyar fordítások között is jelentés eltéréseket vettem észre, ami további kutatásra sarkallt, olyan céllal, hogy megtaláljam az okát a fordítások eltéréseinek, s hogy próbáljam megérteni a szöveg eredetijét vizsgálva, hogy az apostolnak mi is volt a mondanivalója.

Természetesen a fordítások repertoárja nem teljes körű a terjedelem korlátoltsága miatt, de próbáltam a legfontosabbakat felsorolni.

Első lépésként az internetes kommentárok ide tartozó részeit vizsgáltam meg. Számos kommentár nagyon mély nyelvi elemzés kincseit tárja az olvasó elé.

„Mindez Istentől van, aki megbékéltette magát a világot. (A „minket” nyilván elsősorban a keresztyéneket jelenti, de aligha lehet exkluzív értelmű!) Ismét a jól ismert tények szintén jól ismert „jogi” interpretálása következik: Krisztus keresztye békességet hirdetett (vö. Gal 1:3k.; Ef 2:16k.; Fil 3:12kk.; Kol 1:20; 3:12kk.)

Ez pedig abban is folytatódik, hogy az apostol feladata a békéltetés szolgálata. Gyönyörű a kijelentés: Krisztusért járva követségben, mintha Isten kérne általunk... **béküljete meg** az Istennel! Ennek a megbékélésnek is igazi alanya Isten, az ember csupán „haszonélvezője”, elfogadója mégis neki szól a felszólítás.”⁵⁸

„Nem csak az apostolok, hanem mindenki, aki Krisztusban van, ezzel az egyetlen üzenettel küldetett a világba: **Béküljete meg!** Ez felszólítás és egyben felhatalmazás. Isten bünné tette érettünk a bűntelent, hogy a megváltás átjárhassa emberi tapasztalataink legsötétebb, legtiltottabb, elszigetelt, embertelen részét. Így hozta el Isten Krisztusban nekünk a szentséget.”⁵⁹

„Pál egy hagyományos formulát idéz és értelmez (19. v.), amely megemlíti a kezdeményezőt, Istent, a közvetítőt (Krisztust) és a kiengesztelődés eszközét (a bűnök bocsánatát). Az ember csak akkor élhet békében Istennel, ha visszakapja igazi önmagát. Pál a kiengesztelődés hogyanjára ad választ, (ez a kérdés a formula part. praes. igéiből adódik), és bevezeti a közvetítőket, akik megjelenítik kortársaik számára Krisztus művét. **20.** Krisztus követségében járunk: A lelkészek nem egyszerűen hivatalos képviselők (1Kor 1,17; Róm 10,15), hanem egyedülálló módon folytatják Krisztus küldetését (ld. 4,10-11). Isten hív (KNB: Isten buzdít; KNB: az Isten int): Az ige kiemeli, hogy Isten tiszteletben

tartja teremtményei szabadságát; ugyanerről tanúskodnak Pál szavai is: „könnyörgünk nektek”. engesztelődjete ki: A felszólító mód megfelel a 18-19. versek kijelentő módjának”⁶⁰

Az interneten elérhető források után térek rá a materiális formában, könyvtárakban megtalálható szakirodalomra.

„Krisztusért kér, akinek irántunk való szerelme szorongatja és úzi őt, az a szeretet, amely halálra adta magát érettünk. Ez az apostoli tiszt legnagyobb méltósága. Az hogy Isten nagykövete, Isten megbízásából beszél, az Ő határozatát hirdeti (evanéliion volt a császár üzenete). Isten kiengesztelődése, a keresztnagy áldozata áll szolgálata mögött, s apostoli egzisztenciája ebből a tényből indul ki.”⁶¹

„Kevés igevers foglalja össze találóbban Pál szolgálatát és üzenetét, mint ez (vö. ApCsel 26:16-18). Amint Krisztus békességet hirdetett minden embernek (Ef. 2:17) annak alapján, ami elvégezendő volt (Ef. 2:16), úgy folytatta Pál ennek hirdetését Krisztus helyett. Isten megbékítő üzenetének Pál közvetlen képviselője volt, akinek ugyanaz a szolgálata, mint azoknak, akik „Krisztusban” vannak (2 Kor 5:17, 19). Minden hívőnek Krisztust kell szolgálnia, mintegy követségben. Pál felhívása nem felszínes nyilatkozat volt, hanem szenvedélyes felhívás.”⁶²

Vizsgáljuk meg néhány angol nyelvű kommentár szövegét.

„Only once does Paul ever use the verb „repent”; only three or four times does he use the corresponding noun. But the appeal to be reconciled calls ment o turn from the sin that estranges them from God, and to accept in faith the redemption, forgiveness, and restoration to fellowship that God offers.”⁶³

„The reconciliation between God and the individual is incomplete so long as the individual withholds repentance, maintains his resistance to God, and declines to acknowledge Christ as a Saviour and Lord. A gospel proclamation therefore which does not include God’s appeal to men, Be reconciled to God, is only half the gospel; and since the omission is so serious, it must be viewed as a misrepresentation of the gospel.”⁶⁴

„Paul styles his words here in a relevant way to a Greek audience: Greek speakers often spoke on the subject of „concord”, thereby urging reconciliation and unity. The term translated „reconciliation” applied especially to relations between people; but here, as in the Old Testament, reconciliation between people and God presumably presupposes repentance and atonement by blood sacrifice (here by Christ’s death).

Ancient rhetoric sometimes used shocking words to grip people’s attention. Having established that he and his colleagues are Christ’s representatives, Paul entertains the Corinthian Christians to be reconciled to God again by being

reconciled again to himself. (7:2; cf. Mt 10:40). Treatment of a herald reflected one's attitude toward the sender, and in ancient Mediterranean life (and especially in Roman party politics, well known in Corinth), one should be friends of one's friends and enemies to their enemies. If the Corinthians welcomed Paul's opponents, they were rejecting him; if they reject Paul, they rejected the one who sent him.⁶⁵

„Be reconciled to God. The verb is passive (although I.H.Marshall [1978:123-24] suggest it could be deponent, referring „to human putting away of enmity”), and presupposes that God has already acted for reconciliation...”⁶⁶

A legtöbb kommentár arra tér ki vizsgálatában, hogy a küldő és a küldött milyen egzisztenciális kapcsolatban van egymással. Az olvasott vers esetében Isten és az apostol illetve az apostolok. Az üzenet isteni autoritással bír, amit emberek képviselnek. A küldött tiszteletet érdemel az üzenet küldőjének nagysága miatt.

A másik kérdés, amit sok kommentár boncolgat, hogy milyen viszonyulása van Istennek az emberekhez a megbékülés aspektusában. Általában Istent jelölik meg, mint kezdeményező felet, de nem elhanyagolható az ember hozzájárulása sem.

A következőkben ennek a viszonynak a milyenségét vizsgálom majd, görög nyelvi analízis segítségével. A kezdeményezés és a reflektálás egymáshoz való viszonyulása emberi és Isteni alannyal párosulva nagyon komoly kérdéseket vet fel.

A 18. versben az apostol leírja, hogy Isten az, aki megbékítette az embert önmagával. A καταλλάσσω ige szótári jelentése: „kicsérél”, „másra cserél”, általános értelemben kiegyenlít, kiengesztel, kibékít, megbékéltet, passzív értelemben kibékül, „megbékél”. A καταλλάσσω ige alakja egy aoristos passzív imperativus. Az apostol kéri a levél címzettjeit, hogy béküljenek ki az Istennel. A vers értelmezése során a nehézséget a passzív alak jelenti. Ennek megoldása, ha az aktív és passzív alakokat nem a szokványos értelemben vesszük figyelembe, hanem az aktív cselekvő jelen esetben a kezdeményezőt jelenti. A passzív fél, aki pedig enged ennek a kezdeményező cselekvésnek, azaz pozitív választ ad rá. Isten Pálra és a hívőkre bízta a békéltetés szolgálatát, annak az üzenetnek a továbbadását, hogy Isten már megbékéltette a világot önmagával Krisztus által. A megváltás, a békéltetés műve egy múltban lezárult cselekvés. A 20. versben azt írja az apostol, hogy Krisztus követeként járva, mintha „Isten kérne általunk”.

Az isteni kérdésre az apostol παρακαλῶ igét használja, melynek alapjelentései a következők: int, kér, buzdít, felszólít, sürget, magához szólít, kedvesen beszél valakivel, odahív, meghív.

Azt gondolom, hogy a hasonlító szerkezet nagyon helyesen fejezi ki, hogy Isten hogyan viszonyul az emberhez. Isten nem kér az embertől, hanem a lel-

kére beszél, magához hívja, buzdítja a megbékélésre. Ennek az igének a használata azt láttatja velünk, hogy Isten kegyelmesen lép az ember felé, kezdeményezve a megbékülést. A 20. vers közepén, a hasonlító szerkezet bezárása után egy alanyváltás történik. Isteni alanyról emberi alanyra. Ezt az alanyváltást fejezi ki a δέομαι ige használata emberi alannal, ami olykor könyörgést is jelent.

A δέομαι ige magában hordozza az apostol és általában a hívő ember érzéseit, a kérés célba érésének vágyát, hogy megbéküljenek az Istennel a Benne még nem hívők. Érdekes kérdéseket vet fel, a „Krisztusért kérünk” szópár. A görögben a ὑπερ + genitius jelentheti azt, hogy -ért, de azt is, hogy helyett.

Krisztus elvégezte a megváltás művét, ami lehetővé tette az Istennel való megbékélést. Ő már fizikálisan nincs a földön, hanem az Atyánál van, tehát úgy is lehet ezt az igeverset értelmezni, hogy az apostol Krisztus helyett kér. A 21. versben az apostol leírja, hogy Jézus Krisztust az Atya bűnné tette értünk. A „bűnné”, egy finális értelmű accusativus, ez egyedülálló a történelemben, mert soha senki nem lett bűnné, csakis Jézus Krisztus. Az ember bűnös, de ebből a bűnös állapotból mentette meg Krisztus azáltal, hogy bűnné lett. A megmentés célja, hogy az ember Isten igazsága legyen Jézus Krisztusban. Ez csak úgy jöhet létre, ha az ember békében él Istennel.

Az előbbieken gyakran előforduló, és hosszasan tárgyalt „együtműködés” Istennel megjelenik a 6. rész 1. versében. Itt a Συνεργοῦντες melléknévi igenév szerepel, melynek jelentése: együtt cselekszik, együtt működik valakivel, munkatársa valakinek. Nagy hiba lenne ezt az igét úgy értelmezni, hogy Istennek olyan munkatársai vagyunk, akik vele egy szinten helyezkednek el. Ezzel a véleménnyel ellentéteset találunk Varga Zsigmond szótárában, melyben a következőket olvashatjuk:

„Teológiailag semmi képtelenség nincsen abban, hogy Isten az embert a szó bizonyos értelmében ”munkatársként” maga mellé emeli.”⁶⁷

Véleményem szerint az együtműködésen van a hangsúly, s az egzisztenciális különbségek Isten és ember között állandó és megbonthatatlan állapotot jelölnek. Istennel együtműködőnek lenni, az Ő birtokában lenni és egymás munkatársaiként dolgozni. Ezek a lehetséges megoldásai a fordítási problémáknak.

Az Istennel való együtműködés előfeltétele a megbékélés. Isten a megbékéltetés céljából küldte Jézus Krisztus, tehát az Isten tervéhez való igazodás az Ő áldozatára, kezdeményezésére való ráhangolódás. A 18. versben az apostol úgy kezd, hogy „mindez pedig Istentől van”. Mindez visszamatat a 17. versre, ami az új teremtésről beszél. Az Istentől van (ἐκ τοῦ θεοῦ) azt jelenti, hogy belőle származik, belőle van, Istenből van, Istentől van. Ez a kitétel megerősíti, hogy minden Istenből ered és az ember, mint egy válaszreakcióként tud igent mondani a kegyelemre.

Kezdeti hipotézisem:

H6: A bűnbánat az Istennel való kibékülés első lépése.

Ez a hipotézis ilyen formában megoldótni látszik, mert a kibékülés folyamatát nem az ember kezdeményezi, hanem Isten. Ha emberi szemszögből vizsgáljuk a kibékülés folyamatát, akkor helyes a kijelentés, de a kibékülés egészét nézve nem pontos a fogalmazás. Isten kezdeményezi a békülést, és az ember oldaláról az első lépés a bűnbánat gyakorlása. Véleményem szerint az ember döntési lehetősége nagyon hangsúlyos a megbékülés esetében.

Hipotéziseim közül 4 megállta a helyét a vizsgálat után is, 2 pedig megdőlt. A kutatás felhívta a figyelmemet a kezdeti hipotézisek fogalmazási hiányosságaira, azaz azoknak pontatlanságára. A két megdőlt hipotézis féligazságokat tartalmazott. A pontos fogalmazásra való odafigyelés elengedhetetlen, ha egy teológiai alapigazságot kell megfogalmazni.

Bővebben az összegzésben írok a hipotézisek kiértékeléséről. Nagymértékben változott a véleményem a kutatás elvégzése során. Kezdeti hipotéziseim a saját elgondolásaimat tükrözték, az összegzésben pedig alátámasztásra kerültek, ha ez lehetséges volt.

KUTATÓINTÉZETI SZAKSZEMINÁRIUM ÚJSZÖVETSÉGI EXEGÉZIS (MUNKACSOPORT)

A tárgyalt igerészek körül néhányat közösen feldolgoztunk a Baptista Teológiai Akadémia Kutatóintézeti munkacsoportjával egy fórumbeszélgetés keretei között. A közös munka egészen új gondolatokat adott a kutatáshoz és a kérdéses igék pontosabb megértéséhez. A csoportdinamika előnyeit ki-

TEMPUS	ACTIO	GENUS verbi	CASUS	NUMERUS	GENUS
Praeteritum (múlt)	Instans (beálló)	Activum (cselekvő)	Nominativus (alanyeset)	Singularis	Masculinum
		Medium (visszaható)	Accusativus (tárgyeset)		Femininum
Praesens (jelen)	Imperfectum (befejezetlen)	Passivum (szenvető)	Genitivus (birtokos eset)	Pluralis	Neutrum
Futurum (jövő)	Perfectum (befejezett)	Medio-Passiv	Dativus (részeset. eset)		
-	-	Megjegyzés! A LÉTIGÉ -re nem érvényes a genus verbi. („X” jelzés a programban)	Megjegyzés! Vocativus néhány kivétel esetében = a nominativusszal	-	-
Igei kategóriák			Névszó kategóriák		

Konjugációs táblázat (1. ábra)

használva a közös munka során egymás véleményéből épülve jutottunk el a megoldásig.

Nem tettük kizárólagossá a megoldásunkat, mivel az értelmezés esetében több megoldás is elfogadható. A csoport nem volt minden esetben egy véleményen, de az ellentétes álláspontok előrelendítették a munkát. A szeminárium a témát megalapozó ismétléssel indult.

A magyar nyelvben is meg kell vizsgálni a mediális igék sajátosságait.

igefajta felépítése	Medioaktív (mediális- cselekvő)	MEDIÁLIS	Mediopasszív (mediális-szenvedő)
tőszó	<i>dobog, ketyeg, süt (a nap)</i>	<i>fő, nő, tűnik, esik, dereng, zuhan</i>	
képzett szó		<i>fénylik, kéklík, sötétedik, tágul, gyarapodik, vivódik</i>	<i>záródik, bolyhozódik</i>
igekötős szó	<i>megszólal (a rádió)</i>	<i>leég, megépiül</i>	<i>becsukódik, elintéződik</i>

Forrás: zeus.nyf.hu/~mnyt/Seged/igek.doc

Mediális igék igefajai (2. ábra)

medioaktív: (mediális-cselekvő): élőlények, élettelen dolgok szokásos tevékenységét jelölik: pl. *a szív dobog, a rádió szól*

mediopasszív: (mediális-szenvedő): elsősorban *-ódik/-ődik* képzős igék, amelyeknek cselekvője rejtve van jelen, főleg határozó formájában: pl. *a ruha bolyhozódik* (a mosástól); *az ajtó becsapódik* (a szélről)

A visszaható igéktől abban különböznek, hogy a cselekvés nem az alanytól indul ki.⁶⁸

A görög mediális igék sajátosságait a ΘΕΩΝ ΔΙΑΛΟΓΟΙ-ban találhatjuk.

„A mediális igék azt hangsúlyozzák, hogy a cselekvő úgy végez cselekvést, hogy annak eredményéhez valamiképp köze van. Például ha

- *visszahat rá* a cselekvés (pl. legel, elrejtí magát),
- *a maga erejéből*, erőfeszítéseket téve cselekszik (pl. elviszi, megszerzi),
- *a maga érdekében* cselekszik (pl. megszerzi magának), vagy
- bizonyos igepárok esetében, ahol ugyanazt a cselekvést a cselekvő alak az *adó*, a mediális alak az *elfogadó* szemszögéből írja le”⁶⁹

A rövid nyelvtani áttekintés után a munkacsoport rátért a konkrét ige-helyek elemzésére. Erről szeretnék közölni egy rövid kivonatot a következő részben.

Filippi 2:12 elemzése

A Filippi 2:12 igeverssel kapcsolatban nagyon érdekes hozzászólások születtek. Azt vizsgáltuk, hogy a megváltás, megtartás, üdvözítés cselekvésében milyen arányban állnak az alanyok aktivitásai, t.i. Isten és az ember cselekvése. Huszta Csaba gyakorló lelképásztor, a munkacsoport egyik tagja a következőket mondta el:

„A nulla százalék kizárható, a többit nem tudjuk. Nyilvánvaló, hogy több az Isteni rész. Ha nulla és száz százalék lenne, akkor tényleg az a helyzet, hogy Isten azt üdvözít, akit akar. Persze tudjuk, hogy valami emberi hozzájárulás mégis csak kell hozzá. Hogy engedem, vagy kérem.”

Dr. Almási Tibor, a Baptista Teológiai Akadémia rektora a következőket mondta a megváltás „munkálásával” kapcsolatban:

„Nyilvánvalóan vigyázni kell, hogy ne túlozzuk el az ember jelentőségét a szabadításban, de arra is ügyelnünk kell, hogy ne elimináljuk azt, mert ha ezt tesszük, akkor a felelősséget levesszük az ember válláról, pedig ezt az Úr nem teszi. Vannak olyan szerkezetek, amelyek Isten tevékenységét rendkívüli túlsúllyal exponálják, és vannak olyanok, amelyek az ember felelősségét emelik ki nagyon erősen. Ezeket együtt kell látnunk.”

Szinte az összes hozzászóló szinkronban volt azzal a kijelentéssel, hogy ha Isten van jelen a cselekvésben, mint külső alany, és az ember a tárgy, amin végzi Isten a cselekvést, akkor mivel nem élettelen tárgyról van szó, hanem élőről, az emberi hozzájárulás is nélkülözhetetlen. A permisszivitás kézenfekvő megoldásával sikerült ezt a logikai nehézséget feloldani. Ha Isten a cselekvő, akkor az embernek engednie kell Istent cselekedni önmagán (mármint az emberen). Isten nem önkényes Úr, Ő nem nyúl bele az ember életébe, csak akkor, ha az ember ezt kéri és engedi.

Hangsúlyos szerepe van a szakaszban a visszaható névmásnak is. A saját üdvösség munkálásának. (Kutatásom alatt nem fordítottam figyelmet erre a szóra, ez csak a szemináriumon jött elő). Amellett, hogy a gyülekezet hívei együtt munkálkodnak mások üdvösségén, nagyon fontos, hogy a sajátjukra is figyeljenek. Hogy engedjék érvényre jutni a gyakorlati életükben a megváltás tényét. Ez gyakorlati teológiai szempontból is nagyon fontos, amikor a ma keresztényei mások üdvösségén fáradoznak, ne feledkezzenek meg a sajátjuk „munkálásáról”.

Róma 12:1-2 elemzése

A munkacsoporttal közösen megvizsgáltuk a másik, szintén nagy jelentőséggel bíró igeverset a Római levélben. Kutatásom során, amikor elvégeztem a szakasz exegézisét felvetődtek olyan eldöntendő kérdések, amelyek nyitva maradtak az értelmezés során. Az egyik ilyen kérdés az volt, hogy a

συσχηματίζεσθε ige indicativus vagy imperativus. A szövegkörnyezet alapján arra jutottam, hogy az imperatívuszi értelmezés a helyes. A munkacsoport alatt az egyik résztvevő helyesen vette észre, hogy ez csak imperativus lehet, mert a felszólító mód előtt a tiltószó a Μη , amely indicativus mellett kérdőszóként szerepelne. Ennél az esetnél érződött leginkább a közös munka pozitív hatása, amely egyéni feldolgozás esetén nem jelenik meg.

A μορφοῦ ige gazdag jelentéstartalmának vizsgálata során, Soltész Attila, a Baptista Teológiai Akadémia MA szakos hallgatója a következő adalékot tette hozzá a közös gondolkozáshoz:

„A μορφοῦ ige jelentései: alakít, formál, formáltat, passzív alakban: kiformalódik.”

Ez azért volt nagyon előrevivő hozzászólás, mert a „kiformalódik” ige szerepel Pál másik levelében is, a Galáciabeliekhez írott levélben, ahol azt írja, „míglen kiábrázolódik bennetek Krisztus.” (Gal. 4:19)

A görög szöveg szintén a μορφοῦ igét használja.

μορφοθῆ ἃ Passzív aoristos, conjunctivus, sg./3.

Ez az ige ebben az alakban egyedül itt fordul elő az Újszövetségben (hapaxlegomenon). Értelmezés szempontjából végtelenül érdekes, hogy mit is jelent Krisztus kiformalódása a hívőben. A terjedelem rövidsége miatt most nem áll módomban mély kutatómunkát közölni ezzel a verssel kapcsolatban, csak azért említem meg, hogy látszódjék milyen hozadéka van a csoportos bibliatanulmányozásnak. A csoport együtt munkálkodása révén pontosabb képet kaptam a tárgyalt igékkel kapcsolatban. A készült hanganyag visszahallgatása lehetőséget nyújt a hozzászólók véleményének megőrzéséhez és későbbi visszaidézéshez. A következő részben egy igeverset kívánok vizsgálni, amely két egymással ellentétes hatást állít szembe.

Efézus 5:18 vizsgálata

Ennek az igeversnek a vizsgálata már nem tartozik a szemináriumon elhangzottakhoz, de egy hallgató vetette fel a kérdést a hatásában hasonló, de ellentétes forrású befolyásolással kapcsolatban.

„És meg ne részegedjeteK bortól, miben kicsapongás van: hanem teljeseDjeteK be Szent LéleKkel,”

„καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνω, ἐν ᾧ ἐστὶν ἄσωτία, ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι,”

Két mediopasszív igét is tartalmaz ez az igevers. Két ellentétes hatású befolyásról ír az apostol. A bor és a Szent Lélek között az a hasonlóság, hogy mind a kettő hatást gyakorol az emberre, az egyik negatív, a másik pozitív. Alanyiség szempontjából érdekes a szituáció, mivel egyik esetben a külső alany egy élettelen dolog (bor), másik esetben pedig élő, isteni személyről van szó. A hívőknek ír Pál apostol, őket szólítja fel. A bor esetében ez könnyen értel-

mezhető, hogy ne részegítsék meg magukat bor által, ne engedjék, hogy a bor részeggé tegye őket. Ez a mediális és a passzív értelmezés két síkja.

μεθύσκεσθε egy praesens, imperfectum, mediopasszív pl./2. imperatívusz.

Alapjelentései: lerészegít, megrészegít, ittassá tesz. Az irodalomban csak mediális formában fordul elő, de létezik aktív alakja (a deponencia kérdéses).

A mediális értelmezés helyettesíthető lenne egy aktív igével és egy visszaható névmással. (megrészegíti magát). A passzív értelem, hogy ittassá válik (ez erősen feltételez egy külső alanyt).

πληροῦσθε egy praesens, imperfectum, mediopasszív pl./2. imperatívusz.

Alapjelentései: megtölt, kitölt, telve van, teljessé tesz, pótol, kiegészít, beteljesedik.

Az igének van aktív alakja, melyet használ is az Újszövetség, ebben az igeversben mégis mediopasszív végződést kap (felszólító módban). A Szent Lélekkel való betöltés külső alanya a Szentháromság harmadik személye, maga a Szent Lélek, aki betölti a hívőt, ha ő ezt engedi neki. Itt sokkal nagyobb hangsúlyt kap a permisszivitás, mint a bor esetében, mert élő külső alanyról van szó. A Lélekkel való betölttetés gyakorlati módjait most nem kívánom tárgyalni, de a szöveg elemzése mindenképp a passzivitás felé vezet a tekintetünket.

ÖSSZEGZÉS

Kezdeti hipotézisek kiértékelése

H1: Az üdvösséget nem lehet kimunkálni, csak érvényre lehet juttatni a gyakorlati életben.

Ezen állításom megállja a helyét, mert az üdvösséget nem lehet ledolgozni, kimunkálni. Az emberi tényező az elfogadás, és az Úrhoz való halálíg tartó hűség.

H2: Az ember a saját erejéből nem képes megváltozni.

A kutatásom eredményeimet és az eddigi teológiai tanulmányaimat figyelembe véve úgy gondolom, hogy ez a hipotézisem is igazolást nyert, mert Isten a cselekvő alanya az ember megváltozásának, azaz Ő változtatja meg az embert. Ehhez természetesen hozzá kell kapcsolódnia.

H3: Isten terve az ember folyamatos fejlődése.

Ez az állítás az előzővel szinkronban áll, tehát Isten folyamatosan változtatni szeretné a már megtért embert is.

H4: A keresztyén ember megerősödése Istentől függ.

Ez a hipotézisem csak részben nyert igazolást. A kutatás alatt arra jutottam, hogy az ember aktív hozzájárulása is szükséges a hitben való megerősödéshez, tehát nem csak megengedésről van szó, hanem tevőleges megerősödésről is. Isten erejéből, de az ember odafordulása által.

H5: A hívő ember nem képes elhagyni Jézus Krisztust.

Ez a hipotézisem megdőlt, mert az Isten iránti hűség megtartása, az ember helyes vagy helytelen döntésétől függ.

H6: A bűnbánat az Istennel való kibékülés első lépése.

Ez a hipotézisem szintén megdőlt, mert a megbékélés első lépést Isten teszi az ember felé. Emberi oldalról vizsgálva helyes a hipotézis, mert a bűnbánat az Istennel való kapcsolat első lépése.

Befejezés

Mediopasszív alakok a görög nyelvben nagyon sokszor fordulnak elő, amiket nehéz a magyar nyelvben helyesen visszaadni. Sokszor csak a körülírással, a magyarázó jellegű fordítás lehet célravezető. Minden fordítás egyben értelmezés is, amikor a fordító eldönti, hogy melyik magyar szóval fordítja a kérdéses görög alakot. A mediopasszív alakok esetében a szöveg sok esetben direkt módon nem fejezi ki a külső alany jelenlétét, de a görög igealak másodlagosan feltételez egy külső cselekvő alanyt. Ilyen esetekben a fordítók döntöttek. Annak érdekében, hogy olvasható maradjon a szöveg és ne legyenek benne magyartalan mondatok, választottak egy egyértelmű megfogalmazást.

A mediális és a passzív értelmezést a mediopasszív igék egyidejűleg hordozzák (hordozhatják), és ha deponenciáról beszélünk, akkor még az aktív is. Minden esetben vizsgálatot igényel, hogy melyik értelmezési sík a helyes, hogy van-e arra lehetőség, hogy ezek egymást erősítve, egymás mellett állják meg a helyüket az értelmezésben.

Kutatásom alatt feldolgoztam olyan igehelyeket, amelyek nagyon gazdag jelentést hordoznak, de ezek a többletjelentések a magyar nyelvű Bibliákból nem olvashatók ki. A görcső alá vett igerészek (főleg a mélyebb vizsgálat alatt) megmagyarázásra kerültek, különös tekintettel a mediopasszív alakokra. Nem kívántam az igerészek applikációit is közölni, ezt az ige hirdetőkre bízom.

Elengedhetetlennek tartom, hogy egy igemagyarázó elmélyüljön a görög nyelv megismerésében, mert e nélkül nem képes a szöveg hordozta „kincseket” a felszínre hozni a hallgatóság javára. A teológusok feladata pedig pont ez, hogy hosszas kutatómunkával, exegézissel, kortörténeti elemzéssel próbálják megérteni a Szentírás üzenetét, s azt érthető módon adják tovább.

A görög nyelv mélyebb megismerésére ösztönzött a kutatás, hogy még pontosabb képet kapjak a Biblia szóhasználatáról, annak érdekében, hogy a szöveg gazdagságát megőrizve, minél egyszerűbben tudjam átadni a hallgatóságnak a Szentírás üzenetét.

JEGYZETEK

¹ F.Blass and A.Debrunner: A Greek Grammar of the New Testament. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1961, 161. p.

² Szabó Mária: Bevezetés az Újszövetség görög nyelvébe. Agapé Kft, Szeged, 1997, 37. p.

³ Dr. Varga Zsigmond J.: Újszövetségi görög-magyar szótár. Kálvin Kiadó, Budapest, 1992, 884. p.

⁴ Magyarázatos Károli Biblia, Veritas kiadó, Budapest, 2001, 1595. p.

⁵ Uo. 1618. p.

⁶ Bible Knowledge Commentary, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 1998, 207. p.

⁷ Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991, 83. p.

⁸ Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991, 84. p.

⁹ Jubileumi Kommentár (<http://biolka.reformatus.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>) 2015.01.11.

¹⁰ Szegedi Kommentár (<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm#A%20R%C3%93MAIAKHOZ%20%C3%8DRT%20LEV%C3%89L>) 2015.01.11.

¹¹ Gál Ferenc: Pál apostol levelei. Szent István Társulat az Apostoli Szent-szék Könyvkiadója, Budapest, 2006, 66.p.

¹² Rudolf Brockhaus: Római levél. folyóirat

¹³ W. Lüthi: Római levél folyóirat

¹⁴ Dr. Bolyki János: A Római levél válogatott részeinek magyarázata. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Nyomdája, Budapest, 1994, 134. p.

¹⁵ The Pulpit Commentary, Funk and Wagnalls Company, London and New York, 380. p.

¹⁶ Joseph A. Fitzmyer: A New Translation with Introduction and Commentary. Bantam Doubleday Dell Publishing Group, United States of America, 1993, 641. p.

¹⁷ The International Critical Commentary, T&T Clark Ltd., Scotland, 1979, 607. p.

¹⁸ F.Blass and A.Debrunner: A greek grammar of the New Testament and other early christian literature. The University of Chicago Press, Chivago, 1961, 165. p.

¹⁹ Magyarázatos Károli Biblia, Veritas kiadó, Budapest, 2001, 1697. p.

²⁰ Uo. 1702. p.

³Bible Knowledge Commentary, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 1998, 443. p.

²¹ Kálvin János: A Filippibeliekhez írt levél magyarázata, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1992, 39.40. p.

²² Dr. Cserhádi Sándor: Pál apostolnak a Filippibeliekhez írt levele, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1976, 109. p.

²³ Jubileumi Kommentár (<http://biolka.reformatus.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>) 2015.01.22.

²⁴ The Pulpit Commentary, Funk & Wagnalls Company, London and New York

²⁵ The Broadman Bible Commentary, Broadmann Press, Nashville, Tennessee, 1971

²⁶ Word Biblical Commentary, Word Books, Waco, Texas, 1983

²⁷ Dr. Varga Zsigmond J.: Újszövetségi görög-magyar szótár. Kálvin Kiadó, Budapest, 1992, 528. p.

²⁸ Magyarázatos Károli Biblia, Veritas kiadó, Budapest, 2001, 1786. p.

²⁹ Uo. 1788. p.

³⁰ Ravasz László: Az Újszövetség Magyarázata, A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991, 307. p.

³¹ Paula-Angelika Seethaler: 1. 2. Péter levél, Júdás levele. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1998, 26. p.

³² A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Szemináriumának Tanulmányi Füzetei, Debreceni Református Egyetem, Debrecen, 1998, 63. p.

³³ Donald G. Miller: On this rock. Pickwick Publication, Allison Park, USA, 1993, 188. p.

³⁴ PHEME PERKINS: First and Second Peter, James, and Jude interpretation, John Know Press, Louisville, 1995, 43. p.

³⁵ Dr. Varga Zsigmond J.: Újszövetségi görög-magyar szótár. Kálvin Kiadó, Budapest, 1992, 672. p.

³⁶ Magyarázatos Károli Biblia, Veritas kiadó, Budapest, 2001, 1694. p.

³⁷ Szegedi Kommentár (<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm#A%20R%C3%93MAIAKHOZ%20%C3%8DRT%20LEV%C3%89L>) 2015.02.28.

³⁸ Szegedi Kommentár (<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm#A%20R%C3%93MAIAKHOZ%20%C3%8DRT%20LEV%C3%89L>) 2015.03.12.

³⁹ Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991, 207. p.

⁴⁰ Bible Knowledge Commentary, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 1998, 425. p.

⁴¹ John Stott: Az Efézusi levél. HARMAT Kiadói Alapítvány, Budapest, 1994, 225-226. p.

⁴² The Broadman Bible Commentary, Broadman Press, Nashville, Tennessee, 1971, 173. p.

⁴³ Word Biblical Commentary, Word Books, Dallas, Texas, 1990, 431. p.

⁴⁴ The International Critical Commentary, T&T Clark, Edinburgh, 1897, 181. p.

⁴⁵ Magyarázatos Károli Biblia, Veritas kiadó, Budapest, 2001, 1672. p.

⁴⁶ Szegedi Kommentár (<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm#A%20R%C3%93MAIAKHOZ%20%C3%8DRT%20LEV%C3%89L>) 2015.03.20.

⁴⁷ Jubileumi Kommentár (<http://biolka.reformatus.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>) 2015.03.24.

⁴⁸ Bible Knowledge Commentary, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 1998, 348. p.

⁴⁹ Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991, 26. p.

⁵⁰ John R.W.Stott: A galatákhöz írt levél. Harmat Kiadó, Budapest, 2002, 18. p.

⁵¹ The Pulpit Commentary, Funk and Wagnalls Company, London and New York, 9. p.

⁵² The International Critical Commentary, T&T Clark Ltd., Scotland ,1979, 19. p.

⁵³ F.F.Bruce: The New International Greek Testament Commentary. The Parternoster Press, William B.Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan, 1982, 80. p.

⁵⁴ Word Biblical Commentary, Word Books, Dallas, Texas, 1990, 14. p.

⁵⁵ Dr. Varga Zsigmond J: Újszövetségi görög-magyar szótár. Kálvin Kiadó, Budapest, 1996, 623. p.

⁵⁶ Dr. Varga Zsigmond J: Újszövetségi görög-magyar szótár. Kálvin Kiadó, Budapest, 1996, 50. p.

⁵⁷ Jubileumi Kommentár (<http://biolka.reformatus.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>) 2015.04.02.

⁵⁸ Szegedi Kommentár (<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm#A%20R%C3%93MAIAKHOZ%20%C3%8DRT%20LEV%C3%89L>) 2015.04.02.

⁵⁹ Jeromos Bibliakommentár (<http://www.biblia-tarsulat.hu/kommentar.html#masodik>) 2015.04.02.

⁶⁰ Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991, 155. p.

⁶¹ Bible Knowledge Commentary, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 1998, 317. p.

⁶² The Interpreter's Bible, Abingdon Press, New York, Nashville, 343. p.

⁶³ The Broadman Bible Commentary, Broadman Press, Nashville, Tennessee, 1971, 45. p.

⁶⁴ Craig S. Keener: The IVP Bible Background Commentary. IVP Academic InterVarsity Press, Illinois,2014, 508. p.

⁶⁵ The Anchor Bible, Bantam Doubleday Dell Publishing Group, New York, 1984, 339. p.

⁶⁶ Dr. Varga Zsigmond J: Újszövetségi görög-magyar szótár. Kálvin Kiadó, Budapest, 1996, 903. p.

⁶⁷ <http://zeus.nyf.hu/~mnyt/Seged/igek.doc>. 2015.04.24.

⁶⁸ Bolonyai Gábor: Bevezetés az ógörög nyelvbe. Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006, 36. p.

IRODALOMJEGYZÉK

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Szemináriumának Tanulmányi Füzetei, Debreceni Református Egyetem, Debrecen, 1998.

Bible Knowledge Commentary, Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 1998.

Bolonyai Gábor: Bevezetés az ógörög nyelvbe. Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006.

Craig S. Keener: The IVP Bible Background Commentary. IVP Academic InterVarsity Press, Illinois, 2014.

Donald G. Miller: On this rock. Pickwick Publication, Allison Park, USA, 1993.

Dr. Bolyki János: A Római levél válogatott részeinek magyarázata. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Nyomdája, Budapest, 1994.

Dr. Cserhádi Sándor: Pál apostolnak a Filippibeliekhez írt levele, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1976.

Dr. Varga Zsigmond J.: Újszövetségi görög-magyar szótár. Kálvin Kiadó, Budapest, 1992.

F.Blass and A.Debrunner: A Greek Grammar of the New Testament. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1961.

F.F.Bruce: The New International Greek Testament Commentary. The Parternoster Press, William B.Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan, 1982.

Gál Ferenc: Pál apostol levelei. Szent István Társulat az Apostoli Szent-szék Könyvkiadója, Budapest, 2006.

John R.W.Stott: A galatákhöz írt levél. Harmat Kiadó, Budapest, 2002.

John Stott: Az Efézusi levél. HARMAT Kiadói Alapítvány, Budapest, 1994.

Joseph A. Fitzmyer: A New Translation with Introduction and Commentary. Bantam Doubleday Dell Publishing Group, United States of America, 1993.

Kálvin János: A Filippibeliekhez írt levél magyarázata, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1992.

Magyarázatos Károli Biblia, Veritas kiadó, Budapest, 2001.

Paula-Angelika Seethaler: 1. 2. Péter levél, Júdás levele. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1998.

PHEME Perkins: First and Second Peter, James, and Jude interpretation, John Know Press, Louisville, 1995.

- Ravasz László: Az Újszövetség magyarázata. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1991.
- Rudolf Brockhaus: Római levél. folyóirat
- Szabó Mária: Bevezetés az Újszövetség görög nyelvébe. Agapé Kft, Szeged, 1997.
- The Anchor Bible, Bantam Doubleday Dell Publishing Group, New York, 1984.
- The Broadman Bible Commentary, Broadmann Press, Nashville, Tennessee, 1971.
- The International Critical Commentary, T&T Clark Ltd., Scotland, 1979.
- The Interpreter's Bible, Abingdon Press, New York, Nashville
- The Pulpit Commentary, Funk and Wagnalls Company, London and New York
- W. Lüthi: Római levél folyóirat
- Word Biblical Commentary, Word Books, Waco, Texas, 1983.

FORRÁSJEGYZÉK

Jubileumi Kommentár

(<http://biolka.reformatus.ro/upload/Jubileumi%20Kommentar.pdf>)

Szegedi Kommentár

(<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm#A%20R%C3%93MIAKHOZ%20%C3%8DRT%20LEV%C3%89L>)

Jeromos Bibliakommentár

(<http://www.biblia-tarsulat.hu/kommentar.html#masodik>)

A SOÁT KÖVETŐ EGYES EGYHÁZI MEGNYILATKOZÁSOK GYAKORLATI HATÁSA A ZSIDÓ-KERESZTÉNY KAP- CSOLATOKRA SOPRONBAN A REND- SZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG

ROÓZ ZOLTÁN

Témavezető:

Prof. Dr. Anna-Marie Kool óraadó egyetemi tanár

Bevezetés

„Mert nem szégyellem az evangéliumot, hiszen Isten ereje az, minden hívőnek üdvösségére, elsőként zsidónak, de görögnek is,” (Róm 1,16)

2000 tavaszának egyik csendes szombatján ezzel az ígével indított útnak Isten. Ezen a napon szinte élő valósággá vált számomra Isten Lelkének bátorítása és vezetése. 1998 óta vártam arra, hogy „zöld jelzést” kapjak a Messiási Zsidó Bibliaiskolába (MJBÍ)¹ való jelentkezéshez, mivel mindig is érdekelt az újszövetség vallási, kulturális és történeti háttere, hogy Jézus tanításait jobban érthessem. Azonban azt sem szerettem volna, hogy esetleg az érzékeim megcsaljanak, ezért Istentől egy megerősítő bizonytságot kértem, hogy valóban jól érttem-e akaratát. A kérés az volt, hogy ha valóban „engedélyt” kaptam tőle a Messiási Zsidó Bibliaiskola megkezdésére, akkor az éppen városunkban szolgáló lelkipásztor vasárnapi igehirdetése tartalmazza ezt a bibliaverset. Legnagyobb megdöbbenésemre ez a vers nem csak valahol jelent meg a prédikációban, hanem az üzenete alapigéje volt. Hittel úgy vettem ezt, hogy Isten megerősítette elhívását számomra.

S ezzel az eseménnyel kezdődött meg számomra a keresztény zsidó kapcsolatok terén máig tartó „zarándokutam”.

2000 őszétől már a bibliaiskola (MJBI) tanulójaként vettem részt holokauszttúlélők számára havi rendszerességgel megtartott összejöveteleken az un. „Partikon”².

Itt ismertem meg egy kedves idős zsidó házaspárt, Józsi bácsit és Julika nénit. Józsi bácsi szellemi frissességnek örvendett, de fizikai állapota miatt segítségre szorult, nem tudott járni. Julika néni kapott némi segítséget, de jobbára egyedül igyekezett férjét ellátni, ápolni. Mikor ezt megtudtam, egyik iskolatársammal egy keresztyén segélyszervezettől tolókkocsit szereztünk, és megleptük őket. Péntek délutánoként eljártunk hozzájuk a lakásukra, sokat beszélgettünk, nyelvi fejtörőket játszottunk, logikai feladványokat oldottunk meg és alkalmanként Józsi bácsit elvittük sétálni a kerekesszékkal. Majd felmerült, hogy péntekenként, ha úgyis együtt vagyunk, akkor mi lenne, ha közösen fogadnánk a sábátot. Józsi bácsi – egyébként büszkén *kohenita* származására – elárulta, hogy ők ezt több mint 50 éve, a soá borzalmaiban hitüket vesztetten nem gyakorolják. Valami akkor megszakadt benne. De velünk újra kezdik. Lassan a fejtörőktől eljutottunk a zsolttárok felolvasásáig. Beszélgetések kezdtek kibontakozni, a múlt szép és fájó emlékeiről, az igékről és azok értelméről.

TÉMAVÁLASZTÁS INDOKA

„Ezt mondja: Töltsétek, töltsétek, egyengessétek az utat, vegyétek el népem útjából, amiben megbotolhat!” (Ézs 57,14)

A Messiási Zsidó Bibliaiskolában elkezdtem egyre mélyebben megismerni a zsidó keresztyén együttélés 2000 éves történetének viharait. A Baptista Teológiai Akadémián folytatott tanulmányok során összeálló kép megláttatta velem, hogy a zsidó-keresztyén kapcsolatok alakulását miként befolyásolták a különböző keresztyén teológiai irányzatok és az azokból fakadó „stratégiák” az egyháztörténelem és a világtörténelem színpadán.

Az Egyház fősodra teológiai elveire alapozva már a IV. század végére szinte teljesen³ elvágta magát természetes gyökerétől⁴ és ennek eredményeként, – tisztelet a kivételnek – nem képviselte hiteles módon Jézus Krisztust, a Messiást a zsidóság felé.⁵ Persze felmerülhet a zsidóság felelőssége is a zsidó-keresztyén kapcsolatok ilyenén alakulása tekintetében – főleg az első századi ősegyház üldözése kapcsán –, azonban a jézusi elvet követve a szálla és a gerenda példázata alapján,⁶ a keresztyén Egyház felelősségének oldaláról kívánom megközelíteni a témámat. Ezt az irányvonalat erősítette bennem az is, hogy a holokauszttúlélőivel folytatott személyes beszélgetéseimben megláthattam, hogy milyen fájó sebek keletkeztek és ezek milyen akadályként tornyosulnak a zsidóság útjában, hogy az evangélium üzenetét egyáltalán meghallják.⁷

Az Egyház hozzáállása a zsidó-keresztény kapcsolatokhoz a soát⁸ követően jelentősen megváltozott. Igyekezett teológiai és gyakorlati válaszokat keresni és adni a borzalmakat követően. Pro-missziós és anti-missziós teológiai nézetek fogalmazódtak meg. Izrael Állam megalakulásával pedig újabb teológiai nézőpontok kerültek felszínre.⁹

A kutatási téma határai

A soát követő teológiai szemléletváltás Egyházi megnyilatkozásainak hatásait szeretném kutatni és felmérni. Ezért dolgozatomban a zsidó-keresztény kapcsolatok alakulása tekintetében 1945. után keletkezett 3 nemzetközileg jelentős irányvonal alábbi dokumentumainak, és egy magyarországi megnyilatkozás releváns és gyakorlati hatásait kívánom felmérni 6 soproni felekezetben (Baptista, Evangélikus, Hit, Pünkösdi, Református, Római Katolikus Gyülekezetekben) a rendszerváltástól napjainkig.

Egyházak Világtanácsa (EVT)

Az első irányvonal az úgynevezett ökumenikus, amelyet az Egyházak Világtanácsa (EVT) képvisel. Az Egyházak Világtanácsát hivatalosan 1948-ban, 44 ország 147 egyházának küldöttei alapították meg Amsterdamban, ahol jelentős nyilatkozat¹⁰ született a zsidó-keresztény kapcsolat területét is érintve. Az EVT ma 350 nagyobb protestáns és ortodox egyházat tömörít. A zsidó keresztény kapcsolatok tekintetében további fontos dokumentumok keletkeztek: az 1967-es *Az Egyház és a zsidó nép*, az 1982-es *Ökumenikus megfontolások a zsidó-keresztény párbeszédéről*, az 1988-as *Az egyházak és a zsidó nép: Egy új megértés felé: A sigtunai tanácskozás kijelentései* címmel. A canberrai nagygyűlés után 1992-es évben jelent meg *Az elkötelezettség elmélyítése* című dokumentum a zsidó-keresztény párbeszéd tárgykörében.

Római katolikus – Nostra Ætate (Nr.4.)¹¹

A második a római katolikus irányvonal. A II. Vatikáni Zsinat megnyitása után nem sokkal, már 1962-ben elkezdték egy *De Iudæis* (a zsidókról szóló) hivatalos egyházi megnyilatkozás megfogalmazását. Ezzel egy folyamat indult el a római egyházon belül, amely egy út kezdetét jelentette és deklaráltan 1965-ben a *Nostra Ætate* alapirat megfogalmazásával és közreadásával indult újtárra. 1974-ben látott napvilágot a *Nostra Ætate* irányelveit értelmező „végrehajtási rendelete” és ebben az évben alakult meg a Vallási Kapcsolatok a Zsidósággal Bizottság is. A Bizottság 1985-ben adta ki az *Útmutatás a zsidók és a zsidóság helyes ábrázolásához a római katolikus egyház igehirdetésében és hitoktatásában* című dokumentumát. A vatikáni Bizottság 1998-as megnyilatkozása *Emlékezünk: Megfontolások a soáról* címmel jelent meg.

Evangéliumi megnyilatkozások

A harmadik az evangéliumi irányvonal, amelyet a zsidó-keresztény kapcsolatok területén legmarkánsabban a Lausanne Mozgalom (LCWE-1976) képvisel, s azon belül az 1980-ban elindult Lausanne Konzultáció a Zsidó-Evangélizációról (LCJE).¹² Szeretném ismertetni LCJE első Pattaya-i (1980) megnyilatkozását¹³ és a további nemzetközi találkozók nyilatkozatainak egyes elemeit. Ebben a témakörben egy másik fontos dokumentumként még röviden ismertetni kívánom *A keresztény evangélium és a zsidó nép* címet viselő, Willowbank Deklaráció (1989)¹⁴ néven is ismert nyilatkozat keletkezésének okait és tartalmának részleteit, amelyet Evangéliumi Világszövetség (World Evangelical Fellowship – WEF) szponzorált és a Laussani Világevangelizációs Tanács (Laussane Comittee on World Evangelization - LCWE) is támogott.

Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának tanulmánya¹⁵

1993-ban tanulmányt jelentett meg a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa, *Zsinagóga és az Egyház* címmel. Alcíme: *Van-e antiszemitizmus a Bibliában?*

A dolgozat terjedelmi korlátai miatt nem kívánok külön kitérni további magyar és nem magyar nemzeti egyházak, felekezetek tanulmányaira, illetve vallásközi szervezetek deklarációira, azonban a téma megértése szempontjából hasznosítható megállapításait majd fel kívánom használni.

A dolgozat felépítése, módszertana

A bevezetést követően a dolgozat második fejezetében szeretném vázlatosan áttekinteni a zsidó-keresztény kapcsolatok történetét az apostoli kortól egészen 1945-ig bezárólag. Meggyőződésem szerint, ahhoz hogy a soát követő Egyházi nyilatkozatokban és dokumentumokban megfogalmazott teológiai látásmódok gyakorlati értékét jobban megérthessük a jelenben, szükséges a közel 2000 éves történelmi múlt perspektíváján keresztül is látnunk a teológiai meggyőződések gyakorlati hatását a zsidó-keresztény vallásközi kapcsolatokra. Ehhez a nagy ívű áttekintéshez szolgált számomra segítségül Nagy Antal Mihály, Örök szövetség című tanulmánya, amelyben a zsidó-keresztény párbeszéd 3 fő szakaszát – amelyeket más-más felfogás és gyakorlat jellemzett – különböztette meg. Az első szakasz mintapéldáját Pál apostol és a béreai zsidó közösség találkozásában látja, ahol a fő kérdés az volt, hogy megfelel-e az Írásoknak, amit Pál a názáreti Jézusról hirdet. Ezen „*bibliai mintadialógus*” korszaka hamar lezárult, s követte a hatalommal rendelkező egyház által meghatározott „*kényszerdialógusok*” hosszú korszaka. A harmadik szakaszt az „*egy-más felé fordulás*” korszakának nevezte el, amely a felvilágosodás korának óvatos lépteitől és a „19. század „falakon át” történő beszélgetéseitől eltekintve az első világháború után kezdődött.”¹⁶

A harmadik fejezetben magyarországi eseményekbe ágyazva igyekszem képet adni a soproni zsidóság történetéről, a jelentős változásokat hozó 1840-es évektől egészen napjainkig. Azért teszem ezt, mert fontosnak tartom, hogy a történelemtudomány segítségével minél pontosabb képet alkossunk az adott korszak társadalmi és politikai folyamatairól. Véleményem szerint az így nyert ismeretek birtokában jobban megérthetjük azokat a továbbgyűrűző szociológiai és szociálpszichológiai aspektusokat, amelyek a soá tragédiájába torkollottak. Továbbá a múlt összefüggéseinek feltárása a dolgozat témáját érintő események és folyamatok jobb megértését is szolgálhatja.

A negyedik fejezetben a soát követő néhány nemzetközi és magyarországi Egyházi dokumentum és nyilatkozat tartalmának vázlatos bemutatása következik majd. Feltételezésem szerint zsidó-keresztény kapcsolatok tekintetében megfogalmazott, fontos és nagy jelentőséggel bíró nemzetközi és magyarországi Egyházi megnyilatkozások nem bírnak olyan jelentőséggel és súllyal a helyi (soproni) egyházak életében, mint azt a nyilatkozatok mögött álló Egyházak (nemzetközi, hazai) tekintélye alapján feltételeznénk, vagy esetleg elvárnánk.¹⁷ A zsidó-keresztény kapcsolatok helyi gyakorlatának alakulását, hipotézisem szerint a helyi vezetők önálló teológiai meggyőződése és az ebből fakadó hitbeli és stratégiai látásuk, valamint személyes vallásközi kapcsolataikból fakadó elkötelezettségük befolyásolja leginkább.

Ezért az ötödik fejezetben a hipotézisem vizsgálata érdekében a társadalomtudományos kutatásokban az 1970-es évektől az *interpretív* paradigma megerősödése nyomán elterjedt kutatási interjúk módszerét kívánom alkalmazni a terepkutatás eszközeként. A félig strukturált egyéni interjúk segítségével várom az interjúalanyok szubjektív tapasztalatainak keresztül, még mélyebb és átfogóbb összefüggéseket tárhatok fel a hipotézisemre vonatkozóan. Az elkészített interjúkat – Baptista, Evangélikus, Hit, Pünkösdi, Református, és Római Katolikus gyülekezeti vezetőkkel illetve „lakmusz tesztként” a Soproni Zsidó Hitközség elnökével – a kondenzáció, kategorizáció, interpretáció együttes alkalmazásával, az un. „*ad hoc*” (eseti)¹⁸ elemzés módszerét választva, kívánom feldolgozni és összegezni.

A hatodik fejezetben hipotézisem megválaszolása érdekében a soproni keresztény közösségek életében a soát követő Egyházi megnyilatkozások relevanciáját és gyakorlati, stratégiai hatásait kívánom mérlegre tenni és összevetni az interjúkban elhangzottakkal.

Konklúziómban az összegzésem eredményeinek függvényében szeretnék előrevivő javaslatokat megfogalmazni a zsidó-keresztény kapcsolatok magyarországi kiteljesedése érdekében.

Kulcsfogalmak

Egyház, egyház: Az újszövetség eredeti nyelvében, a *ἐκκλησία* (*ekklészia* = kihívottak közössége) szó magyar jelentése: gyülekezet vagy egyház. A LXX-ban az ekklészia a héber „*káhal*” szó fordítása, magyarul: „összehívás, összehívás, összehívás” jelentéssel bír. Bibliai nézőpontból mára az Egyház fogalma, mint gyűjtőszó magába foglalja az Istentől természetfölötti módon elhívott, Jézus Krisztusban hívő, újjászületett emberek összességét. Eszerint az Egyház Jézus Krisztus tulajdona, amelyet Ő épít és irányít.¹⁹ A fogalom az újszövetségben jelölheti egész világon Jézus Krisztusban egységben lévő hívőket, vagy a különböző helyeken lakó hívők csoportjait is.

Soá: A holokausztban érintett népek²⁰ kezdetben a vészkorszak eseményeit a saját nyelvükön nevezték el, így a zsidó teológusok a holokauszt helyett inkább a *Soá* kifejezést használják. Ennek oka az, hogy az Isten által elrendelt áldozat (az *ólá*) szava ne legyen megszenteltelve ebben a kontextusban egyértelműen emberáldozatot jelentő holokauszt által. A holokauszt, a *όλοκαύτωμα* szó („teljesen elégetett”) zsidó terminusa tehát a *Soa* vagy *Soá* (Jób 30,14; Ézs 47,11), ami katasztrófát, teljes pusztulást, megsemmisítést, kiirtást, csapást jelent.²¹

Zsidó-keresztény kapcsolatok: A dolgozatomban egy olyan átfogó fogalmat kívántam használni, amelyben egyszerre megjelenik az élet összetettsége és egyszerűsége is. Minőségüktől és céljaiktól függetlenül ezek a *kapcsolatok* valójában „találkozási pontok” zsidók és keresztények között. Az élet sokszínűsége révén ezek a kapcsolódási pontok, lehetnek profán, vagy szakrális jellegűek, valamint társadalmiak, közösségek közöttiek vagy egyéniek. Hivatalosak vagy személyesek, magánjellegűek. Lehetnek a művészetek és kultúra területein való találkozások, vagy politikai, eszmei, teológiai, vallási, vallásközi, alapokon állók. Megjelenhetnek a társadalmi összefogás, a megbékélés, a kiengesztelődés, a bocsánatkérés, az elfogadás és a kölcsönös tisztelet kifejeződéseiként, vagy éppen az evangélium megosztásának alkalmaként tettekkel és szavakkal egyaránt. A zsidó-keresztény kapcsolatok egymás mélyebb megismerését szolgálva megtestesülhetnek közös szervezésű programokban, vagy egymás ünnepein, megemlékezésein való részvételben is. A zsidó-keresztény kapcsolatrendszernek egyik fontos eleme a vallásközi párbeszéd, vagy dialógus.²² Maga a *διαλόγος* szó jelentése: megtárgyalt és átgondolt beszéd.²³ VI. Pál pápa megfogalmazása szerint: „A szeretet új neve: Dialógus”²⁴

Megbékélés, kiengesztelődés: *Tikkun olam:* meggyógyítani, helyreállítani, átalakítani. *Shalom:* teljesség, harmónia, integritás. Állapot, amelyben olyan emberek élnek, akik a természettel, önmagukkal, Istennel és egymással kiengesztelődve élnek. *Katallage, akatallasso* és *diallasso:* olyan erőket összehozni, amelyek természetesen taszítanak egymást, letörni falakat és akadályokat, egy kapcsolat természetét, jellegét megváltoztatni. Olyan szó ez, amely a kapcs-

latok fontosságáról beszél, akár két ember, akár két embercsoport között. A megbékélés a barátság és szeretet helyreállítását, az érzések, magatartásformák megváltozását jelenti ott, ahol addig megosztottság, konfliktusok és harcok voltak. A megbékélés szellemi és politikai jelentésű szó is egyszerre.²⁵ „A Szentírás tanúsága szerint *Isten megbékéltető missziója holisztikus*. Magába foglalja az Istenhez, önmagunkhoz, másokhoz és a teremtéshez való viszonyunkat.”²⁶

A ZSIDÓ-KERESZTÉNY KAPCSOLATOK ÁTTEKINTÉSE A KEZDETEKTŐL 1945-IG

Megítélésem szerint, hogy jobban megértsük a soát követő Egyházi dokumentumok és megnyilatkozások jelentőségét, szükséges történelmi korszakokat átívelő perspektíván keresztül is megfigyelni a teológiai meggyőződések gyakorlati hatásait a zsidó-keresztény kapcsolatokra.

Az apostoli korszak, mint a „bibliai mintadialógus” alapja

Nagy Antal Mihály, Örök szövetség című tanulmánya szerint a zsidó-keresztény párbeszéd első szakasza „*bibliai mintadialógus*”. Mivel ennek a dialógusnak a középpontjában mindig a názáreti Jézus személye állt,²⁷ ezért megpróbálom feltárni az Óra vonatkozó apostoli meggyőződés igei alapjait.

„Eljön az az idő - így szól az ÚR -, amikor új szövetséget kötök Izrael és Júda házával.” (Jer 31,31) Jézus valószínűleg erre az isteni kijelentésre is gondolhatott, amikor maga vallott küldetéséről, amely elsősorban „Izrael házának elveszett juhaihoz” (Mt 15,24) szólt. Kijelentését, hogy Ő „az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához csakis én általam” (Jn 14,6), zsidó hallgatóságához intézi. Péter apostol pedig Szentlélekkel telten a zsidó „nép vezetőihez és Izrael véneihez” szólva mondja: „és nincsen üdvösség senki másban, mert nem is adatott az embereknek az ég alatt más név, amely által üdvözülhetnek.” (ApCsel 4,12) Tehát a zsidóknak is Jézus az üdvösség egyetlen útja.

Láthatjuk az Igéből, hogy a Jézus által kiadott „nagy küldetés” parancsot (Mt 28,19), – Jézus szavait idézve – Lukács az Apostolok cselekedeteiben (1,8) kiegészíti, és meghatározza annak kiindulópontjaként Jeruzsálemet és Júdeát. Elképzelhető, hogy az apostolok és a tanítványi kör, azt a jézusi kitétel, hogy az evangéliumot és a bizonyágtételüket a Szentlélekkel megerősítve „a föld végső határáig” kell vinniük, a diaszpórában, a világ minden tájára szétszóródott zsidóságra érthették? Hiszen az ősegyház, s annak vezetői számára csak Kornélius története kapcsán vált világossá, hogy a zsidóságon kívül a pogányok is részesülhetnek a megváltás ajándékában. Erről még Pétert is látomásban és egyéb jelek által kellett meggyőznie Istennek. (ApCsel 10. fej.) Majd Péter beszámolója alapján fogadta el a gyülekezet is, hogy az evangélium nem csak a

zsidóknak szól. „Amikor mindezt hallották, megnyugodtak, dicsőítették Istent, és így szóltak: Akkor tehát a pogányoknak is megadta Isten a megtérést az életre.” (ApCsel 11,18)

D. J. Bosch is megállapítja, hogy „Missziójuk, úgy hitték, csak Izráel házára korlátozódik és a pogányok üdvössége a végidőben, a nemzetek Jeruzsálembe való zarándoklásával fog megvalósulni...”²⁸ Tehát mondhatjuk, hogy az Egyház ezen korszakáig, a zsidóság felé hirdetett evangélium volt az ősegyház alaptevékenysége.

Pál apostol szavai is azt erősítik meg, hogy a zsidóság felé történő szolgálat elismerten létezett. Amikor a saját szolgálatát határozza meg a Galáciabelieknek, akkor egyben Péter apostol különleges elhívásáról is beszél: „hanem ellenkezőleg, látták, hogy megbízást kaptam az evangélium hirdetésére a körülmetéletlenek között, ahogy Péter a körülmetéltek között”(Gal 2,7/Vida). Sőt Pál apostol, annak ellenére, hogy az ő elhívása a nemzetekhez szólt, mégis mindig minden új missziós területen először a zsidó közösséget kereste fel, s nekik hirdette elsősorban az evangéliumot. Ezt az alapelvet a rómaiakhoz írt levelében így fejtette ki: „Mert nem szégyenlem az örömhírt. Hiszen Istennek hatalma az minden hívőnek megmentésére, zsidónak is, sőt annak először, meg kelléne is.” (Róm 1,16/Csia)

Pál nemcsak meghatározza ennek a szolgálatnak a fontosságát, hanem szavait tetteivel is alátámasztva, különleges módon avat be minket ennek a szolgálatnak egyes aspektusaiba és a mélyén húzódó motivációjába, valamint mikéntjébe:

„...nagy az én szomorúságom, és szüntelen fájdalom gyötri a szívemet. Mert azt kívánom (*νηχόμην*), hogy inkább én magam legyek átok alatt, Krisztustól elszakítva, testvéreim, az én test szerinti rokonaim helyett...” (Róm 9,2-3)

Almási Tibor Róm 9,3 verséhez fűzött exegézisében, arra a megállapításra jut, hogy a *νηχόμην* ige potenciális imperfectumként inkább a kívánnám azaz „azon a ponton voltam már, hogy már-már kívántam volna”²⁹ jelentéssel bír. Pál ebben a versben mély érzelmekről és szeretetről tesz tanúbizonyságot zsidó testvérei iránt. Olyan belső küzdelmet jelenít meg ez a vers, amit egy szerető, de tehetetlen szülő élhet át, akinek gyermeke súlyos, halálos beteg, s ha csak azzal segíthetne gyermekén, akkor akár a saját életét is feláldozná érte. Pál részéről az a drámai feszültség ebben, hogy teológiailag jól tudja, hogy ez a vállalkozás abszurd, és mégis felmerült benne.

Johannes Gerloff Izraelben élő lutheránus teológus ezt a szakaszt radikálisan értelmezi.³⁰ Megítélése szerint, amikor itt Pál az *eükhomai* szót alkalmazza, azzal Isten előtt eskü általi elkötelezettségét emeli ki,³¹ és Mózes hasonló tartalmú kijelentésével hozza párhuzamba: „De most bocsásd meg bűnüket; ha pedig nem: törölj ki engem a te könyvedből, amelyet írtál.” (2Móz 32,32) Mózes a nép elbukását követően csak két lehetőséget lát: „Vagy a népnek magának kell viselnie az átkot, amit bálványimádással magára vont, és halálra ítélik – vagy ő maga lép

a helyükre és veszi magára a halálos ítéletet.” J. Gerloff szerint Mózes és Pál apostol „Izrael iránti szeretete független a nép erkölcsi magatartásától, szellemi állapotától vagy bűnös lényétől. Szeretete feltétel nélküli, és mindent átölelő!”³²

„Hozzátok, nemzetekhez szólok: Amennyiben én a nemzetek apostola vagyok, szolgálatomnak szereznék dicsőséget azzal, ha saját húsomat valamiképpen féltékenységre ingerelhetném, és közülük egyeseket megmenthetnék.” (Róm 11,13-14/Csia)

Pál apostolt több atrocitás is érte missziós útjai során a helyi zsidó közösségek egyes tagjaitól. Ennek ellenére Pál szívéből továbbra is a krisztusi szeretet mélységei tárulnak elénk a fenti sorokból. Az ő elutasításuk nem szüntette meg tevékeny szeretetét népe iránt. Azt gondolom ebben Isten szíve és annak el nem múló szövetségi hűség szerete³³ mutatkozik meg az apostolon keresztül.

70 utáni események, az apológéták és az egyházatyák fellépése

Jakab halálával a jeruzsálemi ösgyülekezet fokozatosan kezdte elveszteni jelentőségét. Euszebiosz szerint a jeruzsálemi egyház vezető tagjai a Templom lerombolása előtt kinyilatkoztatást kaptak, hogy hagyják el a várost. A prófétai szóra hallgatva 66-ban, az első zsidó háború idején (66–73) elmenekültek Pellába, egy városba Péreában, a Jordántól keletre.³⁴ Így őket nem pusztították el a rómaiak. Nemcsak túléltek ezeket az időket, hanem felismerték Jézus beszédeinek prófétikus beteljesedését és ez hatással volt szellemi látásukra is.

A Templomot lerombolták, ahogy azt Jézus előre megmondta. Jeruzsálemet meghódították. Pontosan úgy, ahogy Jézus leírta. Mindez nem volt többé tagadható. Így váltak a „názáreti irányzat” képviselői (ApCsel 24,5) veszélyessé a Javnéban összegyűlt tudós farizeusok számára. Megfogalmazták a 90-es évek tájékán a „*Birkát haminim*”³⁵ imádságot (a szekták ellen, akik alatt általánoságban a Jézusban hívő zsidókat értették), amelyet a zsinagógai liturgiához csatoltak. (D. Flusser ezt az elméletet árnyalja.)³⁶ Mivel a Templom pusztulását követően a zsinagógák léptek elő a vallásos élet elsődleges színterévé, ezért így kényszerítették ki, hogy a Jézusban hívők elhagyják a zsinagógákat kiközösítve őket a zsidó közösségből.³⁷ Így hitük továbbadásának természetes közegetől is megfosztották őket.

Ennek ellenére a messiási zsidó közösség feltehetően még ezután is folyamatosan jelen volt Jeruzsálemben, egészen a második zsidó háborúig (132–135). Hiszen tudjuk, hogy a Bar Kochba-felkelésig még 14 zsidó származású püspök követte Jakobot, „az Úr testvérét” a püspöki³⁸ tisztségben.

A 132. évben aztán megkezdődött az Izrael földjén maradt zsidó lakosság utolsó kísérlete, hogy a római iga alól felszabaduljanak. A hadvezér Bar Kosibát, aki a felkelést vezette, Akiba rabbi Messiássá kiáltotta ki és Bar Kochbának nevezte.³⁹ A felkelést leverték, és majdnem az egész lakosság száműzetésbe ment. Azonban a messiási zsidók számára különösképpen szomorú

következményei lettek ennek a történesnek. Mivel Bar-Kochbát nem ismerték el Messiásként, ezért vonakodtak attól, hogy érte harcoljanak, így a hadvezér súlyos váddal támadt a háborúban való szolgálatot megtagadók ellen, olyannyira, hogy árulóként kiközösítette őket.

Eközben az Egyház nem zsidó része – akik lassan többségbe és hatalomba kerültek az Izraelen kívüli gyülekezetekben – a 70 és 135 közötti eseményekben Isten végleges ítéletét és a zsidóság elvetését vélte felismerni. „A második század végére a fiatal Óegyház zsidósággal való szakítása véglegessé vált [...] Ez több okra vezethető vissza: az ApCsel-ben is leírt zsidók általi Egyházüldözés; az egyházi judaizáló körök szélsőséges tanai (Gal. levél); az általános pogány és római antiszemitizmus.”⁴⁰

Ez az erősödő keresztyén-zsidó polarizálódás és polémia megnyilvánult az apologéta Justinus mártír *Dialog Triphonnal* című írásában, valamint Origenes *Contra Celsum* írásában is.⁴¹

Ez a polarizáció a korai egyházatyák korától jelentkezik: Antiochiai Ignácnál (†110), a Barnabás-levélben (135 után), és igen erőteljesen Szárdeszi Melitonnál (2. század második fele), akinek nevéhez „az Isten-gyilkosság” vádjának megfogalmazása is kapcsolódik. Egyértelműen beszél a zsidóság elvetéséről Karthágói Cyprianus (†258), Szír Efraim (306–373). A folyamatot a Constantinus-i fordulat pecsételte meg. Ambrosius (344–397), Khrüszosztomosz (†407) és Damaszkuszi János (†753), pedig ezt a „hagyományt” folytatták.⁴²

Khrüszosztomosz – akit erőteljes szónoki képessége miatt Aranyszájú Szent Jánosként szoktak emlegetni – ezt mondta zsidókról:

„A zsidók minden ember közül legértéktelenebbek, buják, tolvajok, Krisztus kegyetlen gyilkosai, az ördög tisztelői, a vallásuk betegség. A zsidók Krisztus kegyetlen gyilkosai és Isten meggyilkolása miatt számukra semmiféle megtérés nem lehetséges, nincs bocsánat vagy menekülés. A keresztyéneknek nem szabad visszariadniuk a bosszútól. A zsidóknak pedig szolgátságban kell élni örökre. Isten mindig gyűlölte a zsidókat, ezért kötelessége minden keresztyének gyűlölni a zsidókat.”

Ambrosius pedig levelet ír az uralkodónak, amelyben bírálja a zsinagóga újjáépítésére vonatkozó tervét. Ez áll levelében:

„Itt kijelentem, hogy én voltam az, aki felgyújtotta a zsinagógát. Valóban én adtam ki a rendelkezést, hogy ezt tegyék meg, azért, hogy ne legyen több olyan hely, ahol a Krisztust tagadják.”

A nyugati egyházban Szent Ágoston (354–430) viszonyult a legtoleránsabban a zsidókhöz, de róla sem lehet elmondani, hogy nagyszerű véleménye lett volna róluk, de legalább megakadályozta a zsidóság gyilkolását. Ágoston ezt mondja:

„Egy héber legmegfelelőbb képmása Iskariotes Júdás, aki ezüstért adja el az Urat. Egy zsidó sohasem értheti meg az Írásokat és örökre hordozza a büntetést Jézus haláláért.”

„Meg volt győződve arról, hogy Isten elvetette a zsidó népet. Azt gondolta, hogy a keresztényeknek békén kell hagyni őket, mert példaként vannak arra vonatkozóan, hogy mi történik egy néppel, akik elutasítják Istent. Hadd legyenek a zsidók figyelmeztető jelül arra, hogy mi történik azzal, aki nem fogadja el Jézust.”⁴³ Ironikus, de valószínűleg ez a véleménye mentette meg a zsidóságot attól, hogy kiirtsák őket.

Ez az álláspont már nagyon messze került a Pál apostol által megfogalmazott lelkülettől. A krisztusi elvek alapján álló missziót ellehetetlenítette a zsidóság felé, s nem az Isten iránti féltékenységre provokálta őket. (Róm11,13-14)

Ebben az időszakban vetették meg a behelyettesítő⁴⁴ teológiai látásmód alapjait. Keresztény zsidó viszonylatban ennek a teológiai irányzatnak a szellemi befolyása – a történelem további szakaszaiban – a következő gyümölcsöket teremtette: elvetés, megbélyegzés, elnyomás, kiűzetés, hamis vádak, kényszerkeresztségek, antiszemitizmus, pogromok, inkvizíció, keresztes hadjáratok pusztításai a zsidó közösségekben, útközben és a Szent Földön.

A „kényszerdialógusok” hosszú korszaka

II. Theodosius (408–450) császár 438 után a keresztyén missziót hivatalos állami feladattá tette. I. Justinianus (527–565) idejében pedig megkezdődik a zsidók jogfosztása és a kényszerkeresztségek bevezetése is.⁴⁵ A II. Niceai zsinat (787) pedig már deklaráltan lehetetlenné tette a zsidóknak, hogy Jézusban való hitüket zsidó identitásukkal együtt megtarthassák. Vajon mit száltak volna ehhez az ősegyház vezetői, Péter, János vagy Jakab az Úr testvére, akit igazként (*caddik-ként*) tisztelt a kor zsidósága?⁴⁶

Ettől az időszaktól kezdve a zsidóságot mindig valamilyen zsidóellenes rendelet készítetett arra, hogy vallásuk tanait kifejtve disputákon vegyenek részt azokkal szemben, akik az államhatalom szervein keresztül sértő szankciókkal sújtották őket. Zsidó-keresztény disputák a bizánci birodalomban I. Basilius uralkodása alatt már 880 körül előfordultak.⁴⁷

Sajnos a zsidó keresztény kapcsolatokat egyre inkább az erőszakos és a különböző nyomásokat gyakorló „missziós stratégia” jellemezte. A megvettség és a halálos üldözések korszakai váltogatták egymást. A közöttük végzett „missziói munka” kevés kivételtől eltekintve kimerült a kényszerkeresztségben és az inkvizíciós tevékenységben. Pedig Isten igéje figyelmeztet: „Nem hatalommal és nem erőszakkal, hanem az én lelkemmel! - mondja a Seregek URa.” (Zak 4,6)

A hatalommal való visszaélés általi „zsidómisszió” magyarországi példája Nagy Lajos királyunk volt, aki elsőként a magyar történelem során különös érdeklődést mutatott a zsidók megtérése iránt. Ez akkoriban tömeges keresztséget jelentett a hatalom eszközeivel néhány szerzetes és misszionárius pap munkájával kiegészítve. Ez a módszer jól működött akkor, amikor pogány tömegek

térítéséről volt szó, azonban a zsidómisszióban nem bizonyult sikeresnek. Végül a sikertelenség láttán 1368-ban minden zsidót kiűzött az országból (Sopronból is).⁴⁸ Az elűzöttek földjei a király tulajdonába kerültek. A korabeli magyar krónikás Küküllei János a zsidók kiűzését a sikertelen katolikus hitre térítés kudarcával okolja meg. Bár ezt a képet árnyalja Komoróczy Géza, egyik legfrissebb művében. Sem Jozsef ha-Kohén, két évszázaddal később keletkezett forrására hivatkozik, amely a kiűzetés pontos dátumaként 1348. évet adja meg. Feltevése szerint így a kiűzetésük a nagy pestisjárvánnyal és az ehhez kapcsolódó zsidókat ért kútmérgezés vádjával volt inkább összefüggésben. A megkeresztelkedés kényszere úgy kerül elő ebben összefüggésben, hogy: „Mindenütt ahol zsidókat a keresztények elleni ármánykodással vádolták, a megkeresztelkedés felmentést adott számukra.” Makacsságuk pedig büntetést vont maga után.⁴⁹

Másik, és talán az egyik legborzasztóbb példája az efféle erőszakos „missziós tevékenységnek” a spanyolországi szefárd zsidóság esete. 1378-ban, Sevilleben egy pap kezdte azt tanítani, hogy a zsinagógákat meg kell semmisíteni, és a zsidó lakosságot gettókba kell tömöríteni. 1390-ben mind a püspök, mind Kasztília királya hirtelen meghalt. A zsidóság helyzete nagyon válságosra fordult, mert őket kezdték vádolni ennek a két személynek a haláláért.

1391. június 4-én Sevilleben rettenetes pogrom tört ki a zsidóság ellen és egész Spanyolországra kiterjedt. Ennek a következtében zsidóság egyharmada elpusztult, egyharmada áttért a kereszténységre, a maradék pedig elhagyta Spanyolországot. A legdöbbenetesebb következmény a vezető zsidó rabbik számára a tömeges áttérés volt, mert eddig az időszakig Európában sehol sem fordult elő, hogy zsidók nagy számban áttértek volna. Mert eddig a zsidó közösség úgy reagált a kényszerterítésekre, hogy a „*kiddus haSem*”-mel az ajkikon inkább mártírhalált haltak.⁵⁰

Disputák, nyilvános viták következtek, amelyekre a hatalommal rendelkező egyház kényszerítette a zsidókat. A cél az volt, hogy zsidók elismerjék a keresztény vallás igazságát és megtérjenek. „A kényszerdialógusok főtémája Jézus messiás volta, a Szentháromság, a messiási próféciaák értelmezése volt. Mivel ezek a párbeszéddek nem hozták meg a kívánt eredményt, gyakran a zsidóüldözések felújulásával és talmud-égetésekkel végződtek.” Ezek közül a disputák közül kiemelkedik a párizsi (1240), a barcelonai (1263), és a tortosai (1413/14).⁵¹

Később a reformáció „atyja” Luther Márton a kezdeti időszakban átlépve a behelyettesítő teológia árnyékán nagy reménnyel és várakozással volt a zsidók megtérése iránt, de látva missziós várakozásainak sikertelenségét a zsidók ellen fordult. A reformáció kálvini ágában megjelent a „szövetség” teológia. Summája, hogy Istennek egy örök szövetsége és egy népe létezik, amely alapvetően mindenkor az Egyház volt.

Eltekintve a reformációból 17. században leágazó új gondolkodásmódtól, a „*kényszerdialógus*” korszakára vonatkozóan Tatai István sommásan állapítja

meg, hogy: „alapvetően a „megvetés tanítása” és a militáns misszió érvényesült az Egyház holokauszt előtti történetében.”⁵² Azonban, ahogyan a dolgozat következő részében látni fogjuk, azért voltak kivételek!

A 17. században a reformáció ágából új gondolkodásmód sarjad a zsidó-keresztény kapcsolatok tekintetében is

Reformáció alapelvei és jelszavai „*Sola Scriptura* – egyedül az Írás”, „*Sola Fide* – egyedül a hit” és „*Sola Gratia* – egyedül a kegyelem” azt jelenti, hogy a reformáció egyházi és gyermekei a Szentírást – Isten kijelentését – fogadják el életük és hitük egyetlen „zsinórmértékének”, azaz ehhez szabják életüket. Tehát egyedül a Szentírás tarthat számot mindent meghatározó tekintélyre az Egyházban a dogmát, etikát és egyházi rendet illetően.

Az a két szükség, hogy vissza az eredeti forráshoz illetve, hogy a Biblia olvasható legyen a „népnyelvén” is, a reformátorok és köreik figyelmét az ószövetség nyelve a héber, s így a zsidó nép felé is fordította. „Ennek köszönhetően a héber nyelv elsajátítása révén a vezető tudósok olvasni tudták a Talmudot is, így már többé nem a Talmud félretolását követelték, hanem elsődleges fontosságú feladatként ismerték fel, hogy éppen a Talmudon keresztül „provokálják ki” Jézus messiási mivoltának elismerését. Ezáltal jött létre a kommunikáció egy új formája, amely termékeny útként mutatkozott meg a kései pietizmusban. Minden erőfeszítés arra irányult, hogy az egész keresztény tanítást, vagy abból részeket zsidó irodalmakkal támasszanak alá.”⁵³

A 17. század első felétől a Szentírásból nyert felismeréseik alapján Izrael népének (etnikai) pozitív rendeltetéséről kezdtek tanítani az angol puritán bibliatanítók: Samuel Rutherford és Elnathan Parr. Az európai kontinensen pedig a lutheránus pietizmus „atyja” Jakob Phillip Spener és a Herrnhuti Testvéreközösség alapítója Nicolaus Ludwig von Zinzendorf hozott egy újfajta zsidómissziós látásmódot az egyházi körökbe.⁵⁴

A pietizmus mozgalmát vezető Philipp Jakob Spener (1635-1705) már 16 évesen héberül, arabul tanult, és a Talmud tudományával foglalkozott. A későbbi frankfurti parókiája csak pár száz méterre volt gettótól. Az ott történt igazságtalanságok miatt, síkra szállt a zsidó emberekkel való új bánásmóddért. Az újonnan létrejött ima- és gyülekezeti csoportokban vetette meg az alapját annak, hogy Izraelért imádkozzanak, és a zsidók felé tevékeny szeretetet tanúsítsanak.⁵⁵ Szükséges itt megemlíteni Coccejus (1603 – 1669) nevét is. Ő maga is végezte a zsidómisszió munkáját. Ennek motorja a biblikus hit, a szeretet és a hála volt. „Hitte, hogy a zsidók megtérése Isten kegyelmi cselekedete lesz, ezért a feljűk folytatott evangelizációs lelkesedése eszkatologikus motivációból táplálkozott. Úgy gondolta, minél jobban végezzük ezt a szolgálatot, s így minél több zsidó ismeri el Messiását Krisztusban, annál előbb érkezik el az *eszkaton*.”⁵⁶ Azonban szerinte a zsidómissziói munka első lépése a keresztyének bűnbánatra hívása,

különösen amiatt, hogy az evangéliumot elhomályosították. „A zsidómisszió fáradtságos munkája csak akkor lesz eredményes, ha Izrael a keresztyének ajkáról Isten népének szavát hallja meg.” Ezután következhetett a zsidóság bűnbánatra hívása.⁵⁷

A pietizmus atyáinál a Jézusban, mint Messiásban hívő zsidók újjáéledése valósult meg, amelyre évszázadok óta nem volt példa. Ennek alapját a következő 4 pont adta:

- a keresztyéneknek meg kel újulniuk a szenvedélyes szeretetben Jézus iránt,
- szükséges az egység a hívők között (felekezetek között is),
- szükséges a világmisszió megindítása,
- szeretettel magukhoz ölelni a zsidó népet, és így ismertessék meg velük Jézust.⁵⁸

(Egyébként megjegyzendő, hogy a Zinzendorf gróf által vezetett mozgalom hatásai az un. „*Diaszpóráik*”⁵⁹ létrejöttével az akkori Magyarországon is megjelentek.)⁶⁰

A 18. századtól alakulnak meg a kifejezetten zsidómissziós társulatok és intézetek. Johann Heinrich Callenberg nevéhez, a keleti nyelvek professzorához kötődik az első zsidómisszionárius-képző, az Institutium Collegium Orientale, amelyet Ő alapított meg. Ezen belül kapott helyet 1728-ban az Institutum Judaicum is. Spener és Franke gondolatát tovább vitte és hangsúlyozta, hogy az utcán vagy a zsinagógákban személyes beszélgetésekben, szeretetben kell a Messiásra mutatni. Ami ezután létrejött, az ezeknek a keresztyéneknek a tevékeny szeretetére vezethető vissza. A pietista misszionáriusok közül sokan tanultak meg héberül és jiddisül, sőt a szefárdi zsidók ladinoját is. A munka innentől kezdve főleg különböző társulatokban folyt tovább.

Az egyik legjelentősebb tanítványá Stephan Schultz (1714-1776) vált, aki egy rendszerezett zsidómissziós szolgálat úttörőjévé lett. 1730-ban az első misszionáriusok, Widmann és Manitius a hallei intézettel együttműködve missziós utat jártak be, eljutva gettókban lévő zsidó emberekhez és Nyugat- és Közép-Európa zsinagógaiba. Gyalog indultak el azzal a feladattal, hogy zsidó embereket keressenek fel, és traktátusokat és írásokat adjanak át számukra. De meg kell említeni Samuel Lieberkühnt (1710-1777) is, akiről kevesen tudnak. Ő is hatalmas szolgálatot végzett elsősorban az Amsterdam-i gettóban. Minden zsidó S'muel rabbiként tisztelte.

A megtért zsidókat az úgynevezett „*prozelita házak*” segítségével fogták egybe, vagy önálló csoportokként tartották fenn magukat, mint pl. Zinzendorfnál, akinek a herrenhuti birtokára nyertek bebocsátást. Így tudott a zsidóság a keresztyényekkel együtt újra felülkerekedni több, mint ezer év fájdalmas szakadásán.⁶¹

Egy későbbi, és nagy alakja ennek a mozgalomnak Franz Julius Delitzsch (1813-1890) elsődleges elhívásának a zsidómissziót érezte. Jelentős exegétává, bibliamagyarázóvá vált. 1877-ben lefordította héberre az Újszövetséget. (Ezt a

fordítását még ma is használják Izraelben.) Teológiai munkássága alatt sem feledkezett meg missziói elhívásáról. Egész életében aktívan támogatta az evangéliumi zsidómisszió ügyét. Folyamatosan készült a zsidókkal való párbeszédre, naprakész információkat szerzett a témával kapcsolatosan és a zsidó irodalom legkiválóbb ismerőjévé vált. A missziói erőfeszítések koordinálását végezte különböző lutheránus gyülekezetekben.

Angol nyelvterületen a zsidómisszió 1801-ben kezdődött, amelynek megkezdése a német származású G. C. Frey nevéhez kapcsolódott. A Londoni Missziói Társaság megbízatásában kezdett foglalkozni zsidókkal. 1815-től az Anglikán Egyház támogatásával folytatták a munkát nem kevés sikerrel. A Londoni Missziós Társaság azután több fiókot is nyitott különböző helyeken, így Skóciában is, ahol a munka lelkes támogatásra talált. A skót egyház más egyházakkal ellentétben maga vállalta föl ezt a munkát és a skót misszió hivatalos tevékenységévé lett 1838-ban. Meggyőződésük volt, hogy ha a zsidóknak az őket megillető helyet biztosítják a misszió munkájukban, akkor ők magunk is különleges áldásra számíthatnak.⁶² Bizottságot küldtek ki a lehetőségek felkutatására. Mint sok más zsidómissziós szervezet, ők is először Palesztina felé indultak.

Magyarországi zsidómissziók kora 1841-től a 2. világháború befejeződéséig

A Skót Misszió kalandos módon jutott el Magyarországra. A zsidómisszió lehetőségeit kutató bizottságuk 1839-ben indult útnak. Május 13-án érkeztek Alexandriába, itt azonban egy járvány miatt nem várhattak hajóra, hanem szárazföldön, teveháton voltak kénytelenek folytatni útjukat. Az út során azonban baleset történt, Dr. Black leesett a tevéről és olyan súlyos lábtörést szenvedett, hogy a legrövidebb úton, tehát Konstantinápolyon át a Dunán kellett hazajuttatni. Az úton elkísérte Dr. Keith is. Mikor Budapestre értek, úgy döntöttek, hogy itt töltenek néhány napot, mert érdekelte őket a budapesti zsidóság. Ekkor azonban mind a ketten súlyosan megbetegedtek, így nem tudtak tovább indulni.⁶³ Ez az eset tudomására jutott Mária Dorottya főhercegnőnek – aki a württembergi protestáns hercegi családból származott –, s ő sietett a misszionáriusok segítségére. Ő volt az is, aki sürgette őket, hogy kezdjenek zsidómissziót a fővárosban, ahol akkortájt a zsidó lakosság létszáma elérte a 10.000 főt.⁶⁴

Az első misszionáriusok a Skót Misszió részéről 1841-ben érkeztek Budapestre Dr. John Duncan vezetésével, aki kiváló hebraista és nyelvész hírében állott és méltán érdemelte ki a „Rabbi” előnevet. A misszió első gyümölcssei között volt a Saphir család, az édesapa, Saphir Sándor és fiai, Fülöp és Adolf. Ők először Dr. Keith-től hallottak az Örömhírről.⁶⁵

„A misszió munka gyújtópontjában a zsidók megtérése volt, mégpedig kezdetektől fogva az Ige hirdetése, és az őket hordozó fáradhatatlan imádság által”

Hamarosan sokan a művelt zsidóság köreiből elkezdtek látogatni a német és angol nyelvű Istentiszteleteket. Az elkövetkezendő nyolc év során több mint ötven tartós megtérésről számolt be a misszió. Elemi iskolát is alapítottak, de a „missziónak fontos feladata volt, hogy megtért zsidókat képezzen ki a vándorprédikatori szolgálatra, majd szerteszét küldje őket Magyarországon. [...] ily módon, a Magyarországon élő félmillió zsidóság között nem volt egyetlen zsinagóga sem, amely ne halott volna a keresztyén misszionáriusokról”⁶⁶

A megtért és elkötelezett zsidók közül többen bekapcsolódtak más országok zsidó missziójába, így akár mondhatni, kezdetei lettek a magyar külmiszziós törekvéseknek. Legismertebb közülük Saphir Adolf, aki a hamburgi zsidók között végzett missziós munkát.⁶⁷

Ezen tények fényében talán nem véletlen, hogy John S. Ross skót történész 1990-ben Budapesten a Lausanne-i Bizottság III. európai konferenciáján arra következtetésre jutott, hogy „a Skót Misszió magyarországi történetéből világosan látszik, mennyire vitathatatlanul összetartozik a zsidó misszió és az ébredés.”⁶⁸

1860-tól Pozsonyban a Brit Társaság egyik munkatársa dolgozott 40 éven át. A zsidómisszió történetírója, De Le Roi 1899-ben azt állapította meg, hogy a magyarországi zsidómisszió teljes egészében külföldi kezdeményezésre indult meg és a külföldiek kezében is maradt. A hazai egyházak részéről egy-egy ember segít a munkában, de a kezdeményezés még mindig a külföldi társaságoké.⁶⁹

Érdekes példája a zsidó-keresztény „párbeszédnek” Lichtenstein Izsák esete. Franz Delitzsch, aki a lipcsei egyetem professzora volt és kitűnő védőiratot írt a tisztaeszélári per kapcsán fellángoló antiszemita indulatok idején. A tápiószelei kerületi rabbi meglepetten olvasta olyan keresztények írásait, akik Krisztus nevében ellene mondtak az antiszemitizmusnak és a zsidó nép védelmére keltek. Fellapozta hát, és olvasni kezdte az újszövetség lapjait.⁷⁰

A rabbi 60 évesen, 1883-ban fogadta el személyes megváltójának Jesuát/Jézust, mint a Messiást. Megrázó szavakkal beszél korábbi ellenállásának okáról. „Gúnyolódás, megvetés, verések, és mindenféle megaláztatás volt az osztályrészünk⁷¹[...] belém fészkelte magát a gondolat, hogy Krisztus maga a zsidók csapása és átka, nyomorúságaink és üldöztetésünk oka és hajtőereje. Ezzel a meggyőződéssel nőttem fel, ezt gondoltam, míg meg nem öregedtem. Nem ismertem különbséget az igazi keresztyének és azok között, akik csak névleg azok.”⁷²

Nem sokkal ezután Lichtenstein rabbi zsinagógájában az Újszövetségből kezdte tanítani az embereket. A személyét övező tisztelet és a magyarországi rabbik tanácsában elfoglalt szerepére való tekintettel behívták őt, hogy adjon magyarázatot tanításaira. Hosszas viták után a rabbik tanácsa úgy döntött, hogy Lichtenstein rabbinak vissza kell vonulnia, meg kell keresztelkednie és egy keresztény felekezethez kell csatlakoznia. Lichtenstein erre azzal válaszolt, hogy

nem áll szándékában egy keresztény felekezethez csatlakozni. „Most találta meg az igazi judaizmust, ezért zsinagógái közösségével óhajt maradni. Továbbra is a zsinagógában akar tanítani. Ezt meg is tette, minden üldöztetés és bántások ellenére is.”⁷³

Az 1920-as években jelent meg hazánkban és kezdte meg a munkáját a Norvég Izrael misszió is. A Budapesti Testvérgyülekezet Ungár Aladárral az élükön kiváló példája volt a zsidó-evangélizációnak. „Ehhez a kb. 200 tagú gyülekezethez akkor már sok zsidó-keresztény tartozott, volt amikor a tagok 30%-a. Többen örömmel állapították meg, hogy gyülekezetük nagyon hasonlít az első jeruzsálemi ősgyülekezethez, amelyhez zsidók és sok más nemzetből megtért pogány tartoztak. Ezen Isten különös áldása nyugodott.”⁷⁴ Mivel nem volt bejegyzett felekezet szigorúan nyilvántartott egyháztagsággal, tagjai továbbra is megvallhatták zsidóságot és a budapesti zsidóság hiteles bizonyoságtevői maradtak. Közülük voltak olyanok, akik a zsinagóga számára minden évben befizették adományukat.

A Jó Pásztor Misszió Bizottságot, a magyar zsidóság történelmének egyik mélypontján a Magyarországi Református Egyház társadalmi missziójaként hozták létre 1942. október 20-án. Vezetőjének Éliás Józsefet nevezték ki. Az egyház vezetőinek fontos volt az egyház kötelekeiben élő magyar zsidó emberek védelmezése, tehát nem klasszikusan missziós céllal alakult, de különösen a 2. világháború során igen széles körű munkát folytatott Éliás József vezetése alatt. A hitvalló jelleget híven tükrözi, hogy Éliás József elsőként az áttérők lelki előkészítését említi egyik munkájában, e munka közben a Jó Pásztor Bizottság munkatársai hadi üzemekben, a munkaszolgálatos századokban is komoly missziói és segítő munkát is tudtak végezni. A bizottság bibliaórákat tartott, körleveleket, sajtóközleményeket írt a protestáns sajtóorgánumokban és igyekeztek vigasztalni a rendkívül elgyötört zsidóságot. A Jó Pásztor Bizottság munkája mögött az a teológiai gondolat állt, hogy a keresztény embernek szent kötelessége a Krisztusról szóló bizonyoságtétel, a szeretet missziója, amely inkább szenved, mártíromságot vállal, mintsem hogy eltúrje a társadalmi igazságtalanságot.⁷⁵

Reflexió

„Ha jó a fa, jó a gyümölcse is, ha rossz a fa, rossz a gyümölcse is. Mert gyümölcseről lehet megismerni a fát.” (Mt 12,33)

A második fejezetben történelmi korszakokat átívelő perspektíván keresztül mutattam be a teológiai meggyőződések gyakorlati hatásait a zsidó-keresztény kapcsolatokra.

1. A fejezet elején az Újszövetség igéinek áttekintésével, beletekinthettünk az ősegyház alaptevékenységébe. Az apostoli ígehirdetés Jézus szavaira alapult, és bizonyoságtételük középpontjában mindig a názáreti Jézus személye állt.

A zsidó-keresztény kapcsolatok kezdetét az un. „*bibliai mintadialógus*” jellemezte, amelyet Jézus tanítványai részéről az Atya túláradó szeretete és a Szentlélek ereje által inspirált missziós attitűd hatott át.

Az Ósegyház szoteriológiai felfogása és krisztológiája kéz a kézben járt. A kezdeti ekkleziológiai bizonytalanságok inkább a pogány népek irányába fogalmazódtak meg. Majd fordult a kocka. Az eszkatológiai várakozások fényében a pogány származású hívők túlsúlyba kerülése miatt kisebb elbizonytalanodás következett be a zsidóság szoteriológiai és ekkleziológiai helyzete tekintetében. Megítélésem szerint Pál apostol ezt a bizonytalanságot igyekezett eloszlatni célzottan a római közösség (Róm 9-11 fejezeteiben), generálisan pedig az Egyház életében. Az újszövetségi iratokból láthatjuk (pl. ApCsel, Róm, Gal.), hogy az Ósegyház zsidóság felé forduló attitűdjét missziológiai szempontból a „*bibliai mintadialógus*” jellemezte. Szoteriológiájában krisztocentrikus, ekkleziológiájának az olajfa képével illusztrálva megkerülhetetlen része a zsidóság, és *premillenista*⁷⁶ eszkatológiájában Izraelnek jelentőséget és szerepet tulajdonít (vö. Lk 22,28-30; ApCsel 1,6; Róm 11,26-27; Jel 7,4; 20,1-7). Ebből a teológiai meggyőződésből fakadó gyakorlat gyümölcsei: Péter pütkösi beszédére 3000 zsidó hittel ismeri el Jézust Messiásnak, az Ósegyház napról napra gyarapodott, a nép kedvelte őket (vö. ApCsel 2.) Később Jeruzsálemben (akár) több tízezer hívőt (vö. ApCsel 21,20/Csia) számláló, papokat is magába foglaló (ApCsel 6,7) eklézsia jött létre. A zsidó vezetők által gerjesztett ellenséges viszonyulások sem tudták megtörni a Jézusi szeretet parancsot szívükben (vö. Róm 9,3). A zsidóság egyes csoportjaitól elszenvedett üldöztetések ellenére vértanúsággá menő szeretettel következetesen kitartottak hitükből fakadó szoteriológiai és krisztológiai meggyőződésükben (vö. ApCsel 7, 59-60) és teológia látásmódjukban.

2. A fejezet következő szakaszában zsidó-keresztény kapcsolatokban beálló fordulathoz vezető lépcsőfokokról, és hatásairól esett szó. A templom 70-ben történő lerombolását, az egyházatyák fellépését, „*az Istengyilkosság*” vádját, és a Constantinus-i fordulatot a megjelenő „*behelyettesítő*” teológia pecsételte meg. A reformáció lutheri ágának kezdeti próbálkozásait leszámítva a kálvini „szövetség” teológia sem hozott önmagában jelentős fordulatot a zsidó-keresztény kapcsolatokban, eltekintve a reformációból 17. században leágazó új gondolkodásmódtól. Tatai István sommásan állapítja meg, hogy: „alapvetően a „megvetés tanítása” és a militáns misszió érvényesült az Egyház holokauszt előtti történetében.”⁷⁷

A behelyettesítő teológiai koncepció és a zsidóságot ekkleziológiai szempontból mellőző teológiai nézetek az Egyház fősodrában egészen a 2. világháború és a soá borzalmaiból történő felocsúdásig erősen tartották magukat.⁷⁸ A teológiai ráeszmélést tovább serkentette Izrael állam 1948-as megalakulása, amely esemény „halálos sebet ejtett” a behelyettesítő teológián,

de berögzült téziseinek kigyomlálásával még ma is van dolga az Egyháznak. A behelyettesítő teológia következményeként az Egyház ekkleziológiájában és *amillenista* eszkatológiájában⁷⁹ nem számolt Izrael népével. Az Egyház teológiája és missziós kötelezettsége között feszültség keletkezett, amely a „*kényszerdialógusok*” formájában kivetült a zsidó-keresztény kapcsolatokra és következő gyümölcsöket teremt: el- és megvetés, megbélyegzés, antijudaizmus, elnyomás, kiűzetés, hamis vádak, kényszerkeresztségek, pogromok, inkvizíció, keresztes hadjáratok pusztításai a zsidó közösségekben, útközben és a Szent Földön.

3. A fejezet harmadik egységében megfigyelhettük, hogy a reformáció ágából sarjadtak olyan hajtások is, amelyek ugyan más történelmi kontextusban, de a zsidó-keresztény kapcsolatok kezdeteihez hasonlóan missziós lelkülettel a „*bibliai mintadialógus*” alapjaira építettek.

A reformáció alapjain, a 17. század elején így kelt életre Coccejus korszakos, de „*föderalista*” teológiája, az angol puritánok és a lutheránus pietisták mozgalma, amelyek a „*Sola Scriptura*” reformátori alapelvére támaszkodtak. Ahogy közeledtek Jézushoz, az Ő mélyebb megértéséhez, az eljövendő Királyság látomásához, missziós küldetéstudat ébredt bennük zsidóság irányába is, mivel a Szentírásból Izrael etnikai népének pozitív üdvtörténeti rendeltetését olvasták ki.

Eszkatológiai várakozásaikhoz kapcsolódó határozott krisztológiájuk, szoteriológiai és ekkleziológiai látásmódjuk eredményeként missziológiai szempontból is aktivitásba lendültek. A tűz, ami felismeréseik kapcsán a szívekben gyúlt arra inspirálta őket, hogy eredeti nyelven olvassák és tanulmányozzák a Tórát, a Talmudot és a rabbinikus irodalmakat. Elkötelezett misszionáriusok gyalogszerrel vándorolva a gettókat látogatták, traktatusokat osztottak, beszélgetéseket kezdeményeztek és a zsidó iratokból is igyekeztek Jézust, mint Messiást bemutatni.

Elkötelezettségük gyümölcsei pedig a következők voltak: Tisztelet, bűnbánat, el és befogadás, bátorítás, megértés, támogatás és az evangélium hirdete jellemezte a zsidóság felé való szolgálataikat. Szeretettel ölelték magukhoz a zsidókat, így akarták számukra bemutatni Jézust. Ennek a magvetésnek a gyümölcseként következett az aratás. Megtérések történtek a Szentlélek által és létrejöttek az úgynevezett „*prozelita házak*”, ahol segítették és egybetartották a megtért zsidókat. A hernnhuti közösségben a Jézusban hívő zsidók külön csoportként nyertek befogadást. Misszionáriusképző Intézetek alakultak judaisztikai fakultásokkal. Majd a zsidómissziót zászlójukra tűző társaságok jöttek létre. Ezeknek a folyamatoknak a gyümölcseként jelenhetett meg a Skót Misszió Magyarországon, amely Isten kegyelméből komoly eredményeket ért el hazánkban is. Láthatjuk tehát, hogy az első gyümölcsök és az abból fakadó magvetések sokszorozódva, újabb és újabb jó gyümölcsöket teremtek. Ezt a folyamatot törte derékba a 2. világháború a holokauszt borzalmával.

A MAGYARORSZÁGI ÉS A SOPRONI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE 1840-TŐL NAPJAINKIG

A 19. századi magyar zsidóság eredete, összetétele

A magyar zsidóság egyedisége és újkori története a 17. századi törést követően a 18. század elejétől zajló bevándorlási hullámban gyökerezik. A Cseh - és Morvaországból, illetve Galícia felől⁸⁰ érkező bevándorlók a magyarországi zsidóság történetében új korszak kezdetét hozták el, amely egyszerre vált a modernkori magyar zsidóság kezdetévé és egyben nagy konfliktusának eredetévé is. Magyarország észak-nyugati, dunántúli területein morvaországi, ausztriai bevándorlók leszármazottai alkottak közösségeket. Ez az ún. „*oberlandi*” ortodoxia, németül valamint a jiddis ún. nyugati változatát beszélte és tudatosan ápolta kapcsolatait a német ortodoxiával. Ezek az ortodox közösségek feltétlen szellemi vezetője a Pozsonyban tanító Schreiber Mózes rabbi (Hátám Szofér)⁸¹ volt, aki 1806-tól több mint három évtizeden át tanított híres jesivájában.⁸²A zsidó társadalom másik nagy csoportját az északkeleti megyékben és Erdélyben letelepedett haszid közösségek képezték. Maga a haszidizmus Galíciából, az 1780 és 1825 közötti bevándorlási hullámmal együtt került Magyarországra. Ez a jiddisül beszélő, galíciai rebbékkal szoros kapcsolatot ápoló közösség sem magyarul, sem németül nem írt és nem beszélt. Legjelentősebb magyarországi képviselői közé tartozott a 19. század elején a nagykállói caddik, Eizik Taub, illetve a sátoraljaújhelyi Teitelbaum Mózes rabbi. Az „*unterlandi*” haszidok még Hátám Szófer elveinél is szigorúbban ügyeltek arra, hogy soraikban semmiféle újítás ne jelenhessék meg.⁸³

1840-től a zsidó vallás recepciójáig⁸⁴

A 18. század közepétől a felvilágosodás eszménye és az abszolutista állam felől erős nyomás helyeződött a társadalomban elkülönülő és zárt tömböt képező zsidóságra. A felvilágosult abszolutizmus⁸⁵ pedig előkészítette a terepet az 1840-től kezdődő és egymásra épülő egyenjogúsító törvények számára (1840.XXIX. tc., 1867.XVII. tc., 1895.XLII. tc.). A magyar zsidóság előtt olyan kapukat nyitottak meg, amely számukra a társadalmi, gazdasági és életmódbeli felemelkedés lehetőségeit, akár az arisztokrácia alsóbb lépcsőire való feljutást is biztosították. Azonban a sok lehetőség és alternatíva, az amúgy is meglévő belső különbségek (unterlandi-oberlandi, falusi-városi, egyre nagyobb vagyoni rétegződés, nyelvi megosztottság) belső ellentétekhez vezettek, amelyekre más-más válaszok születtek és vallási megosztottságot eredményeztek.⁸⁶

1840. évi XXIX. törvényről és hatásairól

A zsidók jogegyenlőségéről szóló törvénytervezetet az alsó és felsőtábla is támogatta. Az 1839-40-es országgyűlés a zsidókkal rokonszenvező hangulata

sürgette a zsidó vallás híveinek jogegyenlőségét, a keresztény felekezetekkel egyforma helyzetét.⁸⁷ Bár a király, a rendek javaslatait néhány dologban megnyirbálta, azonban az elfogadott törvény biztosította a zsidók országon belüli szabad mozgását, városokban történő letelepedésük jogát (kivéve a bányavárosokat), a kereskedés és a kézműves szakmák gyakorlásának szabadságát és az iparvállalatok alapításának jogát. Az országgyűlés kimondta továbbá, hogy úrbéri telkeket zsidók is vásárolhatnak.⁸⁸ Az elfogadott törvény által szabaddá vált a gyáralapítás, a gazdasági társaságok alapítása zsidók számára is. Ezért ez a törvény nemcsak a gazdaság fejlődését, hanem a zsidóság emancipációját is szolgálta Közép-Európában. A 19. század elejének politikai eseményei, a magyarországi zsidók gyors polgárosodása, elindították a hazai zsidóságot a magyarosodás, a polgári életforma, és a társadalmi egyenjogúság iránti igény útján.

A '48-as forradalomtól a kiegyezésig

Az 1848. március 15-i magyar forradalomban és az azt követő szabadságharcban a zsidók számarányukat messze meghaladó módon, nagy anyagi és véráldozattal vettek részt. Már 1848. március 17-én megszületik a „magyarországi és erdélyi zsidók képviselőtételének” üdvözlötte a magyar forradalomhoz.⁸⁹ A 12 pont 4. pontját a zsidóság önnön szabadsága és egyenjogúságaként is értelmezte. Szomorú és a jelenből visszatekintve egyben vészjósló, hogy a kezdeti forradalmi hevület leple alatt fel-fel törtek zsidóellenes jelszavak, amelyek komoly és véres atrocitásokig fajultak kiváltképp Pozsonyban.⁹⁰

Az 1849-i harcokban Kossuth jászberényi nyilatkozata szerint húszezren voltak zsidók, a 180 ezres seregben. Ennek elismeréseképpen is tartotta kötelességének a Szemere-kormány és a nemzetgyűlés, hogy a szabadságharc végnapjaiban határozatban mondja ki 1849. július 28-án, a szegedi országgyűlésen a zsidók egyenjogúsítását: a zsidók izraelita vallású magyar állampolgárok lettek. E határozat azonban a szabadságharc veresége miatt nem léphetett érvénybe.

A szabadságharc leverését követően a vérét és vagyonát a magyar hazáért áldozó magyarországi zsidóságra Haynau súlyos pénzbírságot vetett ki.⁹¹ Maga *Ferencz József* és kormány is Bach korszak politikájában arra törekedett, hogy megnyerje a zsidók rokonszenvét és támogatását. Támogatták azokat a folyamatokat, amelyek a zsidó konzervativizmus és autonómia ellen hatottak, hogy így segítsék a zsidóság beilleszkedését, asszimilációját az új rendbe.⁹²

Az 1867. évi emancipációs⁹³ törvény

A kiegyezés után br. Eötvös József vallásügyi miniszter liberális reformjai között az egyik legelső az izraeliták polgári és politikai jogok tekintetében történő egyenjogúsításáról szóló 1867-es XVII. törvény volt, amelyet maga gr. Andrássy miniszterelnök terjesztett elő. A képviselőház vita és ellenszavazat nélkül szavazta meg. A főrendi házban is elfogadásra került a törvényjavaslat

64:4 szavazati aránnyal. Az izraeliták egyenjogúsításáról polgári és politikai jogok tekintetében törvény beiktatásával a zsidó nemzetiségű lakosok a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlásában egyenlők lettek. Ugyanez a törvény hatályon kívül helyezett minden ezzel ellenkező törvényt, rendeletet vagy jogszokást.⁹⁴ Ez a „törvény a zsidóságot vallásként határozta meg szemben az addigi nemzetiség típusú megítéléssel.”⁹⁵

Izraelita Egyetemes Gyűlés 1868/69 és következményei

br. Eötvös József vallás és közoktatásügyi miniszter rendeletileg hívta életre az izraelita kongresszust, hogy a zsidók saját kezükbe vehessék egyházi és iskolai ügyeik vezetését.⁹⁶ A jelen lévő ortodox és neológ képviselők száma a valóságnak megfelelően tükrözte a magyar zsidó társadalomban végbement változásokat, a megerősödött asszimilációt és a neológia térnyerését.⁹⁷ Kongresszusi nyitóbeszédében a báró a kongresszus feladataként jelölte meg, hogy az izraelita felekezet épp oly önálló és autonóm testületté legyen, mint a keresztény egyházak. A zsidó közösségek elvben mind autonómok voltak, s felettük hierarchizált szervezet nem volt. Ezt berendezkedésüket a hagyományaikhoz ragaszkodók még látszólag sem kívánták feladni.⁹⁸ A rabbi státusának meghatározásánál élesen elváltak egymástól a nézetek, mivel a haladó párt a hitközség vezetését világi vezetőség kezébe akarta adni, hogy így polgári intézményként működhessen,⁹⁹ ezért szakadás állt be a zsidó közösségen belül. Ez a szakadás végigfutott a zsidó élet minden szegmensén és világviszonylatban is egyedülálló jelenségként megszületett a neológ zsidó vallás.¹⁰⁰ A kongresszuson kisebbségen maradt, és hagyományaihoz ragaszkodó orthodoxia számára a kongresszusi határozat elfogadása egyet jelentett volna az asszimilációs igény elfogadásával, s az önállóság, egyáltalán az ortodox felfogás teljes feladásával. Ebből a helyzetből egyedül egy saját szervezet felállítása mutatott kiutat. Az orthodoxia kérelmét, hogy mentesítést nyerhessenek a kongresszusi határozatok alól a *Sulchan Aruch*ban¹⁰¹ foglaltaknak megfelelően, az Országgyűlés is, valamint Ferenc József 1871-es Schönbrunn-i rendelete is támogatta.¹⁰²

1877-ben azok a hitközségek, amelyek mindkét szabályzattól elzárkóztak és korábbi szabályzatuk szerint működtek tovább, létre hozták az úgynevezett *status quo ante*¹⁰³ szabályzatot, amelyet az államigazgatás is hivatalosan elfogadott. 1877-re tehát az izraelita felekezeten belül három különálló irányzat létezett, de a jogalkotás továbbra is csak egy izraelita felekezetet ismert el, amely három különböző irányzatra, és azon belül sok száz önálló hitközségre, önálló jogi személyre tagolódott. Ez az állapot állt fent a 2. világháborúig.¹⁰⁴

Tiszaeszlári vérvád, az Országos Antiszemita Párt megalakulása

1882. április 1-jén a Szabolcs-Szatmár megyei Tiszaeszlár faluban eltűnt Solymosi Eszter egy tizennégy év körüli cselédlány. Mivel közel volt a húsvét,

és a kislányt utoljára a zsinagóga környékén (is) látták, ezért néhány napos keresést követően szárnyra kapott a hír, hogy a kis Esztert a zsidók tüntethették el. Mivel már évszázadok óta azt beszélték világszerte, hogy a zsidóknak keresztény szűz vérére van szükségük a húsvéti páska elkészítéséhez, készen állt a vérvád. Istóczy Győző és a tiszaezlári Onódy Géza országgyűlési képviselők a Parlamentben nagypolitikai szintre emelték a vérvádat. A zsidók az országgyűlési képviselő, író, újságíró és ügyvéd Eötvös Károlyt kérték fel a védelmükre. Eötvös Károly elvállalta és 1883 július-augusztusában sikeresen védte meg a nyíregyházi végtárgyaláson az eszlári zsidókat. Azonban a tiszaezlári események megrengették a „magyarrá” válás vágyát és hitét a hazai zsidóság köreiben. A felcsapó antiszemita megnyilvánulások világossá tették, hogy a „csak magyarrá” válás, amely hosszú távon a zsidó identitás elvesztésével járhat, nem véd meg az antiszemitizmustól.¹⁰⁵

Az ítélet után az országot antiszemita erőszakhullám öntötte el.¹⁰⁶ Nyitrától Torontálig, Mosontól Szabolcsig 32 vármegyében rontott a lakosság a zsidókra. Házaikat, üzleteiket feldúlták, kirabolták, sok embert összevertek, Zalában öltek is. Számos helyen statáriumot kellett bevezetni és csak a katonaság tudtak megfékezni az őrzöngő tömeget. A vérvád másik következményeként Istóczy Győzőék 1883. október 6-án megalapították az Országos Antiszemita Pártot,¹⁰⁷ így az antiszemitizmus szervezett, politikai erőként jelent meg az országgyűlésben. Különösen ijesztő volt, hogy az új politikai formációban egyaránt voltak kormánypárti és ellenzéki politikusok. Az 1884-es képviseléválasztásokon 17 képviselői helyet szereztek, s bár a párt 1885-ben kettészakadt, mégis az 1887-es választásokon sikerült 11 mandátumot szerezniük. A párt véglegesen 1892-ben oszlott fel.¹⁰⁸

Az 1895. évi recepciós törvényről

A zsidók vallási egyenjogúsítása teljesen csak *Az izraelita vallásról* szóló 1895.évi XLII tc. által jött létre. Fontos azonban megjegyezni, hogy 180 igen szavazattal került elfogadásra a törvényjavaslat az alsóházban. Ellene csak 3 római katolikus pap képviselő szavazott. Azonban a főrendi ház elé kerülő törvényjavaslat kétszer is „elbukott” és kormányválságot okozott. Amíg a református, evangélikus, unitárius egyházak minden képviselője igennel, addig minden római katolikus és görög-keleti egyháznagy nemmel szavazott. A főrendi ház harmadszor áprilisban és május 15-16-i ülésén futott neki a törvényjavaslat elfogadásának. Ekkor 107:107 szavazategyenlőséggel végződött. A szavazást az elnöki székben ülő br. Vay Béla alelnök, református atyafi igen szavazata döntötte el. A király Zágrábban 1895. október 16-án szentesítette aláírásával a törvényt és november 2-án lépett hatályba.¹⁰⁹ Ettől kezdve a zsidóság törvény szerint is a magyar nemzetben belüli egyik vallási felekezet lett, tehát valaki éppúgy lehetett izraelita vallású magyar, mint katolikus, vagy református vallású magyar.

A Millenniumtől Trianonig

A magyar zsidóság a recepció törvényt követő évben szinte eufórikus hangulatban, a jövő évszázadba előtekintő reménységgel és lelkesedéssel vág neki az 1896-os Millennium ünneplésének. Ebben a hozzáállásban alapvetően egyek voltak a kongresszusi (neológ), status quo és az orthodox irányzatok.¹¹⁰ Egészen egyedi az is, hogy ebben az időszakban hazánkban mintegy 280 zsidó vallású család kapott nemesi rangot, közülük 26-an a bárói címet is elnyerték. Európában sehol ennyi nemesi rangot nem szereztek zsidók, és persze, nem is törekedtek megszerzésükre. Azonban nem mindenki fogadta ilyen lelkesedéssel a zsidóság törvény adta lehetőségekből fakadó gazdasági, tudományos, kulturális, társadalmi és politika térnyerését. Az 1895-ben megalakult Katholikus Néppárt a kereszténydemokrata irányvonal és a szociális viszonyok jobbítását mindig éles zsidóellenességhez kapcsolta. A „zsidó liberalizmust”, mint „destruktív keresztényellenes” irányzatot azonosította.¹¹¹ A századfordulóra Magyarországon, de Közép-Európa más államaiban is az egyik legfontosabb kérdéssé nőtte ki magát az ún. „zsidókérdés”, amely a zsidók népességen belüli számarányát és a gazdasági életben betöltött „túlzott” szerepük közti kapcsolatot firtatta. Így a magát magyarnak érző és zsidóságáról vajmi keveset tudó, vagy azt megtagadó nemzedék a századfordulón szembekerült az újra és újra tárgyalt zsidókérdéssel, a liberalizmus hanyatlásával és az egyidejűleg felerősödött nacionalista-konzervatív áramlatokkal. Tehát a hihetetlen gyors akkulturációs folyamatok, valamint ennek állandó megkérdőjelezése a befogadók részéről, mind-mind fokozta az asszimilált zsidó polgárság és értelmiség bizonytalanságérzetét. Az identitásválság megoldására a 19. század végén két olyan politikai mozgalom kezdett kibontakozni, amely évtizedeken át jelentős befolyással bírt zsidók helyzetére, noha a magyar zsidó társadalomnak csak egy igen kis része választotta az első világháború előtt illetve alatt ezeket a „megoldásokat”.¹¹²

Cionizmus

A cionizmus¹¹³ szót először N. Birnbaum használta. A mozgalomról azonban először a budapesti születésű Herzl Tivadar Judenstaat című műve beszél, amelyet a cionizmus alapművének tekintenek. A Neue Frei Presse párizsi tudósítójaként 1895-ben lezajlott és nagy nemzetközi visszhangot kiváltó Dreyfus-per nyomán jutott arra a felismerésre, hogy az asszimiláció járhatatlan út. Az I. Cionista Világkongresszus 1897-ben gyűlt össze Bázelen, és megalakult a Cionista Világszervezet. Herzl így írt naplójában: „Bázelen megalapítottam a zsidók országát, s ha most még nevet is ezen valaki, várjatok 5 vagy legfeljebb 50 évig és meglátjátok”.¹¹⁴ A magyarországi zsidóság vezetői a cionista mozgalom kibontakozása ellen foglaltak állást. A neológ irányzat részéről asszimilációs és hazafias érvek fogalmazódtak meg az elutasításban, az orthodox

irányzat részéről megjelenő hazafias érvek mellet a vallás ellen való vétkeknek is nevezték a mozgalmat, mivel a zsidó állam felállítását a messiástól várták. Mindennek ellenére 1897-ben Nagyszében megalakult az első cionista egyesület, amelyet hamarosan 30-32 újabb csoport követett, tehát a magyar cionisták is létrehozták országos szervezetüket, folyóiratukat (*Zsidó Szemle* címmel), ifjúsági és sportegyesületeiket.¹¹⁵

Zsidók és a baloldali mozgalmak

A baloldali mozgalmakban a zsidóság jelenléte, felülreprezentáltsága nemcsak a már említett „identitásválságból” eredhetett, hanem a befogadó társadalom elitje által meghúzott határok miatt is. Emellett a mozgalom az adott viszonyokkal elégedetlen zsidó értelmiségiek egy részének alternatív kifizési lehetőséget is felkínált. „A szocializmus univerzalizációja, a nemzetköziség, tehát az adott „szük” nemzeti keretek, és az ezáltal determinált zsidó-nem zsidó társadalmi konfliktus hátrahagyásának lehetősége mindenképpen vonzó asszimilációs modellt kínált - a teljes „felolvadás”, azonosulás érzését az elnyomottakkal, ahol semmiféle vallási, faji különbség nem létezett.”¹¹⁶

Az első világháború

A világháború kitörésekor magyarországi zsidók hazafias lendülettel csatlakoztak a magyar hadsereghez. Schnitzer Ármin neológ és Frankl Adolf orthodox elnök körleveleikben szólították fel a rabbikat, hogy Istentiszteleteiken imádkozzanak a győzelemért, s a harcokban résztvevőket buzdítsák, hogy tanúsítsanak hősiességet a király és a haza védelmében. Az osztrák-magyar hadseregben közel 300 ezer zsidó katona harcolt. A teljes magyar hadsereg kb. 378.000 főt tett ki, ebből magyar zsidók létszáma kb. 23.500 fő volt, így a magyar zsidóság 6,2%-os arányban, azaz az 1910-es népszámlálási adatok arányszámának megfelelően volt reprezentálva. A legmagasabb posztra jutott zsidó származású tiszt báró Hazai Samu, akit 1916-ben vezérezredessé léptettek elő és honvédelmi miniszternek neveztek ki, tisztté avatása után nem sokkal kikeresztelkedett.¹¹⁷ A háború elől menekülő zsidók (20-25 ezer fő) viszont nagy felháborodást keltettek a helyi lakosokban. Az úgynevezett galiciánerek Galíciából menekülő zsidók voltak, magyarul nem tudtak, és a legcsekélyebb mértékben sem azonosultak a hivatalosan deklarált háborús célokkal. További zsidó menekültek érkeztek még Magyarországra Bukovinából, Erdélyből, sőt még Palesztinából is. A menekültek közül sokan hamis papírokkal tartózkodtak Budapesten és egy 1918-as razziaán kiderült, hogy megélhetésüket a háborús nélkülözések talaján burjánzó feketekereskedelemről finanszírozzák. Így egyre erősebb lett az az antiszemita klisé, amely „a fronton vérét ontó magyar” és az „üzletelő zsidó” képében jelent meg. Ezt a képet erősítette pl. a Weiss Manfréd Művek gyors növekedése is a hadimegrendelések által. Az antiszemitizmus 1918 nyarára olyan méreteket öltött, hogy a kormány felkérte a magyar zsidó-

kat, hogy gazdasági bűncselekményeket elkövetőkkel ne vállaljanak közösséget. Tisza István miniszterelnök pedig számos zsidóellenes lapot tiltott be szembeállva az antiszemitizmussal.¹¹⁸

Őszirózsás forradalom

Gr. Tisza István 1918. október 17-én az országgyűlésben elismerte a háború elvesztését. Gr. Károlyi Mihály vezetésével megalakult október 24-én a Magyar Nemzeti Tanács, amely az országot népköztársaságnak nyilvánította. A kormányban több zsidó származású miniszter is helyet kapott, ez pedig ürügyet teremtett az olyan antiszemita mozgalmak számára, mint az ekkor megalakuló Ébredő Magyarok Egyesülete, továbbá a Magyar Országos Véderő Egylet. Az őszirózsás forradalom során fellépő vádaknak csupán az egyike volt a származási problémák kérdése. Az ellenforradalmi ideológiák másik gyakran hangoztatott vádja azt volt, hogy a forradalom alatti kormányok a zsidók érdekében kormányoztak. Az a vád is megfogalmazódott, hogy a Károlyi–Jászi-féle kormány engedékeny politikája vezetett Trianonhoz, s a magyar uralkodó osztály bukásához.¹¹⁹

Tanácsköztársaság

Az orosz frontról vagy hadifogságból hazaérkező kommunisták Kun Béla vezetésével 1918. november 24-én megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját Budapesten. A szociáldemokraták és a kommunisták megegyezése folytán létrejött Magyarországi Szocialista Párt vezetésével 1919. március 21-én megkezdődött a Tanácsköztársaság. A Forradalmi Kormányzótanács elnöke Garbai Sándor szociáldemokrata volt, de a hatalmat valójában a zsidó származású Kun Béla tartotta a kezében. A Magyarországi Tanácsköztársaság felső vezetésnek körülbelül 60%-a zsidó származású volt. A vörös-terror három vezető alakja közül kettő: Korvin Ottó és Szamuely Tibor szintén zsidó származású volt. Bár ők önmagukra nem, mint zsidókra, hanem mint kommunistákra tekintettek és maga a vallásos zsidóság sem tekintette őket zsidónak, ennek ellenére közvélemény az eseményeket, mint a zsidók hatalomra kerülését fogta fel és a vörös-terroret a zsidó-terrorral azonosította.¹²⁰

Horthy korszak kezdete

A Tanácsköztársaság bukásakor a legfontosabb hazai hatalmi erőcentrum a Szegeden megalakított ellenforradalmi kormány volt. A szegedi kormány hadügyminisztere Horthy Miklós altengernagy volt, Monarchia tengeri flottájának utolsó parancsnoka. Augusztusra sikerült felállítania egy 30 ezer fős hadsereget. Több hónapos tárgyalás után az antant engedélyével Horthy 1919. november 16-án seregével bevonult a fővárosba. Alig több mint egy héttel később a különböző keresztény és agrárpártok koalíciós kormányt alakítottak a szociáldemokratákkal, amelyet immár az antant is elismert. Az új, magát nyíltan

ellenforradalminak nevező rendszer, terrorhullámmal (fehér-terror) köszöntött be. Az országban a nemzeti hadsereg tisztí különítményei a forradalmak idején kinevezett tisztségviselőkre, baloldali szimpatizánsokra, kommunistákra és zsidókra vadásztak.¹²¹ Pesten a Britannia szálló pincéjében kínoztak meg „kommunistagyanús” zsidó kereskedőket. Az 1920 januárjában tartott választásokat a szociáldemokraták a terror légköre miatt bojkottálták. Az új nemzetgyűlésben a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és a Kisgazdapárt került többségbe. A Habsburg-dinasztia trónra való visszatérése az antanthatalmak és a környező országok számára egyaránt elfogadhatatlan volt, így a háttéralkuk következtében 1920. március 1-én Horthy kormányzóvá választották.¹²² A kommunista diktatúra bukása után Horthy Miklós vezetésével tekintélyuralmi, konzervatív rendszer jött létre.

Az 1920. június 4-én megszületett „trianoni békeszerződésben Magyarország kétharmadát elvesztette, így Kárpátalján, Felvidéken, Erdélyben és a Délvidéken élő jelentős izraelita születésű tömegek is az utódállamok polgáraivá váltak. A többségük az új kisebbségi helyzetben is magyar anyanyelvűnek és magyarnak vallotta magát.”¹²³

A soproni zsidóság története 1840-től 1896-ig

A soproni zsidóság története valójában mindannak a helyi szintű leképeződése, ami a magyarországi zsidósággal történt az ország egész területén.

A 19. századi soproni zsidóság eredete

Az 1520-as években az egyre romló gazdasági helyzetben a város mind több beadványt küldött II. Lajos királynak és Mária királynénak a zsidók ellen. Végül 1526. szeptember 8-án, a mohácsi csatavesztés után tíz nappal a város erőszakkal elűzte őket, vagyonukat pedig saját céljaira foglalta le. Ezt követően 314 éven keresztül zsidók nem települhettek le Sopronban. A mohácsi vész után a Sopronból elűzött zsidók legnagyobb részben az úgynevezett „Öt községben”¹²⁴ telepedik le. A kiűzetést követően a város eladta zsinagógájukat, 1557-ben pedig felszámolta a zsidótemetőt is, köveit középületek építőanyagául használva fel. 1740-ig még a lábukat se teheték be a város falain belülre.¹²⁵ 1813-ban közhírré tették, hogy egyetlen soproni se adjon zsidónak lakást, vagy üzletet bérbe, mert különben 100 forint pénzbüntetésre számíthat. 1814-ben zsidórazziát tartanak a városban. De mindez nem használt, mert 1818-ban hat polgárt büntetnek meg e rendelkezések megszegése miatt. Sőt még imaházat is fedeztek fel, amit rögtön bezártak, mégsem tudták megakadályozni két család beköltözését, amit azután további beszivárgás követett. 1830-ban már 37 volt a lélekszámuk. Hiába folytatott a város éles zsidóellenes politikát, hiába szavaztak a város képviselői a törvényhozásban minden ellen, ami a zsidók emancipációját kívánta előmozdítani,¹²⁶ 1840-ben a magyar országgyűlés

engedélyezte a zsidók beköltözését a szabad királyi városokba, így Sopronba is. Több mint 300 év múlva Sopron városának kapuit a törvény hatalma újra megnyitja a zsidók számára, és minden valószínűség szerint éppen a hajdani elűzött zsidók utódai tódulnak leginkább Sopronba az úgynevezett „Öt községből”. Lakompakról, Kis-Martontól, Kaboldról, Német-Keresztúrról és Nagy-Martontól.¹²⁷ Nem véletlen tehát, hogy Dr. Pollák Miksa későbbi soproni neológ rabbi úgy fogalmaz, hogy: „Sopron mai zsidóságának története 1840-ben kezdődik. Voltak ugyan azelőtt is zsidók Sopronban, de csak elenyésző csekély számmal, azok is, amint láttuk, csupán «túrt zsidók» voltak. 1840-ben azonban ama korlátozás, mely a szabad királyi városokban való tartózkodásra vonatkozólag fennállt, teljesen megszűnt. Az országgyűlés 1840-ben föltétlenül megnyitotta a zsidók számára is a királyi városokat, szabad költözködési és letelepedési jogot adván nekik az egész országban a bányavárosok kivételével (1840. XXIX. t.-cz. I. §.).”¹²⁸

Soproni események 1848-tól 1896-ig

1848-ban volt az „utolsó” próbálkozás a zsidók megfenyegetésével történő kiűzésre,¹²⁹ 1849-ben pedig a város a zsidók emancipációja ellen foglalt állást, így a betelepülők továbbra is a Német-keresztúri hitközséghez tartoztak. Mindenesetre imaházról azért kellett gondoskodniuk, ezért eleinte a Hal téren bérelt lakás volt az imaház, majd a Fekete sas térre (Schaffer ház), onnan pedig a hajdani zsidó utcába, az Új utcába (a Győri féle házba) költöztek.¹³⁰

Míg 1830-ban 37 fő volt a zsidóság lélekszáma a városban, addig 1854-re már 30 adófizető Izraelita családot tartanak számon, ami kb. 180 fős lélekszámot takar.¹³¹

Horeschetzki Róbert vezetésével 1857-ben kérelmezik a felsőbb hatóságoknál önálló hitközség létesítését Sopronban. A kérelmük elbírálásának proceduráját követően 1858-ban alakul meg az önálló hitközség. 1867-ben az emancipációs törvényt követő egyetemes kongresszuson megtörtént szakadás szele elérte Sopront is. A hitközségi tagok egy része kivált, és megalapították az orthodoxok (igazhitűek) hitközségét és az Új utcai bérelt imaházban maradtak 1891-ig, a Papréti zsinagóga felépültéig. Azonban az anyahitközségben maradtok sem fogadták el a kongresszusi szabályzatokat, így megmaradt a *status quo ante* alapon álló hitközségnek. 1869-ben a zsidóság lélekszáma a városban 854 fő¹³² volt, akik ebben az évben saját pénzükön megvásárolták temetkezési helyként a Leimsieder telket, ahol a zsidó temető áll a mai napig is. Így megalakulhatott a *Chevra Kadisa*¹³³ (Szent Egylet) is.

1871-ben vasúti szerencsétlenségben váratlanul elhunyt Rosenfeld Jakab a hitközség legnagyobb jótévedője, aki 20.000 forintot hagyott a hitközségre többek között zsinagóga építés céljából. A zsinagóga építési engedélykérelmének mellékleteként az 1872-es év izraelita vallású adózóinak listája alapján képet kaphatunk a közösség társadalmi szerkezetéről is.¹³⁴ 1874. év mozgalmas év

volt a soproni zsidóság életében. Megkezdtek a Templom utcai kora neoreneszansz stílusú zsinagóga felépítését Schármár János tervei alapján. Már a zsinagóga építése előtt, de az 1876-os ünnepélyes avatást követően még inkább megerősödött az orthodox pártiak részéről az újraegyesülésre való törekvés, amelyet az anyaközösség is szívesen látott volna. Az 1872 óta Grünwald Manó rabbi által vezetett orthodox irányzat még a Német-keresztúri rabbi közbenjárását is megnyeri, azonban közvetítése sikertelen marad. Egyedül az anyahitközség 1877-es évre történő anyagi helyzetének jelentős megromlása hozta elérhető közelségbe az egyesülést, akár az orthodox alapszabály elfogadása árán is. A status quo ante irányzatnak (Raab Máton szerint, már neológ)¹³⁵ az volt a kikötése, hogy a zsinagóga külső és belső berendezésén változtatás nem lehet. Végül az orthodoxok 1877-ben külön hitközséget létesítettek¹³⁶ és zsidó közösség két pártra szakadása megpecsételődött, mivel nem tudtak megegyezni abban, hogy a frigyszekrény előtt vagy a zsinagóga közepén legyen az *almemor*.¹³⁷ 1881-ben már 1152 főt számláló zsidó közösség tulajdonát képező iskola egy leromlott állapotú épületben volt elhelyezve a zsinagóga melletti telken. Dux M.A. elnöklete alatt az elnökség elhatározta, hogy a hitközségi tagoktól felvett hitelekből a kor színvonalának megfelelő új iskolát építenek. 1894. november 09-én került sor dr. Winkler Adolf elnöklete (1884-1909) alatt a Fegyvertár u. 5. szám alatti kétemeletes iskola és lakóépület avatójára, amely megépítéséhez gróf Széchenyi László is hozzájárult 400 forinttal.¹³⁸ A zsidó népiskola a városban élenjárója volt a magyarosodási folyamatoknak is. Ezt a „hazafias tettet” 1893-ban a Csáky gróf elismerő és méltató soraival a vallási és közoktatási minisztérium is elismerte. 1895/96-os tanévben a 212 tanuló számára az iskolában minden tantárgyból magyarul folyt az oktatás.¹³⁹

1891-re 23.8000 forintossal¹⁴⁰ költséggel felépült orthodox zsinagóga.¹⁴¹ Erre az évre a zsidóság lélekszáma a városban elérte már az 1632 főt.

Az évtized közepén, a recepciós törvény elfogadása táján a soproni zsidók foglalkozásuk szerint leginkább kereskedők (gabona, marha, bor), de vannak közöttük magánzók, földbirtokosok, bérlők, iparosok, kézművesek, szatócsok, művészek, muzsikuskok, írnokok, egyéb alkalmazottak, közvetítők, zsidóbarátok és házalók. Szellemi foglalkozást űzők közül 10 orvos, 6 ügyvéd, 3 tanár, 1 tanítónő, 4 mérnök, 25 városi, bírósági, vasúti, magán, közösségi hivatalnok.¹⁴²

A soproni anyahitközség a zsinagóga és az iskola építését követően 1892-ben elkezdett a rabbi szék betöltésére törekedni. A közösség egyre inkább meggyőződve a haladó, azaz neológ irány szükségességéről, vallásfenntartó erejéről az Országos Rabbiképző Intézet felé orientálódott a rabbi kérdés megoldása érdekében. 1894-ben szinte egyöntetűen dr. Pollák Miksa rabbi megválasztása mellett döntöttek.¹⁴³ Pollák Miksáról a kortársai a feltétel nélküli tisztelet hangján beszéltek, becsülték benne a kiváló tudóst és a remek szónokot. A tudós rabbi lelkesen fogott hozzá a soproni közösség történetének feldolgozásához és megírásához. Az 1896-ban megjelent tanulmánya *A zsidók története Sop-*

ronban a legrégebbi időktől a mai napig nemcsak a soproni zsidóság történetébe enged bepillantást, hanem rávilágít a zsidó korszellemet asszimilációs irányba mozdító emancipációs és recepciós törvények szerepére is. Grüll Tibor szerint Pollák Miksa könyvében megfogalmazott alapelvei a kor neológ „izraelita magyarjainak” tipikus gondolkodásmódját tükrözik, amelynek lényege, hogy a vallás náluk már nem több pusztán hagyománynál, a cél a minden áron való elfogadtatás a többséggel, s végső soron az asszimiláció.¹⁴⁴ Erre a felfogásra világít rá következő mondata, amelyet az 1867-es emancipációs törvényhez fűz: „És ezzel le is záródik itt hazánkban a tulajdonképpeni értelemben vett speciális zsidó történet. Azontúl már a zsidók a többi polgárok köztartoznak és az összességnek történetébe szövődik bele a zsidóhíttű állampolgárok története is.”¹⁴⁵

Millenniumtól Trianonig Sopronban

Az országos eufória a zsidóság körében és jövőbe vetett bizalom elhatott Sopronig is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint Pollák Miksa soproni rabbi ez évben megjelentetett könyvének zárszava: „A közösség a haladás, a fejlődés útján van. Telve reménnyel és bizalommal, duzzadó vitorlakkal halad a második évezrednek. Te könyvecske pedig menj és hirdesd a mi szívbeli örömünket, hogy a gondviselés megérmünk engedte ezen esztendő, hazánk ezeréves fönnállásának fenséges, lélekemelő ünnepét.”¹⁴⁶

1910-re Sopron város összlakosságának 6.6%-a, azaz 2255 fő zsidó élt a városban. Az autonóm orthodox közösség az 1891-es zsinagóga építést követően 1910-ben banki kölcsönt vesz fel, hogy a Paprét 26. szám alatti Weiss féle cukorgyári épületkomplexumot átalakítsák. Itt hozták létre a rituális fürdőjüket, a rabbi, metsző, és egyéb „szolgálati” lakásokat, valamint a macessütődét. Későbbiekben itt valósították meg Talmud Tóra iskolájukat illetve imaházukat is (1923).¹⁴⁷ 1917-ben a háború ideje alatt megalakult jesivájuk is Posen Simon rabbi vezetésével.¹⁴⁸ Az első világháborúban 356 soproni zsidó harcolt, s közülük 34 fő halt hősi halált.¹⁴⁹

Weinberger Ernő soproni zsidó tanító visszaemlékezéseiben beszámol arról, hogy a városban 1918-tól már megjelent a cionista mozgalom is.¹⁵⁰ A Trianoni békekötést követően Sopron és környéke választás elé került. A szavazás tétje az volt, hogy a lakosság Magyarországhoz vagy Ausztriához kíván tartozni. A népszavazást megelőzően, az orthodox hitközség nagygyűlést tartott, amelyről a Sopronvármegye 1921. november 15-i száma adott hírt, *Soproni zsidók a magyar Sopronért* című írásában. Az újságcikkéből tudhatjuk, hogy a gyűlést Schiff Ödön hitközségi elnök nyitotta meg, amelyen megjelent Sopronyi-Turner Mihály polgármester is, akit hosszasan megéljeneztek. A budapesti Orthodox Központi Iroda képviselőjében Korein Dezső tartott beszédet. Méltatta „a magyar nemzet évezredes szabadelvűségét és felekezeti türelmes-

ségét, amelyet az utóbbi időben előfordult kilengések sem tudnak elhomályosítani.” A nagy lelkesedéssel elfogadott határozati javaslat a következő volt: „A soproni orthodox izraelita hitközség nagygyűlése egyhangú lelkesedéssel és hazafias örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy a soproni népszavazás előtt a magyar hazához való hűséges ragaszkodásának kifejezést adjon, amiről a nagyméltóságú m.kir. miniszterelnök urat táviratilag hódolatteljesen értesíti.” Ezzel a nagygyűléssel azonos időpontban a status quo ante hitközség is összejövetelt tartott, ahol Mezei Ferenc hazafias szónoklatát hallhatták az egybegyűltek. Az 1921. december 14-i szavazás eredményeképp Sopron magyar város maradt, ezért elnyerte az 1922. évi XXIX. tc. alapján, a *civitas fidelissima* a „leghűségesebb város” címet.¹⁵¹

Soproni események a numerus clausustól a 2. világháború végéig

A zsidóellenes közbeszédben és politikai publicisztikákban a 19. században megjelent és használatba került a számarány fogalma. Valójában az az állítás húzódott meg ezen fogalom mögött, hogy bizonyos foglalkozásokban vagy gazdasági ágazatokban a zsidók túlreprezentáltak. A törvényjavaslatot a székesfehérvári püspök Prohászka Ottokár támogatta a legerélyesebben, aki az első világháború utolsó éveitől, a magyarországi római katolikus egyház legfőbb ideológusává vált. A Nemzetgyűlés 1920. szeptember 26-án elfogadta az un. „*numerus clausus*” (Zárt szám) törvényt. Az első olyan törvény volt a modern Európában, amely származási alapon korlátozta az állampolgárok esélyegyenlőségét. A 1920.évi XXV. tc. alapján egyes egyetemeken 5% (más források szerint 6%)-ban¹⁵² korlátozták a felvehető zsidó hallgatók létszámát.¹⁵³

Weinberger Ernő így emlékszik vissza: „1926-ban, a soproni hitközség által meghirdetett tanítói pályázaton huszonhét jelölt közül én kaptam meg az állást. A numerus clausus miatt elemiben kellett tanítanom, mert polgáriban – amire képesítésem volt – zsidót csak kivételesen alkalmaztak.” Az ő visszaemlékezéseiből tudhatjuk meg azt is, hogy az orthodox és neológ (szerinte ekkor már nem status quo ante) irányzat együtt tartotta fenn az iskolát, mivel abban az időben Sopronban nem volt olyan kiélezett a helyzet a két hagyományos „*Strömung*” között. A Fegyvertár u. 5. szám alatti iskolaépület első emeletén lakott Pollák Miksa főrabbi. Ernő bácsi úgy emlékszik, hogy „Ő beszélt a legszebben magyarul az egész városban, ünnepi prédikációira nemegyszer katolikus és evangélikus hívők is belátogattak.”¹⁵⁴

Erre az időszakra vonatkozóan a két zsidó felekezet soproni megoszlásának tekintetében az 1926-ban regisztrált adófizetők létszáma ad bepillantást: neológ 352 fő, az orthodox 217 fő.¹⁵⁵

A Magyar Cionista Szövetség soproni szervezete 1927-ben kezdte meg működését 50 fős taglétszámmal. Erről így vallott Weinberger Ernő bácsi: „Egyébként már 1918-tól voltak cionisták a városban. Lantos Jakab kollégám

volt a főszervezője, a másik Lederer Sándor, akinek a Várkerületen volt régi-ségüzlete. Három mozgalom létezett, a Sómer, az baloldali irányzat volt; aztán volt a Bariszija, az a polgári irányzat és a jobboldali-revizionista, a Betár, amit a Neufeld fiú vezetett. Én a polgári szárnyat vezettem, majd utánam a Bokori Imre lett a főszervező. Sopronból is többen mentek ki Izraelbe a háború előtt, így Lantos kollégámnak mind a két fia. A cionista szervezkedést az első időben még nem tiltották a hatóságok, mi pedig megmagyaráztuk nekik, miről van szó: semmi államellenes dolog nincs ebben, hanem azokat segítjük, akik a Balfour-deklaráció után, a Népszövetség égisze alatt otthont akarnak teremteni Izraelben.”¹⁵⁶

Talán kuriózumként említhető, hogy Sopronban az 1929. évi törvényhatósági választáson az Egységes Városi Párt és egyúttal az Ébredő Magyarok Egyesülete helyi szervezetének elnöke, dr. Pinezich István nyolc izraelita választású polgárt jelölt képviselőnek. Így egy pártba került dr. Pinezich István és Weiler Béla, az ortodox hitközség elnöke. A zsidó és az ébredő front megalakult, és mindvégig gyűlöletmentes maradt.¹⁵⁷

1930-ban Sopronnak 1885 fő zsidó lakosa volt, amely a város összlakosságának 5.3%-t tette ki. A neológ közösség 1933-ban Dr. Schönberger Gusztáv elnöksége idején felépítette a zsidó Aggok házát, az orthodox közösség pedig 1934-ben a temető szertartáscsarnokát.¹⁵⁸

Zsidótörvények

Az 1930-as évek végétől bevezetésre kerülő zsidótörvények a soproni zsidóságot is egyre nehezebb helyzetbe hozták. Az 1938. évi XV. tc. *A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról* címet viselte, de első zsidótörvény néven vált hírhedté. A május 29-én hatályba lépett törvény kimondta: a szellemi szabadfoglalkozású pályák állásainak legfeljebb 20 százalékát foglalhatják el zsidók. A végrehajtásra öt évet írtak elő.

Bár a törvény indokolása és szövege is vallási alapon definiálta a „zsidó” fogalmát, a szöveg az 1919. augusztus 1-je után kikeresztelkedettek is zsidónak minősítette. Ezzel már az első zsidótörvényben megjelentek a faji alapú meghatározás csirái.¹⁵⁹ Az második zsidótörvény 1939. évi IV. tc. május 4-én került beiktatásra. A második zsidótörvény részletes és bonyolult vallási és „faji” meghatározással is szolgált arra nézve, hogy ki minősíthető zsidónak. Jóval szigorúbb volt az elsónél, s az említett vállalkozásokban foglalkoztatható zsidók részarányát 6 százalékra korlátozta. A parlamentben a nagy keresztény egyházak képviselői, ha nem is egyforma lelkesedéssel, de támogatták az első és a második zsidótörvényt.¹⁶⁰ Az 1939-es törvény alapján a soproni törvényhatósági bizottságban helyet foglaló 8 fő izraelita vallású tag közül 6 fő kénytelen volt lemondani mandátumáról,¹⁶¹ bár a város polgármestere, dr. Kamenszky Árpád igyekezett kibújni minden olyan zsidóellenes intézkedés alól, amelyre nem volt egyenesen kötelezve.¹⁶² Az országos szintű egyházpo-

litika tükrében a soproni zsidó-keresztény vallásközi kapcsolatoknak üde színfoltja volt az evangélikus lelkész és Pollák Miksa neológ rabbi kapcsolata. Gerti néni visszaemlékezésében így vall erről: „Az evangélikus Ziermann lelkész rendszeresen sétált Pollák Miksa rabbival a Belváros utcáin, teológiai kérdésekről beszélgetve. Előttük az asszonyok.” Továbbá kiemeli még az „átlagból a reális világnézetű Papp Kálmán város plébánost, későbbi győri püspököt és Bürchner Lászlót, a Szent György-plébánia prépost-plébánosát.”¹⁶³ Hasonló történetet mesélt el Dr. Vladár Gábor református lelkész: „Arról is tudok gyülekezeti emlékként, amikor Pollák Miksáéknak a 40-es években rendkívül nehézé vált a helyzetük, addig is meg előtte is, az én valamikori elődöm Maller Kálmán lelkész nagyon komoly szoros kapcsolatot ápolt Pollák Miksával, aki egy nagyon kiváló irodalmár és tudós ember volt. A néphit szerint itt a Deák-terén egymásba karolva sétáltak föl s alá, és közben héberül beszélgettek.”¹⁶⁴

A keresztény egyházak vezetői az első két zsidótörvény megszavazását követően némiképp nyugtalankodtak a harmadik zsidótörvény (1941. évi XV. tc.) miatt, amely egyházközségeik tagjainak jelentős hányadát is érintette. Magyarországon valaha is elfogadott messze legarcátlanabban rasszista törvényjavaslat a hírhedt nürnbergi törvények alapján készült és 1941. augusztus 2-án lépett hatályba.¹⁶⁵ Sopronban a zsidóság létszáma 1941-re 1861 fő, felekezeti megoszlásuk szerint kb. 1000 fő neológ és közel 900 fő orthodox hitvallású. 1942-ben megszületett a negyedik zsidótörvény (1942. évi XV. tc.), amely *A zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól* címmel a zsidók totális jogfosztásának volt az eszköze. Ebben az évben a soproni Kaszinó-Egyesület is megszabadult 44 fős zsidó tagságától, hiszen csak olyan „magyar állampolgár lehetett a tagja, aki kereszténynek született.”¹⁶⁶

Megaláztatás, kifosztás soproni folyamatai

1944-es hitközségi adófizetői statisztika az 1926-os adatokhoz képest elmozdulás mutatott. Az orthodoxok adófizetők létszáma 270 főre emelkedett, míg a neológoknak már csak alig 300 adófizető tagjuk volt.¹⁶⁷ Azt, hogy a következő évtizedben valójában hogy alakult volna a soproni zsidóság felekezeti összetétele, már nem tudhatjuk meg, mivel a német hadsereg Magyarországra történő 1944. március 19-i bevonulása megpecsételte a soproni zsidó közösség sorsát is. Egy-két napig a városban semmi jele nem volt annak, hogy mi készül a soproni zsidóság ellen. 1944. április 5-től a zsidóknak a bal mellük felett a ruhájukra varrt, hatágú sárga csillagot kellett viselniük, amit egyúttal megszégyenítésnek is szántak. Ezek között a vészterhes idők között voltak olyan keresztények, akik meggyőződésüket a túlélők számára máig emlékezetes gesztussal vállalták fel. Weinberger Ernő bácsi így emlékszik: „A valóban volt egy fiatal katolikus hitoktató, Kárpáti. Nagyon jó viszonyban voltam vele. Mikor április 4-én bevezették a sárga csillagot, [...] mentem az iskola felé, ott nem volt még beépítve a terület. Nem akartam senkit kényelmetlen helyzetbe

hozni, ha találkozik velem, hogy kell-e nekem köszönni, vagy nem... Kárpáti a túlsó oldalon jött velem szembe, s mikor meglátott, fogta magát és átjött az én oldalamra, és vagy öt percig szorongatta a kezemet. Ez mindennél többet mondott. [...] De sajnos igen kevés volt az ilyen, az volt a baj.”¹⁶⁸ Becht Rezső¹⁶⁹ egyik tengerentúlra került barátjának 1945. december 27-én írt levelében így emlékszik: „Amikor 1944 áprilisában megpillantottam egy embertársam mellén az első sárga csillagot és a szégyenérzet szinte végigperzselte testemet-lelkemet...”¹⁷⁰

Április 7-én Székesfehérvárról Sopronba érkező SS-őrnagy túszoikat ugyan nem szedett, de a Gestapo központját a Zsidó Aggok Házában (akkor Képezde, ma Csatkai Endre utcába) rendezte be és annak pincéiben kínzókamrákat létesített. Itt hallgatta ki és vallatta a letartóztatott zsidó vagyonos polgárokat, hogy elrejtett értékeiket megkaparinthassa.¹⁷¹ A katonai parancsnokság és a polgári hatóság tudta nélkül feloszlatta a zsidó hitközséget, és megalakította a „vének tanácsát”. Ennek a szervnek közvetítő szerepe volt a hatóságok és a zsidó lakosság között, főképpen a gettók felállítása után.

Gettók létesítése Sopronban

1944 májusában összeírólistát (Jaross-listát) állítottak össze a soproni zsidókról. Ezen a listán 1803 zsidó, 54 kikeresztelkedett és 13 kivételezett szerepelt: ez volt a gettósítás alapja. A zsidókat gettó céljára kijelölt épületekbe költöztették. Elsőként a Jakobi-féle gyárban helyeztek el 250 embert május 20-ig. Június 5-én fejezték be a zsidók összegyűjtését az Új utcában és a Papréten. Átmenetileg gettóként szolgált a Várkerület két épülete is: a Füredi- és a Lederer-ház, valamint az Ötvös utcában az egyik jelentősebb épület. A Jakobi-gyári gettó lakásviszonyai a Soproni Hírlap cikkírója szerint: „a zsidók tizenötöd-huszdik magukkal kerültek egy szobába, az eddigi nagy lakások helyett, rangra, korra való tekintet nélkül.” Az épület néhány hét alatt borzalmassá vált. A zsidók csak a legszükségesebbet vihették magukkal, tisztálkodásra pedig alig volt lehetőségük. A Papréten a gettó lakóit a külvilágtól három méter magas palánkkerítéssel zárták el, az Új utcait láncsal.¹⁷² Becht Rezső soproni író és műfordító a következőkről tudósítja barátját levelében: „Amíg a fiatal zsidó férfiak, mint „munkaszolgálatosok” valahol Ukrajnában aknamezőket tisztítottak, addig családjaikat kihajtották otthonaikból és kijelölt ghetto-házakba zsúfolták. Az elhagyott zsidó lakásokba pedig betelepedett egy új, erkölcsbontó fogalom, az „elhagyott zsidó holmi” fogalma. [...] Megkezdődtek a kínzások, az embertelen vallatások – elrejtett és elásott kincsek után. Csendőrszuronyok között vitték ki a gyerekeket a temetőbe a szülők sírjához, hogy kiásassák velük az esetleg odarejtett családi ékszert. A papréti vallatóban a legszemérmertlenebb altesti motozásnak vetették alá a nőket. Gyanús lett minden keresztény, akiről zsidó kapcsolatai alapján feltehető volt, hogy zsidó vagyont vett át megőrzés végett. Megindult a feljelentések undorító áradata és nyomukban az elhurcolá-

sok, internálások sora. A város valami lélekroncsoló mérgezés görcseiben vonaglott.”¹⁷³ Weinberger Ernő visszaemlékezéseiben egy konkrét esetet említ: „Ismertem azt az adventista prédikátort is, aki bibliai kérdésekkel járt Dr. Pollákhhoz. Egy kis csoportjuk volta városban. Ennek a prédikátornak adta oda Dr. Pollák a felesége ékszereit. Mikor ezt valaki feljelentette, először őt verték meg, majd Dr. Pollákot, aki akkor volt 75 éves (50 éves soproni rabbiságát akkor akartuk ünnepelni). Patakzott a vére, amikor bedobták a vagonba. A szombathelyi csendőriskola növendékei művelték ezt a szörnyűséget.”¹⁷⁴

Deportálás Sopronból

A soproni zsidókat június 29-én hajnali 5 órakor csendörkülönítmények zörgették fel, az utcára zavarták és sorba állították őket. Csak annyi élelmet, ruha- és ágyneműt vihettek magukkal, amennyit kézben el tudtak cipelni. Így hajtották a nőket, gyermekeket, csecsemőket, aggastyánokat és betegeket gyalog végig a városon, ki az Erzsébet kert előtti, épülőfélben lévő főiskolai menzaépületbe és a szomszédos Jakóbi-féle gyárépületbe.¹⁷⁵ A szomorú menet elől minden jobb érzésű ember iszonyattal fordult el. A csőcselék vihogva és csúfolkodó megjegyzésekkel kísérte őket.¹⁷⁶ Gerti néni ezt 11 éves fejjel így élte meg: „Ami számunkra döbbenetes volt, amint vittek minket az úton, emberek álltak az út szélén és nagyon élvezték, [...] De különben számomra ez az út felért a Kálváriával.”¹⁷⁷ Valószínűleg igaza van Raab Mártonnak és mindkét magatartásforma jelen volt egyszerre, hiszen Becht Rezső erről így vall levelében: „Ijesztően elváltozott arcú ismerősök imbolyogtak el előttem, aki bénultan, megdermedt vérrel meredtem a menetre és éreztem, hogy most tenni kellene valamit: kiáltani, felordítani vagy odaállni közéjük, segíteni [...] Nem tettem semmit, csak a ruha alatt elpirultam a talpamig. Talán ha ő is köztük lett volna, talán akkor mertem volna ember lenni.”¹⁷⁸

1944. július 5-én Dr. Drégely Béla csendőr százados, a soproni csendőr szárnyparancsnokság vezetője adta az utasításokat, amely alapján deportálták a Déli-pályaudvarról a Sopron és Sopron megye (Sopron, Kapuvár, Beled, Csepreg és Csorna), zsidóságát, 3385 fő¹⁷⁹ felnőttet és gyermeket egyaránt. A cionistáknak (Kasztner csoport) 42 főt sikerült Budapestre menekíteniük.¹⁸⁰ Kornfein Ferencné, Magdi néni emlékei szerint egy-egy teherkocsiba 75–85 fő került. A deportáltak július 8-án, szombaton reggel érkeztek Auschwitzba. Ezalatt Sopronban megindult a tülekedés az elhurcoltak értékeiért. A 157 zsidóüzletért nem kevesebb, mint háromezer kérvény érkezett be.¹⁸¹ „Egyetlen zsidó maradt vissza a városban: a nyolcvanhat éves Fuchsbaum, 75%-os hadirokkant, akinek megkegyelmeztek, [...] Titkos adományokkal támogatták egy ideig a szegény öreget, aztán csöndesen ő is elkallódott.”¹⁸²

„Október 15-ike után, a Szálasi-uralom siralomház levegőjében, a szomszéd falvakat, Balfot, Fertőrákost, Bánfalvát teletömték csonttá aszott zsidó munkaszolgálatosokkal, akik egész télen át ásták a lövészárkokat és ágyúállá-

sokat, de még inkább sírokat ásták egymásnak.”¹⁸³ 1945. március végén a Sopron környéki erődítő munkálatokban résztvevő kényszermunkások közül fél-ezernyi agyonlőtték a SS-ek. Almásy Tibor légvédelmi tüzérfőhadnagynak a '48-as laktanyában sikerül 360 zsidó munkaszolgálatost megmentenie.¹⁸⁴ Sokakat azonban közvetlenül a felszabadulás előtt lőtték le.¹⁸⁵

A soproni zsidóság története a felszabadulásától napjainkig

Alighogy Sopron felszabadult, kezdtek visszaszállingózni az életben maradt munkaszolgálatosok.¹⁸⁶ Megdöbbenő pusztulás képe fogadta őket. Sopront két nagy és több kisebb légitámadás érte, ezektől elpusztult a neológ zsinagóga a Templom utcában és mindkét temető halottasháza, amiket a németek háborús célokra használtak. A Papréten halomba összehordva, esőtől áztatva hevert sok ezer héber könyv és családi fénykép. A visszatérők: 308 zsidó, 37 zsidó származású kikeresztelkedett személy, a romokon hozzáfogtak új életük és hitközségük felépítéséhez.¹⁸⁷ 1945. április 27-én megalakult a visszatértekből a Soproni Zsidók Szövetsége. Elnöke Dr. Hollós Richárd nőorvos, alelnöke Füredi Oszkár építészmérnök lett.¹⁸⁸ Weinberger Ernő szerint: „Az általános érzés az volt, hogy megérdemeltük-e mi az életet? Nagyon sokan pszichózis alatt voltak, férfiak nem akartak újra megnősülni, nem találták a helyüket. Jött egy ortodox rabbi Hajdúszoboszlóról, addig én vezettem a hitközséget. Üdvözlő beszédemben azt mondtam neki: nagy feladat vár rá, hogy az embereket, akik visszajöttek – akiknek mindegyike egy lábon járó csoda –, akik hiányolták az isteni gondviselés jelenlétét, azokat kell visszahódítani az élet számára.”¹⁸⁹ 1946-ra zsidó közösség létszáma Sopronban 274 fő. A Soproni Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség 1946 novemberében beiktatta hivatalába új főbbiját Czitron Józsefet az ideiglenesen rendbe hozott papréti Talmud Tóra iskolahelységben. Rendbe hozták a rituális fürdőt és imaházat. 1949-re a környékbeli betelepüléseknek köszönhetően a neológ gyülekezet 284, a Léederer Sándor elnökletével vezetett orthodox közösség 124 tagot számlált. A visszatértek áldozatkészségből, a temetőépületek romanyagából a neológ temetőben új szertartásépületet és abban monumentális emlékművet építettek: 1640 mártír nevét vésték márványba.¹⁹⁰ 1955-ben 202 azoknak a száma, akik zsidóknak tekinthetők, ebből 58 gyermek. „Foglalkozási megoszlás: 44 kisipari szövetkezeti-, 17 állami és vállalati-, 17 tisztviselő-, 16 magánszektori és 3 hitközségi dolgozó, 5 orvos, 3 vállalati mérnök és 9 munkaképtelen öreg és beteg.”¹⁹¹ Az 1956-os forradalmi események miatt tömegesen kivándoroltak, 52 zsidó maradt a városban, és az orthodox hitközség megszűnt. 1969-ben a Papréti zsinagóga eladásra került. Az 1970-es években Ábrahám László látta el a neológ irányzathoz tartozó Izraelita Hitközség elnöki tisztét. Halálát követően 1976-tól Kornfein Ferenc, majd 1987-től felesége Kornfein Ferencné (sz. Steiner Magdolna) vezette 2002-ig.¹⁹² Magdi néni nyilvántartása alapján 1995-ben 13

zsidó hívőt¹⁹³ tartott számon a városban. Magdi néni halálát követően fia Keszthelyi Péter vette át a stafétát. Őt követte egy rövid ideig Szabados Ottó. Az Ő nevéhez kötődik a Soproni Zsidó Hitközség „hivatalos” újjáéledése. A 10 férfi (minjen) szükségessége miatt az alkalomra többen is érkeztek Budapestről, köztük Heisler András is, aki ekkor egy rövid ideig a Mazsihisz elnöke volt (most újra ő az elnök). Az „alakuló” pénteki esti Istentiszteletre a Hotel Sziesztában került sor. 2005-től Sándor Péter vette át a Soproni Zsidó Hitközség elnöki tisztségét, és hozzáfogott közösségépítő tevékenységéhez. Az újjáéledő soproni közösséget a kezdeti időszakban Radnóti Zoltán rabbi látogatta, aki néhány éven keresztül a nagyobb ünnepekhez és a mártír megemlékezésekhez kapcsolódóan érkezett a városba. Mivel a hitközség ekkor még nem rendelkezett saját imateremmel, így Sándor Péter a saját otthonát nyitotta meg, s annak alagsori közösségi terét az ünnepek megtartására, a héber nyelv és tóra tanulmányozására. 2011 augusztusa határátkelő volt a Soproni Zsidó Hitközség életében, amikor Radnóti Zoltán rabbi vezetésével tartották pénteki istentiszteletüket az Új utcai Ó-Zsinagógában, ahol közel ötszáz éve nem volt zsidó istentisztelet.¹⁹⁴ Az új elnök nyitottá tette a közösséget, minden jó szándékú és őszintén érdeklődő ember számára. Minden év tavaszi időszakában kirándulásokat kezdett el szervezni zsidó emlékek felfedezésére országhatáron innen és túl. Hagyományt teremtve útjára indította a város kulturális életében meghatározó jelentőségűvé váló, évente egy alkalommal megrendezésre kerülő Zsidó Vacsoraesteket. Regionális összefogást kezdeményezett a szombathelyi és mosonmagyaróvári zsidó közösségekkel. A Hitközségnek pár éve sikerült a várostól imatermet bérelni, amelyt saját - Pápáról visszakerült - tórájuk ékesít. A közösség jelmondata: „Zsidónak lenni jó!” A befektetett szeretet és munka eredményeként mára már havonta egy alkalommal a péntek esti, sábatí alkalmakon 20-25 fő, a zsidó ünnepeken 30-40 fő szokott összegyűlni az új vallási vezető, Gara István kántor vezérletével. A 25-30 fős létszámú Soproni Zsidó Hitközség 2014-ben a Holocaust Emlékév, a 70 éves évforduló kiemelkedő eseményeként a nagysikerű Elfeledett Soproniak című kiállítás megszervezésével és könyv kiadásával emlékezett meg. A közösség jövőjére vonatkozó célkitűzések között szerepel a további „építkezés”, a fiatalok megszólítása, a városban élő zsidó családi háttérrel rendelkezők „megtalálása” és bevonása a hitközség életébe.¹⁹⁵

Reflexió

A harmadik fejezetben a magyarországi eseményekbe ágyazva igyekeztem képet adni a hazai és benne a soproni zsidóság történetéről. A jelentős változásokat hozó 1840-es évektől feltárultak azok a továbbgyűrűző szociológiai és szociálpszichológiai aspektusok, amelyek napjainkig jelentős hatást gyakorolnak a zsidó-keresztény kapcsolatokra. A felvilágosult abszolutizmus modernizációs reformjai, a jogegyenlőség elnyerésének és az érvényesülésnek a vágya

asszimilációs nyomást gyakorolt a magyar zsidóságra. Ez a nyomás pedig megroppantotta a hagyományaiban kétpólusú magyar zsidó közösséget. 1867-es emancipációs törvény egyik részről az izraeliták számára polgári és politikai jogok tekintetében egyenjogúságot, másik részről vallási szakadást, három irányzat kialakulását eredményezte (a neológ, az orthodox és a status quo ante). A fejezet további részében megláthattuk azt is, hogy az országban feltörő antiszemita eszmék az asszimilációra törekvő zsidóság egy részét a cionizmus illetve a baloldali politikai térfelére sodorta.

Az első világháborúban a magyar zsidók hazafias lendülettel csatlakoztak a magyar hadsereghez. Azonban a háborút követő Ószirózsás forradalomban, és a Tanácsköztársaságban a zsidó származásúak felülreprezentáltsága, valamint a Trianoni békediktátum bűnbak szerepbe sodorta a teljes magyar zsidóságot. A *Numerus Clausus-t* követték további jogfosztó, kirekesztő zsidótörvények (1938, 1939), amelyeket a parlamentben helyet foglaló keresztény egyházak képviselői is szinte ellenvetés nélkül megszavaztak. Az 1941. és 1942-es törvények, majd a 1944. március 19-i német megszállás kiteljesítette a megaláztatás, kifosztás folyamatait. Röviden összefoglalva, kicsit több mint 100 év alatt (1840-1945) a magyar zsidóság a letelepedés, az elfogadottság és a teljes jogegyenlőséget követően az antiszemita légkör erősödésével átélte a kirekesztő, megalázó, jogfosztó törvények és rendeletek sorát, amely deportálásokhoz és szinte a teljes vidéki zsidóság fizikai megsemmisítéséhez vezetett. Meggyőződésem szerint ebben a szélesebb történelmi kontextusban kell értelmeznünk a zsidóság 1945. utáni szerepvállalásait a társadalmi és politikai életben, és a zsidó-keresztény kapcsolatokat alakulását a rendszerváltástól napjainkig. Látnunk kell azt is, hogy a soá olyan sebeket ejtett a vidéki zsidóság testén, amely miatt 70 évvel a háború befejezését követően még mindig a soproni zsidó közösség újrászerveződésének és újjáélesztésének próbálkozásait éljük. Ehhez még figyelembe kell vennünk F. Brian Cox állítását is, mely szerint a traumatikus történelmi események összezúzzák egy közösség normális életérzését, keserűségbe sodorja őket, és ennek következtében megkérdőjelezhetik akár Isten létét is.¹⁹⁶

SOÁT KÖVETŐ NEMZETKÖZI ÉS MAGYARORSZÁGI EGYHÁZI MEGNYILATKOZÁSOK A ZSIDÓ-KERESZTÉNY KAPCSOLATOKRÓL

Egyházak Világtanácsa (EVT)¹⁹⁷

Az EVT előzményei és megalakulása

1910-ben az edinburgh-i Protestáns Nemzetközi Missziós Konferencia célkitűzése volt, hogy a keresztény egyházak között előkészítse a kiengeszte-

lődést. Ilyen szándékkal valósult meg és innen indult ki az a 20. századi egyháztörekvés és szervezett mozgalom.

1937 júliusában Londonban a Faith and Order és a Life and Work, vagyis az elméleti és a gyakorlati kereszténység ökumenikus törekvéseit megjelenítő mozgalmak önállóságukat megőrizve egyesültek, s ennek következtében 1938 májusában Utrechtben ideiglenes jelleggel létrehozták az Egyházak Ökumenikus Tanácsát. Az Ökumenikus Tanács munkáját a világháború megakadályozta, ennek ellenére folytatták a párbeszédet. 1946-ban megalapították az Ökumenikus Intézetet Bossey-ban (Genf mellett), s az első egyházközi kongresszust 1948 augusztusában Amszterdamban tartották, ahol 44 ország 351 képviselője 147 egyházból jelent meg. Formálisan itt jött létre 1948. augusztus 30-án az Egyházak Világtanácsa (EVT).¹⁹⁸ Az EVT ma 350 nagyobb protestáns és ortodox egyházat tömörít.¹⁹⁹

Első nagygyűlés – Amsterdam 1948

Az első nagygyűlésen a tanácskozás fő témáját az „*Isten terve*” címmel foglalták össze. Amsterdamban a nagygyűlés hangulatán mindvégig érződött a megrendülés a második világháború borzalmi és az európai zsidóság megsemmisítése miatt. Ezen tényezők is vitathatatlanul jelentős szerepet játszottak a zsidókérdés megtárgyalásakor és a nagygyűlés döntései kapcsán. Ezt az irányultságot erősítette az 1947-es II. Nemzetközi Keresztény-Zsidó Konferencia nyilatkozataként megszületett *Seelisbergi 10 pont*²⁰⁰ is.

Az EVT elfogadott nyilatkozatát, amelyet üzenetként elküldtek a tag egyházaihoz is, *Keresztény magatartás a zsidókkal szemben* cím alatt 5 pontban fogalmazza meg álláspontját a zsidó-keresztény kapcsolatok területén.²⁰¹

1. Az egyházak elkötelezettsége,

„hogy az evangéliumot minden nemzetnek hirdetnie kell. Minden egyház közös Urunk parancsa alatt áll: „Menjetek el és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek.” Ennek a parancsnak teljesítése megköveteli, hogy a zsidó népet is evangélizációs feladatunkon belül lássuk.

2. A zsidó nép különös jelentősége a keresztény hit szemszögéből:

Isten üdvtervében Izraelnek különleges helyzete van. Izrael volt az, akivel Isten megkötötte az Ő szövetségét, amikor elhívta Ábrahámot [...] Izraelben állította fel Isten a bölcsőt, amibe az idő teljességében az emberiség Megváltóját, Jézus Krisztust helyezte. Az Egyház Izraeltől kapta ezt az örökséget, ezért van elkötelezve arra, hogy őt a kereszt jele alatt hordozza. Alázatos bizonyossággal kell a zsidók előtt bizonyosságot tennünk arról, „hogy a Messiás, akire ti vártok, eljött, s az ígéret Jézus Krisztus megjelenésében beteljesedett”.

3. Legyőzendő akadályok:

...Főként olyanokról beszélünk, amiket mi magunk állítottunk fel, és amiket ezért csak mi magunk tudunk lebontani. Teljes alázattal meg kell vallanunk, hogy nagyon sokszor megfélemedtünk arról, hogy zsidó felebarátunkhoz keresztény szeretettel, vagy legalább az általános szociális igazságosság aka-

ratával közeledjünk. Elfeledkeztünk arról, hogy az antiszemitizmus, mint az „emberi rendtelenségek” egyik ősi oka ellen, minden erővel küzdenünk kell. A múltban az egyházak is segédkezet nyújtottak ahhoz, hogy a zsidókat, mint Krisztus egyetlen ellenségét állítsák a világ elé, s róluk olyan képet alkossanak, ami az antiszemitizmus elmélyítéséhez vezetett [...] Felhívjuk az általunk képviselt egyházakat, hogy az antiszemitizmust a keresztyén hitvallás és hit gyakorlásában, alapjaiban leplezzék le. Az antiszemitizmus bűn Isten és ember ellen...

4. Keresztyén kötelességünk a zsidósággal szemben:

...A zsidómisszió a gyülekezeti munkának normális részévé legyen különösen azokban az országokban, ahol a zsidók nagyobb közösségekben élnek. [...] Tekintettel a zsidóság sajátos lelki örökségére, szükséges erre a feladatra egyházi személyek kiképzése. Gondoskodni kell olyan keresztyén irodalomról, amely az evangéliumot a zsidók számára magyarázza.

5. Izrael (megjelenése), mint állam:

Felismerjük, hogy Izrael államának megalapítása a keresztyén megközelítést politikai elemmel bővíti. Ez az antiszemitizmust politikai félelmekkel és ellenségeskedéssel még inkább erősítheti...²⁰²

Az EVT állásfoglalása mellett javaslatokkal is élt az „Ökumenikus Zsinat Egyházainak ajánlva: Az Isten törvényének egyetemességét újonnan hangsúlyozzák ki azzal, hogy

- a zsidóságot is felveszik evangélizációs munkájukba;
- haladék nélkül gondoskodni kívánnak az antiszemitizmusnak saját tagjaikból és közösségeikből való gyökeres kiirtásáról;
- tagjaikat felbátorítják a testvéri és megértő kapcsolatok megteremtésére a zsidók irányában és szervezeteikben közreműködnek a félreértések és előítéletek legyőzésében;
- a zsidók felé irányuló missziói munkában minden nyomás, vagy más meg nem engedett eszköz alkalmazásától tartózkodnak;
- olyan lelkészek kiképzéséről gondoskodnak, akik az evangéliumnak a zsidók között leendő hirdetésére készítették fel, gondoskodnak továbbá megfelelő irodalomról.²⁰³

Az EVT további nyilatkozatainak alaptendenciái

Evanstoni (1954) nagygyűlés főtémája „Krisztus a világ reménysége” volt. Amikor „Amszterdamban „Isten tervéről” vallott az egyház, Izrael nem kapta meg az őt megillető helyet. Az elsőszülött a második, sőt a sokadik helyre került. Evanstonban még ezt a kicsi helyet is el akarták tőle venni. A jelenlevők többsége úgy vallotta meg Krisztust a világ reménységeként, hogy Izraelt kizárta ebből a reménységből.”

Ez készítetett egy viszonylag szerény létszámú, de lelkes, magyar résztvevőket is magában foglaló csapatot – 12 ország 24 teológusát – arra, hogy

külön hitvalló nyilatkozatot tegyen Izrael reménységéről és az egyház felelőségéről. Hangsúlyozták, hogy „az egyház nem hallgathat Izrael reménységéről”, és hogy „Nem keresztyén reménység az, amely Izráelt nem foglalja magába”. Továbbá kinyilvánították, hogy az Izrael-kérdést elsősorban teológiai kérdésnek, és nem politikai kérdésnek kell tekinteni.²⁰⁴

A harmadik nagygyűlés Új-Delhiben (1961) elvetette azt az elismerésre beterjesztett javaslatot, miszerint: a zsidóság nem csak a múltban, hanem ma is Isten választott népe. Ettől kezdve a nagygyűléseken a zsidókérdés főleg csak politikai kérdésként szerepelt.²⁰⁵

1967-ben az EVT Hit és Egyházszervezet Bizottsága egy teológiai alapon álló dokumentumot alkotott *Az egyház és a zsidó nép* címmel. Ez a dokumentum az első részében sorra veszi a zsidó-keresztény kapcsolatok alakulását az apostoli kortól napjainkig, annak minden terheltségével, egészen Izrael állam megalakulásáig. Teológiai megfontolásai közt szerepel Izrael különleges kiválasztottságának és elhívásának elismerése, s benne Jézus, mint aki „népe képviselőjeként teljesítette Izrael engedelmességre vonatkozó föladatát.” Az egyház tanúságtétele területén tarthatatlannak tartja a hithirdetés és a párbeszéd közötti választást, kvázi a kettőt együtt ajánlja. Mindehhez „elengedhetetlenek tartjuk a zsidó nép ismeretét, és gondolkodásmódjának, valamint nehézségeinek tényleges megértést úgy a világi, mint a vallási területeken ahhoz, hogy létrejöheszen a valódi találkozás magukkal a zsidókkal.” Buzdítja tagegyházait az antiszemitizmus elleni kiállásra és óvva int attól – történeti és teológiai alapon –, hogy Jézus megfeszítésének felelősségét a keresztény tanításban a zsidóságra hárítsák. Erre különösképp felhívja a figyelmet a keresztény hitoktatás és igehirdetés területén.²⁰⁶

Az EVT 1971-ben, az Élő Vallások és Ideológiák Bizottságon belül, létrehozott egy szekciót a Zsidó-Keresztyén párbeszéd számára is. A szekció 1982-es *Ökumenikus megfontolások a zsidó-keresztény párbeszédéről*, dokumentum tervezete, a keresztyéneket olyan értelmes párbeszédre hívja fel II. pontjában, amely szükségesnek tartja a zsidó hit gazdagságának és sajátos világának megértését. A III./1-es pontjában emlékeztet, hogy: „A keresztények nem léphetnek párbeszédbe zsidókkal anélkül, hogy tudatában lennének mindazon gyűlöletnek és üldözésnek, amely hosszasan s tartósan végigkísérte a történelmet, különösen azokban az országokban, ahol a zsidók kisebbséget alkottak a keresztények között.” Azonban azt is megemlíti a III./4-ben, hogy a keresztény világ azon része, amely egyáltalán nem vagy csak kevéssé volt érintett a zsidók üldözésében a történelem folyamán „nem szeretnék, hogy a többi keresztény jogos büntudatának egyedüli tapasztalata határozza meg őket.” A hiteles keresztény tanúságtétel kapcsán a IV./5-ben az EVT-ban megtalálható három a hithirdetéssel kapcsolatos álláspontot ismertet. A külön zsidómissziót szorgalmazó elvet, a nagy missziós parancs részeként a zsidóság egy a sok nép közül elvét, és a „kettős szövetség vagy két üdv út”²⁰⁷ elvét.²⁰⁸

Az egyházak és a zsidó nép: Egy új megértés felé: A sigtunai tanácskozás kijelentései címmel igen jelentős dokumentum született 1988-ban a svédországi Sigtuna-ban tartott bizottsági szekcióülésen. Az állásfoglalás megerősíti a korábbi felismerést, hogy Isten a zsidó népet nem vetette el, hanem mai létében a bibliai Izrael folytatódása, s mint ilyen, élvezheti Isten szeretetét és hűségét. Kinyilvánítja, hogy az antiszemitizmus és a zsidóság megvetését sugalló tanítás minden formáját el kell utasítani. Elismeri a modern judaizmus szellemi kreativitását, és azt élő vallásnak tekinti. Elvet minden zsidók ellen irányuló erőszakos *prozelitizmust*.²⁰⁹

Azonban bármennyire is pozitívak ezek az állásfoglalások, egyik sem került soha az EVT csúcspontjára elfogadásra, mert belátható volt azok elutasítása a Központi Bizottságban.²¹⁰

A canberrai nagygyűlés után 1992-es évben jelent meg *Az elkötelezettség elmélyítése* című dokumentum a zsidó-keresztény párbeszéd tárgykörében. A dokumentum I./1 pontjában irányvonalakat javasol a párbeszédet illetően. Az I./2-es pont az EVT támogatását ígéri kortárs tagegyházainak abban, hogy:

- jobban megértsék a kortárs zsidóság teológiai jelentőségét,
- elmélyítsék a kortárs teológiai megállapításokat a zsidósággal és a zsidó néppel kapcsolatban,
- és előmozdítsák az egyházak ajánlásainak megvalósítását a keresztény tanításban, hithirdetésben és istentiszteleti életben.

A II./1-ben a zsidó-keresztény párbeszédben résztvevő keresztények körének kiterjesztését tűzi ki célul, így afrikai, ázsiai, latin-amerikai egyházak bevonásával. A III./2-es pontja minket kelet-európai közösségeket említ, mint akik a fokozódó zsidóellenességgel kell, hogy szembeszálljunk (1992), s ezen erőfeszítéseikben támogatásáról biztosítja tagegyházait. Az állásfoglalás IV./2-ben, amely a közélet ügyeit taglalja, leszögezi, hogy az izraeli kormány intézkedéseinek esetleges bírálata, nem a zsidó nép elleni fellépés, hanem az igazságosság melletti kiállás, s így a közbeszéd jogos része lehet. A VI./1-es pont arról beszél, hogy a Szentlélek vezetése az, amely mélyebb kapcsolatra vezet az Egyházat a zsidó néppel, és ez Isten üdvtervének része a világban. Kijelenti, hogy: „A kiengesztelődés és a kölcsönös bizalom kiépítésének vágya arra indít bennünket, hogy továbblépjünk [...] afelé, amit a párbeszéd kultúrájának nevezhetnénk.”²¹¹

Reflexió:

Az EVT állásfoglalásainak fentiekben felsorolt pozitív eredményei mellett meg kell említeni, hogy az első nagygyűlésen Amszterdamban, az európai zsidóság megsemmisítése után, szinte minden résztvevő lelkiismerete megszólalt, mégis a legyőzendő akadályok címszó alatt a 3. pontban ott ahol az Egyház mulasztásait bűnként nevének kellett volna nevezni, „*meg és elfeledkezésről*” beszél a dokumentum. Bár az antiszemitizmust bűnnek bélyegzi, de nem beszél

a múlt rendezésének szükségességéről.²¹² Ha az 1600-as években Coccejus megtérésre hívta az Egyházat a zsidókkal szemben elkövetett bűnök miatt, akkor a soát követően a zsidó-keresztény kapcsolatoknak még inkább az őszinte bűnbánat szavaival kellett volna megkezdődnie. 1982-re az EVT tagegyházai-ban megtalálható teológiai nézetkülönbségekből fakadóan a szoteriológiai bizonytalanság olyannyira eluralkodott, hogy a hiteles keresztény tanúságtétel kapcsán három a hithirdetéssel kapcsolatos álláspontot ismertet. 1.) A külön zsidómissziót szorgalmazó elvet, 2.) a nagy missziós parancs részeként a zsidóság egy a sok nép közül elvét, és 3.) a „kettős szövetség vagy két üdv út” elvét.²¹³ A 1992-es canberrai nagygyűlésen ígéretesnek tűnő fordulatot hozott. Az EVT-ban elmozdulást történt a kiengesztelődés irányába. Mindez a következő üzenetet hordozza számomra: A különböző törésvonalak mentén széttagolt EVT-ban felismerték, hogy a kezdeti misszió orientált látásmódjuk, majd később a zsidó-keresztény párbeszéd irányába fordulásuk minden erőfeszítésük ellenére, a kiengesztelődés és megbékélés hiánya miatt szellemi értelemben valójában hiteltelen és felszínes maradt.

A Római Katolikus Egyház megnyilatkozásai

*A Nostra Ætate*²¹⁴ (NA) kezdetű zsinati nyilatkozat

A Nostra Ætate keletkezéséről

A 77 évesen megválasztott Angello Giuseppe Roncalli, a későbbi XXIII. János pápa (1958–1963) Hivatalba lépésének 80. napján kihirdette a II. Vatikáni Zsinat összehívását, melyben a Katolikus Egyház alapvető megújítását tűzte ki célul. Pápaságát világos erkölcsi lépéssel kezdte: utasítással törölte a nagy-pénteki könyörgésből a „*pro perfidis Iudæis*” (a hitetlen zsidókért) kifejezéseket. 1960-ban fogadta Jules Isaac, francia zsidó történészt, holokauszt túlélőt, aki a seelisbergi²¹⁵ összejövétel eszmei szerzőjeként nagy hatással volt rá. Csaknem 20 évvel a soá tragédiáját követően a Vatikánban új szelek kezdek el fújni. XXIII. János megbízta a Keresztény Egységítőkarság elnökét, Augustin Bea német jezsuita bíborost, hogy készítsen elő egy nyilatkozattervezetet az Egyház és a zsidóság kapcsolatáról. Bea kardinális „a dialógus első lépéseként hivatalosan felvette a kapcsolatot a Zsidó Világkongresszus elnökével Nahum Goldman-nal, majd az akkori ortodox zsidóság legtekintélyesebb rabbijával Joseph Ben Soloveitchik-kel is, hogy együtt fogalmazzák meg a Vatikán számára a zsidó-keresztény kapcsolatokról való állásfoglalásukat.”²¹⁶ Azonban a *De Iudæis* (a zsidókról szóló) hivatalos egyházi megnyilatkozást ellenlábasai – belülről a konzervatívok, kívülről pedig a muszlim többségű országokban élő római katolikus püspökök – próbálták ellehetetleníteni. A zsidókkal foglalkozó megnyilatkozás ezért végül nem önálló dokumentumként jelent meg, hanem az *Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról* szóló *Nostra Ætate* kezdetű zsinati megnyilatkozás negyedik és ötödik pontjában kapott helyet. A

végső szavazás eredménye 1965. október 28-án: 2221 igen, 88 nem és 3 érvénytelen szavazat volt.²¹⁷

Nostra Ætate - NA (1965) - Nr. 4. Benső kapcsolat a zsidó vallással

Nyilatkozat az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról (Nostra Ætate) megnyilatkozás negyedik²¹⁸ és ötödik pontja máig a zsidó–római katolikus kapcsolatok alapszövege és állandó hivatkozási pontja. Friedhelm Pieper a Nemzetközi Keresztény-Zsidó Tanács elnökeként minden kritikai észrevétele mellett megjegyezte, hogy a *Nostra Ætate* hatásosan elősegítette a kétoldalú párbeszéd elindulását a keresztény-zsidó kapcsolatokban. A dokumentum kiemelkedő fontossága abban rejlik, hogy a legnagyobb keresztény közösség, a Római Katolikus Egyház legmagasabb egyházi tekintélyével felruházott hivatalos nyilatkozata. Róma megszólalt, az ügy világméretű nyilvánosságot nyert, és így tagadhatatlanul egy új fejezet kezdődött a vallások közötti nemzetközi párbeszéd és kapcsolatok területén. Eugene Fischer lelkes összefoglalása szerint: „Pál apostol Római levele óta az egyháztörténelem legfontosabb egyházi megnyilvánulása az Egyház és Izrael kapcsolatáról. A mindössze 15 latin mondat egy teológiai korszakot zár le. Véget vet a korábbi időkre jellemző „megvetés tanításának” (*teaching of contempt*), elutasítja az antijudaista teológiai polemizálást, elítéli az antiszemitizmus minden megnyilvánulását, lefekteti az alapját annak a látásmódnak, amely a zsidó népet továbbra is Isten üdvtervében látja. Egyedülálló a dokumentum szövegezése abból a szempontból is, hogy eltérően a többi zsinati nyilatkozattól, az NA minden hivatkozása a Szentírásból ered, s egyetlen idézetet sem találunk benne az egyházatyáktól.”²¹⁹

A zsinati megnyilatkozás elismeri az Egyház hitének és az evangéliumnak zsidó gyökereit. S mivel az Egyházat ilyen nagyon különleges viszony fűzi a zsidósághoz, felszólít mindenkit a közös örökség megismerésére, megbecsülésére és a testvéri párbeszédre. Megállapítja, hogy Jézus Krisztus haláláért sem a ma élő zsidók, sem Jézus Krisztus kortársai nem tehetők egyetemlegesen felelőssé,²²⁰ – megszólítva ezzel az Egyház hitoktatóit és igehirdetőit. A szöveg sajnálatát fejezi ki a zsidókat ért szenvedésekért és elítéli a zsidóellenesség mindenfajta megnyilvánulását. Végül Krisztus engesztelő halálában jelöli meg mindenki számára az üdvösség útját. Ezért „Az igehirdető Egyháznak tehát az a feladata, hogy hirdesse Krisztus keresztyét, mint Isten egyetemes szeretetének jelét és minden kegyelem forrását.”²²¹

Nostra Ætate Nr. 4-re épülő további dokumentumok

Irányelvek és útmutatások a Nostra Ætate zsinati megnyilatkozás 4. pontjának végrehajtásához (1974)

Ennek a dokumentumnak a megszületése is azt igazolta, hogy a római katolikus egyház töretlenül fontosnak tartja a zsidósággal folytatott vallásközi párbeszédet. A megnyilatkozás súlyát VI. Pál pápa azzal is emelni kívánta, hogy 1974-ben fölállította a Vallási Kapcsolatok a Zsidósággal Bizottságát, amelyet

a Keresztény Egység Előmozdításának Pápai Tanácsa alá rendelt. Ezzel az jelezte, hogy az Egyház erre a területre „belső ügyként” tekint. „A szöveg egyik legfontosabb újdonsága, hogy arra szólítja fel a keresztényeket, hogy törekedjenek a zsidóságot a saját fogalmai szerint megérteni.”²²² A dokumentum első fejezetében elismeri, hogy ez idáig a zsidó-keresztény kapcsolatok alig jutottak túl a magánbeszéd szakaszán. Arról is szól, hogy a valódi párbeszéd pedig feltételezi a kölcsönös mélyebb megismerés szándékát és a felek egymás iránti tiszteletét. A testvéri párbeszédén túl szorgalmazza a szakmai találkozókat, s közben óv attól is, hogy a keresztény tanúságtétel a zsidóság felé még a látszatát is elkerülje az erőszakosságnak. Az istentiszteletről szólva a közös liturgiai elemekre, majd az Ó és Újszövetség egymást megvilágító kölcsönhatásának előnyeire mutat rá. Arra is figyelmeztet, hogy a zsidó népet látszólag rossz színben feltüntető szakaszok esetében ügyelni kell a szószéki szolgálatot végzőknek, illetve ezekben az esetekben a szentírási szövegek fordításainál hatványozottabb körültekintést vár el. A következő fejezetben az oktatás-nevelés területére koncentrálna megállapítja, hogy az Ó és Újszövetséget egyazon Isten sugalmazta. Hangsúlyozza Jézus és apostolainak zsidóságát. Kiemeli, hogy Jézus az Ószövetségre hivatkozva tanított, s annak isteni mélységeit tárta fel. Szorgalmazza továbbá tudományos kutatások megkezdését zsidó tudósokkal karöltve zsidó-keresztény kérdéskörökben, mint például az írásmagyarázat, a teológia, a történelem, és a szociológia területein. Szemináriumi és egyetemi oktatók elmélyült képzésére tesz javaslatot. A dokumentumban vázoltak gyakorlati megvalósítása érdekében országos és helyi szinteken bizottságokat, titkárságokat állíttatnak majd és szakértőket neveznek ki.²²³

Útmutatás a zsidók és a zsidóság helyes ábrázolásához a római katolikus egyház igehirdetésében és hitoktatásában (1985)

1985-ben született meg a Bizottság újabb dokumentuma, amely már első soraiban a zsidóságot és a kereszténységet összekötő egyedülálló kapcsolatról és közös örökségről beszél. Majd megállapítja, hogy: „...a zsidóknak és a zsidóságnak nem mellékes szerepet kellene kapniuk a hitoktatásban és az igehirdetésben, hanem nélkülözhetetlen jelenlétüket az oktatás részévé kell tenni.” Továbbá II. János Pál pápa 1980-as Manz-i beszédét idézve a zsidóságot: „Isten által soha föl nem bontott régi szövetség népe”-ként mutatja be. Szól arról is, hogy a zsidóság és az Egyház nem párhuzamos utak az üdvösség irányába, éppen ezért az Egyháznak tanúságot kell tennie Jézus Krisztusról minden embernek, de ez nem sértheti mások vallásszabadságát. Arra is felhívja a figyelmet, hogy az antiszemitizmus fel-felüti a fejét, ezért sürgető feladat az egyház híveinek korrekt tájékoztatása a zsidóságról. A nevelés összes eszközeivel pedig az Egyház és a zsidóság egyedülálló kötelékének tudatát kell kiépíteni, azaz hogy: szeressék, becsüljék a zsidóságot, még ha a zsidóság számára nehéz is, hogy felismerjék Jézusban a Megváltójukat. Egy-egy fejezetben foglalkozik az Ó és Újszövetség közötti szoros kapcsolattal valamint a kereszténység zsidó gyöke-

reivel. Felhívja a figyelmet János evangéliumában a zsidó kifejezés szövegkörnyezetétől független értelmezés veszélyeire, miközben rámutat a születő Egyház és a zsidó közösség történelmi viszályának kontextusára, amely keretek között értelmezendők ezek bizonyos kritikus szakaszok. Megállapítja, hogy a liturgia felépítése zsidó eredetű, ami igaz az úrvacsorai imádságokra és az év nagy ünnepeire is. Szükségesnek tartja az emlékezést a zsidó-keresztény kapcsolatok lesújtó 2000 éves mérlegére. Feladatául tűzi ki, hogy a hitoktatás szolgálja „annak jobb megértését, hogy a zsidók 1939-45. között bekövetkezett tömeges megsemmisítése és ennek következményei mit jelentenek a zsidók számára.” A vallásos nevelés, a hitoktatás és az igehirdetés céljai között nevesíti az igazságosság, a türelem erényei mellett a megértésre és párbeszédre való készség kimunkálását is.²²⁴

Emlékezünk: Megfontolások a soáról (1998)

Fontos és történelminek nevezhető eseményként kell megemlíteni, – amely bizonyára hatással volt a dokumentumra – hogy a nyilatkozat megszületése előtt 1993-ban a Szentszék és Izrael megállapodást kötött, amelyben egymást nemzetközi jogilag kölcsönösen elismerték. A Vallási Kapcsolatok a Zsidósággal Bizottsága 1998-as megnyilatkozása kötelezettségként beszél a soá tragédiájáról való megemlékezésről. A soában oly rettentő és könyörtelen volt a népiártás, hogy „senki sem maradhat közömbös, különösen nem az Egyház [...] mivel emlékezetében őrzi a múlt igazságtalanságait. [...] Mindazonáltal, nem csak múlt idézésről van szó. Az emlékezést a zsidók és a keresztények közös jövője követeli meg, hiszen „emlékezés nélkül nincs jövő.” A zsidók üldözését és lemészárlását szavakba nem önthető „bűntény”-nek nevezi és felveti a kérdést, hogy a keresztény kulturális hagyományokkal rendelkező Európában: „milyen kapcsolat áll fenn a nemzetiszocialista zsidóüldözés, illetve a keresztényeknek a zsidók iránt századokon át tanúsított magatartása között?” Majd vázlatosan végigvezet a zsidó keresztény kapcsolat fájdalmakkal teli történetén egészen a nemzetiszocializmus felbukkanásáig. Kiemeli a német Katolikus Egyház fajelméletet elítélő nyilatkozatait. Különbséget tesz az antiszemitizmus, mit fajelméleti alapú és az Egyház alapelveivel ellentétes, valamint az antijudaizmus, mint vallási alapú előítéletek között. Megállapítja, hogy a nemzetiszocializmus eszméje végső soron Istennel helyezkedett szembe. Kérdés azonban továbbra is az, hogy a „zsidóüldözést nem könnyítették-e meg a bizonyos keresztények lelkében és szívében ott munkálkodó zsidóellenes előítéletek. Vajon... nem tompították-e érzékenységüket – akár a közönyig – az üldözések iránt, amelyeket a hatalomra jutott nemzetiszocializmus folytatott a zsidók ellen.” Ezért a megnyilatkozás kijelenti, hogy: „Mélységesen fájjaljuk az Egyház e gyermekeinek hibáit és vétkeit.” Majd II. János Pált idézve kijelenti, hogy az antiszemitizmus ellentétes a kereszténység alapelveivel. Az „Előretétekintés egy közös jövő felé” címet viselő V. fejezetében kifejezi az Egyház „mélységes sajnálkozását gyermekeinek mindenkor mu-

lasztásai miatt. A bűnbánat tette (*tesuva*) ez, mivel az Egyház tagjaiként részünk van az Egyház valamennyi gyermekének bűneiben és érdemeiben. Az Egyház mély tisztelettel tekint és nagy részvétellel a soára [...] Nem pusztá szavakkal, hanem egyszer és mindenkorra szóló elkötelezettséggel.” A soá borzalmas tapasztalata figyelmeztetés kell, hogy legyen az emberiség számára, hogy a „zsidóság, mint nép, vagy mint vallás ellenzésének (antiszemitizmus és antijudaizmus) mérgezett magvai soha nem verhetnek többé gyökeret az ember szívében.”²²⁵

Reflexió

Bár a *Nostra Aetate* dokumentum valóban (egyrészt) jelentős teológiai fordulatot fogalmaz meg a katolikus egyház gondolkodásában, ugyanakkor „nem tisztázott az Egyház és Izrael kapcsolatáról alkotott kép”. Egyrészt vallja az Efezusi 2,1-6 szerint, hogy a kettőt Krisztus önmagában eggyé tette; megemlíti a nemes olajfába történő beoltás tényét is, és hogy Isten a zsidókat nem vetette el (Róm 11,17-24), s nem is átkozottak, másfelől határozottan állítja, hogy „az Egyház Isten új népe”. Ez a kijelentés azonban kísértetiesen emlékeztet behelyettesítő teológia képletéhez, amely szerint: az Egyház az új Izrael, miközben az Efezusi levél egyértelműen állítja, hogy a pogány hívők integrálódnak Izrael háznépébe. „Szoteriológiai szempontból mindenképpen látnunk kell, hogy az NA egy teológiai átmenetet dokumentál. Egy különös teológiai pillanat ez, amelyben Róma még ragaszkodik a klasszikus tételhez: *extra ecclesiam nulla salus*,²²⁶ másfelől nyit a zsidóság és a többi világvallás felé is.” „A dokumentum nem szól a Jézusban nem hívő zsidók szoteriológiai helyzetéről. Ezt csak némi továbbgondolás után teszik meg többen, így F. Mußner is, aki szerint Izrael a Tóra tiszteletéből következőleg már ma üdvösségben él.” A további dokumentumok olvasatomban F. Mußner véleményével ellentétben nem mondak le a keresztény tanúságtételről a zsidóság fele, csak annak módját mások vallásszabadságának tiszteletben tartásához kapcsolják.²²⁷

A *Nostra Aetate*-hez kapcsolódó dokumentumok áttekintése során megmutatkozik az évtizedek óta folyó feltáró munka hatása, amely a zsidó-keresztény párbeszédben egymás valódi megismerésére törekedve, egyre mélyebb összefüggések feltárására és deklarációra vállalkozik. Ennek gyümölcseként látom pl. az *Emlékezzünk: Megfontolások a soáról* című megnyilatkozásban tetten érhető fejlődést, miszerint a Római Katolikus Egyház kezdetekben megfogalmazott párbeszéd paradigmájába – II. János Pál pápa vezérletével – fontos és új aspektusként beépültek a kiengesztelődés és a megbékélés elemei. Gery Bretton-Granatoor rabbi, az Anti-Defamation League (ADL)²²⁸ igazgatója, az NA publikálásának 40. évfordulójára (2005) írt tanulmányában a következőképp fogalmaz. „Az NA megteremtette a szükséges pozitív atmoszférát, amelyben a megbékélés elkezdődhetett. Lecsendesítette az ellenségeskedést és a bizalmatlanságot.”²²⁹

Evangéliumi megnyilatkozások

Laussani Világevangelizációs Tanács (LCWE) és azon belül Konzultáció a Zsidó-Evangélizációról (LCJE)

1974-ben Svájcban, több mint 150 országból 2700 evangéliumi vezető gyűlt össze Lausanne városában egy Nemzetközi Világevangelizációs Konferencián (ICOWE), amelynek létrejöttét többek közt Billy Graham is inspirálta. A találkozón megfogalmazott Laussani Szövetség (Laussane Covenant) teológiai alapot biztosított az együttműködésre a misszió és az evangélium hirdetés területén. A találkozó további gyümölcseként 1976-ra hivatalosan is megalakult Laussani Világevangelizációs Tanács (LCWE), közismertebb nevén a Laussani Mozgalom.²³⁰ 1980-ban Thaiföldön Pattayaban a Laussani Világevangelizációs Tanács (LCWE) által támogatott Világevangelizációs Tanácskozás (COWE) keretei között a 17 kisebb konzultációk egyike volt „A zsidó nép elérése” (*Reaching Jewish People*) szekció. Itt indult újtára a zsidó evangélizáció területén szolgáló lelkes vezetők kezdeményezése nyomán a Lausanni Konzultáció a Zsidó-Evangélizációról (LCJE)²³¹ munkacsoport, amely ekkor határkő jelentőségű nyilatkozatot fogalmazott meg *Keresztyén bizonyágtétel a zsidó nép felé* címmel.²³² Az LCJE célkitűzéseit későbbiekben 5 pontban fogalmazta meg:

- Információk és a kutatások megosztása,
- Aktuális (teológiai) trendek tanulmányozása,
- Egymás gondolkodásának serkentése teológiai és missziológiai ügyekben,
- Világszintű stratégiai kidolgozása, hogy minél több zsidó ember hallhassa és megfontolhassa Jézus örömhírét,
- Hasznos konzultációk szervezése azok számára, akik a zsidó evangélizációban munkálkodnak.²³³
- A Pattaya-i találkozótól napjainkig további 8 nemzetközi szintű LCJE találkozó zajlott le.²³⁴

Keresztyén bizonyágtétel a zsidó nép felé (1980)

A nyilatkozat mindjárt az elején, az első fejezetében – „*Miért menjünk a zsidókhoz?*” (*Why Go To Jews?*) – megragadja az alkalmat, hogy Világevangelizációs Tanácskozás (COWE) Pattaya-i Konferenciájának mottóját: „*Hogyan hallanák?*” (vö. Róm 10,14) – Pál és Izráel vitájának kontextusába helyezze. A dokumentum a zsidóság felé történő evangélizáció alapját a Jn 14,6 és az ApCsel 4,12²³⁵ bibliai versekben látja. Ezen versek szerint a zsidómissziót nemcsak megalapozottnak látja, hanem prioritásként is tekint rá a Róm 1,16 alapján.²³⁶ Megállapítja, hogy nagy az Egyház felelőssége a zsidó evangélizáció tekintetében, hiszen: 1.) Isten a zsidó népet használta felénk az üdvösség útjának átadásában, 2.) Isten és a zsidó nép szövetségének része az a felelősségük, hogy a világban világosság legyenek (Ézs 49,6),²³⁷ de ezt a küldetésüket Krisztus nélkül nem tudják maradéktalanul betölteni, 3.) Pál apostol szerint a zsidó nép Krisztushoz való fordulása életet adó hatást gyakorol az egész Egyházra.

Mindezek mellett a nyilatkozat elhárítja azt a gondolatot, hogy a zsidómisszió „magasabb elhívás” lenne, mint az egyéb más missziós irányok, azonban arra szólítja fel az Egyházat, hogy a világevangelizációs stratégiájában állítsa helyre és találja meg a választott nép közötti szolgálat biblikus helyét.

Továbbiakban a dokumentum, „*A zsidó világ*” (*The Jewish World*) fejezetben taglalja, hogy „*Ki a zsidó?*”. Majd megemlíti a zsidó népesség számarányának alakulást, ír a zsidó közösségek helyzetéről a világban.

A „*Társadalmi változások*” fejezetben a zsidó közösségek fogyásának okai között a vegyes házasságokat, és az asszimilációt emeli ki. Megállapítja, hogy Izrael Állam jelentőségét a zsidóság köreiben felértékelte a világban fel-fellángoló antiszemitizmus.

A „*Vallási változás*” fejezet rámutat a zsidóságon belül megfigyelhető vallássosság hanyatlására is, amely tetten érhető bizonyos szekularizációs folyamatokban, valamint a különböző kultuszok (drog, misztikus, Transzcendentális Meditáció, okkultizmus) irányába fordulok nagy számában. Megállapítja azonban, hogy a szekularizmussal szemben tapasztalható egy kisebb, de jelentős irány, amely a zsidó vallásos identitás felé irányul, ez pedig a Lubavicsi és a hozzá hasonló orthodox mozgalmak munkájának eredménye.

Az „*Akadályok az evangélizációban*” rész, több akadályt is azonosít, amelyek a zsidó emberek felé közlendő örömhír útjában állnak. Első akadályként az üldöztetést nevezi meg, amelyet a zsidók általában keresztényektől szenvedtek el. Második akadály, a szellemi igazságok helytelen értelmezése. Pl.: amikor a zsidókat úgy mutatják be, mint akik elutasítják Krisztust, vagy amikor néhány egyház magát tartja az „valódi Izraelnek” így az ígéretek és áldásokat magáénak tekintve, tagadja a zsidó nép érvényes szövetségét Istennel. Akadály lehet még az Egyház megosztottsága, és a nem megfelelő kifejezések használata, amelyek a zsidó „fülnék” idegenül hangzanak. Akadályt képez a jó keresztény bizonyosság hiánya, de a zsidó közösségek vezetőinek tanítása is, amelyek a keresztyénséggel és az evangéliummal szemben falakat építenek a zsidó emberekben. A dokumentumban utolsó akadályként említi a zsidók evangélizálásában együttműködést nem mutató keresztény vezetőket.

Mindezen akadályok ellenére a nyilatkozat szerint a statisztikák eredményei biztatóak, hiszen az utóbbi két évtizedben (60-as, 70-es évek) 20.000-30.000 zsidó megtérését regisztráltak világszerte. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapítják, hogy a zsidók többsége jellemzően szekuláris vagy liberális háttérből fordul Jézushoz, mint Messiáshoz. Ritkábban, de az is előfordul, hogy erősen vallásos háttérből teszik ezt. Az állásfoglalás beszél olyan alapvető befolyásoló tényezőkről, amelyek elvezethetnek zsidó emberek Krisztusban való hitre jutásához. Néhány ezek közül:

1.) a keresztyén tanúságtévő egyéni életminősége, 2.) a zsidó emberekkel barátságot ápoló keresztyén kezdeményezőképesége, illetve 3.) ha a keresztyének közösségi élete kifejezi és bemutatja Isten szeretetét és örömét az egyéni és gyülekezeti kapcsolatokban.

A „*Teológiai kérdések*” között a zsidóság számára nehézséget okozó Szentháromságtagt említi elsőként. Krisztológia területén Jézus személyének valódi ember és valódi Isten voltát emeli ki. Szoteriológiai megközelítésben elutasítja az *univerzalizmus*²³⁸ és a „két üdv út” tanát, és szükségesnek vallja a zsidó emberek hitre jutását Krisztusban.

Willowbank Deklaráció (1989) - A keresztyén evangélium és a zsidó nép

A deklarációt megszületését 1987-ben és 1988 elején megjelenő három amerikai (USA) keresztyén felekezet megnyilatkozása²³⁹ valamint Georg Sheridan²⁴⁰ nyilatkozata váltotta ki. Lényegét tekintve mind a négy nyilatkozat arról szólt, hogy a zsidó embereknek nincs szükségük az evangéliumra, mivel Istennel már szövetségi viszonyban vannak. Az elkészült Willowbank nyilatkozat bevezetőjében a következő utalást olvashatjuk erre vonatkozóan: „Ez a deklaráció válasz gyanánt született a növekvő kétségekre és a keresztyének között széles körben elterjedt zűrzavarra azoknak az erőfeszítéseknek a szükségességével és indokoltságával kapcsolatban, hogy megosszuk Jézus Krisztusba vetett hitünket a zsidó néppel.”²⁴¹ A konzultációt, amelyben 12 nemzetközileg elismert világszintű teológus, 9 országból 4 napon át vett részt az Evangéliumi Világszövetség (WEF) szponzorálta és a Laussani Világevangelizációs Tanács (LCWE) is támogatta.²⁴²

A fentebb említett keresztyén elbizonytalanodást 3 tényezővel indokolja: 1.) a holokauszttal,²⁴³ 2.) Izrael Állam megalakulásával,²⁴⁴ 3.) új teológia²⁴⁵ megjelenésével.

Már az elején leszögezi a dokumentum, hogy: „Elhatároljuk magunkat a múltbeli zsidóüldözésektől, melyeket olyanok követtek el, akiket keresztyéneknek hívtak, és arra kötelezzük magunkat, hogy ellenállunk az antiszemitizmus minden formájának. A szeretet demonstrálásának legfőbb módja, hogy bátorítjuk a zsidó népet az összes többi néppel együtt, hogy fogadja el Isten ajándékát, az életet Jézus, a Messiás által, és újra megerősítjük elkötelezettségünket a zsidó nép felé és vágyunkat, hogy megosszuk velük az Evangéliumot.”²⁴⁶

I. „*Az Evangélium igénye*” című fejezet Jézus Krisztus személyének Isten-ember aspektusát és az üdvösség szempontjából megkerülhetetlen mi voltát domborítja ki.

II. „*Zsidók és pogányok Egyháza*” rész az újszövetségi hívő zsidók és pogányok közös „otthonaként” jelöli meg az Egyházat, s benne a zsidó identitás biblikus megnyilvánulásait legitimnek mondja.

III. „*Isten terve a zsidó nép számára*” szakaszban kifejti, hogy Isten tervében folyamatosan jelen van a zsidó nép, de ez nem igazolhatja a keresztény közömbösséget a zsidó nép jövőjét illetően. Megállapítja, hogy a modern judaizmus jelen formájában nem elegendő a zsidó nép üdvösségre jutásához, ezért Jézus számukra is az egyedüli reménység.

IV. „*Evangélizáció és a zsidó nép*” rész kijelenti, hogy a dialógus nem helyettesítheti a missziót, hiszen ez parancs és legnagyobb szeretet kifejezése is egyben, ebben pedig a „zsidóknak először” kitétel iránymutató. Sőt tovább megy, és azt állítja, hogy: „az evangélium zsidó nép felé való prédikálását elhanyagolni az antiszemitizmus egyik formája volna, mely megfosztaná ezt a különleges közösséget a jogától, hogy hallja az evangéliumot.”²⁴⁷

V. „*Zsidó-keresztény kapcsolatok*” fejezet lényegében azt fogalmazza meg, hogy a párbeszéd semmilyen formája és szintje (teológiai, társadalmi, szociális, politikai) nem lehet indok arra, hogy korlátozza a keresztény egyházat abban, hogy az evangéliumot megossza a zsidó néppel. Végül hitet tesz a zsidó haza létjogosultsága mellett, igazságos és bibliaetikai keretek között.

Reflexió

Az első bemutatott nyilatkozat 1980-ban Thaiföldön, Pattayaban született meg, ahol jelentős megállapítások születtek a Laussani Világevangelizációs Tanács (LCWE) által támogatott Világevangelizációs Tanácskozás (COWE) keretei között „A zsidó nép elérése” (*Reaching Jewish People*) szekcióban: „Évszázadokon át, az ókortól a középkoron át napjainkig, a zsidóság üldözöttet Jézus Krisztus nevében. A történelmi egyházak és a reformáció egyházai közösen osztoznak a bűnben, hogy hozzájárultak az antiszemitizmus kibontakozásához. [...] Számukra a kereszt az üldözések és a szenvedés jele lett. Jóllehet nem minden keresztény vagy nemzeti egyház volt felelős ezekért az atrocitásokért, a Keresztényeknek tudniuk kell, hogy a világ zsidóságának szemében, kollektív felelősségük van a zsidók ellen elkövetett atrocitásokért [...] A keresztény egyház nem arra hivatott el a történelem során, hogy Isten ítéletének, hanem a megbékélés, a gyógyulás és a béke eszköze legyen.”²⁴⁸ Az általuk kiadott dokumentum a zsidómissziót nemcsak megalapozottnak látja, hanem prioritásként is tekint rá a Róm 1, 16 alapján. Megállapítja, hogy az Egyház felelősség nagy a zsidó evangélizáció tekintetében. Igyekszik bemutatni a zsidó világot, a zsidóságon belüli társadalmi és vallási változásokat. Megfogalmazza a zsidómisszió „akadályait”, melyek közt utolsóként említi a zsidók evangélizálásában együttműködést nem mutató keresztény vezetőket. Szoteriológiai megközelítésben elutasítja az univerzalizmus és a „két üdv út” tanát, és szükségesnek vallja a zsidó emberek hitre jutását Krisztusban. Ugyanebben a dokumentumban, ahol a stratégiáról beszél az irat, felszólít arra, hogy: „Ahol vannak Zsidó Közösségek, ott a helyi gyülekezetek, adjanak képzést tagjaiknak és motiválják őket bizonyágtételre a zsidó nép hatékony elérése érdekében.”²⁴⁹

Mindezek mellett a „...kongresszus mintegy 200 résztvevője kíméletlenül bírálta a kongresszus vezetőségét, amiért csak az evangélizálás mandátumát hangsúlyozta, s jószerivel egy szót sem szólt arról a kötelezettségről, mely az egyházzal az igazságosság és a béketeremtés területén hárul.”²⁵⁰

1990-ben LCJE Budapesten tanácskozott és újra síkra szállt a zsidóság felé irányuló misszió mellett.²⁵¹ 1995-ben a jeruzsálemi LCJE nyilatkozatban jelenik meg megbékélés szükségességének gondolata. Valószínűleg elsősorban az izraeli-palesztin relációban jelent meg az igény a megbékélésre, de általánosabb értelemben a zsidó-keresztény kapcsolatokra is igaz, és kiterjesztendő irány volna az LCJE megnyilatkozásaiban.²⁵²

A másik ismertett evangélikál dokumentum 1989-ben Willowbankban „válasz gyanánt született a növekvő kétségekre és a keresztények között széles körben elterjedt zűrzavarra azoknak az erőfeszítéseknek a szükségességével és indokoltságával kapcsolatban, hogy megosszuk Jézus Krisztusba vetett hitünket a zsidó néppel.”²⁵³

Bár a dokumentum már az elején leszögezi, hogy elhatárolják „magunkat a múltbeli zsidóüldözésektől, melyeket olyanok követtek el, akiket keresztényeknek hívtak...”, azonban emellett azt is megemlíti, hogy a keresztény világ azon része, amely egyáltalán nem vagy csak kevésbé volt érintett a zsidók üldözésében a történelem folyamán „nem szeretnék, hogy a többi keresztény jogos büntudatának egyedi tapasztalata határozza meg őket.”²⁵⁴

Az Willowbank Deklaráció (1989) III.17. pontjában az „ügynevezett keresztények” szégyenletes bűnről beszél, és elismeri, hogy az Egyházat sok mindenben felelősség terheli ezek eltűréséért és bátorításáért és azért, hogy zsidóellenes akciókat nézett el egyes emberek, vagy kormányok részéről, de azt bűnnek nem nevezi. Majd a zsidóság felé szóló evangélium hirdetése mellett érvelve egy tagadó szerkezetben, mintegy közbevetve megállapítja, hogy „múltbeli hibák”-ért bocsánatot kell kérni. S ezzel a lendülettel, mintha semmi sem történt volna, a zsidómisszióról beszél.²⁵⁵

A dokumentumot jegyző nemzetközileg elismert teológusok (8 észak-amerikai, 4 európai, 3 ázsiai, 1 afrikai) a zsidó-keresztény kapcsolatok tekintetében a kiengesztelődés szükségességéről nem szólnak. A bűnbánatnak, bűnvallásnak és bűnrendezésnek nem szentel helyet ez a dokumentum sem. Elhatárolódik ugyan a múltbeli zsidóüldözésektől, de nem vállalja fel a 40-es évek és a ma Egyháza közötti kontinuitást. Ezért számomra ebből a megnyilatkozásból, hiányzik a dánieli vagy jeremiási²⁵⁶ látásmód, amely azonosulva az előző generáció bűneivel Isten elé járul (Dán 9,8; 11; Jer14,20). Hiányzik a felszólító prófétai erő, amely helyreállításért kiállt, a zsidó-keresztény kapcsolatok hitelességének helyreállításáért.

A deklarációjuk fő üzenete, hogy bátorítsák az Egyházat a zsidómisszióra és „...a zsidó népet az összes többi néppel együtt, hogy fogadja el Isten ajándékát, az életet Jézus, a Messiás által, és újra megerősítjük elkötelezettségünket a zsidó nép felé és vágyunkat, hogy megosszuk velük az Evangéliumot.”²⁵⁷ Kijelentik továbbá, hogy szerintük a misszióknak nem lehet helyettesítő alternatívája a dialógus.

Magyarországi Ökumenikus tanulmány

*Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanács tanulmánya: Zsinagóga és Egyház – Van-e antiszemitizmus a Bibliában? (1993)*²⁵⁸

Az ortodox, protestáns és római katolikus teológusok által alapított Ökumenikus Tanulmányi Központ által kiadott Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 5. számában jelentős és említésre méltó tanulmányt fogalmaztak meg, melynek tartalmát összefoglalva az alábbiakban ismertetem:

A bevezetés alcíme: *„Miért és hogyan foglalkozunk a témával?”* A tanulmány a zsidó-kérdés bibliai-teológiai és egyháztörténeti vonatkozásaira összpontosít. Azért tartja a dokumentum ezt fontosnak, mivel a keresztény tudatban a bibliai eseményekhez, első renden Jézus kereszthalálához, kimondva vagy kimondatlanul tapadnak az egész zsidóságot elmarasztaló gondolatok és szemléletek.

A tanulmány szándéka a valós és rejtett feszültségek oldása és újabb feszültségcök kialakulásának megelőzése. Mindeközben a téma iránt érdeklődők számára igyekszik rávilágítani a zsidóság és az egyházak évezredek, súlyos tragédiákat is hordozó kapcsolatainak időszerű kérdéseire.²⁵⁹

A tanulmány a II. fejezetének címe: *„Mi az antiszemitizmus és ki az antiszemita?”*

Megjegyzi a tanulmány, hogy az antiszemitizmus újkori, modern fogalom. A keresztyén egyház közel 2000 éves történetében ennek a megjelölésnek az elődje a 19. század utolsó harmadáig az „antijudaizmus” volt. Azonban az antiszemitizmusnak csak áttételesen van vallási vonatkozása, mert első renden a fajelmélethez, azon belül a zsidógyűlölethez kapcsolódik. Éppen ezért igyekszik választ találni arra a kérdésre, hogy: Ki a zsidó? Vallás, vagy etnikum, vagy ennek a kettőnek bonyolult és összetett egysége? Az antiszemitizmus meghatározásához Bibó tanulmányát hívja segítségül, aki azt mondja, hogy: „... antiszemita alatt azokat kell értenünk, akikben a zsidóság „veszedelmes” tulajdonságairól... egy összefogó kép alakult ki és rögződött meg”, és aki „... a zsidó szót gyalázó szóként használja.”²⁶⁰ Továbbá idézi Sartre-ot, aki szerint „a gyűlölet és félelem vallásának mérges gyümölcse” vagy megint mások szerint „a bűnbakállítás mélylélektani kényszere.”²⁶¹

III. *„A gyökerek”* című fejezetben rámutat, hogy a zsidóellenesség az egyiptomi szolgaság idejétől tetten érhető a történelemben egészen Dániel és Eszter történeteiben is, tehát nem egyedül keresztyén „specialitás”. A keresztyén zsidóellenesség hivatkozási alapjait egyesek az Újszövetség ún. zsidóellenes kijelentéseivel magyarázták. De felhívja a figyelmet arra, hogy ezeket a zsidóellenesnek tűnő szakaszokat a teljes Írás fényében, kontextusában kell értelmeznünk. Ezeket az ellentmondásosnak tűnő részeket egyedül Jézus népéhez való viszonyának ismeretébe lehet és kell feloldani. Jézus egyszerre szerette és ostromozta népét hibáiért, hitetlenségéért, de sírt Jeruzsálem felett. Ezzel az Ószö-

vetségi próféták nyomdokain járt. Ezek a kemény bíráló szavak azonban a nép megmentését célozták és ugyanakkor szolidaritást fejeztek ki. Majd rátér a tanulmány az Isten-gyilkosság vádját elemezve a zsidóság kollektív bűnösségének és felelősségének kérdésére. Megállapítja, hogy nem lehet az egész zsidóságot – sem a múltban, sem a jelenben – a zsidók egy csoportjának 2000 évvel ezelőtt elkövetet bűnéért felelőssé tenni. Ugyanakkor nem tagadja el, hogy az ősegyház és kora zsidósága között vallási feszültség húzódtott.²⁶²

A IV. fejezetben foglalkozik az „Egyházatyák a zsidókról” témakörrel. Ír arról a heves küzdelemről, amit azokkal folytattak, akik Jézus istenségét és Messiás voltát nem ismerték el. Majd említi a 2-4. századi zsidóellenes írások kirohanásait, és a Constantinus-i fordulatot követő állami zsidóüldözés időszakát is.

V. „Isten régi és új népe” azt a teológiai kérdést feszegeti, amely a középkorban okozott kihívást a keresztény teológia számára, hiszen úgy gondolták, hogy mivel a zsidóság nem fogadta el Jézust Messiásnak, ezért Isten elvetette népét és az Egyház lett Isten új népévé. Végül ez azt eredményezte, hogy a zsidók kálváriája folytatódott: sorozatos kiűzetések, keresztes hadjáratok pusztításai és az inkvizíció szörnyűségei. Summázva a fejezetet megállapítja, hogy: „a keresztyén teológiában, liturgiában, igehirdetésben, és katechézisben évszázadokon át jelen voltak és társadalmilag hatottak igen vaskos zsidóellenes mozzanatok. Ezért semmiképp sem lehet a zsidó kérdést és az antiszemitizmust a teológiai és egyháztörténeti háttér bemutatása nélkül megérteni.”²⁶³

VI. „A reformátorok és a zsidók” Az első kérdés, hogy: Hozott-e változást az egyház nézeteiben a zsidókkal kapcsolatban a reformáció? A tanulmány szerint mindkét reformátor kezdetben nagy reménységgel tekintett az Ószövetség népére, mivel az volt a meggyőződésük, hogy a megtisztított egyház vonzóvá válik a zsidók számára. Luthernél akkor állt be a fordulat, amikor kiderült számára, hogy a megreformált egyház sem vonzza a zsidókat. Kálvinról azt állítja, hogy bár folytatta a zsidóellenes hagyományt, de más érveléssel és árnyaltabban. Szövetségteológiájából és kegyelemtanából fakadóan úgy látta, hogy a zsidóság elvettetése nem végleges és a megkeseredésüket célozza, hogy Istenhez visszatérjenek.

VII. „A felvilágosodás és az emancipáció” Ekkor kezdődött meg az általános emberi jogok kiterjesztésének követelése a zsidó származású emberekre is. Ennek minden pozitív hatása mellett a zsidóságra polarizáló hatással volt, és ekkor jelentkezett Európában az első következetesen átgondolt és képviselt antiszemitizmus is. Megjegyzi, hogy a hosszú évszázadokon át elnyomott zsidóság arra az oldalra állt, ahol a szabadságát biztosítva látta. Így volt, aki az önmegvalósítást a kapitalizmusban, és volt, aki a kommunizmusban látta. Ezt a gazdasági rendek közötti feszültséget kihasználva egyesek antiszemita színezettel ecsetelték.²⁶⁴

VIII. „A zsidók Magyarországon” Ez a fejezet a zsidó-keresztény kapcsolatok alakulást Szent István korától kezdődően a magyar történelem esemé-

nyein keresztül világítja meg. Beszél a politikai antiszemitizmus megjelenéséről hazánkban, az 1. világháborúról és az azt követő forradalmi terror időszakáról, a zsidótörvényekről, a 2. világháború borzalmairól. A fejezet végén így fogalmaz: „sem az életben maradottak sebeinek orvoslására, sem az előítéletek elosztatására nem sok történt. A testileg-lelkileg sérült megmaradt zsidóság nem tudott egészségesen beilleszkedni a háborúban elpusztult ország társadalmába. [...] a társadalom, az egyházak önvizsgálata lényegében elmaradt, ...”²⁶⁵

IX. „*A holokauszt és a magyar egyházak*” fejezet a magyar egyházak egyik legfájdalmasabb kérdésével igyekszik szembesülni. A dokumentum állítása szerint az egyházak szerepe ellentmondásos, hiszen tény, hogy nem állították meg az antiszemita hullámot, sőt az első két zsidótörvényt képviselők megszavazták a magyar parlamentben, ugyanakkor később eszmélve, de igyekeztek a zsidók (elsősorban a kikeresztelkedettek) megmentésében tevékenykedni. A vészkorszak lezárultával a keresztyén egyházak nem ébredtek tudatára milyen jelentőségű, hogy hazánkban maradt életben a legnagyobb zsidó község Európában. „Útmutató lehetett volna a szerepük a bűnbánatban és a megmenekült zsidósággal való megbékélésben.” S ha születtek is bűnbánó nyilatkozatok, de ez az egyházi közvéleményt nem tükrözték, inkább sértve érezték magukat az antiszemitizmus vádja által.²⁶⁶

X. „*Ami összeköt, és ami elválaszt.*” A közös örökséget és a különbözőségeket veszi számba ez a szakasz. Ilyen közös pont: az egyistenhit, a Szentírás ótestamenti része, az a hit, hogy Isten győz a gonosz felett, és a messiás reménysége. De megállapítja, hogy a messiási váradalmak beteljesedésében már más álláspontok vannak a zsidó és keresztyén körökben. Jézus Istenségének hittételét is egy ilyen elválasztó pontként jelöli meg. A fejezet hátralévő részében a holokauszt borzalmait követő teológiai felülvizsgálatok megállapításait összegzi az Egyházak Világtanácsa valamint a II. Vatikáni Zsinat dokumentumait említve.²⁶⁷

XI. „*Mit kell és mit lehet tenni?*” Mivel a zsidóság aránytalanul többet szenvedett az évezredek zsidó-keresztyén kapcsolatok során, ezért a fejezet első következtetése, hogy gyakorlati feladatai vannak az Újszövetség népének a fentiekben vázolt szemléletváltás alapján. Megállapítja, hogy a holokauszt tragédiája élesen rávilágított arra, hogy a teológia tételei közvetlen kihatással vannak egyéni és a társadalmi szinteken. Emberi gondolatokat, érzelmeket és indulatokat tartanak befolyás alatt. Teológiai és egyházi feladatok: az egyház és zsinagóga viszonyával foglalkozó bibliakutatásokat széleskörűen nyilvánosság elé kell tární.

A keresztyén körökben tudatváltozásra, tudatformálásra van szükség:

1.) a lelkészképzésben, 2.) az igehirdetésben, 3.) a hitoktatásban, 4.) a zsidó-keresztyén párbeszéd tényét és eredményeit publikussá kell tenni.

Ugyanakkor kérdésként fogalmazódik meg, hogy fel kell-e adni a zsidó-missziót? Helyettesítheti-e azt a párbeszéd?

Általános társadalmi feladatként jelöli meg, az antiszemitizmus (rasszizmus) elleni küzdelmet. Magyaroként szem előtt kell tartanunk, hogy létezik párhuzam a zsidó és magyar diaszpóra között. Hiszen „csak akkor lesz erkölcsi alapunk a szétszórt, kisebbségben élő magyarságnak etnikai azonosságukat biztosító emberi- és szabadságjogokat követelni, ha a mi népünk és benne egyházaink is sikerrel szállnak szembe bármilyen megkülönböztetés minden formájával.”²⁶⁸

Reflexió

Az ortodox, protestáns és római katolikus teológusok által alapított Ökumenikus Tanulmányi Központ tanulmánya a zsidó-kérdés bibliai-teológiai és egyháztörténeti vonatkozásaira összpontosít. A tanulmány az egyháztörténelmet áttekintve igyekszik lerántani a leplet az antiszemitizmus gyökereiről. Bemutatja a magyarországi zsidóság sorsát és beszél a magyar Egyházak felelősségéről a holokauszt kapcsán. Megjegyzi, hogy a vészkorszak lezárultával a keresztyén egyházak nem ébredtek tudatára milyen jelentőségű, hogy hazánkban maradt életben a legnagyobb zsidó község Európában. „Útmutató lehetett volna a szerepük a bűnbánatban és a megmenekült zsidósággal való megbékélésben.”²⁶⁹

A tanulmány többek között arra a határozatra is utalhatott, amelyet a Magyarországi Református Egyház Zsinati Tanácsa, az Országos Zsinat megbízásából 1946. május 09-én tartott ülésén hozott, s amely így kezdődik: „A magyarországi református egyház zsinati tanácsa a zsinat nevében mélyen megálázkodva megvallja bűnét, amellyel Isten fölségét megsértette. Megsértette azzal, hogy tőle vett prófétai tisztét hűségese nem teljesítette. Elmulasztotta inteni a népet és a felsőséget, amikor mindkettő Isten törvényeivel ellenkező útra tért, s nem állt ki egészen bátran az ártatlanul üldözöttek mellett. ...”²⁷⁰

A szándék elismerésre méltó volt, de általános megfogalmazásával a konkrét szembenézést kikerülte, így a megbékélés lehetőségét nem teremtette meg.

A Református Egyházon belül nem sokkal később született egy bátor és szókimondó nyilatkozat 1946 augusztusában Bereczky Albert és a Magyar Református Ébredés c. lap kezdeményezésére Nyíregyházán. Összehívták „a református lelkészeket, presbitereket, tanítókat és más egyházi embereket az evangelizáció, az egyházpolitikai és belpolitikai kérdések megvitatására.” Közel 350 küldött jött össze. Itt hangzott el a következő felhívás: „A reánk nehezű felelősség súlya alatt és a zsidósággal szemben elkövetett mulasztások és bűnök miatt is népünkkel együtt bűnhődve – átérezve azt a szörnyű fájdalmat, amit az életben maradt zsidóság szeretteinek embertelen elhurcolása és borzalmas kiirtása miatt hordoz –, megkésve bár, de most Isten színe előtt bocsánatot kérünk a magyar zsidóságtól.”²⁷¹ Ez a nyilatkozat végül is „nem lett a Református Egyház hivatalos bocsánatkérésévé, mivel az ORLE gyűlésén

Ravasz Lászlónál alakadt”.²⁷² Bibó István írásában megállapítja a tényt, hogy: „azokat a megnyilatkozásokat, melyek a magyar nép egészének a zsidóüldözésekért és zsidógyilkolásokért való bizonyos felelősségéről és felelősségvállalásáról szóltak, hivatalosak is és a közvélemény is azzal utasították vissza, hogy nem helyes magunkat feketébb színben feltüntetni, mint amilyenek vagyunk. Mikor pedig egyházi férfiaknak egy nem hivatalos gyülekezete a magyar néps a maguk egyháza nevében egyenesen bocsánatot kért a zsidóságtól, e túlzottnak ítélt megalázkodást az ingerültségnek egy igen érezhető morajlása utasította vissza.” Majd így folytatja: „A sebek felszaggatása magában valóban nem használ sokat, de a kérdések elkenése és a valóságos helyzettel való szembe nem nézés a sebek minden felszaggatásánál károsabb.”²⁷³

1947-ben még az Evangélikus Egyház is képtelen volt saját felelősségét őszintén belátni és felvállalni. Zsinati határozatában a következő olvasható: „Egyházunknak nincsen oka arra, hogy a zsidókérdéssel kapcsolatosan bűnbánatot tartson, mint ahogy annak sincs értelme, hogy mások bűneiért mi vezekeljünk.”²⁷⁴ A rendszerváltást követően új szelek kezdtek fújni. Érezve a szellemi vákuumot, az antiszemitizmus felszínre törését a magyarországi Egyházak részéről, először a Magyarországi Református Egyház Zsinatának 1990-es nyilatkozata²⁷⁵ jelent meg. Nyilatkozatukba beemelik és megismétlik az ORLE közgyűlése által el nem fogadott Országos Református Szabadtanács 1946-os bocsánatkérő nyilatkozatát.²⁷⁶ Majd 1992-ben a Magyar Katolikus Püspöki Kar adott ki nyilatkozatot.²⁷⁷ Azonban ezek a megnyilatkozások, sem tudtak mélyreható változásokat elindítani, és hatástalanul ellillantak Magyarország szellemi légkörében. Dr. Nagy Antal Mihály ezt így fogalmazta meg a református nyilatkozattal kapcsolatban: „Még mindig csak kezdet, ami jó folytatásra vár.”²⁷⁸

Utolsó fejezetében MEÖT tanulmány kifejti, hogy a keresztény körökben tudatváltozásra, tudatformálásra van szükség. Négy területre mutat rá, amelyekkel csak egyetérthetnek: 1.) a lelkészképzésben, 2.) az igehirdetésben, 3.) a hitoktatásban, 4.) a zsidó-keresztény párbeszéd tényét és eredményeit publikussá kell tenni. Majd végül szoteriológiai kérdőjelekként fogalmazódnak meg a következő kérdések: Fel kell-e adni a zsidómissziót? Helyettesítheti-e azt a párbeszéd? Azonban ezekre a felvetésekre a tanulmány nem ad választ.

KUTATÁSI INTERJÚK ÖSSZEGZÉSE

A soproni zsidó-keresztény kapcsolatok alakulása a rendszerváltástól napjainkig

Vladár Gábor református lelkésszel készült interjúban elhangzott egy mondat a zsidó-keresztény kapcsolatfelvétel összefüggésében, amely így hang-

zott: „A zsidó temetőt, amikor idekerültem megnéztem.”²⁷⁹ Sándor Péter hitközségi elnök szavai is a fájó hiányt húzzák alá. Ő a vészkorszak tragédiájában és az 56-os kivándorlási hullámban látja a soproni zsidóság jelen sorsának nehézségeit.²⁸⁰ A forradalmi események miatt sokan kivándoroltak, és csak 52 zsidó maradt a városban. 1995-re Kornfein Ferencné, Magdi néni nyilvántartása alapján már csak 13 zsidó hívőt tartottak számon a városban.

Az interjúk során éppen ezért érdekes volt hallani, hogy a katolikus és református interjúalany is azzal indokolta meg a zsidó-keresztyén kapcsolatok szerényebb eredményeit, hogy „nehéz velük kapcsolatot tartani, mivel kevesen vannak.”²⁸¹ Hát igen, a zsidó vallásgyakorlat minimum 10 férfi jelenlétével valósítható meg, s ennek hiányában hosszú évekig csak ügyvivői szinten működött a Zsidó Hitközség a városban. Hitélet nem volt. Évtizedeken át a Hitközség egyetlen, a város közössége számára is látható működési aspektusa a Mártír megemlékezések voltak a zsidó temetőben. A Mártír megemlékezések kapcsán érdemes rámutatni, hogy míg ezekben az esetekben a zsidó közösség a kezdeményező, azaz a meghívó fél, addig a keresztyén egyházak képviselőinek szintje ezeken az eseményeken sokat elárulhat arról, hogy mennyire fontos egy-egy felekezet számára a zsidó-keresztyén kapcsolatok ápolása a városban. Persze az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a megemlékezések időpontja vasárnap 11 órai kezdettel, sok esetben lehetetlenné is tesz, hogy egyes felekezetek legmagasabb szinten képviselthessék magukat. Az interjúk során a megkérdezett felekezetek közül mindannyian elmondták, hogy lehetőségeik szerint képviselőik magukat ezeken az alkalmakon, de eltérő szinteken (lelkészek, gyülekezetvezetők és/vagy tagjaik által).

Mindezek mellett az tűnt ki az interjúkból, hogy közösségi szinten aktív, tudatos kapcsolatépítő kezdeményezéssel a Soproni Zsidó Hitközség felé két közösség élt. Az egyik a Hit Gyülekezete volt, akik az 1990-es évek elejétől példamutató módon, a gyakorlati szeretetet bemutatva a soproni zsidó temető rendbetételével és ápolásával egy hiányt töltöttek be éveken keresztül. Bátor kezdeményezésük volt továbbá a soá tragédiájának feldolgozása érdekében a „Ne menj tovább barátom” konferencia (1994) városi szintű megszervezése, amely a múlttal való szembenézés által a jelenben felerősödő antiszemitizmussal kívánt szembe szállni.²⁸² A másik pedig a Soproni Evangéliumi Gyülekezet (1996), akik 2001-től tudatosan igyekeztek felépíteni a kapcsolatukat a helyi Zsidó Hitközséggel.²⁸³ A további megkérdezett felekezetek inkább hivatalos, a Polgármesteri Hivatal által szervezett találkozókra szorítkozva élik meg ezt a kapcsolatot, vagy a város életében szerepet játszó civil egyesületi élet színterein (Rotary, Lions) elmélyülő személyes kapcsolatok vetülnek vissza a zsidó és keresztyén közösségi kapcsolatokra. Ebben az összefüggésben az Evangélikus Egyház részéről érzékelhető a legnagyobb nyitottság és aktivitás. A Református Egyház a meghívásoknak általában eleget tesz és némely programba bevonható, de önálló kezdeményezést nem tesz hasonlóan a helyi katolikus közösségekhez.²⁸⁴

A soproni zsidó-keresztény kapcsolatok területén egyedüli kivételt a baptista gyülekezet képez, mivel sem vezetői szinten, sem pedig közösségi szinten nincs semmilyen kapcsolatuk a Soproni Zsidó Hitközséggel. Természetesen néhány gyülekezeti tagnak azért van személyes kapcsolata egy-két hitközségi taggal.²⁸⁵

Az interjúkból azonban az is látható, hogy egy-egy jó kezdeményezés meg tudja mozdítani azokat a felekezeteket is, akik kevésbé aktívan és céltudatosan építkeznek a zsidó-keresztény kapcsolatok területén. Ezt mutatja az is, hogy a Soproni Evangéliumi Gyülekezet által kezdeményezett rendhagyó középiskolai órák megvalósításába – a református közösséget kivéve – sikerült támogatóként bevonni a többi meginterjúvult felekezetet is. A Vagonkiállítás pedig már az összes említett felekezet részvételével zajlott le.

Az országon belüli migrációnak köszönhetően a Soproni Zsidó Hitközség létszámbeli gyarapodásnak indult a 2000-es évek elejétől. Erre építve a következő jelentős állomás a Soproni Zsidó Hitközség „hivatalos” újjáéledése volt, amely Heisler András MAZSIHISZ elnök első ciklusára és Szabados Ottó soproni elnökségének idejére esett. Radnóti Zoltán rabbi megjelenésével és későbbiekben Sándor Péter 2005-ös elnökké választásával valami új kezdődött. A hitközség igyekezett a gyakorló hitélet megvalósítása irányába mozdulni és így kitörni a „pusztán” Mártír megemlékezésekre szorítózkodó működési rendjéből. A bibliai ünnepek megünneplése kapcsán újabb kapcsolódási pontok jöttek létre. A sábátok, a peszach, a savuot, a szukot valamint a purim illetve a hanuka megtartása, mind-mind újabb és újabb alkalmakat és lehetőségeket biztosítottak a zsidó-keresztény kapcsolatok ápolására. Ennek lehetőségeit az evangélikus gyülekezet vezetője alkalmanként meg is ragadta. A hit gyülekezetének tagjai sűrűbben éltek a lehetőséggel, míg a pünkösdi gyülekezet egyik vezetője és vele együtt néhány gyülekezeti tag szinte rendszeres látogatói, és zenei szolgálatuk révén aktív résztvevői lettek ezeknek az alkalmaknak.²⁸⁶ A hitközségi élet felpezsdülése persze fórumot és lehetőséget nyitott a zsidó-keresztény párbeszéd újabb alkalmai előtt. Így valósult meg 2008 szeptemberében a Keresztény Zsidó Társaság szimpozionja, amelyen a helyi református és evangélikus lelkész is megszólalási lehetőséget kapott, míg a pünkösdi közösség hallgatóságként képviseltette magát. Hasonlóan a teológiai eszmecsere fóruma lett a Soproni Evangéliumi Gyülekezet és a Hitközség által kezdeményezett „Tabuk nélkül” címmel megrendezett beszélgetés, ahol katolikus, református és evangélikus egyházi vezetők beszélgettek a Zsidó Hitközség soproni imatermében Fináli Gábor rabbi növendékkel.²⁸⁷ A Zsidó Vacsoraestek a társadalmi élet színterén adtak és adnak lehetőséget a kapcsolatok ápolására. Ezzel a katolikus és a baptista közösségen kívül a megkérdezett felekezetek vezetői és egyes tagjai lehetőségeik szerint élni szoktak.

A zsidó-keresztény kapcsolatok személyes aspektusát a múlt vonatkozásában megemlítette Gabnai Sándor és Vladár Gábor is, akik az interjúikban elmondták, hogy a háborút megelőző időszakban komoly szerepet játszott a

személyes kapcsolat Pollák Miksa rabbi és a helyi lelkészek között. Hasonló tendencia figyelhető meg napjainkban is az interjúk alapján.²⁸⁸

Minden megkérdezett keresztyén vezető – baptistákat kivéve – arról számolt be, hogy számukra a zsidó-keresztyén kapcsolatok tekintetében meghatározó Sándor Péter hitközségi elnökkel való személyes kapcsolatuk.

Ha a zsidó-keresztyén kapcsolatok elmúlt 25 évének alkalmait, tartalmuk szerint csoportosítjuk, akkor szembetűnő, hogy a kapcsolódási pontok, amelyek hivatalos és szervezett találkozásokban valósultak meg napjainkig, nagyobb részt a vészidőszak áldozatairól szóló megemlékezésekben realizálódtak. A megbékélés és a kiengesztelődés fontos alkalmi lehettek ezek a találkozások, de a párbeszéd vágyott szintjének eléréséig még sok szeretet gesztusra van szükség az egyházak részéről.

A múlttal való szembenézés és a megbékélés alkalmain túl, a két neo-protestáns (a pünkösdi és a hit gyülekezet) közösség szervezett már olyan programokat is, amelyeken Izrael, valamint Jeruzsálem prófétai jövőjének bibliai bemutatása és értelmezése, illetve a Messiás szerepe került a középpontba. A párbeszédnek ezen alkalmain zsidó barátai számára a zsidó-keresztyén közös gyökerek bemutatásán túl a közös örökségre is igyekeztek rámutatni.²⁸⁹

A hitközség újraalakulásával értelemszerűen elindult egy folyamat, amely lassan, de egyre növekvő teret ad a hitéleti és teológiai természetű és témájú találkozásoknak. Gara István kántor, mint vallási vezető rendszeres jelenléte új helyzetet hozott, amely az eddigi tapasztalatok alapján a párbeszéd bibliai, teológiai vonalának további erősödést szolgálja a jövőre vonatkozóan. Az interjúk alapján ezen a területen az evangélikus, a református, a hit, és a pünkösdi gyülekezet részéről volt és várható leginkább aktivitás a továbbiakban is.

A soproni zsidó-keresztyén kapcsolatok fejlődésének fontos hozadékként kell megemlíteni, hogy az együttműködések révén olyan munkakapcsolatok alakultak ki keresztyén felekezetek vezetői között, amelyek bizonyos értelemben a keresztyén közösségeket és tagjaikat is közelebb hozták egymáshoz.

A zsidó-keresztyén kapcsolatok biblikus, teológiai alapjai az interjúk alapján

Az interjúk elkészültének sorrendjében a következő válaszok születtek:

A Soproni Hit Gyülekezetének vezető lelkésze szerint a zsidó-keresztyén kapcsolatok egyik markáns alapját a teljes Szentírás, az Ó és Újszövetség harmóniája illetve az Ábrahámmal kötött szövetség, s a benne foglalt ígéretek alpozzák meg. A közösségük meggyőződése alapján a bibliai próféciákban megjelenő közös örökség reménysége is „kötelez” a kapcsolatok ápolására. Róma 9-11. fejezeteiben kirajzolódó isteni helyreállító terv arra ösztönzi őket, hogy bátorítással szolgáljanak diaszpórában élő zsidók felé, másrészt üdvözölik Izrael Állam helyreállítását, amelyről meggyőződésük, hogy Isten hozta létre. A

80-as évek óta tevékenységeik során szeretnék kifejezni Izrael felé való lojalitásukat és szeretetüket. Bibliai látásmódjuk szerint Ezékiel próféta kijelentése alapján Izrael erkölcsi és szellemi helyreállítása még hátra van, ahogy a próféta írta: először a csontokat, húst, a bőrt állítja helyre Isten, aztán jön a szellemi megújulás, helyreállítás.²⁹⁰

Az evangélikus esperes szerint ez a kapcsolat Lukács evangéliumának 15. fejezetében megjelenő példázattal világítható meg a legjobban. Úgy látja, hogy a zsidó-keresztény kapcsolat az idősebb és a fiatalabb testvér szemszögéből vizsgálva érthető meg. Az otthon maradt fivér jelképezi a zsidóságot, aki a „kiválasztott nép”. Otthon maradt ugyan, de távol került az Atyától.²⁹¹

A baptista közösség élén álló presbiter jelen meggyőződése szerint a zsidó-keresztény kapcsolatok tekintetében inkább annak van jelentősége, hogy nem az a zsidó, aki külsőleg zsidó, hanem aki belsőleg. Mivel Jézus nem személyválogató, ezért véleménye alapján az Úr nem tart előbbre valónak egy zsidót, mint például egy örményt, akik szintén sokat szenvedtek. Az Efezusi levélben egy másik fontos ígére is hivatkozott álláspontját alátámasztandó: Jézus Krisztus golgotai halálával lerontotta válaszfalat azért, hogy minden nép, hit által üdvözülhessen, így most már nincs különbség a népek között. A testi származás már nem lehet hivatkozási alap, hiszen a hit gyermekei az Ábrahám gyermekei. Ez a látásmód talán magyarázza, hogy a miért nincs aktív kapcsolatuk a Soproni Zsidó Hitközséggel.²⁹²

A református lelkész szerint „ez egy összetett, bonyolult kérdés” és megítélése szerint nincs is kibeszélve a dolog. A zsidó-keresztény közeledés szempontjából fontosnak ítélte, hogy a romboló teológiai antijudaizmus terheit félre kell tenni és az Újszövetség egyes textusait kontextusban kell értelmezni. Megítélése szerint a soá után a keresztény egyházaknak nagyon meg kell gondolnia mit és hogyan mondanak a zsidósággal kapcsolatban. Az Újszövetség szerint szeretni kell azokat, akikből származik az üdvösség, a Messiás. Ez a tétel szeretetre kötelez minket a zsidóság felé. Végül álláspontja szerint az ökumené sem valósulhat meg igazán Izrael, mint vallás nélkül. Ez egy újabb érv a jó kapcsolatok kialakítása mellett.²⁹³

Katolikus oldalról a város plébános először mindenképpen a közös gyökerek tiszteletét említette meg, mint Biblikus alapot a zsidó-keresztény kapcsolatok építése tekintetében. Fontos elemként a közös pontok tiszteletét emelte még ki. Horváth Imre városplébános szerint az Isten üzenete, az Ó- és Újszövetség együtt egy ilyen kapcsolódási pont. Ezt tükrözi a liturgia kialakítása is, hiszen 3 éves ciklus alatt a teljes Biblia Ó-és Újszövetségi részein végighaladnak a katolikus közösségekben. Megemlítette még ilyen közös összekötő pontként a hagyományok tiszteletben tartását, amiben Jézus maga is példát adott.²⁹⁴

A pünkösdi közösség presbitere a kapcsolat lényegét és szükségszerűségét abban a tényben látja, hogy Krisztus zsidó volt, és így a zsidók közül származik

az üdvösség. S mivel azt szeretnénk, hogy visszataláljanak az Atyához, nem tehetjük azt, hogy nem szeretjük őket, és nem akarnánk bevinni őket Isten Országába. Meggyőződése szerint a Szent Szellem Isten ismerteti meg velük Jézust, mint Megváltójukat, de hiszi, hogy a keresztyények által közvetített krisztusi szeretet még inkább gyümölcsözővé teszi a zsidó-keresztyény kapcsolatot.²⁹⁵

A nemzetközi és hazai egyházi dokumentumok gyakorlati hatása a soproni gyülekezetekben

A protestáns gyülekezetek vezetői szinte egyhangúan, mint számukra mérvadó és elsődleges forrást a Szentírást határozták meg, amely hatással van életükre, gondolkodásukra, s így a zsidó-keresztyény kapcsolatokra vonatkozó gyakorlatukra is. Egyedül az evangélikus lelkész nyilatkozott úgy, hogy az Egyházi dokumentumokat el szokta olvasni, de nem érzi őket mértékadónak.²⁹⁶ A református lelkész véleménye szerint ezeket a dokumentumokat még a lelkészek sem nagyon olvassák, bár tartalmukat ismerik, és ennek alapján tudják, hogy az egyházuk milyen irányba gondolkodik az adott témakörrel. Azonban álláspontja alapján az ilyen nyilatkozatoknak inkább makró szinten van jelentőségük és nem helyi, azaz mikro szinten.²⁹⁷

Az interjúk alapján megállapíthatjuk, hogy a baptista, a pünkösdi és a hit gyülekezete vezetőinek nincs ismeretük egyetlen nemzetközi és/vagy hazai egyházi dokumentumról, amely a zsidó-keresztyény kapcsolatokat érintette a soát követő időszakról egészen napjainkig.²⁹⁸

Katolikus oldalról az interjú során a II. Vatikáni Zsinat jelent meg, mint fontos irányelv, amit figyelembe vesznek a zsidó-keresztyény kapcsolatok tekintetében. Ennek alapján a város plébános fontos gyakorlati hatásként említette, hogy a zsidó-keresztyény közös értékek felfedezésének szemléletmódját már a lekipásztori szemináriumokon tanítják, és a zsinati határozat alapján a katolikus egyház odafigyel arra, hogy a zsidóságról szóló Szentírási részleteket jól magyarázzák, és erre törekednek a hitoktatásban is.²⁹⁹

A zsidóság üdvösségének kérdése

Megfogalmazódik a válaszokban, hogy a tanúságtétel, vagy bizonyoságtétel valójában kötelezettség, és hogy Jézus engesztelő áldozata nyitja meg az utat az üdvösséghez. Viszont a célzott evangéliumhirdetés belső igényéről a zsidóság felé közösségeik részéről a pünkösdi gyülekezet presbiterén kívül senki sem számolt be.³⁰⁰

A Hit Gyülekezetének vezetője az evangélium hirdetését szükségesnek tartja, de a zsidóság irányába vezettség (látás) hiányában inkább a zsidóság identitás tudatának felgerjesztését látja feladatuknak az Ószövetség Istenéhez,

aki az Újszövetség Istene is. Mivel, mint nemzetnek nekik van az első ígéretük, hogy megtérnek ezért ez üdvösségük tekintetében erre az ígéretre és a Szentlélek támaszkodva várják Isten helyreállító munkájának kibontakozását a zsidóság életében.³⁰¹

A baptista, az evangélikus és a katolikus közösség vezetői Jézus Krisztustól nem függetlenül, de az Atya Isten irgalmának és kegyelmének felfoghatatlan dimenzióiban, s benne a Szentlélek Isten munkájában látják a zsidóság üdvösségének lehetőségét, még akkor is, ha Jézus személyes megváltóként való elismerése valamilyen gátló tényező miatt nem valósulhatott meg az egyének életében.

Az evangélikus esperes bár Krisztus hitét bátran képviseli, de elmondta, hogy nem akarja a „zsidó testvéreit” meggyőzni arról, hogy az evangélikus egyház tanítása az egyetlen helyén való tanítás, amely őket üdvözítheti. Arra azonban mindig biztatja őket, hogy erősítsék hitüket az Örökkévalóban. Isten szuverén kegyelmére helyezi a hangsúlyt. Éppen ezért egyáltalán nem tartja kizártnak a más vallású emberek üdvösségét. Abban nagyon hisz, hogy Jézus az út. De abban is, hogy: „Látva és láthatlanul, kegyelmi egységen keresztül ebbe való kapaszkodási ajándékozottságunkon keresztül vezet az út az üdvösség felé. De nem merem azt állítani, hogy Jézus szellemissége, a Szentlélek ereje ne tudna úgy munkálkodni akár másként gondolkodó emberekben is, hogy őbennük ne végezhetné el ugyanazt a munkát, azok között az életkeretek és sanszok között, amik adatnak nekik.”³⁰²

A baptista közösség presbitere szerint a zsidóságnak is fontos, hogy az üdvösségük érdekében elismerjék elveszett voltukat, mivel Isten törvényei a szívükbe vannak írva. Azt is fontosnak tartja, hogy ezen állapotukat látva bocsánatot kérve megbékéljenek Istennel és embertársaikkal. S ha így megjavították kapcsolatukat Istennel, még ha nincsenek is megfelelő szellemi ismereteik a megváltásról és a Megváltóról, szerinte Jézus Krisztusra való tekintettel akkor is üdvözülhetnek.³⁰³

A református lelkész bár megemlítette a kettős szövetség kérdését, azonban Pál apostol példájából kiindulva – aki Jézust, a Messiást hirdette a zsidók között is –, úgy látja ma is feladat, hogy bizonyosságot tegyünk hitünkéről életünkkel és szavainkkal. Pál apostol látásának megvalósulását, arról hogy egy olajfa van, Istenre bízva. Annak ellenére, hogy most a zsidóság egy engedetlenléti állapotban van, Isten fogja megoldani ezt a kérdést. Vladár Gábor szerint ezt a nehéz kérdést az eszkatonban látjuk majd tisztán, és akkor majd megbeszéljük.³⁰⁴

A katolikus álláspontot képviselve a város plébános arra hívja fel a figyelmet, hogy a Szentírás és Jézus a mérvadó ebben a kérdésben is. Viszont Horváth Imre ezzel párhuzamosan felveti azt a gondolatot is, hogy Isten mindenhatóságába több is belefér, mint amit mi el tudunk képzelni, vagy be tudunk fogadni. Isten a végtelen irgalom, és mindenki a saját lelkiismerete alapján fog megítél-

tetni. Isten útja és határai is mások, mint az emberé. Mivel azonban Isten mindenkit üdvösségre hív, ebből azt tanulhatjuk meg, hogy nem önmagunkért vagyunk ebben a világban, hanem azért, hogy Isten megismerjük és megszeressük, és hogy másokkal is megismertessük és megszeretessük. Jézusi lelkülettel felkínáljuk, de persze vissza is lehet utasítani.³⁰⁵

A nyilatkozó pünkösdi presbiter álláspontja is hasonló az előbbiekhöz. „Jézus Krisztusban van az üdvösség. Ezt mi gyakran leszűkítjük, de ha nézzük az első szövetséget, hogy az állatok vére elfedte a bűnöket, jogos az ő megváltásuk, ha elfogadják valamilyen módon Jézus Krisztust. Nem értem, hogy Isten hogyan gondolkodik ebben, hogy hogyan győzi meg vagy bírja rá őket, de Jézus Krisztusban van az üdvösség és Istennek a gondja az, hogy hogyan érinti meg ezeket az embereket.”³⁰⁶

ÖSSZEFOGLALÁS

A szakdolgozat a soát követő teológiai szemléletváltás Egyházi megnyilatkozásainak releváns és gyakorlati hatásait kutatta a soproni keresztény közösségek (Baptista, Evangélikus, Hit, Pünkösdi, Református, Római Katolikus Gyülekezetekben) életében a rendszerváltástól napjainkig. Hipotézisem alapján a zsidó-keresztény kapcsolatok tekintetében megfogalmazott, fontos és nagy jelentőséggel bíró nemzetközi és magyarországi Egyházi megnyilatkozások nem bírnak olyan jelentőséggel és súllyal a helyi (soproni) egyházak életében, mint azt a nyilatkozatok mögött álló Egyházak (nemzetközi, hazai) tekintélye alapján feltételeznénk, vagy esetleg elváránk.³⁰⁷ A helyi gyakorlat tekintetében az volt feltételezésem, hogy a zsidó-keresztény kapcsolatok alakulását, a helyi vezetők önálló teológiai meggyőződése és az ebből fakadó hitbeli és stratégiai látásuk, valamint személyes vallásközi kapcsolataikból eredő elkötelezettségük befolyásolják leginkább.

Hipotézisem bizonyítása érdekében a negyedik fejezetben ismerttettem 3 nemzetközileg jelentős Egyházi irányvonal megnyilatkozásait, valamint a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának tanulmányát. Ebben a fejezetben ezen dokumentumok megállapításait és ajánlásait kívánom összevetni az ötödik fejezetben összegzett interjúk válaszaival.

A kutatáshoz felhasznált és a dolgozatban ismertetett Egyházi megnyilatkozások a soát követően születtek. Akkor, amikor a zsidó-keresztény kapcsolatok területén pro-missziós és anti-missziós érvek „csaptak össze”. Ezt a helyzetet fokozta még Izrael állam 1948-as megalakulása is, amely létének pusztá tényével ejtett „halálos sebet” a behelyettesítő teológián. Fontos ezt a történelmi, teológiatörténeti kontextust figyelembe vennünk, hiszen a vizsgált Egyházi megnyilatkozásokon keresztül a dokumentumokat kibocsátó szervezetek teológiai meggyőződéseinek „evolúcióját” is megfigyelhetjük.

A pro-missziós és anti-missziós vitában többen nem pusztán teológiai, hanem erkölcsi alapon látják lehetetlennek vagy ellehetetlenültnek a zsidók felé történő misszió lehetőségét. Rolf Rendtorff „a soát az Egyház erkölcsi és teológiai csődjének tartja,…”³⁰⁸ Steiger pedig arra a következtetésre jut a Róma 9-11. fejezetek exegézise alapján, hogy „A zsidók irányába az egyháznak semmi egyéb „missziója” nincsen, minthogy „oltalmazza a hitetlen Izráelt”, és biztosítsa a zsidók nyugalma a világban.”³⁰⁹

A pro-missziós álláspont képviselőinek érvelése ezzel szemben „alapvetően a keresztyénség eredeti alapigazságához való ragaszkodásra épül. Jézus Izrael Messiása és a világ Megváltója. Ennek következtében ő az egyetlen üdv-lehetőség a keresztesemény utáni világ számára.”³¹⁰ D. J. Bosch érzékenyen és óvatosságra intően kezeli a zsidómisszió kérdését és exegétikai szempontokkal alátámasztva állást foglal az evangéliumhirdetés mellett a zsidóság számára.³¹¹ D. H. Stern zsidó messiáshívő teológus erős és mellbevágó állítást tesz ebben az ügyben: „...a zsidóság kirekesztése vagy elhanyagolása az evangélium hirdetéséből az antiszemitizmus egy formája.”³¹² Nagy Antal Mihály így nyilatkozik erről: „Nem a zsidómisszió vallott kudarcot, hanem mi, akik Krisztusról neveztetünk, azzal a sok gonoszsággal, ami zsidómisszió címén történt és teológiai tudatlanságunkkal. A megbízás érvényes. A megbízatás lényege keresztyén bizonyágtétel Izraelnek. Ha úgy tetszik, ezzel a megfogalmazással a leterhelt és bántó zsidómissziót is helyettesíthetjük. [...] A hiteles keresztyén bizonyágtétel bűnbánattal, megbánással és bocsánatkéréssel kezdődik.”³¹³

A negyedik fejezetben bemutatott nemzetközi Egyházi megnyilatkozások különböző alapállásból indultak.

Az Egyházak Világtanácsa (EVT) 1948-ban erőteljes missziós elkötelezettséggel szólalt meg. Az EVT a 60-as évek végétől elmozdult a dialógus irányába. Ekkor már a missziót a párbeszéddel együtt ajánlja tagegyházai számára. A 80-as évektől szoteriológiai szempontból elbizonytalanodás és megosztottság figyelhető meg a dokumentumokból.

A Katolikus Egyház *Nostra Aetate* (NA) kezdetű dokumentum (1965) a zsidó-keresztény kapcsolatok területén elsősorban párbeszédre hív, de a személyes tanúságtételnek is hagy teret, amelyről egy 1997-es dokumentumban így nyilatkoznak: „A párbeszéd isteni pedagógiája nemcsak szavakból, hanem tettekből is áll; a szavak kinyilvánítják a „keresztény újdonságot”, az Atya szeretetét, amiről a tettek tanúskodnak. [...] Ebben az értelemben a vallásközi párbeszéd részét alkotja a *praeparatio evangelica*-nak, az Atya által meghatározott idők és pillanatok szerint.”³¹⁴

Az 1980-as évektől elinduló evangélikál LCJE dokumentumok napjainkig konstans zsidómissziós elkötelezettséget mutatnak, amelyet meggyőződésük szerint a dialógus nem helyettesíthet.

Mindenesetre a zsidó-keresztény kapcsolatok területén a 90-es évektől mindegyik nemzetközi irányvonal esetében megjelenik a kiengesztelődés, a

megbékélés szükségességének az igénye. Az EVT-ban az 1992-es canberrai találkozóan kerül elő a kiengesztelődés. A Katolikus Egyházban ez a folyamat II. János Pál pápa nevéhez kapcsolódik, míg az LCJE 1995-ös jeruzsálemi találkozásán fogalmazódik meg a megbékélés gondolat. Az 1993-as MEÖT tanulmány pedig a megbékélés lehetőségének elmulasztását, hiányát állapította meg hazánkra nézve magyarországi zsidó-keresztény kapcsolatok területén.³¹⁵

Az ötödik fejezetben összegzett interjúk első részében a gyülekezetek és a zsidó közösség kapcsolatait vettem górcső alá a rendszerváltástól napjainkig, majd ennek a kapcsolatnak biblikus, teológiai alapjaira igyekeztem rákérdezni. Csak ezt követően igyekeztem a kutatási kérdésekre választ kapni: Mennyire ismertek a nemzetközi és magyarországi Egyházi megnyilatkozások a helyi gyülekezetek vezetői számára? Ha ismertek, akkor voltak-e ezek a dokumentumok bármilyen releváns és gyakorlati hatással a közösségeik és a helyi zsidóság kapcsolatára? Végül az interjúalanyok álláspontjára voltam kíváncsi a zsidóság üdvösségének kérdésére vonatkozóan.

Az interjúk alapján a személyes kapcsolatok jelentőségére vonatkozóan feltételezésem helytállóan bizonyult. Szinte mindenki (baptista közösség vezetőit kivéve) arról számolt be, hogy a személyes vonatkozások mennyire meghatározóak a helyi zsidó-keresztény kapcsolatokban. A nemzetközi és magyarországi Egyházi megnyilatkozások relevanciáját és gyakorlati hatását firtató kérdésem tekintetében egyedül a Katolikus Egyház hierarchikus felépítéséből következően volt kimutatható hatás. A városplébánossal készült interjúból kitűnt, hogy a *Nostra Aetate* és az arra épülő dokumentumok befolyása megjelent helyi szinten is, de elsősorban nem az élő kapcsolatok felvételében és kiteljesedésében nyilvánult meg, hanem inkább a lelkészképzés, az igehirdetés és a hitoktatás területén meghozott intézkedések gyümölcseiként. A protestáns vonalon a történelminek nevezett egyházak (evangélikus, református) vezetői némi ismerettel rendelkeztek a zsidó-keresztény kapcsolatokkal foglalkozó dokumentumokról, de a „*Sola Scriptura*” elv elsődlegessége okán ezek a megnyilatkozások számukra releváns és gyakorlati jelentőséggel nem bírtak. Az evangélikál és neo-protestáns közösségek vezetői nem ismerték, „nem is hallottak” ezekről a megnyilatkozásokról. Emellett az interjúkból az tűnt ki, hogy a zsidó-keresztény kapcsolatok tekintetében a neo-protestáns közösségek voltak a legaktívabbak, őket az evangélikus, református majd a katolikus közösség követte. A baptista gyülekezetnek és vezetőiknek azonban nem volt és a jelenben sincs sem személyes, sem „hivatalos” kapcsolata a helyi Zsidó Hitközséggel.

A zsidóság üdvösségének ügyében feltett kérdésre részben más-más válaszok születtek, azonban a személyes tanúságtételt, mint a hit átadásának eszközt mindegyik felekezeti vezető hangsúlyozta. Szoteriológiai szempontból elbizonytalanodás volt megfigyelhető. Válaszaikban a Szentlélek munkájában bízó, Jézus áldozatára tekintő kegyelem centrikus *inkluzivista* szemlélet jelent

meg. Feleleteiből a *missio Dei* gondolata³¹⁶ sejlett fel számomra, azonban úgy értelmezve ezt, hogy ez egyedül csak Isten missziója ezért Gyülekezeteiknek nincs felelőssége a zsidóság üdvössége szempontjából. Ennek a „passzivitásnak” okát esetleg a háttérben meghúzódó teológiai meggyőződések: a *behelyettesítő*, a *szövetségi*, vagy a *diszpenzációs*, eszkatológia oldaláról pedig a *pretribulációs elragadtatás* elmélet is szolgáltathatta. A pünkösdi és a hit gyülekezetben jelent meg leginkább az az attitűd, amely tudatosan keresi, hogy a közösség, s benne a tagok hogyan lehetnek részesei Isten missziójának a helyi zsidóság életében.

Ajánlás a magyarországi Egyházak számára:

Az 1993-as MEÖT ajánlás óta eltelt 22 év nem írta felül, nem haladta meg az akkor megfogalmazottakat. A keresztyén körökben továbbra is tudatváltozásra, tudatformálásra van szükség a zsidó-keresztyén kapcsolatok területén. A lelkészképzésben és a hitoktatásban minden Teológiai Egyetemen, Akadémián és Főiskolán továbbra is szükséges volna egy szemeszteri időszakban foglalkozni a zsidó-keresztyén kapcsolatok közel 2000 éves történetével, annak történelmi, egyháztörténelmi és teológiai vetületeivel. A soproni mintavétel által feltárt tények azt bizonyítják, hogy a zsidó-keresztyén párbeszéd tényét és eredményeit (EVT, NA, LCJE) még hatékonyabb módszerek megtalálásával kell publikussá tenni, ezáltal is szolgálva a zsidó-keresztyén kapcsolatok építését és javítását hazánkban.

Azt gondolom, hogy az Egyház akár missziós elkötelezettséggel, akár a dialógus igényével lép fel a zsidó-keresztyén kapcsolatokban, engedhetetlen a hitelesség kérdése. Ez a hitelesség a zsidóság szemében a mögöttünk álló lassan 2 évezred során erősen megtépázódott, a soát követően pedig mondhatni teljesen elveszett. Erre csak a bátor szembenézés, az őszinte és mély bűnbánat lehet az „orvosság”, amely igaz elkötelezettséggel párosul Isten és a választott népe iránt!

Éppen ezért zsidó-keresztyén vonatkozásban is komolyan kellene venni Egyházainknak a jézusi ige, a *diallasszomai* imperatívuszát Mt 5,23-24-ben.³¹⁷ „Békülj ki!” A görög szó jelentése: *átcserél, megengesztelődik*. Ezt a fogalmat a biblia Isten emberiséggel kapcsolatos tevékenységére nem, csak ember-ember közötti relációban használja.³¹⁸

Mivel Egyházaink hivatása Istentől, hogy nemzetünk szellemi őrállói legyenek, és „Az igazságosság felmagasztalja a népet, a bűn pedig gyalázatukra van a nemzeteknek.” (Péld 14,34) – ezért szeretném a magyarországi Egyházak figyelmébe ajánlani, hogy a megbékélés és kiengesztelődés aspektusával gazdagítsák akár missziós, akár párbeszéd paradigmájukat.

A zsidó-keresztyén megbékélési törekvésekkel kapcsolatosan keresztyén oldalról majdnem mindig felmerül a kérdés: Mi köze a ma Egyházának a múlt Egyházának bűneihez? Hadd kérdezzem meg akkor: Mi köze volt Jeremiásnak, vagy Dánielnek ősei bűnéhez?³¹⁹ Vagy Dávidnak Saul bűnéhez?³²⁰

Érdeemes lenne megfogadnunk D. J. Bosch megállapításait a kereszténység kontinuitása, teológiánk és misszióink kontextualizálása tekintetében.³²¹ Ha ezt nem tesszük, akkor nem fogjuk tudni, hogy Magyarországon: „melyik teória elég igaz és elég igazságos ahhoz, hogy a *praxist* az ő szolgálatába kelljen állítani?”³²² „Az elméletnek és gyakorlatnak dialektikus viszonyban kell állniuk egymással.” Magyarországon nem tekinthetünk el a zsidó-keresztény kapcsolatok viszonylatában a történelmi örökségünktől,³²³ és mivel a zsidóság számára csak egy kereszténység van,³²⁴ ezért meggyőződésem szerint prófétai módon fel kell vállalnunk a felelősséget. John Dawson ezt így magyarázza: a kien-gesztelődés (megbékélés) szolgálata a megújult gyülekezet (egyház) feladata, hiszen nincsen más alapja a megbékélésnek, mint a Jézus által bemutatott engesztelő áldozat. „Így arra hívattatunk, hogy az azonosuláson alapuló bűnbánat biblikus (papi) gyakorlatát folytassuk, amely egy olyan elfelejtett igazság, amely megnyitja az ébredés áradatát és meggyógyítja a nemzeteket. [...] Azonban, ha az egyén nem hajlandó a közösségi felelősség felvállalására, ha nem vállal nemzetével, állampolgárságával, ősei szubkultúrájával közösséget, soha nem kerül sor őszinte bűnvallásra.”³²⁵ A bűnrendezés,³²⁶ a szeretetből fakadó vigasztalás,³²⁷ az útkészítés³²⁸ bibliai parancs számunkra!

Vannak, akik ellenvetésként arra hivatkoznak, hogy az Egyházaink már bűnbánatot tartottak és nyilatkozataikban eleget tettek a megbékélés követelményeinek. Kérdésként ilyenkor az szokott megfogalmazódni, hogy: Hányszor és meddig kell még a zsidóságtól bocsánatot kérnünk?

Erre a kérdésre kérdéssel válaszolnék: Az eddigi hivatalos Egyházi törekvések a zsidó-keresztény megbékélésben eredményeztek-e valódi katarzist³²⁹ gyülekezeteinkben és a társadalmunkban?³³⁰

„Akkor hogyan csináljuk jól, Istenszerinti módon?” kérdésre többek közt F. Brian Cox tanulmányában kaphatunk eligazítást, aki nagy hangsúlyt helyez a megbékélés folyamatában a történelmi sebek gyógyulására és annak menetét hét lépcsőfokban határozza meg.³³¹ Írásából tudhatjuk, azt is, hogy nagy ereje lehet a megbékélés kiteljesedése érdekében a nyilvánosan közzétett nyilatkozatoknak, közösségek, nemzetek vezetői részéről, amelyek megfogalmazzák a kollektívan elkövetett bűnöket: amennyire konkrétan és részletesen csak lehet.³³² Tehát fontos volna, hogy a bűnt, annak elkövetett szintjén, esetünkben kormányzati, egyházi, parlamenti szinteken és a társadalom nagy nyilvánossága előtt rendezzük. Azt hiszem ebben a dilemmában további fontos útmutatásokat nyerhetünk – a magyarországi zsidó-keresztény kapcsolatok színterén mindenképp *A megbékélés, mint Isten missziója* című iratból is, amely a holisztikus megbékéltetés szemléletét kínálja fel. Bár ezt az anyagot nem a zsidó-keresztény kapcsolatok rendezésének vágya ihlette, éppen ezért megállapításai, elfogulatlanok a vizsgált relációban. Meglátásai erőteljesek és meghatározó jellegűek a világban történt etnikai konfliktusokra reflektálva. Az Egyház hitvitáját így foglalja össze: „Mint a biblikus holisztikus megbékéltetés képvisé-

lői, meg kell tanulnunk nevén nevezni és megvallani a múlt és a jelen bűneit, és másokat is arra bátorítani, hogy hasonlóan cselekedjenek, legyenek hajlandók a megbocsátásra, és éljenek a bűnbánat és a béketeremtés új útjain. Mindenekfelett a keresztényeknek a remény embereinek kell lenni, reménykedve Isten győzelmében, Krisztusban, és hogy a maga idejében betörhet a megbékélés valósága, mert ez Isten missziója.”³³³ Megvilágítja ez az irat, hogy „A megbékéltetés egy hosszú sokat követelő folyamat. A megbékéltetés nem egyszeri alkalom, vagy egy egyenes úton való előrehaladás, hanem egymásra ható okok és kapcsolatok sokaságát szólítja meg. Ez a fáradságos út megköveteli a reménységet, amit Istentől a dicsőítésben, imádságban és az Ige olvasásában nyerünk.”³³⁴ „Fontos befogadni a bibliai holisztikus megbékéltetést, mint az evangélium és a keresztény élet valamint a 21. századi misszió szívét.”³³⁵

A MEÖT tanulmánya szerint 1945. után Magyarország Egyházai egy történelmi lehetőséget mulasztottak el, mivel a vész-korszak lezárultával a keresztény egyházak nem ébredtek tudatára, hogy milyen nagy jelentőséggel bír az a tény, hogy hazánkban maradt életben a legnagyobb zsidó község Európában. „Útmutató lehetett volna a szerepük a bűnbánatban és a megmenekült zsidósággal való megbékélésben.” S ha születtek is bűnbánó nyilatkozatok, de ez az egyházi közvéleményt nem tükrözték, „inkább sértve érezték magukat az antiszemita vádja által.”³³⁶

Megítélésem szerint 2014-ben a Holokauszt emlékévként, a 70. évforduló alkalmából újra elszalasztottunk egy történelmi pillanatot, amely hazánk szellemi állapotában markáns változást hozhatott volna. Sajnos Egyházaink még nem voltak készek felvállalni felelősségüket és prófétai szerepüket nemzetünk szellemi megújulása érdekében, a fentiekben ajánlott módon. Kormányzatunkkal együtt nem hallották meg a zsidósággal folytatott „*dialogusban*” a mai magyar zsidó értelmiség kritikáját, amelynek hazai gyakorlatunkra hatással kellett volna lenni. Karsai László (zsidó történész – holokausztkutató) szerint is: „Rendkívül fontos, hogy emlékezzünk azokra, akik mentették az üldözötteket, de ... a vész-korszakban történtek ismeretében aránytévésztés egy ilyen kiemelt rendezvényen erre tenni a hangsúlyt. Ráadásul így az a veszély is fenyeget, hogy az egyházak felelősségének ügye érdemben megint nem kerül terítékre.”³³⁷ Számomra ebben egy kiáltás fogalmazódott meg, amely azt üzeni, hogy valódi bűnbánatra és a benne rejlő katarziszra van szüksége nemzetünk keresztény és zsidó lakosságának egyaránt.³³⁸ Erre a megbékélésre a zsidóság, az elhunytak hozzátartozóinak számára is elfogadható módon nyit utat egy rabbinikus szabályozás (*halacha*). A *Széfer Mádá*: A megtérés szabályai között a 2. fejezetben, elmondja, hogy: „Milyen az igazi megtérés?” az elhunyt áldozatokkal szemben elkövetett bűnök esetében.³³⁹

Hazai Egyházaink felelőssége, hogy élnek-e a *halachikus* szabály által adott lehetőséggel, és praxisukban megjelenik-e *A megbékélés, mint Isten missziója*³⁴⁰ a magyar zsidóság irányába.

Ennek megvalósulása érdekében ajánlom továbbgondolásra Tatai István ekkleziológiai „*Izrael paradox egzisztenciája – Olajfamodell*”-jét³⁴¹ és missziológiai megközelítést: „A zsidó nép iránti szerető felelősség az Egyházat arra készíti, hogy az elkészített „hora confessionis”-ban számot adjon reménységéről. Ennek előfeltételei azonban nyilvánvalóak: őszintébb Isten és a zsidóság előtti bűnbánatra, krisztusi szeretetre, és a Szentlélekért könyörgő további és elmélyülő teológiai újragondolásra van szükségünk.”³⁴²

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

„*A seelisbergi 1947. júliusi 10 pont*”³⁴³

1, Emlékezz arra, hogy az Egy Isten beszél mindnyájunkhoz mind az Ó-, mind pedig az Újszövetségben.

2, Emlékezz arra, hogy Jézus Dávid nemzetségéből és Izrael népéből származó zsidó anyától született, és hogy az Ő örök szeretete és megbocsátása magához öleli saját népét csakúgy, mint az egész világot.

3, Emlékezz arra, hogy az első tanítványok, az apostolok és az első mártírok mind zsidók voltak.

4, Emlékezz arra, hogy a kereszténység főparancsa: Isten és az embertársak szeretete – amelyet már az Ószövetség is hirdetett, és amelyet Jézus megerősített – egyformán kötelezi a keresztényeket és a zsidókat az emberi együttélés minden vonatkozásában, kivétel nélkül.

5, Tartózkodj attól, hogy eltorzítsd vagy félremagyarázd a bibliai, vagy a Biblia utáni judaizmust azért, hogy így a kereszténységet dicsérhesd.

6, Tartózkodj attól, hogy a „zsidó” szót kizárólag „Jézus ellenségei” értelemben használd, vagy, hogy a „Jézus ellenségei” szavakat a zsidó nép egészére vonatkoztasd.

7, Tartózkodj Jézus szenvedéstörténetének olyan előadásától, amely szerint Jézus megölésének ódiomát a zsidóság egésze, vagy csakis a zsidóság viselné. A jeruzsálemi zsidóságnak csak egy része volt, akik Jézus halálát követelték, a keresztény tanítás pedig mindig is az volt, hogy azok a zsidók az egész emberiség bűneit példázták, és hogy a bűnök, amelyekben minden ember osztozik, juttatták Krisztust a keresztre.

8, Tartózkodj attól, hogy anélkül idéznéd a szentírási átkot, vagyis egy dühöngő tömeg kiáltását: „Az ő vére mirajtunk és a mi fiainkon!”³⁴⁴ hogy ne emlékeztetnél a mi Urunknak ennél a kiáltásnál sokkalta súlyosabb szavaira: „Atyám, bocsásd meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!”³⁴⁵

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 127

9, Tartózkodj annak a babonás téveszmének terjesztésétől, amely szerint a zsidóság kitaszított, elátkozott és szenvedésre ítélt nép volna.

10, Tartózkodj attól, hogy úgy beszélj a zsidókról, mintha az Egyház első tagjai nem zsidók lettek volna.

2. számú melléklet

*A II. Vatikáni Zsinat „Nostra Aetate” kezdetű Nyilatkozata az Egyház és a nem keresztény vallások viszonyáról (Nr.4.)*³⁴⁶

Pál püspök, Isten szolgáinak szolgája a zsinati atyákkal együtt örök emlékezetül...

4, Benső kapcsolat a zsidó vallással

Az egyház titkában elmélyedve zsinatunk megemlékezik arról a kötelékről, amely a lélek világában összekapcsolja az új szövetség népét Ábrahám lezármazottaival.

Krisztus egyháza ugyanis elismeri, hogy hitének és választottságának gyökerei a pátriárkákig, Mózesig és a prófétákig nyúlnak le, isten üdvösséget szerző titokzatos terve alapján. Vallja, hogy Krisztus hívei, akik pedig valamennyien Ábrahám fiai, a hitük folytán,³⁴⁷ hogy e pátriárka meghívottságában benne vannak, s végül, hogy a választott nép kivonulása a rabszolgaság földjéről magának az egyháznak az üdvösségét jelzi előre mély értelmű módon. Az egyház ezért nem feledheti, hogy az őszövetségi kinyilatkoztatást annak a népnek a közvetítésével kapta, amellyel Isten kimondhatatlan nagy irgalmasságából megkötötte a régi szövetséget. Nem feledheti, hogy annak a nemes olajfának gyökeréből táplálkozik, amelybe a népek vad olajfájának ágai be vannak oltva.³⁴⁸ Hiszi ugyanis az egyház, hogy Krisztus, a mi békeségünk, kiengesztelte keresztje által a zsidókat is, a pogányokat is, és a kettőt egyggyé tette önmagában.³⁴⁹

Mindig az Egyház szeme előtt lebeg az, amit Pál apostol mondott vérkonairól: „Övék az istengyermekség, a dicsőség, a szövetségek, a törvényadás, az istentisztelet és az ígéretek. Övéik az atyák és test szerint közülük származik Krisztus.”³⁵⁰ Szűz Mária fia. Azt sem felejtí, hogy a zsidó nép fiai az apostolok, az egyház alapjai és oszlopai, és igen sokan az első tanítványok közül, akik Krisztus evangéliumát hirdették a világnak.

A Szentírás tanúsága szerint Jeruzsálem nem ismerte föl a látogatás idejét,³⁵¹ és a zsidók többsége nem fogadta el az evangéliumot, sőt sokan gátolták terjedését.³⁵² Az apostol azt mondja, hogy Isten mégsem bánja meg kegyelmi adományait és meghívó szavát; a zsidókat továbbra is nagyon szereti őseik miatt.³⁵³ A prófétákkal és az apostollal együtt várja az egyház azt a csupán Isten előtt ismeretes napot, amikor a népek mind együtt könyörögnek Istenhez, és „egy szívvel szolgálnak neki”.³⁵⁴

Ily nagy tehát a keresztények és a zsidók közös szellemi öröksége. Ezért akarja a zsinat támogatni és ajánlani a kölcsönös megismerést és nagyrabecsü-

lést kettejük között. Ennek fő eszközei a szentírási és teológiai tanulmányok, valamint a testvéri párbeszéd.

Kétségtelen, hogy a zsidó hatóságok és párhíveik Krisztus halálát követelték;³⁵⁵ mégsem lehet megkülönböztetés nélkül minden akkori zsidónak vagy éppen a mai zsidóságnak rovására írni azt, amit ővele kinszenvedésekor tettek. Ha pedig az egyház lett is az Isten új népe, mégsem szabad úgy szólni a zsidókról, mintha kárhozatra szánta vagy megátkozta volna őket Isten, és mintha ez a Szentírásból következne. Gondoljanak tehát arra mindazok, akik hittant tanítanak, vagy Isten igéjét hirdetik, hogy olyasmit ne tanítsanak, ami nem felel meg az evangélium igazságának és a krisztusi szellemnek.

Ezenfelül, mélyen sajnálja az egyház, mely megemlékezik a zsidókkal közös örökségről, mindazt a gyűlöletet, üldöztetést és az antiszemitizmusnak sokféle megnyilatkozását, amely bármikor és bárki részéről a zsidók ellen irányult. Ebben nem politikai számítás vezet, hanem vallásos, evangéliumi szeretet; mint ahogy elítél minden üldözést, bárki ellen irányul is az.

Különben is Krisztus – miként az egyház mindenkor hitte és hiszi – mérhetetlen szeretetből és önként, az összes emberek bűneiért vállalta szenvedését és halálát, azért, hogy mindnyájan üdvözüljenek. Ha tehát az egyház igét hirdet, úgy kell szólni Krisztus keresztyénjéről, mint Isten egyetemes szeretetének jeléről és minden kegyelmi forrásáról.

A zsinati atyák megszavazták ennek a Nyilatkozatnak egész tartalmát és minden részletét. Mi pedig Krisztus-adta apostoli hatalmunkkal a tisztelendő atyákkal együtt a Szentlélekben jóváhagyjuk, kötelezően kimondjuk, tekintélyünkkel megerősítjük, és amit a zsinat alkotott, Isten dicsőségére közreadjuk.

Rómában, Szent Péternél, 1965. október 28-án.

Én, Pál, a katolikus egyház püspöke és a Zsinat atyái

3. számú melléklet

*Willowbank Deklaráció (1989) - A Keresztyén Evangélium és a Zsidó Nép*³⁵⁶

Bevezetés

Minden keresztyénnek meg kell értenie, hogy milyen mérhetetlen hálával tartozik a zsidó népnek. Az Evangélium az a jó hír, hogy Jézus a Krisztus, a régen megígért zsidó Messiás, aki élete, halála és feltámadása által megment a bűntől és annak minden következményétől. Azok, akik úgy imádják Jézus Krisztust, mint az ő Isteni Urukát és megváltójukat, így Isten legtökéletesebb ajándékát vehették a zsidó népen keresztül. Éppen ezért kényszerítő okuk van arra, hogy szeretetüket ez iránt a nép iránt minden lehetséges módon kimutassák. Az egész emberiség iránti elkötelezettségünkben fakadóan eltökéltük magunkat, hogy kiállunk a zsidó nép jogaiért, hogy egy igazságos és békés életet élhessenek úgy Izrael földjén, mint a bármely közösségükben a világon. Elhárítjuk magunkat a múltbeli zsidóüldözésektől, melyeket olyanok követtek el, akiket keresztyéneknek hívtak, és arra kötelezzük magunkat, hogy ellenállunk

az antiszemitizmus minden formájának. A szeretet demonstrálásának legfőbb módja, hogy bátorítjuk a zsidó népet az összes többi néppel együtt, hogy fogadja el Isten ajándékát, az életet Jézus, a Messiás által, és éppen ezért a zsidó keresztyének növekvő száma nagy örömmel tölt el minket. Ennek a deklarációnak a megalkotásában mi egy régi és tiszteletre méltó keresztyén tradíció talaján állunk, amelyet a Laussani Világevangelizációs Tanács is hangsúlyozott az általa kiadott, határkő jelentőségű nyilatkozatban, 1980-ban: Keresztyén bizonyoságtétel a zsidó nép felé. Ezen a mostani willowbanki konzultáción, melyet az Evangéliál Világszövetség szponzorál és a Laussani Tanács is támogat, újra megerősítjük elkötelezettségünket a zsidó nép felé és vágyunkat, hogy megosszuk velük az Evangéliumot. Ez a deklaráció válasz gyanánt született a növekvő kétségekre és a keresztyének között széles körben elterjedt zűrzavarra azoknak az erőfeszítéseknek a szükségességével és indokoltságával kapcsolatban, hogy megosszuk Jézus Krisztusba vetett hitünket a zsidó néppel. Sokféle összetevő együttesen idézte elő ezt a gondolkodásmódbeli bizonytalanságot, melyet ez a deklaráció megpróbál eloszlatni. A holocaust, melyet keresztyének feltételezett nemzetek vezetői és polgárai követtek el, sok helyen azt az érzést kelti, hogy a zsidók közötti keresztyén bizonyoságtétel teljességgel összeomlott. Ezért aztán sokan visszavonultak a zsidó nép evangéliummal való megszólításától. Néhányan, látva Izrael államának létrehozását, mint a bibliai próféciák közvetlen beteljesedését, azt a következtetést vonták le, hogy a keresztyének feladata ezekben az időkben inkább „Izrael vigasztalása” [Ézs 40,1] ennek az új politikai valóságnak a támogatása által, mintsem evangélizációval kihívást intézni a zsidók felé. Néhány egyházi vezető meghátrál a zsidók közötti evangélizáció feladatának felvállalásától. Ehelyett inkább egy új teológia tűnik fel, mely azt tartja, hogy Isten szövetsége Ábrahám által minden zsidót Isten kegyelmében tart örökre, így szükségtelenné teszi Jézus Krisztust az üdvösség szempontjából egészen addig, amíg ebben megmaradnak. Ezen az alapon arra a következtetésre lehet jutni, hogy a zsidókkal való dialógus csupán egymás jobb megértését szolgálja, valamint a társadalmi-gazdasági „shalom”-ért való együttműködést, és ez minden, amit a keresztyén misszió megkíván a zsidókkal kapcsolatban. A további kísérletek annak megtételére, amit az Egyház az első időktől kezdve folytatott a zsidók megnyeréséért Jézus Krisztus számára, most széles körökben ellenállással és becsméréssel találják szemben magukat, úgy keresztyén, mint zsidó vezetők részéről. A kísérleteket, hogy a zsidókat Jézus Krisztusban való hitre segítsék, gyakran bélyegzik prozelitizmusnak. Ezt a terminust gyakran úgy használják, hogy alatta becstelen és kényszerítő befolyásolást értenek, méltatlan motivációk alkalmazását és az igazság kérdésének teljes figyelmen kívül hagyását, még akkor is, ha az igazság az, amit terjesztenek. Az elmúlt években a Jézusban hívő „messiási” zsidók, akik büszkék zsidó identitásukra és azt maximálisan meg is élik, a zsidó közösségek aktív evangélistáinak bizonyultak. A zsidó vezetők gyakran vádolják őket tévelygéssel,

mivel szerintük valaki nem lehet egyszerre zsidó és keresztyén. Míg ezek a kritikák valószínűleg a judaizmus jelenlegi erőfeszítéseit tükrözik, hogy önmagát egy, a keresztyénségtől elkülönülő vallásként definiálja, sok zavarhoz, félreértéshez és bizalmatlansághoz vezetnek. A deklaráció erre az összetett helyzetre válaszol és próbál irányvonalakat keresni a jövő számára a Szentírás alapján.

I. Az Evangélium igénye

I.1 Valljuk, hogy Isten az Ő megváltó szeretetét teljességgel és véglegesen kijelentette Jézus Krisztusban.

Tagadjuk, hogy akik Krisztusban való hit nélkül élnek, ismerik Isten szeretetének és ajándékának teljes valóságát.

I.2 Valljuk, hogy a héber írásokban Istentől adatott előképek, próféciák és látomások az üdvösségről és a „shalom”-ról, a jelenbeli és jövőbeli beteljesedésüket Jézus Krisztusban és Jézus Krisztus, Isten fia által találják meg, aki a testtelétele által zsidó lett és Isten Fiának és Messiásnak bizonyult feltámadása által.

Tagadjuk, hogy helyes dolog egy olyan Messiásra várni, aki még nem jelent meg a világtörténelemben.

I.3 Valljuk, hogy Jézus Krisztus az egy Isten második személye, aki emberré lett, tökéletes életet élt, aki, mint jóvátételi áldozat, az ember bűneiért vérét ontotta a kereszten, testben feltámadt a halálból, most uralkodik, mint Úr, és látható módon vissza fog térni erre a földre, hogy véghezvigye azt a tervét, hogy a bűnösökkel örökre megossza közösségét és dicsőségét.

Tagadjuk, hogy akik Jézus Krisztusról ennél kevesebbet vallanak, azok megfelelő módon hisznek benne.

I.4 Valljuk, hogy minden ember bűnös természetében és cselekedeteiben, kárhozatban van segítség és reménység nélkül Isten előtt mindaddig, amíg Krisztus kegyelme meg nem érinti életét és Isten bocsánatában és békességében nem részesíti őt.

Tagadjuk, hogy akár zsidók, akár pogányok igazi békét találhatnak Istennel a törvény cselekvése által.

I.5 Valljuk, hogy Isten bűnbocsátó kegyelme azon nyugszik, hogy Jézus Krisztus a kereszten bemutatott helyettes áldozatával az Ő igazságának eleget tett.

Tagadjuk, hogy bárki kedves lehet Isten előtt a bűnöket elhordozó Jézus Krisztus közbenjárása nélkül.

I.6 Valljuk, hogy azok, akik Jézus Krisztushoz fordulnak, Őt tökéletes megváltónak és szabadítónak ismerik meg a bűn minden gonoszságából, azaz hibájából, szégyenéből, hatalmából és természetellenességéből, az Istennek való vak ellenszegüléséből, az erkölcsi jellem lealacsonyításából és az embertelen és romboló önzésből, amelyek a bűn következményei.

Tagadjuk, hogy a Krisztusban található üdvösség bármilyen más módon helyettesíthető.

I.7 Valljuk, hogy Jézus Krisztus az egyetlen út az emberiség számára, hogy a Teremtőt, mint Atyát megismerje, mert Jézus maga mondja: „Én vagyok az Út, az Igazság és az Élet; senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam.”[Jn 14,6]

Tagadjuk, hogy bármely nem keresztyén hit, mint olyan, Istennel való örök életet közvetít.

II. Zsidók és pogányok Egyháza

II.8 Valljuk, hogy Jézus Krisztus közbenjárása által Isten egy új szövetséget készített zsidó és pogány hívőknek, megbocsátva bűneiket, szívükbe írva az Ő törvényét Lelke által, azért, hogy engedelmeskedjenek Neki, Szentlelkét adta nekik, hogy bennük lakjon, és hogy mindegyikőjüket hitbéli Istenismertetre, bizalomra és az üdvösségért való hálára vezesse.

Tagadjuk, hogy az Új Szövetség áldása a Jézus Krisztusban hívők közül csak néhány kivételezettnek szól.

II.9 Valljuk, hogy a zsidó identitás folytatásának hivatása, mely miatt héber keresztyének a múltban szenvedést is vállaltak zsidó társaik és keresztyén egyházi vezetők részéről, megegyezik a keresztyén írásokkal és az Egyháznak, mint Jézus Krisztusban egy testnek a természetével, melyben zsidók és nem-zsidók egyesülnek.

Tagadjuk, hogy a zsidó keresztyéneknek szükséges lenne megtagadni zsidó örökségüket.

II.10 Valljuk, hogy a pogány hívők, akik jelenleg a keresztyén egyház nagy részét alkotják, történetileg folyamatos közösségben vannak azokkal a hívő emberekkel, akiket Pál úgy ábrázol, mint Isten olajfája.[Róm 11,13-24]

Tagadjuk, hogy a keresztyén hit szükségszerűen nem-zsidó és hogy a pogányok, akik Krisztusban hisznek, figyelmen kívül hagyhatják összetartozásukat a hívő zsidókkal, vagy Krisztusban való új identitásukat megfogalmazhatják a zsidóságra való utalás nélkül, vagy elutasíthatják a héber írásoknak, mint Isten hozzájuk szóló tanításának az elfogadását, vagy visszautasíthatják, hogy önmagukat úgy tekintsék, mint akik a zsidó történelemben gyökereznek.

II.11 Valljuk, hogy azoknak a zsidóknak, akik a Messiásban való hitre jutottak, szabadságukban áll Isten előtt, hogy követik-e, avagy sem azokat a tradicionális zsidó szokásokat és szertartásokat, melyek összhangban vannak a keresztyén írásokkal és nem akadályozzák közösségüket Krisztus testének többi tagjával.

Tagadjuk, hogy bármilyen összeférhetlenséget és tévelygést jelentene számunkra a zsidó keresztyénség, akik magukat „messiási”, „teljes” vagy „beteljesedett” zsidóknak is nevezik.

III. Isten terve a zsidó nép számára

III.12 Valljuk, hogy a zsidó népnek folyamatos része van Isten tervében.

Tagadjuk, hogy a zsidó nép jövője iránti közöny a keresztyének részéről igazolható lenne.

III.13 Valljuk, hogy Krisztus eljövételét megelőzően Izráel egyedüli kiváltsága volt, hogy a szolgálásból való szabadulást követően a törvény ajándékában és a teokratikus kultúrában, mint közösség, élvezze az Istennel való szövetségi kapcsolatot, mely magában hordozta Isten ígétét az engedelmes hit megáldásáról és az Ő gondoskodását a bűnért való elégtételről. Valljuk, hogy ebben a szövetségi kapcsolatban Isten bűnbocsánata és a bűnbánat elfogadása, mely bizonyos előírt áldozatokhoz volt kötve, Jézus Krisztus előre elrendelt áldozatán nyugodott.

Tagadjuk, hogy a szövetségi privilégium egyedül üdvösséget nyújt a bűnbánatot nem ismerő hitetlenek számára.

III. 14 Valljuk, hogy a judaizmus nagy része a különféle formásaival a mai Izráelben éppen úgy, mint a diaszpórákban egy olyan építmény, mely sokkal inkább különbözik a héber iratok által tanított hittől, szeretettől és reményegtől, mintsem azt hitelesen visszatükrözné.

Tagadjuk, hogy a modern judaizmus Jézus Krisztus isteni személyének, munkájának és messiás voltának nyílt tagadásával magában hordozhatja Isten üdvösségének az igazi ismeretét.

III. 15 Valljuk, hogy a zsidó nép biblikus reménysége abban van, hogy a Jézus Krisztusban való hit által az ő eredeti helyükre visszaállíttatnak, mint ágak Isten olajfáján, ahonnan jelenleg ki vannak törve.

Tagadjuk, hogy a zsidó népnek, mint Isten népének történelmi helyzete üdvösséget adhat bármely zsidónak, aki nem fogadja el Jézus Krisztus igényeit.

III. 16 Valljuk, hogy a Biblia azt ígéri, hogy a zsidók nagy számban fognak Krisztushoz fordulni Isten szuverén kegyelme által.

Tagadjuk, hogy az ilyen kilátások szükségtelenné teszik az evangélium aktív hirdetését a zsidó nép felé ma és minden napon.

III. 17 Valljuk, hogy az antiszemitizmus az úgynevezett „keresztyének” részéről mindig bűnös és szégyenletes dolog volt, és az Egyházat sok mindenben felelősség terheli ezek eltűréséért és bátorításáért és azért, hogy zsidóellenes akciókat nézett el egyes emberek, vagy kormányok részéről.

Tagadjuk, hogy a múltbeli hibák, amely vétségekért a pogány hívőknek bocsánatot kell kérniük Istentől és a zsidó közösségtől, megfosztaná a keresztyéneket attól a joguktól, vagy csökkentené azon felelősségüket, hogy megoszszák az evangéliumot a zsidókkal ma és a jövőben.

III. 18 Valljuk, hogy az egész emberiség bűne volt az, amely Krisztust a keresztre küldte.

Tagadjuk, hogy helyes dolog lenne Krisztus halálra juttatását egyedül a zsidó népre terhelni.

IV. Evangélizáció és a zsidó nép

IV. 19 Valljuk, hogy az evangéliumot megosztani az elveszett emberiséggel a keresztyén emberek elsődleges kötelessége úgy azért, mert a Messiás megparancsolja a tanítvánnyá tételt, mint a felebarát szeretete miatt, mely erőfeszítéseket követel, hogy felebarátunk legbelsőbb szükségeivel találkozzon.

Tagadjuk, hogy a mások felé való tanúságtétel vagy szolgálat bármilyen más formája felmenti a keresztyéneket az alól a munka alól, hogy őket Krisztusban való hitre segítse.

IV. 20 Valljuk, hogy az Egyház azon kötelessége, hogy megossza Krisztus üdvözítő ismeretét az egész emberi nemmel, magában foglalja elsősorban a zsidó nép evangélizálását: „...zsidónak először...”. [Róm 1,16]

Tagadjuk, hogy a zsidó néppel való dialógus, amely nem céloz többet, mint kölcsönös megértést, ennek a kötelezettségnek a teljesítését jelentené.

IV. 21 Valljuk, hogy a zsidó nép Krisztushitre vezetésével való törődés, melyet a Keresztyén Egyház története során érzett és mutatott, helyes volt.

Tagadjuk, hogy bármilyen igazság lenne abban az elterjedt vélekedésben, hogy a zsidók evangélizációja szükségtelen, mivel ők már szövetségben vannak Istennel Ábrahámon és Mózesen keresztül, és így üdvösségük van annak ellenére, hogy visszautasítják Jézus Krisztust, mint Urat és Megváltót.

IV. 22 Valljuk, hogy mindenfajta erőfeszítés, hogy másokat meggyőzzünk arról, hogy keresztyének legyenek, kifejezheti az irántuk való szeretetet, minden tekintetben tiszteletben tartva méltóságukat és becsületüket, beleértve a szülők felelősségét gyermekeik iránt.

Tagadjuk, hogy az erőszakos és megtévesztő hittérítés, mely megsérti mindkét oldal méltóságát és becsületét bármikor is igazolható lenne.

IV. 23 Valljuk, hogy keresztyénietlen, szeretetlen és diszkriminatív az emberiség bármely része evangélizálásának felfüggesztését javasolni, és, hogy az evangélium zsidó nép felé való prédikálását elhanyagolni az antiszemitizmus egyik formája volna, mely megfosztaná ezt a különleges közösséget a jogától, hogy hallja az evangéliumot.

Tagadjuk, hogy elégséges meghatalmazásunk lenne arra, hogy feltételezzük és számításba vegyük valakinek az üdvösségét, aki nem Jézus Krisztusban hívó.

IV. 24 Valljuk, hogy a zsidók evangélizálását vagy bármilyen más különleges emberi csoport evangélizációját célzó különálló egyházi szervezetek létezése tanbelileg igazolható, mint az egyház megbízatásának betöltésére alkalmas eszközöké, hogy az egész emberiséghez elvigye az evangéliumot.

Tagadjuk, hogy az ember spirituális szükségének mélysége csoportonként változna és így a zsidó népnek nagyobb, vagy kisebb szüksége lehetne Krisztusra, mint másoknak.

V. Zsidó-keresztyén kapcsolatok

V. 25 Valljuk, hogy az a párbeszéd más vallásokkal, mely a különbözőségeken való átlépést keresi, tudatlanságon alapszik, de az, amelyik közös alapot és a közös érdekek megosztását keresi, a keresztyén szeretet kifejeződése, melyet bátorítani kell.

Tagadjuk, hogy az a párbeszéd, mely a keresztyén hitet anélkül magyarázza, hogy megpróbálná meggyőzni a partnerét annak igazságáról és igényeiről, megfelelő kifejezése lenne a keresztyén szeretetnek.

V. 26 Valljuk, hogy a keresztyének és a nem-keresztyén zsidók közös ügyeinek keresése a szociális bizonyágtételben és cselekedetekben, együtt küzdve a szólás és vallásszabadságért, a személyiség értékéért és az Isten törvényének morális kívánalmaiért helyes és jó dolog.

Tagadjuk, hogy az ilyen mértékű együttműködés magában foglalja a kompromisszumot bármely közösség elválasztó nézeteivel kapcsolatban vagy bármilyen korlátot szabna a keresztyének számára abban, hogy keressék a módját, hogy megosszák az evangéliumot azokkal a zsidókkal, akikkel együttműködnek.

V.27 Valljuk, hogy a zsidó igény egy házra, biztosított határokkal és igazságos békével támogatásunkat bírja.

Tagadjuk, hogy bármilyen bibliai kapcsolat a zsidó nép és Izrael földje között igazolhatna olyan akciókat, melyek ellene mondanak a bibliai etikának és emberi csoportok vagy egyének elnyomásához vezetnek.

Dr. Vernon Grounds (Chairman) U.S.A.; Dr. Tokunboh Adeyemo, KENYA; Dr. Henri Blocher, FRANCE; Dr. Tormod Engelsen, NORWAY; Dr. Arthur Glasser, U.S.A.; Dr. Robert Godfrey, U.S.A.; Mrs. Gretchen Gaebelein Hull, U.S.A.; Dr. Kenneth Kantzer, U.S.A.; Rev. Ole Chr. Kvarme, NORWAY; Dr. David Lim, PHILLIPINES; Rev. Murdo MacLeod, ENGLAND; Dr. J. I. Packer, CANADA; Dr. Bong Ro R.O.C.; Dr. Sunand Sumithra, INDIA; Dr. David Wells, U.S.A.; Tuvia Zaretsky, U.S.A.

4. számú melléklet

A Magyarországi Református Egyház Zsinatának nyilatkozata a zsidósággal való kapcsolatáról³⁵⁷

Keresztyén hitünk arra szólít fel bennünket, hogy a bennünk élő reménységről bizonyosságot tegyünk (1Pét 3,15). E reménység teszi kötelezővé számunkra, hogy kapcsolatunkat a zsidósággal tisztázzuk, s vallást tegyünk arról a gyökérről, amelybe mi, keresztyének oltattunk.

A jelenlegi helyzet némely vonásai is szükségessé teszik állásfoglalásunkat, így az utóbbi idők elfojtott indulatai, a már nem létezőnek tartott kísértetek újra megjelennek és újra előtérbe állítják a nacionalizmust és faji gyűlölködést, szükségessé téve az ellenségek elleni küzdelmet. Társadalmunk nagymértékben polarizálódik, s a nyugtalanító közérzet sokszor teret enged az antiszemitizmusnak is. Mélyen megráztak minket az antiszemitista sírgyalázások és egyéb vandál tettek, amelyeket a leghatározottabban elítélünk. A demokratizálódás során megtapasztalt nagyobb szabadság sok indulatot felszínre hozott, amelynek jelentőségét sem eltúlozni, sem kisebbiteni nem szabad. Tudjuk, hogy a gazdasági gondok növekedése bűnbakok keresésére is vezethet bizonyos körökben. Mindeme jelenségeket kívánjuk tudatosítani és saját eszközeinkkel küzdeni kívánunk ellenük, s a

társadalmi és vallási megbékélést szeretnénk munkálni teológiai állásfoglalásunkkal és minden más lehetséges módon is.

A zsidóság és keresztyénség kapcsolatának keresése nem új törekvés egyházunkban, sőt inkább gazdag tradícióra tekint vissza: magyar népünk története és egyházunk sorsa különösen is közel hozza hozzánk zsidó testvéreinket. A XVI. században a reformáció útjára lépett egyház is már gyakran hasonlította össze magát a zsidó néppel, s történeti megpróbáltatásait a választott nép hányatott sorsával vetette egybe. A zsidó és magyar nép szoros összetartozásának érzése vezetett arra, hogy egyházunk elsőként tett javaslatot 1881-ben a zsidóság egyenjogú hitfelekezetté nyilvánítására. Kiváló református teológusok gazdagították egyházunk hitéletét a zsidósággal való egybevetés módszere által, akik közül különösen Ballagi Mór tevékenysége emelkedett ki a múlt század folyamán. E sajátos hagyományt tanulmányozásra ajánljuk.

Annál nagyobb szomorúsággal tölt el bennünket, ha a XX. századi zsidóüldözések sorára tekintünk, melyeknek mélypontja a II. világháború holocaustja volt: a zsidóság szisztematikus kiirtásának kísérlete. A Magyarországi Református Egyház ma is önvizsgálattal áll meg a mindenható Isten színe előtt, amikor Európának eme szégyenfoltjára emlékezik, amelynek borzalmas következményeként 6 millió zsidó embert (köztük 600 000 magyar zsidót) gyilkoltak meg. E kritikus időben egyházunk is gyengének bizonyult hitben és cselekedetben, semhogy azt az emberirtást meg tudta volna akadályozni. Bár e sötét korban is világított a Jó Pásztor és a Budapesti Skót Misszió evangéliumi lelkületű zsidómentő munkája, egyházunknak mégis bűnbánattal kell megvallania, hogy Kainhoz hasonlóan kitért a Teremtő kérdése elől: — „Hol van... a te atyádfia?” (1Móz 4.9). E bűnbánat hangja szólalt meg 1946-ban a Zsinati Tanács határozatában, amelyet az Országos Református Szabadtanács nyilatkozata követett: „A ránk nehezedő felelősség súlya alatt a zsidósággal szemben elkövetett mulasztások és bűnök miatt... megkésve bár de most Isten színe előtt bocsánatot kérünk a magyar zsidóságtól” (Bp., 1949. 73. 1.). A felelősség és bűnbánat eme megnyilvánulásait újra és újra hangsúlyoznunk kell, valahányszor a zsidó — keresztyényi kapcsolatokról esik szó. Hálások vagyunk azért, hogy ennek lehetőségei most bővülnek, különösen is a Nemzeti Zsidó Keresztyén Tanács megalakítása által, melynek létrehozásában egyházunk kezdeményező szerepet vállalt.

A zsidó-keresztyén párbeszéd során elsősorban arra kívánunk figyelni, hogy a múltban szerzett keserű tapasztalatok emlékeit ne idézzük fel zsidó testvéreinkben. Alapvetően valljuk, hogy igazi párbeszéd és együttműködés csak úgy jöhet létre, ha mindkét fél megőrzi, sőt megerősíti tulajdon identitását. Nem lehet megkívánni a keresztyénségtől, hogy ne vallja az Újszövetségen alapuló hitvallást: „Jézus Krisztus Úr (Fil 2,11), s ne tekintse Isten Fiának, a világ Megváltójának. Nem kívánhatjuk a zsidóságtól sem, hogy hitelveit megtagadja, csupán Pál apostollal együtt reménykedhetünk valamennyi hívő szívének körülmetélésében (Róm 2,29), s abban, hogy nem válunk átokká és nem szakaszatunk el örökké egymástól (vö. Róm 9,3). Reformátor elődeink jól látták ezt a kettősséget és ezért hangsúlyozták, hogy az Ó és

Újszövetség népe egyaránt Isten üdvözítő szándékú szövetségébe tartozik, ezért az egy Isten, az egy Teremtő és az egyetlen Örökkévaló Úr népeinek kell tartásuk nemcsak magukat, hanem egymást is. Isten kegyelmi kiválasztása és szövetsége összeköt bennünket zsidó testvéreinkkel.

Hogy e hitet önmagunkban erősíthessük, szükséges, hogy elhárítsuk az ún. keresztyén antiszemitizmus kísértéseit, amelynek legveszedelmesebb formája az állítólagos zsidóellenes bibliai igékre történő hivatkozás. A textusok csakis kontextusukból értelmezendők, s egy adott helyzetben elhangzó — esetleg elítélő — passzust nem szabad egyetemes és örökérvényű jelleggel manipulálni. Ellenkező esetben olyan rövidzárlat állhat elő, mint amilyent a zsidók Krisztus-gyilkossággal való vádolása jelentett. Ezt az abszurd tételt ugyan soha nem vallotta egyetlen keresztyén egyház sem, mégis újra és újra elhangzott a történelem során, antiszemita érdekek igazolására. Ezzel szemben szükségesnek látjuk újra és újra hangoztatni azt a hitvallásunkat, mely szerint Krisztus kereszthalálának az a következménye, hogy Ő békességet szerzett, s „eggyé tette mind a két nemzetséget, és lerontotta a közbevetett választófalat” (Ef 2,14).

A fentiek alapján négy dolgot kell ünnepélyesen hangsúlyoznunk:

1. Legyen békesség a Szentföldön, az Ószövetséget Szentírásként elfogadó vallások között.
2. Kifejezzük örömünket afölött, hogy országunk diplomáciai kapcsolatot létesített Izrael államával, kinyilvánítva ezzel, hogy mily sokra becsüli a zsidó állam nemzeti függetlenségét.
3. Keresztyén lelkiismeretünkkel kinyilvánítjuk, hogy testvéri szívvel állunk a hazánkban élő zsidóság mellett, és készek vagyunk őket bajaikban támogatni, velük együttműködni.
4. A leghatározottabban elítéljük a sírgyalázásokat, ill. az antiszemitizmus rejtett vagy nyílt megnyilvánulásait.

A zsidósággal való kapcsolatunknak ilyen szellemben történő rendezését Krisztusba vetett hitünk teszi kötelezővé számunkra. S bár a párbeszéd elveinek meghatározásánál elsősorban országunk és társadalmunk aktuális helyzetét tartjuk szem előtt, mégis mindezt abban a meggyőződésben tesszük, hogy a nemzetközi és ökumenikus kisugárzás nem marad el. Reménykedünk abban, hogy a Nemzeti Zsidó Keresztyén Tanács működése a nemzetközi szervezetek munkásságába is be fog kapcsolódni, hisszük, hogy a mi munkánk példaként szolgálhat más konfliktusok — zsidók és palesztinok, izraeliták és muszlimok ellentéteinek — megoldására. Meggyőződésünk, hogy ezáltal Istenünk áldást fog adni népének, zsidóknak és keresztyéneknek egyaránt: „Te megsokasítod e népet, nagy örömet szerzesz néki, és örvendeznek előtted az aratók örömeivel” (Ézs 9,3).

Budapest, 1990. június

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 137

5. számú mellékelt

A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata az antiszemitizmus és a faji megkülönböztetés ellen³⁵⁸

Aggodalommal látunk a világban és hazánkban minden olyan szélsőséges megnyilatkozást, amelyben faji megkülönböztetés vagy antiszemitizmus jelenik meg. Ezek nemcsak igazságtalan diszkriminációt jelentenek a társadalmi életben, hanem súlyos konfliktusokat is előidézhetnek.

Az általános erkölcsi törvény kizárja a faji megkülönböztetés minden formáját. A keresztény tanítás ezenfelül hirdeti, hogy mindenki egyformán Isten teremtménye, és hogy a szeretet parancsa minden ember iránt kivétel nélkül kötelező. Ezért elutasít és elítél minden olyan szemléletet és magtartást, amely különbséget tesz ember és ember között faj, szín, társadalmi helyzet vagy vallás miatt.

Végül idézzük II. János Pál pápa szavait, amelyeket a múlt esztendőben Budapesten a zsidó közösség képviselőinek mondott: „Fennáll a veszélye, hogy antiszemita érzelmek és megnyilvánulások támadnak és terjednek. Ennek sajnos mostanában máris nyugtalanító jelei mutatkoznak, a múltban pedig szörnyű eredményeit tapasztaltuk. E veszéllyel szemben az emberek lelkiismeretét arra kell nevelni, hogy az antiszemitizmust és a rasszizmus minden formáját úgy tekintsék, mint Isten és az emberiség elleni bűnt.”

Budapest, 1992. okt. 26.

*Seregély István
egri érsek,
a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke*

6. számú melléklet

2015.01.19. Sopron – Kutatási interjú Szabó Balázssal a Soproni Hit Gyülekezet lelkészevel

R. Z. - *Kérlek, mondd el hogyan alakultak a Hit Gyülekezete és a Soproni Zsidó Hitközség kapcsolatai a rendszerváltástól napjainkig? Milyen eseményekben valósult meg ez a kapcsolat? - Személyes vagy közösségi, szervezett vagy spontán módon?*

Sz. B.- *Úgy fogalmaznék, hogy nem is igazán a Hitközséggel volt kezdetben kapcsolatunk, hanem a zsidó temetőket kezdtük el felújítani, legnagyobb megdöbbenésére a zsidó atyafiaknak, hogy miért akarunk segíteni. Ezen keresztül kerültünk kapcsolatba.*

Mindezt hitből tettük. Sándornak (Németh Sándor a Hit gyülekezetvezető lelkésze) volt egy látása, hogy a zsidó nép iránti tiszteletünket és szeretetünket ki kell fejezni.

Ezt mi Fertőszentmiklóson kezdtük el. Majd következett a soproni temető rendbetételére és karbantartására. Gyakorlatilag ezen keresztül indult el a kapcsolat felvétel. Értetlenkedve álltak a zsidó atyafiak, hogy mit is akarunk. Aztán egy idő után adtak a fűnyíróba benzint. Mi így indultunk feljűk. Országos szinten végezte a közösségünk a temetők gondozását. Nagyon felkavaró volt, mert a temetők évtizedek óta romokban heverték. Ember nagyságú gaz, méltatlan körülmények. Kanadából még köszönő levelet is írtak. Hát ezzel indult, ilyen gyakorlati lépésekkel. Tehát nekünk ez a kapcsolat a Hitközösséggel vezetőjével nem személyes barátságként kezdődött, hanem hitből lépéseket tettünk, elkezdtük kifejezni a tiszteletünket és szeretetünket és ebből alakultak ki jó kapcsolatok.

Az első komolyabb rendezvényünk: „NE MENJ TOVÁBB BARÁTOM” című Konferencia volt 1994-ben, a holokauszt 50. évfordulóján. Különböző helyszíneken még az Önkormányzat Dísztermében is voltak előadások, felszóltak képviselők. De akkor ez még gyerekcipőben járt, furcsán állt a politikusok szájában ez a téma.

R. Z.- *Tudnál beszélni erről a konferenciáról?*

Sz. B.- Igen! Abban az időben Grüll Tibor itt élt. A gyülekezet meghatározó személye volt, szellemileg és intellektuálisan is. A várossal való kapcsolat nem volt egyszerű, de ebben a témában ő volt a kapocs. Gimnáziumi tanár volt a 90-es évek elején Széchenyiben, aztán talán 94-től a Széchenyi Könyvtár igazgatója. Neki voltak kapcsolatai. Budapesti támogatással művészek, előadók, zenészek jöttek le. Úgy emlékszem teljesen úttörő dolog volt.

R. Z.- *Mi volt a célja ennek a Konferenciának?*

Sz. B. - Célja természetesen a magyarországi antiszemitizmus visszaszorítása intelligens módon. Ismeretterjesztés, az emberek lelkiismeretének fölébresztése, szembenézés a múlttal. Ezt követően évről évre kisebb-nagyobb rendezvényekkel lépésünk előre ezen a területen.

Ez a munka nem teljesedett ki, de látjuk eredményeit. Látjuk a szélsőjobb előrenyomulását is, de azt is, hogy az iskolákban, emléknapi vannak kormányzati szinten kötelező részvétellel.

R. Z.- *Itt Sopronban milyen gyümölcsét tapasztaltatok ennek a 94-es rendezvénynek?*

Sz. B.- Azt gondolom először befelé hatott a gyülekezetre. A tagok megismerkedtek ezekkel a látásokkal és azonosultak vele. A későbbi években kezdtek el látni a gyümölcsét a városban. Olyan barátságok ismeretségek jöttek létre, amelyek ott indultak.

Az Izrael 60-as rendezvény fordulatot hozott a gyülekezet és a város kapcsolatában.

A polgármester úrtól kértem időpontot a Hit Gyülekezete lelkészeként. Berakott tudatosan két félig hajléktalan ember meghallgatása közé. Kérdezte milyen lelkész vagyok, milyen teológiát végeztem? Meg hogy: „Ne vicceljek a Hit Gyülekezetének nincs is lelkésze.” Így indult!

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 139

Viszont mikor eljött *Aliza Bin-Nun*, Izrael magyarországi nagykövete rendőri kísérettel eljött a gyülekezetünkbe, akkor Sándor Péter (Soproni Zsidó Hitközség elnöke) győzte meg a polgármestert, hogy jöjjön el, s ezt neki köszönhetem, mert ezt ő hozta össze. Azt hiszem a polgármester úr soha nem beszélt még olyan jól (ebben a témában), mint akkor. Attól a naptól így kapom a leveleket: Tisztelt Lelkész úr! Ott lett egy fordulat, nem mondom, hogy barátság, de a történetek hatottak a polgármesterre és a városra is.

R. Z. - *Milyen egyéb aktivitások volt ebbe az irányba?*

Sz. B. - Klezmer estet rendeztünk, történészeket, biblia tanítókat hívtunk a témában pl. Jeruzsálem történetével kapcsolatban. Majdnem minden évben tartottunk rendezvényeket. Igyekeztünk bekapcsolódni a Hitközség rendezvényeibe, részt venni megemlékezéseiken.

Azt láttam nagyon nagy bátorítás jelentett a zsidó hívőknek, hogy vannak olyan nem zsidó hívő emberek, akik fontosnak tartják jövőjüket, védelmüket.

R. Z. - *Voltak-e spontán kapcsolatok, élmények?*

Sz. B. - Nekem az emlékeim a Soproni Zsidó Hitközséggel kezdetben a „Hol a fűnyíró? Mikor mehetünk füvet nyírni?” volt, de Sándor Péterrel való találkozás után teljesen más szintre került.

Mikor ő vezető lett, nagyon komoly szinten megköszönte, hogy évtizedek óta a temetőt karbantartjuk. Más területeken is nagyra értékelte Német Sándor vezető lelkészünk munkáját, aki ebben a témában sokszor odaállt „golyófogóként”. Innentől kezdve a kapcsolatunk baráti és személyes. Rendszeresen felhív, meghív a rendezvényeikre. Nekem a személyes kapcsolatom a Soproni Zsidó Hitközséggel Péterhez, az ő személyéhez kötődik.

R. Z. - *Milyen biblikus alapokon és teológiai látásmódon alapul a kapcsolatok a Soproni Zsidó Hitközséggel?*

Sz. B. - Egyrészt hisszük, hogy a teljes Szentírás az Ó és Újszövetség harmóniájából áll. Nem lehet szétválasztani. Ha egy hívő ember tanulmányozza az Ábrahámmal kötött szövetséget, az adott ígéreteket, vagy olvassa Eszter királynő történetét, akkor hívőként azonosul és szereti ezt a népet. Hiszünk azokban a próféciákban, amiről Pál a Róma 9-11. fejezetében beszél. Hiszünk, hogy Isten helyreállítja Izraelt. Számomra bátorítás, ha ránézek a modern Izrael államára, amit hiszem, hogy Isten hozott létre. Tanítjuk, hogy aki ismeri Isten igéjét az lehetetlen, hogy antiszemita ember legyen. Jézus szavait, amikor azt mondja, hogyha valaki egy pohár vizet ad a legkisebb atyámfiainak, az nekem is ad, mi ezt a zsidó népre is értjük a viszony, és a befogadás szempontjából. A diaszpórában élő zsidók felé is szeretnénk kifejezni szeretetünket, másrészt üdvözljük Izrael helyreállítását. Tisztában vagyunk azzal, hogy most még csak a fizikai helyreállítás történt meg, és az erkölcsi, szellemi helyreállítás még hátra van, ahogy Ezékiel próféta írta: először a csontokat, húst, a bőrt állítja helyre Isten, aztán jön a szellemi megújulás, helyreállítás. Ezt várjuk, ezért imádkozunk, szeretjük Izraelt.

Amikor csak lehet, megyünk a Szentföldre. Ezt a szeretetet próbáljuk átadni a hívőknek.

R. Z.- *Ez a látásmód egyfajta missziós irányultság is?*

Sz. B.- Én azt gondolom a Hit Gyülekezetének ez az egyik specifikuma az evangéliumi közösségek között. Németh Sándor és a Gyülekezet már a 80-as években zászlajára tűzte az Izrael felé való lojalitást és szeretetet mind a zsidóság mind az állam felé. Ez egy misszió a zsidók felé, és Ők többször kifejezték, hogy bátorságot merítettek ebből, és hatott a nem hívő magyar polgárok felé is. Sokak szívében egyértelművé tették ezek a rendezvények, hogy mi az, amire nemet mondjanak, és mi az, ami mellé álljanak oda az emberek.

R. Z.- *Erre látásmódra voltak-e valamilyen hatással a nemzetközi egyházi dokumentumok?*

Sz. B.- Személyesen nem ismerem ezeket.

R. Z.- *Magyarországi nyilatkozatok?*

Sz. B.- Én személyesen nem ismerek ilyent. A nagy közösség látása alapján és a személyes bibliai meggyőződésünk vezetésére hagyatkozunk. Nagyon fontos volt 1996-ban a NEM FELEDKEZÜNK MEG RÓLAD JERUZSÁLEM Konferencia, amire én egy csoda folytán juthattam el.

R. Z.- *Kronológiai sorrendben a nagyobb állomásokat felsorolnád?*

Sz. B.-

90-es évek legelején elindultak a temető felújítások,

1994-ben 50 éves holokauszt megemlékezés „Ne menj tovább barátom”

Kulturális rendezvények: Filmvetítések, Klezmerest, előadások Jeruzsálemről a soproni Magyar Izraeli Társaság létrejötte stb.

2008 Izrael 60

2011 Auschwitz album kiállítás

2014 Elfeledett Soproniak kiállítás és könyvkiadás

Ez a legutóbbi program is nagyon sikeres volt!

A jövőben az anticionizmus egyre nagyobb probléma lesz, ezért kérdés számunkra, hogy hátra tekintsünk, vagy most már Jeruzsálem jövőjére koncentráljunk? Szeretnénk felvilágosítani az embereket, hogy szeressék Izraelt, mert ennek alapján lesz a nemzetek ítélete, erről szól kecskék-juhok elválasztása, mint ítélet.

R. Z.- *A tavalyi év exponált eseménye volt még a zsidó-keresztény kapcsolatok területén Sopronban a Tübingeni Evangéliumi Közösség által szervezett „Menetelés az életért – A hallgatás leplének elmozdítása” magyarországi nyitórendezvénye.*

Sz. B.- Mi ebbe bekapcsolódtunk, támogatói voltunk. Teljesen hitelesnek éreztem a német testvérek bizonyágtételeit.

R. Z. *Mit gondolsz a zsidók üdvözlnek-e Jézus Krisztus hitből fakadó elfogadása nélkül? Ha igen, milyen teológiai megfontolás alapján?*

Sz. B.- Jézus minden emberért meghalt. Zsidókért, pogányokért, görögö-

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 141

kért. Mindenkinek Ő a megváltója. Az elutasítást követő 2000 éves diaszpóra lét után az ígéreteik alapján Isten összegyűjti ismét a népét. Én abban hiszek, hogy a következő években meg fog növekedni az alijázás (zsidók hazatelepése az Szentföldre). Isten, mint népet akarja megszólítani a zsidóságot. Istennek külön pedagógiája van a népe felé. Persze, ha egy zsidó ember befogadja Jézust, újjászületik, új teremtés a Krisztusban. De az ígéből azt lehet látni, hogy Isten, mint nemzettel akar velük foglalkozni.

R. Z. - *Hogy látod, kell hirdetnünk az evangéliumot a zsidóság felé most ebben az időszakban?*

Sz. B. - Kell hirdetni az evangéliumot, de nekem nincs olyan látásom, hogy nekünk menni kellene így a zsidók felé. Én azt látom, hogy fel kell gerjeszteni bennük az identitás tudatukat. Nem feltétlenül folklórhoz, meg a hagyományokhoz, hanem az Ószövetség Istenéhez, aki azonos az Újszövetség Istenével. Nyilván ezt nagyon bölcsen kell tenni. Bátorítani őket, hogy milyen gyönyörű a hazátok van, és vegyék birtokba, mert ott lesz a hazátok Ábrahám ígérete alapján. Az alijázás támogatását tervezzük mi is. Mint nemzet nekik van az első ígértük, hogy megtérnek.

7. számú melléklet

2015.01.23. Sopron - Kutatási interjú Gabnai Sándor evangélikus esperessel

R. Z. - *Kérem, mondja el hogyan alakultak az Evangélikus Gyülekezet és a Soproni Zsidó Hitközség kapcsolatai a rendszerváltástól napjainkig? Milyen eseményekben valósult meg ez a kapcsolat? - Személyes vagy közösségi, szervezett vagy spontán módon?*

G. S. - Azt gondolom, mindig azok a jó kapcsolati rendszerek, amelyek személyes kapcsolatokról indulnak ki. Ráeszmélésekből, amikor rácsodálkozunk „Hogyan is van ez?”

Én 17 éve kerültem a városba. Az előttem levő időkben, ahogy tudom az idősebb lelkészekről semmilyen kapcsolat nem volt. Számomra megdöbbentő volt, hogy a népszámláláskor 1991-ben, 19 ember vállalta fel zsidóságát, mert csak saját baráti körömben többről tudtam. Mi lehet ennek az oka? Mit lehet tenni?

Úgy gondolom a nagy lökést a kapcsolatok alakulásában két dolgot adta meg. Az egyik amikor liturgikai egységek megvalósítása érdekében a zsidó egyház részéről hébe-hóba megjelent Radnóti Zoltán rabbi. Mi a kezdetek óta mindig részt veszünk a júniusban tartott Mártír megemlékezéseken.

A másik nagy lökést az jelentette, hogy Sándor Péter lett a Zsidó Hitközség elnöke. Jó barátságban vagyunk. Rotarys társam is. Sokat beszélgetünk az élet ügyes-bajos dolgairól. Az Ő munkája nagy lendületet adott az épülésnek. Az általa szervezett Zsidó vacsora esten mindig ott vagyunk. Nagyon kellemes

alkalmak. Vagy a zsidó emlékműavatókon mindig örömmel vetem részt. Szerintem a Papréti Kutas László emlékmű a világ legjobb emlékműve. Kutasnak református és evangélikus gyökerei vannak.

7-8 éve a Zsinagóga kuratórium tagja vagyok. Látom milyen módon alakul a zsinagóga hasznosításának lehetőségei. Roppantul örültem most a kiállításoknak. Nagyon-nagyon örülök annak, hogy a zsidók is keresik velünk a kapcsolatot. Hívnak minket és megyünk. Azt gondolom, ez mind a személyes kapcsolatokból jön az első körben.

Ott voltam, amikor a Kristály üzlet-házban megkapták az imatermüket. Örültem, hogy szülővidékemről Pápáról visszakerült a Tóra. Volt, ami volt, de itt ebben a városban a evangélikus esperes minden további nélkül együtt promenádolt a neológ rabbival, teológiai kérdéseket megvitatta és beszélgetve az élet dolgairól.

A zsidó evangélikus kapcsolatokban a tragédiáink hasonlósága is összeköt. A zsidók elpusztítása után 2 évvel kezdődött a németek kitelepítése. Mindkét népet bevagonirozták. Igaz, a zsidók életüket vesztették a németek csak hazájukat és javaikat. De a veszteséget különösen átérezzük, és megértjük. Örülök, ahogy a kapcsolatok alakulnak. Most például Barna Mátéval (domonkos rendfőnök) közösen izraeli utat szervezünk.

Van negatív tapasztalatom is a városban. Szögezzük le végigkutatam a családfámat mindkét ágról, és nincs zsidó őszám. Az utcán menve, skinhaednek látszó fiatalok látva fizimiskámat, szakállamat, fekete hosszú kabátomat, kalapomat - egyik azt mondta: ZSIDÓ! Na, akkor én megfordultam és azt mondtam: - Nem vagyok zsidó, de nem szégyellném, ha az lennék!

Szörnyűek ezek a tragédiák, amelyek a zsidóságot érték. Kell rá emlékezni. Az emlékezés részeként rendeztük meg 2014 őszén az IMA AUSCHWITZ UTÁN című kiállításunkat. Az Evangélikus egyház német egyház. Most voltam éppen egy konferencián Németországban. A zsidóság volt a téma. Tapasztaltam, a németek beszélnek arról, hogy ők tehetek a holokausztról és lelkiismeret furdalásuk van emiatt.

Részt vettünk a Soproni Zsidó Hitközséggel karöltve 2014 áprilisában a Tübingeni Evangéliumi Közösség által szervezett „Menetelés az életért – A hallgatás leplének elmozdítása” magyarországi nyitórendezvényén. Minden egyházban voltak kollaboránsok. De evangélikus volt Wallenberg, Szthélo Gábor, ők sokat tettek a zsidóság mentésben. Itt Sopronban is van tudomásunk róla, hogy voltak eleink között, akik a mentésben részt vettek.

Sopronban élt egy Volkbundista Ziermann Lajos esperes, aki Pollák Miksával volt barátságban, és kökeményen kiállt a zsidóság érdekében.

R. Z.- *Az Evangélikus Egyház részéről van-e gyakorlati szándék a zsidóság felé való szolgálatra?*

G. S.- Misszió? A zsidó kereszténymisszió a norvég evangélikus egyházon keresztül szűrődik be. Nálunk igazából egyetlen egy képviselője van Endreffy

Géza lelkész úr személyében. Furán állunk ehhez a dologhoz, mert úgy tűnhet, mintha szeretnénk áttéríteni a zsidókat, de erről szó sincs. De logikus módon közvetítjük Krisztus hitünket.

Tudom, vannak messiáshívő zsidók Magyarországon és örülök, ha zsidó rítus szerint élő emberek, akik hitüket Jézusközpontúan élik meg. Igen ezt el tudom képzelni.

A Mártír megemlékezésen, amikor az elnök úr felkért igyekeztem családi eseményekről beszélni és közben megvallani Krisztus hitemet, de én nem akarom a zsidó testvéreket meggyőzni arról, hogy az evangélikus egyház tanítása az egyetlen helyén való tanítás, amely őket üdvözítheti. Ez így nem igaz. Arról viszont igen, hogy az összetartozás és az egység mennyire fontos.

Mikor a mi kitelepítési emlékművünket avattuk Sándor Péter volt a Rotary elnök, és Őt kértem fel, hogy mondjon beszédet.

Én mindig arra biztatom a zsidó testvéreket, hogy erősítsék hitüket az Örökkévalóban.

Nem olyan fontos mi van a zsinagógával vagy milyen megemlékezést tarunk. Legfontosabb, hogy hitüket gyakorolják. Ezért örülök roppantul, hogy van péntek estéjük.

Ott lehettem, amikor az Új utcai zsinagógában tartották a sábátot. Olyan lazán zajlott minden.

R. Z. - *Milyen biblikus látásmódon, teológián alapul kapcsolatuk a zsidó hitközséggel?*

G. S. - Abszolút az idősebb és a fiatalabb testvér szemszögéből tudok beszélni.

A tékozló fiú történetében számomra az otthon maradt fivér jelképezi a zsidóságot, aki a „kiválasztott nép” otthon maradt ugyan, de távol került az Atyától. De a cím lehetne az Atya eltékozolt szeretete is.

R. Z. - *Volt olyan nemzetközi nyilatkozat, ami befolyásolta biblikus, teológiai látását?*

G. S. - Nálam a Szentírás van az első helyen. A megnyilatkozások, dokumentumok jóval lejjebb helyezkednek el. El szoktam olvasni őket, de nem érzem mértékadónak. Nem tapasztalom, hogy előrevinnének. Én a kapcsolatépítésben hiszek.

R. Z. - *Magyarországi nyilatkozatok? Evangélikus, református vagy az Ökumenikus Tanács részéről?*

G. S. - Nyilatkozatokat csak nagyon nehéz helyzetben adnak ki. Mint most a párizsi események kapcsán. Tiltakozás az iszlámot sértő karikatúra és a gyilkolás ellen.

R. Z. - *Mit gondol a zsidók üdvözülnek-e Jézus Krisztus hitből fakadó elfogadása nélkül? Ha igen, milyen teológiai megfontolás alapján?*

G. S. - Az én abszolút személyes hitem az isteni kegyelem központúságra teszi a hangsúlyt. Nincs belelátási lehetőségem és jogköröm abba, hogy az Úr

kit fog üdvözíteni. Ez az Ő szuverén kegyelme. Ahogyan a kapott hitünk is ajándék és kegyelem.

El tudom képzelni, hogy ott az Úr színe előtt állva meg fogok lepődni: - Jé, ők is itt vannak? vagy: - Jé, én is itt lehetek?

Tehát, a más vallású, felekezetű emberek üdvösségét egyáltalán nem érzem kizártnak. Messze nincs bennem ilyen tudat, hogy az én általam megélt gondolatvilág, eszme és hitrendszer lételemi szükséglet volna, hogy az üdvösség megtörténjen. Abban azonban nagyon hiszek, hogy Jézus az út. Látva és látatlanul, kegyelmi egységen keresztül ebbe való kapaszkodási ajándékozottságunkon keresztül vezet az út az üdvösség felé. De nem merem azt állítani, hogy Jézus szellemisége, a Szentlélek ereje ne tudna úgy munkálkodni akár másként gondolkodó emberekben is, hogy öbennük ne végezhetné el ugyanazt a munkát, azok között az életkeretek és sanszok között, amik adatnak nekik.

8. számú melléklet

2015.01.23. Sopron - Kutatási interjú a Soproni Baptista Gyülekezet presbitereivel:

Csikár Brúnó és Mackó Győző

R.Z. - *Kérlek, mondjátok el hogyan alakultak a Baptista Gyülekezet és a Soproni Zsidó Hitközség kapcsolatai a rendszerváltástól napjainkig? Milyen eseményekben valósult meg ez a kapcsolat? - Személyes vagy közösségi, szervezett vagy spontán módon?*

Cs.B. - Hivatalos kapcsolat felvétel nem volt, inkább személyes indítások vannak. Egy testvérnő a gyülekezetből szíven viseli a zsidókkal való kapcsolatokat, és ő szokott részt venni ünnepeken és a megemlékezéseken. Alkalmanként azért más gyülekezeti tag is szokott csatlakozni hozzá. Inkább a saját tapasztalatomról tudok beszámolni. Számomra mindig is rokonszenvesek a voltak a zsidó emberek. 1992-ben megtérésem után több személyes tapasztalatom volt olyan zsidó emberekkel, akik elfogadták Jézust, mint megváltójukat, és a tanításukban is részesültem. Csodáltam a zsidó emberek eltökéltségét és stabilitását. Azt azonban tényleg nehéz volt sokszor felismernem, hogy miért olyan elutasító a zsidóság többsége Jézussal szemben, de azért az ige ír erről, fejtegeti ezt a témát.

M.Gy.- Én sem tudok többet, én is azt tudom, hogy a gyülekezetből többen elmentek a zsidó alkalmakra, mikor a városvezetésből erre hívtak minket. De konkrétan nem tudok semmit.

R.Z.- *Tehát, ha konkrét meghívást kaptatok, akkor mentetek. Van személyes kapcsolatotok a Soproni Zsidó Hitközség elnökével?*

Cs.B. és M.Gy. - Nekem nincs. Nekem sincs.

R.Z. - *Hogyan látjátok? Ennek a kapcsolatnak milyen biblikus alapokon kellene állni?*

Cs.B. - Ez egy nagyon nehéz kérdés és a biblikus látásmódunk formálódóban van. Mikor megtértem, azt gondoltam minden zsidó embernek el kellene jutnia erre a felismerésre és minden zsidó ember óriásit hibázik, ha nem fogadja el megváltójának Jézus Krisztust. Tudjuk, hogy Jézus keresztre feszítésénél a zsidók azt mondták, hogy „vére rajtunk és a mi gyermekeinken”, s talán ezért is éri őket annyi bántás. Talán ezért kell olyan sokat szenvedniük, hiszen ezzel átkot mondtak magukra. De érdekes, ha nézzük földi síkon, akkor azt látjuk, hogy mennyire tehetségesek és sikeresek a tudomány és pénzvilág tekintetében. Valószínűleg a neveltetésük miatt van egy olyan eltökéltség bennük, ami célirányosan előreviszi őket. Milyennek kellene lenni a kereszténység viszonyulásának a zsidósághoz? A hívő életem elején erre nagyobb hangsúlyt helyeztem. Most azonban azokra az ígéretekre hajlok, inkább annak van jelentősége, hogy nem az a zsidó, aki külsőleg zsidó, hanem aki belsőleg. Jézus azt mondta, ne hivatkozzatok arra, kinek vagytok a gyermekei, mert a ti atyátok a sátán. Ábrahám gyermekei a hit gyermekei. Mivel tudom, hogy Jézus nem személyválogató és Ő véleményem szerint nem tart előbbre valónak egy zsidót vagy egy örményt, hiszen ők is sokat szenvedtek. Úgy érzem, és azt tapasztalom a munkatársi kapcsolataimban, hogy az emberek felháborodnak azon, hogy miért megint a holokausztról kell megemlékezni. Miért nem emlékszünk meg a hutukról meg a tuszikról? Félek attól, hogy a sok megemlékezéstől az antiszemitizmus erősödik. Az Efezusi levélben egy másik fontos ige foglalkoztat. A válaszfalat Jézus Krisztus gólgotai halálával lerontotta azért, hogy minden néphit által üdvözülhessen. Most már nincs különbség a népek között. Ezt kellene a zsidóknak is megragadni.

M.Gy. - Engem minden nagyon érdekel, ami a zsidósággal kapcsolatos. Én egyetlen egy zsidó embert ismertem, aki hívő, és mindig is felnéztem rá. Ők kivándoroltak és még ma is tartom velük a kapcsolatot. Én azt vallom: a zsidó egy kiválasztott nép, és azt látom, hogy Isten csodálatos módon törődik velük, akár a háborúkban, akár Izraelben. Ezt is tőlük hallom. Én személyesen szeretnék többet megismerni közülük, de eddig nem volt módom erre.

R.Z. - *Brúnó elmondta a látásmódodat, de ebből nem fakad valamilyen feladat?*

Cs.B. - Legtöbbször azt tapasztaljuk, hogy a nemzetekhez a saját nemzettagjaik tudnak jól szólni. Azt el tudom képzelni, pl. ha a munkám során olyan kapcsolatba vagy barátságba kerülnék egy zsidó emberrel és a hitemről bizonyosságot tudnék tenni neki vagy az életemmel tanúságot. És ha adott esetben elfogadja az Úr Jézust és megtér, akkor ő ezt a többiek felé tudná közvetíteni. Nehéz ez a kérdés, mert nagyon nehéz ezekbe a vallási közösségekbe bejutni, éppen ezért nagyon nehéz eredményeket elérni.

R.Z. - *Következő kérdésem, hogy van-e ismeretetek olyan egyházi dokumentumokról, amelyek irányt mutattak a zsidó-keresztény kapcsolatok vonatkozásában? Itt gondolok nemzetközi ökumenikus, katolikus vagy evangélikál dokumentumokra.*

Cs. B. - Nem, őszintén szólva nem foglalkoztam ezekkel a dolgokkal.

R.Z. - *Esetleg magyarországi nyilatkozatok, református, evangélikus vagy az Ökomenikus Tanács?*

Cs.B. - Nem, nem ismerem.

R.Z. - *Mit gondoltok a zsidók üdvözülnek-e Jézus Krisztus hitből fakadó elfogadása nélkül? Ha igen, milyen teológiai megfontolás alapján?*

Cs.B. - Az biztos, hogy Jézus Krisztus golgotai áldozata nélkül nincs bűnöknek bocsánata. Vér nélkül nincs bűnbocsánat. Az egy másik kérdés, hogy korábban erről úgy gondolkoztam, hogy csak azok üdvözülhetnek, akik földi életük során lerendezik az életüket Jézus Krisztussal. Tehát beismerik, hogy Isten nélkül éltek, akármilyen vallás tagjai voltak. Beismerik, hogy bűnösök voltak, felismerik és elfogadják, hogy Jézus Krisztus a megváltó. Ugyanakkor most már, nagyon nehéz erről mit mondani, mert hamis következtetésekre is el lehet jutni, ha ezt elengedjük, akkor oda jutunk, hogy aki jóra törekedik az üdvözül. Akár a krisnások, akár az iszlámhívók stb. Nem ezt vallom és gondolom, de azt is értelmeznünk kell, hogy voltak Jézus előtt is olyan emberek, akik hittek Istenben, és ragaszkodtak hozzá és úgy hisszük üdvösségre jutottak. Nagy kérdés számomra, hogy ők mennyit értettek akkor még a megváltásból. Isten az ember életében többször is szól, megtérésre hívja az embereket. Isten akaratára, hogy minden ember üdvözüljön. S mivel Isten ilyen jó és irgalmas, el tudom képzelni, hogy más vallások tagjai is, még ha nincsenek is megfelelő ismereteik a golgotai áldozatról, de ők is eljuthatnak olyan felismerésre, hogy rájönnek a rossz dolgaikra. Látva elveszett voltukat, mivel Isten törvényei a szívükbe van írva és látva ezt bocsánatot kérve embertől és Istentől, megjavítva kapcsolatukat Istennel, még ha nincsenek is megfelelő ismereteik a megváltásról, de Jézus Krisztusra való tekintettel szerintem üdvözülhetnek. Vagy mi van a csecsemőkkel, vagy az értelmi fogyatékosokkal, akiknek nem tudjuk megmagyarázni mi történt a Golgotán. Hitem szerint ők is üdvözülnek. Nem Jézus Krisztus áldozatától függetlenül, hanem arra való tekintettel.

M.Gy. - Én azt várom, ami az Írásban van, hogy majd lehull a szemükről a lepel, én ezt várom a zsidókkal kapcsolatosan. Meglátják Isten Fiát úgy, mint a Megváltót. Akit ők fára szegeztek. Tulajdonképpen mi is a bűneinkkel szegeket vertünk a Megváltóba. Még nincs világosságuk. Vannak messiáshívó zsidók Izraelben, akik valószínűleg hisznek Jézus eljövételében. Nikodémusz zsidó volt és Izraelben az ő történetét is olvashatják az Újszövetségben. Nem értem miért nem térnek meg, ha ezt olvassák, hiszen ennek a komoly tanítónak is ezt helyezte a szívére Jézus. De én végül is abban reménykedem, hogy meglátják Isten Fiát, mint megváltójukat.

9. számú melléklet

2015.01.26. Sopron - Kutatási interjú Dr. Vladár Gábor református lelkésszel

R.Z.- *Kérem, mondja el hogyan alakultak a Soproni Református Gyülekezet és a Soproni Zsidó Hitközség kapcsolatai, rendszerváltástól a napjainkig?*

Milyen eseményekben valósult meg ez a kapcsolat? - Személyes vagy közösségi, szervezett vagy spontán módon?

V.G.- Én 1983. január 01-től vagyok Sopronban lelkipásztor. A zsidó temetőt, amikor idekerültem megnéztem. Ekkor Kornfein Ferencné volt tulajdonképpen a Soproni Zsidó Hitközség elnöke. Minden évben július első hetében - mikor van a megemlékezés a zsidóság elhurcolásáról - a temetőbe, amikor tudtam, én mindig elmentem.

Kornfeinné, pedig itt lakott a Kiss János utcában, elég gyakran találkoztam vele. Rendszerváltás után aztán alakult és változott a helyzet, és azt hiszem Ő is meghalt. Aztán Kornfein Ferencné fia, Keszthelyi Péter vette át az elnökséget. Ő Bécsben élt, Bécsben lakott. Amikor Walter Dezső volt még a polgármester egy-egy alkalommal „begyűjtötte” az egyházak vezetőit közös beszélgetésre, és akkor találkoztam a fiával. 2007-ben Walter polgármestersége idején a neológ zsinagóga helyen épült ház falára került egy emléktábla, és minden egyháznak odakerült a jelképe, így a mi kelyhünk is, és még valami rövid szöveget is kellett írnom, mert személyesen nem tudtam részt venni.

Másrészt olvastam a Pollák Miksának a soproni zsidóságról írt könyvét. Arról is tudok gyülekezeti emlékként, amikor Pollák Miksáéknak a 40-es években rendkívül nehézé vált a helyzetük, addig is meg előtte is, az én valamikori elődöm Maller Kálmán lelkész nagyon komoly szoros kapcsolatot ápolt Pollák Miksával, aki egy nagyon kiváló irodalmár és tudós ember volt. A néphit szerint itt a Deák-téren egymásba karolva sétáltak föl s alá, és közben héberül beszélgettek.

Másrészt 2008-ban Radnóti Zoltán a Liszt szalonba kezdett ilyen kis beszélgetéseket, szervezni, és egyszer-kétszer engem is meghívott. Én szívesen elmentem és a Zsidó Jézusról tartottam előadást. Ezen a gyülekezetem tagjai is részt vettek. Mikor kihirdettem a gyülekezetben, hogy miről fogok beszélni, egy hang megjegyezte: „Jézus nem volt zsidó! - erről ennyit.” Azt is tudom, hogy a gyülekezetekben és a társadalomban a zsidó-magyar zsidó-keresztény reláció nem egyszerű képlet.

Ezt az előadást a katolikusoknál, a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (KÉSZ), egyik találkozásán megismételtem.

2011-ben volt ez, az Élet Menete Alapítvány rendezte meg az un. „Vagonkiállítást a holokausztról”. Egy napot vállalt a gyülekezetünk, amikor az ifjúsági lelkészünk vezetésével a fiatalok részt vettek őrseget álltak. Gyülekezet asszonyai meglátogatták a kiállítást.

Aztán személyesen emlékszem még arra, amikor a Széchenyi Gimnázium nyert pályázatot, és ott mint egyik felekezet képviselőjében beszélgettünk a gyerekekkel, Fináli Gábor akkor még rabbi helyettesként volt ott, majd közösen átmentünk a Kristály üzletházba a Zsidó Hitközség termébe, ahol TABUK NÉLKÜL címmel volt egy beszélgetés Barna Máté domonkos rendfőnök vezette és a Gabnai evangélikus esperes is ott volt a beszélgető kör tagjaként.

A jelenben Sándor Péter a hitközség elnöke próbálja társadalmasítani a zsidóságot. Zsidó vacsora esteiken ott szoktam lenni. De olyan nagyon kapcsolatot nem lehet velük tartani, mert kevesen vannak. Most ahogy hallom a Sándor Pétertől, olyan 30-40-en lehetnek. Ahol lehet, az ember próbál példát mutatni, és ott lenni.

R. Z.- *Milyen biblikus alapon látja a zsidó-keresztény párbeszédet?*

V.G.- Hát ez egy összetett, bonyolult kérdés, nehéz kifejezni pár percben. Egyik tétele, hogy nincs kibeszélve a dolog. Sokszor a filozofizáltak ugyanannyit ártnak a dolognak, mint az antiszemizáltak. Teológizailag is nagyon árnyalt a dolog, mert pl. János evangéliumának 8. fejezetében Jézus nagyon veszekszik a zsidókkal és azt mondja nekik: „az ördögtől valók vagytok!” Ezt zsidó mondja, zsidóknak. Ezt mondhatjuk teológizai antijudaizmusnak. De ez csak a zsidóknak egy csoportjáról szól, egyfajta magatartást ítél meg. Ezt kontextusban kell kezelni. Az Újszövetség nem antiszemita könyv, ahogy néhányan ezt a vádat hangoztatják. Ezzel nem értek egyet. Vagy mondhat egy lelki pásztor olyant, hogy: „A zsidók asszonnyal nem beszélgettek, bezzeg Jézus beszélgetett a samáriai asszonnyal” - annak ellenére, hogy nem antiszemita. Ez az állítás egy zsidó számára dehonesztáló. Ezt úgy nevezhetjük, hogy exegétikai antijudaizmus. Az antiszemizizmus az más! A soá után a keresztény egyházaknak nagyon meg kell gondolnia mit és hogyan mondanak. Nem szabad egy népet és nem is lehet egy kalap alá venni. Pláne nekünk, akiknek az Újszövetség szerint még az ellenségeinket is szeretni kell. Hát még azokat, akikből származik az üdvösség, a Messiás.

A másik oldal, hogy 1948 óta van Izrael állam. Ami politikai elem is.

Én azt mondom egy dolog Izrael népe, és egy másik az az ateista alapon szervezett állam. Az ultraortodoxok nem ismerik el az Izrael államát, amit a cionisták alapítottak. Mert az a messiás feladata lesz a hitük szerint.

Azt mondom ökumené nem lehet Izrael nélkül, mint vallás nélkül, de nem kell mindent lenyelmem amit az állam tesz.

R.Z. *Az nemzetközi vagy hazai egyházi dokumentumoknak van-e valamilyen befolyásuk a soproni reformátusok és a Soproni Zsidó Hitközség kapcsolatára?*

V.G.- Árnyaltan azt mondanám, hogy nagyon áttételezen. Mert egyház vezetőségének tudnia kell az álláspontját megfogalmazni. Ezt tudják a hívek is, hogy általában mi az egyház véleménye a dolgokról. De senki nem szokta olvasni, még a lelkipásztorok sem. De illik tudnia, hogy az egyháza milyen irányban gondolkodik. Az ilyen nyilatkozatoknak helyi, azaz mikro szinten nincs jelentősége, inkább makró szinten.

R.Z.- *Vagy ha történik egy esemény, akkor ehhez lehet visszanyúlni?*

V.G.- Igen, de nálunk az elsődleges hivatkozási alap a Szentírás. Katolikusok jobb helyzetben vannak, a pápa megmondta: Nostra Ætate -ban! És akkor így van! Vélemény formálás szempontjából van ezeknek a deklarációknak bizonyos jelentőségük.

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 149

R.Z.- *Mit gondol a zsidók üdvözülnek-e Jézus Krisztus hitből fakadó elfogadása nélkül? Ha igen, milyen teológiai megfontolás alapján?*

V.G.- Ez az az óriási kérdés, amin a teológusok is nagy vitában vannak. A kettős szövetség kérdése, azaz, hogy Isten nem mondta fel a zsidókkal kötött szövetségét. Én azt látom a Bibliában, hogy Pál apostol hirdeti a zsidók között is Jézust, a Messiást. Különbséget kell tenni a messiáshívő zsidók között, akik elfogadják Jézust megváltónak, és azokat, akik nem fogadják el. Náluk sem szabad rájuk erőltetni olyant, amit nem lehet. De nekünk az a dolgunk, hogy bizonyosságot tegyünk a hitünkről életünkkel és szavainkkal. Pál apostolnak is az a látása, hogy egy olajfa van. Istenre bízunk hogyan fogja Ő megoldani annak ellenére, hogy most ez egy engedetlenségi állapot amiben Izrael van. Majd Ő eldönti, és látni fogjuk és megbeszéljük az eszkatonban.

R.Z.- *Olvastam, hogy talán 1948 körül a református egyház hozott egy olyan határozatot, hogy legyen zsidó missziós vasárnap, egy évben egyszer a református egyházban. Ez a második adventi vasárnap. Ez a gyakorlatban működik?*

V.G.- Nem. Ez a Jó Pásztor Misszióból eredet. Bereczki Alberték elhatározták ezt a lehetőséget, - én mivel 52-es születésű vagyok és 56-tól vannak emlékeim -, de én soha nem hallottam, hogy a zsidómisszióknak ez a fajtája megvalósult volna.

10. számú melléklet

2015.01.27. Sopron – Kutatási interjú Horváth Imre városplébánossal

R.Z.- *Kérem, mondja el hogyan alakultak a Soproni Katolikus Közösség és a Soproni Zsidó Hitközség kapcsolatai a rendszerszerválástól napjainkig! Milyen eseményekben valósul meg ez a kapcsolat? - Személyes vagy közösségi, szervezett vagy spontán módon?*

H.I.- Hát nem sokat tudok mondani. A Soproni Zsidó Hitközség kis közösség. Évente egy alkalommal mindenképp találkozom a zsidó közösség vezetőjével, amikor a Polgármesteri Hivatalban találkoznak a város egyházi vezetői a város politikai vezetőivel. Ilyenkor mindenki beszámol a közössége örömeiről, ügyes-bajos dolgairól és elmondjuk a kéréseinket a város vezetése felé. Itt szoktam Sándor Péter úrral beszélgetni és inkább személyesnek nevezhetőek ezek a beszélgetések, ugyanakkor segítjük egymást különböző pályázatok kapcsán. Egymás pályázatait, ahol erre szükség van támogatjuk. Ennél mélyebb kapcsolatunk nincs. Igen, még az éves rendszerességgel megtartott június elei Mártír megemlékezésekre mindig meghívnak, de mivel ez mindig vasárnap kerül megrendezésre, nem tudok ott lenni „hivatali” elfoglaltságom miatt. De tudomásom szerint a katolikus közösséget általában mindig képviseli valaki, ha nem is mindig papi szinteken.

R.Z.- *Milyen biblikus alapokon és teológiai látásmódon alapul kapcsolatuk a Soproni Zsidó Hitközséggel?*

H.I.- Itt mindenképpen először a gyökerek tiszteletét kell megemlítenem. Nekünk figyelembe kell vennünk ezt, hiszen látjuk napjainkban is, hogy mikhez vezethet a tisztelet hiánya. Amikor személyi vagy vallási közösségek jogai sérülnek, akkor könnyen az erőszak és terror hullámai törhetnek fel.

R.Z.- *Erre a látásmódra, meggyőződésre volt valamilyen hatással bármilyen soát követő nemzetközi egyházi dokumentum (pl. EVT, NA, LCJE) vagy a soát követő magyar egyházi megnyilatkozások?*

H.I.- A II. Vatikáni Zsinat fontos irányelv, amit figyelembe veszünk, és természetesen ezeknek az alapelveknek a nyomán haladva próbálunk kapcsolatot tartani, de nem csak a zsidósággal, hanem más vallások képviselőivel is, legyen az iszlám, vagy buddhista vagy más hitvilág. Ennek lényege, hogy a közös pontokat tiszteletben tartjuk. Fontos az is, hogy Isten üzenete Ó- és Újszövetség együtt. És Jézus is tiszteletben tartotta népe hagyományait és ezt mi is értékeljük, és ezt tovább is kívánjuk adni híveink felé. Mi minden felekezeti értékeit tiszteletben tartva kívánjuk megélni a hitünket. Ez a dialógus! A közös értékek felfedezésének szemléletmódját már a lelkipásztori szemináriumokon tanítják. Fontos, hogy a zsidóságról szóló Szentírási részeket jól magyarázzuk, és erre törekszünk a hitoktatásban is. Az ószövetséget, mint Jézusban beteljesedett előképet tanítjuk. A liturgiánk is úgy lett kialakítva, hogy 3 éves ciklus alatt az teljes Biblia Ó- és Újszövetségi részein végighaladunk. Tudjuk, hogy van még tenni való, de úgy látom, tisztul a dolog. Napjainkban fontos a párbeszéd, mert így tudjuk a saját értékeinket is megvédeni.

R.Z.- *Mit gondol a zsidók üdvözülnek-e Jézus Krisztus hitből fakadó elfogadása nélkül? Ha igen, milyen teológiai megfontolás alapján?*

H.I.- Alapvetően a Szentírás és Jézus a mérvadó ebben is. De ha belegondolunk Isten mindenhatóságába több is belefér, mint amit mi el tudunk képzelni, vagy be tudunk fogadni. Isten a végtelen irgalom. Majd mindenkit a saját lelkiismerete alapján fog megítéltetni. És hát Isten mindenkit üdvösségre hív! Éppen ezért a Vatikáni Zsinat foglalkozik az un. anonim keresztényekkel is. Isten útja és határai is mások, mint az emberé. Nálunk külön dokumentum foglalkozik a misszióval. Ebből azt tanulhatjuk meg, hogy nem önmagunkért vagyunk ebben a világban, hanem azért, hogy Isten megismerjük és megszeressük, és hogy másokkal is megismertessük és megszerettesük. Jézusi lelkülettel felkínáljuk, de persze vissza is lehet utasítani. Látjuk, hogy ez a szolgálat most Szíriában a vértanúság. Az egyháznak alapvetően küldetése van, s ezt valaki verbálisan, valaki az életével, valaki a vérével, valaki az ima csendjével tölti be.

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 151

11. számú melléklet

2015.01.29. Sopron - Kutatási interjú Lakatos Bélával a Soproni Evangéliumi Gyülekezet (pünkösdi) presbiterével

R.Z.- *Kérlek, mondd el hogyan alakultak a Soproni Evangéliumi Gyülekezet és a Soproni Zsidó Hitközség kapcsolatai a rendszerváltástól napjainkig? Milyen eseményekben valósult meg ez a kapcsolat? - Személyes vagy közösségi, szervezett vagy spontán módon?*

L.B.- Közösségi és személyes egyaránt volt. Nekem Keszthelyi Péter, személyes jó barátom volt. Édesanyja halálát követően ő volt az elnök. Vendégül látott az otthonában és olyan dolgokat mutatott az életéből, amely feltétlen bizalomra utalt. Azt tapasztaltam, hogy értékelték engem, mint a Soproni Evangéliumi Gyülekezet presbiterét. Élveztük egymás társaságát, hogy egy zsidó és egy keresztyén ember mennyire összhangban tud lenni.

R.Z.- *Keszthelyi Péter után jött a Szabados Ottó. Vele vagy az ő elnöki ideje alatt, hogy alakultak a kapcsolatok?*

L.B.- Valójában az ő elnöksége alatt indították el újra, úgymond hivatalosan a Soproni Zsidó Hitközséget. A Hotel Sziesztában volt ez az alkalom egy pénteki Istentisztelet keretében. Mi is ott voltunk a presbitertársammal. Akkor épp a Heisler András volt egy rövid ideig a Mazsihisz elnöke (most újra ő), és a minjen (10 férfi) szükségessége miatt többen is jöttek vele Budapestről, de ennek ellenére majdnem miránk is szükség volt a minjenzhez. Ottó nagyon élvezte, hogy az újra megalakult Soproni Zsidó Hitközség elnöke lehet. Amikor bizonyos ügyei miatt elvették tőle ezt a lehetőséget, akkor foggal-körömmel ragaszkodott ehhez a tisztséghez. Kérte, hogy támogassuk, de erre mi nem voltunk hajlandóak.

Sándor Péter a jelenlegi elnök a Hotel Szieszta igazgatójaként a feleségemnek volt a főnöke. A kapcsolatunk közvetlen, személyes, olyan fél barátinak mondható.

R.Z.- *Eseményekre, a közös rendezvényekre hogyan emlékszel?*

L.B.- A Soproni Zsidó Hitközséggel a kapcsolatunk 2001 nyarán kezdődött, amikor presbitertársam felvette a kapcsolatot Kornfein F-né, Magdi néni-vel a Soproni Zsidó Hitközség akkori vezetőjével. A helyi zsidóság történetéről érdeklődött tőle. Ezt követően 2002 tavaszán, amikor izraeli messiáshívő zsidó barátaink látogattak el Sopronba, Magdi nénit kértük fel, hogy mutassa be a várost számukra zsidó perspektívából. Nagyon kedvesen és segítőkészen állt rendelkezésünkre. Elkalauzolta vendégeinket az Új utcai és a papréti zsinagógához, elment velük Balfra is, ahol ezernél is több zsidó mártír társa mellett a világhírű irodalomtörténész, Szerb Antal is életét vesztette. Magdi néni egy különleges emlékhelyre is elvitte a csoportot, a balfi szőlők mögötti emlékhelyre.

Fontos eseményként kötődik ehhez a látogatáshoz, hogy a gyülekezet előzőleg helytörténeti kutatást végzett a soproni zsidóság sorsát illetően és ezeknek

az információknak a birtokában bűnbánati alkalmat rendeztünk. A város múltjában a zsidóság ellen elkövetett bűnöket vallottuk meg, mint azok utódai, akik a vétkek és bűnök elkövetői voltak. Ahol a konkrét helyszín is azonosítható volt oda elmentünk, hogy ahol az „Ábel vére” azaz zsidó testvéreink vére kiállt, azt úgymond Jézus vére alá helyezzük. Sok-sok eseményt sorolhatnák még. Ezt követően a 2002-es júliusi Mártír megemlékezésre egy nyilatkozatot írtunk a gyülekezet nevében.³⁵⁹ Azóta is minden évben többen is ott vagyunk a gyülekezetünkben ezeken a megemlékezéseken, hogy demonstráljuk együttérzésünket, szeretetünket a Hitközség minden tagja felé. A mi kezdeményezésünkre - bevonva a hitközséget és más keresztyén felekezeteket - rendhagyó történelemórákra került sor több soproni középiskolába. Egyik évben a Kút Alapítvány munkatársaival, majd a következő évben a Haver Alapítvány részéről zsidó fiatalok tartottak rendhagyó osztályfőnöki órákat soproni középiskolás diákok számára.

2004-ben Avner és Rachel Boskey izraeli messiáshívók szolgáltak meghívásunkra egy városi alkalmon, amely evangélizáció volt. A „Zsidó titok”-ról szólt és messiási dicséretet csendültek fel. Majd ebben az évben csatlakoztunk a Holokauszt 60. évfordulójára a soproni vasútállomáson elhelyezett emléktábla avatásához, amely a Magyar Evangéliumi Testvérközösség és a Wesley János Lelkészképző Főiskola kezdeményezése volt. A megemlékezésen keretében felolvastuk a 2002-es nyilatkozatunkat újra megerősítve azt. 2005-ben meghívásunkra a Netanyai Beth Asaph messiási gyülekezet vezetői David és Lisa Loden szolgáltak a városunkban. 2007-ben a Neológ zsinagóga helyén emléktábla avatásra került sor, és Pollák Miksa könyvének reprint kiadásának ünnepélyes bemutatóján működöttünk együtt. 2008-ban több jelentős esemény is volt. A Wr. Neustadt-i Ichthysz gyülekezetet vezetője, Helmuth Eiwen szolgált közöttünk, s erre az alkalomra meghívtuk a Zsidó Hitközség tagjait. A szolgálatát János evangélium 4,22-re építette fel: „Az üdvösség a zsidók közül ered” címmel. Utána szeretetvendégségben voltunk együtt. Ekkor mondta az elnök úr, Sándor Péter: „Mi zsidók érezzük, ha szeretnek minket...” Még ebben az évben közösen a Hitközség tagjaival ellátogattunk a Wr. Neustadt-i gyülekezet vasárnapi Istentiszteletére. Egy évvel később újra ellátogattunk hozzájuk egy közös kirándulás keretében.

Most már 2009-nél tartunk. Ekkor az áprilisi holokauszt megemlékezés keretében kezdeményeztük és a Hitközség bevonásával szerveztük meg a „Kislány a pokolban” című monodráma előadását a soproni a Berzsényi Dániel Gimnázium diákjainak. 2010-ben a város egyik jótékonyági sétájának célállomása volt az Ó-zsinagóga. A Hitközség felkérésére gyülekezetünk biztosította a héber dallamokat a látogatók számára. 2011-ben több eseményben is közreműködöttünk. Az Auschwitz Album kiállításán, mint hosztesz feladatokat ellátók, az Élet Menete Alapítvány Vagonkiállítás egy napjának házigazdái voltunk és kis megemlékezést vezettünk le azon a napon, valamint a Hitközséggel együtt

Sopron Város Önkormányzatát bevonva a hivatalos áprilisi városi megemlékezés programja lett a Liszt Ferenc Kulturális Központban a „Kislány a pokolban” monodráma előadása. Ennek az évnek őszén tartottuk Jubileumi és Hálaadó napunkat, amelyre a Hitközség számos tagja eljött az elnökük vezetésével. Még ebben az évben „Tabuk nélkül” címmel beszélgetést szerveztünk a Hitközség termében, ahol Fináli Gábor rabbi növendék, dr. Vladár Gábor református, Gabnai Sándor evangélikus lelkészek vettek rész Máté Ferenc domkos rendfőnök vezetésével. 2012-ben, a hanuka utolsó napját és advent vasárnapját egybekötöttük és „Ki a választott” címmel Helmuth Eiwen igei szolgálataival valósítottunk meg, majd szeretetvendégséggel zártuk. Ez az alkalom nagy hatást gyakorolt a zsidó és a keresztény testvérekre egyaránt.

2014 is egy mozgalmas év volt a zsidó keresztyén kapcsolatok területén. Az év első harmadában presbitertársam szervezett egy alkalmat a Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karán. „Beszéljünk róla...” interaktív pódiumbeszélgetés címmel. Itt az általuk készített „Szerelemből Auschwitzba” című film vetítését követően beszélgetésre került sor, a nézők és a jelenlévő szakértők, hitközségi elnök és a film alkotói között. Sikeres alkalom volt, közel 120 fő vett részt a vetítésen. Fontos itt megjegyezni, hogy jelentős anyagi támogatást adott a Hitközség a Szerelemből Auschwitzba című film megvalósításához. 2014 áprilisában élére álltunk a Menetelés az Életért program helyi szervezésnek. Ennek az országos programsorozatnak vált nyitóállomásává Sopron. Bevontuk ebbe a Hitközség mellett az Evangélikus Egyházat, az Adventista Egyházat és a Soproni Magyar-Izraeli Baráti Kört. A tübingeni német testvérek által indított mozgalom lényege: bocsánatkérés a holokauszt túlélők felé, és saját családjaikon belül a hallgatás leplének elmozdítása. 2014-ben került megrendezésre az „Elfeledett Soproniak” című kiállítás, amelynek anyaga könyvben is megjelent, s ennek kiadását anyagilag is támogatta a gyülekezetünk.

Általánosságban elmondható, hogy a Soproni Zsidó Hitközség általált szervezett minden ünnepen igyekszünk részt venni. A kántoruk megjelenéséig éveken át mi zenéltünk ezeken az alkalmakon. Az általuk szervezett Peszachra mindig elkísérjük őket Mosonmagyaróvárra, ahol Radnóti Zoltán rabbi összehívja a nyugat-dunántúliakat. Az évente megrendezésre kerülő Zsidó Vacsoraesteken is örömmel veszünk részt. A jelenleg havi egy pénteki sábbatot gyülekezeti tagjaink közül többen (2-3 fő) rendszeresen látogatják. 2015-ben éppen két nappal ezelőtt január 27-én este került sor a Nemzetközi Holokauszt Emléknapi alkalmából egy vetítésre a helyi mozi különtermében, amelyet szintén közösen szerveztünk a hitközséggel.

R.Z.- *Milyen biblikus vagy teológiai látásmód valósul meg a zsidó Hitközség és az Evangéliumi gyülekezet kapcsolatában?*

L.B.- Azt látom a közeledés erősebb a részünkről, de hisszük hogy az általunk közvetített krisztusi szeretet még inkább gyümölcsözővé teszi ezt a kapcsolatot.

R.Z.- *A szereteten túl, milyen ígékre tudunk alapozni ezzel kapcsolatban. Mi az, ami motivál?*

L.B.- Krisztus zsidó volt, zsidók közül származik az üdvösség. Nem tehetjük azt, hogy nem szeretjük őket, és nem akarnánk bevinni őket Isten Országába. Azt szeretnénk, hogy visszatérjenek az Atyához, és majd a Szent Szellem Isten megismerteti velük Jézust, mint Megváltójukat.

R.Z.- *Véleményed szerint a zsidó-keresztény kapcsolatok pozitív alakulására volt-e hatással valamely egyházi nyilatkozat?*

L.B.- A keresztény világ véleményének formálására bizonyára volt, de az enyémmre nem. Én már gyermekkoromban, ebben a szellemi légkörben nevelkedtem. Nekem a szüleim is így gondolkodtak. A mi kertünk összeért a zsidó temetővel Mezőladányban, és mi szerettünk gondozni, rendbe tartani a sírokat. Mikor néhányuknak sikerült hazatérni a nagy megpróbáltatásból, az én szüleim szeretettel befogadták őket. A nagypapám halász ember volt, mi halat adtunk a zsidóknak és ők pedig mindenféle élelmiszert biztosítottak a számunkra.

R.Z.- *Akkor a te jó tapasztalataid és bibliai ismereteid vezettek erre a látásmódra. Ismered az egyházi dokumentumokat ezzel a kérdéssel kapcsolatosan?*

L.B.- Tudom, hogy vannak, de nem tanulmányoztam ezeket az iratokat.

R.Z.- *Mit gondolsz a zsidók üdvözülnek-e Jézus Krisztus hitből fakadó elfogadása nélkül? Ha igen, milyen teológiai megfontolás alapján?*

L.B.- Jézus Krisztusban van az üdvösség. Ezt mi gyakran leszűkítjük, de ha nézzük az első szövetséget, hogy az állatok vére elfedte a bűnöket, jogos az ő megváltásuk, ha elfogadják valamilyen módon Jézus Krisztust. Nem értem, hogy Isten hogyan gondolkodik ebben, hogy hogyan győzi meg vagy bírja rá őket, de Jézus Krisztusban van az üdvösség és Istennek a gondja az, hogy hogyan érinti meg ezeket az embereket.

12. számú melléklet

A Soproni Evangéliumi Gyülekezet Nyilatkozata (2002)

Tisztelettel adózva az áldozatok emlékének: gyász, fájdalom és szégyen van a szívünkben, amikor kegyelettel megemlékezünk, arról a közel 600.000 honfitársunkról, s jelen esetben kiemelten arról az 1640 soproni áldozatról, akiket 1944. és 1945. között elpusztítottak zsidóságuk miatt.

A sötétség hatalmának órái voltak ezek, de sajnos nem előzmények nélkül való Sopron és Magyarország történelmének folyamán. Megölte őket a gyűlölet, melynek sajnos egyes forrásait megtalálhatjuk a Keresztény Egyház múltjában is: néhány korai egyházatya antijudaizmusa, a középkor keresztes hadjárati és az antiszemitizmus európai térhódítása formájában.

Gyász, fájdalom és szégyen van a szívünkben, mert a szeretetet hirdető keresztény egyházak képviselői - tisztelet a kivételnek - vagy tévelyegve azonosultak az antiszemita eszmékkel, vagy hallgatásukkal bűnrészesekké váltak.

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 155

Ezzel megcsúfolták az Örökkévaló Istent és keresztény hitünket. Tették mindezt annak a Jézusnak a nevében, aki maga is zsidó volt, akiben mi Izrael megígért Messiását és a Világ Üdvözítőjét tiszteljük, aki Rabbiként a Tórából azt tanította számunkra, hogy a második legfőbb parancs: „...*Szeresd felebarátodat, mint magadat!* „ (3Móz. 19,18 Márk ev. 12,31).

Továbbá: „*Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük, mert ez a törvény, és ezt tanítják a próféták.*” (Máté ev. 7,12)

Éppen ezért, mielőtt bármit is mondanánk, Dániel bibliai példáját követve, bűnbánattal járulunk az Örökkévalóhoz népünkért. Bár Dánielhez hasonlóan mi sem voltunk részesei a múlt bűneinek, de azonosulva elődeinkkel vele együtt mondjuk:

„*Vétkeztünk, és bűnbe estünk, megszegtük törvényedet, és lázadók voltunk, eltértünk parancsolataidtól és törvényeidtől. Nem hallgattunk szolgálóidra, a prófétákra, akik a te nevedben szóltak királyainkhoz, vezéreinkhez, elődeinkhez és az ország egész népéhez. Neked, URam, igazad van, nekünk pedig szégyenkezniünk kell még ma is; ...Mert nem a magunk igaz tetteiben, hanem a te nagy irgalmadban bízva visszük eléd könyörgéseinket. Uram, hallgass meg! Uram, bocsáss meg!...*” (Dániel 9,6-7; 18-19)

Bár a holtakat nem adhatja vissza, fájó hiányukat nem pótolhatja, és az okozott szenvedéseket nem teheti semmissé - mégis keresztényként úgy hiszünk, hogy bűnbánattal és bocsánatkéréssel tartozunk az Örökkévalónak, a Soproni és a Magyarországi Zsidó Hitközségek tagjainak: a túlélők és az elhunytak családtagjai felé.

Tudjuk és tapasztaljuk, hogy az antiszemitizmus szelleme ott lebeg országunk és városunk felett, éppen ezért a Soproni Evangéliumi Gyülekezet nevében kijelentjük, hogy minden tőlünk telhetőt megteszünk ezen gonosz szellemiség ellen, elsősorban Sopron városában a valódi Jézust és szeretetét hirdetve, s gyakorlati módon megmutatva minden embertársunknak.

Egyben - amennyiben erőnk, tehetségünk és képességünk engedi - szeretnénk felajánlani segítségünket, a Soproni Zsidó Hitközség számára.

Soproni Evangéliumi Gyülekezet

13. számú melléklet

2015.01.20. Sopron - Kutatási interjú Sándor Péterrel a Soproni Zsidó Hitközség Elnökével

R.Z.- *Hogyan alakult Soproni Zsidó Hitközség története a rendszerváltástól a napjainkig?*

S.P.- A magyar zsidóság kanosszajárása 1944-45-ben volt. Sopronban volt egy 56-os kanosszajárás is. A soproni zsidóságot nemcsak a holokauszt ritkította, hanem 56 is.

56-ban rengetegen elköltöztek a városból, mert a félelmekkel, az emlékekkel nem bírtak megbirkózni. Ez maga után vonta, hogy 1989-ben úgy látszott nincsenek zsidók a városban.

1945. után az antiszemitizmusnak az a formája élt, hogy nem kell beszélni a holokausztról, a kisajátításokról. Ez a hallgatás ideje volt. Felnőtt egymás után több generáció, akik otthon sem beszéltek erről. Én is a háború után születtem 3 évvel.

Úgy gondoltuk, amiről nem beszélünk, az nincs is. Pedig a leszármazotaknak kötelessége lett volna emlékezni, emlékeztetni. Ez elmaradt. 1989. után meg már nem volt kikkel és mivel.

Nem volt szakrális hely, zsinagóga. Pedig az Új utcai középkori zsinagóga egyenértékű a prágáival. 13. századi. A neológ zsinagógát lebombázták, az ortodox zsinagógát kisajátították. Nem volt kinek, kivel hitéletet élni.

1989-ben egy holokauszt túlélő képviselte a zsidóságot, Kornfein néni. Pedig Sopronban közel 2000 zsidó élt. Én 2000-ben jöttem a városba. Három szállodát igazgattam. Ha szóltak elmentem, ritkán összejöttünk. 2005-ben mentem nyugdíjba, megkerestek, úgy éreztem ez a 24. óra, hogy a zsidóság fennmaradjon Sopronban. Elvállaltam.

Ma van egy közösség, akik szakrálisan havonta pénteket tartanak. Megtartjuk az ünnepeket is. Békében élünk a városban.

A 70-es évfordulóra megjelentünk az *Elfeledett Soproniak* kiállítással, és ezzel rávezettük a soproni embereket, arra, hogy itt élt, alkotott egy olyan közösség, akik fontos részei voltak ennek a városnak. Bemutattuk az elhurcolt családok életét, lakhelyét, hétköznapi és ünnepnapjaikat. Mert vallom, hogy a túlélőknek a felelőssége az emlékeztetés, és hogy ez soha meg ne történjen újra.

R.Z.- *Napjainkban mekkora a zsidó közösség létszáma Sopronban?*

S.P.- Az imatermünkben a falra ki van írva: JÓ ZSIDÓNAK LENNI. Van imatermünk, az Önkormányzattól béreljük. Tóránk is van. Jó összejönni, találkozni. Újévtől kezdve minden ünnepet megünneplünk. Rabbink az nincs - ez Pestre koncentrálódik -, de van kántorunk. Mi kinyitottuk az ajtónkat, aki nem bánt minket, azt szeretjük. Vannak „ál zsidóink”, azaz barátaink, akik eljönnek hozzánk.

Ünnepenként 30-40-en, péntekenként 20-25-en jövünk össze. A MAZSI-HISZ idén elismerte a közösség építő munkánkat. Fontos rendezvényeink: Zsidó Vacsoraest, ez mintegy 100 főt mozgat meg. Kirándulások külföldre, olyan városok látogatása, ahol zsidó kötődéseket találunk.

Fontos, hogy az új generációnak, akik nem jártak templomba, nem beszélnek, nem imádkoznak héberül, legyen lehetőségük ennek a pótlására. Kevés a fiatal. Jesivák kellenének. Próbálunk a fiatalok felé nyitni.

R. Z.- *Milyen terveitek vannak a Hitközség jövőjét illetően?*

S. P.- Fiatalok bevonása. Iskolákba elmenni, beszélgetni. 15 éve vagyok

itt Sopronban, nem ismerem a régi zsidó familiákat, de skalpvadászként járom a családokat és kiderül, elmondják, hogy „a nagyanyám, az anyám zsidó volt”. Nem erőszakosan teszem, de így próbálok embereket behozni a közösségbe.

A másik út nehezebb: a város felé a bizalmat építeni kell.

Sok mindent elvettek, elpusztítottak. Mi nem vissza akarjuk ezeket követelni, hanem lojalitást, megértést, empátiát várunk. Rendezvényeinkre mindig meghívjuk a város potentátjait.

Az *Elfeledett Soproniak* kiállítás anyaga megjelent könyvformában is. Szerintem ez is a jövőnk.

R. Z.- *Milyen kapcsolatokat ápoltok a keresztény közösségekkel és ez a kapcsolat mennyire aktív?*

S. P.- Mi nagyon aktívak vagyunk. Elmegyünk az összes önkormányzati rendezvényre, ahova a történelmi egyházakat meghívják. Itt épülhet a kapcsolat a katolikus, az evangélikus és református vezetőkkel. Például a városplébános meghívott és egy pályázat ügyében a Hitközség támogatását, segítségét kérte. Persze mi is hívjuk őket a mártír megemlékezéseinkre, és más programjainkra.

Igazi barátság van a Soproni Evangéliumi Gyülekezettel. Tavasszal a Tübingeni németek akik, jöttek bocsánatot kérni a túlélőktől, ez közös programunk volt. Vagy a közös látogatás Wiener-Neustadt-i gyülekezetbe, ahol megtanultam, hogy a zsidóság Isten üzenete a népek felé.

Ferenc pápa most azt mondta, minden keresztény emberben ott van a zsidó.

R. Z.- *Más gyülekezetek?*

S.P.- Evangélikusok, Máté atya a domonkosoktól, velük jó a kapcsolat.

R.Z.- *Más kisebb egyházakkal, baptistákkal, metodistákkal, adventistákkal van kapcsolat?*

S. P.- Nincs.

R.Z.- *Mi a helyzet a Hit Gyülekezettel?*

S. P.- Hit Gyülekezet? Érződik, hogy jelentős az affinitásuk a zsidóság felé. Náluk nincs történelmi gyűlölet, mint a katolikusoknál.

R. Z.- *Mennyire hivatalosak vagy személyesek ezek a kapcsolatok?*

S. P.- Prágában békében közlekedhetnek ciccessel, és pajesszal a zsidók. Hegykőn a falunapon egy „bolond zsidó” ember kapedliben jelent meg, megverték. Ma Ausztriában él. Prágában, ha ilyen lenne, akkor karöltve az ország vezetői felvonulnának tiltakozásul, és mögöttük a tömeg. Nálunk...?

Én eljárók iskolákba beszélgetni a fiatalokkal.

- Az elnök úr bankár?- kérdezik.

- Nem, nyugdíjas vagyok.

- Az elnök úr miért nem megy Izraelbe, ha ott olyan jó?

- Mert én magyarul álmodom, beszélek. Ez a hazám.

Ez a tudatlanság a probléma, van még mit tenni. A fejek csak tisztulnak.

Az evangélikusoknak volt egy kiállítása 2014 ősszel: IMA AUSCHWITZ UTÁN. Ilyenekre van szükség!

R.Z.- *Reformátusok?*

S.P.- 2010-es Rotary sétánkon sok szeretettel fogadtak minket is, amikor a történelmi egyházak mutatták be magukat egymásnak.

Én 15 éve élek Sopronban. Sok barátom van. Zsidó és nem zsidó is.

14. számú melléklet

1. ábra. Tatai István paradox egzisztencia modellje³⁶⁰

Jelmagyarázat:

- Külső kör = A Jézusban nem hívó Izrael örök szövetsége. A kitört, de el nem vetett olajágak tragikus és reményteljes paradox egzisztenciája (Róm 9–11).
- Belső kör = A Jézus-Messiásban Izraellel megkötött és a pogányok felé megnyitott új szövetség (Jer 31,31–34; ApCsel 15,8–9; Ef 2,12–13), a Jézusban hívők közössége (Egyház), amely zsidókból és pogányokból áll.
- Olajfa = Izrael „saját” olajfája és szellemi identitása, a visszaoltásra váró „egész Izrael” eszkatológiai helye (Róm 11,23–27)
- Gyökerek = az „atyák öröksége” és Izrael egészének visszavonhatatlan ígéretei (Róm 11,23–27).
- Dávid-csillag a belső körben: zsidó identitással rendelkező Jézus-hívő „nemes olajágak”.
- Kereszt = a pogánykeresztyének: beoltott vadolajágak.

JEGYZETEK

¹ Messianic Jewish Bible Institute (MJBI)

² David Levine rabbi vezetésével, 1998-ban megalakult Budapesten a „*Halld Izrael*” messiáshívő zsidó gyülekezet, amely később a *Shalom* nevet vette fel. A közösség vezetője felkarolta Suha Katalin vezetésével megvalósuló szolgálatot, amely holokauszt túlélőknek szerveződött. A Békét a Nemzeteknek Alapítvány rendezvényeként havi egy alkalommal teadélutánokat rendeztek. Az un. „*Partikon*” alkalmanként 20-30 fő is megjelent. Az idősek fel-fel készültek az aktuális közéleti kérdésekben vagy irodalmi művekből. A fiatal segítők pedig bibliai üzenetekről gondoskodtak.

³ Tatai István: *Az egyház és Izrael*, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 193.o. „Időközben a rómaiak birodalmi antijudaizmusa a pogánykeresztyén közösségekbe és azok teológiai struktúráiba egyre inkább beszivárgott, így az Egyház fokozatosan elfelejtette Jézus zsidó identitását, és igyekezett felszámolni saját zsidó gyökereit is. A 70 és 135 közötti eseményekben pedig Isten végleges ítéletét és a zsidóság elvetését vélte felismerni. Ettől kezdve minden zsidósághoz való kapcsolódás túlhaladottá vált, így a zsidókeresztyén létforma is. A második század végére a fiatal Óegyház zsidósággal való szakítása véglegessé vált.”

vö. Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, *L'Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.)* Bp. 2011. 7.o. „A vallási alapú zsidóellenesség – újszövetségi talapzaton – a keresztény egyháztörténetben már sajnos igen korán, az ókeresztény szerzőknél előtűnik, természetesen nem csupán a fősodorhoz tartozó gondolkodóknál...”

⁴ Ennek jelei már a római gyülekezetnél jelentkeztek: „...Nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged.” Róm 11,18/b

⁵ vö. Nagy Antal Mihály: *Örök szövetség*, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 99-100. o.

⁶ „Miért nézed a szálkát atyádfia szemében, a magad szemében pedig miért nem veszed észre még a gerendát sem? Vagy hogyan mondhatod akkor atyádfiának: Hadd vegyem ki szemedből a szálkát! - mikor a magad szemében ott a gerenda. Képmutató, vedd ki előbb saját szemedből a gerendát, és akkor majd jól fogsz látni ahhoz, hogy kivehesd atyádfia szeméből a szálkát.” Mt 7,3-5

⁷ A személyes bevezetőben említett Partikon, valamint 2000-2014 között több holokauszt túlélővel illetve zsidó származású személlyel folytatott beszélgetés alapján ez a benyomás alakult ki bennem.

⁸ Zsidó teológusok a holokauszt helyett inkább a *Soá* kifejezést használják. Jelentése: katasztrófa, teljes pusztulás, megsemmisítés, kiirtás, csapás.

⁹ A behelyettesítő teológia Izrael Állam megalakulásával erőteljesen megkérdőjeleződött.

¹⁰ „Keresztyén magatartás a zsidókkal szemben” című nyilatkozat teljes szövege, Nagy Antal Mihály: *Örök szövetség*, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 357-360.o.

¹¹ 2. számú melléklet: *Nostra Ætate (Nr.4.)*

¹² Az egyetemes Lausanne Mozgalomhoz kapcsolódik, s annak speciális bizottsága a Lausanne Consultation on Jewish Evangelism (LCJE) - Konzultáció a Zsidó-Evangélizációról.

¹³ Lausanne Occasional Papers 7: Christian Witness to the Jewish People - <http://www.lcje.net/LOP7ChristianWitness.pdf>; 2015.02.07. 7:50

¹⁴ 3. számú melléklet: Willowbank Deklaráció (1989) - *A keresztyén evangélium és a zsidó nép*

¹⁵ MEÖT tanulmány: Zsinagóga és Egyház – Van-e antiszemitizmus a Bibliában? ; Ökumenikus tanulmányi füzetek 5. szám, Ökumenikus Tanulmányi Központ 1993. június

¹⁶ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 378.o.

¹⁷ vö. A Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 17.o. – „E megnyilatkozások, bár ma már könnyen hozzáférhetők mindenki számára, sokszor mégsem ismertek, még maguk a keresztyének között sem.”

¹⁸ Az un. „*ad hoc*” (eseti) elemzésnek nevezzük, amikor több módszert (kondenzáció-sűrités, kategorizáció-csoportosítás, interpretáció-értelmezés) is alkalmazunk együttesen a kutatási cél és a szöveg függvényében.

¹⁹ Bibliai nevek és fogalmak szótára, Primo Evangéliumi Kiadó, Bp. 2008. 85-86.o. illetve Balázs Károly: Újszövetségi szómutató szótár, Logos Kiadó, Bp. 1998. 186.o.

²⁰ A cigányság a parajmos vagy parrajmos (ejtsd: parajmosz) kifejezést használja. A cigány nyelv egyik balkáni dialektusából származik, magyarországi lovári alakja pharrajmos. Eredeti jelentése „elpusztítás, elnyeletés”. A kifejezés magyar megfelelője: roma holokauszt. A roma holokauszt cigány nyelvű elnevezései még a samudaripe (sa: mind, összes; mudaripe: gyilkosság) és a kali trash (kali: fekete; trash: félelem).

²¹ http://hu.wikipedia.org/wiki/Holokauszt#cite_note-1; 2014.11.23. 8:00

²² Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 8.o. „A zsidó–keresztény vallásközi párbeszéd kibontakozása szempontjából az 1945-öt követő szakasz egy új kezdet ideje”

²³ Nagypál Szabolcs: A vallásközi párbeszéd fundamentálteológiai megalapozása (1979-2004) Bp. 2009. 79.o. vö. 83.o. Jean-Marc Chappius Jézus és a samáriai asszony történetét elemző tanulmányában foglaltak szerint a vallásközi párbeszéd tíz lépcsőfokát a következőképpen határozhatjuk meg: 1) az előítéleteknek a meghaladása, 2) a hétköznapi beszélgetés, 3) az elvlasztó falaknak a ledöntése, 4) a közös nyelvnek a megtalálása, 5) a személyes találkozás, 6) a művészi vonatkozásoknak a működésbe hozása, 7) az egzisztenciális megérintettség, 8) a lelkeségi elmélyülés, 9) a tanúság, vagy bizonyágtétel, 10) végül pedig az elnémulás a misztérium előtt.

²⁴ Dobos Károly Dániel: A zsidó-keresztény párbeszéd „jeruzsálemi perspektívából”. Teológia 2011./1-2. XLV. 21.o.

²⁵ F. Brian Cox: Kiengesztelődés – <http://www.danielcsoport.hu/tanitasok/kiengesztelodes/>; 2015.01.21. 16:10

²⁶ Lausanne Occasional Paper No. 51- RECONCILIATION AS THE MISSION OF GOD, Lausanne Committee for World Evangelization in Pattaya, Thailand,

September 29 to October 5, 2004. Pdf dokumentum 11.o. - http://www.lausanne.org/wp-content/uploads/2007/06/LOP51_IG22.pdf; 2015.01.21. 16:20

²⁷ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 377.o.

²⁸ David J. Bosch: Paradigmaváltások a misszió teológiájában, Harmat – PMTI, Budapest, 2005. 38.o.

²⁹ Almási Tibor: A Bibliaértelmezés alapelvei, GyuRó Art-Press, Szokolya, 2010. 37.o.

³⁰ Johannes Gerloff: Átok alatt és Krisztustól elszakítva, Evangéliumi Kiadó, Bp. 2014. 15.o. „Az apostol éppenséggel választhatott volna egy feltételes módú alakot is (kívántam volna, kívánnám, kívánhatnám, ha...). De nem ezt tette. A kívánságát egy ténylegesen fennálló vágyként juttatja kifejezésre, ami a múltban született meg és egészen a jelenig tart. Szó szerint így kellene magyarra fordítani: »*Megszületett bennem (a múltban) a kívánság, (és egészen a jelenig él bennem).*«...»

³¹ Uo.16.o. „Az *eükhomai* szót legtöbbször »imádkozni«-val fordítják. Az *eükhe* főnevet akkor használják a Cselekedetek könyvében (18,18; 21,23), ha emberek fogadalom, ígéret vagy eskü által elkötelezik magukat Isten előtt.”

³² Uo.16-17.o.

³³ Almási Tibor: A Bibliaértelmezés alapelvei, GyuRó Art-Press, Szokolya, 2010. 26-27.o. – „A *διαθήκη* („akarattnyilvánítás”, „rendelkezés”) ...amelyet Isten adott nekünk teljesen és kizárólagosan az ő kezdeményezésére (mint amiként a hagyatékozó a végrendeletet), az ő feltételei és az ő kegyelme alapján. Nem azért, mert alkalmas, hasznos partnert látott bennünk, hanem annak ellenére, hogy jól tudta, kik vagyunk. Az ő egyetlen indítéka a megmagyarázhatatlan „mindennek ellenére” élő szeretet.”

³⁴ Eusebiosz: Egyháztörténet, Ókeresztény Írók IV. (III.5.3.), Szent István Társulat, Budapest, 1983. 98-99.o.

³⁵ Shlomo Drori/Jurek Schulz: Az Édentől a Paradicsomig IV. rész – A hirdetett Messiás, Mi történt a zsidókeresztényekkel? – <http://www.izrael-immanuel.net/?p=1302>; 2015.02.10. 09:00 „A héber minim szó szektákat jelent, de a kezdőbetűiből összerakható a „*názáreti Jézusban hívők*” kifejezés is”

³⁶ David Flusser: A judaizmus és a kereszténység eredete, VII. Birkhát Háminim; Múlt és Jövő kiadó, Bp. 1999. 485. o. „A *Birkhát Háminim* tehát a kereszténységnél korábbi időkre megy vissza. Eredetileg a szakadárók, hitehagyók és árulók – köztük a nem zsidó kormányzat kezére zsidókat juttatók – és azon hasonló gonosz emberek ellen fogalmazták meg, akik elkülönültek a zsidó közösségtől...”

³⁷ D. H. Stern: Az evangélium zsidóságának helyreállítása, Bridge Mission Society-Bp. 2005. 31.o.

³⁸ Eusebiosz Egyháztörténetében. Ókeresztény Írók IV.(IV.5.3.), Szent István Társulat, Budapest, 1983. 148.o. A következő listát közli: Az Úr testvére Jakab, Simeon, Jusztoz, Zakeus, Tóbiás, Benjamin, János, Mátyás, Fülöp, Szenekasz, Jusztoz, Lévi, Efrém, József és Júdás.

³⁹ A felkelés közepette azonban Akiva rabbi kijelentette, hogy Bar Kochba a Messiás – a IV. Móz 24,17 beteljesedése szerint: „Fölkel egy csillag Jákobból”. Mivel arámul a kochba szó csillagot jelent, Kosiba nevéből „Bar Kochba” lett, „a csillag fia”.

⁴⁰ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 193.o.

⁴¹ Gicz György: Törvényisztelet és messianizmus, Szent István Társulat, Budapest, 1993. 65.o.

⁴² Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 194.o.

⁴³ Jamie Cowen: Egy szomorú történet-Budapesten, a Messiási Zsidó Bibliaintézetben tartott előadásából /2002 - <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/egy-szomoru-tortenet/>; 2015.02.10. 11:10

⁴⁴ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 87.o. Behelyettesítés: az Egyház, mint Isten új partnere, leváltja Izraelt, s önmagát Isten új népének nevezi. Szuperszesszionalizmus = az Egyház felülmúlja Izraelt. Új Izrael-tan (Verus Israel): az Egyház önmagát tekinti az igazi Izraelnek, s ezzel egy időben örökli nevét és minden lelki kincsét. A modell szerint, mivel Izrael a vele kötött isteni szövetséget megszegte, Isten Izraelt véglegesen elvetette, és teljes örökségét az Egyháznak adta. Izrael tehát üdvtörténetileg a Krisztus-esemény után végérvényesen megszűnt. Ez a modell az Egyház korai századaitól kezdve uralkodóan elfogadott gondolatrendszer volt, és a keresztyén hagyomány egészét áthatotta. A II. vatikáni zsinatig ez a gondolkodás volt jellemző a római katolicizmusra, de erősen meghatározta a lutheranizmust is.

⁴⁵ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 239.o.

⁴⁶ Eusebiosz: Egyháztörténet, Ókeresztény Írók IV.(II.23.2. és 4.), Szent István Társulat, Budapest, 1983. 86.o. „...akit mindenki a legigazabb embernek tartott, mert egész életén át a legerényesebb és a legvallásosabb módon élt, [...] Az egyházat az apostolokkal együtt Jakab, az Úr testvére vette át, akit mindenki «Igaznak» nevezett az Úr idejétől kezdve mostanáig...”

⁴⁷ Gicz György: Törvényisztelet és messianizmus, Szent István Társulat, Budapest, 1993. 66.o.

⁴⁸ Magyar Zsidó Lexikon (szerk. Újvári Péter 1929. 486.o.) Kiűzetés címszónál – <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/0494.html>; 2015.02.10. 11:20

„1360 körül Nagy Lajos rendeletére kiűzték a zsidókat Magyarországból. [...] Egykorú tudósítás feljegyzi, hogy a királyt katolikus buzgalma ragadtatta erre a lépésre, mert a zsidókkal szemben térítési kísérletezése kudarcot vallott.” vö. Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp.1896. 14-15.o.

⁴⁹ Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon I. Pozsony, Kalligram, 2012. 260-261.o.

⁵⁰ Jamie Cowen: Sz'fárád (a spanyol zsidóság története) Budapesten, a Messiási Zsidó Bibliaintézetben tartott előadásából /2002 - <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/sz%C2%B4farad1-a-spanyol-zsidóság-tortenete/>; 2015.02.09. 12:50

⁵¹ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 377-378.o.

⁵² Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 239.o.

⁵³ **Jurek Schulz: A pietizmus befolyása a zsidókereszténység újjáéledésére Németországban, és a megsemmisítése a Harmadik Birodalomban** - <http://www.izrael-immanuel.net/?p=777>; 2015.02.09. 13:00

⁵⁴ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 194.o.

⁵⁵ Jurek Schulz: A pietizmus befolyása a zsidókereszténység újjáéledésére Németországban, és a megsemmisítése a Harmadik Birodalomban - <http://www.izrael-immanuel.net/?p=777>; 2015.02.09. 13:00

⁵⁶ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 125.o. (*eszkaton*=végső idők)

⁵⁷ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 305-306. o.

⁵⁸ D. Juster: Lehet-e egy keresztény antiszemita? Olajfa II. konferencián elhangzott előadásának hanganyagából /Bp. 2010.nov.20. - <http://eloige.hu/dr-daniel-juster-lehet-e-egy-keresztény-antiszemita/>; 2015.02.10. 14:50

⁵⁹ Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, I. köt. HARMAT-PMTI Bp.1995. 68.o. „diaszpórák” = újjászületett keresztények összegyűjtése helyi közösségi szinten, hogy így létrehozzák: „Isten gyermekeinek láncolatát az egész világon”

⁶⁰ Uo. 68-69.o.

⁶¹ Jurek Schulz: A pietizmus befolyása a zsidókereszténység újjáéledésére Németországban, és a megsemmisítése a Harmadik Birodalomban - <http://www.izrael-immanuel.net/?p=777>; 2015.02.09. 13:00

⁶² Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, I. köt. HARMAT-PMTI Bp.1995. 101.o.

⁶³ Forgács Gyula: A százéves Skót Misszió, Budapest, (Franklin Ny, 1941) 422-423. o.

⁶⁴ Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, I. köt. HARMAT-PMTI Bp.1995. 101.-102.o

⁶⁵ Forgács Gyula: A százéves Skót Misszió, Budapest, (Franklin Ny, 1941) 424. o.

⁶⁶ Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, I. köt. HARMAT-PMTI Bp.1995. 104.-105.o.

⁶⁷ Uo.110.o.

⁶⁸ Uo.112.o.

⁶⁹ Kádár Imre: Az Egyház felelőssége Izraelért – A magyar evangéliumi zsidó-misszió problémái,

Jó Pásztor Kiadás (1947) 3. o.

⁷⁰ Rejtett gyökerek a magyar talajban – Lichtenstein Izsák rabbi, <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/rejtett-gyokerek-a-magyar-talajban/>; 2015.02.09. 14:50

⁷¹ Két igazi izraelita életútja. Evangéliumi kiadó, Budapest, 2012. 8.o.

⁷² Uo. 9.o.

⁷³ Rejtett gyökerek a magyar talajban – Lichtenstein Izsák rabbi, <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/rejtett-gyokerek-a-magyar-talajban/>; 2015.02.09. 14:50

⁷⁴ Két igazi izraelita életútja. Evangéliumi kiadó, Budapest, 2012. 42.o.

⁷⁵ Kovács Ábrahám: Éliás Józsefről és Jó Pásztor Missziói Bizottság munkájáról című előadása – 2009. <http://archiv.evangelikus.hu/interju/dr.-kovacs-abraham-elias-jozsefrol-es-a-jo-pasztor-misszioid-bizottsag-munkajarol-beszelt;2015.02.09.15:00>

⁷⁶ *klasszikus premillenizmus*: „Millenniumnak vagy kiliazmusnak nevezzük azt az egyháztörténeti váradalmat, illetve tanítást, amely szerint a történelem még az új ég és új föld eljövetele előtt, de Krisztus parúziája után, egy ezer évig tartó üdvkorszakba torkollik, amelyben a megdicsőült Krisztus fog uralkodni a földön (Regnum Christi).” - Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 255. o. vö. Dale Moody: Az igazság szava, BTA jegyzet, é.n. 561-563.o.

⁷⁷ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 239.o.

⁷⁸ Uo. 266.o. és 267.o. „...a negyedik század végére az Egyház eszkatológiája elveszíti az Izraelhez kapcsolódó végidős látását, majd a kiliazmust hivatalosan is herezissé nyilvánítja.” valamint „Az Egyházra egy közel 1500 évig tartó Izrael-elfelejtettség (IsraelVergeßenheit) köszöntött, amelynek árnyéka egészen Auschwitzig nyúlt.”

⁷⁹ Dale Moody: Az igazság szava, BTA jegyzet, é.n. 563.o. – „...Konstantin ún. megtérése után szűnt meg a premillenizmus uralma a keresztyén eszkatológiában. Amikor a keresztyénség a római birodalom hivatalos vallása lett, általánosságban úgy érezték, hogy megérkezett a millennium.”

⁸⁰ Gantner B. Eszter: A zsidó élet a török hódoltság után: a 17. századtól a 19. század elejéig, JMPoint Akadémia jegyzet,2009. 1-2.o. összevetve Hosszú Gyula: Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról, Pedellus Tankönyvkiadó Kft, Debrecen, 2002. 51-52.o. A bécsi udvar által - az adó kivetése miatt is - elrendelt népszámlálás, a Conscriptio Judaeorum csak 30 megyére terjedt ki, de mégis valamiféle, hozzávetőleges képet ad arról, hány és milyen származású zsidó élt a 18. században Magyarországon:1735-ben körülbelül 2500 zsidó családfő élt Magyarországon, s 358 közülük már 1700 előtt ott is született. Több mint 42%-uk Csehországból, Morvaországból és egyéb osztrák tartományokból érkezett, 11%-uk Lengyelországból. (Lengyelország harmadik felosztását követően Galícia végképp a Habsburg birodalom részévé válik.) A növekvő bevándorlás és a természetese szaporulat miatt 1787-ben már kb. 80.000 főnyi zsidóság élt Magyarországon, 1805-ben pedig már közel 130.000 fő.

⁸¹ Moses ben Semuél Szófer/Frankfurter (1762-1839) a magyarországi ortodoxia legnagyobb hatású vezetője, a konzervativizmus atyja; pozsonyi rabbi

⁸² „A jesiva Babylóniában a Misna tanulmányozásának, magyarázatának, megvitatásának tudós intézménye volt, nem iskola, inkább Akadémia. .... A jesiva szó jelentése ‘ülés’, ‘(tudományos) ülésezés’.”- Komoróczy Géza: A zsidók története Babylóniában, 8.o. <http://www.hebraisztika.hu/attachments/00000137.pdf;2015.02.06.14:15>

⁸³ Gantner B. Eszter: A zsidó élet a török hódoltság után: a 17. századtól a 19. század elejéig, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009. 2.o.

⁸⁴ Lat. *receptio* jelentése: „bevétel”, „befogadás”. *Religio recepta status* – „bevett vallás”: az adott egyház vagy vallási közösség kollektív jogainak törvénybe iktatása. (1895. évi XLII. tc.)

⁸⁵ A *felvilágosult abszolutizmus* lényege, hogy az uralkodók abszolutisztikus eszközökkel - vagyis a rendi gyűlések összehívása nélkül - rendeletekkel uralkodtak, melynek során a felvilágosodás jegyeit magukon viselő, modernizációt szolgáló, és a fejlettebb nyugati hatalmak gazdaságának utolérését célzó reformokat vezettek be országaikban.

⁸⁶ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon I. köt.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 865-866.o.

⁸⁷ Erre az időszakra datálható a Skót Zsidó misszió megindulása Budapesten. vö. Anne-Marie Kool: *Az Úr csodásan működik*, I. köt. Harmat-PMTI Bp. 1995. 101-102.o. ill. Forgács Gyula: *A száz éves Skót Misszió*, Budapest, (Franklin Ny,1941) 422-424.o.

⁸⁸ Hosszú Gyula: *Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról*, Pedellus Tankönyvkiadó Kft, Debrecen, 2002. 54.o. ill. http://hu.wikipedia.org/wiki/A_magyarorsz%C3%A1gi_zsid%C3%B3k_t%C3%B6rt%C3%A9nete; 2015.02.06. 15:00

⁸⁹ „Magyarok vagyunk és nem zsidók, nem külön nemzetbeliek, mert mi csak akkor vagyunk külön vallásfelekezet, midőn imaházainkban köszönetünket és legbensőbb hálánkat intézzük a Mindenhatóhoz, a hazára és reánk is árasztott kegyelméért, de az élet minden egyéb viszonyban honfiak, csak magyarok vagyunk.(A magyarországi és erdélyhoni zsidók képviselőjének kiáltványa 1848. március 17.)

⁹⁰ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon I. köt.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 1121-1122.o. „Pozsonyban 1848.március 17-én este 9 óra tájt az összeverődött tömeg megtámadta a Vártelek zsidó negyedének üzleteit”; továbbá 1144-1153.o. - 1848. április 23-24-én újabb incidensre került sor.

⁹¹http://hu.wikipedia.org/wiki/A_magyarorsz%C3%A1gi_zsid%C3%B3k_t%C3%B6rt%C3%A9nete; 2015.02.06. 15:00

⁹² Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II. köt.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 14.o. vö. uo. 29.o.

⁹³ *Az emancipáció jelentése*: az ókori Rómában a fiú felszabadul az atyai hatalom alól. Az újkori politikai nyelvben először az ír és angol katolikusok egyenjogúsítására használt fogalom volt. A zsidóságra vonatkoztatva csak a 19. század 30-as 40-es éveiben terjedt el.

⁹⁴ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II. köt.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 90.o.

⁹⁵ Hosszú Gyula: *Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról*, Pedellus Tankönyvkiadó Kft, Debrecen, 2002. 63.o.

⁹⁶ 1868.december 14-én az országos izraelita gyűlés 220 megválasztott képviselője – ebből 88 ortodox és 128 neológ – a pesti Vármegyeház dísztermében gyűlt össze a megnyitó ünnepségre.

⁹⁷ Gantner B. Eszter: *Küzdelem az asszimilációért és ellene*, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009. 8.o.

⁹⁸ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II. köt.* Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 110.o.

⁹⁹ Uo. 115.o.

¹⁰⁰ A reform, haladó vagy kongresszusi irányzat a neológ megjelöléssel honosított meg hazánkban.

¹⁰¹ Sulchan Aruch: Yosef Karo (1488-1575) „Terített asztal” című művét Safedben írta 1563-ban, Velencében 1565-ben jelent meg. A judaizmus rendszeres törvény- és szertartáskönyve (vallástörvényi kódex), amely a zsidó életvitelt szabályozza. http://www.kislexikon.hu/sulchan_aruch.html#ixzz3O1Zbsv5H; 2015.02.06. 16:10 ill. http://en.wikipedia.org/wiki/Shulchan_Aruch; 2015.02.06. 16:10

¹⁰² Gantner B. Eszter: Küzdelem az asszimilációért és ellene, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009. 9.o.

¹⁰³ *status quo ante* jelentése: „legyen, amint eddig volt” - 1867 előtti állapotokat és irányvonalat látták helyesnek

¹⁰⁴ http://hu.wikipedia.org/wiki/Egys%C3%A9ges_Magyarorsz%C3%A1g_i_Izraelita_Hitk%C3%B6zs%C3%A9g; 2015.02.06. 16:20

¹⁰⁵ Gantner B. Eszter: Küzdelem az asszimilációért és ellene, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009. 10.o.

¹⁰⁶ Ezekben a vészterhes időkben jutott hitre Lichtenstein Izsák tápiószzelei rabbi Jézusban, mint Izrael messiásában. Mivel a rabbi meglepetten olvasta olyan keresztények írásait, akik Krisztus nevében ellene mondtak az antiszemitizmusnak és a zsidó nép védelmére keltek. E keresztények között volt a híres Biblia tudós, Franz Delitzsch is, aki a lipcsei egyetem professzora volt és kitűnő védőiratot írt, amiben kimutatta, hogy a zsidók semmilyen körülmények között sem használhatnak vért a páskájuk elkészítéséhez. Ebben az iratban számos újszövetségi idézet is szerepelt, ami felkeltette Lichtenstein Izsák érdeklődését. Lichtensteint meglepték az olyan kijelentések, amelyek Krisztus üzenetét a minden embernek szóló élet és szeretet üzeneteként jellemezték. vö. Rejtett gyökerek a magyar talajban – Lichtenstein Izsák rabbi, <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/rejtett-gyokerek-a-magyar-talajban/>; 2015.02.09. 14:50

ill. Két igazi izraelita életútja. Evangéliumi kiadó, Budapest, 2012. 8-9.o.

¹⁰⁷ „Zsidóellenes javaslatok persze addig is előfordultak. Istóczy például már 1878-ban Palesztinába deportáltatta volna a magyar zsidókat. [...] A perből nemzetközi szenzáció kerekedett. Később sokan mondták, hogy Tiszaeszlár tulajdonképpen az 1895-ös francia Dreyfus-per főpróbája volt.” http://www.magyarzsido.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=26:antiszemitizmus-vervadak-&catid=4:antiszemitizmus-holokauszt&Itemid=4; 2015.02.06. 16:00

¹⁰⁸ http://hu.wikipedia.org/wiki/Orsz%C3%A1lgos_Antiszemita_P%C3%A1rt; 2015.02.06. 16:10

¹⁰⁹ Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon II. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 258-259.o.

¹¹⁰ Uo. 273.o.

¹¹¹ Uo. 275.o.

¹¹² Gantner B. Eszter: Az illúzió kora, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009. 3-4.o.

¹¹³ „A cionizmus a 19. század második felében elindult zsidó nemzeti mozgalom és ideológia, amelynek célja egyrészt a történelmi Izrael területén egy zsidó állam megalkotása, illetve helyreállítása, másrészt a zsidó érdekek védelme a világ más országaiban.” - <http://hu.wikipedia.org/wiki/Cionizmus>; 2015.02.06. 16:50

¹¹⁴ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Cionizmus>; 2015.02.06. 16:50

¹¹⁵ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* II. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 289-293.o.

¹¹⁶ Gantner B. Eszter: *Az illúzió kora*, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009. 4.o.

¹¹⁷ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* II. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 328-330.o. vö. uo. 1119.o.

¹¹⁸ Hosszú Gyula: *Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról*, Pedellus Tankönyvkiadó Kft, Debrecen, 2002. 64.o.

¹¹⁹ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* II. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 348-349.o. és http://hu.wikipedia.org/wiki/A_magyarorsz%C3%A1gi_zsid%C3%B3k_t%C3%B6rt%C3%A9nete; 2015.02.06. 15:00

¹²⁰ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* II. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 355.o. és 360-361.o. - Kun Béla kijelentése: „Nem vagyok zsidó, hanem kommunista.” valamint „Frankl Adolf, az orthodox Központi Iroda elnöke, Hortynak 1919-ben: Akik bolsevisták voltak, azok már nem tartoznak a zsidósághoz.”

¹²¹ Tény hogy a Tanácsköztársaság vezetői között több zsidót találunk, de az is tény, hogy eleinte annak leverésére szerveződő fehérek között, az úgynevezett szegedi tisztí különítmény 72 tagja közül tizenötön voltak zsidók. - <http://www.zsido.hu/tortenelem/magyarzs.htm>; 2015.02.06. 14:40

¹²² Gantner B. Eszter: *Az illúzió kora*, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009. 5-6.o.

¹²³ http://hu.wikipedia.org/wiki/A_magyarorsz%C3%A1gi_zsid%C3%B3k_t%C3%B6rt%C3%A9nete; 2015.02.06. 15:00

¹²⁴ Lakompak (Lackhenbach), Kis-Marton (Eisenstadt), Kabold (Kobersdorf), Német-Keresztúr (Deutschkreutz) és Nagy-Marton (Mattersdorf, 1924-től Mattersburg)

¹²⁵ Grüll Tibor: *Arcképvázlat Pollák Miksáról és Pap Károlyról*, Soproni Szemle 1995. XLIX. évf.1. szám 79.o.

¹²⁶ Raab Márton: *Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből*, Soproni Szemle 1957. XI. évf. 3-4. szám, 244.o. vö. Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* I. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 1034.o.

¹²⁷ Pollák Miksa: *A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig*, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 232-233.o. „Ezzel a jelenséggel már egyszer találkoztunk a soproni zsidók történetében. A Nagy Lajos által száműzött zsidók Német-Újhelybe telepedtek le; 130 év múlva pedig a német-újhelyi zsidók — tán épen az elűzöttek utódai — Sopronba vonulnak. Az említett öt közösség Köpcsény és Boldogasszony közösségeivel együtt az ún. «Hét községet» képezték. Az utóbbi két községből viszont nem telepedtek le Sopronban.”

¹²⁸ Uo. 230.o. „... Igaz ugyan, hogy Sopron városa, mint már annyiszor megtette, most megint megpróbálta, hogy nem lehetne-e a gyorsan haladó időnek kerekébe belekapaszkodni; de bizony minden igyekevése hiábavalónak bizonyult. A város tanácsa és közönsége 1840-ben a királyhoz «recursus»-t intéz a zsidóknak a szabad királyi városokba való beeresztése ellen.”

¹²⁹ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* I. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 1124.o. „Napokon át tartó zavargásokról, a zsidók kiűzését követelő népgyűlésekről van tudomásunk... sok városból, Nyugat-Magyarországról köztük Sop-

ronból is. Sopronban a magisztrátus határozatban szólította fel a zsidókat, hogy 3 napon belül hagyják el a várost, ide Pozsonyból kellett kivezényelni a katonaságot... vö. Uo.1126.o. A nyugat-magyarországi atrocitások és a kártevés megakadályozása miatt Szemere Bertalan belügyminiszter két kormánybiztost nevezett ki teljhatalommal. Csáky László és Széll József többek közt Sopron megyére és Sopron városára is kiterjedt. A kormánybiztosok a vétkeseket lefogatták, de a helyi polgárok erős követelése a zsidók kiűzésére nem csillapodott, így csak időhúzást célzó tárgyalásokat folytattak azt remélve, hogy a „vihár” előbb-utóbb lecsendesedik. vö. Berstein Béla: 1848 és a magyar zsidók, Magyar Zsidó Könyvtár Kiadóvállalat, Budapest, (é.n. 1906?) 5.o. „...Nem kaptak tehát a magyar zsidók egyenjogúságot, hanem jött rájuk e helyett más: üldöztetés országszerte. Nem jön számításba oly ártatlan tüntetés, mint Sopronban és Pécsen volt...”

¹³⁰ Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 237.o

¹³¹ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 35.o. vö. 1855-ös dátummal jelzi ezt az információt Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 236.o-án.

¹³² <http://www.danielcsoport.hu/irasok/a-zsidok-tortenete-sopronban/>; 2015.02.06. 16:30

¹³³ *Chevra Kadisa* (Szent Egylet): súlyos betegéknél való virrasztásról és a halottak eltemetéséről gondoskodik.

¹³⁴ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 38.o. – 182 fő adózó, ebből 89 kereskedő, 26 iparos, 15 értelmiségi, 12 házaló, 11 magánzó, 10 alkusz, 4 vendéglátóiparban dolgozó, 2 ügynök.

¹³⁵ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle, 1957. XI. Évf. 3–4. szám.245-246.o. „Az 1876-os kongresszus után az anyahitközség a „*Fortschritt*”, neológ irányzatot választja. Először egy Éliás nevezetű tanító végzett rabbi funkciókat. Első és egyben utolsó rabbijukat 1894-ben választják meg.”

¹³⁶ Tárkányi: Elfeledett Soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 49.o. - 1873-ban váltak ki 48 fővel és ekkor választották Grünvald Manót rabbinak.

¹³⁷ Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 244.o. ; Magyar Zsidó Lexikon *Almemor* címszó: „centrálisán elhelyezett, körülkerített és néhol kupolával fedett emelvény a zsinagógában, amely eredetileg kizáróan a Tóra-felolvasás céljaira szolgált. ...A haladó hitközségek az ősi szokástól eltérően a frigyszekrény tövében helyezik el.”

¹³⁸ Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 245.o.

¹³⁹ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 39-40.o. (Pollák M. 246.o. – Más felekezeti népiskolákat látogató izr. tanulók száma kb. 50 fő. Középiskolákban 124 fő, kereskedelmi akadémián és felsőbb leányiskolában 39-39 fő.)

¹⁴⁰ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle, 1957. XI. Évf. 3–4. szám. 245.o. 64.000 ft-os költséget ír. A 23.800 ft valamint az 1910-es Pap rét 26. szám alatti 40.000 ft-os fejlesztés együtt kb. 64.000 ft.

¹⁴¹ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 51.o. (Pollák M. 242.o.: „...részben az anyahitközségi tagoktól kapott támogatás által.”)

¹⁴² Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 248-249.o.

¹⁴³ Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 249-250.o.

¹⁴⁴ Grüll Tibor: Arcképvázlat Pollák Miksáról és Pap Károlyról, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 80.o.

¹⁴⁵ Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon II. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 92.o. vö. Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 241.o.

¹⁴⁶ Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1896. 250.o.

¹⁴⁷ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle, 1957. XI. Évf. 3–4. szám. 263-264.o. vö. Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 51.o. – 1929-ban a Talmud Tóra 3 tanítóval és 80 növendékkel rendelkezett.

¹⁴⁸ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 51-53.o. - 1929-ben hallgatóik száma kb. 50 fő

¹⁴⁹ Uo. 41.o.

¹⁵⁰ G. Szende Katalin: „Ember az embertelenségben” Interjú Weinberger Ernővel, a háború előtti utolsó soproni zsidó tanítóval, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 61.o.

¹⁵¹ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 53.o. és 58.o. - Horváth Zoltán: „Civitas Fidelissima.” In: Turbuly Éva (szerk.): „Magyarok maradtunk” 1921-1996. (Konferencia a soproni népszavazásról Sopron, 1996. december 12.) Soproni Szemle kiadványai Új sorozat 20. A 45. o.-n: „A soproni 2460 lélekszámú zsidóság Magyarországra szavaz - nyilatkozott a rabbi -, mert szerinte üldözésük Magyarországon csökkenőben van, viszont Ausztriában a baloldal visszaszorításával emelkedni fog. Véleményüket a bécsi rabbi felhívására sem változtatták meg. Ismeretes, hogy az ortodox hitűek hűségnyilatkozatot is tettek.”

¹⁵² Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon II. köt. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012. 420-421.o. ill. Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és - rendeletek, 1920–1944, 141.o. 1. táblázat

1920. évi XXV. törvénycikk a tudományegyetemekre, műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiára való beiratkozás szabályáról. - http://haver.hu/wp-content/uploads/2014/02/Karsai_Laszlo_A-Magyarorszag_i_zsidotorvenyek.pdf ; 2015.02.06. 15:15

¹⁵³ C. Rittner-S.D.Smith-I. Steinfeldt (Szerk.): A holokauszt és a keresztény világ, Egyházforum Kiadó-Balassi Kiadó, Bp-Pécs, 2009. 49.o. – A törvény eltörléséről 1928.március 1-én döntött a felsőház. (1928.XIV.tc.)

¹⁵⁴ G. Szende Katalin: „Ember az embertelenségben” Interjú Weinberger Ernővel, a háború előtti utolsó soproni zsidó tanítóval, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 58.o.

¹⁵⁵ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle 1957. XI. Évf. 3–4. szám, 246.o.

¹⁵⁶ G. Szende Katalin: „Ember az embertelenségben” Interjú Weinberger Ernővel, a háború előtti utolsó soproni zsidó tanítóval, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf.1. szám. 57-58.o. és 61.o.

¹⁵⁷ http://hu.wikipedia.org/wiki/Zsid%C3%B3k_Sopronban; 2015.02.06. 17:15

¹⁵⁸ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle 1957. XI. Évf. 3–4. szám, 246.o.

¹⁵⁹ A jogszabály alól mentesültek az első világháborúban és az ellenforradalomban különböző érdemeket és kitüntetések szerzett zsidók, a hősi halottak özvegyei és gyermekei, az 1919 augusztusa előtt kitértek, valamint ezek gyermekei, amennyiben nem tértek vissza a zsidó vallásra. http://hu.wikipedia.org/wiki/Zsid%C3%B3k_holokauszt_Magyarorsz%C3%A1gon; 2015.02.06. 16:45

¹⁶⁰ Randolph L.Braham: Magyarország keresztény egyházai és a holokauszt Magyarországon I. <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/randolph-l-braham-1/>; 2015.02.06. 17:15

¹⁶¹ Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és - rendeletek, 1920–1944, 157.o. 3. táblázat, http://haver.hu/wp-content/uploads/2014/02/Karsai_Laszlo_A-Magyarorszag_i_zsidotorvenyek.pdf; 2015.02.06. 15:15

¹⁶² Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig (A nyugat- és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 40.o.

¹⁶³ Egy soproni zsidó család vázlatos története 1946-ig. 5.o. <http://sopronanno.hu/sites/default/files/dokutar/egy-soproni-zsido-csalad-vazlatos-tortenete-1946-ig-sopronanno-dokutar.pdf>; 2015.02.06. 18:05 vö. Polák M.: A zsidók története Sopronban, reprint kiadás, Szép Sopronunk Kft. Sopron, 2007. Szubjektív előszóban, valamint 7. számú melléklet: Kutatási interjú Gabnai Sándor evangélikus esperessel - 2015.01.20. Sopron

¹⁶⁴ 9. számú melléklet: Kutatási interjú Dr. Vladár Gábor református lelkésszel - 2015.01.26. Sopron

¹⁶⁵ A törvény egyebek között a házasságkötést és a nemi kapcsolat létesítését tiltotta a zsidók és a nem zsidók között.

¹⁶⁶ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 61.o. és 73.-75.o.

¹⁶⁷ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle 1957. XI. Évf. 3–4. szám, 246.o.

¹⁶⁸ G. Szende Katalin: „Ember az embertelenségben” Interjú Weinberger Ernővel, a háború előtti utolsó soproni zsidó tanítóval, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf.1. szám. 61-62.o.

¹⁶⁹ Becht Rezső (Sopron, 1893–1976): (keresztény) író, műfordító. Verseit és elbeszéléseit magyar és német nyelven írta. Áprily Lajos több versét fordította németre. - Magyar Életrajzi Lexikon: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/01337.htm>; 2015.02.06. 17:45

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 171

¹⁷⁰ Becht Rezső Levelek Európából (1945.XII.27. részlet) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám, 69.o.

¹⁷¹ Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig (A nyugat- és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 38-39.o.

¹⁷² http://hu.wikipedia.org/wiki/Zsid%C3%B3k_Sopronban; 2015.02.06. 18:15

¹⁷³ Becht Rezső Levelek Európából (1945.XII.27. részlet) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám, 70.o.

¹⁷⁴ G. Szende Katalin: „Ember az embertelenségben” Interjú Weinberger Ernővel, a háború előtti utolsó soproni zsidó tanítóval, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf.1. szám. 62.o.

¹⁷⁵ A köznapi nyelven Menza-épület vagy Kollégium félig kész egyetemi épület volt, a Jacobi Szivarkapapírgyár helyén, a Nándor fasoron, a mai Ady Endre út 5. sz. alatt.

¹⁷⁶ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle 1957. XI. Évf. 3-4. szám, 249-250.o.

¹⁷⁷ Egy soproni zsidó család vázlatos története 1946-ig, 11.o. Lábjegyzetben: Az út leírását lásd még Németh Alajos: Sopron könnyes-véres dátumai. Sopron,[1993]. - Szerinte voltak megdöbben és együtt érző keresztények. vö. Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig c. tanulmányával, Szita Szabolcs:

Halálérőd, Kossuth-ÁKV, Budapest, 1989. - beszámol a szélsőjobboldaliak túlkapásairól. <http://sopronanno.hu/sites/default/files/dokutar/egy-soproni-zsido-csalad-vazlatos-tortenete-1946-ig-sopronanno-dokutar.pdf>; 2015.02.06. 18:05

¹⁷⁸ Becht Rezső Levelek Európából (1945.XII.27. részlet) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám, 70.o.

¹⁷⁹ Sopronból 1857 személyt szállítottak el:1803 zsidót és 54 kikeresztelkedettet. Munkaszolgálatra vittek: 286 zsidót,10 kikeresztelkedettet. Internáltak:40 zsidót. Összesen elpusztult 1532 fő:1495 zsidó, 17 kikeresztelkedett. Visszatértek 325-en: 308 zsidó, 37 kikeresztelkedett. A fenti adatokból hiányoznak azok, akiket 1945 első felében gettóztak be az új Tanítóintézet földszintjén; őket nem deportálták. http://hu.wikipedia.org/wiki/Zsid%C3%B3k_Sopronban; 2015.02.06. 18:15

¹⁸⁰ „És egy szép nap SS-tisztek jelentek meg és felolvastak egy csomó nevet (ez a Menzában volt) köztük a mienkét is, [...] De rajta volt a listán a rabbi, a hitközségi elnök, meg ilyen — idézőjelben — előkelőségek,... Amint később kiderült, az úgynevezett Kasztner-csoport volt a lista összeállítója.” - Egy soproni zsidó család vázlatos története 1946-ig, 11.o. <http://sopronanno.hu/sites/default/files/dokutar/egy-soproni-zsido-csalad-vazlatos-tortenete-1946-ig-sopronanno-dokutar.pdf>; 2015.02.06. 18:05

¹⁸¹ Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig (A nyugat- és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 38. és 45.o. vö. Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle 1957. XI. Évf. 3-4. szám, 249-251.o.

¹⁸² Becht Rezső Levelek Európából (1945.XII.27. részlet) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám, 71.o. – „A kórházból társzekerekre dobálva hozták a nagybetege-

ket, frissen operáltakat. Az egyik szekéren széttárt karokkal, lelógó lábakkal Emil Scheffer feküdt, az európai híró művészettörténész; mellette Hernfeld-néni ült gazebe csavart karokkal, mert felvágta ereit, mint annyi más sorstársa. ...Késődélután lett, mire az utolsó osztag is elindult a pályaudvar felé, ahol 70–70 embert préseltek egy-egy forróasztól izzó marhavagonba. Aztán lassan elindultak a vonatok rettenetes terhükkel a rettenetes cél felé. Minden vagon tetején egy-egy kakastollas csendőr állt szétvetett lábakkal, lövésre kész puskával az almazöldesti ég háttére előtt. Az állomás előtt pedig százegynéhány üres gyermekkocsi – „elhagyott zsidó javak” – hirdette egy embertelen eszme diadalát.”

¹⁸³ Becht Rezső Levelek Európából (1945.XII.27. részlet) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám, 72.o.

¹⁸⁴ [http://www.hdke.hu/emlekezés/embermentok/embermentok-nevsora/](http://www.hdke.hu/emlekezés/embermentok/embermentok-nevsora;); 2015.02.06. 18:30

¹⁸⁵ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 80.o.

¹⁸⁶ Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig (A nyugat- és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 46.o. „A munkaszolgálatosok száma mintegy 100 fő volt, közülük 70 tért haza. Csatkai Endre művészettörténész a kópházi munkaszolgálatból csodával határos módon szabadult.”

¹⁸⁷ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből - A felszabadulás után, Soproni Szemle 1957. XI. Évf. 3–4. szám, 252.o.

¹⁸⁸ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 81.o.

¹⁸⁹ G. Szende Katalin: „Ember az embertelenségben” Interjú Weinberger Ernővel, a háború előtti utolsó soproni zsidó tanítóval, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 62.o.

¹⁹⁰ Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 84-88.o.

¹⁹¹ Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből - A felszabadulás után, Soproni Szemle 1957. XI. Évf. 3–4. szám, 252.o.

¹⁹² Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014. 88.o.

¹⁹³ Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig (A nyugat- és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám. 46.o.

¹⁹⁴ <http://www.danielcsoport.hu/hirek/hataroko-a-soproni-zsidosag-eleteben/>; 2015.02.06. 18:50

¹⁹⁵ 13. számú melléklet: Kutatási interjú Sándor Péter Soproni Zsidó Hitközség elnökével - 2015.01.20. Sopron

¹⁹⁶ F. Brian Cox: Kiengesztelődés – <http://www.danielcsoport.hu/tanitasok/kiengesztelodes/>; 2015.01.21. 16:10

¹⁹⁷ World Council of Churches (WCC)

¹⁹⁸ Kránitz Mihály: Egyházak testvéri társulása - http://www.familiamagazin.hu/cikk/2008.augusztus-szeptember/egyhaziak_testveri_tarsulasa/; 2015.02.11. 10:20

¹⁹⁹ Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, Zsigmond Király Főiskola (ZSKF) 2013 tavasz dialógus 1 jegyzet, 3.o. vö.

Magyar Katolikus Lexikon II. köt, Szent István Társulat. Bp. é.n. 852.o.; Egyházak Világtanácsa címszó: „A kat. egyh. megfigyelői először 1961-ben vettek részt az EVT nagygyűlésén. 1965-ben közös munkacsoportot hoztak létre, mely főként az egyházak egysége, a közös tanúságtétel, az igazságosság, a fejlődés és béke témaköreivel foglalkozott.”

²⁰⁰ 1 számú melléklet: *Seelisbergi 10 pont*

²⁰¹ vö. Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 357.o. - Az amsterdami tanácskozás fő témája kitűnő alapot biztosított volna arra, hogy a dokumentum a zsidókérdést Isten üdvterve témakör tárgyalása közben elemezze, azonban erre „csak” a legkülönbözőbb kérdések között került sor.

²⁰² Részletek a dokumentumból vö. A teljes szöveg megtalálható Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 357–360.o.

²⁰³ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 361.o.

²⁰⁴ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 364-366.o. és 369-371.o. vö. Református Egyház VI évf.20. sz.i.c. 9.o.

²⁰⁵ Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, ZSKF 2013 tavasz dialógus 1 jegyzet, 6.o.

²⁰⁶ Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 89-103.o.

²⁰⁷ Zsidó gondolkodók köreiben a XIX. század végén és XX. század első felében jelent meg újra az un. „kettős szövetség vagy két üdv út” elgondolás Maimonidész (1135-1204) alapján, amely mára már keresztény teológusok egyes köreiben is elfogadottá vált. Ezen elgondolás szerint a zsidók a jelen korszakban az Ábrahám-i és Sínai szövetséghez való hűségük alapján nyernek üdvösséget, így nincs szükségük a keresztyén evangéliumra.

²⁰⁸ A Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 105-113.o.

²⁰⁹ *prozelitizmus* jelentése: Méltatlan indíték és elvetendő eszköz a fizikai erőszak, az erkölcsi kényszer, a pszichikai nyomás, anyagi előny biztosítása, mindenféle szűk-séghelyzet, gyengeség, hiányzó műveltség kihasználása, az embernek szabad akaratától való bármiféle megfosztása.

²¹⁰ Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, ZSKF 2013 tavasz dialógus 1 jegyzet, 6-7.o. vö. Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 373.o.

²¹¹ Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 118-121.o.

²¹² Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 14.o. „Teljes alázattal meg kell vallanunk, nagyon sokszor megfélemedtünk arról, hogy zsidó felebarátunkhoz keresztyén szeretettel vagy legalább az általános szociális igazságosság akaratával közeledjünk. Elfeledtünk arról, hogy az antiszemitizmus, mint az „emberi

rendetlenségek” egyik ősi oka ellen minden erővel küzdenünk kel. [...] Az antiszemitizmus bűn Isten és ember ellen...”

²¹³ A Szentlélek szolgálatát bemutató Jézus igék a Jn 16,8-9 alapján hamartiológiai szempontból a „kettős szövetség vagy két üdv út” elvet megkérdőjelezzik.

²¹⁴ Magyar Katolikus Lexikon IX. köt, Szent István Társulat. Bp. é.n. 837.o.; *Nostra Ætate* címszónál: II. Vatikáni Zsinat nyilatkozata az Egyház és a nem keresztény vallások viszonyáról, (Nr.4)- 2. számú melléklet

²¹⁵ Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 18.o. 1947-ben a svájci Seelisbergben megtartott II. Nemzetközi Keresztény–Zsidó Konferencia célja a zsidóellenesség keresztény gyökereinek tisztázása volt. Az eseményen huszonnegyzet zsidó, huszonhárom protestáns és kilenc római katolikus gondolkodó vett részt. „A találkozó résztvevői kimondták, hogy a hagyományos keresztény tanítás bizonyos zsidóellenes részletei megkönnyítették a vészkorszak idején a nemzetiszocialista fagyűlölő propaganda elfogadását a keresztény társadalmakban. A megbeszélés a tanítás e részleteinek azonnali felülvizsgálatát sürgette, és ezzel kapcsolatos álláspontját a híres seelisbergi 10 pontban fogalmazta meg.”

²¹⁶ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 38.o.

²¹⁷ Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 18.-19.o. vö. Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, ZSKF 2013 tavasz dialógus 1 jegyzet, 30-32.o.

²¹⁸ 2. számú melléklet: *Nostra Ætate* (Nr.4.)

²¹⁹ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 40.o.

²²⁰ Ezzel eltöröli azokat a régi előítéleteket, amelyek számos zsidóellenes pogrom kiindulópontját képezték különösen Európában a középkor idején.

²²¹ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 43.o.

²²² Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 20.o.

²²³ A teljes dokumentum olvasható: Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 43-48.o.

²²⁴ A teljes dokumentum olvasható: Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 49-60.o.

²²⁵ A teljes dokumentum olvasható: Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 61-69.o.

²²⁶ *extra ecclesiam nulla salus* = az egyházon kívül nincs üdvösség

²²⁷ Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, ZSKF 2013 tavasz dialógus 1 jegyzet, 36-37.o.

²²⁸ Zsidó érdekeket védő amerikai zsidó szervezet. Alapítása az 1920-as évek elején történt.

²²⁹ Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, ZSKF 2013 tavasz dialógus 1 jegyzet, 37.o.

²³⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Lausanne_Committee_for_World_Evangelization; 2015.02.10. 14:10

²³¹ <http://www.lcje.net/About.html>; 2015.02.10. 14:00

²³² <http://www.lcje.net/LOP7ChristianWitness.pdf>; 2015.02.07. 7:50

²³³ <http://www.lcje.net/About.html>; 2015.02.10. 14:00

²³⁴ Newmarket (1983), Easneye (1986), Zeist (1991), Jeruzsálem (1995), New York (1999), Helsinki (2003), Keszthely (2007), Hoddesdon (2011)

²³⁵ „Jézus így válaszolt: „Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam.” Jn 14,6 illetve „...és nincsen üdvösség senki másban, mert nem is adatott az embereknek az ég alatt más név, amely által üdvözülhetnénk.” ApCsel 4,12

²³⁶ „Mert nem szégyellem az evangéliumot, hiszen Isten ereje az, minden hívőnek üdvösségére, elsőként zsidónak, de görögnek is...” Róm 1,16

²³⁷ „Ezt mondta: Kevésnek tartom, hogy Jákób törzseinek helyreállításában és a megmentett Izrael visszatérítésében légy az én szolgám. A pogányok világosságává teszlek, hogy eljusson szabadításom a föld határáig.” Ézs 49,6

²³⁸ *Univerzalizmus* jelentése: egyetemes üdvösség nézet, amely szerint mindenki üdvözülni fog.

²³⁹ Tuvya Zaretsky: A Report: Responses to the Willobank Declaration, 2-4.o. United Church of Christ (a 10. legnagyobb protestáns felekezet -1,7millió taglétszám), az Episcopal Bishops Committee on Christian-Jewish Relations, és a Presbyterian Church nyilatkozataira válaszul született a Willobank Declaration. www.lcje.net/papers/1990/Zaretsky.pdf; 2015.02.10. 13:50

²⁴⁰ East Coast Regional Director for the Southern Baptist Convention Home Mission Board's Interfaith Witness Department

²⁴¹ 3. számú melléklet: Willowbank Deklaráció (1989) - *A keresztyén evangélium és a zsidó nép*: Bevezetésben

²⁴² Tuvya Zaretsky: A Report: Responses to the Willobank Declaration, 4-5.o. www.lcje.net/papers/1990/Zaretsky.pdf; 2015.02.10. 13:50

²⁴³ Amiket „...keresztyénnek feltételezett nemzetek vezetői és polgárai követtek el, sok helyen azt az érzést kelti, hogy a zsidók közötti keresztyén bizonyágtétel teljességgel összeomlott.”

²⁴⁴ „...a keresztyének feladata ezekben az időkben inkább Izrael vigasztalása”.

²⁴⁵ „Isten szövetsége Ábrahám által minden zsidót Isten kegyelmében tart örökre, így szükségtelenné teszi Jézus Krisztust az üdvösség szempontjából egészen addig, amíg ebben megmaradnak.”

²⁴⁶ 3. számú melléklet: Willowbank Deklaráció (1989) - *A keresztyén evangélium és a zsidó nép*: Bevezetésben

²⁴⁷ 3. számú melléklet: Willowbank Deklaráció (1989) - *A keresztyén evangélium és a zsidó nép*: IV.23.

²⁴⁸ Lausanne Occasional Paper 7, The Thailand Report on Jewish People, Pattaya, 1980. 7/E/iv. <http://www.lausanne.org/en/documents/lops/52-lop-7.html>; 2015.02.07. 7:50

²⁴⁹ Uo. 10/A

²⁵⁰ David J. Bosch: Paradigmaváltások a Misszió Teológiájában, Budapest: PMTI-Harmat, 2005. 375.o

²⁵¹ Lausanne Consultation on Jewish Evangelism (LCJE), Budapesti nyilatkozata, 1990. <http://nachamuami.hu/media/medialibrary/2012/01/budapest1990english.pdf>; 2015.02.07. 8:30

„Felszólítjuk az egyházakat annak az újragondolására, hogy a helyi gyülekezetek és az egyes keresztyén ember hogyan tudja minél eredményesebben megosztani a Jó Hírt zsidó emberekkel saját közösségeikben. Európa mai jelentős zsidó lakossága ellenére sok gyülekezet és keresztyén ember mind ez ideig elmulasztotta a zsidó nép felé való tanúságtételt.”

²⁵² „Itt történt (Jeruzsálemben) az, hogy Isten úgy döntött, megbékélteti a Világot önmagával Jézusban, a Messiásban. Az evangelizáció szíve a megbékéltetés Istennel és éppen ezért az evangelizációnak megbékélésre kell lennie a népek között is.” 5th International Conference on Jewish Evangelism: Consultation Statement - <http://www.lausanne.org/en/documents/all/consultation-statements/216-fifth-international-conference-on-jewish-evangelism-consultation-statement.html>; 2015.02.07. 8:30

²⁵³ 3. számú melléklet: Willowbank Deklaráció (1989) - *A keresztyén evangélium és a zsidó nép*: Bevezetésben

²⁵⁴ Uo. Bevezetésben

²⁵⁵ Uo. III.17. „Valljuk, hogy az antiszemitizmus az úgynevezett „keresztyének” részéről mindig bűnös és szégyenletes dolog volt, és az Egyházat sok mindenben felelősség terheli ezek eltűréséért és bátorításáért és azért, hogy zsidóellenes akciókat nézett el egyes emberek, vagy kormányok részéről.

Tagadjuk, hogy a múltbeli hibák, amely vétségekért a pogány hívőknek bocsánatot kell kérniük Istentől és a zsidó közösségtől, megfosztaná a keresztyéneket attól a joguktól, vagy csökkentené azon felelősségüket, hogy megosszák az evangéliumot a zsidókkal ma és a jövőben.”

²⁵⁶ „Elismerjük, URam, gonoszságunkat, atyáink bűnét is: vétkeztünk ellened.” Jer 14,20

²⁵⁷ 3. számú melléklet: Willowbank Deklaráció (1989) - *A keresztyén evangélium és a zsidó nép*: Bevezetésben

²⁵⁸ MEÖT tanulmány: Zsinagóga és Egyház – Van-e antiszemitizmus a Bibliában? ; Ökumenikus tanulmányi füzetek 5. szám, Ökumenikus Tanulmányi Központ 1993. június

²⁵⁹ Uo. 6-7.o.

²⁶⁰ Uo. 9.o.

²⁶¹ Uo. 10.o.

²⁶² Uo. 10-13.o.

²⁶³ Uo. 14-17.o.

²⁶⁴ Uo. 18-21.o.

²⁶⁵ Uo. 22-44.o.

²⁶⁶ Uo. 25-27.o.

²⁶⁷ Uo. 28-31.o.

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 177

²⁶⁸ MEÖT tanulmány: Zsinagóga és Egyház – Van-e antiszemitizmus a Bibliában?; Ökumenikus tanulmányi füzetek 5. szám, Ökumenikus Tanulmányi Központ 1993. június. 32-35.o.

²⁶⁹ Uo. 27.o.

²⁷⁰ Az egyház bünt vall Isten előtt: Élet és Jövő, Magyar Reformátusok Egyház Országos Hetilapja, XIII. évf. XI. száma (1946.május 25) 1.o.

²⁷¹ Országos Református Szabad Tanács. – Nyíregyháza, 1946. augusztus 14–17. Bp. 1946. 73. - <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/427.html>; 2015.03.16. 09:50

²⁷² Nagy Antal Mihály: Örök Szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 348.o.

²⁷³ Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után - <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/362.html>; 2015.03.16. 10:00

²⁷⁴ A Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem 1947. évi április hó 25. napján Budapesten tartott 1944-1946. évi egyesített rendes közgyűlésének jegyzőkönyve, a Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem hivatalos kiadványa, Budapest, 1947. 20.o.

²⁷⁵ 4. számú melléklet: *A Magyarországi Református Egyház Zsinatának nyilatkozata a zsidósággal való kapcsolatáról* (1990)

²⁷⁶ Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, ZSKF jegyzete 2013. 68.o. vö. Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 348.o.

²⁷⁷ 5. számú melléklet: *A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozta az antiszemitizmus és a faji megkülönböztetés ellen* (1992)

²⁷⁸ Nagy Antal Mihály: Örök Szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 348.o.

²⁷⁹ 9. számú melléklet: Kutatási interjú Dr. Vladár Gábor református lelkésszel - 2015.01.26. Sopron

²⁸⁰ 13. számú melléklet: Kutatási interjú Sándor Péter Soproni Zsidó Hitközség elnökével - 2015.01.20. Sopron

²⁸¹ 10. számú melléklet: Kutatási interjú Horváth Imre városplébánossal - 2015.01.27. Sopron, valamint

9. számú melléklet: Kutatási interjú Dr. Vladár Gábor református lelkésszel - 2015.01.26. Sopron

²⁸² 6. számú melléklet: Kutatási interjú Szabó Balázssal a Soproni Hit Gyülekezet lelkészével - 2015.01.19. Sopron

²⁸³ 11. számú melléklet: Kutatási interjú Lakatos Bélával a Soproni Evangéliumi Gyülekezet (püNKöSDi) presbiterével - 2015.01.29. Sopron

²⁸⁴ 7. számú melléklet: Kutatási interjú Gabnai Sándor evangélikus esperessel - 2015.01.23. Sopron, valamint 9. sz. melléklet és 10. sz. melléklet

²⁸⁵ 8. számú melléklet: Kutatási interjú a Soproni Baptista Gyülekezet presbiterével - 2015.01.23. Sopron

²⁸⁶ 6. sz. melléklet, 7. sz. melléklet és 11. sz. melléklet

²⁸⁷ 7. sz. melléklet, 9. sz. melléklet és 11. sz. melléklet

²⁸⁸ 7. sz. melléklet és 9. sz. melléklet

²⁸⁹ 6. sz. melléklet és 11. sz. melléklet

²⁹⁰ 6. sz. melléklet

²⁹¹ 7. sz. melléklet

²⁹² 8. sz. melléklet

²⁹³ 9. sz. melléklet

²⁹⁴ 10. sz. melléklet

²⁹⁵ 11. sz. melléklet

²⁹⁶ 7. sz. melléklet

²⁹⁷ 9. sz. melléklet

²⁹⁸ 6. sz. melléklet, 8. sz. melléklet és 11. sz. melléklet

²⁹⁹ 8. sz. melléklet

³⁰⁰ 11. sz. melléklet

³⁰¹ 6. sz. melléklet

³⁰² 7. sz. melléklet

³⁰³ 8. sz. melléklet

³⁰⁴ 9. sz. melléklet

³⁰⁵ 10. sz. melléklet

³⁰⁶ 11. sz. melléklet

³⁰⁷ vö. A Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): „Kizöldülő olajfa”, L’Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Bp. 2011. 17.o. – „E megnyilatkozások, bár ma már könnyen hozzáférhetőek mindenki számára, sokszor mégsem ismertek, még maguk a keresztények között sem.”

³⁰⁸ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 242.o.

³⁰⁹ David J. Bosch: Paradigmaváltások a misszió teológiájában, Harmat – PMTI, Budapest, 2005. 157.o.

³¹⁰ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 240.o.

³¹¹ David J. Bosch: Paradigmaváltások a misszió teológiájában. Harmat – PMTI, Budapest, 2005. 157-158.o.

³¹² D. H. Stern: Az evangélium zsidóságának helyreállítása, Bridge Mission Society-Bp. 2005. 65.o.

³¹³ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 121.o.

³¹⁴ Szécsi József: A kereszténység és a vallások, (A Nemzetközi Teológiai Bizottság dokumentuma) ZSKF 2013 tavasz dialógus 21 jegyzet, 56.o.

³¹⁵ MEÖT tanulmány: Zsinagóga és Egyház – Van-e antiszemitizmus a Bibliában?; Ökumenikus tanulmányi füzetek 5. szám, Ökumenikus Tanulmányi Központ 1993. június 27.o.

³¹⁶ David J. Bosch: Paradigmaváltások a misszió teológiájában, Harmat – PMTI, Budapest, 2005. 361o. „A misszió elsődlegesen és végső soron a teremtető, megváltó és megszentelő szentháromságos Isten munkája, s az egyház kitüntetése, hogy ebben a munkában részt vehet.”

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 179

³¹⁷ „Ha tehát áldozati ajándékodat az oltárhoz viszed, és ott jut eszedbe, hogy atyádfiának valami panasza van ellened, hagyd ott ajándékodat az oltár előtt, menj el, békülj ki előbb atyádfiával, és csak azután térj vissza, s vidd fel ajándékodat.” Mt 5,23-24

³¹⁸ Balázs Károly: Újszövetségi szótár, Logos Kiadó, Bp. 1998. 120.o. vö. J. Ward Walker: Megbékélés - Bibliatanulmány, Szolgatárs / 2010.03.szám. 15.o. „A kölcsönös ellenségesség megszüntetését, kölcsönös megegyezést jelent, de nem használatos Isten emberiséggel kapcsolatos tevékenységének leírására.”

³¹⁹ „Elismerjük, URam, gonoszságunkat, atyáink bűnét is: vétkeztünk ellened” Jer14,20; „Szégyenkeznünk kell, URam, nekünk, királyainknak, vezéreinknek és elődeinknek, mert vétkeztünk ellened.” Dán 9,8

³²⁰ „Dávid idejében egyszer éhínség volt három egymás után következő évben. Amikor Dávid kérdést intézett az ÚRhoz, ezt mondta neki az ÚR: Saul miatt és vérengző háza népe miatt van ez, mivel megölette a gibeóniakat.” 2 Sám 21,1

³²¹ David J. Bosch: Paradigmaváltások a Misszió Teológiájában, Budapest, PMTI-Harmat, 2005. 386-387.o.- „A jelen egyháza egyszerre a múlt gyümölcse és a jövő magja.”; „minden teológia kontextuális” 390.o.- „Minden esetben határozottan állás kell foglalnunk a misszió nem vagy nem kellőképpen kontextualizált felfogása ellenében.”

³²² Uo. 394.o.

³²³ Uo. 389.o. - „A világtörténelmi helyzet az egyház missziójának lényegi alkotóeleme.”

³²⁴ Két igazi izraelita életútja. Evangéliumi kiadó, Budapest, 2012. 9.o. - Lichtenstein Izsák rabbi így vall erről: „Nem ismertem különbséget az igazi keresztények és azok között, akik csak névleg azok.”

³²⁵ John Dawson: A Kiengesztelődési szolgálata – <http://www.danielcsoport.hu/bunbanat/a-kiengesztelodes-szolgalata/>; 2015.03.16. 10:20

³²⁶ P. Hocken: A keresztény bűnbánat lépcsőfokai, ill. F. Brian Cox: Kiengesztelődés című tanulmányaikban bővebben olvasható erről. - www.danielcsoport.hu/; 2015.01.21. 16:10

³²⁷ „Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet! - mondja Istenetek. Szóljatok Jeruzsálem szívéhez, és hirdessétek neki, hogy letelt rabsága, megbűnhődött bűnéért, hiszen kétszeresen sújtotta az ÚR keze minden vétkéért.” Ézs 40,1-2

³²⁸ „Ezt mondja: Töltsétek, töltsétek, egyengessétek az utat, vegyétek el népem útjából, amiben megbotolhat!” Ézs 57,14

³²⁹ A *katarzis*: érzelmi, erkölcsi megtisztulás, ami egy megrendítő esemény, tragédia hatására megy végbe. Arisztotelész szerint a tragédia folyamán ... bekövetkező megrendült, emelkedett, megtisztult lelkiállapot.

³³⁰ David J. Bosch: Paradigmaváltások a Misszió Teológiájában, Budapest, PMTI-Harmat, 2005. 443.o.

„A valódi bűnbánat és a valódi alázatosság olyan katartikus élmény, amely megújít és megújítja elkötelezettségünket is.”

³³¹ 1.) a történelmi tényekkel való szembenézés, 2.) a történelmünk eddigi értelmezésének átírása e tények fényében, 3.) a gyász megosztása (osztozunk a sírók sírásában), 4.) erkölcsi helyreállítás, 5.) bűnbánat, 6.) nyilvános bocsánatkérés, 7.) jóvátétel.

³³² F. Brian Cox: Kiengesztelődés - <http://www.danielcsoport.hu/tanitasok/kiengesztelodes/>; 2015.01.21. 16:10

³³³ Lausanne Occasional Paper No. 51- RECONCILIATION AS THE MISSION OF GOD, Lausanne Committee for World Evangelization in Pattaya, Thailand, September 29 to October 5, 2004. Pdf dok. 11-12.o. - http://www.lausanne.org/wp-content/uploads/2007/06/LOP51_IG22.pdf; 2015.01.21.16:20

³³⁴ Uo. 17o.

³³⁵ Uo. 19.o.

³³⁶ MEŐT tanulmány: Zsinagóga és Egyház – Van-e antiszemitizmus a Bibliában?; Ökumenikus tanulmányi füzetek 5. szám, Ökumenikus Tanulmányi Központ 1993. június 27.o.

³³⁷ Czene Gábor: Siratófal lesz Olaszliszkan a zsidó közösség emlékére – http://nol.hu/belfold/20130426-siratófal_lesz_olaszliszkan_a_zsidó_közösség_emlékére; 2015.03.16. 10:40

³³⁸ David J. Bosch: Paradigmaváltások a Misszió Teológiájában, Budapest, PMTI-Harmat, 2005. 443.o.

„A valódi bűnbánat és a valódi alázatosság olyan katartikus élmény, amely megújít és megújítja elkötelezettségünket is.”

³³⁹ *Széfer Madá*: A tudás könyve – A megtérés szabályai 11. §-ban a következőt olvashatjuk: „Ha az, aki ellen vétettünk meghalt, mielőtt kiengesztelhetjük, akkor a sírjánál tíz ember jelenlétében a következő kijelentést tegyük: „Vétkeztem Izrael Istene és az itt nyugvó ellen. Ezt és ezt cselekedtem ellene.” -http://zsido.com/konyv/94/1486/Misne_Tora_-_a_zsidó_jogtar/A_tudas_könyve_-_A_megtérés_szabályai; 2015.03.16.11:00

³⁴⁰ LOP No.51. Pattaya, 2004. vö. P. Hocken, F. Brian Cox, J. Dawson tanulmányaival, -www.danielcsoport.hu

³⁴¹ 14. számú melléklet: Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 229.o.

³⁴² Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 286.o.

³⁴³ Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, ZSKF 2013 tavasz dialógus 1 jegyzet, 2.-3.o. - A Párbeszéd Munkacsoport fordítása (2005. jan. 21.), amely az International Council of Christians and Jews honlapján (www.iccj.org) közzétett angol szövegén alapszik.

³⁴⁴ <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=9>; 2015.03.11. 16:25

A dokumentumot 1965. október 25-én, a II.Vatikáni Zsinat IV. ülészakának 7. általános és nyilvános ülésén hirdette ki VI. Pál pápa.

³⁴⁵ vö. Galata 3,7

³⁴⁶ vö. Római 11,17-24.

³⁴⁷ vö. Efezusi 2,14-16.

³⁴⁸ Római 9,4-5.

³⁴⁹ vö. Lukács 19,44.

³⁵⁰ Vö. Római 11,28.

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 181

³⁵¹ vö. Római 11,28-29; II.Vatikáni Zsinat dogmatikai konstitúció az egyházzól: *Lumen gentium*, AAS 57 (1965), 20.o.

³⁵² Szofóniás 3,9. vö. Izaiás 66,23; Zsoltár 65,4; Római 11,11-32.

³⁵³ vö. János 19,6.

³⁵⁴ <http://nachamuami.hu/media/medialibrary/2012/01/willowbank.pdf>;
2015.03.11. 16:00

³⁵⁵ <http://www.danielcsoport.hu/bunbanat/a-magyar-reformatus-egyhaz-nyilatkozata/>; 2015. 03.11.17:00

³⁵⁶ <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=288>; 2015.03.11. 16:45

³⁵⁷ 12. számú melléklet: A Soproni Evangéliumi Gyülekezet Nyilatkozata (2002)

³⁵⁸ Tatai István: *Az egyház és Izrael*, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 229.o.

BIBLIOGRÁFIA

Almási Tibor: *A Bibliaértelmezés alapelvei*, GyuRó Art-Press, Szokolya, 2010.
Anne-Marie Kool: *Az Úr csodásan működik*, I. köt. HARMAT-PMTI, Budapest, 1995.

Balázs Károly: *Újszövetségi szómutató szótár*, Logos Kiadó, Bp.1998.

Becht Rezső *Levelek Európából* (1945.XII.27. részlet) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám

Berstein Béla: *1848 és a magyar zsidók*, Magyar Zsidó Könyvtár Kiadó-vállalat, Budapest, (é.n. 1906?)

Biblia – Magyar Bibliatársulat 1975. évi új fordítású Bibliája 1990-es revideált kiadása

Bibliai nevek és fogalmak, Primo Evangéliumi Kiadó, Bp.2008.

C. Rittner-S.D.Smith-I. Steinfeldt (Szerk.): *A holokauszt és a keresztény világ*, Egyházfórum Kiadó-Balassi Kiadó, Bp-Pécs, 2009.

Csia Lajos: *A puszta létnél többet...*– *Az Új Testámentum*, Univerzális Bibliaiskola, Bécs, 1978.

Dale Moody: *Az igazság szava*, BTA jegyzet, Bp. é.n.

David Flusser: *A judaizmus és a kereszténység eredete*, Múlt és Jövő kiadó, Bp. 1999.

David J. Bosch: *Paradigmaváltások a misszió teológiájában*, Harmat - PMTI, Bp. 2005.

D. H. Stern: *Az evangélium zsidóságának helyreállítása*, Bridge Mission Society-Bp. 2005.

Dobos Károly Dániel, Nagypál Szabolcs (szerk.): *„Kizöldülő olajfa”*, L'Harmattan, Békés (Békés Gellért Ökumenikus Könyvek; IV.) Budapest, 2011.

Dobos Károly Dániel: *A zsidó-keresztény párbeszéd „jeruzsálemi perspektívából”*. *Teológia* 2011./1-2. XLV.

Eusebiosz: Egyháztörténet. Ókeresztény Írók, Szent István Társulat, Budapest, 1983.

Élet és Jövő, Magyar Reformátusok Egyház Országos Hetilapja, XIII. évf. XI. száma (1946.május 25)

Forgács Gyula: A százéves Skót Misszió, Franklin Ny., Budapest, 1941.

Giczgy György: Törvénytisztelet és messianizmus, Szent István Társulat, Budapest, 1993.

Gantner B. Eszter: A zsidó élet a török hódoltság után: a 17. századtól a 19. század elejéig, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009.

Gantner B. Eszter: Küzdelem az asszimilációért és ellene, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009.

Gantner B. Eszter: Az illúzió kora, JMPoint Akadémia jegyzet, 2009.

Grüll Tibor: Arcképvázlat Pollák Miksáról és Pap Károlyról, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám.

G. Szende Katalin: „Ember az embertelenségben” Interjú Weinberger Ernővel, a háború előtti utolsó soproni zsidó tanítóval, Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf.1. szám.

Horváth Zoltán: Soprontól Auschwitzig (A nyugat- és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve) Soproni Szemle 1995. XLIX. Évf. 1. szám

Horváth Zoltán: „Civitas Fidelissima.” In: Turbuly Éva (szerk.): „Magyarok maradtunk” 1921—1996. (Konferencia a soproni népszavazásról Sopron, 1996. december 12.) Soproni Szemle kiadványai Új sorozat 20.

Hosszú Gyula: Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról, Pedellus Tankönyvkiadó Kft, Debrecen, 2002.

Johannes Gerloff: Átok alatt és Krisztustól elszakítva, Evangéliumi Kiadó, Bp. 2014.

J. Ward Walker: Megbékélés - Bibliatanulmány, Szolgatárs / 2010.03.szám.

Kádár Imre: Az Egyház felelőssége Izraelért – A magyar evangéliumi zsidómisszió problémái. Jó Pásztor Kiadás, 1947.

Két igazi izraelita életútja. Evangéliumi kiadó, Budapest, 2012.

Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon I. és II. Pozsony, Kalligram, 2012.

Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa: Zsinagóga és Egyház – Van-e antiszemitizmus a Bibliában? ; Ökumenikus tanulmányi füzetek 5. szám, Ökumenikus Tanulmányi Központ 1993. június

Magyar Katolikus Lexikon II. és IX. köt, Szent István Társulat. Bp. é.n.

Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sáropatak, 1997.

Nagypál Szabolcs: A vallásközi párbeszéd fundamentálteológiai megalapozása (1979-2004) Budapest, 2009.

Németh Alajos: Sopron könnyes-véres dátumai, Hillerbrand Nyomda Kft, Sopron, 1993.

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 183

Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Budapest, 1896.

Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban, reprint kiadás, Szép Sopronunk Kft. Sopron, 2007.

Raab Márton: Sopron zsidóságának múltjából és jelenéből, Soproni Szemle 1957. XI. évf. 3–4. szám

Szécsi József: Kereszténység és zsidóság az 1945 utáni egyházi dokumentumokban, ZSKF tavasz dialógus 1 jegyzet, 2013.

Szécsi József: A kereszténység és a vallások, (A Nemzetközi Teológiai Bizottság dokumentuma) ZSKF tavasz dialógus 21 jegyzet, 2013.

Szita Szabolcs: Halálerőd a munkaszolgálat és a hadimunka történetéhez, 1944–1945. Kossuth–ÁKV, Budapest, 1989.

Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010.

Tárkányi Sándor és Tárkányi Eszter: Elfeledett soproniak, Soproni Magyar-Izraeli Baráti kör, Sopron, 2014.

Vida Sándor: Újszövetségi Szentírás, VikArt Bt, 1993.

Internetes források:

5th International Conference on Jewish Evangelism: Consultation Statements – www.lausanne.org - 2015.02.07.

Antiszemitizmus vérvádak – www.magyarzsido.hu - 2015.02.06.

Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után – www.mek.oszk.hu - 2015.03.16.

Cionizmus – www.hu.wikipedia.org/wiki - 2015.02.06.

Czene Gábor: Siratófal lesz Olaszliszván a zsidó közösség emlékére – www.nol.hu - 2015.03.16.

D. Juster: Lehet-e egy keresztény antiszemita? Olajfa II. konferencián elhangzott előadásának hanganyagából /Bp. 2010.nov.20. – www.eloige.hu - 2015.02.10.

Egy soproni zsidó család vázlatos története – www.sopronanno.hu - 2015.02.06.

Embermentők névsora – www.hdke.hu - 2015.02.06.

Evangélikál Világszövetség : Willowbank, Deklarációja (1989): A Keresztény Evangélium és a Zsidó Nép, – www.nachamuami.hu - 2015.03.11.

Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség – www.hu.wikipedia.org/wiki - 2015.02.06.

F. Brian Cox: Kiengesztelődés – www.danielcsoport.hu - 2015.01.21.

Határkő a soproni zsidóság életében – www.danielcsoport.hu - 2015.02.06.

Holokausz – www.hu.wikipedia.org/wiki - 2014.11.23.

Jamie Cowen: Egy szomorú történet, Budapesten a Messiási Zsidó Bibliaintézetben tartott előadásából /2002– www.danielcsoport.hu - 2015.02.10.

Jamie Cowen: Sz'fárád (a spanyol zsidóság története) Budapesten, a Mes-

siási Zsidó Bibliaintézetben tartott előadásából /2002 – www.danielcsoport.hu - 2015.02.09.

John Dawson: A kiengesztelődés szolgálata – www.danielcsoport.hu - 2015.03.16.

Jurek Schulz: A pietizmus befolyása a zsidókereszténység újjáéledésére Németországban, és a megsemmisítése a Harmadik Birodalomban – www.izrael-immanuel.net - 2015.02.09.

Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és - rendeletek, 1920–1944 – www.haver.hu - 2015.02.06.

Komoróczy Géza: A zsidók története Babylóniában – www.hebraisztika.hu - 2015.02.06.

Kovács Ábrahám: Éliás Józsefről és Jó Pásztor Missziói Bizottság munkájáról című előadása, 2009. – www.lutheran.hu - 2015.02.09.

Kránitz Mihály: Egyházak testvéri társulása – <http://www.familiamagazin.hu> - 2015.02.11.

Lausanne Committee for World Evangelization – www.en.wikipedia.org/wiki - 2015.02.10.

Lausanne Consultation for Jewish Evangelization – www.lcje.net - 2015.02.10.

Lausanne Consultation on Jewish Evangelism (LCJE), Budapesti nyilatkozata, 1990. – www.nachamuami.hu - 2015.02.07.

Lausanne Occasional Paper No.7., Christian Witness to the Jewish People – www.lausanne.org - 2015.02.07.

Lausanne Occasional Paper No.51., Reconciliation as the mission of God: Faithful Christian Witness in a World of Destructive Conflicts and Divisions – www.lausanne.org - 2015.01.21.

Magyar Életrajzi Lexikon – www.mek.oszk.hu - 2015.02.06.

Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata (1992): Az antiszemitizmus és a faji megkülönböztetés ellen – www.uj.katolikus.hu - 2015.03.11.

Magyarországi Református Egyház Zsinatának nyilatkozata a zsidósággal való kapcsolatáról (1990) – www.danielcsoport.hu - 2015.03.11.

Magyar Zsidó Lexikon (szerk. Újvári Péter – 1929.) – www.mek.oszk.hu - 2015.02.10.

Magyarországi zsidóság története – www.hu.wikipedia.org/wiki - 2015.02.06.

Nostra Ætate – www.uj.katolikus.hu - 2015.03.11.

Országos Antiszemita Párt – www.hu.wikipedia.org/wiki - 2015.02.06.

Peter Hocken: A keresztény bűnbánat lépcsőfokai – www.danielcsoport.hu - 2015.01.21.

Randolph L. Braham: Magyarország keresztény egyházai és a holokauszt Magyarországon I. – www.danielcsoport.hu - 2015.02.06.

Rejtett gyökerek a magyar talajban – Lichtenstein Izsák rabbi – www.danielcsoport.hu - 2015.02.09.

ROÓZ ZOLTÁN • *A Soát követő egyes egyházi megnyilatkozások...* 185

Shlomo Drori/Jurek Schulz: Az Édentől a Paradicsomig IV. rész – Mi történt a zsidókeresztenyekkel? – www.izrael-immanuel.net - 2015.02.10.

Sulchan aruch – www.kislexikon.hu - 2015.02.06.

Sulchan aruch – www.en.wikipedia.org/wiki - 2015.02.06.

Széfer Madá: A tudás könyve – A megtérés szabályai – www.zsido.com - 2015.03.16.

Tanácsköztársaság – www.zsido.hu/tortenelem - 2015.02.06.

Tuvya Zaretsky: A Report: Responses to the Willobank Declaration – www.lcje.net -2015.02.10.

Zsidó holokauszt Magyarországon – www.hu.wikipedia.org/wiki - 2015.02.06.

Zsidók Sopronban – www.hu.wikipedia.org/wiki - 2015.02.06.

Zsidók története Sopronban– www.danielcsoport.hu - 2015.02.06.

A VILÁGI VEZETÉSELMÉLET ÉS MENEDZSMENT ÖSSZEVETÉSE A BIBLIKUS, SZENTLÉLEK ÁLTALI VEZETÉSSEL

TÓTH SÁNDOR

Témavezető:

Prof. Dr. Veres Sándor Péter tanszékvezető egyetemi tanár

Bevezetés

A vezetők és vezetés fontosságát három évezreddel ezelőtt Salamon¹, a bölcs király egy rövid, tömör mondatban így foglalta össze: *Vezetés² nélkül elbukik³ a nép, de segítséget⁴ jelent, ha sok a tanácsadó.⁵ (Péld 11.14)*

A héber szóból és annak görög fordításából következően a vezetés jelent iránymutatást, kormányzást, segítő tanácsadást, illetve tanítást⁶ egyaránt. A vezető a révkalauzhoz hasonlóan, mint hajót tartja jó irányban a rábízott közösséget. Teszi ezt olyan vizeken (úton) haladva a cél felé, ahol a felszín alatt sok zátony található. A vezetőnek nem csak a célt kell ismernie, hanem az ahhoz vezető utat is jól kell tudnia megválasztani, hogy révbe érjen ő, és az általa vezetettek egyaránt. A vezetés nélkül maradt közösség nagy veszélyben van, erre Salamon az „elbukik”⁷ szóval figyelmeztet, mely jelent elesést, összeomlást, csüggedést, sorvadást és megghiúsulást egyaránt. Az elbukni, bibliai értelemben az Istentől való elszakadást, akaratától való elhajlást (céltévesztés) takarja, ahogy ezzel az első emberpár bűnbeesése⁸ történetét olvasva szembesülhetünk. Ennek az elhajlásnak a következménye a szív megromlása és az erkölcsi válság, ami jellemzi a vezetőt és a vezetetteket egyaránt. A vezetés nélkül, - és szándékosan nem a vezető szót használom -, tehát egy közösség nem jut el a kívánt jó elérésére, és a jó célt is elveszítheti szeme elől. A vezető, mint az idézett ige-

versből is látszik nem pozíció, hanem felelősség és feladat pontosabban szolgálatorientált.

Megállapíthatjuk tehát, hogy jó irányba vezetni tudó vezetőkre minden korban szükség volt és lesz is. Arra a fontos kérdésre, hogy lehet-e a mai világban keresztyén értékek szerint vezetőként dolgozni, Pulay Gyula a következőket írja: „Úgy gondolom, egy közösség vezetése éppen hogy keresztyéni feladat, hiszen egy hatékony és jó irányba vezetett csapat nagyon sok jót tud tenni. Tehát össze lehet egyeztetni a vezetői munkát és a keresztyén erkölcsöt.”⁹. Tovább menve ettől, a Szentírás a vezetéssel kapcsolatosan teljesen világos tanítást ad, melyet számos bibliai személy életpéldáján keresztül tár az olvasó elé. Ezekben megtaláljuk a jó és követendő hozzáállás eseteit, de bukások és azok okai is elénk tárulnak. Amikor ezeket vizsgáljuk, egyértelművé válhat számunkra, hogy egyáltalán nem helyénvaló külön kezelni a keresztyénséget és a vezetést. A mai keresztyénnek nevezett vezetéselméleti tanácsadó könyvek legnagyobb hiányossága, hogy bár bibliai idézeteket és alapelveket tartalmaznak, nem a teljes írás abszolút tekintélye, teljes tanítása jelenik meg bennük. A vezetéselméletet a szentírástól különálló tudományágként kezelik, hivatkozásként használva fel bizonyos bibliai gondolatokat, elméletük alátámasztására. Így kreálva a világi vezetők számára is elfogadható sikerorientált rendszereket. Megfosztják olvasóikat a tiszta forrásra találás esélyétől, az Istennel való kapcsolat helyreállása evangéliumi lehetőségének elhallgatása által.

A Prédikátor Könyvéből idézett igeversből legalább három fontos vezetői feladatot határozhatunk meg. Az egyik **látni a célt**, a másik **ismerni az utat**, a harmadik pedig **a cél felé és a jó úton vezetni** a ránk bízottakat. Ezek mellett jelenik meg az ígében a - „*de segítséget jelent, ha sok a tanácsadó*” - gondolat. Ebben lényeges a segítség¹⁰, a sok és a tanácsadó kifejezés egyaránt. Az a tanács nevezhető jónak, aki az Istentől elrendelt jó („jó cél”) irányába („jó út”) segíti a vezetői döntéshozatalt. A segítség szó az úton maradást, a törvényt, azaz az Isten ígéje viszont szeretetből fakadó megtartását, cselekvését és a görög fordítás alapján a szabadulást, üdvösséget is magában hordozza. No, de miért szükséges a „*sok tanácsadó*”? A példabeszédek könyvében figyelmeztetést találunk¹¹ arra nézve, hogy ne támaszkodjunk a saját, emberi bölcsességünkre, hanem az Úrba vessük bizalmunk. A „*sok*” tanácsadó szerepe abban áll, hogy egymáshoz illesztve az Istentől nyert töredékes megértésüket¹², a teljesebb kép¹³ meglátásához segítenek, az Isten akarata megértése érdekében. Ezzel, és ilyen módon tudják segíteni az Isten akarata szerinti döntéshozatalt.

A vezetők rendkívüli lehetőségéről és felelősségéről vélekedve Bill Hybels a következőket írja: „A helyi gyülekezet a világ reménysége, a jövő pedig elsősorban a vezetőinek a kezében nyugszik.”¹⁴. A felelősség hordozása komoly kihívás és teher is egyben a vezető számára, aki feladatát, elhívását komolyan igyekszik venni. A világ felgyorsult, mely óhatatlanul hatással van a vezetőkre is. „A túlterhelés a mindennapok súlyát idézi fel bennünk. Túl sok

feladat hárul ránk, túl sokat dolgozunk, túlságosan is elkötelezzük magunkat, túl sokat vállalunk. Kiürült a tank, és már csak benzingőzzel megyünk.”¹⁵. H. Dale Burke, aki korunkkal kapcsolatosan megállapítja:

„Mintha a kultúránkban minden összeesküdne az ellen, hogy a munkában és a magánéletben is győzhessünk.”¹⁶

Írányt kíván mutatni korunk vezetőinek azzal, hogy Isten velük és vezetőjeikkel kapcsolatos tervét négy területre bontja:

Isten tisztelete – **1Móz 1:27**¹⁷

Munka – **1Móz 2:15**¹⁸

Pihenés – **1Móz 2:3**¹⁹

Kapcsolatok – **1Móz 2:18**²⁰

Az író, lelkipásztor úgy véli, hogy akkor „futunk” zátonyra, ha ezek harmóniája nincs meg az életünkben. Idézzük most fel most Pál apostol szavait:

2Kor 11:28 *Ezeken kívül még ott van naponkénti zaklattatásom és az összes gyülekezet gondja.*²¹

Pálnak sok kihívással és nehézséggel kellett szembenéznie, mint elhívott és Istennek engedelmes vezetőnek. Sok esetben nem tudott pihenni és extrém körülmények között volt kénytelen végezni munkáját, szolgálatát. Mai szóhasználattal egészségre károsnak is minősíthetnénk az ilyen „munkahelyet”. Jól végezte a feladatát? Jó irányba haladt? Betöltötte Isten tervét és célját? Úgy vélem igen, hisz élete végéhez közeledve ezt írta:

2Tim 4:7 *Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam,*

2Tim 4:8 *végezetre eltétem nekem az igazság koronája²², amelyet megad nekem az Úr, az igaz bíró ama napon; de nemcsak énnekem, hanem mindazoknak is, akik várva várják az ő megjelenését.*²³

Pál szavai elgondolkodásra készítenek bennünket annak kapcsán, hogy lehetséges-e, általános, mindenkire és minden helyzetre alkalmazható alapelveket megfogalmaznunk, a vezetéssel és a vezetővel kapcsolatosan. A vezetés, menedzsment tárgyban tengernyi könyv áll az olvasni vágyó rendelkezésére, melyekben tematizálva, pontokba szedetten igyekeznek jeles írók segíteni a ma és a jövő vezetőinek, hogy feladatukat jobban végezzék. Kérdés, hogy mennyire és milyen mértékben hagyatkozhatunk ezekre?

H. Dale Burke például tíz pontban tárja elének az általa felismert „tényeket”, melyek kihívást (zátonyt) jelentenek a 21. század vezetőinek:

A szabályok megváltoztak

Az élet felgyorsult

A változások erősödnek

Az elvárások növekednek

Kultúránk erkölcsi válságba került

A szolgálva vezetés teher

Belső erőforrásaink korlátozottak

A vezetés kimerítő dolog
 A több nem jelent megoldást
 Van remény²⁴

Ezek a kihívások nagyon is jellemzik a mai vezetőkre ható környezetet. Sokan igyekeznek segítségünkre, pontokba szedett javaslatokkal, és újabbnál újabb, vagy annak tűnő módszerek tömegével elárasztva a megoldást kereső vezetőket. Konferenciák és képzési lehetőségek sora érhető el egészen a méregdrága üzleti vacsoráig²⁵, melyeken „nagy” vezetőknek tehetik fel kérdéseiket a kiváltságosok.

Lényeges, hogy ne sodorja el a vezetőt mai korunk áradata sem a céltől, sem a jó útról, sem pedig a vezetettektől. Mit tehetünk ennek érdekében? A napjainkban megjelenő áramlatok nem csupán kognitív²⁶ jellegű ismereteket kínálnak. Újabban a spirituális vezetési módszerek egyre népszerűbbek. „William Strauss és Niel Howe szociológusok, „A negyedik fordulat“ című könyvükben azt állítják, hogy a nyugati társadalom fejlődése az elmúlt 2000 évben négy szakaszon ment át. A „harmadik fordulat“ a kulturális kisiklás, amely az utóbbi 20 évben (a XX. század végén) nagyon világosan észrevehető. Azokat az értékeket és normákat, amelyek általánosan elfogadottak voltak az 1980-as években, zavaros individualizmussal, ellentmondó normákkal helyettesítették az élet majdnem minden területén, beleértve a politikát, az etikát és a vallást. A borúlátó látásmód és a másokra való mutogatás jellemzi a népszerűség nagy részét. A nyilvánosság pesszimiztán reagál a növekvő erőszakra és civilizálatlanságra; az egyenlőtlenség tovább nő, miként a gyanakvás is az intézményekkel, valamint a vezetők és a lesüllyedt köz kultúrával szemben. Ezek a fejlemények (a szerzők állítása szerint) világossá teszik, hogy újra egy fordulóponthoz érkezünk el: ezt nevezik ők „negyedik fordulatnak”. Ez egy hatalmas válsággal fog kezdődni²⁷, és egy új szellemi (spirituális) ébredés fogja kísérni. Ha bárki szétnéz egy kicsit a világban és figyel a mondottakra, a legtöbbet észre fogja venni azok közül, amit ezek a szociológusok állítanak: az olyan negatív dolgokat, mint például az elidegenedést, ami a harmadik ciklus végét jellemzi, vagy a válságot, ami a negyedik korszak kezdetét jelzi. Minket főleg az új spirituális fejlődési irányzatok, a szellemi dolgokkal szembeni megújult érdeklődés foglalkoztat. Ezek valóban más formát öltenek, mint amit a legtöbb keresztyén vár.”²⁸

A CÉL ÉS A JÓ MEGHATÁROZÁSA²⁹

A vezető három feladata körvonalazódik a salamoni bölcsességben, **lát**ni a „jó” célt, **ismerni** az oda vezető „jó” utat, a harmadik pedig a „jó” cél felé és a „jó” úton **vezetni** a ránk bízottakat. Természetesen ez a felismerés bár sokat segíthet, mégis be kell látnunk, hogy nem elegendő önmagában. Már is

kérdések sokasága merülhet fel bennünk. Vegyünk csak néhányat a lehetséges felvetések közül: Honnan és hogyan ismerhetjük fel, illetve meg a „jó” célt, vagy egyáltalán azt, hogy mi a „jó”? Ki segít ebben? Kinek a véleménye a mérvadó? Miből tudható meg, hogy a választott út (pl. stratégia) a kívánt „jó” cél irányába vezet? Hogyan ismerhetem fel, ha nem a „jó” úton járok és ezáltal a „rossz” irányba vezetem a rám bízottakat is? Mit tegyek, ha mégis elhibázom?

Tanulságos Dávid³⁰ király példája³¹, aki negyvenes éveiben járhatott amikor egész Izráel királya lett. Sok megpróbáltatáson (1. krízispont³²) ment keresztül, míg eljutott az Istentől megígért királyi székbe. Dávid azt gondolhatta ez idő tájt magáról, hogy rendben van az élete, de valójában nem látta, mi lapul a szíve általa nem ismert felszíne alatt. Ilyenkor az embert hamar megcsalhatja a saját szíve, és azt gondolhatja: „Már megengedhetem magamnak! Megérdemlem!” (2. krízis pont³³). Dávid nem ment már a sereggel a harcba, bár a király (vezető) feladata³⁴ volt hadai élen járva csatába indulni. Otthon maradván nappal aludt, éjjel pedig háza tetején sétálva vált prédájává a kísértőnek.³⁵ Így zuhant életének legmélyebb pontjára, amikor házasságtörést követett el, majd a bűn leplezése érdekében, az asszony férjét, korábbi harcostársát, megpróbálta megvesztegetni³⁶. Mivel ez nem járt eredménnyel, végül megölette³⁷ hűséges bajtársát³⁸. Majd özvegyét, aki Dávid házasságtörésből fogant gyermekét hordta méhében, feleségül vette. Megtérését követően jutott felismerésre, és mély gondolatokban foglalta össze, a szíve állapota ismeretével kapcsolatos Istenre utaltságát.

Zsolt 139:23 Vizsgálj meg, Istenem, ismerd meg szívemet! Próbáld meg, és ismerd meg gondolataimat!

Zsolt 139:24 Nézd meg, nem járok-e téves úton, és vezess az örökkévalóság útján!

Érdemes megszívlelnünk Dávid imádságát és jó, ha ennek szellemében magunkért is könyörgünk. Kérjük Isten segítségét szívünk valódi állapotának megismeréséhez³⁹, a jó cél meglátásához, a helyes („örökkévalóság”) úton való maradáshoz és az attól való eltérés felismeréséhez.

Egy tanulságos modernkori példázatban a következő értékrenddel találkozunk: „Két szociológus ballagott az úton. Egyszer csak megpillantottak egy embert, aki agyba-főbe verve ott hevert az út közepén. az egyik szociológus így szólt a másikhoz: Akárki tette is ezt, segítségre van szüksége.”⁴⁰ Ez a kis példa jól szemlélteti értékrendjében fejetetejére állt világunkat, melyben nem az áldozatot igyekeznek menteni, hanem a támadót. De számos fogalom lett kifordítva, mit például a tolerancia, mely korábban mások elfogadását jelentette, mára pedig elvárássá vált és azt hordozza, hogy köteles vagy elfogadni mindent méghozzá kritika nélkül. Marguerite A. Peeters: Új Globális etika című írásában a következőkre mutat rá. „A földön mindenütt társadalmak és nemzetek élnek abban a kultúrában, amelyet a konszenzus, sokféleség, partnerség,

fenntarthatóság, holizmus, választás, nemi egyenlőség, egész társadalmi részvétel stb. értékei kormányoznak. Jó vagy rossz, akarjuk vagy sem, tudunk ezekről, mert a globális kultúra mindannyiunkat nevel. Fontos megismételni, hogy ennek a kultúrának a tartalma míg külsőleg csábító, addig bensőleg egyáltalán nem magától értetődő. Ez a tartalom semmiképpen sem semleges - azért sem, mert a semlegesség olyan mítosz, amit soha senki sem hitt őszintén. Az új értékek ambivalensek, kettős értékűek. A minden ember őszinte konszenzusának, vagyis egyetértő beleegyezésének lehetősége radikális programmal kapcsolódik egybe. Az ambivalencia⁴¹ nem jelent toleranciát vagy választási lehetőséget, bár az emberek többsége hajlik rá, hogy ezt higgye. Az ambivalencia a valóság és az igazság lebontásának (dekonstrukció) a folyamatát jelenti valójában, amely a hatalom, az uralkodás és az intolerancia önkényes gyakorlásához vezet. A posztmodernitás paradoxona az, hogy miközben a hatalom gyakorlása modern útjainak lebontására törekszik, közben a hatalommegragadás új, mesterkélt és kifinomultabb útjait vezeti be.⁴² „Az egyetemes emberi jogok radikálisan önállóakká váltak, elszakadva minden objektív és transzcendens morális keretrendszerrel. A választáshoz való jog tisztán immanens⁴³ elve ennek az elszakadásnak a gyümölcse. A posztmodernitás jogot követel az ember számára ahhoz, hogy gyakorolhassa szabadságát a természettörvény ellen, a hagyomány és az isteni kinyilatkoztatás ellen. A jog uralmát és a demokráciát új alapra, a választáshoz való jog alapjára helyezi, amelybe - az új etika nevében - beleérti a lényegileg gonosz választásához való jogot: abortusz, homoszexualitás, „szabad szerelem”, eutanázia, asszisztált öngyilkosság, a törvényes tekintély vagy hierarchia bármilyen formájának elvetése, minden vélemény kötelező „tolerálása”, az engedetlenség azon szelleme, amely sokféle formában mutatkozik meg. Az így értelmezett választáshoz való jog olyan alapszabálynak vált, amely az összes emberi jog értelmezését irányítja, és a globális etika legfőbb referenciapontjává vált. Fölötte van és túllép (transzcendálja) az egyetemesség hagyományos fogalmán. Meta⁴⁴ szintre helyezi önmagát. Erőszakosan lép fel és globális normatív tekintélyt követel magának.”⁴⁵

„A folytonos változások közepette különösen szükségünk van az állandóságra, a stabilitásra, arra, hogy a turbolencia és a káosz korában is legyenek biztos igazodási pontjaink.”⁴⁶ Mi illetve ki lehet ez a viszonyítási pont az ember, a vezető, egy család, lakóközösség, munkatársi csoport, gyülekezet, nemzet, vagy az emberiség számára?

Teremtés – Logosz

A Bibliában, Mózes első könyvében olvashatjuk a következő mondatokat:

1Móz 1:1 Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet.

1Móz 2:7 Azután megformálta az Úristen az embert⁴⁷ a föld porából, és élet leheletét lehelte orrába. Így lett az ember élőlényé.⁴⁸

Károli fordítás: 1Móz 2:7 És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából, és lehellett vala az ő orrába életnek leheletét. Így lőn az ember élő lélekké.⁴⁹

A Biblia első lapjait olvasva szembesülünk azzal, hogy van Teremtő Isten, aki szavakat használ a teremtéskor, amit az ember megért, hiszen Ő, a Teremtő alkotta a maga hasonlatosságára. Az ember Istenhez hasonlóan szintén szavakat használva kommunikál és ebben egyedülálló minden teremtmény közül. Isten gondolata, terve valósult meg a látható világban, amikor azt mondta: „Legyén...” és „Lett...” Nyilvánvaló tehát, hogy Isten gondolatából indul ki minden, mely gondolat maga a **cél**, azaz **Isten szándéka**. Az ember tehát akkor halad a „jó” cél felé, ha Isten gondolatát követve cselekszik.

Isten szavára, - mely tehát a teremtés eszköze volt -, a Logosz kifejezést használja a Szentírás. A logosz⁵⁰ görög szót, a görög filozófusok⁵¹ írásaiban is megtaláljuk, akik a világ eredetét kutatva jegyezték le gondolataikat⁵². Amikor az evangéliumot János apostol leírta, már készen volt a görög nyelvben a kifejezőképes szavak, melyet felhasználhatott. János azonban nem a görög filozófiával, hanem az Ószövetségben lejegyzett teremtés történettel⁵³ hozta összefüggésbe a logoszt, amikor így kezdi a Jézus Krisztusról szóló örömhírt megosztását:

Ján 1:1 Kezdetben volt az **Ige**, és az **Ige** Istennél volt, és Isten volt az **Ige**.

Ján 1:2 Ő kezdetben az Istennél volt.

Ján 1:3 Minden általa lett, és nélküle semmi sem lett, ami létrejött.

Ján 1:4 Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága.⁵⁴

Ján 1:1 εν αρχη ην 'ο λογος και 'ο λογος ην προς τον θεον και θεος ην 'ο λογος⁵⁵

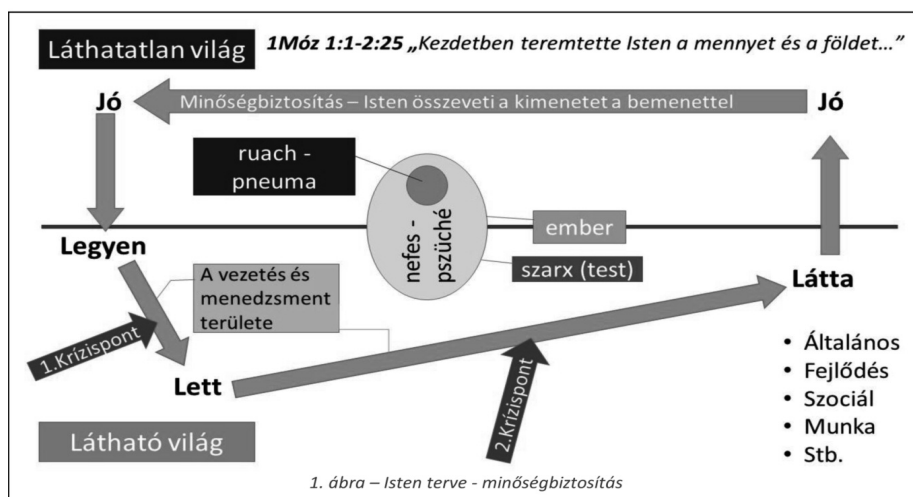
A logosz tehát gondolat, szó és egyben teremtő erő, hatalom is, s mint gondolat egyszersmind cél is. Isten tervezett, majd szólt és szavára előállt a látható világ. Ez az isteni gondolat, szó és hatalom öltött testet a Fiúban, Jézus Krisztusban, akire nézve és aki által teremtett a mindenség. Pál apostol erre ekképpen mutat rá:

Kol 1:15 Ő a láthatatlan Isten képe, az elsőszülött minden teremtmény közül.

Kol 1:16 Mert benne teremtett minden a mennyen és a földön, a láthatók és a láthatatlanok, akár trónusok, akár uralmak, akár fejedelemségek, akár hatalmasságok: minden általa és reá nézve teremtett.

Kol 1:17 Ő előbb volt mindennél, és minden őbenne áll fenn.⁵⁶

A teremtéskor Isten a következő szavakkal nyugtázta azt, ami szavának engedelmességgel előállt: „És látta Isten, hogy ez jó.”⁵⁷ Az Isten gondolata a jó eredményezi. A cél Isten gondolatának, tervének a megvalósulása, ami a jó. A teremtéskor Isten összevetette gondolatával (terv, cél) azt, ami létre jött és nyugtázta, hogy olyan lett, amilyenek tervezte, azaz jó. Ezt a folyamatot hivatott bemutatni a következő ábra⁵⁸.

Az ember teremtése

Teremtett világunk a láthatatlanból állt elő, még hozzá Isten szavára. Jakab ezzel összhangban ír a jóról, mely Istentől száll alá, azaz a nem láthatóból származik és a látható világban hozza létre azt, amire Isten azt mondja „Lett”.

Jak 1:17 minden jó adomány és minden tökéletes ajándék onnan felülről, a világosság Atyjától száll alá, akiben nincs változás, sem fénynek és árnyéknak váltakozása.⁵⁹

Isten nem változik, Ő jó, ebből kifolyólag minden, amit Tőle származik az is változhatatlanul jó. Az ember maga is teremtett lény⁶⁰, ahogy erről Mózes első könyvéből értesülhetünk.

1Móz 1:26 Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlónak: uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon, az egész földön és mindenben, ami a földön csúszik-mászik.

1Móz 1:27 Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket.

1Móz 2:7 Azután megformálta az Úristen az embert a föld porából, és élet leheletét lehelte orrába. Így lett az ember élőlényé.

Károli fordítás: 1Móz 2:7 És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából, és lehellett vala az ő orrába életnek leheletét. Így lőn az ember élő lélekké.⁶¹

Az isteni gondolatból fakadó kijelentés így hangzott el: „Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlónak...”. Az ember Isten

alkotása, akit eredeti terve szerint teremtett és reá vonatkozóan is hangzott alkotó munkája eredményének nyugtázása, amikor így szólt: „*És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó.*” („Látta”). Egyértelmű tehát, hogy az ember, azaz a férfi és a nő, jónak teremtett, miként minden, amit Isten alkotott.

Isten nem teremtett semmit céltalanul. Alkotásával, az emberrel közölte a felőle elgondolt tervét, akaratát, mellyel egyszer s mindenkorra a férfi és a nő életének célját is meghatározta. Nézzük hogyan hangzott el Isten „Legyen” szava az ember felé és milyen cél és feladat rajzolódik ki ebből.

1Móz 1:26 *Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlónak: uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon, az egész földön és mindenben, ami a földön csúszik-mászik.*

1Móz 1:28 *Isten megáldotta őket, és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet. Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön mozgó minden élőlényen!*

1Móz 2:15 *És fogta az Úristen az embert, elhelyezte az Éden kertjében, hogy azt művelje és őrizze.*

Isten az embert a teremtett világon való uralkodásra⁶² alkotta. Az uralkodás értelmezését a művelje⁶³, őrizze⁶⁴ kifejezés adja. Azért fontos kihangsúlyoznunk, mert ma a megromlott ember ezt már nem így értelmezi. Az uralom alatt leginkább a mások feletti kontrollt, a világ és erőforrásai öncélú kizsákmányolását értik. A művelje feladat jelenti a megmunkálást, az eredményes munkát, míg az őrizze a vigyázást, odafigyelést, tiszteletet, a szövetségi ígéret megtartását, mértékletességet foglalja össze. Az ember Istentől erre kapott megbízatást, felelősséget és ennek a felelősségnek a betöltéséhez hatalmat, uralmat. Fontos felfigyelnünk arra, hogy nem csak feladatot, azaz elindítást adott Isten az embernek, hanem minden szükségeset biztosított is annak teljesítéséhez. Megállapíthatjuk tehát, hogy az Isten Logosza, terv, gondolat, szó és az annak véghezviteléhez szükséges erő is egyben. Ez az isteni szó hangzott el az ember megbízatásakor is. Az Isten „Legyen” szava, parancsa egyértelmű volt, de ahhoz, hogy a „Lett” megvalósuljon szükséges az ember Isten iránti bizalmából fakadó engedelmissége.

Ahhoz, hogy a teremtett világ biztonságban maradjon, az embernek Istentől kapott feladatát kellett cselekednie, valamint a következő parancsolatot megtartania.

1Móz 2:16 *Ezt parancsolta az Úristen az embernek: A kert minden fájáról szabadon ehetsz,*

1Móz 2:17 *de a jó és a rossz tudásának fájáról nem ehetsz, mert ha eszel róla, meg kell halnod.*

A parancsolat megtartása kulcsa volt annak, hogy az ember egyrészt megőrizhesse az Istentől kapott és a Vele való közösségtől függő uralmat, másrészt, hogy be tudja tölteni a teremtett világ őrzésére, védelmére vonatkozó megbízatását. Ennek útján jöhetett létre a „Lett”, mely az ember életében, az Isten

terve szerint megvalósuló „jó” is egyben. Isten jó terve a teremtéskor az emberrel az volt, hogy Vele harmóniában, összhangban és az ezt építő kapcsolatban legyen. Mindez pedig az Ő tökéletes szeretetéből fakad. Az uralom gyakorlásának első momentumaként az ember adhatott nevet az állatoknak⁶⁵, ez az ő lehetősége és feladata volt, melyet Isten nem bírált felül.

IMóZ 2:18 *Azután ezt mondta az Úristen: Nem jó az embernek egyedül lenni, alkotok hozzáillő segítőtársat.*

IMóZ 2:19 *Formált tehát az Úristen a földből mindenféle mezei állatot, mindenféle égi madarat, és odavitte az emberhez, hogy lássa, minek nevezi; mert minden élőlénynek az a neve, aminek az ember nevezi.*

Végül a férfi minden állatnak nevet adott, de közöttük olyat, aki a segítőtársa lehetne annak megcselekvésében, amit az Isten rábízott („Legyen” – „Lett”) nem talált⁶⁶. Fontos felismerés ez, főként, ha a bűneset mélységét szeretnénk megérteni, de erről majd később részletesen is értekezünk. Isten azt állapítja meg, hogy „nem jó az embernek egyedül lenni”, ez nem egyenlő a rosszal, csupán azt jelenti, hogy még nem teljes, még nincs befejezve a folyamat.⁶⁷ Lényeges megállapítás ez is, hiszen a vezető az Istentől kapott cél felé törekedve átéli a köztes állapotot, mely során krízispontok, próbatételek érik. Két típusú krízisponttal kell számolnia annak, aki Isten akaratában maradva, hűséggel végig akar menni az egész úton. Az egyik típusú megpróbáltatás a „Legyen” – „Lett” szakaszban jelentkezik, mely során a kísértő arra törekszik, hogy megakadályozza az Isten szavának hit általi átvételét. A másik szakaszban, mely a „Lett” – „Látta”, a hűség próbája következik⁶⁸, amikor is az ellenség megpróbálja kimozdítani a vezetőt abból, amire Isten elvezette, és onnan ahová Ő állította. Bár próbatételeken át vezet az út, a vezető mégsem állhat meg, nem térhet le büntetlenül a „jó” útról, ha el akarja érni a célt, az „igen jót”, azaz annak beteljesedését, megcselekvését, amit Isten mondott neki. Isten gondoskodott az ember⁶⁹ segítőtársáról és a férfiből kivett oldalbordából, megformálta az asszonyt^{70, 71}. Ártatlan állapotuk leírását így olvashatjuk:

IMóZ 2:25 *Még mindketten meztelenek voltak: az ember és a felesége; de nem szégyellték magukat.*

Nem volt szívükben szégyen, rejtegetni való, alakoskodás, hazugság, vagy félelem. Nem ismerték ezeket a rossz érzéseket, gondolatokat.

A teremtés tehát Isten eredeti tervével, gondolatával egyezően és az abból fakadó szava által (Logosz) ment végbe. A „Legyen” és a „Lett” tökéletes fedésben volt egymással, melyet végül Isten ekképpen nyugtázott („Látta” – „jó”).

IMóZ 1:31 *És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó.*

Teljes volt, azaz minden úgy „Lett”, ahogy Isten jó tervében elgondolta. Valójában Isten terve velünk, emberekkel ma is ennek az „igen jó” -nak a megvalósulása. A vezetők legfontosabb feladata, hogy ebbe az irányba haladjanak és az Istentől rájuk bízottakat is ebben az irányba vezessék, segítsék. Ahogy

erre Pál apostol is rámutat, amikor a vezetői „őrzés” felelősségéről, - melyhez a Szentlélek ad erőt a keresztyén embernek -, így írt:

1Thess 5:23 *Maga pedig a békesség Istene szenteljen meg titeket teljesen, és őrizze meg a ti lelketeket, elméteket és testeteket teljes épségben, feddhetetlenül a mi Urunk Jézus Krisztus eljövételére.*

2Tim 1:14 *A rád bízott drága kincset őrizd meg a bennünk lakozó Szentlélek által.⁷²*

Az ember boldogságkeresése évezredek óta töretlen⁷³, mégis oly kevés a tiszta gondolat azzal kapcsolatosan, hogy mit is jelent boldognak lenni. A vezetői szolgálat sikere, ha a jó cél felé és a jó úton sikerül a rábízottakat előre segíteni. De hogyan, mitől lehet boldog az ember? Jakab apostol által tárul fel előttünk a válasz.

Jak 1:22 *Legyetek az igének cselekvői, ne csupán hallgatói, hogy be ne csapjátok magatokat.*

Jak 1:23 *Mert ha valaki csak hallgatója az igének, de nem cselekszi, olyan, mint az az ember, aki a tükörben nézi meg az arcát.*

Jak 1:24 *Megnézi ugyan magát, de elmegy, és nyomban el is felejt, hogy milyen volt.*

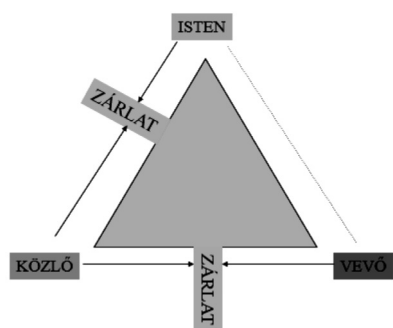
Jak 1:25 *De aki a szabadság tökéletes törvényébe tekint bele, és megmarad mellette, úgyhogy nem feledékeny hallgatója, hanem tevékeny megvalósítója: azt boldoggá⁷⁴ teszi cselekedete.⁷⁵*

Az igének (Logosz), - ami az Isten tervét, a jó célt hordozza -, hallgatása, befogadása és a megcselekvése eredményezi a boldogságot. Amikor az Isten „Legyen” szava eljut az emberhez, azt meghallja, és ez a szó (Logosz) a Teremtő iránti bizalommal párosul, majd az engedelmesség útján cselekedetté válik („Lett”), ez eredményezi a jót, melyet Isten végül így nyugtáz – „*Látta Isten, hogy jó!*”. Ez az állapot a boldogság. Ha a valódi flow élményt⁷⁶ akarjuk megtalálni, akkor az csakis ezen az úton nyerhető meg.

A bűneset és következménye⁷⁷

A jó forrása tehát egyedül Isten, aki pedig a jót akarja tenni, annak hallania kell Isten szavát, hogy megérthesse gondolatát, azaz célját. Az Isten szavának a megértése és hittel fogadása által van lehetősége az embernek a jót nem csak megérteni, de cselekedni is. A jó tehát, úgy áll elő, ha az ember Istennek való engedelmissége útján megcselekszi az Ő szavát („Legyen” – „Lett”). Erre pedig kizárólag akkor nyílik lehetőség, ha közösségben, azaz kommunikációban vagyunk Vele.

Az Édenkertben a teremtést követően az Isten és az ember kapcsolata zavartalan volt. Mielőtt Isten megalkotta Évát, már szólt („Legyen”) a férfihoz és elmondta neki, mit tegyen, és mitől tartózkodjon⁷⁸. Erről Éva később Ádám-tól értesült aki, mint segítő adta tovább számára az Isten „Legyen” szavát. Ennek a szónak engedelmeskedve lehetett Éva segítőtársa Ádámnak, Isten aka-

© 2007 The McGraw-Hill Companies, Inc. All rights reserved.
2. ábra - Kommunikációs zárlat

ami a céltévesztés. A bűneset óta tudjuk, hogy nem csak Istentől származó és a jót eredményező gondolatok vannak. A bűn miatt létrejött kommunikációs zárlatot mutatja a 2. ábra⁸⁰. „A kommunikáció rendeltetése az Istennel való összhang megteremtése. A félrevezetés, vagy megtévesztés ellentétes az összhangteremtés szándékával (megosztottságot, szakadást idéz elő). Isten jó terve a teremtéskor az emberrel az volt, hogy Vele harmóniában, összhangban és az ezt építő kapcsolatban legyen. Mindez pedig az Ő tökéletes szeretetéből fakad!”⁸¹

A bűn miatt létrejött szakadékot jött áthidalni Jézus Krisztus⁸², aki önmagát adta⁸³, miattunk, helyettünk és értünk. Bűneinket testében vitte fel a keresztfára, helyettünk szenvedett és halt meg. Ma Isten, az Ő Fia Jézus Krisztus által (Logosz) szól hozzánk. Erről így olvashatunk a Szentírásban:

Zsid 1:1 *Miután régen sokszor és sokféleképpen szólt Isten az atyákhoz a próféták által,*

Zsid 1:2 *ezekben a végső időkben a Fiú által szólt hozzánk, akit örökösévé tett mindennek, aki által a világot teremtette.*

Zsid 1:3 *Ő Isten dicsőségének a kisugárzása és lényének képmása, aki hatalmas szavával hordozza a mindenséget, aki miután minket bűneinktől megtisztított, a mennyei Felség jobbjára ült.*

Az Isten és ember közötti kapcsolat tehát Jézus Krisztusban állhat helyre⁸⁴, melyet azok nyerhetnek meg, akik bűneiket beismerve, megvallva, Jézus Krisztusba, az Isten Fiába, mint Megváltójukba vetik bizalmukat. Ezen az úton nyerhető el a bűnbocsánat és az örök élet, mely az Atya Istennel való kapcsolat folytonosságát, az örökké tartó közösséget jelenti.

Mint azt fent már megállapítottuk a vezető legfontosabb feladata: **látni a „jó” célt, ismerni az oda vezető „jó” utat, a „jó” cél felé és a „jó” úton vezetni** a rábízottakat. Csak annak van esélye így élni, akinek a kapcsolata helyre áll a Teremtő Istennel, így szavát hallva⁸⁵ felismerheti a jó célt, majd Istenbe vetett hitből, bizalomból fakadóan engedelmeskedve haladhat a „jó úton” (meg-

rata megvalósításában („Lett”), és az abban való hűséges megmaradásban. Ezúton az Isten akaratával való egyezés eredményezheti a nyugtázáskor („Látta” – „Jó”) a jót, ami Isten eredeti tervével egybevág. A Teremtő Isten és az ember közötti harmonikus kapcsolat szakadt meg, amikor az ember más, Isten szavától idegen gondolatot, szót fogadott be, annak hitt és engedelmeskedett. Ez az eset vezetett az ember tragédiájához, az Isten szavától („Legyen”) való eltéréshez, a bűnhöz⁷⁹,

valósítás), a jó cél felé, erre segítve a vele „utazókat” is. A hit, engedelmesség a lehetséges következmények ellenére.⁸⁶

Pál figyelmezteti a megtért, újjászületett (Istennel helyreállt viszonyban élő) keresztyén vezetőket, hogy gondolataik el ne tántorodjanak Krisztustól, ne engedjenek a megtévesztőnek, aki a jó céltól akarja eltéríteni őket.

2Kor 11:3 *Félek azonban, hogy amint a kígyó megcsalta Évát ravaszságával, úgy tántorodnak el a ti gondolataitok is a Krisztus iránti őszinte és tiszta hűségétől.*⁸⁷

Folyamatosan szükségünk van ellenőrzésre. „A visszajelzés olyan információ, amely tudunkra adja, hogy jó vagy rossz irányba megyünk-e. Olyan egyszerű és mégis milyen nehéz.”⁸⁸ „Az elégtelen visszajelzés teljesítmény-problémákhoz, zavarodottsághoz, fölösleges erőfeszítésekhez, szorongáshoz és gyengébb minőségű munkához vezet.”⁸⁹ Pál egy rövid és tömör összefoglalást ad a jó célról, jó útról és a létrejövő jóról:

1Kor 12:31 *De törekedjete a fontosabb kegyelmi ajándékokra. Ezen felül megmutatom nektek a legkiválóbb utat.*

1Kor 13:13 *Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, e három; ezek közül pedig a legnagyobb a szeretet.*⁹⁰

Isten törekvése, mellyel az embert a vele való közösségben, akaratának megismerésével akarja megajándékozni, az Ő tökéletes szeretetéből fakad. Teremtő munkáját „Legyen” szavával vitte véghez. Isten önmagában teljes, így az ember nem teheti Őt teljesebbé, nincs szükségében annak, hogy az ember segítségére legyen bármiben is. Szeretetéből fakadt a teremtés, és az ember megalkotása. Ez az isteni szeretet mozgatta, amikor a teremtett embert (férfi és nő) bevonta az Ő munkájába. S miután az ember ellene fellázadt és elbukott, a próféták sora után végül, a Fiát, Jézus Krisztust is ebből a szeretetből fakadóan, méghozzá bűnös testhez hasonló formában⁹¹ küldte el a bukott ember megmentése, megváltása érdekében.

Az első elhajlás a jótól⁹²

A teremtő Isten a férfi számára világos útmutatást adott arra nézve, hogy mi a feladata⁹³ és mitől őrizkedjen⁹⁴. Ádám, feleségével mindent megosztott abból, amit Isten neki átadott, ezzel lehetővé téve, hogy Éva segítőtársa lehessen Isten akarata megvalósításában. Amíg az Isten iránti bizalom és az ebből fakadó engedelmesség jellemezte Ádám és Éva életét, a Teremtővel való kommunikációjuk zavartalan volt. Az ember a jó cél felé, a jó úton haladt. Életükben azonban elérkeztek az első krízis ponthoz⁹⁵ (1. ábra), melyben megmérgetett az engedelmességük. Hogyan és mi történt az Éden kertben? Erre a kérdésre keressünk a választ, Mózes első könyvének beszámolójában.

1Móz 3:1/a *A kígyó pedig ravaszabb volt minden mezei állatnál, amelyet az Úristen alkotott.*⁹⁶

A kígyó tehát maga is teremtmény volt, akit Isten az ember uralma alá helyezett. Nem rendelkezett olyan feladattal és felhatalmazással, hogy bármiben is a segítőtje legyen.

1Móz 3:1/b *Csakugyan azt mondta Isten, hogy a kert egyetlen⁹⁷ fájáról sem ehettek?*

A beszéd képességével, - mely a kommunikáció eszköze és elsősorban az Isten és ember közötti kapcsolat építésére adatott -, nem rendelkeztek az állatok. Az, hogy a kígyó megszólalt és gondolatokat kezdett el szavakban közölni, már fel kellett volna tűnnie Évának (és Ádámnak). A kígyó formájában megjelenő sátán⁹⁸ nem kérdést, hanem üzenetet fogalmazott meg: „*Csakugyan azt mondta Isten...*”. Istennek próbált olyan gondolatot, szavakat tulajdonítani, amit Ő ilyen formában soha nem mondott. Az ellenség megpróbálta kihasználni azt a tiszta bizalmat, melyet Éva, Ádámmal, valamint Istennel való kapcsolatából jól ismert. Ezúton igyekezett elültetni saját gondolatát Évában, ami végül az Isten iránt bizalmatlanságot és ebből fakadóan lázadást, engedetlenséget, vagyis a jó cél elvétését, a jó útról történő letérést eredményezi. Az ellenség belépett a segítő szerepébe, el kívánta hitetni Évával, hogy van, amiben rá van szüksége. Éva az Ádámmal való közösségéből ismerte az Istentől rendelt, segített és a segítségnyújtó szerepét. Ezt kívánta tehát kihasználni a kísértő, de az eredeti tervtől eltérő pozíciót megszerezve magának, hisz a kígyó, mint állat az ember gondjaira volt bízva és uralma alá tartozott, nem pedig segítőtársául rendeltetett.

1Móz 3:2-3 *Az asszony így felelt a kígyónak: A kert fáinak gyümölcséből ehetünk, csak annak a fának a gyümölcséről, amely a kert közepén van, mondta Isten: Nem ehettek abból, ne is érintsetek, mert meghaltok.*⁹⁹

Az asszony még nem ismerte a gyanakvás gondolatát és az ehhez kapcsolódó rossz érzést. Nem volt ilyen tapasztalata, mert a Teremtő Istennel, ebből kifolyólag pedig férjével való kapcsolatát is a szeretet és a bizalom jellemezte. Azonban mint azt már korábban is megállapítottuk az, hogy egy állat (kígyó) beszél feltűnhetett volna neki, és Ádámmal, együtt pedig Istenhez fordulhattak volna¹⁰⁰, a helyzet megértése céljából. E helyett folytatta az Isten rendjétől eltérő kommunikációt. Pozitív viszont, ahogy a kígyótól (sátántól) hallottakat összevetette az Isten szavával¹⁰¹, megmérve azt és egyértelművé tette, hogy nem egyezik meg azzal, amit Isten mondott Ádámnak. Éva pontosan idézte Isten parancsát („jó cél”) és azt is, hogy annak megszegése (céltevesztés) milyen következményekkel jár. Maga a gondolat ütköztetése Isten szavával egy fontos mozzanat, melyet minden vezetőnek alkalmaznia kell ma is. Ez a kísértő szituáció az 1. ábra 2. krízispontnak felel meg, melyben az ember megpróbáltatott, hogy megmarad-e az Isten parancsa iránti engedelmességben.

1Móz 3:4 *De a kígyó ezt mondta az asszonynak: Dehogyan haltok meg!*

Ezt nevezzük nyílt hazugságnak. A sátán meghazudtolta Istent, és ezen gondolat útján Évában azt az érzetet kívánta kelteni, hogy Istenben nem bízhat feltétel nélkül. Ezzel együtt a céltevesztés következményéről is el akarta terelni Éva figyelmét – „*Dehogyan haltok meg!*”.

1Móz 3:5 *Hanem jól tudja Isten, hogy ha esztek belőle, megnyílik a szemetek, és olyanok lesztek, mint az Isten: tudni fogjátok, mi a jó, és mi a rossz¹⁰².*

A sátán saját gondolatát igyekezett elplántálni Éva (és Ádám) elméjében. Ennek a gondolatnak a lényege, hogy Isten meg akarja fosztani őket valamitől, amitől teljesebb lehetne az életük, ezért jobb, ha nem bíznak Benne feltétel nélkül. Az Istennek való engedelmisséget „teherként”, valami „többtől”, „jobbtól” való megfosztás eszközeként állította be. Így rendítette meg Éva (és Ádám) Isten iránti bizalmát és próbálta torzítani az Istenről alkotott tiszta képet. A sátáni gondolat lényege, hogy Isten a rossz! A következményről - „*meg kell halnotok*”, - azzal igyekezett elterelni Éva (és Ádám) figyelmét, hogy valami „jobbat” helyezett kilátásba, mint amit Isten adott nekik. A kísértő gondolat is célt mutat, de az Isten gondolatával szemben nem a jó, az élet, hanem a rossz, a halál útjára vezet, éppen ezért a jó cél elvételét eredményezi.

1Móz 3:6 *„Az asszony úgy látta, hogy jó volna enni arról a fáról, mert csábítja a szemet, meg kívánatos is az a fa, mert okossá tesz: szakított a gyümölcséből, evett, majd adott a vele levő férjének is, és ő is evett.”*

A sátáni gondolat felkorbácsolta a kívánságot, ami elégedetlenséget, hátlátlanságot, kielégíthetetlen vágyakozást eredményezett. A kívánság megfogánva bűnt szült Éva életében és eltérítette az életére vonatkozó isteni jó céltől, a segítői szereptől. Ennek következtében Ádámot már nem az Isten akarata szerinti jó megvalósulásában segítette, hanem Isten rendelésének való ellenszegülésre ösztönözte. Az asszony letért a jó útról, Ádám pedig, mint vezető, - aki a kísértés idején is az asszonnyal volt -, szó nélkül hagyta ezt. A vezető felelőssége, hogy a jó úton, a jó cél felé segítse a rábízottakat. Így Ádám is letért a jó útról, még mielőtt evett volna a tiltott gyümölcsből, amikor az őrzés felelősségét nem töltötte be. Mi lehetett az oka annak, hogy Ádám ilyen könnyen eltért az Isten szavától és nem őrizte azt meg maga, és a rábízott asszony számára, veszélybe sodorva ezzel mindazt, ami gondjaira volt bízva? Talán olyannyira betöltötte a társra találás öröme, az Évával való kapcsolat, hogy az Istennel való közössége háttérbe szorult. Fontosabbá válhatott az asszony tetszésének a keresése¹⁰³, mint az Isten szavának való engedelmisség. Ezen kívül gondolatait betölthette a munkája is, az Istentől rábízott feladat (pl. az állatok elnevezése), mely fontosabb lett, mint az Isten közelsége. Ha jobban belegondolunk, megdöbbentően mai kihívásokkal találjuk szembe magunkat. Kihívásokkal, melyek a mi Isten iránti elkötelezettségünket is kikezdhetik. Az Istentől vett meggyőződés példaként szokták idézni a következő Luthernek tulajdonított idézetet, melyet kihallgatásakor a worms-i birodalmi gyűlésen (1521. április) mondott el, jelezve, hogy kitar az Isten igéje mellett, akár az élete árán is: „Itt állok és nem tehetek másképp! Isten segíts, Ámen!”¹⁰⁴. Jakab pedig a kísértés és bűnbeesés mechanizmusát a következő igeversekben összegezte:

Jak 1:14 *Mert mindenki saját kívánságától vonzva és csalogatva esik kísértésbe.*

Jak 1:15 *Azután a kívánság megfogalva bűnt szül, a bűn pedig kiteljesedve halált nemz.*

A következmények azt igazolták, hogy Isten szava igaz, míg a sátáné hazug és gonosz, mely által a pusztítás, romlás, szétdobálás, rossz cél (céltévesztés) valósult meg.

1Móz 3:7 *Ekkor megnyílt mindkettőjük szeme, és észrevették, hogy meztelenek. Ezért fügefaleveleket fűztek össze, és ágyékkötőket készítettek maguknak.*

1Móz 3:8 *Amikor azonban meghallották az Úristen hangját, amint szellős alkonyatkor járt-kelt a kertben, elrejtőzött az ember és a felesége az Úristen elől a kert fái között.*

Valóban megismerte Ádám és Éva a rosszat, de nem erre vágyakoztak. Olyan érzések támadtak bennük, mint a félelem, üzöttség, szégyen, amit nem ismertek korábban, amíg Istennel harmonikus kapcsolatban voltak, melyet a szeretetből fakadó bizalom és ennek következménye az engedelmség jellemezett. A sátán gondolatát fogadták be és hitükben a felé fordulva, Isten és szava iránt bizalmatlanok, majd engedetlenek lettek.

1Móz 3:9 *De az Úristen kiáltott az embernek, és ezt kérdezte: Hol vagy?*

1Móz 3:10 *Az ember így felelt: Meghallottam hangodat a kertben, és megijedtem, mert meztelen vagyok. Ezért rejtőztem el.*

Isten kiáltott¹⁰⁵, kereste, magához hívta az embert! Az elveszett ember felé a „haza”, a visszahívó, a helyreállásra szólító szó volt ez. Ádám válaszában viszont már ott volt a hamisság, amikor nem engedetlenségéről, hanem a meztelenségéről beszélt és így kereste a kifogást, mintha a benne lévő félelem meztelenségéből eredt volna. A felelősséget Istenre próbálta háritani. Ki teremtette meztelennek? Isten! Kit tesz tehát felelőssé Ádám a kialakult helyzetért? Valójában Istent vádolja. Ő tehet arról, ami történt. Ádám elméjében a vádló, hazug gondolatai ébredtek, hisz a félelem a miatt támadt benne, mert Isten ellen fordult, nem bízott már Benne és ebből fakadt engedetlensége is.

1Móz 3:11 *Az Isten erre azt kérdezte: Ki mondta meg neked, hogy meztelen vagy? Talán arról a fáról ettél, amelyről azt parancsoltam, hogy ne egyél?*

Isten kommunikációja egyenes, őszinte, igaz, mindig szeretetből fakad, és a jót, ez esetben is a megtérést, helyreállást célozta. Fontos vezetői felelősség és feladat, hogy észlelje, ha a rábízottak letértek a jó útról, és a cél „újra megmutatásával” segítse a vezetetteket a vissza a helyes útra.

1Móz 3:12 *Az ember így felelt: Az asszony, akit mellém adtál, ő adott nekem a fáról, és így ettem.*

A hazugok viselkedésére jellemző az elhatárolódás¹⁰⁶, azaz: „Éva a hibás azért, amit tettem!”. Azzal kapcsolatosan, amit mond: „Az asszony, akit mellém adtál, ő adott..., így ettem.”, a következő kérdések merülnek fel: Végül is kit tart hibásnak Ádám, a kialakult helyzetért? Ki adta mellé az asszonyt segítő-társul? Isten! Szomorú látni, de valójában ismét Istent okolja és nem veszi észre,

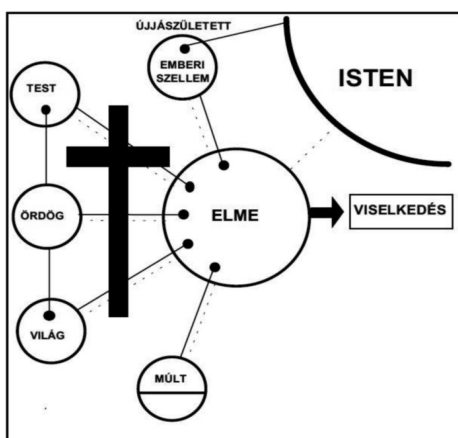

hogy azért történt mindez, mert eltért az Isten jó tervétől és engedetlen volt szava iránt.

IMóv 3:13 Akkor az Úristen ezt kérdezte az asszonytól: Mit tettél? Az asszony így felelt: A kígyó szedett rá, azért ettem.

Ádám példáját követi Éva is, amikor a kígyót nevezi meg, felelősként. A korábban feltett kérdések itt is felmerülnek. Ki teremtette a kígyót, és ki engedte meg neki, hogy a kertben járjon-keljen? Isten! Végül tehát Éva szerint is Isten a hibás a történetekért.

A sátán, lázadása miatt kivetett a mennyből és a látható világba száműzetett, de mint szellemi lény, test nélkül. Az ember a bűneset következtében elszakadt Istentől, így kiszolgáltatottá vált a kísértő számára, aki a gondolatok útján kísérti¹⁰⁷. A kísértés célja, hogy a sátán „testet” találjon gondolata, akarata megvalósításához a látható világban. Ne feledjük, minden a gondolatokból indul ki, a rossz, gonosz gondolat¹⁰⁸ önmagában még nem bűn, akkor válik azzá, ha eljátszva vele engedjük megfoganni.¹⁰⁹ Jézus tanítása szerint a gonosz gondolatok az ember romlott szívéből származnak¹¹⁰, melyet megváltoztatni az ember önmaga nem tud. Luther Mártonnak tulajdonítják a következő közismert mondást: „Azt nem tudod megakadályozni, hogy egy madár elrepüljön a fejed felett, de azt meg tudod akadályozni, hogy fészket rakjon a fejedre!”. Ezzel arra utalt, hogy elménkben rossz gondolatok is megjelenhetnek, amiről alapvetően nem tehetünk. Viszont az, hogy ezeket befogadjuk-e, azonosulunk-e velük, már mi döntjük el. A szív romlott állapotán egyedül Isten segíthet, a bűnből való megtérés, a Jézus Krisztusba vetett hit és az ebből fakadó újjászületés¹¹¹ által. Tom Marshall a gondolatok és az abból fakadó viselkedés kapcsán nyert felismerését mutatja be a 4. ábra¹¹². Megértése szerint a „világ”¹¹³ magába foglalja az Isten ellen lázadó és az Ő életétől elidegenedett emberi magatartás teljességét¹¹⁴. Sok impulzus éri elménket ebben a világban, és gondolataink világi beállítottságát nem hagyjuk el automatikusan, amikor keresztyénné válunk. Az

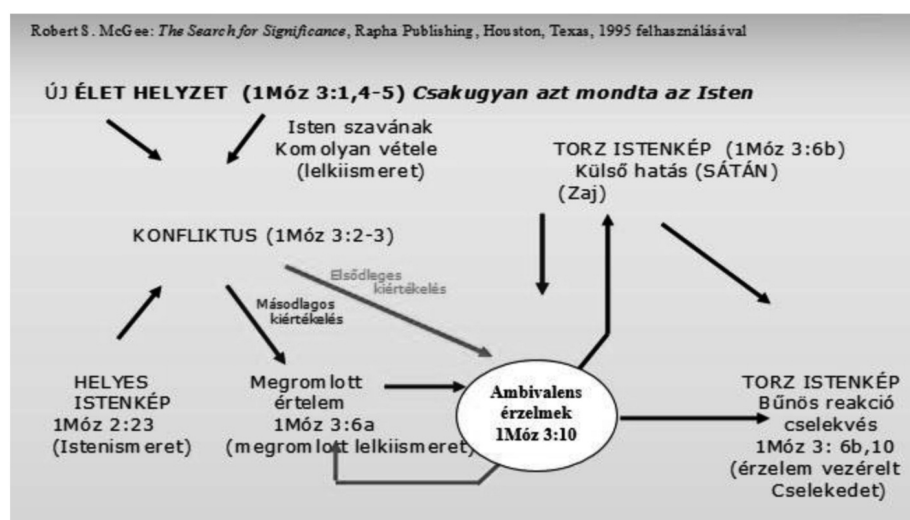
4. ábra – Tom Marshall – A megújult elme

ember kívánságai és vágyai kielégítésére való törekvését nevezi a Biblia testnek¹¹⁵. A testnek előbb az elmét kell foglyul ejtenie ahhoz, hogy vágyai kielégítésére cselekedhessen. Marshall a sátán hatásgyakorlásának három megjelenésére hívja fel a figyelmet. Ezek a sugallat¹¹⁶, beavatkozás¹¹⁷ és az uralom¹¹⁸. A Biblia tanítása szerint az emberi szellem halott állapota az Istennel való személyes kapcsolat megszakadását jelenti. Az ember szelleme képes impulzusokat küldeni az elme

felé, és az okkult szellemi hatásokhoz is tud kapcsolódni. Marshall az emberi szellem tevékenységéhez kapcsolja a lelkiismeret működését¹¹⁹, valamint a beérzés, empátia képességét.

Csia Lajos szerint a lelkiismeretünk a szellemi érzékszervünk, ami felett lelkünk nem uralkodhat. A lelkiismeret az Istenre mutató iránytű bennünk. Jelzi, ha elhajlunk az igazságtól, de annak okát a léleknek kell felismerni. A helyreállítás, azaz a lelkiismeret megnyugvása a megbánás, bűnvallás és a bűn elhagyása útján lehetséges Krisztus áldozata által.¹²⁰ Ezt a lelkiismeretben lezajló folyamatot írja le a következő három szó: orientáció – dezorientáció – re-orientáció. A dezorientáció állapotát nevezzük lelkiismereti krízisnek, melyhez torz istenkép kapcsolódik. Ezt láthattuk Ádám és Éva esetében, amikor a bűneset következtében a helyes istenképük (orientáció) felborult (5. ábra¹²¹). A

5. ábra – A lelkiismeret torzulása

megtérés, az Isten akaratához történő visszatérés által (re-orientáció) kerül a lélek összhangba a lelkiismerettel és áll helyre benne a bűn miatt eltorzult istenkép. Az embernek Istennel érintkező belső szerve a szellem, s a lelkiismeret csak ennek gyümölcse.¹²²

Marshall Isten hangjának nevezi az ember szellemében azt a keresést, melyről Pascal ezt írta: „Minden emberben van egy Isten alakú vákuum.”, melyet egyedül Istent képes, - méghozzá önmagával - teljesen kitölteni. Amíg ez meg nem történik, az ember nem tud megnyugodni. A múlthoz kötődnek az elménk, az átélések, sikerek, kudarcok, öröme és a bánat, melyek által szintén kap impulzusokat az ember elméje. Marshall ezek tárgyalását követően felteszi a fontos kérdést: Ki nyer tekintélyt, uralmat az ember elméje felett? A kérdésre adott válaszában, Pál rómaiakhoz írott levelének kijelentése által mutat rá, a megtért¹²³, Jézus Krisztusban hívő és újjászületett ember lehetőségére.

Róm 6:16 *Nem tudjátok, hogy ha valakinek átadjátok magatokat szolgálai engedelmességre, akkor engedelmességre kötelezett szolgálai vagytok annak, mégpedig vagy a bűn szolgálai a halálra, vagy az engedelmesség szolgálai az igazságra?*

Róm 6:17 *De hála az Istennek, hogy csak voltatok a bűn szolgálai, de szívetek szerint engedelmeskedtetek annak a tanításnak, amelynek követésére adattatok!*

Róm 6:18 *Miután tehát megszabadultatok a bűntől, az igazság szolgálivá lettetek.*

A szentírás rávilágít arra, hogy megtérés, újjászületés előtt valójában az ember elméje „vak”¹²⁴, ezért nem érti Isten üzenetét, az evangéliumot. Ezen oknál fogva sodródik a különféle hatások nyomására. A megtérés és újjászületés által áll helyre Istennel való kapcsolat és ezúton nyílik lehetőség gondolatai befogadására és cselekvésér¹²⁵. Isten az ember megújult szellemén keresztül kommunikál a megtért, újjászületett hívő emberrel. Pál apostol a Krisztusban való szabadságot a világ a test és a gonosz befolyásától többek között ekképpen fogalmazta meg:

Gal 6:14 *Én azonban nem kívánok mással dicsekedni, mint a mi Urunk Jézus Krisztus keresztségével, aki által keresztre feszítettett számomra a világ, és én is a világ számára.*¹²⁶

A vezető tehát két alapvető forrásból nyerhet gondolatot, célt és ez határozza meg az irányt amerre halad és amerre másokat is vezet. Az egyik a jó, mely Istentől származik, másik a gonosz, aminek forrása a sátán. Felmerülhet a kérdés: Van-e arany középút? Létezik-e semlegesség? Véleményem szerint nincs ilyen, viszont van szabad akarat, melyből kifolyólag az ember eldöntheti kinek és milyen mértékben adja oda magát az engedelmességre.

A CSOPORTGONDOLKODÁS

A vezetői döntéshozatalt sokféle hatás igyekszik befolyásolni. A megtévesztéssel kapcsolatosan külön elméletek¹²⁷ születtek már. A Názáreti Jézus az úgynevezett nagy apologetikus beszédében¹²⁸ kiemelt figyelmet szentelt ennek a témának, mint az utolsó idők keresztyén vezetőit is komoly kihívás elé állító áramlatnak. Az igazság, egyenesség mindig is nagy értéknek számított, még akkor is, ha oly sokaknak kellett érte súlyos árat fizetni. David Mamet így fogalmaz: „Mindig mondj igazat, arra a legkönnyebb emlékezni”¹²⁹, Samuel Goldwyn pedig ezt írta: „Azt akarom, hogy az emberek megmondják nekem az igazat, még ha az az állásukba is kerül.”¹³⁰ Jézus szavai szerint¹³¹ a keresztyén embernek nem kell nélkülöznie azt, hogy hallja Isten szavát és ez által megértse jó akaratát. A vezető célra tartása a helyzet objektív, Isten szemszögéből történő vizsgálata és mérlegelése nélkül ellehetetlenül. Egyik jellemző torzító hatás napjainkban is a csoportgondolkodás.

„Isten Lelkének vezetése helyett emberi bölcsesség, illetve a csoport közös véleménye orientálja a vezetői döntéseket.” „A csoportgondolkodás modellje szerint az egyformaságra és lojalításra irányuló csoporton belüli nyomás arra vezethet, hogy komolyan megzavarhatja a megismerés hatékonyságát és az erkölcsi ítéletalkotást” – ez Tetlock sommás összefoglalója Irving Janis¹³² csoportgondolkodásra vonatkozó kutatásainak konklúziójaként. Janisnak a „csoportgondolkodásról” szóló munkájában közzétett érvelése szerint a politikai kudarcok gyakran olyannyira a hibás döntéshozatali folyamatokból erednek, hogy az erre épülő politika „megérdemli sorsát.”¹³³

A csoportgondolkodás jellemzője tehát, hogy időnként olyan nyomást helyezhet az egyénre, hogy az a tiszta és józan gondolkodás ellenében foglal állást. A csoportnyomás hatására megtörténhet a tiszta gondolkodás és értékítélet deformálódása. Az egység erőltetése válik központivá, így egyre nehezebb a más vélemény megfogalmazása, kinyilvánítása. Ilyen helyzetet dolgoz fel a „Tizenkét dühös ember”¹³⁴ című, 1957-ben készült film is, melyben tizenkét esküdtnak látszólag egy sima gyilkossági ügyben kell ítéletet hoznia. Kezdetben tizenegy vélemény áll az eggyel szemben. Mivel az ellenvéleményt annak formálója, kételyei miatt fenntartja, fokozatosan mások is megváltoztatják korábbi álláspontjukat. Amennyiben ez az egy esküdt nem vállalta volna fel ellenvéleményét, a fiút gyilkosság vádjával halálra ítélik. A más véleményt a többséggel szemben felvállalni nem könnyű, de rendkívül fontos a közösség igazságismerete szempontjából is. Vezetőként több esetben kerülhetünk ilyen helyzetbe. A Biblia számtalan ilyen eseményről számol be¹³⁵, amikor a többségi vélemény szembehelyezkedett Isten szavával, jó tervével és így az azt képviselő vezetővel.

A csoportgondolkodás „olyan gondolkodásmód, amelyet akkor tesznek magukévá az emberek, amikor az egyetértés igénye egy összetartó csoportban olyan erőssé válik, hogy ez megakadályozza az alternatív cselekvési lehetőségek valódi mérlegelését” – írja Irving Lester Janis.¹³⁶

A Csoportgondolkodás jellemzői¹³⁷

Tekintsük most át a csoportgondolkodás jellemzőit felsorolás jelleggel. Ezek a tehát a következők:

- Az elsődleges álláspontot nem lehet megkérdőjelezni.
- Nagyobb az egyetértés iránti igény, mint az igazság tényleges megismerésére törekvés.
- A csoport elfogult, egy tagja, általában vezetője álláspontja iránt¹³⁸, mely mellett a csoporttagok igyekeznek vallást tenni.
- A csoport tagjai minden kételkedést, belső ellenállást a közös cél elérése akadályaként fognak fel. A csoportban ez a gondolkodásmód, hozzáállás hat.¹³⁹
- A kétkedők elfojtják magukban a kritikai gondolatokat.

- A csoport döntéseit igazolni igyekeznek ahelyett, hogy újra alaposan felülvizsgálják azokat.
- A megegyezés „társas fertőzés” eredménye, mert a tagok nézete a csoport véleményétől függ.
- Az ellenvéleményt ellenszegülésnek tartják, mellyel szemben alacsony toleranciával viszonyulnak, igyekezve azt megsemmisíteni, a renitenst rendre utasítva¹⁴⁰.

A felsorolásban látható veszélyeket végiggondolva eszünkbe juthatnak a Názáreti Jézus Szavai:

Luk 12:32 „*Ne félj, te kicsiny nyáj, mert úgy tetszett a ti Atyátoknak, hogy nektek adja az országot!*”¹⁴¹

Ján 14:6 Jézus így válaszolt: „*Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam.*”¹⁴²

Az ember bűnös, romlott természettel születik, ezért megváltásra szorul, és nincs más Megváltó csak Jézus Krisztus. Függetlenül attól, hogy mit skandal a „tömeg” ez az igazság. Isten ennek ellenére mégsem erőlteti senkire akaratát, véleményét, de mindenkinek felkínálja, mint választási lehetőséget a bűnbocsánatot, az örök életet és a Vele való személyes közösséget. Isten azonban nem mentesít egyetlen embert sem a szabad akaratból történő választás felelősségétől. Ő nem csak szerető, de igazságos is, ahogy ezt Pál apostol nagyon szépen megfogalmazza az Efézusiakhoz írott levelében:

Ef 2:8 *Hiszen kegyelemből van üdvösségetek a hit által, és ez nem tőletek van: Isten ajándéka ez;*

Ef 2:9 *nem cselekedetekért, hogy senki se dicsekedjék.*¹⁴³

Az apostol itt rávilágít arra, hogy teljesítménye okán egyetlen ember sem juthat Isten közelébe, így aki kegyelemből nyert életet, nem fuvalkodhat fel cselekedetei miatt. Egy teljesítmény orientált világban, ahol még a vallások képviselői is, különböző szokáskényszereket tesznek mértékadóvá, felszabadítólag hatnak Pál szavai. Valójában mindannyian Isten kegyelmére szorulunk minden pillanatban. Ő az, aki ezt a kegyelmet Krisztusba és szeretetéből kész meg is adni. A krisztusi alázat segít elfogadni, tisztelni a más véleményt és arra ösztönöz, hogy megfontoljuk, sőt értékeljük mások mienkhez, vagy a csoportunkéhoz képest megfogalmazott ellenvéleményét is. Ez a kegyelem ad erőt a vezetőnek, hogy kitarson bármi áron is az Isten akarata mellett, töretlenül haladva a jó cél felé, a jó úton. Ugyanakkor alázatra is serkenti, hogy a „*segítséget jelent, ha sok a tanácsadó*”¹⁴⁴ bibliai alapelvet megértve, maga mellé vegye azokat a tanácsadókat, akik segíthetik az Isten akaratának keresésében, felismerésében és követésében. A tanácsadók véleményével kapcsolatosan ugyanakkor tudnia kell, hogy soha nem keresheti a látszólag könnyebb utat, - ha Istennek kíván tetszeni -, azzal, hogy pusztán a tanácsadók véleményét követi, nem pedig az Istenét. A vezető áldozatkészsége, mely a jó, azaz Isten szava (Logosz) iránti elkötelezettségből fakad, bátorítást jelent a ve-

zetetteknek is, hogy kitartsanak és a krízis pontokon se adják fel a jó cél felé, a jó úton történő haladást. Ugyanakkor nyilvánvalóan rossz példával jár elől, ha megértve Isten szavát, majd ezen meggyőződését megosztva vezetettjeivel, nem azt cselekszi. Szomorú példája ennek Aháb, Izráel királya, aki Isten szavát pontosan követve¹⁴⁵ aratott két ízben is csodálatos győzelmet a sokszoros túlerőben lévő arám, és a szövetséges támadó csapatokkal szemben.¹⁴⁶ Benhadad, az arámok királya zsákruhát öltve tévesztette meg Ahábot, aki figyelmen kívül hagyva Isten szavát, szövetséget kötött az ellenséggel. Nem kérdezte meg az Urat, aki prófétái által küldött „Legyen” szavát beteljesítve, adott diadalt Izráelnek. Aháb beszéde mehökkentő hatással volt a vezetettjeire:

1Kir 20:33 *Az emberek jó jelnek vették ezt, sietve bizonygatták, és mondták: Igen, a te testvéred Benhadad!*

Döntését nyilvánvalóan befolyásolta, a siker következtében érzett dicsőség, mely miatt úgy gondolhatta a döntés az ő kezében van. Ezzel együtt szavai tetszést arattak a körülötte lévő vezetőknél is. Majd Isten ismét elküldte prófétáját¹⁴⁷ Ahábhoz, hogy megtérésre intse azért, amiért engedetlenül eltért szavától. Ahelyett, hogy megtérésre szomorodott volna meg, megsértődött és hazament. Otthonában pedig még mindig nem az Úrral való közösség helyreállításával, a megtérés útjának keresésével volt elfoglalva, hanem kívánságai töltötték ki szívét. Egy egyszerű embernek, Nábótnak a szőlőjét vágyott megszerezni. Romlása, a vezetettjeinek, népének romlásához is vezetett.

A csoportgondolkodás veszélyei valójában nem abban állnak, hogy a racionális ember technikai döntéshozatali eljárás módjai nem elég hatékonyak, hanem az Isten tettének, Fia áldozatának semmibe vételében, ami maga a bűn.¹⁴⁸

Az ember romlott, bűnös természetéből fakad, hogy hajlamos önmagát, véleményét a középpontba állítva önigazság bálványokat emelni és azt szolgálni, sőt annak elfogadását egyedül jónak tartani. A bálványimádó természete, hogy szüksége van a külső megerősítésre, mert nincs és nem is lehet a szívben a Szentlélek általi bizonyosság, melyet a Szentlélek, Krisztus kegyelméből csak az Isten igazsága szerint járóknak ad. Ezért is van szoros kapcsolat a bálványimádás és a csoportgondolkodás között. Pál erről a jelenségről ekképpen írt:

Róm 1:20 *Ami ugyanis nem látható belőle: az ő örök hatalma és istensége, az a világ teremtésétől fogva alkotásainak értelmes vizsgálata révén meglátható. Ennélfogva nincs mentségük,*

Róm 1:21 *hiszen megismerték Istent, mégsem dicsőítették vagy áldották Istenként, hanem hiábavalóságokra jutottak gondolkodásukban, és értetlen szívük elsötétedett.*¹⁴⁹

A bűnös ember nem ismeri el Isten mindenek feletti, így önmaga feletti hatalmát. E miatt magát, vagy másokat ültet „élete trónjára”. Amikor az ember a csoportgondolkodás látszólag könnyebb útját választja, valójában személyes felelősségét próbálja áthárítani másra, másokra. Ha a vezető beleesik ebbe cél-tévesztésbe, valójában már nem vezet, csak sodródik az árral és másokat is

sodor magával. Persze a személyes felelősségvállalás alól senki nem bújhat ki, amint erről a következő bibliaversek is tanúskodnak:

Róm 14:10 *Akkor te miért ítéled el testvéredet? Vagy te is, miért veted meg testvéredet? Hiszen mindnyájan oda fogunk állni Isten ítélőszéke elé.*

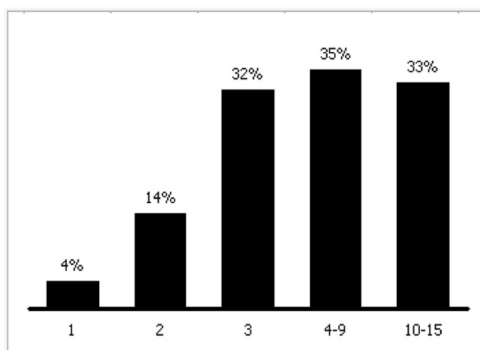
Róm 14:11 *Mert meg van írva: „Élek én, így szól az Úr, bizony előttem fog meghajolni minden térd, és minden nyelv magasztalni fogja Istent.”*

Róm 14:12 *Tehát mindegyikünk maga fog önmagáról számot adni az Istennek.*¹⁵⁰

A legegyszerűbbnek látszó viselkedés az utánczás, mely nem kíván elemzést, értékelést, esetenként pedig tépelődő mérlegelést, istenkeresést. A legegyszerűbb a többség által elfogadott normákat, viselkedési mintákat követni. Ez azonban a céltalan, céltevesztett (bűn állapot) sodródást eredményezi. Az ilyen gondolkodásmód mellőzi az igazság megismerésére alapozott meggyőződést, hitet. Aki Krisztus követő keresztyénné válik, annak folytonos kihívás, hogy a korszellem nyomása ellenére is gondolkodjon, mérlegeljen, elemezzon és kérje Isten Szentlélek és az ige általi vezetését, hogy eligazodhasson a világban, annak útvesztőiben és így el ne bukjon. Az Isten vezetése ajándék és kegyelem, melyre rendkívüli módon szükségünk van ma is!

Az Asch-kísérlet

Az Asch-kísérlet¹⁵¹ a szociálpszichológia egyik ismert kísérletsorozata (I. Asch 1951–1966), melyben Solomon Asch a konformitás erejét vizsgálta, azaz hogy a kísérleti személyek mennyire engedelmessé válnak a csoport nyomásának. Asch kísérletének megdöbbentő eredménye az volt, hogy a résztvevők még teljesen egyértelműen helytelen válasz esetén is hajlandóak voltak a többség oldalára állni. Azoknál a kritikus kérdéseknél, ahol a többség rossz választ adott, a véleményükkel egyedül maradt résztvevők 37%-a

Azon fordulók százalékos aránya, amikor a résztvevők csatlakoztak a csoport egyértelműen rossz válaszához (a csoportméret függvényében)

6. ábra - Asch kísérlet – csoportlétszám hatása

csatlakozott a helytelen többségi válaszhoz. Viszont az egyes résztvevők nagyon különböztek abban, mennyire hajlandóak alávetni magukat a többség véleményének. Mintegy negyedük egyszer sem csatlakozott a helytelen állásfoglaláshoz. Egy másik részük, a csoport 8%-a viszont szinte kivétel nélkül, tizenkettőből tíz alkalommal a többségi, helytelen választ ismételte meg. Asch megfigyelte, hogy a csoport

mérete is befolyásolta az eredményt. Azok a résztvevők, akikkel szemben csupán egyetlen beépített ember képviselte a rossz választ, 4%-ban vették azt át. Kéttagú csoporttal szemben a rossz választ átvevők aránya 14%-ra, 3-tól 15-ig terjedő létszámú csoportok esetén pedig 31 és 37% közötti számra emelkedett, de ebben a tartományban nem mutatott statisztikailag számottevő változást. A csoportméret hatása 3–4 fős létszám fölött már nem erősödött. Pál, a pogányok apostola és mint vezető, leginkább olyan körülmények között képviselte Krisztus evangéliumát, amikor a többség véleménye nem csupán más volt, mint Isten igéje, hanem sok esetben ellenségesen is reagáltak Pál szavaira. Az apostol Isten iránti bizalmát és a Szentlélek általi meggyőződését tükrözik alábbi szavai, melyre fontos nekünk is figyelni:

Gal 1:10 *Most tehát embereknek akarok a kedvében járni, vagy Istennek? Vagy embereknek igyekszem tetszeni? Ha még mindig embereknek akarnék tetszeni, nem volnék Krisztus szolgája.*¹⁵²

Bernard Le Bovier de Fontenelle pedig így fogalmaz: „Ellenállni az árnak, ahhoz erő kell, de úszni az árral, ahhoz nem kell erő.”

„Csak, ha képes valaki függetlenedni az emberi egyetértésektől, elismeréstől, képviselheti azt, amikor vele van az Isten. Ez menti meg a konformizmustól, a megalkuvástól, hogy gyáva legyen, akiről azt tudhatjuk, hogy ilyenek nem öröklék az Isten országát.”¹⁵³ ¹⁵⁴

PÉTER ÉS TÁRSAI A VIHAROS TENGEREN¹⁵⁵

Máté, Márk¹⁵⁶ és János¹⁵⁷ evangélista is lejegyezte azt a történetet, amikor az ötezer ember megvendéglésének csodáját követően Jézus parancsára, tanítványai hajóba szálltak és Bétsaida felé (vagy Bétsaidával átellenbe) indultak¹⁵⁸ át a Genezáreti tavon¹⁵⁹. Út közben viharba kerültek és kétségbeestek, ekkor Jézus oda ment hozzájuk, s végül Vele célba érkeztek. Máté számol be arról az eseményről, amikor is Péter, Jézus szavára kilépett a hullámozó tengerre és a vízen járva ment Jézus felé. Nézzük most meg ezt a történetet részletesebben vezetői szempontból, főként Máté beszámolójára támaszkodva.

Jézus ötezer férfinak és a velük lévő családtagjaiknak adott enni, öt kenyert és két halat csodálatosan megsokasítva.¹⁶⁰ Az addig is jelentős népszerűsége ezzel tovább fokozódott. Viszont nem amiatt, hogy Messiásként hittek volna benne, hanem mert jóllaktak¹⁶¹ a kenyérszaporítás csodája¹⁶² által. Ebben a helyzetben Jézus „nyomban”¹⁶³ kényszerítette¹⁶⁴ tanítványait, hogy sürgősen induljanak útnak hajón a túlsó partra. Miért volt ennek vezetőnek ennyire sürgős, hogy tanítványait szinte kényszerítve parancsolja indulásra? A kérdésre a választ János írásában találjuk meg.

Jn. 6,15 *Amikor pedig Jézus észrevette, hogy érte akarnak jönni, és el akarják ragadni, hogy királlyá tegyék, visszavonult ismét a hegyre egymagában.*

A sokaság csodálatos módon tapasztalta, ahogy Jézustól ételt kapott, amiből jóllakásig ehetett¹⁶⁶. E miatt akarták őt királyukká tenni és nem azért, mert felismerték, hogy Ő az Istentől rendelt Megváltó, aki a bűn rabszolgaságából jött felszabadítani őket. Ez a jelentős csoportnyomás veszélyeztette a tanítványokat. Félő volt, hogy a politikai népszerűség fontossá válik számukra, hisz Jézussal ők is központi, vezető szerepre számíthattak. Vezetőjük azonnal cselekedett és nyomatékosan felszólította („Legyen”) őket, hogy hajóba szállva hagyják el azt a helyet és a sokaságot. Jézus nem azért jött, hogy politikai népszerűséggel, vagy katonai erővel szerezzék meg a királyságot. Az ő útja nem a közkedveltségen át vezetett, hanem bűneinkért a Golgota kískeresztjét vállalva, nem mulandó, hanem örökkévaló királyságot nyert. Tökéletesen illeszkedett bele az Atya akaratába¹⁶⁷, és tervébe, megvalósítva az „igen jót”, megváltásunkat. A tanítványok útnak indulását követően Jézus a tömeget is feloszlatta, világossá téve számukra, hogy nem enged követelésüknek és annak a nyomásnak, amivel őt a földi királyi pozíció megszerzésére biztatták. Az Isten szava, parancsa Jézus által egyértelműen szólt a tanítványokhoz, mely megvalósulása az engedelmségük által volt lehetséges. Vélhetően nem igazán értették miért is kell nekik egy ilyen sikeresnek látszó összejövetelről ily gyorsan távozni, de engedelmeskedtek Jézus parancsának (Logosz) annak ellenére is, hogy már besötétedett¹⁶⁸. Maga az elindulás a tanítványok (vezetettek) valamilyen mértékű bizalmát mutatta Jézus (vezető) iránt. Péter nem először találkozott ezzel a helyzettel, amikor látszólag teljesen értelmetlen hajóba szállásra szólítja fel őt Jézus¹⁶⁹. Akkor Péter ezt mondta: „*Mester, egész éjszaka fáradtunk ugyan, és semmit sem fogtunk, de a te szavadra mégis kivetem a hálót.*”¹⁷⁰, kifejezte, hogy értelmetlennek tartja azt, amit a Názáreti Jézus, - akit Mesternek, azaz Rabbinak szólított -, kér tőle, de ennek ellenére engedelmesedett és elindult. A most vizsgált történetben, már nem olvasunk ellenvetésről, tehát feltételezhetjük, hogy Jézus megismerésében, és ezúton az iránta való bizalomban előre tudott lépni.

A vezető felelőssége az irány tartása, mely az Isten akaratában való megmaradás. Jézus ebben is a legjobb példa számunkra, amikor a következőket olvashatjuk róla:

Máté 14:23 *De miután elbocsátotta a sokaságot, felment a hegyre magánosan imádkozni. Amikor beesteledett, egyedül volt ott.*

Az imádság az Atya Istennel való kommunikáció egyik legfontosabb eszköze. Mint az korábban megállapítottuk Isten a teremtésekor, az embert megajándékozta a beszéd képességével, mely által a kapcsolatot építhette a Teremtővel. Az imádság, vagyis Istennel való kommunikáció, a megismerés eszköze. Az őszinte kapcsolatot megvalósító beszélgetés által, közösségben lehetünk egymással. Megismerhetjük a másik véleményét, terveit, gondolatát (cél). Jézus is ezt tette, amikor a kialakult helyzetben, - mely a Bemérintő

János halála miatti gyász¹⁷¹ és a tömeg akaratának nyomása közepette -, az Atyához ment, Vele osztva meg szívét. Ilyen helyzet többször fordul elő a vezető életében, éppen ezért nem hanyagolhatja el a közösséget a „jó cél” forrásával, a Teremtő Istennel. Viszont nem csak és kizárólag az egyházi szolgálatban álló vezetőkre igazak ezek a megállapítások. Minden embernek, aki a jó irányba szeretne haladni, szüksége van ehhez az Istentől nyert útmutatásra. Elengedhetetlen tehát, hogy mai korunk vezetői, menedzserei ezt felismerve hozzanak döntéseket, bármilyen szervezetben, gazdasági társaságban nyertek is megbízatást és felelősséget Istentől¹⁷².

A tanítványok (vezetettek) Jézus (vezető) egyértelmű utasítását (Logosz) követve indultak útnak hajóval a Genezáreti tavon. Jézus szava („Legyen”) iránti bizalomból fakadt engedelmességük, ennek ellenére út közben komoly nehézséggel (1. ábra -1.krízispont) kellett szembenézniük. Már este volt, amikor elindultak és a „negyedik éjszakai őrváltáskor”¹⁷³, azaz hajnali három óraker¹⁷⁴ még mindig a parttól mintegy öt kilométerre¹⁷⁵ hanykolódtak ellenszélben a hullámok között. Órákat töltöttek a nyílt vízen, csupán az út közel felét megtéve. A hajót az ellenszél miatt evezővel kellett hajtaniuk és erejüket megfeszítve küzdöttek. Az Isten „legyen” szavának („jó cél”) való engedelmisség nem jelent problémamentes előrehaladást a „jó úton”. A próbatétel (1. ábra - 1.krízispont) elérte a tanítványi csapatot is. A nehézség, vagy megpróbáltatás ezek szerint nem feltétlen azt jelenti, hogy elvétettük a jó irányt, jó célt. Ezen a ponton több kérdés is felmerülhet. Jézus tudta, hogy ez be fog következni? Ha igen, mégis miért engedte ebbe a helyzetbe a reábízottakat? Istentől volt-e ez a helyzet? Ő adta a vihart?

Jézus, amikor imádkozott, minden bizonnyal a reábízott tanítványokért is közbenjárt¹⁷⁶, hogy bizalmuk el ne fogyatkozzon és megmaradjanak a jó úton, bármivel is kell szembenézniük út közben. A vihart, mint természeti jelenséget nem feltétlen Isten bocsátotta a tanítványokra, bár kétség kívül hatalma lett volna őket megkímélni ettől, ha ez lett volna a gondolata („jó cél”), jó terve ebben a helyzetben. A krízisponton szembesülhettek hitük mértékével, azaz mennyire bíznak Jézus szavának tévedhetetlenségében, és Isten megtartó hatalmában, kegyelmében. Ha a krízisponton elbukunk, nem valósulhat meg életünkben a „Lett” és annak Isten általi nyugtázása a „*Látta Isten, hogy jó*” azaz az „igen jó”.

Természetfeletti beavatkozás tanúi lehetünk, amikor az evangéliumok beszámolójából azt olvashatjuk, hogy:

Máté 14:25 *A negyedik éjszakai őrváltáskor odament hozzájuk Jézus a tengeren járva.*¹⁷⁷¹⁷⁸

Nagy bátorítás lehet ez, minden Isten akaratát („Legyen”) elfogadó vezető és vezetett számára. Amikor átvesszük Isten „Legyen” szavát, általa nem csak az induláshoz elegendő erőt kapjuk meg, hanem a véghezvitelét is (Logosz). Pál, mint vezető így fogalmazta ezt meg:

Fil 2:12 Ezért tehát, szeretteim, ahogyan mindenkor engedelmeskedtetek, nem csupán jelenlétemben, hanem sokkal inkább most, távollétemben is, félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket,

Fil 2:13 mert Isten az, aki munkálja bennetek mind az akarást, mind a cselekvést az ő tetszésének megfelelően.¹⁷⁹

Bármilyen szervezetben nyertünk is megbízatást Istentől („jó cél”), bizony tudhatjuk, hogy akaratának teljesítéséhez („jó út”) Tőle nyerünk erőt, támogatást és a legfontosabbat, a Vele való közösséget¹⁸⁰. A vezetés tehát az Isten akaratának képviselője és cselekvése ott, ahová Ő állított, az Ő időzítésének megfelelően.

A tanítványok azonban nem számítottak Jézus érkezésére, el voltak foglalva saját küzdelmükkel. Úgy gondolhatták, magukra vannak utalva az életükért folytatott küzdelemben, mely az engedelmisségük ára volt. Máté visszaemlékezésében¹⁸¹ a „megrettetek”¹⁸² és „ijedtükben”¹⁸³ szavakat használta, mely hatására ezek a férfiak „felkiáltottak”¹⁸⁴. A félelem ösztönös reakciója volt ez, azt hitték ugyanis kísértet látnak. Szívükben és lelkükben nem a Jézus iránti bizalom, hit uralkodott. Megfeledkeztek csodáiról, melyben természetfeletti hatalmával szembesülhettek, hitük bekorlátozódott saját nehézségeik és gondolataik által. Nem tartották elképzelhetőnek, hogy a Mester a hullámzó tengeren járva oda mehet hozzájuk, azt pedig végképp nem remélték, hogy szorult helyzetükben számíthatnak segítségére.

Jézus megérkezett és bátorításában rámutatott a problémájuk lényegére: „Bízzatok, én vagyok, ne féljete!”¹⁸⁵. Az „én vagyok” kijelentéssel világossá kívánta tenni, hogy Ő az Isten, aki Mózesnek is kinyilatkoztatta magát, amikor ezt mondta neki: „Vagyok, aki vagyok!”¹⁸⁶, azaz voltam, vagyok és leszek, az örökkévaló és mindenható Isten vagyok. A bizalom és a szeretet összekapcsolódik. Akiről tudjuk, hogy szeret bennünket, abban bízunk is. Az isteni hatalom szavával jelezte Jézus, hogy nincs semmi, ami ne lenne uralma alá vetve. Éppen ezért, aki az Ő szavának engedve cselekszik, számíthat mindenható támogatására a „jó cél” felé a „jó úton” haladásban.

Máté lejegyezte, ahogy Péter reagált Jézus szavaira: „Uram, ha te vagy, parancsold meg, hogy menjek oda hozzád a vízen.”¹⁸⁷. Komoly hitébredés ez szívében. Mit is mondott? „Uram, ha te vagy”, mellyel Jézus „én vagyok” kijelentésére reagált. Először is Úrnak nevezte Jézust és nem Mesternek, aztán a „te vagy” kifejezéssel arra utal, ha a „Vagyok” vagy te, azaz a Mindenható Isten, csak szólj, és amit kimondasz, meglesz. A kibontakozó hit szavai ezek. Ha az Isten szól („Legyen”), akkor szavára a láthatatlanból előáll a látható¹⁸⁸ („Lett”), ami a láthatóban lehetetlen, az előállhat a láthatatlanból, méghozzá az Isten szava által. Ezt követően hangzik el Jézus szájából az isteni Logosz, „Jöjj!” („Legyen”). Mily megdöbbentő ez a pillanat, mert mit ér az emberhez intézett isteni szó, ha nem párosul bizalommal, melyből az engedelmisség fakad. Péter hitének, Isten iránti bizalmának valódiságát mutatja, hogy „erre

kiszállt a hajóból, elindult a vízen, és Jézus felé ment.”¹⁸⁹. Így valósult meg a „Lett”. Célhoz ért Isten teremtő szava, mely által a láthatatlantól előállt a látható, a teremtett világ törvényszerűségei ellenére. Péter elindult a vízen a cél, Jézus felé, a „Lett – Láta” szakaszban járt (1. ábra). Mindaddig működött Isten természetfeletti hatalma életében, amíg szavára (Logosz) figyelt, Jézusra szegezte tekintetét („jó cél”). A krízispont ebben a szakaszban is elérkezett (1. ábra – 2.krízispont). Jézus „Legyen” szava elhangzott, Péter azt hittel fogadva elindult Jézus felé a vízen, de a körülmények nem változtak meg. A viharos szél továbbra is fújt, a hullámok csapdostak. Amikor ezekre a körülményekre figyelve levette tekintetét Jézusról („jó cél”), megijedt és süllyedni kezdett. A krízisponton gyakorlatilag Péter elbukott. A vezetőknek számítaniuk kell ezekre a krízispontokra, amikor az Istentől kapott kijelentésnek megfelelően haladnak a „jó cél felé”.

Lényeges kérdés, hogy ebben a helyzetben mit lehet tenni? Hogyan kerülhetünk vissza a „jó útra”, a „jó cél” felé haladás érdekében. Péter felkiáltott¹⁹⁰, ez a szó ugyan az, mint korábban az ösztönös félelemből fakadó felkiáltásra használt kifejezés. Itt azonban azt is olvashatjuk, hogy pontosan mi hangzott el, a lényeg ugyanis ebben van: „*Uram, ments meg*”¹⁹¹ (*engem!*)”¹⁹². Úrként szólította meg a Názáreti Jézust, ezzel elismerve, hogy Istennel egy, tehát természetfeletti és egyben mindenek feletti hatalommal bír. A „*ments meg*” felkiáltás pedig a Bibliában az üdvösség szava is, mely a pillanatnyi segítségén túl mutatva, a bűnös és elveszett ember örök életre való megszabadítását is jelenti. Gyakorlatilag Péter imádkozott, még akkor is, ha sokaknak az imádságról más forma jut az eszébe. Be kell látnunk, hogy mi is kerülhetünk vezetőként reménytelennek tűnő helyzetekbe amiatt, mert nem az Úrra figyelünk, hanem a természetes világban „tomboló viharok”¹⁹³ kötik le figyelmünket. Fontos tanítás és bátorítás ezekre a helyzetekre Péter példája. Nem csupán a kimenekedés megtalálása miatt, hanem a bukás elkerülése érdekében.

„*Jézus azonnal kinyújtotta a kezét, megragadta*”¹⁹⁴ *őt*” olvashatjuk. A kifejezés nyelvtani vizsgálata által lényeges következtetésre juthatunk. Péter is nyújtotta kezét Jézus felé¹⁹⁵ azaz, aktív részt vállalt megmentésében. Nyilvánvaló, hogy ez eltöprel ahhoz képest, amit Jézus képes volt megtenni, de mégis nélkülözhetetlen ahhoz, hogy kikerüljön a halálos veszedelemből. Ebből is látható, hogy Péter segélykiáltása hitből fakadó imádság volt, és nem pusztán a pánikhangulat szülte. A szorult helyzetből való kimenekedés ezen az úton lehetséges. Az a vezető, aki nem talál rá erre, elbukik és a korábbi helyzetenél is nagyobb veszélybe sodorja magát és mindazokat, akik rá bízottak.

Jézus rámutatott Péter problémájának a gyökerére: „*Kicsinyhitű, miért kételkedtél?*”¹⁹⁶. Az ember bukásakor hajlamos a felelősséget áthárítani, ahogy ezt az első emberpár is tette a bűnbeesésüket követően. A körülmények, mások okolása azonban még senkin nem segítettek. Az őszinte szembenézés azonban igen. Jim Collins¹⁹⁷ írta, hogy a vezetőknek tudnia kell jól használni a tükröt és

az ablakot. Amikor kudarcok érik a szervezetét, oda kell mennie a tükörhöz és fel kell tennie a kérdést: Mit és hol rontottam el? Sikerek idején viszont oda kell lépnie az ablakhoz és azon kitekintve belátnia, hogy a munkatársai nélkül ezt nem érhetne volna el. Nem jó ezeket felcserélni, a kudarcokért másokat hibáztatni, míg a sikereket magának tulajdonítani. Ez a hozzáállás keresztyén szempontból is üdvözlendő, hisz az alázat útjára jellemző. Viszont rendkívül nagy hiányossága, hogy nem definiálja, mit nevezünk kudarcnak, és mit sikernek. Mi a „jó”-tól való eltérés, és mit tehetünk, ha szembesültünk ezzel. Amennyiben pusztán Jim Collins tanácsát követve próbál egy vezető cselekedni, több további problémával is szembe találja magát. Hogyan és mitől tudna megváltozni, ha a tükörbe nézve szembesül saját gyengeségével, romlottságával? A szíve, hozzáállása megváltozik-e pusztán attól, hogy Collins útmutatását megfogadva, próbál alázatosan hozzáállni a beosztottakhoz, és megdicséri őket a siker idején? Ha nem belső meggyőződésből, hanem a saját sikeressége érdekében cselekszik, nem a vezetettek megtévesztése történik-e, amikor alázatos külsőt vesz fel, mellyel megpróbálja eltakarni az arroganciát, vagy az emberi önzését, csupán azért, hogy személye iránti lojalításra bírja őket? Isten és az Ő szava, mint abszolút viszonyítási pont nem jelenik meg ezekben az egyébként népszerű vezetéselméleti gondolatokban. A keresztyén vezető Istentől függ, Őrá tekintve, Tőle kap iránymutatást és annak véghezviteléhez a szükséges erőforrásokat, munkatársakat. Ez a szemléletmód segíti abban, hogy jól használja a „tükört”¹⁹⁸ és az „ablakot”¹⁹⁹. A tükör Jakab apostol szerint az Isten hirdetett és hallgatott igéje.

Péter tehát azért került életveszélybe, mert kicsinyhitű volt. A hite pedig azért töpörödött össze, mert levette a szemét Jézusról a megmenekülés, a szabadulás, a győzelem és az élet forrásáról. A természetfeletti helyett a természetesre tekintett, így nem a hit általi lehetőség, hanem a körülmények nyomásából fakadó lehetetlen gondolata öntötte el elméjét. A hit gondolata Jézus „Jöjj!” szavából származott, amíg ez töltötte be Péter elméjét és szívét, működött életében az Isten természetfeletti hatalma. Viszont amikor a látható és fenyegető körülményekre nézett, hitét elveszítette és maradt számára a látható világ erőforrása, mely nem tudta megtartani. A kételkedés az Isten iránti bizalom meggyengüléséből ered.

Jézus isteni hatalmával Úr a teremtett világ fölött is, és annak természeti erői is alá vannak vetve. Ezt bizonyította az a fordulat, aminek a tanítványok szemtanúi lehettek.

Máté 14:32 *És amint beszálltak a hajóba, elült a szél.*

Ami a tanítványokkal történt, és amit átéltek, vezetett az istenismeretben való növekedésükhöz. Aki a „jó úton” a „jó cél” felé halad, megtapasztalja a természetfeletti, isteni beavatkozást, támogatást, amikor Benne bízva igyekszik az Ő akaratát cselekedni. Részesei lehettek a zsoltárokból olvasott kinyilatkoztatás beteljesedésének.

Zsolt. 89,10: *Te uralkodsz a dühögő tengeren; ha hullámai tornyosulnak, te lecsendesítéd őket.*

Máté ekképpen jegyezte le a történetekkel kapcsolatos reakciójukat:

Máté 14:33 *A hajóban levők pedig leborultak előtte, és ezt mondták: „Valóban²⁰⁰ Isten Fia vagy!”*

Zsidó emberként leborultak Jézus előtt, ezzel elismerve, hogy Ő az Isten Fia, a Megváltó, a Messiás. A „valóban” kifejezés jelzi, hogy a felismerésük akkor és ott valami más, több, mélyebb volt, mint amivel korábban rendelkeztek. Bizonyosak lettek abban, hogy Ő valóban és igazán az Isten Fia. Ezen a ponton érthetjük meg mi is volt a legfőbb célja Istennek ezzel a hajóúttal, melyet más módon kimunkálni nem tudott a tanítványok szívében. A „Lett” ez esetben a Jézussal kapcsolatos felismerés volt, mely megszületésekor jött létre a „jó”, amit Isten eltervezett. Ameddig a Názáreti Jézust leginkább mesternek, vagy Istentől küldött prófétának tartották, nem rendelkeztek azzal a hittel, mely elegendő az üdvösséghez. Így másokat sem voltak képesek még vezetni, hisz maguk sem ismerték a „cél”t, az Isten szavát (Logoszt), Jézus Krisztust.

Péterhez eljutott Jézus „Jöjj!” szava (Logosz), mely természetfeletti, teremtő hatalommal ragadta meg őt, amikor a vízen járt. Így jutott személyes megértésre. Később, pünkösd után, amikor a Szentlélek kitöltetett a tanítványokra, Péter a templom Ékes kapujánál találkozott egy születése óta sánta koldussal.²⁰¹ Ekkor ismét a Szentlélek által adatott neki ez az isteni „Jöjj!” szó (Logosz), de már nem a maga számára, hanem a felé a sánta koldus felé küldte ki rajta keresztül az ÚR. Péter saját maga ismerte meg Isten hatalmát, és akkor, ott, mint az Isten Szentleke által megragadott ember továbbadta, kimondta a reá bízott isteni kijelentést:

Apcs 3:6 *Péter ekkor így szólt hozzá: „Ezüstöm és aranyam nincsen, de amim van, azt adom neked: a názáreti Jézus Krisztus nevében, kelj fel, és járj!”*

Apcs 3:7 *És jobb kezénél fogva felemelte, annak pedig azonnal megerősödött a lába és a bokája,*

Apcs 3:8 *felugrott, talpra állt, és járt. Bement velük a templomba is, járkált, ugrándozott, és dicsérte az Istent.*

Ahogy Pétert korábban kezénél fogva a vízből kiragadta az Úr, most a Péter keze volt Jézus keze, mely által Jézus Krisztus ragadta meg ezt a beteg embert, aki Isten szava által, természetfeletti csodát megélve, teljesen egészséges lett. Péter számára egyértelmű volt, hogy nem Ő cselekedett, hanem rajta keresztül az Úr Jézus Krisztus. Erről tanúbizonyságot is tett ekképpen:

Apcs 3:16 *Az ő (Jézus Krisztus) nevébe vetett hitért erősítette meg az ő neve ezt az embert, akit itt láttok és ismertek, és a tőle való hit adta vissza neki a teljes egészségét mindnyájatok szeme láttára.*

ÁBRAHÁM ÉS A FIA, IZSÁK

Az 1. ábra figyelembevételével tekintsük most át Ábrahám hitharcait és fiának, Izsáknak az atyai „örökségét”, valamint már felnőtt, házas férfiként megélt hitharcát (1. ábra – 1. és 2. Krízispontok).

Ábrahám fia, Izsák

Izsák²⁰², Ábrahámnak (Abrám) a hit atyjának²⁰³ a fia, akit Isten ígért neki, amikor szövetséget kötött vele. Ábrahámhoz az egy igaz Isten szólt (1. ábra - „Legyen”), hogy menjen Kánaán földjére²⁰⁴, ahol nagy néppé teszi, megáldja (1. ábra - „Lett”) és az Istentől nyert áldás továbbadásával válik maga is, sokak számára áldássá (1. ábra - „Jó”). A Szentírás arról is beszámolt, hogy Isten utódokról tett („*nagy néppé teszek*”²⁰⁵) ígéretet Ábrahámnak, de ennek magvalósulásában felesége, Sára (Szárj) meddősége²⁰⁶ még akadály volt. Mintegy huszonöt év telt el²⁰⁷ várakozással (1. ábra – 1. Krízispont), amikor is Isten „Legyen” szava által, csodálatosan előállt a „Lett”, a kilencven éves korú Sára²⁰⁸, megszülte a megígért gyermeket, Izsákot. Ábrahám hitében többször is megpróbáltatott (1. ábra – 1. Krízispont), de Isten újra megerősítette vele szövetségét. Ilyen próba-helyzet volt, amikor megérkezett ígéret (Kánaán) földjére, de azt már más népek birtokolták. Isten bátorította, hogy jó helyen van és utódaié lesz az a föld²⁰⁹. Majd éhínség jött az ígéret földjére (1. ábra – 2. Krízispont), ekkor viszont nem olvassuk, hogy Isten szólt volna Ábrahámhoz. Mi lehetett ennek az oka? Talán a gyermekáldás elmaradása, a várakozás és az éhínség miatt előálló nehézségek következtében meggyengült a hite? Úgy gondolhatta egyedül maradt és mentenie kell a saját, és a vele lévők életét? Ezért is dönthetett úgy, hogy Isten akaratát nem tudakolva elmegy Egyiptomba? Valóban nem szólt hozzá Isten? A helyzet az, hogy ebben a helyzetben valóban nem olvassuk, hogy Isten kijelentést adott volna Ábrahámnak, de korábban egyértelműen azt mondta neki, hogy Kánaán földjére kell mennie. Ez az isteni szó (Logosz) volt érvényben, az éhínség pedig az engedelmesség és hűség próbáját (1. ábra – 2. Krízispont) hozta el Ábrahám életében. Ezen a ponton Istenhez kellett volna fordulnia kérdéseivel, de nem tette, hanem maga döntött úgy, hogy elhagyja az Istentől kijelölt helyet. Később József idejében Isten adott kimenekedést a szárazság idején Ábrahám unokájának, Jákóbnak, hogy családjával Egyiptomba (Gósen földje) települjön az éhínség elől²¹⁰. Erről az ideiglenes áttelepülésről már Ábrahámnak adott kijelentést Isten.²¹¹ Jézus születését követően az üldözés elől, Józsefet és családját szintén Egyiptomba irányította az angyal²¹². Megállapíthatjuk tehát, hogy önmagában nem az volt Ábrahám céltévesztése (elbukás az 1. ábra – 2. Krízispontban), hogy Egyiptomba ment, hanem az, hogy az egyiptomi jólétben bizakodott, nem pedig a mindenható²¹³, egy igaz örök-

kévaló Úr Istenben²¹⁴, akinek szavát ezért nem vette figyelembe. Ez a racionális és helyzetértékelésen (pl. SWOT analízis²¹⁵) alapuló döntéshozatal példája is. Emberileg persze érthető, és az Isten mindenhatóságával nem számoló vezetési modellekben előszeretettel ajánlják is, az ilyen típusú emberi bölcsesség korlátai közé szorított döntési mechanizmust. Pedig Istennek hatalmában állt megáldani Ábrahámot a körülmények ellenére, ahogy ezt később Izsákkal is megtette²¹⁶. Ábrahám életében súlyos következménnyel és sok fájdalommal járt ez a letérés a „jó útról”. Egyiptomba érkezve feleségét húgának hazudta²¹⁷, ami miatt végül Egyiptomot el kellett hagynia. Ekkor került hozzájuk Hágár, az egyiptomi szolgáló, aki később - Sára tanácsára (kilépés az Istentől rendelt segítő szerepből) -, a jó útról való ismételt letérés következtében, megszülte neki Izmaelt.²¹⁸ Ábrahám nyolcvanhat éves volt ekkor. Tizenhárom évvel később Isten újra szólt hozzá, megerősítette szövetségét és gyermeke születésére vonatkozó ígértét. Ábrahámnak komoly kísértést jelentett, hogy saját és felesége életkorára nézzen (1. ábra – 1. Krízispont), Isten ígérete helyett. Az Úr szava szólt hozzá, de magában nevetett²¹⁹, - miként nem sokkal később Sára is²²⁰ -, nem tudta ugyanis elképzelni, hogy az elhalt női folyamatok²²¹ ellenére, Isten teremtő szava által megfogandó a gyermek Sára méhében (1. ábra – Legyen - Lett). Ábrahám ekkor beírta volna az emberi megoldással²²², ha a testből, a szolgától, de nem az ígért által született Izmaelt megáldja Isten. Az Úr azonban nem engedett neki, hanem ebben a hitkrízisben, szövetségét megújítva erősítette Ábrahám iránta való bizalmát²²³. A kísértés nála és feleségénél is, az Isten szavától idegen gondolat útján jelentkezett.

1Móz 17:17 *Ábrahám arcra borult, de nevetett, és azt mondta magában: Százestendő embernek lehet-e gyermeke? Vagy Sára kilencven éves letére szülhet-e?*

1Móz 18:12 *Sára nevetett magában, és azt gondolta: Miután megvénültem, lehet-e gyönyörűségem? Meg az uram is öreg!*²²⁴

Ahogy a kígyó, hamis szavakkal ültette el Évában a saját, Isten ellen lázadó gondolatát, ahhoz hasonlóan jelentkezett Ábrahám és Sára esetében is, az Isten iránti bizalmatlanságot eredményező gondolat (1. ábra – 1. Krízispont).

Még mielőtt pálcát törnének Ábrahám felett hite megingása miatt, csak gondoljunk bele, huszonnégy év telt el és még nem teljesedett be Isten neki tett ígérete. Nem tudta, hogy csupán egy esztendő hitben való kitartás még, és felesége gyermeket fog szülni neki. Ahogy Isten, Ábrahámhoz viszonyult annak megingó bizalma idején, - amikor szinte átkarolta és hóna alá nyúlva emelte fel a csüggedésből²²⁵ -, korunk Isten iránt elkötelezett vezetőinek is bátorítást jelenthet.

Ábrahám küldetését tekintve fontos üzenet hangzott el ezt követően.

1Móz 18:19 *Mert őt választottam ki arra, hogy megparancsolja fiainak és háza népének is, hogy őrizzék meg az Úr útját, cselekedjenek az igazságnak és jognak megfelelően, hogy az Úr is beteljesítse, amit megígért Ábrahámnak.*²²⁶

Az ősatyák korában és azt követően is, az Isten ígéjét szóbeliség útján őrizték meg²²⁷. Apák hagyták fiaikra az Istentől átvett kinyilatkoztatást és tették megtanulhatóvá azt, életpéldájuk által is. Így tanította Ábrahám is fiát, Izsákot, majd Izsák is fiait, Ézsaut és Jákobot.

Isten „Legyen” szava végül célhoz ért és elérkezett Izsák születése („Lett”). Pontosán úgy, és az történt, ahogyan az Úr megígérte (Logosz) Ábrahámnak és Sárának.

1Móz 21:1 *Azután meglátogatta az Úr Sárát, ahogyan megmondta, és úgy cselekedett az Úr Sárával, ahogy megígérte.*

1Móz 21:2 *Sára teherbe esett, és fiút szült Ábrahámnak öregkorára, abban az időben, amelyet megígért neki Isten.*

Ábrahám örömét csak egy dolog árnyékolta be. A jó úttól, az Isten szavától való eltérés (céltévesztés) következtében a szolgálótól született fiát, Izmaelt, anyjával együtt el kellett bocsátania házából. Isten azonban irgalommal és kegyelemmel tekintett a fiúra és anyjára is.²²⁸ Mint azt korábban is megállapítottuk, ha a vezető eltér az Isten tervétől, annak árát nem csak ő kénytelen megfizetni, hanem az a rábízottak életére is negatív hatással lesz²²⁹. A helyreállítás Isten bűnbocsátó kegyelme által lehetséges és szükséges, ha vissza akar térni a jó útra, azaz Isten akaratába.

Isten „Legyen” (1. ábra) szava célhoz ért Ábrahám életében, szemeivel látta meg, Isten teremtő hatalmát fia, Izsák születésében („Lett”). Sok küzdelem, elesés és felállás útján az Isten kegyelméből, Ábrahám élete elérkezett a következő („Lett – Látta – Jó” - 1. ábra) szakaszba. Mint tudjuk ebben a fázisban is számítanunk kell a hitkrízisre (1. ábra – 2. Krízispont), melyet Ábrahám sem kerülhetett el. Az elkövetkező megpróbáltatásnak Izsák is részese lett. A fiú, apjától hallotta az Isten rendelkezéseit, de arról is, hogy milyen következménye van annak, ha az ember nem bíz az Úrban, és engedetlené válik szava, s így személye iránt. Elérkezett az idő, amikor Isten olyat kért Ábrahámától, aminek odaadása minden emberi értelmet meghaladó hitpróba elé állította. alkalom volt ez arra is, hogy élete példájával mutathassa be a fiának, amit Istenről és az iránta való feltétlen bizalomról tanított neki.

1Móz 22:1 *Ezek után történt, hogy Isten próbára tette²³⁰ Ábrahámot, és megszólította: Ábrahám! Ő pedig felelt: Itt vagyok.*

1Móz 22:2 *Isten ezt mondta: Fogd a fiadat, a te egyetlenedet, akit szeretsz, Izsákot, és menj el Mórijjá földjére, és áldozd fel ott égőáldozatul az egyik hegyen, amelyet majd megmondok neked!*

Ábrahám, fiával együtt „elindult arra a helyre, amelyet az Isten mondott neki”²³¹. Isten szava szerint cselekedett és elindult annak ellenére, hogy bizonyára nem értette, hogyan és miként áll elő ebből a helyzetből az „igen jó”. Ábrahám hitét, Isten iránti bizalmát mutatta, ebben a minden korábbinál nagyobb hitkrízisben az indulása (1. ábra – 2. Krízispont). Az elméjében ural-

kodó hit gondolata szavaiban is tükröződött, amikor így szólt a két velük tartó szolgálójához: „*Maradjatok itt a számmal, én pedig a fiammal elmegyek oda, imádkozunk, és utána visszatérünk hozzátok.*”²³² Az imádságról megállapítottuk már, hogy a Szentírás mellett, az Istennel való kommunikáció (beszélgetés) egyik legfontosabb eszköze. Amikor Ábrahám itt az imádságot említette, vélhetően arra gondolhatott, hogy Istenhez viszi ezt a helyzetet és talán nem kell a fiát feláldozni, vagy ha mégis akkor Istennek arra is van hatalma, hogy életre keltse a holtat²³³. Ugyanakkor nem olvasunk arról, hogy Ábrahám a Mórijjá hegyén kimondott szavakkal szólt bármit is Istenhez. Ezek szerint az imádság az is, amikor kimondhatatlan szavakkal, szívből esedezünk, könyörgünk Hozzá²³⁴. Ez az Istenre utalt állapot reményteli, de a hit általi várakozás feszültségének pillanata is. Izsák fiatal kora ellenére érett módon, apja iránt engedelmesen viselkedett. A három napi út alatt csak annyit tudott, Istennek mutatnak be áldozatot egy helyen, amit az Úr rendelt el apjának. Ismerte már a történeteket arról, ahogyan apja korábban Isten vezetésére hagyatkozott. De a bukásokról is értesül, amikor hitetlenül cselekedve, bajba sodorta magát és családját.

A harmadik napon apjával ketten mentek felfelé a hegyre, az áldozat bemutatásának helyére, és látta apja kezében a kést, valamint az égő fáklyát, ekkor merült fel benne a gondolat (1. ábra – 1. Krízispon a fiatal Izsák életében), és a kérdés: „*Itt van a tűz meg a fa, de hol van az áldozatra való bárány?*”. Oly mély felismerés ez, hogy az ember beleremeg, ha igazán belegondol. Az elvesztett, bűneivel és a jogos ítélettel szembesülő bűnös ember is hasonlóan éli át ezt. Izsák, bár nem mondta ki, mégis miközben a hátán vitte az áldozathoz való fát, arra gondolhatott, hogy neki kell meghalnia, ha csak nem lesz helyette más áldozat. Az evangélium csodálatos szabadító üzenete, hogy: „*a mi húsvéti bárányunk, a Krisztus, már megáldoztatott*”²³⁵, „*mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen*”²³⁶.

Ábrahám megtörve a csendet, válaszolt fiának, és válasza érett hitéről tanúskodott. Mivel próféta volt a maga korában, a távoli jövőre vonatkozóan is érvényes isteni kinyilatkoztatást adott át Izsáknak: „*Isten majd gondoskodik az áldozatra való bárányról, fiam.*”. Valóban így történt, amikor bűneinkért Isten Fiát áldozta oda a kereszten, hogy nekünk, akik bűneinkből hozzá térünk és hitünket Isten Fiába, Jézus Krisztusba vetjük, ne kelljen meghalni, hanem bűnbocsánatot és örök életet nyerjünk Ő általa.

Nincs több szó, Ábrahám Isten felé fordul és bizonytalannal remegő, de mégis bizalommal telt szívvel készítette el az oltárt, melyre megkötözve ráhelyezte egyszülött fiát, Izsákot. Izsák sem szól többet, nem ellenkezik, nem kérdez, hanem némán tűri, amit apja Isten szava szerint vele tesz. Nincs szó, mégis sok imádság, Istenkeresés lehetett ezen a helyen. Ábrahámot méltán nevezzük a hit atyjának. Az utolsó pillanatig sem vonta kétségbe Isten szavát, nem kérdőjelezte meg jóságát, nem engedett a kísértő gondolatoknak. Elméjét és szívét Isten

szava és ismerete töltötte be. Istenre figyelt és lelkét nem öntötte el a kétségbeesés, nem bénította meg a félelem, annak ellenére sem, hogy fiát őszintén szerette. Majd, amikor a felemelte a kést, hogy azzal levágja fiát, a csendet Isten szava törte meg, melyre Ábrahám azonnal reagált.

1Móz 22:10 *De amint kinyújtotta Ábrahám a kezét, és már fogta a kést, hogy levágja a fiát,*

1Móz 22:11 *kiáltott neki az Úr angyala a mennyből: Ábrahám! Ábrahám! Ő így felelt: Itt vagyok.*

1Móz 22:12 *Az angyal így szólt: Ne nyújd ki kezedet a fiúra, és ne bántsd őt, mert most már tudom, hogy istenfélő vagy, és nem tagadtad meg tőlem a fiadat, a te egyetlenedet.*

1Móz 22:13 *Akkor fölemelte Ábrahám a tekintetét, és meglátta, hogy ott van egy kos, szarvánál fogva fönnakadva a bozótban. Odament Ábrahám, fogta a kóst, és azt áldozta föl égőáldozatul a fia helyett.*

Ezt a pillanatot próbálta visszaadni Rembrandt, a híres holland reneszánsz festő 1635-ben²³⁷ festett, Izsák feláldozása című alkotásán. Festményén az Isten angyala megfogja Ábrahám kezét, ezzel érzékeltetve, hogy mindez valóban az utolsó pillanatban történt. Ábrahám mindvégig hűséggel megállt az Istennek való engedelmségben (1. ábra – 2. Krízispont). A fény felülről világítja meg Izsákot és Ábrahám arcát rámutatva a szabadítás és a kegyelem forrására, Istenre. Az Ábrahám szívében végbement drámai küzdelmet, könnyeivel is igyekezett érzékeltetni a festő. Mindkét szeme könnybe lábadt, és könnycseppek gördülnek le az idős ember, a hívó apa arcán. Kezéből kiesett a gazdagon díszített kés, mely jele földi gazdagságának. Ugyanakkor ebben a helyzetben kontrasztot is ad, a földi és a valódi, Isten szerinti gazdagság között.²³⁸ „Ábrahám hitt az Úrnak, aki ezért igaznak fogadta el őt”, és „Isten barátjának nevezetett”²³⁹.

Isten, valóban gondoskodott helyettesítő áldozatról ott és akkor, úgy ahogy ezt Ábrahám hitte és remélte. Az Atya Isten közel kétezer évvel később, a Golgota keresztnél adta oda a tökéletes áldozatot értünk bűnösökért, hogy bűneink büntetését kifizesse helyettünk²⁴⁰. Ami Ábrahámmal történt az evangélium Ószövetségi előképe²⁴¹ is volt.

Ábrahám hűséggel állta ki a próbatételt (1. ábra – 2. Krízispont) és Isten így nyugtázta ezt („Látta – jó”):

1Móz 22:12 *Az angyal így szólt: Ne nyújd ki kezedet a fiúra, és ne bántsd őt, mert most már tudom, hogy istenfélő vagy, és nem tagadtad meg tőlem a fiadat, a te egyetlenedet.*²⁴²

Izsák immár személyesen élte át az Istennek való hűséges engedelmség próbáját, és megállt abban (neki ez 1. Krízispont volt). Saját maga tapasztalta meg, hogy Isten terve jó és tökéletes. Megértette, hogy Istennel való kapcsolatra kell törekednie, és apjához hasonlóan neki is azt kell tennie, amit az Úr mond neki.

Izsák és Rebeka Gerárban²⁴³

Izsák feleségét, Rebekát Istentől várta és kapta segítőtársként²⁴⁴. Imádságban Istentől kérte el feleségét, és akkor is éppen imádkozott²⁴⁵, amikor apja szolgálja elhozta őt hozzá. Természetesen nem másolható az ő egymásra találásuk²⁴⁶, de mindenképpen figyelemre méltó Izsák Isten iránti bizalmához hasonlóan Rebeka hite is, aki Istenre nézve indult el²⁴⁷, hogy férjhez menjen egy csupán hírből ismeret férfihoz (1. ábra – 1.Krizispont).

Izsák imádkozott meddő feleségéért²⁴⁸ (1. ábra – 2.Krizispont), melyet követően Isten kegyelméből ikreik születtek, Ézsau és Jákób. Az immár családos Izsák életében is elérkezett a próbatétel ideje (1. ábra – 1.krizispont), melyről így számol be a szentírás:

1Móz 26:1 *Egyszer éhínség volt az országban, azon az első éhínségen kívül, amely Ábrahám idejében volt. Ekkor elment Izsák Abimelekhez, a filiszteusok királyához Gerárba.*

1Móz 26:2 *Mert megjelent neki az Úr, és ezt mondta: Ne menj Egyiptomba, hanem abban az országban lakj, amelyet én mondok neked!*

1Móz 26:3 *Maradj jövevényként ebben az országban, én pedig veled leszek, és megáldalak, mert neked és utódaidnak adom ezeket az országokat mind, és megtartom azt az esküt, amellyel megesküdtem apádnak, Ábrahámnak.*

1Móz 26:4 *És úgy megszorítom utódaidat, hogy annyian lesznek, mint az égen a csillag. A te utódaidnak adom mindezeket az országokat, és a te utódod által nyernek áldást a föld összes népei,*

1Móz 26:5 *mert hallgatott Ábrahám a szavamra, és megtartotta a megtartandókat: parancsolataimat, rendelkezéseimet és utasításaimat.²⁴⁹*

Mint láthatjuk Izsákhhoz szólt az Úr az éhínség idején. A Biblia visszautal a korábbi hasonló esetre, mely Ábrahám idejében történt. Akkor, - mint ezt már vizsgáltuk – Ábrahám nem kapott külön kijelentést, és letérve a jó útról Egyiptomba ment. Izsákot óva intette ettől Isten, ő pedig engedelmesen hallgatott szavára és Gerárban telepedett le (1. ábra – „Legyen – Lett”). Isten ezen a ponton az Ábrahámmal kötött szövetséget (közösség, kapcsolat) is megújította Izsákkal.

A filiszteusok földjén, Gerárban azonban elérkezett egy újabb próbatétel Izsák életében (1. ábra – 2.krizispont). Felesége ugyanis szép arcú asszony volt és azok, akik közé mentek érdeklődni kezdtek iránta. Itt tisztáznunk kell, hogy a mindenható Isten szavának (Logosz) engedelmességgel ment erre a területre. Amikor azonban Isten és szava helyett a körülményekre kezdett figyelni (lásd. Péter a vízen járaskor), megjelent szívében a félelem, mely az Istenbe vetett bizalom hiánya. Sajnos apja nyomdokaiba lépve azt hazudta, hogy Rebeka nem a felesége, hanem a húga. Ábrahám Egyiptomban és később éppen Gerárban²⁵⁰ is elkövette ezt a vétket, ami miatt bajba sodorta magát, családját, de azokat is, akiket hazugságával megcsalt. Itt tegyük fel egy kérdést: „Mi lett volna a fe-

ladata Ábrahámnak, majd Izsáknak azok között, akik közé Isten küldte?” Erre egy korábban már idézett Biblia versben kapunk választ:

1Móz 18:19 *Mert őt választottam ki arra, hogy megparancsolja fiainak és háza népének is, hogy őrizzék meg az Úr útját, cselekedjenek az igazságnak és jognak megfelelően, hogy az Úr is beteljesítse, amit megígért Ábrahámnak.*²⁵¹

Ábrahámnak és fiának Izsáknak is az Isten szavát kellett volna képviselni szavaikban és tetteikkel egyaránt. Erről a jó útról tért le most Izsák is, és ahelyett hogy áldás lett volna a nép számára, akik közé küldetett, hazugságával kis híján a házasságtörés bűnébe sodorta Gerár királyát, aki erről mit sem tudott.

Isten és a kísértő is, a gondolatok útján befolyásolja az embert. Izsák esetében is ez történt.

1Móz 26:9 *Ekkor hívatta Abímelek Izsákot, és ezt mondta: Mégiscsak a feleséged ő! Hogy mondhattad, hogy a húgod?! Izsák ezt felelte neki: Mert azt gondoltam, hogy meg fogok halni miatta.*

Izsák válaszában maga mutatott rá a bűnös cselekedet forrására, amikor így szólt: „*azt gondoltam, hogy meg fogok halni miatta*”. Egyértelmű, hogy Isten nem meghalni küldte Gerárba, hanem éppen ellenkezőleg, azért, hogy az éhínség idején életben maradjon ő és a családja is. Ezek szerint kinek a gondolata volt az, mely letéritette Izsákot a jó útról? Ugyanazé, aki korábban Évát és Ádámot kimozdította az Istennel való bizalmi közösségből és hazug gondolatait elültetve letéritette őket az Isten jó útjáról. Izsák végül megalázkodva megvallotta bűnét és megtér. Isten kegyelméből nem kellett életével fizetnie hazugságáért, hanem azon a földön maradhatott. Isten helyreállító és megbocsátó szeretetéről, - mely szövetségi hűségét mutatja -, nyert megértést Izsák ezt követően:

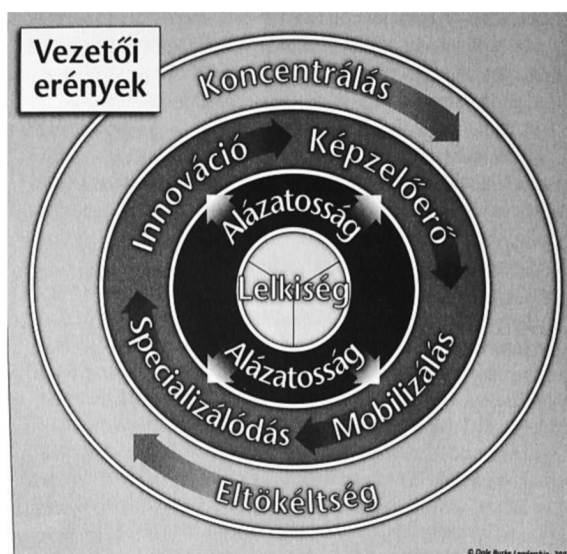
1Móz 26:12 *Izsák ezután vetett azon a földön, és százszorosát aratta abban az esztendőben, úgy megáldotta őt az Úr.*

Így tett tanúbizonyságot Isten arról, hogy Ő jó, nem mond ki semmit hiába, és nem ember hogy hazudjon²⁵².

A KEVESEBB TÖBB VEZETÉSELMÉLETI MODELL VIZSGÁLATA²⁵³

H. Dale Burke lelkipásztorként²⁵⁴ és vezetéselméleti szakértőként, világszerte tart előadásokat „A kevesebb több” címmel, vállalati vezetőknek is. Vezetéselméleti modelljét a magyar nyelven is megjelent - *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet?* A kevesebb több vezetéselmélet – című könyvében fejtette ki. Ezt a modellt tekintjük most át az 1. ábra -ban rögzítettek felhasználásával. Elmélete azért is érdekes, mert gyakorló lelkipásztorként, keresztyén vezetőként, és vezetéselméleti trénerként is tevékenykedik.

Burke könyvében, a bevezetőnkben már említett tíz „tényt”²⁵⁵ sorol fel, melyek meglátása szerint kihívások elé állítják napjaink vezetőit. Ezek leküzdése, úgy véli komoly erőfeszítések mellett is többször vezetnek vezetői krízishez. Modelljével erre a helyzetre kínál megoldást, amiről a következőket írja: „A nyolc alapelv, melyeket megvizsgálunk, ősi, mégis teljességgel modern vezetési elvekre épül. Kiállták az idő próbáját, s valóban hatékonyak a

7. ábra- Kevesebb több vezetéselméleti módszer

gyakorlatban. Mindegyik alapelv egyre magasabb szintre emeli a vezetési technikánkat.”²⁵⁶ Az említett nyolc alapelvet mutatja a 7. ábra, melyeket részletesen is áttekintünk. Ebben H. Dale Burke koncentrikus körökben ábrázolva foglalja össze a nyolc vezetői erényt. Ezek a következők (7. ábra)²⁵⁷.

Belső kör

- Lelkiség – A meggyőződés ereje

Első gyűrű

- Alázatosság – A szolgálva vezetés képessége

A következő gyűrű négy eleme a vezető szíve:

- Képzelőerő – A látnoki képesség
- Mobilizálás – Az elengedés képessége
- Specializálódás – A képességek optimalizálása
- Innováció – A kreativitás képessége

Külső gyűrű – a kivitelezés szíve

- Koncentráció – Az összpontosítás képessége
- Eltökélttség – A remény ereje

Burke „kevesebb több” vezetéselméleti modelljében az u.n. „Krisztus-központú életfilozófiát egy dolgok elébe menő, dinamikus vezetési struktúrával ötvözi, folyamatos és életre szóló útmutatást nyújtva a szakmai siker és a személyes kiteljesedés elérése érdekében.”²⁵⁸ A felvázolt alapelveket részletezi is. Ebben a Krisztus-központú életfilozófiáról azt írja, hogy ez nem énközpontú, hanem istenközpontú vezetést eredményez. Istent létezőnek vallja, aki „mélységesen szeret bennünket, és részese kíván lenni életünknek, illetve vezetésünknek”²⁵⁹. Sajnos több szerzőhöz hasonlóan, szinte semmit nem mond arról, mit

is jelent az Isten szeretete²⁶⁰, hogyan találkozhat az ember ezzel a szeretettel, és milyen úton léphet be életébe Isten. Egyik éjjelen egy tekintélyes vezető, Nikodémus látogatott el a Názáreti Jézushoz, akinek Ő a következőket mondta ezzel kapcsolatban:

Ján 3:3 *Jézus így válaszolt: „Bizony, bizony, mondom néked: ha valaki nem születik újonnan, nem láthatja meg az Isten országát.”*

Ján 3:5 *Jézus így felelt: „Bizony, bizony, mondom néked, ha valaki nem születik víztől és Lélektől, nem mehet be az Isten országába.*

Ján 3:6 *Ami testtől született, test az, és ami Lélektől született, lélek az.*

A Biblia szerint a Krisztus-központúságból az következne, hogy Jézus tanítását világosan valljuk és adjuk tovább. Burke ezt sajnos nem teljesen így teszi. A Krisztus-központúságot életfilozófiának nevezi, holott Jézus arról beszél, hogy Ő maga az élet²⁶¹ és nem az élet egyik lehetséges értelmezése. Természetesen keresztyén etikai megközelítést mindenképpen értékelnünk kell, de szomorúan azt is megállapíthatjuk, hogy ennek megélése, a megtérés, újjászületés, és a Jézus Krisztusba, mint személyes Megváltóba vetett feltétlen bizalom nélkül csupán „déliabá”. Ezzel együtt az elkötelezett, újjászületett keresztyén vezetőnek is sok próbatételen át (1. ábra – 1., 2. Krízispon) vezet az útja.

Belső kör: Lelkiség – A meggyőződés ereje

A szerző a belső gyűrűt (7. ábra) a vezető szívének nevezi. Itt helyezi el a lelkiséget, melyből a meggyőződés ereje fakad. A kiváló vezetők véleménye szerint a jó emberek közül kerülnek ki. A jóságot az erkölcsösséggel, erővel és meggyőződéssel írja le. Nézetei alátámasztására idézi a következő igeverset.

Péld 4:23 *Minden féltve őrzött dolognál jobban óvd szívedet, mert onnan indul ki az élet!*²⁶²

Nem csak, hogy nem ad megoldást az emberi szív romlottságának²⁶³ kérdésre, de fel sem veti ezt a problémát. Bár idézi²⁶⁴ Jézus Máté által lejegyzett szavait²⁶⁵, miszerint nem lehet két úrnak szolgálni, de ezen a ponton említést sem tesz a Krisztus kereszttáldozata általi szabadításról, mely elfogadása nélkül az ember a bűn rabszolgája marad.

Idézi továbbá a *Jn 10:10*-t, de annak csak a második felét²⁶⁶, mely így szól: „én azért jöttem, hogy életük legyen, sőt bőségben éljenek.”²⁶⁷ Ezt, ha árnyaltan is, de összeköti a sikeres vezetés és munka által elérhető anyagi jóléttel.

Az Isten tulajdonával kapcsolatos sáfárságról²⁶⁸, az iránta való felelősségről mindazért, amit lehetőségként kaptunk, a vezető szívével kapcsolatosan írja: „Minthogy vállalkozásunk és bármi más, amit vezetünk, Istené, neki tartozunk számadással.”²⁶⁹

A lelkiség három elemeként határozza meg az Isten szavát, elképzelését és értékrendjét.²⁷⁰ Az Isten szeretetével kapcsolatosan a Szentírásból a következő igeverset emeli ki:

Róm 8:32 *Aki tulajdon Fiát nem kímélte, hanem mindnyájunkért odaadta, hogyan ajándékozna nekünk vele együtt mindent?*

Ezzel összefüggésben beszél az ember legnagyobb szükségletéről, amit az Isten kielégített, melyből fakadóan „rábízhatjuk életünk kevésbé fontos kérdéseit is”²⁷¹. Azt azonban nem tudjuk meg, hogy pontosan mi is az ember legnagyobb szükséglete. Nem ír a Pál apostol által olyan fontosnak tartott és például a Római levél 7. fejezetében taglalt bűn, emberi romlottság problémájáról, amire Krisztus szenvedése és halála által adott Isten megoldást a megtérő, és Krisztusban hívő bűnös embernek. Csak így és ezen a jó úton, az Isten szava szerint nyerhető a bűnbocsánat, az örök élet és az Istennel való személyes kapcsolat. Így nyílik meg a lehetőség ahhoz, hogy Isten vezetését átvehessük, és aszerint élhessünk. Burke írásából sok érték mellett, hiányzik a tiszta evangéliumi gondolat, mely nélkül csupán üvegfalon keresztül szemlélhetők azok a bibliai értékek, melyeket egyébként körültekintően felsorakoztat²⁷². A vonzó jövőképpel kapcsolatosan megállapítja, hogy nem az a lényeges, amit magunkról gondolunk, hanem az, amit Isten tervez azzal kapcsolatosan, hogy milyennekké váljunk²⁷³. A vezető lelkeségénél kiemeli²⁷⁴ a nagy parancsolatot²⁷⁵, mint az Isten és felebarátink iránti szeretet alapértékét. „Odafigyelünk Isten szavára? Elfogadjuk értékeit? Igyekszünk megvalósítani rólunk szóló elképzeléseit? Ha igen, hiteles lelkeségre és valódi meggyőződésre tettünk szert.”²⁷⁶ – szögezi le.

Első gyűrű: Alázatosság – A szolgálva vezetés képessége²⁷⁷

Modelljében a szerző, a szolgálva vezetés erényét is a vezető szívéhez sorolja. Majd Jézus, *Mk 10:45*²⁷⁸ –ben a szolgáló lelkülettel kapcsolatban mondott szavai mellett, több Szentírási idézetre hivatkozva²⁷⁹ támasztja alá mondandóját.

Burke említi Jim Collins egyik könyvének, a sikeres vállalatok vezetőivel kapcsolatos megállapításaira. „Félrehúzódo, csendes, visszafogott, sőt szégyenlős emberek – ezek a vezetők az emberi alázatosság és szakmai céltudatosság ellentmondó elemei.”²⁸⁰ Kétség kívül a hivalkodó magamutogatással szemben, ezek a jellemvonások, a vállalati sikereket felmutatni tudó emberek viselkedését tekintve szimpatikusak lehetnek. De valóban a szolgálva vezetés, mint Krisztusi lelkület ismérvei is egyben? A visszahúzódozás nem fakadhat távolságtartó bizalmatlanságból éppúgy, mint alázatos hozzáállásból? Jézus Krisztus félrehúzódo, szégyenlős ember benyomását keltette, amikor a szolgálva vezetésről tanítványainak példát adott? Nem, ez rá így nem volt jellemző. Tekintsünk ezzel kapcsolatosan egy példát.

Máté 9:35 *Jézus bejárta a városokat és a falvakat mind, tanított a zsinagógáikban, hirdette a mennyek országának evangéliumát, gyógyított mindenféle betegséget és erőtlenséget.*

Máté 9:36 *Amikor látta a sokaságot, megsánta őket, mert elgyötörtek és elesettek voltak, mint a juhok pásztor nélkül.*

Máté 9:37 Ekkor így szólt tanítványaihoz: „Az aratnivaló sok, de a munkás kevés:

Máté 9:38 kérjétek tehát az aratás Urát, hogy küldjön munkásokat az aratásába.”

A vezetőt sok csalódás és kudarc érheti, mely több esetben éppen a rábízottak felől érkezik. A hatalommal rendelkező embereket többen igyekeznek kihasználni, visszaélve jó szándékukkal, vagy éppen irigy rosszindulattal viseltetnek irányukban. Ez is eredményezheti, hogy a bizalmatlan hozzáállásból fakadóan húzódnak félre, kerülve az emberi kapcsolatokat, mely következtében beszűkül kapcsolatrendszerük. Jézus Krisztus esetében nem ezt látjuk. Ő elérhető volt, az emberek közé ment, megérintette az Isten nélküli és elveszett állapotuk. Tanítványit is erre a hozzáállásra tanította szavaival és szolgáló szeretettől átjárt életpéldájával.

Burke összeveti az alázatosságot és a büszkeséget, taglalva azok hatását, következményét is. Hasznos gyakorlati tanácsokkal látja el az olvasót. Az alázatban való növekedés eszközeként említi, hogy tekintsünk az Isten jellemére és „ráébredünk saját hiányosságainkra”²⁸¹. A megbocsátás példajaként idézi az Efézusi levél 2:8-9²⁸² ígérést, mely segítségül lehet az alázatban való növekedésben. Sajnálatos azonban, hogy ezen a ponton sem beszél az ember szívének javíthatatlan romlottságáról²⁸³, és a bűnből való megtérés feltétlen szükségességéről. E nélkül ugyanis juthatunk bármilyen felismerésre, emberi büszkeségünk miatt, nincs esély a változásra. Isten megbocsátó szeretete, pedig csak és kizárólag a bűnbánó és bűneit megvalló, Krisztusban hívő ember számára jelenthet megoldást. Nem mutat egyértelműen rá, a bűn az, hogy nem bízunk feltétel nélkül Istenben, elszakadtunk tőle, és ebből fakad a szívünk romlottsága²⁸⁴. Az újjászületés²⁸⁵, melyről Burke is említést tesz, kizárólag ezen az úton nyerhető meg.

A következő gyűrű négy eleme, a vezetés szíve

Ebben a részben Burke a négy értéket sorakoztat fel, melyet a vezetés szívének nevez. Először a lendületet, motivációt adó képzelő erőt (látás - vision). Másodsor „vezess többet, irányíts kevesebbet”²⁸⁶ elvet, mely a vezetés terhének megosztását jelenti, ezt a szerző mobilizálásnak nevezi. Aztán a specializálódás következik, mely alapján tanácsolja az erősségek szerinti feladatvégzést és bizonyos feladatok, a vezetőnél alkalmasabb emberekre történő átruházását. Végül a kreativitás következik, mely új ötleteket, álmokat foglalja össze, amiből kialakul az új jövőkép.

Képzelőerő – A látnoki képesség

„A hit mindig messzebbre tekint, mint a jelen, és a meglévő helyett a lehetségesre összpontosít.”²⁸⁷ – írja a szerző. Eme gondolat alátámasztására idézi

a Zsidókhoz írt levél 11:1. verset és 6. vers egy részét²⁸⁸, kihagyva az Isten keresésre, valamint az iránta való bizalomra vonatkozó folytatást²⁸⁹. A jövőkép kialakításának három eszköze az értékelés, elképzelés, hozzáigazítás²⁹⁰. Rendszerében az értékelés a múltban történetekre, az elképzelés az ötletek összegyűjtésére és ezek alapján a látás kialakítására, míg a hozzáigazítás a szervezeti, program és egyéb a cél elérése érdekében szükséges változtatásokra vonatkozik. Ezek kifejtésében több hasznos tanácsot kaphatunk az elemzés, kiértékelés témájában. A jövőkép kialakításának eszközrendszerében megjelenik az u.n. ötletbörze²⁹¹ (brainstorming). Említésre kerül a cél meghatározása (jövőkép), az annak eléréséhez használt út (stratégia, módszerek, emberek, eszközök), a felmerülő költségek és a remélt haszon elemzésének szükségessége.

Burke modelljében a racionális elemek túlsúlyával szembesülünk. Az ár és haszon elemzése piaci, üzleti szemléletet tükröz. Az Isten vezetésének a Lélek és az ige általi átvétele nem kap hangsúlyt. A jövőképet, mint kialakított elképzelést, és remélt állapotot említi és nem az Isten „Legyen” (1. ábra) szavának meghallásáról ír. Úgy tűnik, nem tartja elképzelhetőnek, hogy vállalat vezetőként lehetséges egyértelmű isteni vezetés alapján döntéseket hozni, a racionálisan elképzelhető határokat átlépve. Pál apostol például Korinthusba érkezve szembesült az ottani erkölcsi fertővel, szellemi nyomással, melytől megrettent²⁹². Azonban Isten konkrét kinyilatkoztatása²⁹³ hatására, mégis kitarított és másfél évig végezte ebben a városban a gyülekezetplántáló szolgálatot, így jöhetett létre a korinthusi gyülekezet. Ha például a kockázatok elemzése (pl. SWOT), vagy emberi ötletei alapján kellett volna döntenie, vélhetően elhagyta volna ezt a települést.

„Ha az emlékeink izgalmasabbak, mint az álmaink, akkor már haldoklunk.”²⁹⁴ – olvassuk Burke-nél. A célok és tervek természetesen fontosak az ember életében, de mi az igazán jó cél? Pál tömören így fogalmazott: „*Mert akiket eleve kiválasztott, azokról eleve el is rendelte, hogy hasonlóká legyenek Fia képéhez, hogy ő legyen az elsőszülött sok testvér között.*”²⁹⁵ Minden, amit teszünk, és amin keresztül megyünk, ezen cél megvalósulása szempontjából válhat hasznossá²⁹⁶.

Mobilizálás – Az elengedés képessége

„Az új célok és az új álmok új vezetői társakat igényelnek.”²⁹⁷ – gondolatlanul Burke azt kívánja hangsúlyozni, hogy az új célok eléréséhez új vezetők bevonására van szükség, akinek bizonyos irányítási feladatok átadhatók. Az elengedés képességének nevezett hozzáállással biztosítottnak látja, hogy a vezető elkerüli a kiégést.

Valóban szükség van erre a megoldásra, de nem hagyhatjuk ki Isten megújító kegyelmét, aki képes új távlatokat nyitni a neki engedelmességek életében. Azzal azonban szembe kell néznünk, hogy milyen határokat szabott ki nekünk Teremtőnk. Ez pedig minden vezetőre igaz, ahogy erről Pál a következőképpen ír.

Róm 12:3 *A nekem adatott kegyelem által mondom tehát közöttetek mindenkinek: ne gondolja magát többnek, mint amennyinek gondolnia kell, hanem arra igyekezzék mindenki, hogy józanul gondolkozzék az Istentől kapott hit mértéke szerint.*

Róm 12:4 *Mert ahogyan egy testnek sok tagja van, de nem minden tagnak ugyanaz a feladata,*

Róm 12:5 *úgy sokan egy test vagyunk a Krisztusban, egyenként pedig egymásnak tagjai.*²⁹⁸

Burke a vezetők kinevelésére példaként említi meg a 2Tim 2:2²⁹⁹ bibliaversben található több lépcsős képzési modellt. Viszont nem szól a vezetők kiválasztásáról és annak módjáról. A Szentírás Krisztus példáján keresztül mutatja be a vezetők kiválasztása esetében is a „Legyen - Lett” megvalósulását (1. ábra), amikor is Jézus imádságban Istennel beszél meg³⁰⁰, hogy az őt követők közül ki legyen része az apostoli, vezetői csoportnak. A kiválasztottak között ott volt például a mindig heveskedő Péter is, akinek alkalmassága abban az időben emberi megítélés szerint kétséges lett volna, mégis a megtérése és a Szentlélekkel való betöltekezését követően, meghatározó szerepe volt a korai egyház életében³⁰¹.

A szerző a - „Minél nagyobb szabadságot adunk az embereknek, annál nagyobb lelkesedéssel és annál több energiával látnak hozzá.”³⁰² - megállapítása alátámasztására utal arra, hogy Jézus elhagyta tanítványait és a Szentlelket azért küldte el, hogy megerősítse „dolgozóit”³⁰³. A Szentlélek szerepéről itt meglehetősen hiányos képet fest, Jézus ugyanis a következőket mondta:

Ján 14:15 *„Ha szerettek engem, megtartjátok az én parancsolataimat,*

Ján 14:16 *én pedig kérni fogom az Atyát, és másik Pártfogót ad nektek, hogy veletek legyen mindörökké:*

Ján 14:17 *az igazság Lelkét, akit a világ nem kaphat meg, mert nem látja őt, nem is ismeri; ti azonban ismeritek őt, mert nálatok lakik, sőt bennetek lesz.*”³⁰⁴

A Szentlélek tehát nem csupán a hívő ember megerősítésére jött el, hanem azért, hogy Isten harmadik személyeként, Krisztust, Istent képviselje.

Burke, a mobilizálás szükségességének erősítése érdekében, idézi Roy Fruits gondolatait: „Ha egy olyan világban nem tanultam volna meg lemondani bizonyos dolgokról, melyben állandóan több könyvet kéne egyszerre elolvasnom, üzeneteket kéne írnom, tárgyalásokon kellene részt vennem, embereket kellene felhívnom vagy meglátogatnom, és beosztottakat kéne irányítanom; már elsüllyedtem volna, másokat is magam után rántva.”³⁰⁵ Ezt a mondatot sok mai vezető megfogalmazza kimondva, vagy kimondatlanul. De ki segít a vezetőnek abban, hogy szelektálni tudjon a pusztán emberi elvárások és az el nem hanyagolható feladatok között? Ki segít neki abban ezt oly módon tenni, hogy teljes meggyőződéssel a jót tegye? Hogyan lesz képes szembenézni az emberi elvárások kielégíthetlensége miatti előálló konfliktusokkal? A keresztyén vezető

elsősorú felelőssége, hogy elhívó Urának tetszését keresse, neki engedelmességen, különben elvételi a célt és azokat is tévútra vezeti, akik reá bízottak. A vezetői példaadás meghatározó bármilyen közösségről, szervezetről legyen is szó. Ezért is megszívlelendők Pál következő szavai:

Gal 1:10 *Most tehát embereknek akarok a kedvében járni, vagy Istennek? Vagy embereknek igyekszem tetszeni? Ha még mindig embereknek akarnék tetszeni, nem volnék Krisztus szolgája.*³⁰⁶

Ezt viszont csak az a vezető képes úgy tenni, hogy közben nem kihatározza másokat, vagy átnéz rajtuk, aki átvette Isten „Legyen” szavát életére, vezetői szolgálatára vonatkozóan. Ebből kifolyólag, amikor feladatot delegál, másokat emelni igyekszik és nem önmaga körül forog.

Specializálódás – A képességek optimalizálása

Ahogy a könyv oldalain haladunk előre, ha árnyaltan is, de az a benyomás alakulhat ki bennünk, hogy Burke elméletében az ember, Istentől nyert tehetséggel, kegyelmi ajándékkal és tapasztalattal rendelkezik, de ezek használatában, kamatoztatásában magára van hagyva³⁰⁷. Isten az emberre bízta adományait és megnézi, mit kezd vele. Írásában nem jelenik meg központi gondolatként az evangélium alapigazsága, miszerint az ember Istennel való kapcsolatra teremtett, mely a megtérés és újjászületés által, Krisztusban folytonos lehet. Erre mutatott rá Jézus, amikor ezt mondta:

Ján 15:4 *Maradjatok énbennem, és én tibennetek. Ahogyan a szőlővessző nem teremhet gyümölcsöt magától, ha nem marad a szőlőtőn, úgy ti sem, ha nem maradtok énbennem.*

Ján 15:5 *Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők: aki énbennem marad, és én őbenne, az terem sok gyümölcsöt, mert nélkülem semmit sem tudtok cselekedni.*

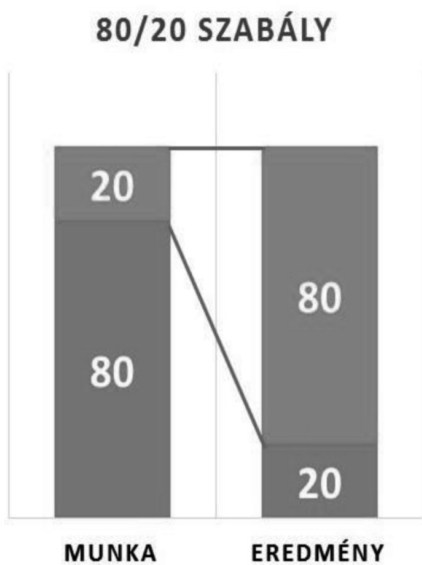
Ján 15:6 *Ha valaki nem marad énbennem, kivetik, mint a lemetszett vesszőt, és megszárad, összegyűjtik valamennyit, tűzre vetik és elégetik.*

Az író a képességeink forrását ekképpen határozza meg „Nincs semmi okunk a büszkeségre, ha felidézzük, hogy minden adottságunk Istentől ered, nem magunktól.”³⁰⁸ Pál apostoltól pedig a következőket olvashatjuk:

1Kor 4:7 *Mert ki tesz téged különbbé? Mid van, amit nem kaptál? Ha pedig kaptad, mit dicsekszel, mintha nem kaptad volna?*

Jézus talentumokkal kapcsolatos példázatában³⁰⁹ szintén tanít arról, hogy minden, amink van azt sáfárságra kaptuk Istentől. A példázatból kitűnik, hogy a haszon azt illeti, akié a tőke. Tehát amelyik szolga, a kapott értékek felhasználásával vállalkozásba kezdett, az is tudta, hogy amit nyer, az mind az Urát illeti meg. Ennek ismeretében szorgos munkába fogott, és gyarapította Ura javait (1. ábra – „Legyen – Lett”). Aki elásta az egy talentumot tudta, neki közvetlenül semmi haszna sem származik abból a fáradságból, amit azzal az Ura javára végez. Elásta hát a kapott talentumot, és csinálta azt, ami neki tetszett,

szolgálva önző vágyait (1. ábra – 1. Krízispont). Akit megragadott az ÚR szeretete, kegyelme, többé nem önmagának akar élni, hanem örömmel, teljes szívvel áll be az Úr munkájába, ahogy például Pál példája is bizonyítja³¹⁰.

8. ábra – Pareto elv

százalékában benne van a tartalom 80 százaléka. A beszéd 20 százaléka hordozza a hatás 80 százalékát.”³¹²

Burke, egyébként helyesen azt is megemlíti, - méghozzá a „vezető szíve” területre visszautalva -, hogy a specializáció a vezető alázatos hozzáállását nem írhatja felül. Késznek kell lennie segíteni ott, és akkor, ahol ez szükséges és megtehető.

Jézus életében felismerhető a tudatos törekvés arra, hogy tökéletesen azt cselekedje, ami az Atya akarata³¹³. Több esetben döntéseivel nem csak a sokaságot, de a tanítványait is meglepte. Volt, amikor elvonult imádkozni a tömeg elvárásai ellenére, máskor a sokaság között látjuk amint tanítja őket. Ugyanakkor tanítványi megrökönyödésére a Jákob kútjánál egy többszörösen elvált, élettársi viszonyban élő samáriai asszonnyal állt le beszélgetni³¹⁴. Sorolhatnánk tovább Jézus életéből azokat az eseteket, melyekből nem feltétlen igazolható például a Pareto elv pragmatizmusa³¹⁵. Az Ő életében ezt jelentette a specializáció, éppen ezért nekünk is célszerű példáját követni, ha a jó cél felé, a jó úton igyekszünk előre (1. ábra).

Innováció – A kreativitás képessége

A kreativitás és a változás munkálása kéz a kézben járnak. Vezetés szempontjából kétféle embert különböztethetünk meg, az egyik követő, míg a másik

vezető, vagy ahogy Burke nevezi az egyik a felfedező, míg a másik a letáborozó. A kreativitás a vezetésben nélkülözhetetlen tulajdonság, még akkor is, ha a fejlődés másik fontos eleme a kiszámíthatóság, vagy más néven állandóság. A vezetőnek, aki új területekre kívánja segíteni csapatát, bizonyosan szembe kell néznie a - „De hát ezt még soha nem csináltuk így!” – status quo –hoz ragaszkodó, „Az óbor a jó!” hozzáállással. Azonban a letáborozók fontos szerepet töltenek be a stabilitás kiépítésében, de a változással szembeni ellenállók is közülük kerülnek ki. A Jézus, Burke által is idézett szavai így hangoztak el:

Luk 5:38 *Hanem az újbort új tömlőbe kell tölteni.*

Luk 5:39 *Aki pedig óbort ivott, az nem akar újat, mert ezt mondja: Az óbor a jó.*³¹⁶

Eszünkbe juthat a népi bölcsesség: „Járt utat a járatlanért ne hagyj!”. Ha mindenki leragadna ennél, a kétség kívül több esetben helyes és biztonságos hozzáállásnál, még mindig petróleumlámpával világítanánk és ökör vontatta faekével szántanánk földjeinket. A szerző is hasonló példákkal igyekszik alátámasztani a változás, innováció szükségességét, mely a fejlődés eszköze. Az idézett bibliarészre tekintve pedig mi pogány háttérű keresztyének csupán a prozeliták útját járva csatlakozhatnánk a zsidók ószövetségi hitéhez. Krisztus azonban elhozta az újat (új bor), és az újszövetség (új tömlő). Ebből is látható, hogy Isten az igazi újtó.

„Ha Isten a legfőbb Teremtő, nem jobb vele konzultálni, ha egy kis kreatív sugallatra van szükségünk?”³¹⁷ – állapítja meg Burke. Valójában az, amire szükségünk van az nem csupán egy sugallat, hanem Isten teremtő, alkotó „Legyen” szava (1. ábra). Újszövetségi hívóként és vezetőként törekednünk kell arra, hogy megújult szívvel és nyitottsággal fogadjuk Isten gondolatait, melyek általunk válhatnak valóra a közösségeinkben.

Végül az író a következőkkel összegzi az innovációval kapcsolatos gondolatait. „Erősítsük meg magunkat mindabban, amit sohasem adunk fel, aztán legyünk rugalmasak, miközben Isten vezet minket minden másban. Röviden, Teremtőnk meghallgatása az első lépcső a - Mi lenne, ha ...? - kérdés feltevése, és istenadta tehetségünk szabadjára eresztése felé. Aztán újíthatunk!”³¹⁸ Ezen a ponton ismét hiányérzetünk lehet, különösen, ha felidézzük Mózes, Istennek mondott szavait:

2Móz 33:14 *Az Úr így felelt: Megnyugtat téged, ha az orcám megy veletek?*

2Móz 33:15 *Mózes azt mondta: Ha nem jön velünk a te orcád, akkor ne is vigyél tovább bennünket!*

2Móz 33:16 *Mi másból tudnánk meg, hogy én és a te néped megnyertük jóindulatodat, ha nem abból, hogy velünk jössz? Ez különböztet meg engem és a te népedet minden más néptől a föld színén.*³¹⁹

Mózesnek, mint a nép Istentől elhívott vezetőjének nem csupán az volt fontos, hogy meghallva az ÚR szavát elinduljon és megtegye azt, hanem az is, hogy az Isten vele, velük legyen, előttük járjon mindenben. Ez a szívbeli hozzáállás szinkronban van azzal, amire Jézus elhívta a tizenkét tanítványt.

Márk 3:14 Tizenkettőt választott ki arra, hogy vele legyenek, és azután elküldje őket, hogy hirdessék az igét,

Márk 3:15 és hogy a tőle kapott hatalommal kiűzzék az ördögöket.³²⁰

Láthatjuk, hogy a közösség és a feladat összekapcsolódik, azok egymástól el nem választhatók, ha a jó cél felé, a jó úton kívánunk haladni.

Külső gyűrű: A kivitelezés szíve

Az utolsó gyűrű „a kivitelezés szívének” nevezi a szerző, melyhez a koncentrációt és az eltökéltséget sorolja. Megállapítja, hogy „itt találkozik szembe az elhívott vezető a világ ellenállásával, miközben igyekszik megvalósítani vezetési elképzeléseit, illetve próbál úgy élni, ahogy Isten eltervezte számára.”³²¹ Mint korábban már megállapítottuk a vezetőt azonban az Istentől származó jó gondolattól, céltől, nem csak a világ igyekszik eltántorítani, hanem a saját szívének romlottsága és a sátán is.

Koncentráció – Az összpontosítás képessége

Burke felhívja a figyelmet arra, hogy a siker új problémákat, feladatokat hoz, mely a vezető időbeosztásának felborulásához, a túlterheléshez és családi válsághoz is vezethet. „Minden vezetői tevékenység belefér négy időtípus valamelyikébe. A négy típus a következő.

Pihenő idő – összpontosítás az egészségre, lelkeségre és házasságunkra.

Eredményidő – A küldetést előrevivő legfontosabb dolgainkra való összpontosítás.

Válasz idő – Dolgaink elvégzésére és ellenőrzésére való összpontosítás.

Újraértékelési idő – Összpontosítás arra, hogy mivel és hogyan „zsonglörkdjünk” (foglalkozunk) és hozzáigazítás.”³²²

A felvázolt módszer nagyon hasonlít a minőségirányítási rendszerek³²³ fejlesztésének fő elemeihez, az úgynevezett PDCA (Plan – Do – Check – Action

9. ábra – Tervezés – Cselekvés – Ellenőrzés – Beavatkozás

³²⁴; Tervezés – Cselekvés – Ellenőrzés – Szükség szerinti beavatkozás és változtatás) minőségfejlesztési lépéssorhoz. A folyamat jellegű minőségirányítás célja a szolgáltatás minőségének fejlesztése a vevők igényeinek magasabb szintű kiszolgálása érdekében. A PDCA³²⁵ ismétlődő alkalmazása célja, hogy a minőséget ily módon az adott szervezet egyre magasabb

szintre emelve, eljusson a TQM (Total Quality Management = teljes körű minőségirányítás)³²⁶ bevezetéséig. Felmerül a kérdés, hogyan tervezzünk, hogyan vigyük véghez, mi alapján és mihez képest ellenőrizzük és hogyan, minek az irányába korrigáljuk céljainkat, vagy időbeosztásunkat? Pál apostol által az alábbi instrukciókat kapjuk ehhez.

Fil 2:12 *Ezért tehát, szeretteim, ahogyan mindenkor engedelmeskedtetek, nem csupán jelenlétben, hanem sokkal inkább most, távollétben is, félelemmel és rettegéssel munkáljátok üdvösségeteket,*

Fil 2:13 *mert Isten az, aki munkálja bennetek mind az akarást, mind a cselekvést az ő tetszésének megfelelően.*

Fil 2:14 *Zúgolódás és vonakodás nélkül tegyetek mindent,*

Fil 2:15 *hogy feddhetetlenek és romlatlanok legyetek, Isten hibátlan gyermekei az elfordult és elfajult nemzedékben, akik között ragyogtok, mint csillagok a világban,*

Fil 2:16 *ha az élet igéjére figyeltek. Ezzel dicsekszem majd a Krisztus napján, hogy nem futottam hiába, és nem fáradtam hiába.*³²⁷

Kétség kívül a minőség javítás, vagy az idő menedzsment igen hasznos lehet a vezető munkája és élete szempontjából. Ezzel együtt azonban meg kell állapítanunk, hogy az olykor egészen extrém életvezetés is lehet az Isten „Legyen” szavának való engedelmisség, a jó cél felé, a jó úton haladás (1. ábra). Jól bizonyítja ezt az apostolok példája, akik közül Páltól ilyen mondatokat is olvashatunk.

2Kor 11:26 *Gyakran voltam úton, veszedelemben folyókon, veszedelemben rablók között, veszedelemben népem között, veszedelemben pogányok között, veszedelemben városban, veszedelemben a tengeren, veszedelemben áltestvérek között,*

2Kor 11:27 *fáradozásban és vesződségben, gyakori virrasztásban, éhezésben és szomjazásban, gyakori börtölésben, hidegben és mezítelenségben.*

2Kor 11:28 *Ezeken kívül még ott van naponkénti zaklattatásom és az összes gyülekezet gondja.*³²⁸

A fejlődést, gyarapodást természetesen meg lehet próbálni erőltetni³²⁹, de nem feltétlen eredményez valós, az emberek szívéig ható minőségi változást, így ezen az úton valódi öröm sem nyerhető³³⁰.

Eltökélttség – A remény ereje

A remény és a hit elválaszthatatlanok egymástól, ezt Burke is kihangsúlyozza. Az eltökélttségre szerinte leginkább akkor van szüksége a vezetőnek, amikor kudarcokkal, nehézségekkel kell szembenéznie. Az eltökélttséggel kapcsolatosan idézi például Winston Churchill mondását: „A siker a sikertelenségtől sikertelenségig halad, anélkül, hogy elveszítené lelkesedését”³³¹. Említi a Biblia egyik legismertebb részében a szeretet himnuszában olvasható három értéket is, ezek a hit, a remény és a szeretet³³², de a nagy parancsolatot idézi³³³.

Óv a pesszimizmustól, ugyanakkor a tényeket figyelmen kívül hagyó üres és passzív pozitívizmustól is. A reményt összekapcsolja Isten ígéreteivel, kiemelve, hogy a remény az Isten ígéreteitől függ. Ezt a gondolatot több igeverssel is alátámasztja³³⁴, de kiemeli a hálaadás megfrissítő hatását is. „Az a vezető él valójában fantáziavilágban, aki úgy vezet, mintha Isten nem létezne.”³³⁵ – írja, utalva arra, hogy a látható és láthatatlan világ, - melyet spirituális dimenzióknak is nevez -, egyaránt valóságos. A nehézségek idején a vezető optimizmus (együttérzés, önbizalom, bátorság és elkötelezettség, kreativitás³³⁶) hatással van a vezetettekre, miként pesszimista hozzáállása is. Az optimizmus, véleménye szerint az Isten szavába vetett bizalomból fakad. A nehéz helyzetben való imádsággal kapcsolatosan olvashatjuk, hogy „ne csak egyszerűen imádkozunk, de eltökélten imádkozunk”³³⁷, ahogy ezt a Mt. 7:7³³⁸-ben találjuk.

Ebben a részben sok értéket tár elénk, mely megszívlelendő, ugyanakkor továbbra sem kapunk világos képet arról, hogyan juthatunk hozzá ehhez a természetfeletti reménységhez és hithez. Nincs szó a megtérésről, bűnbocsánatról, az Istennel való kapcsolat helyreállításának evangéliumi lehetőségéről. A hittel és reménységgel kapcsolatosan már vizsgáltuk Ábrahámnak a hit atyjának a példáját³³⁹.

Megállapították, hogy a náci koncentrációs tábor azok éltek túl, akik céllal és ahhoz kapcsolódó reménnyel rendelkeztek. Megindítóan szépen mutatja be ezt a Roberto Benigni által rendezett és 1997-ben bemutatott, „Az élet szép” című olasz filmdráma. Ebben Guido humorával és egy játékos cél kitűzésével igyekszik kisfia lelkét megkímélni a koncentrációs tábor borzalmaitól. Az apa egy tankot ígér jutalmul fia engedelmességéért, melyet végül is „megkap”, amikor a felszabadítók egyik harckocsiján hagyhatja el a lágert. Milyen ereje van annak, ha földi célokat tűzünk ki magunk elé és azok beteljesedésében reménykedünk? Mennyivel inkább így van ez, ha Isten örökkévaló céljait megértve haladunk azok beteljesülése felé. Dávid imádságából oly sokan nyertek már eddig is bátorítást, aki a jó cél felé igyekezve a siralom völgyén kelt át, melyről így „énekelt”:

Zsolt 84:6 Boldog az az ember, akinek te vagy ereje, aki a te utaidra gondol.

Zsolt 84:7 Ha a Siralom völgyén mennek is át, források völgyévé teszik azt, az őszi eső is elárasztja áldásával.

Zsolt 84:8 Újult erővel haladnak, és megjelennek Istennél a Sionon.

Burke négy dolgot emel ki a vezetettekre is hatást gyakorló reményteli hozzáállással kapcsolatosan.

„Segítség – A vezető együttérzést tanúsít.

Optimizmus – A vezető önbizalmat tanúsít.

Állhatatosság – A vezető bátorságot és elkötelezettséget tanúsít.

Felfedezés – a vezető a kreativitást bátorítja, az elszakadást a korlátoktól.”³⁴⁰

Eszembe jutnak Paul Negrut román lelkipásztor Debrecenben elmondott szavai, melyekben visszaemlékezett az arab világban végzett szolgálata idején

az ott élő keresztyénektől hallottakra: „Könnyek között térünk meg bűneinkből Jézus Krisztushoz, a bemelegítéssel pecsételjük meg hitünket és vérünket adjuk Jézus Krisztusért, ha kell.”. Napjainkban is a keresztyének a leginkább üldözöttek szerte a világon. Nap, mint nap százakat mészárolnak le pusztán azért mert Krisztushoz hűségesek maradnak. A Bibliában is olvashatunk a hitben mindvégig hűséges keresztyén mártírokról. Ezek közül való például István vértanú, aki maga nem volt apostol, de Krisztus mellett kitartott halála árán is³⁴¹. Ezekből is nyilvánvaló, hogy nem fogunk tisztán látni életünket illetően, ha a jóléti felfogásból indulunk ki. Az Istennek való engedelmességnek ára van, de ez eltöri amellyel, amit Krisztus által az Isten tett megmentésünkért. Fontos tehát józan és bölcs életet élni, de nem feledkezhetünk meg azokról, akik elhívásuk betöltésekor extrém körülmények közé kerülnek, esetleg megbetegszenek, vagy az életükkel fizetnek. Hány és hány misszionárius volt, aki Isten hívásának engedve önfeláldozó élettel vitte el az evangéliumot távoli népeknek. Jézus mindvégig hűséggel kitartott elhívása mellett, mindeközben szelíd és alázas hozzáállást tanúsított. Ő hívja korunk vezetőit is erre.

Máté 11:28 *Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok, és meg vagytok terhelve, és én megnyugvást adok nektek.*

Máté 11:29 *Vegyétek magatokra az én igámat, és tanuljátok meg tőlem, hogy szelíd vagyok, és alázas szívű, és megnyugvást találtok lelketeknek.*

Máté 11:30 *Mert az én igám boldogító, és az én terhem könnyű.*

Tanuljátok meg³⁴² azaz fogjátok fel, értsétek meg. A felismerés a Krisztus követéshez nélkülözhetetlen. A más cselekedet a gondolkodásmód, a motiváció megváltozásából fakad. Jézus itt is utal arra, hogy pusztán a tudás megszerzése útján még nem változik meg az ember hozzáállása, viselkedése. A Szentlélek általi felismerés azonban három területre hat életünkben, ahogy erre János apostol emlékeztet.

Ján 16:8 *És amikor eljön, leleplezi a világ előtt, hogy mi a bűn, mi az igazság és mi az ítélet.*

Ján 16:9 *A bűn az, hogy nem hisznek énbennem;*

Ján 16:10 *az igazság az, hogy én az Atyához megyek, és többé nem láttok engem;*

Ján 16:11 *az ítélet pedig az, hogy e világ fejedelme megítéltetett.*³⁴³

Az igazság az, hogy bűnös természetű születünk és Isten nélkül élünk, így az első lépés, erre a felismerésre reagálva a megtérés, az Istenhez fordulás és a bűnbánatból következő bűnvallás. Ezzel együtt ismerhetjük fel a megoldást is Jézus Krisztusban, aki bűnné lett, hogy miattunk, értünk és helyettünk életet áldozza. Ezt követi a boldog felismerés, miszerint aki Krisztusban van új teremtés és benne, általa megmenekült az örök ítélettől, részese az örök életnek Krisztus oldalán. Ezen a jó úton nyílik meg a lehetőség az Isten „Legyen” szavának meghallására, a jó cél átvételére, hogy a jó úton haladva beteljesedjen rajtunk, bennünk és általunk Isten akarata („Lett”). Aki pedig ebben mindvégig

kitart, boldog örömben lesz része, mert Isten vele kapcsolatosan is azt mondja majd, hogy „jól van, jó és hű szolgám, a kevésen hű voltál, sokat bízok rád ezután, menj be urad ünnepi lakomájára!”³⁴⁴ (1. ábra).

MÓZES, MINT VEZETŐ ÉS JETRÓ TANÁCSA³⁴⁵

A Biblia bővelkedik a vezetéssel kapcsolatos példákban. Ezek bemutatásakor nem hallgatja el a jó gyakorlatok mellett azokat az eseteket sem, amikor vezetők téves döntéseket hozva sodorták veszélybe maguk és a reábízottak életét. Többek között ezért sem vesztette aktualitását a Szentírás ma sem.

A bibliai példák között is „emblemikus Gamáliel tanácsa, amikor a Krisztuskövetőkkel kapcsolatban óvatosságra int. Az *Acta 5:34-39*-ben megfogalmazott tanács azon túl, hogy az értelmezésben meghagyja azt a lehetőséget, hogy a mozgolódás akár Istentől is lehet, szerzője afelől mégsem hagy kétséget, hogy tanácsa nem Istentől vett útmutatás. Az út eme döntési szituációja – noha a tanács nem Jézust követők csoportját érinti - új megvilágításba helyezi az *Exodus 18* problematikáját: egy, a maga nemében racionális tanács korántsem bizonyos, hogy a Lélek kijelentése, amit csak azok kaphatnak, akik hisznek Isten létezésében, és keresik akaratát. Azt állítjuk tehát, hogy Gamáliel felvetése a lényegét tekintve ugyanarra a dilemmára hajaz, amit Jetró úgy fogalmaz meg: ha „*Isten is ezt parancsolja neked.*” Azt nem állíthatja – mert nem lenne igaz, – hogy tanácsát Istentől vette. A hallomásból megismert előzmények alapján úgy véli „*Isten is veled lesz*”³⁴⁶, ha ésszerű tanácsomat követed.”³⁴⁷

Amikor a Biblia lapjain egy-egy vezetési példával találkozunk, nem kapunk minden esetben konkrét minősítést arra nézve, hogy az eljárás Istentől való volt-e. Isten az azokkal kapcsolatos értékítéletet, a Szentlélek általi megértésében bízva az olvasóra hagyja. Feltételezve, hogy Isten Lelke által nem juthat más következtetésre, mint a szintén Isten Lelke által lejegyzett kinyilatkoztatás eredeti üzenete. Éppen ezért a Szentírás olvasása és az Isten imádságban való keresése, elválaszthatatlan egymástól ahhoz, hogy ne csupán ismeret, hanem valódi, Lélek általi megértés származzon abból.³⁴⁸

Ki volt Jetró?

Jetró Mózes apósa volt³⁴⁹, aki ismételt találkozásukkor feleségét és két gyermekét vitte Mózes után a pusztába. Ezen kívül, mint Midján papja vallási vezetőként szolgált a népe között. A midjanitákról azt tudhatjuk, hogy ők is Ábrahám leszármazottai méghozzá Ketúrától, akit Ábrahám, Sára halála után vett feleségül. Ő szülte neki Midjánt.³⁵⁰ Ebből az következik, hogy bár a midjaniták nem lettek az ígélet örökösei, mégis megőrizhették az Ábrahámtól

tanult egyisten hitet. Ennek a hitnek a megerősödésére utalhat Jetró **2Móz 18:11** –ban olvasható kijelentése is:

„*Most már tudom, hogy nagyobb az Úr minden istennél, és azért történt mindaz velük, mert döllyfösek voltak.*”³⁵¹

Mózes menekülteként került Jetró házába, aki mint a midjaniták egyik tekintélyes vezetője fogadta be, a fáraó házából és az ítélet elől elfutó férfit. Majd mivel feleségül vette lányát Cippórát, rokoni kapcsolatba is kerültek.³⁵² A ketjük közötti viszonyra tehát jellemző volt, hogy Mózes vezetőként, de az őt irgalmasan befogadó családfőként is tisztelte Jetrót. Mózes Jetrónál dolgozott és juhait legeltette, amikor Istennel találkozott a Hóreb - hegy mellett az égő, de el nem égő csipkebokornál, ahol megkapta elhívását is. Apósától azonban elhallgatta, amit Isten mondott neki, szűkszavúan csak annyit mondott: „*Szeretnék visszamenni testvéreimhez Egyiptomba, hadd lássam, élnek-e még?*”³⁵³. Majd amikor az Egyiptomból való kivonulást követően a Hóreb - hegy lábánál újra találkoztak, Mózes apósa iránti változatlan tiszteletét mutatta, hogy ő, mint a zsidó nép Istentől elhívott vezetője leborult apósa előtt³⁵⁴. Ez mindenképpen hatással lehetett vezetőire is, akik korábban nem találkoztak Jetróval, most azonban, mint Mózes apósát és tekintélyes vezetőt láttak benne. Jetró ez alkalommal értesült, Mózesről mindarról a sok csodáról, amit Isten cselekedett a zsidó nép egyiptomi rabszolgaságból való megszabadítása érdekében, és a pusztában töltött idő alatt.³⁵⁵ Mózes azonban ekkor sem beszélt arról a találkozásról, mely a csipkebokornál történt, ahol ő Istennel találkozva kapta meg elhívását feladatára. Jetrót, érthető módon lenyűgözték az egy igaz örök Isten („zsidók Istene”) tetteiről hallott bizonyásgtételek, minek hatására – ahogy ezt korábban már idéztük - így nyilatkozott: „*Most már tudom, hogy nagyobb az Úr minden istennél*”³⁵⁶, majd áldozatot mutatott be Istennek. Mózes mellett a nép vezetői is látták Jetró Istennek bemutatott áldozatát és hallhatták szavait is. Nehéz időkben minden szövetségesnek örül a vezető, de nem teheti meg, hogy ne kérdeznék meg Istent, hogy Ő küldte-e azokat (lásd. Józsué a vezetők és a gibeoniak esetét³⁵⁷).

Vezetői válság

Mózes egyszemélyben hordozta a vezetés és a nép ügyes bajos dolgaiban való bíraskodás terheit. Mely reggeltől estig igénybe vette őt és a hozzá érkező népet is. Jetró, aki látogatása során látta ezt, így összegezte tapasztalatait:

2Móz 18:18 *Teljesen kimerülsz te is, meg a nép is, amely veled van. Túl-ságosan nehéz neked ez, nem tudod egyedül elvégezni.*³⁵⁸

Mózes beleesett a vezetők által többször elkövetett hibába, amikor is olyan elfoglalttá válnak, ami nem teszi lehetővé a helyzet átgondolását, értékelését. Ilyen időszakokban a feladatok és körülmények kezdik el vezetni a vezetőt, mely hatás nyomására és nem Isten előtt végig gondoltan hozhatja meg a dön-

téseket. Ez a helyzet azt a veszélyt rejti magában, hogy a vezető leválik a forrásról, megfeledkezik az istentől vett „jó cél”-ról és letér a „jó út”-ról, mellyel veszélybe sodorja magát és vezetettjeit is. A vezető társak azzal tudnak segíteni, ha Isten szerinti tanácsot adnak a vezetőjüknek. Ebben a helyzetben Mózes az eredeti kijelentés forráshoz, azaz Istenhez fordulásra kellett volna bátorítaniuk. Ismerték ugyanis Mózes elhívását, mert velük (ellentétben Jetróval) megosztotta azt. Látták, ahogy Isten szavára cselekedett, amikor vezetve őt, Isten a Vörös tengernél megmentette életüket³⁵⁹, Marában a keserű vizet ihatóvá változtatta³⁶⁰, és Refidimben (Meriba) a kősziklából előhozta a „láthatatlanból a láthatót” és vizet adott a szomjazó népnek³⁶¹.

Jetró kérdései

Jetró tapasztalt vezető volt, aki gyakorlattal rendelkezett a nagyobb közösség életének megszervezésében. Mózes viszont még ezt a tapasztalatot nélkülözte, de Isten vezette lépésről lépésre és Ő tanította a vezetői feladatok ellátására. Jetró tapasztalataiból kiindulva három, miért típusú kérdést tett fel Mózesnek, hogy segítsen neki a helyzetet értékelni.

2Móz 18:14 *Miért így végzed munkádat a nép között? Miért egyedül bíráskodsz, és miért kell az egész népnek reggeltől estig előtted állnia?*³⁶²

A kérdésekre Mózes őszintén elmondta, hogy miért így végzi a szolgálatot. A nép hozzá jön, hogy igazságot tegyen vitás ügyekben és közölje velük Isten rendelkezéseit (**2Móz 18:15-16**). A Szentlélek ekkor még nem töltetett ki minden hívőre. Csupán Mózes volt Szentlélekkel telve és ő volt közvetlen kapcsolatban Istennel. Érdekes gondolat, hogy lehetett volna-e ez másként is az ószövetségben? Nem sokkal ez után a történet után került feljegyzésre a törvényadás eseménye, amikor maga a nép kéri, hogy Isten közvetlenül ne beszéljen velük, csak Mózesen keresztül.

2Móz 20:18 *Az egész nép szemtanúja volt a mennydörgésnek és villámlásnak, a kürtzengésnek és a hegy füstölgésének. Látva mindezt, a nép reszketni kezdett, és távolabbra állt.*

2Móz 20:19 *És azt mondták Mózesnek: Te beszélj velünk, és mi hallgatunk rád, de Isten ne beszéljen velünk, mert akkor meghalunk!*

Ebből úgy tűnik, hogy Isten választott népével kereste a közvetlen kapcsolatot, de ők ezt a lehetőséget elutasították és Mózeset kérték közvetítőnek.

Jetró tanácsa

Jetró miután meghallgatta Mózeset és azt, hogy mit, miért csinál, egyértelmű és keménynek tűnő megjegyzést tesz: „*Nem jól csinálod a dolgot.*”³⁶³

Kijelentéséből látható nincs tisztában azzal, hogy kivel is beszél. Mózes az Istennel való személyes találkozásról és az azt követő vezetéséről nem be-

szélt (legalább nem olvassuk, hogy beszélt volna) Jetrónak, így saját kútfőből, és nyilvánvalóan jó szándékkal, de úgy tűnik magát mégis Mózes fölé helyezve szól. A tanácsa bevezetéseként elmondta, hogy:

2Móz 18:18 *Teljesen kimerülsz te is, meg a nép is, amely veled van. Túl-ságosan nehéz neked ez, nem tudod egyedül elvégezni.*

2Móz 18:19 *Most azért hallgass a szavamra, tanácsot adok neked, és Isten is veled lesz. Légy te a nép szószólója Istennél, és te vidd ügyeiket Isten elé!*

2Móz 18:20 *Őket pedig figyelmeztess a rendelkezésekre és utasításokra, és ismertesd meg velük az utat, amelyen járniuk kell, és azt, hogy mit kell cselekedniük.*³⁶⁴

Figyeljünk fel a fenti mondatokban a következő gondolatokra, hogy 1.) „hallgass a szavamra, ... , 2.) és Isten is veled lesz.” Bár tudjuk, hogy „tanács megfogadásában bölcsesség van”³⁶⁵, mégis az „és Isten is veled lesz” ígéret, mely Jetró tanácsának elfogadását követi, nem felel meg a biblikus vezetés alapelveinek. Ez így önmagában nem áll meg.

Az emberek tanácsa, még ha oly sok tapasztalattal rendelkeznek is, fontossági sorrendben soha nem előzheti meg az Isten vezetését. A „Lett” nem állhat elő Isten „Legyen” szava nélkül, mely megelőzi azt. A „Lett” pontos megvalósulása esetén történhet meg Isten a „Látta - jó” nyugtázása, tehát az „igen jó” megvalósulása (1. ábra). Mint korábban már megállapítottuk, csak az a tanács nevezhető „segítségnek”, mely az Isten akarata megértésében és cselekvésében mozdít előbbre a „jó cél” felé a „jó úton”. Mózes gyakorlatilag ezen a ponton a 2. típusú krízispontban volt (1. ábra – 2. krízispon), amikor is kísértés érte, hogy megmarad-e abban, ahogy eddig Istennel együttműködve végezte a szolgálatát. Jetró tanácsa a látszólag könnyebb úttal kecsegtetett, de Istent a második helyre teszi az emberi bölcsesség után. Ezt a jelenség több egyébként keresztyéni értékeket is felsorakoztató vezetéselméleti könyvben tetten érhető.

Jetró, tapasztalatiból már tudta, milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy vezetőnek. Így amikor azt tanácsolta Mózesnek, hogy válasszon előljárókat, akikkel megoszthatja a vezetés terheit, a következő fontos jellemvonásokat említette:

- derék
- istenfélő
- hűséges
- gyűlöli a megvesztegetést

Ezeket a jellemvonásokat Tomka János és Bögel György, vezetéselméleti könyvében az alábbiak szerint „modernizálja”³⁶⁶:

- derék - Tehetséges, jó képességű, hozzáértő.
- istenfélő – A majdani vezetőnek olyan embernek kell lennie, aki felismeri és elismeri az autoritást. Nem várhat el tiszteletet beosztottaitól az, aki nem becsüli a főnökét és a kollégáit.

- hűséges – A lojális lett mára a hűséges szinonimája.
- gyűlöli a megvesztegetést – Tisztességes, gyűlöli a korrupció minden formáját.

A 1. ábra vezetői, menedzseri felelősségi terület vonalakat figyelembe véve („Legyen - Lett”, „Lett - Láttá-Jó”), például az istenfélő jellemvonás, - mely azt jelenti, hogy féli az Istent, vagyis őszintén bízik Istenben³⁶⁷ -, az Isten szava befogadását, annak meg cselekvését és az abban való hűséges kitartást jelenti. Több esetben eredményezhet konfliktust még a vezetőinkkel is, az Isten akaratához való hűség, ahogy ezt az apostolok cselekedeteiről írott könyvben is olvashatjuk.

Apcs 5:29 Péter és az apostolok így válaszoltak: „Istennek kell inkább engedelmeskednünk, mint az embereknek.

Az a vezető, aki a valós, Istentől rábízott feladatát kívánja cselekedni, számíthat a krízispontokra (1. ábra – 1. 2. Krízispon), mely emberi konfliktusokat is eredményezhet. A vezetőnek tehát a vezetettek érdekét is figyelembe véve, Istenhez és az Ő akaratához kell elsősorban lojálisnak lennie, minden tanácsot, vagy utasítást ebből következőleg kell értékelni, elfogadva, illetve elutasítva azt.

Jetró tanácsának következő eleme, a vezetés strukturálása ezer, száz, ötven tíz fő vezetésére alkalmas előljárók megbízásával. Ezeknek a vezetőknek a feladata a kisebb ügyekben való bíraskodás lenne, míg Mózes elé csak a nagyobb problémák kerülnének. Nincs szó azonban arról, hogy mi számít kicsinek illetve nagyoknak és ki dönti el, hogy egy ügy az milyen súlyú. Sajnálatos, de Isten ebben a rendszerben sem kapja meg az első helyet. Ha csak a méreteket nézzük, melyhez többek a sikert mértékét kapcsolják, nagyot tévedhetünk. Istennek nem a méretek, létszámok (pl. Isten nem engedte a népet megszámlálni³⁶⁸) fontosak önmagában. Jézus például így szólt erről:

Luk 12:32 Ne félj, te kicsiny nyáj, mert úgy tetszett a ti Atyátoknak, hogy nektek adja az országot!”

Isten akarta, hogy az ember meghallja szavát, a szerint éljen és ez által eljuthasson az üdvösségre, az „igen jó” –ra.³⁶⁹

Jetró tanácsa folytatásában fontos gondolatok hangoztak el:

2Móz 18:23 Ha így cselekszel, és Isten is ezt parancsolja neked, akkor te is helyt tudsz állni, meg ez az egész nép is békességben mehet vissza a helyére.³⁷⁰

Jetró rámutat, hogy a feladatmegosztás előnyös lesz Mózes és a nép számára is, de ennek ellenére figyelmezteti Mózeset - „és Isten is ezt parancsolja neked”. Mózes korábban mindenben Isten vezetésére hagyatkozva cselekedett, most azonban ezt olvassuk:

2Móz 18:24 Mózes hallgatott apósa szavára, és mindent úgy tett, ahogyan mondta neki.³⁷¹

Ez esetben tehát Mózes, apósa szavára cselekedett. Nyomás hatására, amikor a vezető kimerült nem tanácsos döntést hozni, mert az ember óhatatlanul céltévesztetté válik.

Figyeljünk fel „a vének egészének és Áronnak a viselkedésére. Ők tudták, hogy Isten szólt Mózesnek a csipkebokorból, és azt is, hogy megígérte Mózes-szel lesz. Mózes elmondta ezt Áronnak mielőtt a fáraóhoz mentek volna (Ex 3). Az Isten vezetésének a ténye (felhő és füstoszlop) mindannyiuk számára ismert. Hogyan lehetséges, hogy erről a Jetróval való beszélgetésben egyikük sem szól? Ennek egyetlen oka lehet: Mózes személyének, megfellebbezhetetlen volta és istenként tisztelése. Íme a csoportgondolkodás az Istennel való gondolkodás helyett.”³⁷²

Jetró tanácsa elfogadásának a következményei

„Mózesnek talán „lelkileg” lett terhes a naponkénti és hosszúra nyúlt bíráskodás feladata, hiszen komoly vezetési helyzetek megoldása helyett, millió kényes és nyugtalanító üggyel kellett foglalkoznia, melyek az emberek életében, kapcsolataik zavarából ott tornyosultak, belső feszültségeket, elégedetlenségeket tartottak fenn. Egyre inkább úgy látszik ez súlyosabb teher, mint a vándorlás és a háború. Most béke van, de a belső torzalkodások végighallgatása és Isten kérdezése, a döntés mérlegelése, keserves kenyér. Mózes pontosan ismeri feladatát: hozzájön a nép, hogy Istentől megtudja a választ. A sok kérdésből Mózes tanul, általuk változik, neki magának kell transzformálódnia, ahhoz hogy majd alkalmas legyen ennek a népnek a vezetésére. Jetró ezt nem látja, csupán az emberi fáradság lebeg a szemei előtt, nincs szellemi látása. Arra végkép nem gondol, hogy Jahvénak lehet más megoldása is, mint amit ő javasol. Jetró nem ismeri fel, hogy a helyzet, vejének meglátogatása valójában számára szóló isteni hívás. Mózes sem ismeri fel, hogy a tanácsoló valójában eligazításra vár, arra, amit másnap népe tagjai fognak várni tőle. Isten azzal igazítja el szolgáját, hogy elé hoz egy neki tulajdonítható megoldást: Mózes vajon most is ragaszkodni fog-e az ő főségéhez, vagy sem? Hogyan ragaszkodik majd a népe az ő parancsaihoz, ha maga a vezető sem ezt teszi? Jetrót Isten hívja a közösségébe, Mózes pedig e hívás által akarja eligazítani az ő főségéhez való ragaszkodás kérdésében. Jetró megőrzi eredeti identitását, mivel Mózes-től nem kap eligazítást. Mózes Jetróval kapcsolatban pedig éppen e mulasztása miatt bukik el. Tudtul adom nekik az Isten rendelkezését – mondja, de Jetró számára ezt nem teszi meg. Apósa javaslata nem probléma, hanem evidencia számára. Ebben a helyzetben tehát már nem figyel Istenre: másokat tanácsol, maga Isten által már nem tanácsolható. Isten pedig Mózes-t alázatban akarja tartani, miként tette ezt Refidimben, az Amálékkal való harcban, hogy felkészítse nemcsak a testi, de a lelki harcra is a saját népével való küzdelemében.”³⁷³

Mózes második könyvében a huszadik részben kerül feljegyzésre a törvényadás, amikor Isten a Hóreb - hegyen megjelenik. A nép ekkor kéri Mózes-t, hogy *„Te beszélj velünk, és mi hallgatunk rád, de Isten ne beszéljen velünk, mert akkor meghalunk!”*³⁷⁴. Meghökkenítő itt közel ugyan azt olvasni, ami Jetró

tanácsában is benne volt: „*Légy te a nép szószólója Istennél, és te vidd ügyeiket Isten elé!*”³⁷⁵. Jetró szavai vélhetően befolyásolták Mózes, a vezetőket és általában a nép gondolkodását, a vezetésről, és az Istennel való közösségről.

A Mózes második könyve (Ex.) harminckettedik részében olvashatunk az aranyborjú³⁷⁶ készítéséről és a nép bálványimádásáról. A történetben egyetlen Mózes által választott vezetőről sem olvasunk, aki szavát felemelte volna ez ellen. Egyikük sem próbálta a népet az Istentől hallottak szerinti jó, és a saját maguk által korábban önként választott irányba terelni. Úgy tűnik ezeket a vezetőket Isten nem választotta. Még Áron is sodródik a csoportnyomás hatására, nem kereste Isten vezetését, mert gondolataiban ott, volt, hogy Isten Mózesrel beszél, hisz ezt kérték korábban. Mózes pedig negyven napig távol volt és ez az idő túl hosszú volt Áronnak ahhoz, hogy kitartsa a kísértés közepette (1. ábra – 2. Krízispont) Isten útmutatása mellett, melyet például Marában kaptak³⁷⁷.

Max Weber, - akit a modern szociológia alapító atyjának is neveznek -, elméletében a szervezetek célját kívülről várja (de nem Istentől!) – a célkitűzés szerinte olyan politikai kérdés, amelyet a kinevezett vezető, vagy egy döntéshozó testület fogalmaz meg (és az ideáltipikus bürokratikus szervezet hajtja végre). Szervezeti növekedés, külső társadalmi és belső szervezeti komplexitás, politikai szerveződések összetettebb modellje. Tulajdonosi és menedzseri szerep szétválása: előjáró ügynök-elmélet.³⁷⁸

A hatalomról alkotott elméleteiben megkülönböztette a fizikai kényszer fenyegetésén alapuló hatalmat az uralomtól, amelynek alapja a társadalom tagjainak az a meggyőződése, hogy a kormányzat jogos, azaz legitim. A legitimitás négy formáját különböztette meg: a transzcendentális (a hatalmat vallási érvekkel bizonyították, például Egyiptomban a Napkirály), tradicionális (királyi), a karizmatikus (népvezérek) és a racionális (választásokon alapuló, jogszabályokat követő) uralom legitimitását. Weber a történeti fejlődésben a racionális uralom térhódítását gondolta, annak jó és rossz oldalaival együtt.³⁷⁹

A Weber-i gondolkodásmód a racionális³⁸⁰ és a Szentlélek vezetését nélkülöző vezetéselméletet sugall. Mint ilyen jelentősen ütközik a Biblia tanításával és a hit szabályaival. Sajnos ez a gondolkodásmód felütheti a fejét Isten népe között is, hisz kényelmesebbnek tűnhet, mint Isten vezetését elkérni, alázattal kivárni (1. ábra – 1. Krízispont), majd hűséggel abban kitartani (1. ábra – 2. Krízispont).

Isten választása és valódi megoldása

A Mózes negyedik könyve tizenegyedik fejezetben az alábbiakat találjuk:
4Móz 11:16 *Azután ezt mondta az Úr Mózesnek: Gyűjts össze hetven férfit Izrael vénei közül, akikről tudod, hogy a nép vénei és előjárói. Vidd oda őket a kijelentés sátrához, és álljanak föl ott veled.*

4Móz 11:17 *Akkor leszálok és beszélek ott veled. Elveszek abból a lélekből, amely benned van, és nekik is adok, hogy veled együtt hordozzák a nép terhét, és ne magad hordozd azt.*³⁸¹

Mózes leterheltségét Isten is látta. Ha ezzel odafordul az Úrhoz, bizonyára kapott volna korábban is útmutatást, segítséget Tőle. Megérthette volna, hogy mindennek meg van az ideje és célja Istennél. Az Istennel együttvezetésben való jártasságot pedig ezen a fáradságos úton lehetett megszerezni. A vének vezetők voltak a nép között már Mózes Egyiptomba történő visszaérkezése előtt és a pusztai vándorlás idején is. Viszont ezekben a vezetőkben nem volt még ott Isten Lelke. A jelezett igeversekben azonban azt olvashatjuk, hogy Isten maga adott felhatalmazást az Ő Szentléleke által előljáróknak, hogy a vezetés terhét ezáltal valóságosan megossa Mózes és közöttük.

Az események kapcsán nem kerülhetjük el, hogy felidézzük a Pünkösdi eseményeket, amikor Isten Lelke kitöltötte, majd az apostolok a Lélek erejével kezdték meg szolgálatukat és nem nélküle. Előtte nekik is imádkozva kellett várakozni, amíg Isten ki nem töltötte rájuk a Szellemét.³⁸²

Konklúzió

Egyszerre szükséges struktúra (munkamegosztás, szervezeti felépítés, erőforrások alokációja stb.) és az Isten Lelke. Nem mindegy azonban a sorrend, előbb a Lélek s utána a struktúra (pl. Jézus elkéri a tanítványokat az Atyától). A világi szervezetek kialakításában nem a jézusi építkezési elv érvényesül: szervezeti filozófia (az elkérés helyett) és az abból következő struktúra.³⁸³

Jetró tanácsában a szakértelem volt az elsődleges és az isteni akarat másodlagos szempont. A gnoszticizmus tévtanának középpontjában is a tudás áll. A Krisztust követő hívő vezetők felelőssége, hogy nyitottak legyenek a szakértői véleményekre, de mindennek fölött az Istent keresve akarják megérteni az Ő véleményét, akaratát.

Jetró szavaiból világosan kiderül egy alapvető vezetői hiba, miszerint a kívülálló kiválóan megfigyelheti és jelezheti a hatékonyság, eredményesség hiányát, ám megoldási javaslata saját szakértelmére épül. Jetró ezért teszi hozzá, „...*ha Isten is úgy akarja*”. Ő is érzi, Mózes nem olyan vezető, mint ő, ám Isten nevének említése még a tanácsot nem teszi Isten tanácsává.³⁸⁴

Jetró gondolatai a földi szervezetfejlesztés eszközrendszerét tartalmazzák, ez viszont önmagában Isten Lelke nélkül nem volt alkalmas a küldetését betölteni. Az Isten választása szuverén akaratából és az ember szemével legtöbbször nem látható ismeretéből fakad. Ahogy ezt a Sámuel könyvében olvashatjuk: „*Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van.*”³⁸⁵

Kulcsfontosságú tehát, hogy a keresztyénvezető döntéseit ne a körülmények alapján hozza meg, hanem a Szentlélek vezetésére hagyatkozva. Ez nem

zárja ki, hogy a körülményeket elemezze, szakértők véleményét megismerje, de ezekre soha nem építheti a döntését. Az egyház nem egy vállalat, hanem Krisztus teste, melynek Ő a feje és így elsőszámú vezetője is.³⁸⁶ Ezért csak akkor vezethetünk jól, ha megértve az Ő akaratát ahhoz igazítva hozzuk meg döntéseinket. Néha még akkor is, ha annak ellentmondanak a körülmények és a szakértők véleménye.

ÖSSZEFOGLALÁS

A világi vezetők, menedzserek a bűneset következtében el vannak választva a Teremtő Istentől, így részükre ez a kommunikáció zárolva van. Ebből kifolyólag nem vehetik át közvetlenül és tisztán Isten jó tervét (1. ábra – „Le-gyen”). A krízispontokon is nélkülözni kénytelenek a közvetlen és személyükön keresztüli természetfeletti isteni beavatkozást. Csak a látható világ korlátozott lehetőségeivel számolhatnak, vagy az okkult dimenzió sötét, gonosz és Isten hatalmához képest végtelenül korlátozott szellemi befolyását vehetik igénybe. Ebből viszont az „igen jó” soha nem fakad, csakis a céltévesztés.

Ami tehát bizonyos, az a változás, mellyel minden generáció szembe találkozik.

Ezzel együtt is rendkívül aktuális Salamon meglátása:

Préd 1:9 *Ami volt, ugyanaz lesz majd, és ami történt, ugyanaz fog történni, mert nincs semmi új a nap alatt.*

Préd 1:10 *Ha van is olyan dolog, amiről azt mondják, hogy új, az is megvolt már régen, megvolt már jóval előtünk.*

Préd 1:11 *Nem emlékszünk az elmúltakra, de ami ezután következik, arra sem fognak emlékezni, akik majd azután lesznek.*³⁸⁷

Az ember a maga korlátaival, romlott és Istenre utalt, megváltásra szorult állapotával nem változott az évezredek alatt. Alapvető szükségei ugyanazok, viszont az evangélium által az Újszövetségi korban élőknek feltárult a megváltás csodálatos lehetősége Jézus Krisztusban. Ezen az úton állhat helyre az ember közössége Teremtőjével.

A középkorban az egyházat leginkább a tudomány elvetése jellemezte³⁸⁸. Napjainkban éppen ellenkezőleg, keresztyén írók, tanácsadók szinte kritika nélkül adoptálják a világi tudományos elméleteket. Különösen igaz ez a vezetéselméleti és módszertani tudományra. Némelyek gyakorlatilag egy az egyben vesznek át módszertanokat³⁸⁹ és azokat a Bibliából kiragadott igeversekkel megtámogatva igyekeznek „keresztyénné” tenni. Félre teszik a teljes írás abszolút tekintélyét, azt sugallva, mintha a kor vezetéselméleti kihívásai túlhaladták volna a Szentírásban, e témában bőségesen rendelkezésre álló kinyilatkoztatást. Ezen áramlat elsodorhatja a keresztyén vezetőt és leválaszthatja a tiszta forrásról, mely az egy igaz örök Istennel való személyes közösség

útján, az Ő kinyilatkoztatásának a Szentlélek általi tanulmányozása által nyílik meg. A racionalitás, vagy éppen a spiritualitás csábításával kínálja a sátán a könnyebb utat korunk vezetőinek, kikerülve a megtérés, odaszánás, rendíthetetlen hűség és áldozatkészség krisztusi útját.

Felmerül a kérdés, mit és milyen mértékben tanulhatunk a világi vezetéselméleti modellekből? Ha Isten útján akarunk járni, beépíthetünk-e, a vezetés világi tudományának elemei közül bármit is keresztyén vezetési rendszerünkbe? Egyáltalán létezik-e olyan, hogy keresztyén vezetési modell? Ha igen, hogyan definiálhatjuk ezt? Dolgozatomban kísérletet tettem ezen kérdések felvetésére, és némi útmutatást is igyekeztem adni a lehetséges válaszok megtalálásához. Azonban korunk teológusainak, apologétáinak úgy vélem bőséggel van még feladatuk, hogy rávilágítsanak a vezetés területén jelentkező veszélyekre. Ugyanakkor bátorításra is szükség van, hogy a keresztyén vezetők hitükben megszilárdulva, Isten „Legyen” szavának engedelmességgel vezessenek, és a „jó cél” felé haladva, erre segítsék a reájuk bízottakat is (1. ábra). Végül álljanak itt a világ legjobb vezetőjének, Jézus Krisztusnak a szavai. Ő nem csupán földi síkon mutatja meg számukra az utat, hisz benne, kereszt áldozata által megnyílt számunkra a menny. Aki Őt követi, az nem csupán e világ korlátai között vezet, mert örökkévalóság perspektívájában élheti életét és oda, a „jó cél” felé segítheti a reábízottakat is.

Ján 15:10 *Ha parancsolataimat megtartjátok, megmaradtok a szeretetben, ahogyan én mindig megtartottam az én Atyám parancsolatait, és megmaradok az ő szeretetében.*

Ján 15:11 *Ezeket azért mondom nektek, hogy az én örömöm legyen bennetek, és örömtök teljessé legyen.*³⁹⁰

JEGYZETEK

¹ Salamon: Izrael királya (kb. Kr. e. 965-926). - Neve (héb. Selomo) németek szerint a Sálem (vö. Jeruzsálem) istennévvel függ össze; mások (M. Noth) a héb. salom, ‘jólét, boldogulás, egészség’ szóval hozzák kapcsolatba. – forrás: <http://lexikon.katolikus.hu> (2015.07.11)

² Bible Discovery 4.0 – Az LXX a G2941 κυβερνησις (kübernészisz): vezetés, irányítás, kormányzás, révkalauzolás – kifejezéssel fordítja a héber, H8458 תַּחְבּוּלָה תַּחְבּוּלָה (taḥbūláh taḥbūláh) - irányítás, kormányzás (hajóé); tanácsadás, tanács kifejezést.

³ ibid. – Az LXX a G4098 πίπτω (piptó): 1) esik, leesik, zuhan; 2) leborul, földre borul; 3) elesik, elhull; 4) összeomlik; megbukik, tönkremegy; 5) vkit vmi ér; megszállja vmi – görög szóval fordítja a H5307 נָפַל (nápál) - esik, leesik, esik valamibe; 2) elesik; 3) születik, megszületik; 4) elszárad, elsorvad; 5) elcsügged; 6) esik, jut (sorsvetés); 7) leesik, leérkezik (égből: kijelentés; Isten

szelleme); 8) ér, meglep valakit (álom; félelem; csapás); 9) meghiúsul; 10) történik; 11) leveti, földre veti magát; 12) ráveti magát, ráront; 13) dől (kardjába); 14) leszáll (nyeregből, kocsiból); 15) letáborozik; 16) ima, kérés: jut valaki elé; illetve: meghallgatásra talál; 17) átpártol valakihez – gazdag tartalmú héber kifejezést.

⁴ *ibid.* – H8668 תשעה תשועה (təšu‘áh təšú‘áh): - szabadítás, segítség, megmenekülés; mely az LXX-ban: G4991 σωτηρία (szótéria): 1) szabadulás, megmenekülés, megmentés; üdvösség, 2) biztonság, oltalom, védelem; épség, egészség, 3) őrzés (hídé); karbantartás (úté, házé), 4) megtartás (törvényé)

⁵ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁶ A tanítás Bibliái értelemben azt jelenti, hogy az egyik pontból a másikba kísérsni a tanítványt – Dr. Urbán Gedeon – Pedagógia bevezetés – 2014 – 3. dia

⁷ Bible Discovery 4.0 – Az LXX a G4098 πίπτω (piptó): 1) esik, leesik, zuhan; 2) leborul, földre borul; 3) elesik, elhull; 4) összeomlik; megbukik, tönkremegy; 5) vkit vmi ér; megszállja vmi – görög szóval fordítja a H5307 נפל (nápál) - esik, leesik, esik valamibe; 2) elesik; 3) születik, megszületik; 4) elszárad, elsovad; 5) elcsügged; 6) esik, jut (sorsvetés); 7) leesik, leérkezik (égből: kijelentés; Isten szelleme); 8) ér, meglep valakit (álom; félelem; csapás); 9) meghiúsul; 10) történik; 11) leveti, földre veti magát; 12) ráveti magát, ráront; 13) dől (kardjába); 14) leszáll (nyeregből, kocsiból); 15) letáborozik; 16) ima, kérés: jut valaki elé; illetve: meghallgatásra talál; 17) átpártol valakihez – gazdag tartalmú héber kifejezést.

⁸ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *IMóz 3:1-13*

⁹ Mezei Károly - Pulay Gyula: Versenyképes-e a jó pásztor?, Szent István Társulat, Budapest, 2008 – 11. oldal

¹⁰ Bible Discovery 4.0 – H8668 תשועה תשועה (təšu‘áh təšú‘áh): - szabadítás, segítség, megmenekülés; mely az LXX-ban: G4991 σωτηρία (szótéria): 1) szabadulás, megmenekülés, megmentés; üdvösség, 2) biztonság, oltalom, védelem; épség, egészség, 3) őrzés (hídé); karbantartás (úté, házé), 4) megtartás (törvényé)

¹¹ *Péld 3:5 Bizzál az Úrban teljes szívből, és ne a magad eszére támaszkodj!*

Péld 3:6 Minden utadon gondoldj rá, és ő egyengetni fogja ösvényeidet.

Péld 3:7 Ne tartsd bölcsnek önmagadat, féljed az Urat, és kerülöd a rosszat! - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹² *1Kor 13:9 Mert töredékes az ismeretünk, és töredékes a prófétálásunk.*

1Kor 13:10 Amikor pedig eljön a tökéletes, eltöröltetik a töredékes. - *ibid.*

¹³ Hasonlóan a Puzzle darabok összeillesztése által kirajzolódó képhez.

¹⁴ Bill Hybels: Légy bátor és vezess! Új Remény Alapítvány Debrecen, 2004 – 3. oldal

¹⁵ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 7. oldal – idézet Steve és Mary Farrar -tól

¹⁶ *ibid.* – 21. oldal

¹⁷ *IMóz 1:27 Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfit és nővé teremtette őket.* - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹⁸ *IMóz 2:15 És fogta az Úristen az embert, elhelyezte az Éden kertjében, hogy azt művelje és őrizze.* - *ibid.*

¹⁹ *IMóz 2:3 Azután megáldotta és megszentelte Isten a hetedik napot, mivel azon pihent meg Isten egész teremtő és alkotó munkája után.* - *ibid.*

²⁰ *IMóz 2:18 Azután ezt mondta az Úristen: Nem jó az embernek egyedül lenni, alkotok hozzáillő segítőtársat.* - *ibid.*

²¹ *ibid.*

²² Bible Discovery 4.0 – G4735 στεφανος (sztephanosz): - koszorú (győzelem ill. pozíció jelképe)

²³ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁴ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 31. oldal

²⁵ pl. Bill Clintonnal üzleti vacsorát rendeztek 2007.október 6-án Budapesten, az InterContinental Hotel báltermében.

²⁶ Kognitív: megismerő, a megismerésre vonatkozó; a gondolkodáson alapuló - <http://idegen-szavak.hu> (2015.07.13.)

²⁷ Egy jelentős pénzügyi válsággal kellett szembenézzen a nyugati világnak 2008-tól kezdődően, melynek az egész társadalmat érintő hatásai vannak. Az említett bizalmatlanságot ez a „bankválság” tovább erősítette.

²⁸ Johan Lukasse: Az András hadművelet, Új Remény Baptista Gyülekezet, Debrecen, 2013 – 6. oldal

²⁹ Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció – Félrevezetés elméletek - felhasználásával

³⁰ Dávid (Betlehem, Júdea, Kr. e. 11. sz.-Kr. e. 965): Júda és Izrael királya (Kr. e. 1004-965), Isai legkisebb fia. - Először Saul fegyverhordozójaként említik, aki azért vette magához, mert ~ legyőzte Góliátot. Utóbb féltékeny lett rá, s elfogatása elől Dávid elmenekült. Saul halála után Hebronban Júda királyává kenték; hosszú harcok után Izraelben is király lett. Elfoglalta a jebuzitáktól Sion várát és környékét; ez lett Jeruzsálem, Dávid városa. Egyesítette az önálló és egymással is harcoló törzseket, meghódította a kánaáni városállamokat. - <http://lexikon.katolikus.hu> (2015.07.11)

³¹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *2Sám 11:1 – 12:23*

³² Lásd 1. ábra – Isten terve - minőségbiztosítás

³³ Lásd 1. ábra – Isten terve - minőségbiztosítás

³⁴ *2Sám 11:1 Egy esztendő múlva, abban az időben, amikor a királyok háborúba szoktak vonulni, elküldte Dávid Jóábot szolgálóival meg egész Izráellel együtt. Pusztították az ammóniakat, és körülzárták Rabbát. Dávid azonban Jeruzsálemben maradt. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008*

³⁵ *2 Sám 11:2 Egyszer estefelé, amikor Dávid fölkelt a fekhelyéről, és a királyi palota tetején sétált, meglátott a tetőről egy asszonyt, aki éppen fürdött. Az asszony igen szép termetű volt. - ibid.*

³⁶ *2Sám 11:8 Azután ezt mondta Dávid Úriásnak: Menj haza, és mosd meg a lábadat! Úriás kiment a királyi palotából, és utána vitték a király ajándékát. - ibid.*

³⁷ *2Sám 11:15 Ezt írta a levélben: Állítsátok Úriást az arcvonalba, ahol legerősebb a harc, azután húzódjatok vissza, hogy levágják, és meghaljon! - ibid.*

³⁸ *2Sám 23:39 és a hettinga Úriás; összesen harmincheten. - ibid.*

³⁹ *Jer 17:9 Csalárdabb a szív mindennél, javíthatatlan; ki tudná kiismerni?!*

Jer 17:10 Én, az Úr vagyok a szívek vizsgálója, a lelkek megítélője, - ibid.

⁴⁰ Tomka János, Bögel György – Megéri jónak lenni?, Nemzeti Tankönyv kiadó, Budapest, 2014 – 314. oldal

⁴¹ Ambivalencia: ellentétes érzelmek egyidejű megnyilvánulása (kettősség, kétértelműség) - <http://idegen-szavak.hu> (2015.07.13.)

⁴² Marguerite A. Peeters: Új Globális etika, Magyarországi Katolikus Családegyesület, Budapest, 2006 – 8. oldal

⁴³ Immanens: bennmaradó; bensőleg hozzá tartozó - <http://idegen-szavak.hu> (2015.07.13.)

⁴⁴ Meta: a hétköznapin, elfogadottn vagy szokványoson kívül eső, azaz magát minden fölé helyező - http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar (2015.07.13.)

⁴⁵ Marguerite A. Peeters: Új Globális etika, Magyarországi Katolikus Családegyesület, Budapest, 2006 – 19. oldal

⁴⁶ Tomka János, Bögel György: Megéri jónak lenni?, Nemzeti Tankönyv kiadó, Budapest, 2014 – 74. oldal

⁴⁷ Csia Lajos: Bibliai lélektan, Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft, Budapest, 1994 – alapján:

A nefes szükségét is kifejez, pl. légzés, torok azaz az embernek Istenre van szüksége, hogy élhessen.

⁴⁸ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁴⁹ Bible Discovery 4.0 – Biblia - Károli Gáspár fordítása

⁵⁰ ibid. – G3056 λόγος (logosz): 1) szó, beszéd (annak minden fajtája: kér-

dés, állítás, kijelentés, tanítás, prédikáció, prófécia, közmondás; üzenet; utasítás, parancs); 2) írás, írásmű; beszámoló, elbeszélés; 3) Írás, Ige; 4) dolog, téma, tárgy, mondanivaló; 5) számítás; számadás, felelősség; bankszámla; 6) ok, cél; figyelembevétel

⁵¹ A sztoikus filozófusok így vélekedetek: Az istenség a legfinomabb anyagból, tüzes leheletből (pneuma) való értelmes erő (logos), mely miként a lélek a testet, úgy hatja át és tart fenn minden dolgot. Az isteni ősszubsztanciában lehetőség szerint minden benne rejlik, ami a világfejlődés által megvalósul. – Kecskés Pál – A bölcsélet története, Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár, Esztergom, 1981

⁵² Voltak olyan görög filozófusok (például Xenophanész (kb. 570- 475) – rapszodosz), akik felháborítónak tartották, hogy a nép erkölcstelen isteneket (antropomorfizmus) tisztel. Több filozófus közülük egyistenhitre jutott (pl. Szókratész, aki istent az egynek nevezte, aki lélek). Persze ez nem az egy igaz Istenbe a Teremtőbe vetett hit volt. – Kecskés Pál – A bölcsélet története, Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár, Esztergom, 1981 - alapján

⁵³ Más néven őstörténet.

⁵⁴ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁵⁵ Bible Discovery 4.0 – Textus Receptus

⁵⁶ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁵⁷ ibid. - *1Móz 1:10*

⁵⁸ Prof. Dr. Veres Sándor Péter – Előadása lejegyzése felhasználásával, 2015

⁵⁹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁶⁰ Csia Lajos: Bibliai lélektan, Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft, Budapest, 1994 – alapján:

Az embert, - akinek élettelen teste a földből vétetett, azaz a föld alkotóelemekből állította össze a Teremtő -, Isten Szelleme keltette életre, így élete Istentől indult el és Tőle függ. Ez igaz a hívő emberre és az Istentől távol élőre egyaránt. Amikor Isten valakitől visszavonja az éltető szellemet, akkor az a személy meghal. Az ember szelleme teremtett szellem, miként a szellemi lények is. Viszont az Isten Szelleme szent, azaz egyedi és elválasztott minden más szellemtől. Isten Szelleme Isten személyével egy. Bibliában a következő fogalmakkal találkozunk: Szellem: Héber: ruach; Görög: pneuma – jelentése: szél, lehelet. Lélek: Héber: nefes; Görög: pszüché. Éppen kiáradó szellem: Héber: nősemá. A ruach és a nősema tehát egyaránt szellemet jelent. A lélek az életet jelenti. A héber nefes gyakori jelzője az igében a cájjá=élő. Így a nefes cájjá=élő lélek. Ez a kifejezés található az 1Móz 2:7-ben is, amit Károli fordított pontosan: „Így lőn az ember élő lélekké.”. A szellem bibliai jellemzője az „ÉLTETŐ” – éltető szellem. A héberben az „élet szelleme” vagy lehelete: nismat chajjim

(élet szelleme). Az ember teremtésekor a testet a föld porából vette Isten, majd szellemét (ruach) lehelte (nösemá) az ember orrába. Így keletkezett az ember szelleme, Isten szellemének egy „darabjából”. Amikor az ember testébe áramlott az Istentől kiáradó szellem, élő lélekké, azaz élővé lett. Ezt az eredeti héberben nefes cájjá –ként olvashatjuk, azaz élő lélek. A szellemünk tehát az Istentől kapott alkotó részünk. Az ember bár Isten szellemétől kelt életre, de önállóan létezik. Élete azonban Istentől függő. Mivel az ember szellemében önálló, ezért lehetősége van arra is, hogy Istentől elforduljon, Tőle elszakadjon, vagy Vele szembeforduljon. Lásd Ádám és Éva bukását a paradicsomban. Amit nem szabad elfelejtenünk, hogy az ember szelleme a bűneset miatt elszakadt ugyan Istentől, mégis függ Tőle.

⁶¹ Bible Discovery 4.0 – Biblia - Károli Gáspár fordítása

⁶² Bible Discovery 4.0 – H7287 רדה (rádáh): 1) tapos, 2) meghódít, leigáz, 3) megszerez, kinyer

⁶³ ibid. – H5647 עבד ('ábad): 1) dolgozik, munkát végez, megmunkál, megművel, 2) szolgál, dolgozik valakinek (más népnek; Istennek, bálványoknak), 3) munkát ró valakire, szolgasorsba veti

⁶⁴ ibid. – H8104 שמר (šamar): 1) őriz, vigyáz, 2) megőriz, biztonságban tart, 3) megtart, magánál tart, 4) figyel, megfigyel; megles, 5) megtart (szövetiséget; ígéretet), 6) tisztel, imád, 7) megtartóztatja magát, 8) vigyáz, őrizkedik; törődik valamivel,

⁶⁵ Prof. Dr. Veres Sándor Péter – Előadása lejegyzése alapján, 2015

⁶⁶ *1Móz 2:20 Így adott az ember nevet minden állatnak, az égi madaraknak és minden mezei élőlénynek, de az emberhez illő segítőtársat nem talált. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008*

⁶⁷ Prof. Dr. Veres Sándor Péter – Előadása lejegyzése alapján, 2015

⁶⁸ *Máté 24:13 De aki mindvégig kitart, az üdvözüül. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008*

⁶⁹ Bible Discovery 4.0 – H376 איש ('iš): 1) férfi, hímnemű (a nővel, nőneművel ellentétben)

⁷⁰ ibid. – H802 אשה ('iššáh): 1) nő, 2) asszony, feleség

⁷¹ Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *1Móz 2:21-24*

⁷² ibid.

⁷³ „Kétezer-háromszáz évvel ezelőtt Arisztotelész megállapította, hogy az emberek minden másnál jobban vágynak a boldogságra. Míg a boldogságot önmagáért keressük, összes többi célunk – legyen az egészség, szépség, pénz vagy hatalom – csak azért fontos, mert feltételezzük, hogy majd boldoggá tesz minket. Arisztotelész óta sok minden megváltozott. Hihetetlenül megnőtt a csillogokról és atomokról összegyűjtött tudásunk mennyisége. A görög istenek tehetetlen kisgyerekek a mai, hatalmas erők felett rendelkező emberiséghez képest, boldogságról alkotott képünkkel kapcsolatban azonban nem sok válto-

zás történt az elmúlt századokban. Ma sem értjük jobban Arisztotelésznél, mi is az a boldogság; ami pedig annak megtanulását illeti, hogy miképpen érhetjük el ezt az áldott állapotot, bizony egy tapodtat sem haladtunk előre.” „Vajon azért van ez, mert az emberiség örökös elégedetlenségre kárhoztatott, arra, hogy mindig többre vágyjon, mint amit elérhet? Vagy azért keseríti meg valami legféltebb perceinket is, mert rossz helyen keressük a boldogságot?” – Forrás: Csikszentmihályi Mihály – FLOW Az áramlat A tökéletes élmény pszichológiája - Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991 – 10. oldal

⁷⁴ Bible Discovery 4.0 – G3107 μακάριος (makariosz): 1) boldog; szerencsés; jómódú, 2) boldogító, Etimológia: a makar-ból (boldog)

⁷⁵ Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁷⁶ A Flow-élmény az elme működésének egy olyan állapota, melynek során az ember teljesen elmerül abban, amit éppen csinál, amitől energiával töltődik fel, abban teljesen részt vesz, teljesen átadja magát a folyamatnak, és ebben örömet leli. Ezt, vagyis a pozitív filozófia fogalmát először Csikszentmihályi Mihály fogalmazta meg, és azóta a szakterületen kívül is számos helyen hivatkozzák. A tudós szerint a Flow-élmény egy teljesen koncentrált, a motivációt a maximumig fokozó élmény, melynek során az ember képes teljesen egy dologra figyelni, és megfelelően terelni saját érzelmeit a legjobb teljesítmény, vagy tanulás végett. A Flow-élmény egyik legbiztosabb jele, hogy spontán, akár kitörő örömet érzünk, miközben egy adott feladatot megoldunk, de a Flow-t úgy is le szokták írni, mint egy egyszerű mély koncentrációt, amikor csak az adott feladatra koncentrálunk. – Forrás: Csikszentmihályi Mihály – FLOW Az áramlat A tökéletes élmény pszichológiája - Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991; <https://hu.wikipedia.org/wiki/Flow> (2015.07.10.)

⁷⁷ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *IMóz 3:1-24*

⁷⁸ ibid. - *IMóz 2:16-17*

⁷⁹ Bible Discovery 4.0 – G264 ἀμαρτάνω (hamartáno): 1) elvét, eltéveszt, elhibáz; eltéveszti a célpontot (és így nem részesül díjazásban), 2) nem részesül vmiben, elveszít, 3) elfeledkezik vmiről, elmulaszt, 4) hibázik; vétkezik, bűnt követ el,

⁸⁰ Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció – Visszacsatolás – 2. dia

⁸¹ ibid. – 10. dia

⁸² **Róm 8:3-4** *Amire ugyanis képtelen volt a törvény, mert erőtlén volt a test miatt, azt tette meg Isten, amikor a bűn miatt tulajdon Fiát küldte el a bűnös testhez hasonló formában, és kárhozatra ítélte a bűnt a testben, hogy a törvény követelése teljesüljön bennünk, akik nem test szerint járunk, hanem Lélek szerint.* - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁸³ *1Ján 4:9 Abban nyilvánul meg Isten hozzánk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldte el Isten a világba, hogy éljünk óáltala.* – ibid.

1Ján 4:10 Ez a szeretet, és nem az, ahogy mi szeretjük Istent, hanem az, hogy ő szeretett minket, és elküldte a Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért. - ibid.

⁸⁴ **Ján 3:16** *Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.* - ibid.

⁸⁵ **Ámós 3:7** *Az én Uram, az Úr semmit sem tesz addig, míg titkát ki nem jelenti szolgálóinak, a prófétáknak.* - ibid.

⁸⁶ Bruce David igehirdetésében elhangzottak alapján – Debrecen, 2015.06.28.

⁸⁷ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁸⁸ Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció – Visszacsatolás – 2. dia

⁸⁹ ibid. – 7. dia

⁹⁰ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

⁹¹ *Róm 8:3 Amire ugyanis képtelen volt a törvény, mert erőtlen volt a test miatt, azt tette meg Isten, amikor a bűn miatt tulajdon Fiát küldte el a bűnös testhez hasonló formában, és kárhozatra ítélte a bűnt a testben,*

Róm 8:4 hogy a törvény követelése teljesüljön bennünk, akik nem test szerint járunk, hanem Lélek szerint. - ibid.

⁹² Prof. Dr. Veres Sándor Péter – Előadás feljegyzése felhasználásával; - *1Móz 3:1-13*

⁹³ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 – *1Móz 1:26,28 2:15*

⁹⁴ ibid. - *1Móz 2:16-17*

⁹⁵ ibid. - *1Móz 3:1-13*

⁹⁶ ibid.

⁹⁷ Az eredeti szövegben az egy és egyetlen csupán a hangsúlyozásban tér el egymástól.

⁹⁸ Bible Discovery 4.0 – **H7854** שָׂטָן (sátán): 1) ellenfél, peres fél, 2) szembenálló, szembeszálló, 3) ellenség, 4) Sátán; **G1228** διάβολος (diabolosz): 1) vádló, rágalmazó, uszító, hibáztató, félrevezető, ellenség, ellenálló, 2) Sátán másik neve.

⁹⁹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹⁰⁰ „Kísértés az, ha az ember azt hiszi, hogy kérdés nélkül tudja, mi az Isten akarata. Isten gondolatait kikövetkeztetni anélkül, hogy azt az ember ellenőrizné és kérné rá Isten visszajelzését (ez a visszacsatolás problémája, a nyugtázás kérdése) komoly kockázattal jár.” - Prof. Dr. Veres

Sándor Péter: Jetró tanácsa és a csoportgondolkodás, Veritas et Vita, 2013/1-2. – 45. oldal

¹⁰¹ Em Griffin: Bevezetés a kommunikációelméletbe, Harmat, Budapest, 2001 – Az elaborációról írottak alapján -Amikor valaki a hallottakkal kapcsolatosan nem rendelkezik azokkal az ismeretekkel, amik annak valós értékelése, vizsgálata, kimunkálása (elaboráció) szempontjában nélkülözhetetlenek, nagy valószínűséggel kerülő utat választ. A kerülőút jellemzője, hogy a hallgató a beszélő tekintélyéje, mások (pl. környezete) reakciója, ill. külső hatás alapján fogadja el, vagy utasítja el a beszélő által képviselteket. Itt Éva rendelkezett a kellő ismerettel, hisz Ádámtól mindent megtudott, és pontosan idézte is azt. Végig is gondolta, majd nyugtázta, hogy nem azt hallja, amit Isten mondott. A folytatásban azonban a kimunkálást nem a jó irányba folytatta, hanem a hamis beszédből fakadó vágyai mentén haladt tovább a döntés felé.

¹⁰² A luciferiánus vallás képviselői azt tanítják, hogy amikor az ember evett a tiltott gyümölcsből volt az a pont, ahol az ember kijött a „fényre” és megszerzte az igazi tudást. Kilépett a tudatlanság sötétségéből, melyben Isten tartotta a „fényre” Lucifer, a fényhordozó által.

¹⁰³ *1Kor 7:33 Aki viszont megházasodott, az a világi dolgokkal törődik: hogyan legyen tetszésére a feleségének;*

1Kor 7:34 ezért élete megosztott. A nem férjes asszony és a hajadon az Úr dolgaival törődik, hogy szent legyen testében is, lelkében is, aki pedig férjhez ment, a világi dolgokkal törődik: hogyan legyen tetszésére a férjének. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹⁰⁴ <http://www.luther.hu/worms.html> (2015.07.13)

¹⁰⁵ Bible Discovery 4.0 – H7121 קָרָא (qará'): 1) kiált, kiabál, 2) hív, szólít, 3) segítségért kiált, 4) hirdet, 5) kíván, szerez, 6) összehív, , odahív, 7) meghív; elhív, 8) hív, nevez, nevet ad; LXX: G2564 καλέω (kaleó): 1) hív, meghív, elhív, magához hív, 2) hív, nevez, szólít; nevet ad, 3) segítségül hív

¹⁰⁶ Em Griffin: Bevezetés a kommunikációelméletbe, Harmat, Budapest, 2001 – Interperszonális megtévesztés elmélet alapján

¹⁰⁷ *1Pét 5:8-9 Legyetek józanok, vigyázzatok, mert ellenségetek, az ördög mint ordító oroszlán jár szerte, keresve, kit nyeljen el: álljatok ellene a hitben szilárdan, tudván, hogy ugyanazok a szenvedések telnek be testvéreiteken e világban. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008*

¹⁰⁸ *Ef 6:16 Vegyétek fel mindenképpen a hit pajzsát, amellyel kiolthatjátok a gonosznak minden tüzes nyilát. - ibid.*

¹⁰⁹ Luther Mártonnak tulajdonítják a következő közismert mondást: „Azt nem tudod megakadályozni, hogy egy madár elrepüljön a fejed felett, de azt meg tudod akadályozni, hogy fészket rakjon a fejedre!”

¹¹⁰ *Máté 15:18 Ami azonban kijön a szájából, az a szívből származik, és az teszi tisztátalanná az embert.*

Máté 15:19 Mert a szívből származnak a gonosz gondolatok, gyilkosságok, házasságtörések, paráznaságok, lopások, hamis tanúskodások és az istenkáromlások.

Máté 15:20 Ezek teszik tisztátalanná az embert. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹¹¹ *2Kor 5:17 Ezért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régi elmúlt, és íme: új jött létre.* - ibid.

¹¹² Tom Marshall – Valóban szabad, Keresztyén kultúráért alapítvány, Budapest, 2002 - alapján

¹¹³ *1Ján 5:19 Tudjuk, hogy Istentől vagyunk, és az egész világ a gonosz hatalmában van.*

1Ján 4:3 Amelyik lélek pedig nem vallja Jézust, az nem az Istentől van. Ez az Antikrisztus lelke, amelyről hallottátok, hogy eljön, most pedig már a világban van. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹¹⁴ *Jak 4:4 Parázna férfiak és asszonyok, nem tudjátok-e, hogy a világgal való barátság ellenségeskedés az Istennel? Ha tehát valaki a világgal barátságot köt, ellenségévé válik az Istennek.* - ibid.

¹¹⁵ *Róm 8:7 minthogy a test törekvése ellenségeskedés Istennel, mert az Isten törvényének nem veti alá magát, és nem is tudja magát alávetni.*

Róm 8:8 Akik pedig test szerint élnek, nem lehetnek kedvesek Isten előtt. - ibid.

¹¹⁶ *Márk 8:33 ő azonban megfordulva tanítványaira tekintett, megdorgálta Pétert, és ezt mondta: „Távozz tőlem, Sátán, mert nem az Isten szerint gondolkozol, hanem az emberek szerint.”* - ibid.

¹¹⁷ *Márk 4:15 Akik az útfélen vannak: oda hull az ige; de amikor meghallják, azonnal jön a Sátán, és kiragadja a beléjük vetett igét. juhokért* - ibid.

¹¹⁸ *2Tim 2:26 és felocsúdjának az ördög csapdájából, aki foglyul ejtette őket, hogy akaratát teljesítsék.*

Apcsel 5:3 Péter azonban így szólt: „Anániás, miért szállta meg a Sátán a szívedet, hogy hazudj a Szentléleknek, és félretegyél magadnak a föld árából?” - ibid.

¹¹⁹ *Róm 2:14 Mert amikor a pogányok, akik nem ismerik a törvényt, természetesen eszük szerint cselekszik azt, amit a törvény követel, akkor ezek a törvény nélküliek önmaguknak szabnak törvényt.*

Róm 2:15 Ezzel azt bizonyítják, hogy a törvény cselekedete be van írva a szívükbe. Erről lelkiismeretük és egymást vádló vagy éppen védő gondolataik együtt tanúskodnak majd, - ibid.

¹²⁰ Csia Lajos: Bibliai lélektan, Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft, Budapest, 1994 - alapján

¹²¹ Prof. Dr. Veres Sándor Péter: Előadás prezentáció – 3. A lelkiismeret ébredése – 2014 – 36. dia

¹²² *ibid.* – 4., 5. és a 6. dia

¹²³ *Ef 2:1 Titeket is életre keltett, akik halottak voltatok vétkeitek és bűneitek miatt,*

Ef 2:2 amelyekben egykor éltetek e világ életmódja szerint; igazodva a levegő birodalmának fejedelméhez, ahhoz a lélekhez, amely most az engedetlenség fiaiban működik.

Ef 2:3 Egykor mi is mindnyájan közöttük éltünk testünk kívánságaival, követtük a test és az érzékek hajlamait, és a harag fiai voltunk emberi természetünk szerint, éppen úgy, mint a többiek. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹²⁴ *2Kor 4:4 Ezeknek a gondolkozását e világ istene megvakította, mert hitetlenek, és így nem látják meg a Krisztus dicsőségéről szóló evangélium világosságát, aki az Isten képmása. - ibid.*

¹²⁵ *Ef 4:22 Vessétek le a régi élet szerint való ó embert, aki csalárd és gonosz kívánságok miatt megromlott;*

Ef 4:23 újuljatok meg lelketekben és elmétekben,

Ef 4:24 öltsetek fel az új embert, aki Isten tetszése szerint valóságos igazságban és szentségben teremtett. - ibid.

¹²⁶ *ibid.*

¹²⁷ Em Griffin: Bevezetés a kommunikációelméletbe, Harmat, Budapest, 2001 – könyvének 92-103 oldala, David Buller és Judee Burgoon – Interperszonális megtevesztés elmélet

¹²⁸ Máté evangéliuma 24-25 rész - *Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008*

¹²⁹ Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció – Visszacsatolás – 1. dia

¹³⁰ *ibid.* – 38. dia

¹³¹ *Jn. 10.14-15 Én vagyok a jó pásztor, én ismerem az enyéimet, és az enyéim ismernek engem, ahogyan az Atya ismer engem, én is úgy ismerem az Atyát: és én életemet adom a juhokért - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008*

¹³² Irving Lester Janis (1918. május 26. – 1990. november 15.), akinek a nevéhez köthető a csoportgondolkodás teóriája.

¹³³ Idézet Philip E. Tetlock et al.: A politikai csoportok dinamikájának mérése: a csoportgondolkodás modelljének a vizsgálata. In Történeti és politikai pszichológia. Hunyady György (szerk.) Osiris, Budapest, 1998. 165–205. oldalak. – Átvéve: Prof. Dr. Veres Sándor Péter: Jetró tanácsa és a csoportgondolkodás, Veritas et Vita, 2013/1-2. 39. oldaláról

¹³⁴ Tizenkét dühös ember (12 Angry Men) c. film (1957); Reginald Rose: 12 Angry Man c. könyve alapján

¹³⁵ Mózes több esetben kénytelen konfrontálódni a néppel Isten akarata képviselőjében, de Pál apostol is az evangélium megosztása során folyamatosan

ütközik a zsidó vallásos gondolkodással, vagy a pogány vallások képviselőivel, de a kora vezetőivel is.

¹³⁶ Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció - A csoportgondolkodásról – másként – 4. dia

¹³⁷ *ibid.* – 5-6. dia

¹³⁸ pl. Pilátus, Jézus szabadon bocsátásával kapcsolatos kérdésére válaszul, a tömeg „Feszítsd meg!”-t kiált, ahogy ezt a főpap és a nép vezetői véleménye prejudikálta - *Márk 15:12-14* - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹³⁹ pl. a vakon született ember meggyógyítása után annak vallástétele és az arra kapott reakció - *Ján 9:24-34* - *ibid.*

¹⁴⁰ pl. *ibid.* - *Ján 9:24-34*

¹⁴¹ *ibid.*

¹⁴² *ibid.*

¹⁴³ *ibid.*

¹⁴⁴ *ibid.* - *Péld 11:14*

¹⁴⁵ *ibid.* - *1Kir 20:13-14, 28*

¹⁴⁶ *ibid.* - *1Kir 20:26-21:4*

¹⁴⁷ *ibid.* - *1Kir 20:39-43*

¹⁴⁸ Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció - A csoportgondolkodásról – másként – 9. dia

¹⁴⁹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹⁵⁰ *ibid.*

¹⁵¹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Asch-k%C3%ADs%C3%A9rlet> (2014.05.14.)

¹⁵² Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹⁵³ *Jel 21:8 De a gyáváknak és hitetleneknek, az utálatosoknak, gyilkosoknak és paráznáknak, a varázslóknak és bálványimádóknak, és minden hazugnak meglesz az osztályrésze a tűzzel és kénnel égő tóban: ez a második halál.* - *ibid.*

¹⁵⁴ Prof. Dr. Veres Sándor Péter: Jetró tanácsa és a csoportgondolkodás, *Veritas et Vita*, 2013/1-2. - 59. oldal

¹⁵⁵ Dr. Almási Tibor: Máté evangéliuma, Gyúró Technika Kft., Budapest, 1989 – kommentár felhasználásával

¹⁵⁶ Máté, Márk és Lukács evangéliuma az u.n. szinoptikus evangéliumok, mely együtt látót jelent. Ezek az evangéliumok több közös vonást tartalmaznak. A NIV Study Bible (1985) jegyzetek - magyar kiadás, Veritas, Budapest, 2001 – 1325. oldal alapján – Egyik nézet szerint: Márk evangéliuma keletkezett először (Kr.u. 50-es évek végén, 60-as évek elején), Máté evangéliuma Kr.u. 50-es évek végén, 60-as években, míg Lukács evangéliuma Kr.u. 59-63 között. A másik nézet szerint Márk Kr.u. 65-70, Máté és

Lukács a 70-es években írta evangéliumát. Egyik ma leginkább elfogadott nézet szerint Máté és Lukács, Márk evangéliuma mellett felhasznált egy u.n. Q forrást (a Q megjelölés a német Quelle, azaz forrás szó kezdőbetűje). Mindhárom evangélista lejegyezte a történetet, ezek a *Mt 14:22-33*, *Mk 6:45-52*, *Jn 6:15-21* igeszakaszok.

¹⁵⁷ NIV Study Bible (1985) jegyzetek - magyar kiadás, Veritas, Budapest, 2001 – 1481. oldal alapján – Az evangélium keletkezési idejére nézve általában két nézetet javasolnak. A hagyomány szerint János Kr.u. 85-ben írta evangéliumát, vagy még ennél is később. Ezt a nézet Alexandriai Kelemen állítására való hivatkozás támasztja alá, mely szerint János a többi evangéliumban található beszámoló kiegészítése céljából írt (Eusebius: egyháztörténelem, 6.14.7). A másik nézet szerint a Kr.u. 50-es években, de mindenképpen még 70 előtt írta. Ezt pl. azzal támasztják alá, hogy a *Jn 5:2*-ben „Juh-kapunál” „van ” és nem volt egy tó, ami a Jeruzsálem Kr.u. 70.ben bekövetkezett pusztulása előtti időszakra utal.

¹⁵⁸ Bible Discovery 4.0 – Bernes kommentár: *Mk 6:45* – 1) Betsaida felé, a másik lehetséges értelmezés 2) Bétsaidával szembe, átellenbe.

¹⁵⁹ „Genezáreti-tó, Kinneret tava, Tiberiás tava, Galileai-tó, Jam Kinneret: édesvízű tó Palesztinában, a Jordán-árok északi végében. - Hossza 21 km, legnagyobb szélessége 12 km; mélysége 42 és 48 m között váltakozik, területe 144 km², tükre 208 m-re van a tengerszint alatt. Halban rendkívül gazdag, ezért környékén a lakosság fő foglalkozása ősidőktől fogva a halászat (1990: 24 fajta hal élt a Genezáreti-tóban). Jézus korában a Ny-i és É-i partja népesebb volt. - A Genezáreti-tó név az ÚSz-ben *Lk 5,1*: fordul elő, másutt Galileai-tó (*Mt 4,18*; *Mk 1,16*; *7,31*) v. Tiberiás tava (*Jn 6,1*; *21,1*), a rabbinista irodalomban is. Jézus korában Isten szemének is nevezték.” – Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu> (2015.07.11)

¹⁶⁰ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 – *Mt 14:13-21*

¹⁶¹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *Jn 6:26-27*

¹⁶² *Jn 6:28-34* – Mózes által a nép a pusztai vándorlás negyven éve alatt, heti hat napon kapott Istentől Mannát. Ezt az ingyen kenyeret, jót kívánta a tömeg, nem pedig hit által az örök életet, melyet a Messiásba, Jézus Krisztusba vetett hit által nyerhettek volna.

¹⁶³ Bible Discovery 4.0 – G2112 ευθεός (eutheós) : - azonnal, rögtön, hamar, haladéktalanul

¹⁶⁴ *ibid.* – G315 ἀναγκάζω (anagkadzó): 1) sürget, nyomatékosan felszólít, érveléssel meggyőz, 2) kényszerít, erőszakot alkalmaz

¹⁶⁵ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *Mt 14:22*

¹⁶⁶ Bennünket Isten többre hívott el, mit pusztán a hasunkért való fáradozás véget nem érő és lélekölő küzdelme. - *Mt. 6,33: De keressétek először az ő országát és igazságát, és ezek is mind ráadásul megadatnak nektek.* - *ibid.*

¹⁶⁷ *Fil 2:8 megalázta magát, és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig.*

Fil 2:9 Ezért fel is magasztalta őt Isten mindenek fölé, és azt a nevet adományozta neki, amely minden névnél nagyobb,

Fil 2:10 hogy Jézus nevére minden térd meghajoljon, mennyieiké, földieké és földalattiaké;

Fil 2:11 és minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére. - ibid.

¹⁶⁸ *ibid. - Mt 14:15*

¹⁶⁹ *ibid. - Lk 5:1-11*

¹⁷⁰ *ibid. - Lk 5:5*

¹⁷¹ *ibid. - Mt 14:10-13*

¹⁷² *Róm 13:1 Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, az az Istentől rendeltetett. - ibid.*

¹⁷³ *ibid. - Mt 14:25*

¹⁷⁴ *ibid. - Mt 14:25* lábjegyzet: „Jézus korában az éjszakát este 6 órától reggel 6-óráig négy (3 órás) részre osztották. Ebben az esetben tehát hajnali három óra körül lehetett.”

¹⁷⁵ *Jn 6:19: Közben eljutottak mintegy huszonöt vagy harminc futamnyira, - ibid. - Függelék: A futam (görögül sztadion) 185 m. Tehát a 25-30 futam megfelel 4.625 m - 5.550 m –nek.*

¹⁷⁶ *Luk 22:31 „Simon, Simon, íme, a Sátán kikért titeket, hogy megrostáljon, mint a búzát,*

Luk 22:32 de én könyörögtem érted, hogy el ne fogyatkozzék a hited: azért, ha majd megtérsz, erősítsd atyádfiait.” - ibid.

¹⁷⁷ A kép forrása: http://kitartas.net/sites/default/files/pictures/jezus_a_vizen_jar.jpg (2015.07.12.)

¹⁷⁸ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹⁷⁹ *ibid.*

¹⁸⁰ *Máté 28:18 Jézus hozzájuk lépett, és így szólt: „Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön.*

Máté 28:19 Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében,

Máté 28:20 tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek; és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.” - ibid.

¹⁸¹ *Máté 14:26 Amikor a tanítványok meglátták, hogy a tengeren jár, megrettentek, azt mondták, hogy kísértet, és ijedtükben felkiáltottak. - ibid.*

¹⁸² Bible Discovery 4.0 – TR: εταραχθησαν (V-API-3P) passzív alakban a G5015 ταράσσω (tarasszó): felkavarodtak, megzavarodtak, megrémültek, megrendültek.

¹⁸³ *ibid.* – TR: φοβου (N-GSM) – birtokos esetben a G5401 φόβος (phobosz): - félelmükben, rémületükbe, riadalmukban, ijedtségükben

¹⁸⁴ *ibid.* – TR: εκραξαν (V-AAI-3P) – Aoristos, aktív, kijelentő mód, többé szám harmadik személy a G2896 κραζω (kradzó): - hangosan kiáltottak, rikoltoztak, sikítottak, ordítottak

¹⁸⁵ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *Máté 14:27*

¹⁸⁶ *ibid.* - *2Móz 3:14*

¹⁸⁷ *ibid.* - *Máté 14:28*

¹⁸⁸ Jézus amikor imádkozni tanított ezt mondta: *Máté 6:9* „*Ti tehát így imádkozzatok: Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy, szenteltessék meg a te neved, Máté 6:10* *jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is;* - *ibid.*

¹⁸⁹ *ibid.* - *Máté 14:29*

¹⁹⁰ Bible Discovery 4.0 – TR (*Mt 13:30*): εκραξεν (V-AAI-3S) – Aoristos, aktív, kijelentő mód, egyes szám harmadik személy a G2896 κραζω (kradzó): - hangosan kiáltott, rikoltozott, sikított, ordított

¹⁹¹ *ibid.* – TR (*Mt 13:30*): σωσον (V-AAM-2S) - G4982 σωζω (szózdó): 1) megtart, (biztonságban) megőriz, 2) megment, kiszabadít, biztonságba helyez, meggyógyít; üdvözít, 3) betart (ígéretet), 4) megtart (emlékezetében), 5) elrejt, titokban tart – a *Máté 24:13* *De aki mindvégig állhatatos marad, az üdvözül.* –ben az üdvözül kifejezés fordítást alkalmazta Károli Gáspár. A szó tehát a megváltást, a teljes megszabadítást, az élet megmentését örök életre is jelenti a szentírásban.

¹⁹² *ibid.* – TR (*Mt 13:30*): κυριε σωσον με

¹⁹³ pl. Marguerite A. Peeters: *Új Globális etika, Magyarországi Katolikus Családegyesület, Budapest, 2006*

¹⁹⁴ Bible Discovery 4.0 – TR (*Mt 13:31*): επελαβετο (V-2ADI-3S) – a ige 2aoristos, medio deponens, egyes szám harmadik személyű alakja - G1949 επιλαμβανομαι (epilambanomai): 1) megragadta; hatalmába kerítette, 2) gondját viselte, pártját fogta, felkarolta - A deponens igealak azt is sejteti, hogy Péternek is része abban, hogy megmenthesse őt Jézus. Még akkor is, ha ez a Jézuséhoz képest csekélynek mondható, de e nélkül a megmenekülése nem történhetett volna meg.

¹⁹⁵ Kép forrása: http://www.fokusz.info/Image/122/9_-_04.jpg (2015.07.12.)

¹⁹⁶ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *Máté 14:31*

¹⁹⁷ James C. „Jim” Collins, (született 1958) amerikai üzleti tanácsadó, író és előadó a cég fenntarthatóság és növekedés témában. – Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/James_C._Collins (2015.07.12)

¹⁹⁸ *Jak 1:23* *Mert ha valaki csak hallgatója az igének, de nem cselekszi, olyan, mint az az ember, aki a tükörben nézi meg az arcát.*

Jak 1:24 Megnézi ugyan magát, de elmegy, és nyomban el is felejtí, hogy milyen volt.

Jak 1:25 De aki a szabadság tökéletes törvényébe tekint bele, és megmarad mellette, úgyhogy nem feledékeny hallgatója, hanem tevékeny megvalósítója: azt boldoggá teszi cselekedete. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

¹⁹⁹ *Fil 2:3 Semmit ne tegyetek önzésből, se hiú dicsőségvágyból, hanem alázattal különbnek tartsátok egymást magatoknál;*

Fil 2:4 és senki se a maga hasznát nézze, hanem mindenki a másokét is. - ibid.

²⁰⁰ Bible Discovery 4.0 – G230 ἀληθώς (aléthósz): 1) igazán, valóban, valóságosan, 2) valóban, csakugyan, komolyan

²⁰¹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *Apcs 3*

²⁰² Bible Discovery 4.0 – H3327 קִטְצִי (jicəháj): Izsák = „nevet”, Ábrahám fia, Jákob és Ézsau apja;

Izsák (héb. ‘az istenség nevéssen v. nevetett’) – forrás: <http://lexikon.katolikus.hu> (2015.07.11)

²⁰³ *Róm 4:16 Azért adatott tehát az ígélet a hit alapján, hogy kegyelemből legyen, és így bizonyos legyen az ígélet Ábrahám minden utóda számára: nem csak a törvény alatt élőknek, hanem az Ábrahám hitét követőknek is. Ő mindnyájunk atyja*

Róm 4:17 Isten színe előtt, ahogyan meg van írva: „Sok nép atyjává tettelek.” Mert hitte, hogy Isten megeleveníti a holtakat, és létre hívja a nem létezőket.

Róm 4:18 Reménység ellenére is reménykedve hitte, hogy sok nép atyjává lesz, ahogyan megmondott: „Ennyi lesz a te magod!”

Róm 4:19 Mert hitében nem gyengült meg, amikor arra gondolt, hogy százesztendőös lévén, elhalt már saját teste, és Sára méhe is elhalt.

Róm 4:20 Isten ígéletét sem vonta kétségbe hitetlenül, sőt megerősödött a hitben dicsőséget adva Istennek,

Róm 4:21 és teljesen bizonyos volt afelől, hogy amit Isten ígér, azt meg is tudja tenni.

Róm 4:22 Ezért Isten ezt „be is számította neki igazságul”. - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁰⁴ *1Móz 12:1 Az Úr ezt mondta Abrámnak: Menj el földedről, rokonságod közül és atyád házából arra a földre, amelyet mutatok neked!*

1Móz 12:2 Nagy néppé teszek, és megáldalak, nagyvá teszem nevedet, és áldás leszel.

1Móz 12:3 Megáldom a téged áldókat, s megátkozom a téged gyalázókat. Általad nyer áldást a föld minden nemzetsége. - ibid.

²⁰⁵ Szellemben értelemben, az ÚSz-i korban a Krisztusban hívők, azaz a hit által megigazultak is Ábrahám utódainak számítanak (lásd. *Róm 4:16; Gal 3:29* - ibid.).

TÓTH SÁNDOR • A világi vezetéselmélet és menedzsment összevetése... 261

²⁰⁶ *1Móz 11:30 Száraj azonban meddő volt, nem volt gyermeke. - ibid.*

²⁰⁷ *1Móz 12:4 Abrám elment, ahogyan azt az Úr mondta neki, és Lót is vele ment. Abrám hetvenöt éves volt, amikor kijött Háránból.*

1Móz 21:5 Ábrahám százesztendő volt, amikor fia, Izsák megszületett. - ibid.

²⁰⁸ *1Móz 17:17 Ábrahám arcra borult, de nevetett, és azt mondta magában: Százesztendő embernek lehet-e gyermeke? Vagy Sára kilencven éves léteére szülhet-e? - ibid.*

²⁰⁹ *1Móz 12:7 Az Úr megjelent Abrámnak, és ezt mondta: A te utódaidnak fogom adni ezt a földet! Ő pedig oltárt épített ott az Úrnak, aki megjelent neki. - ibid.*

²¹⁰ *ibid. – 1Móz 45:5-11*

²¹¹ *1Móz 15:13 Ekkor az Úr azt mondta Abrámnak: Tudd meg, hogy a te utódaid jövevények lesznek egy olyan országban, amely nem az övék: rabszolgákká teszik, és nyomorgatják őket négyszáz évig.*

1Móz 15:14 De ítéletet tartok azon a népen is, amelyet szolgálnak, és azután nagy vagyonnal jönnek ki.

1Móz 15:15 Te pedig békességgel térsz őseidhez, és késő vénségedben temetnek el.

1Móz 15:16 Csak a negyedik nemzedék tér vissza ide, mert az emóriak gonoszsága még nem telt be. - ibid.

²¹² *Máté 2:13 Miután eltávoztak, íme, az Úr angyala megjelent Józsefnek álmában, és így szólt: „Kelj fel, vedd a gyermeket és anyját, menekülj Egyiptomba, és maradj ott, amíg nem szólok neked, mert Heródes halálra fogja keresztetni a gyermeket.”*

Máté 2:14 Ő pedig felkelt, vette a gyermeket és anyját még éjnek idején, és elment Egyiptomba.

Máté 2:15 Ott volt Heródes haláláig, hogy beteljesedjék az, amit az Úr mondott a próféta által: „Egyiptomból hívtam el fiamat.” - ibid.

²¹³ *Él Shaddáj = mindenható Isten (1Móz 17:1) - NIV Study Bible (1985) jegyzetek - magyar kiadás, Veritas, Budapest, 2001*

²¹⁴ *Él Ólám = örökkévaló Úr Isten - ibid.*

²¹⁵ Steven ten Have, Wouter ten Have, Frans Stevens, Marcel van der Elst, Fiona Pol-Coyne – A legsikeresebb vezetés elméleti modellek, Manager könyvkiadó, 2003 – 184. – 187. oldal

Vezetés és menedzsment az egyházban és a diakóniában. Szerk.: Fazakas Sándor. Bp., Kálvin Kiadó, 2008. – 33. – 34. oldal

²¹⁶ *1Móz 26:12 Izsák ezután vetett azon a földön, és százszorosát aratta abban az esztendőben, úgy megáldotta őt az Úr:*

Ézs 58:11 Az Úr vezet majd szüntelen, kopár földön is jól tart téged. Csontjaidat megerősíti, olyan leszel, mint a jól öntözött kert, mint a forrás, amelyből nem fogy ki a víz. - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²¹⁷ *1Móz 20:12 De valóban húgom is ő, az apám leánya, csak nem az anyám leánya; így lett a feleségem.- ibid.*

²¹⁸ *ibid. – 1Móz 16*

²¹⁹ *1Móz 17:17 Ábrahám arcra borult, de nevetett, és azt mondta magában: Százestendő embernek lehet-e gyermeke? Vagy Sára kilencven éves léteére szülhet-e? - ibid.*

²²⁰ *1Móz 18:12 Sára nevetett magában, és azt gondolta: Miután megvénültem, lehet-e gyönyörűségem? Meg az uram is öreg! - ibid.*

²²¹ *ibid. – 1Móz 18:11*

²²² *Gal 4:28 Ti pedig, testvéreim, Izsák módjára az ígélet gyermekei vagytok.*

Gal 4:29 De amint akkor a test szerint született üldözte a Lélek szerintit, úgy van ez most is.

Gal 4:30 De mit mond az Írás? „Űzd el a rabszolganőt és a fiát, mert nem örökölhet együtt a rabszolganő fia a szabad asszony fiával.”

Gal 4:31 Ezért tehát testvéreim: mi nem a rabszolganő, hanem a szabad asszony gyermekei vagyunk. - ibid.

²²³ *1Móz 17:19 De Isten ezt mondta: Nem! Sára, a feleséged szül neked fiút, akit Izsáknak fogsz nevezni. Szövetségre lépek veled is, örök szövetségre, meg utódaival is.*

1Móz 17:21 De szövetségre csak Izsákkal lépek, akit Sára egy esztendő múlva szül neked. - ibid.

²²⁴ *ibid.*

²²⁵ *ibid. – 1Móz 17:19-21*

²²⁶ *ibid.*

²²⁷ A szóbeliség meghökkentő szöveghűséget eredményez. Több néprajzi kutatás is ezt igazolta, amikor évszázadok távlatában is pontosan maradtak fenn mesék, balladák, vagy imádság szövegek. - Prof. Dr. Szigeti Jenő: Vallásos irodalomtörténet előadás lejegyzéséből, 2014

²²⁸ *Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 – 1Móz 21:9-21*

²²⁹ pl. Ádám és Éva vétke miatt átok alá kerül a föld, és a bűnös emberi természet Ádámi öröksége generációról, generációra adódik tovább. Ezt az átkot törtem meg Jézus Krisztus az által, hogy átokká, bünné lett értünk, hogy mi élhessünk általa.

Róm 5:14 Mégis úrrá lett a halál Ádámtól Mózesig azokon is, akik nem Ádám vétkehez hasonlóan estek bűnbe. Ő pedig előképe az eljövendőnek.

Róm 5:15 De nem igaz az, hogy amilyen a vétke, olyan a kegyelmi ajándék is. Mert ha annak az egynek a vétke miatt sokan haltak meg, az Isten kegyelme és ajándéka még bőszesebben kiáradt az egy ember; a Jézus Krisztus kegyelme által sokakra.

Gal 3:13 Krisztus megváltott minket a törvény átkától, úgy, hogy átokká lett értünk - mert meg van írva: „Átkozott, aki fán függ” -,

Gal 3:14 azért, hogy Ábrahám áldása Jézus Krisztusban a pogányoké legyen, és hogy a Lélek ígérését hit által megkapjuk. - ibid.

²³⁰ *5Móz 8:2 Emlékezz vissza az egész útra, amelyen vezetett Istened, az Úr, már negyven esztendeje a pusztában, hogy megsanyargatva és próbára téve téged, megtudja, mi van a szívedben: megtartod-e parancsolatait, vagy sem?*

5Móz 8:3 Sanyargatott és éheztetett, de azután mannával táplált, amelyet nem ismertél, és atyáid sem ismertek. Így adta tudodra, hogy nemcsak kenyérrel él az ember, hanem mindazzal él az ember, ami az Úr szájából származik.

5Móz 8:4 Ruhád nem szakadt le rólad, lábad sem dagadt meg ez alatt a negyven év alatt.

5Móz 8:5 Megértheted ebből, hogy úgy fegyelmez téged Istened, az Úr, ahogyan az ember fegyelmezi a fiát.

5Móz 8:6 Tartsd meg tehát Istenednek, az Úrnak a parancsolatait, az ő utain járj, és őt féljed! - ibid.

²³¹ *ibid. - 1Móz 22:3*

²³² *ibid. - 1Móz 22:5*

²³³ *Róm 4:17 Isten színe előtt, ahogyan meg van írva: „Sok nép atyjává tettelek.” Mert hitte, hogy Isten megeleveníti a holtakat, és létre hívja a nem létezőket. – ibid.*

²³⁴ *Róm 8:24 Mert üdvösségünk reménységre szól. Viszont az a reménység, amelyet már látunk, nem is reménység; hiszen amit lát valaki, azt miért kellene remélnie?*

Róm 8:25 Ha pedig azt reméljük, amit nem látunk, akkor állhatatossággal várjuk.

Róm 8:26 Ugyanígy segít a Lélek is a mi erőtlenségünkön. Mert amiért imádkoznunk kell, nem tudjuk úgy kérni, ahogyan kell, de maga a Lélek esedezik értünk kimondhatatlan fohászkodásokkal. – ibid.

²³⁵ *ibid. - 1Kor 5:7*

²³⁶ *ibid. - Ján 3:16*

²³⁷ Kép forrása: <http://www.berthemorisot.org/painting-Rembrandt-The%20Sacrifice%20of%20Isaac-03380.htm> (2015.07.18)

<http://www.pinakothek.de/lightbox?nid=38208> (2015.07.19.)

²³⁸ Prof. Dr. Szigeti Jenő: Művészettörténet előadás lejegyzése, 2013 – szemléletmódja felhasználásával

²³⁹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *Jak 2:23*

²⁴⁰ *1Pét 2:24 Bűneinket maga vitte fel testében a fára, hogy miután meghaltunk a bűnöknek, az igazságnak éljünk: az ő sebei által gyógyultatok meg. – ibid.*

²⁴¹ Tipus - Dr. Almási Tibor: A bibliaértelmezés alapelvei, Gyúró Art-Press, Vác, 2010 – 74. – 83. oldal

²⁴² *ibid.*

²⁴³ *ibid.* - *1Móz 26:1-11*

²⁴⁴ *ibid.* - *1Móz 24*

²⁴⁵ *1Móz 24:63 Estefelé kiment Izsák imádkozni a mezőre. Amint föltekintett, látta, hogy tevék közelednek.*

1Móz 24:64 Rebeka is föltekintett, és meglátta Izsákot. Akkor leszállt a tevéről, - *ibid.*

²⁴⁶ Nem szabad másolni mások példáját, de pl. a szívbeli hozzáállásukból tanulhatunk:

Péld 30:18 Ez a három dolog csodálatos előttem, sőt négy dolgot nem értek:

Péld 30:19 A sasnak az útját az égen, a kígyó útját a kősziklán, a hajó útját a mély tengeren és a férfi útját a leánnyal. - *ibid.*

²⁴⁷ *1Móz 24:50 Lábán és Betúél így válaszolt: Az Úrtól indult el ez a dolog, mi nem mondhatunk neked sem rosszat, sem jót.*

1Móz 24:51 Itt van Rebeka, vidd, és menj! Legyen urad fiának a felesége, ahogyan elvégezte az Úr. - *ibid.*

²⁴⁸ *1Móz 25:21 És Izsák könyörgött az Úrnak feleségéért, mivel meddő volt. Az Úr pedig engedett könyörgésének, úgyszólván teherbe esett Rebeka, a felesége.* - *ibid.*

²⁴⁹ *ibid.*

²⁵⁰ *1Móz 20:10 Majd ezt kérdezte Abimelek Ábrahámától: Mire gondoltál, amikor ezt tetted?*

1Móz 20:11 Ábrahám ezt felelte: Azt gondoltam, hogy nincs istenfélelem ezen a helyen, és megölnék a feleségemért.

1Móz 20:12 De valóban húgom is ő, az apám leánya, csak nem az anyám leánya; így lett a feleségem. - *ibid.*

²⁵¹ *ibid.*

²⁵² *4Móz 23:19 Nem ember az Isten, hogy hazudnék, nem embernek fia, hogy bármit megbánna. Mond-e olyat, amit meg ne tenne, ígér-e olyat, amit nem teljesít?* - *ibid.*

²⁵³ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 - alapján

²⁵⁴ A Rotary Club is megjelenik könyvében, mint közösségi projektet szervező csoport. - *ibid.* - 18. oldal

<http://www.evfreefullerton.com/visit/staff/> (2015.07.19.)

<http://www.leverageleadership.org/> (2015.07.19.)

²⁵⁵ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 - alapján - 31. oldal

²⁵⁶ *ibid.* - 50. oldal

²⁵⁷ *ibid.* - 52. oldal

²⁵⁸ *ibid.* - 53. oldal

²⁵⁹ *ibid.* – 53. oldal

²⁶⁰ *1Ján 4:9 Abban nyilvánul meg Isten hozzánk való szeretete, hogy egyszerűen Fiát küldte el Isten a világba, hogy éljünk őáltala.*

1Ján 4:10 Ez a szeretet, és nem az, ahogy mi szeretjük Istent, hanem az, hogy ő szeretett minket, és elküldte a Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért. - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁶¹ *Ján 14:6 Jézus így válaszolt: „Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam.* – *ibid.*

²⁶² *ibid.*

²⁶³ *Márk 7:21 Mert belülről, az ember szívéből jönnek elő a gonosz gondolatok, paráznaságok, lopások, gyilkosságok,*

Márk 7:22 házasságtörések, kapzsiságok, gonoszságok; valamint csalás, kicsapongás, irigység, istenkáromlás, gőg, esztelenség.

Márk 7:23 Ezek a gonoszságok mind belülről jönnek; s ezek teszik tisztátalanná az embert.”

1Móz 8:21 Amikor az Úr megérezte a kedves illatot, ezt mondta magában az Úr: Nem átkozom meg többé a földet az ember miatt, bár gonosz az ember szívének szándéka ifjúságától fogva, és nem irtok ki többé minden élő, ahogyan most cselekedtem. – *ibid.*

²⁶⁴ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – alapján – 60. oldal

²⁶⁵ *Máté 6:24 „Senki sem szolgálhat két úrnak, mert vagy az egyiket gyűlöli, és a másikat szereti, vagy az egyikhez ragaszkodik, és a másikat megveti: nem szolgálhattok Istennek és a mammonnak.”* - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁶⁶ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – alapján – 61. oldal

²⁶⁷ *Ján 10:10 A tolvaj csak azért jön, hogy lopjon, öljön és pusztítson: én azért jöttem, hogy életük legyen, sőt bőségben éljenek.”* - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁶⁸ *ibid.* – *Mt 25:14-30*

²⁶⁹ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – alapján – 63. oldal

²⁷⁰ *ibid.* – 67. oldal

²⁷¹ *ibid.* – 71. oldal

²⁷² *ibid.* – 74. oldal

²⁷³ *ibid.* – 79. oldal

²⁷⁴ *ibid.* – 83. oldal

²⁷⁵ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 – *Mt 22:37-38*

²⁷⁶ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – alapján – 84. oldal

²⁷⁷ *ibid.* – 87. – 115. oldal

²⁷⁸ *Márk 10:45 Mert az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.*” - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁷⁹ *ibid.* – *1Pt 5:5; 1Kor 13:4; Jak 4:10; Fil 2:3-5*

²⁸⁰ Jóból kiválló, és a Built to Last (Maradandó alkotások) c. könyvekből - H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – alapján – 91. oldal

²⁸¹ *ibid.* – 108. oldal

²⁸² *Ef 2:8 Hiszen kegyelemből van üdvösségetek a hit által, és ez nem tőletek van: Isten ajándéka ez;*

Ef 2:9 nem cselekedetekért, hogy senki se dicsekedjék. - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁸³ *Jer 17:9 Csalárdabb a szív mindennél, javíthatatlan; ki tudná kiismerni?!*

Máté 15:19 Mert a szívből származnak a gonosz gondolatok, gyilkosságok, házasságtörések, paráznaságok, lopások, hamis tanúskodások és az istenkáromlások.

Máté 15:20 Ezek teszik tisztátalanná az embert. – *ibid.*

²⁸⁴ *Ján 16:8 És amikor eljön, leleplezi a világ előtt, hogy mi a bűn, mi az igazság és mi az ítélet.*

Ján 16:9 A bűn az, hogy nem hisznek énbennem;

Ján 16:10 az igazság az, hogy én az Atyához megyek, és többé nem láttok engem;

Ján 16:11 az ítélet pedig az, hogy e világ fejedelme megítéltetett.” – *ibid.*

²⁸⁵ *2Kor 5:17 Ezért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régi elmúlt, és íme: új jött létre.* – *ibid.*

²⁸⁶ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 120. oldal

²⁸⁷ *ibid.* – 126. oldal

²⁸⁸ *Zsid 11:1 A hit pedig a remélt dolgokban való bizalom, és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés.*

Zsid 11:6/a Hit nélkül pedig senki sem lehet kedves Isten előtt - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁸⁹ *Zsid 11:6 Hit nélkül pedig senki sem lehet kedves Isten előtt, mert aki az Istent keresi, annak hinnie kell, hogy ő van; és megjutalmazza azokat, akik őt keresik.* – *ibid.*

²⁹⁰ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 130. oldal

²⁹¹ *ibid.* – 144. oldal

²⁹² *IKor 2:3 És én erőtlenség, félelem és nagy rettegés között jelentem meg nálatok.* - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁹³ *Apcs 18:9 Az Úr egy éjjel látomásban ezt mondta Pálnak: „Ne félj, hanem szólj, és ne hallgass:*

Apcs 18:10 mert én veled vagyok, és senki sem fog rád támadni és ártani neked, mert nekem sok népem van ebben a városban.”

Apcs 18:11 Erre ott maradt egy évig és hat hónapig, és tanította közöttük az Isten igéjét. – *ibid.*

²⁹⁴ *ibid.* – 140. oldal

²⁹⁵ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - Róm 8:29

²⁹⁶ Róm 8:28 Azt pedig tudjuk, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál, azoknak, akiket elhatározása szerint elhívott. – *ibid.*

²⁹⁷ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 152. oldal

²⁹⁸ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

²⁹⁹ *2Tim 2:2 És amit tőlem hallottál sok tanú előtt, azokat add át megbízható embereknek, akik mások tanítására is alkalmasak lesznek.* – *ibid.*

³⁰⁰ *Márk 3:13 Azután felment a hegyre, és magához hívta, akiket akart; ők pedig odamentek hozzá.* – *ibid.*

³⁰¹ *Gal 2:9/a És amikor Jakab és Kéfás meg János, akiket oszlopoknak tekintenek,* – *ibid.*

³⁰² H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 163. oldal

³⁰³ *ibid.* – 160. oldal

³⁰⁴ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³⁰⁵ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 166. oldal

³⁰⁶ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³⁰⁷ Deista világnézet - Istenképe: egy van, végtelen, személyes, változatlan, tökéletes, aki a világon kívül helyezkedik el. Isten megteremtette a világot, benne az embert, majd magára hagyta, hogy a tőle kapott javakkal sáfárkodjon. A gonosz az ember legyőzhető (a Biblia szerint isten győzte le!). A deizmus a történelmet végtelennek vallja, melynek célja van. – Forrás: dr. Szalai András: *Alapvető világnézetek* – www.apologia.hu (2002.05.20.) - felhasználásával

Ez a világnézet jelenik meg például Madách Imre: *Ember tragédiája* c. művében is:

„Be van fejezve a nagy mű, igen.

A gép forog, az alkotó pihen.

Évmillióig eljár tengelyén,

Mig egy kerékfogát ujítani kell.

Fel hát, világim véd-nemtői, fel,

Kezdjétek végtelen pályátokat.

Gyönyörködjem még egyszer bennetek,

Amint elzúgtok lábaim alatt.” - Madách Imre: Ember tragédiája -

<http://mek.oszk.hu/00800/00849/html/> (2015.07.27.)

³⁰⁸ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 174. oldal

³⁰⁹ *Máté 25:14 „Mert úgy van ez, mint amikor egy idegenbe készülő ember hívatta szolgálait, és átadta nekik vagyonát.*

Máté 25:15 Az egyiknek adott öt talentumot, a másiknak kettőt, a harmadiknak pedig egyet, kinek-kinek képessége szerint, és elment idegenbe. - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³¹⁰ *2Kor 5:14 Mert a Krisztus szeretete szorongat minket, mivel azt tartjuk, hogy ha egy meghalt mindenkiért, akkor mindenki meghalt;*

2Kor 5:15 és azért halt meg mindenkiért, hogy akik élnek, többé ne önmaguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és feltámadt. – ibid.

³¹¹ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 179. oldal

³¹² John C. Maxwell: Vezetés 101 amit minden vezetőnek tudnia kell Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 2004 – 41. oldal

³¹³ *Ján 5:19 Megszólalt tehát Jézus, és ezeket mondta nekik: „Bizony, bizony, mondom néktek: a Fiú önmagától semmit sem tehet, csak ha látja, hogy mit tesz az Atya; mert amit ő tesz, azt teszi a Fiú is, hozzá hasonló módon.*

Márk 1:35 Nagyon korán, a hajnali szürkületkor felkelt, kiment, elment egy lakatlan helyre, és ott imádkozott.

Márk 1:36 Simon és a vele levők azonban utána siettek,

Márk 1:37 és amikor megtalálták, így szóltak hozzá: „Mindenki téged keres.”

Márk 1:38 Ő pedig ezt mondta nekik: „Menjünk máshova, a szomszédos helységekre, hogy ott is hirdessem az igét, mert azért jöttem.” - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³¹⁴ ibid. - *Jn 4:7-27*

³¹⁵ Pragmatizmus - Amerikai eredetű irányzat, melynek gondolkodói úgy vélték, az emberiség nagy eszméinek és gondolatainak igazságát és helyességét a gyakorlat, a mindennapi élet, a cselekvések és az eredmények tesztelik. - <http://idegen-szavak.hu> (2015.07.27.)

³¹⁶ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³¹⁷ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 205. oldal

³¹⁸ *ibid.* – 229. oldal

³¹⁹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³²⁰ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³²¹ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 233. oldal

³²² *ibid.* – 241. oldal

³²³ MSZ EN ISO 9001:2009 (ISO 2001:2008) minőségirányítási szabvány alapján működtetett rendszer.

<http://advisera.com/9001academy/knowledgebase/plan-do-check-act-in-the-iso-9001-standard/> (2015.07.28.)

³²⁴ Kép forrás: <http://www.ga.businessgrowthservice.greatbusiness.gov.uk/wp-content/uploads/2014/04/image-1.jpeg> - 2015.06.27.

³²⁵ PhD Koncz Zoltán: Minőségirányítási rendszerek fejlesztése, TÜV Rheinland InterCert, Budapest, 2004 – 55. - 56. oldal

³²⁶ A TQM (Total Quality Management = teljes körű minőségirányítás), olyan vezetési módszer, filozófia és vállalati gyakorlat, amely a szervezet céljainak érdekében a leghatékonyabb módon használja fel a szervezet rendelkezésére álló emberi és anyagi erőforrásokat. Az Amerikai Egyesült Államokban az 1980-as évek közepén fogalmazták meg e vezetési módszer, filozófia alapelveit, sok ponton a Japánban kialakult minőségmenedzselési módszerekre és szemléletre alapozva. A TQM felülről, vezetői szintről kiindulva építkezik. Átfogja az egész szervezet működését, nemcsak a folyamatokra terjed ki, hanem az irányításra és az erőforrásokra is. A hangsúlyt a vevői elégedettségre és a szervezeti működés folyamatos fejlesztésére helyezi. – Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/TQM> (2015.07.28.)

³²⁷ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³²⁸ *ibid.*

³²⁹ Péld 10:22 *Az Úr áldása gazdagít meg, a gyarapodást nem lehet erőltetni.* – *ibid.*

³³⁰ *Préd 6:6/a Élhet valaki kétezer évig is, ha nem tud gyönyörködni a jóban!*

2Thess 1:11 Ezért aztán mindenkor imádkozunk értetek, hogy a mi Istenünk tegyen titeket méltóvá az elhívásra, és töltsön meg titeket teljesen a jóban való gyönyörködéssel és a hit minden erejével,

2Thess 1:12 hogy megdicsőüljön a mi Urunk Jézus Krisztus neve bennetek, és ti is óáltala a mi Istenünk és az Úr Jézus Krisztus kegyelméből. - *ibid*

³³¹ H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 267. oldal

³³² Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 – *1Kor 13:13*

³³³ *Máté 22:37 Jézus így válaszolt: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.*

Máté 22:38 Ez az első és a nagy parancsolat.

Máté 22:39 A második hasonló ehhez: Szeresd felebarátodat, mint magadat.
– *ibid.*

³³⁴ *ibid.* – *Mt 6:18, Jn 16:33; 1Pt 1:3-5; Zsid 13:5; Róm 8:15-16, 28, 32; Fil 4:13, 19; Ef 3:20; Mt 6:8 stb.*

³³⁵ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetésemélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 276. oldal

³³⁶ *ibid.* – 279. oldal

³³⁷ *ibid.* – 286. oldal

³³⁸ *Máté 7:7 „Kérjetelek, és adatik nektek, keressetek, és találtok, zörgessetek, és megnyitattik nektek.* - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³³⁹ *ibid.* - *Róm 4:16-22*

³⁴⁰ H. Dale Burke: *Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetésemélet*, Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008 – 279. oldal

³⁴¹ *Apcs 7:59 Amikor megkövezték Istvánt, az így imádkozott: „Úr Jézus, vedd magadhoz lelkemet!”*

Apcs 7:60 Azután térdre esett, és hangosan felkiáltott: „Uram, ne ródd fel nekik ezt a bűnt!” És amikor ezt mondta, meghalt. - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³⁴² Biblia Felfedező v4.0 – G3129 $\mu\alpha\theta\acute{\epsilon}\tau\epsilon$ –ból a $\mu\alpha\theta\epsilon\tau\epsilon$ (V-2AAM-2P)

³⁴³ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³⁴⁴ *ibid.* – *Mt 25:21*

³⁴⁵ Prof. Dr. Veres Sándor Péter: *Jetró tanácsa és a csoportgondolkodás*, Veritas et Vita, 2013/1-2. 39-60. oldalak - felhasználásával

³⁴⁶ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - *2Móz 18:19*

³⁴⁷ Prof. Dr. Veres Sándor Péter: *Jetró tanácsa és a csoportgondolkodás*, Veritas et Vita, 2013/1-2. 40. oldal

³⁴⁸ *1Kor 8:1/b az ismeret felfuvalkodottá tesz, a szeretet pedig épít.* - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

2Kor 3:6 Ő tett alkalmassá minket arra, hogy az új szövetség szolgálói legyünk, nem betűé, hanem Léleké, mert a betű megöl, a Lélek pedig megelevenít. – *ibid.*

³⁴⁹ *ibid.* - *2Móz 18:1*

³⁵⁰ *ibid.* - *1Móz 25:1-2*

³⁵¹ *ibid.*

³⁵² *ibid.* - *2Móz 2*

³⁵³ *ibid.* – *2Móz 4:18-20*

³⁵⁴ *ibid.* – *2Móz 18:7*

³⁵⁵ *ibid.* – 2Móz 18:8-12

³⁵⁶ *ibid.* – 2Móz 18:12

³⁵⁷ *ibid.* – Józs 9:3-27

³⁵⁸ *ibid.*

³⁵⁹ *ibid.* – 2Móz 14:15-31

³⁶⁰ *ibid.* – 2Móz 15:22-27

³⁶¹ *ibid.* – 2Móz 17:1-7

³⁶² *ibid.*

³⁶³ *ibid.* – 2Móz 18:17

³⁶⁴ *ibid.*

³⁶⁵ *ibid.* – Péld 13:10

³⁶⁶ Tomka János, Bógel György – *Vezetés egykor és most*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010 – 45. oldal

³⁶⁷ 1Móz 22:12 *Az angyal így szólt: Ne nyújtsd ki kezedet a fiúra, és ne bántsd őt, mert most már tudom, hogy istenfélő vagy, és nem tagadtad meg tőlem a fiadat, a te egyetlenedet.* - - Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

istenfélő – Bible Discovery 4.0 – LXX: φοβη (5399) τον (3588) θεον (2316) – féled az Istent, tiszteled az Istent, bízol az Istenben

³⁶⁸ pl. Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - 1Krón 21:17

³⁶⁹ Ez 33:11 *Ezt mondd nekik: Életemre mondom - így szól az én Uram, az Úr -, hogy nem kívánom a bűnös ember halálát, hanem azt, hogy a bűnös megtérjen útjáról, és éljen. Térjete meg, térjete meg gonosz utaitokról! Miért halnátok meg, Izráel háza?*

Ján 3:17 Mert az Isten nem azért küldte el a Fiút a világba, hogy elítélje a világot, hanem, hogy üdvözüljön a világ általa.

Ján 3:18 Aki hisz őbenne, az nem jut ítéletre, aki pedig nem hisz, már ítélet alatt van, mert nem hitt az Isten egyszülött Fiának nevében. - *ibid.*

³⁷⁰ *ibid.*

³⁷¹ *ibid.*

³⁷² Prof. Dr. Veres Sándor Péter: *Jetró tanácsa és a csoportgondolkodás*, Veritas et Vita, 2013/1-2. - 58. old.

³⁷³ *ibid.* - 58. oldal

³⁷⁴ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³⁷⁵ *ibid.* – 2Móz 18:19

³⁷⁶ Vélhetően az Apis bika mintájára készítették el. Apis (ó-egyiptomi Hapi, a görögöknél Epaphus), annak a szent bikának a neve, melyet az ókori egyiptomiak Ptahnak memphisi templomában tartottak és isteni tiszteletben részesítettek. – forrás: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/667.html> (2015.07.17.)

³⁷⁷ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008 - 2Móz 15:25-26

³⁷⁸ Gábor Dezső – Szervezeti magatartás jegyzet - Budapesti Corvinus Egyetem (2014.05.14.)

³⁷⁹ http://hu.wikipedia.org/wiki/Max_Weber (2014.05.14.)

³⁸⁰ Max Weber - A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme – Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1923

³⁸¹ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Budapest, 1992

³⁸² *Apcs 1:4 Amikor együtt volt velük, megparancsolta nekik: „Ne távozzatok el Jeruzsálemből, hanem várjátok meg az Atya ígését, amelyről hallottátok tőlem, Apcs 1:5 hogy János vízzel keresztelt, ti pedig nemsokára Szentlélekkel kereszteltettek meg.” - Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008*

³⁸³ Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció - Bibliikus vezetés BLPK – 2014 - 9. dia

³⁸⁴ *ibid.* - 24. dia

³⁸⁵ *ibid.* - *1Sám 16:7*

³⁸⁶ *ibid.* - *Ef 5:23*

³⁸⁷ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

³⁸⁸ pl. 1633. június 22-én Galileo Galilei-t (Pisa, 1564. február 15. – Arcetri, 1642. január 8. olasz fizikus, csillagász, matematikus, természettudós) eretnokség vádjával elítélték és a kopernikuszi heliocentrikus világképét taglaló írását (A Dialogo: sopra i due massimi sistemi del mondo tolemaico, e copernicano - (Párbeszéd: a két legnagyobb világrendszerről, a ptolemaiosziról és a kopernikusziról)) betiltották. – Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Galileo_Galilei (2015.07.18) - a kép forrása ugyan itt.

³⁸⁹ Például a Mentorálás, vagy a Coaching, holott a Biblia ennél lényegesen teljesebb és mélyebb fejlesztési modellt tár elénk, amit tanítványságnak nevezünk.

³⁹⁰ Biblia - Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

Bibliográfia

Biblia: Magyar Biblia Tanács fordítása; Kálvin János kiadó, Budapest, 2008

Biblia Felfedező v4.0

Bill Hybels: Légy bátor és vezess! Új Remény Alapítvány Debrecen, 2004

Csia Lajos: Bibliai lélektan, Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft, Budapest, 1994

Csikszentmihályi Mihály: FLOW Az áramlat A tökéletes élmény pszichológiája - Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991

Csikszentmihályi Mihály: Jó üzlet. Vezetés, áramlat és az értelem keresése, Lexecon Kiadó, Győr, 2009.

TÓTH SÁNDOR • A világi vezetéselmélet és menedzsment összevetése... 273

Dr. Almási Tibor: A bibliaértelmezés alapelvei, Gyúró Art-Press, Vác, 2010

Dr. Almási Tibor: Máté evangéliuma, Gyúró Technika Kft., Budapest, 1989

Dr. Ken Blanchard & Mark Miller: A titok amit a nagy vezetők tudnak és tesznek Új Remény Alapítvány, Debrecen, 2007

Dr. Ken Blanchard: The Heart of a Leader, Coloradi Springs, USA, 2007 [Kindle Edition]

Dr. Pálkás Jenő – Dr. Vámosi Zoltán: Emberi Erőforrás Menedzsment, LSI Informatikai Oktató központ, Budapest, 2001

dr. Szalai András: Alapvető világnézetek – www.apologia.hu (2002.05.20.)

Dr. Urbán Gedeon: Pedagógia bevezetés, 2014

Em Griffin: Bevezetés a kommunikációelméletbe, Harmat, Budapest, 2001

Forrás: <http://en.wikipedia.org/wiki/Groupthink> (2014.05.14.)

Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Irving_Janis (2014.05.14.)

Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Asch-k%C3%ADs%C3%A9rlet> (2014.05.14.)

Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Max_Weber (2014.05.14.)

Forrás: [http://hu.wikipedia.org/wiki/Tizenk%C3%A9t_d%C3%BCh%C3%B6s_ember_\(film,_1957\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Tizenk%C3%A9t_d%C3%BCh%C3%B6s_ember_(film,_1957)) (2014 (2014.05.14.)

Forrás: <http://idegen-szavak.hu> (2015.07.13.)

Forrás: http://kitartas.net/sites/default/files/pictures/jezus_a_vizen_jar.jpg (2015.07.12.)

Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu> (2015.07.11)

Forrás: <http://mek.oszk.hu/03400/03410/html/667.html> (2015.07.17.)

Forrás: http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar (2015.07.13.)

Forrás: <http://www.berthemorisot.org/painting-Rembrandt-The%20Sacrifice%20of%20Isaac-03380.htm> (2015.07.18)

Forrás: http://www.fokusz.info/Image/122/9_-_04.jpg (2015.07.12.)

Forrás: <http://www.luther.hu/worms.html> (2015.07.13)

Forrás: <http://www.pinakothek.de/lightbox?nid=38208> (2015.07.19.)

Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Flow> - 2015.07.10.

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Galileo_Galilei (2015.07.18)

Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/TQM> (2015.07.28.)

Forrás: <https://www.kozterkep.hu/~/11471/#photo-58953> (2015.07.17.)

Gábor Dezső: Szervezeti magatartás jegyzet - Budapesti Corvinus Egyetem (2014.05.14.)

H. Dale Burke: Hogyan éljünk vezetőként teljes életet? A kevesebb több vezetéselmélet Alexandra Kiadó Pécs, Budapest, 2008

Johan Lukasse: Az András hadművelet, Új Remény Baptista Gyülekezet, Debrecen, 2013

John C. Maxwell: Mentorálás 101, Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 2011

John C. Maxwell: Nevelj vezetőket Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 2012

John C. Maxwell: Vezetés 101 amit minden vezetőknek tudnia kell Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 2004

Madách Imre: Ember tragédiája - [http://mek.oszk.hu/00800/00849/html/\(2015.07.27.\)](http://mek.oszk.hu/00800/00849/html/(2015.07.27.))

Marguerite A. Peeters: Új Globális etika, Magyarországi Katolikus Családegyesület, Budapest, 2006

Max Weber: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme, Franklin-Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1923

Mezei Károly - Pulay Gyula: Versenyképes-e a jó pásztor?, Szent István Társulat, Budapest, 2008

NIV Study Bible (1985) jegyzetek - magyar kiadás, Veritas, Budapest, 2001

PhD Koncz Zoltán: Minőségirányítási rendszerek fejlesztése, TÜV Rheinland InterCert, Budapest, 2004

Prof. Dr. Szigeti Jenő: Művészettörténet előadás lejegyzése, 2013

Prof. Dr. Szigeti Jenő: Vallásos irodalomtörténet előadás lejegyzése, 2014

Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció - A csoportgondolkodásról – másként, 2014

Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció - A Lélek által való vezetés és a csoport fejlődés modellje, 2014

Prof. Dr. Veres Sándor Péter - Előadás prezentáció - Bibliikus vezetés BLPK, 2014

Prof. Dr. Veres Sándor Péter: Előadás prezentáció – 3. A lelkiismeret ébredése, 2014

Prof. Dr. Veres Sándor Péter: Előadás prezentáció – Félrevezetés elméletek, 2015

Prof. Dr. Veres Sándor Péter: Előadás prezentáció – Visszacsatolás, 2015

Prof. Dr. Veres Sándor Péter: Jetró tanácsa és a csoportgondolkodás, Veritas et Vita, 2013/1-2., 39-60. oldal

Steven ten Have, Wouter ten Have, Frans Stevens, Marcel van der Elst, Fiona Pol-Coyne – A legsikeresebb vezetés elméleti modellek, Manager könyvkiadó, 2003

Tizenkét dühös ember (12 Angry Men) c. film (1957), Reginald Rose: 12 Angry Man c. könyve alapján

Tom Marshall: Valóban szabad, Keresztyén kultúráért alapítvány, Budapest, 2002

Tomka János, Bögel György – Megéri jónak lenni?, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2014

Tomka János, Bögel György – Vezetés egykor és most, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2010

„TALÁN MINDEN HIÁBA VOLT?” A zsidó-keresztények judaizmusba történő visszahátrálásának problémája a Római Birodalom történelmi, politikai és vallási viszonyainak fényében

ZSÍROS TÜNDE

Témavezető:

Prof. Dr. Almási Tibor rektor, tanszékvezető egyetemi tanár

Bevezetés

A korai keresztyénség első gyülekezeteinek életét több gond is megnehezítette. Életben maradásukat külső és belső tényezők is fenyegették: itt elsősorban a Római Birodalommal való viszony megromlására, majd később a keresztyénüldözések kialakulására; valamint a gyülekezeteken belül jelentkező, elsősorban a heterogén összetételből fakadó problémákra gondolhatunk. Az első őskeresztény gyülekezetek tagjai eltérő politikai, társadalmi és vallási környezetből érkeztek: voltak, akik a zsidóságot képviselték, míg mások a pogány közösségek rendkívül változatos fajtáinak egyikét adták fel új hitükért. **Az új hit gyakorlása gyökeres változásokat követelt meg a hívőktől, korábbi életformájuk teljes feladását, életszemléletük radikális megváltoztatását. Ezeknek az elvárásoknak azonban nem mindenki tudott megfelelni.** Komoly kihívást jelentett az a tényező, amit leginkább egyfajta visszahátrálási folyamatként ír le a szakirodalom: a zsidó-keresztények a különböző megpróbáltatások hatására gyakran éppen azon az úton léptek vissza, amelyen elindultak és visszatértek a zsidó gyülekezetekbe. Dolgozatomban a visszahátrálási jelenséget kívánom bemutatni, kísérletet teszek okainak, lefolyásának és következményeinek bemutatására – mindezt egy nagyobb összefüggésrendszeren, a Római Birodalom politikai, társadalmi

és kulturális keretein belül vizsgálva. A judaista krízisnek is nevezett probléma tárgyalásához meg kell ismernünk a zsidó vallás sajátosságait, a római uralom alatti helyzetüket, a hatalomhoz való viszonyukat, Törvényük mi-
benlétét; ezeknek a tényezőknek az ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megértsük, miért és hogyan szakadt meg kapcsolatuk a kereszténységgel és miért volt számukra életbevágóan fontos az anyavalláshoz való visszatérés kérdése.

A ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE A HELLENISZTIKUS KORBAN ÉS A RÓMAI BIRODALOMBAN

A zsidóság történetének rövid áttekintése a hellenizmus korában

A zsidóság története szívesen kutatott területe a szakirodalomnak és dolgozatom tárgyából adódóan nem is lehet a céloom, hogy bemutassam Isten kiválasztott népének sorsát a kezdetektől. A zsidóság sorsának fonalát a Római Birodalomba való betagozódástól érdemes felvennünk. Előzményként fontos visszatekinteni a görög korra és Nagy Sándor hódító tevékenységére, melynek Palesztina Kr. e. 332-ben esett áldozatául. Nagy Sándorról Josephus Flavius jegyezte fel, hogy áldozatot mutatott be a jeruzsálemi templomban Jaddua főpap vezetése mellett.¹ Ez a gesztus előrevetíti az uralkodó zsidókhöz való viszonyát: engedélyezte számukra, hogy a továbbiakban is őseik törvényei alapján élhessenek. Kezdetét vette a hellenizáció folyamata, ami a görög kultúra hatásának intenzív terjedését vonta maga után. Palesztina területén is megjelentek a görögök, ám ezzel párhuzamosan meg kell említeni azt a ténytet, hogy a zsidó diaszpóra terjeszkedése is rendkívüli módon felgyorsult. Az egyiptomi zsidóság a Nagy Sándor nevét viselő Alexandriában hozott létre új központot, de jelentős volt a szíriai és a kis-ázsiai diaszpóra is. A hellenizálódási folyamat legfontosabb tényezőjére, a szociokulturális keveredésre a zsidók eltérő reakciókkal válaszoltak: vagy visszautasították az új élethelyzetet, amely az idegekkel való keveredéssel fenyegetett; vagy pedig alkalmazkodtak a megváltozott viszonyokhoz és átvették a görög kultúra egyes elemeit. Elterjedt asszimilációs jelenségnek számított a zsidóságon belül, hogy követték ugyan a hellenizmus formáit, de lelki és szellemi tartalmait nem. Everett Ferguson idézi Rabbi Meir szállóigévé mondását: „Ha Rómában vagy, viselkedj úgy, mint a rómaiak”.² A diaszpórabeli zsidóknak el kellett sajátítaniuk a görög nyelvet, mert csak így tudták tovább folytatni hatékonyan mesterségeiket. Ebben az időszakban fordították le görög nyelvre a Szentírást, így főleg ennek - a Septuagintának - a segítségével tudtak hozzájuk prozeliták csatlakozni.

Nagy Sándor Kr. e. 323-ban bekövetkezett halálával kezdetét vette a Ptolemaioszok, majd a Szeleukidák uralma. A világhódító uralkodó ugyanis utód

nélkül, váratlanul halt meg, birodalmát korábbi katonai vezetői, a diadokhoszok osztották fel maguk között. Palesztina sorsa rendkívül hányatottnak nevezhető, hiszen többször is gazdát cserélt a Kis-Ázsiát birtokló Antigonosz és az Egyiptomot uraló Ptolemaiosz között, míg végül ez utóbbi leszármazottjainak sikerült Kr. e. 301-től tartósan – kb. egy évszázadon keresztül – megszerezni a térség fölötti uralmat. Palesztina, annak ellenére, hogy ütközőzónának számított, politikai szempontból viszonylag nyugodt időszakot élhetett meg: az egyiptomiszír ellenségeskedés a zsidók belső ügyeit nem érintette különösebben. I. Ptolemaiosz (Kr. e. 305 – Kr. e. 282) uralkodása idején válik Alexandria a zsidó diaszpóra egyik legjelentősebb központjává, mivel az uralkodó sok zsidót telepített Egyiptomba. A betelepített zsidók közül többen meghatározó pozíciókat töltöttek be az ország politikai és gazdasági életében, illetve fontos volt a hadseregben betöltött szerepük is. A békés időszaknak III. Antiokhosz (Kr. e. 223–Kr. e. 187) vetett véget Kr. e. 219-ben, amikor megszerezte Palesztinát Egyiptomtól. Hatalmi harcokkal terhes időszak vette kezdetét és veszélyt jelentett az egyre követelőzőbben jelentkező Római Birodalom is. Róma Kr. e. 190-ben a magnésziai csatában megállította Antiokhosz birodalmának terjeszkedését és súlyos adókat vetett ki. Kr. e. 169-ben IV. Antiokhosz anyagi forrásokat keresett hadjáratai finanszírozásához, ezért kifosztotta a jeruzsálemi Templomot. Róma visszavonulásra kényszerítette a rablókat, beavatkozásának azonban súlyos következményei lettek. IV. Antiokhosz bosszúból a következő évben dekrétumban tiltotta meg a zsidó vallás gyakorlását: ez magában foglalta Szentírásuk megsemmisítését, ünnepeik és a szombat megtartásának tilalmát, az étkezési törvények felszámolását és a körülméltetés betiltását. A judaizmus teljes megcsúfolásaként a nagy égőáldozati oltáron disznóáldozatot mutattak be. A zsidóságból mindez olyan megbotránkozást és ellenállást váltott ki, amely az erőszakot sem nélkülözte. A Makkabeusok kora (Kr. e. 167–Kr. e. 63) a politikai, vallási és katonai küzdelmek időszaka volt. A zsidó ellenállási mozgalom eredményeként Kr. e. 165-ben visszavonták a vallásuk gyakorlására kiadott tiltó dekrétumot, majd Kr. e. 164-ben, Kiszlév hó 25-én (december 14.) sor került a naponkénti égőáldozat bemutatásának helyreállítására is, ennek emlékét őrzi a Hanukka (Felszentelés vagy Fény) ünnepe. A hasmoneusok – a megnevezés egy kiemelkedő zsidó vezetőnek, Júdásnak Hasmon nevű őseré vezethető vissza – tovább folytatták a küzdelmet és Kr. e. 142-ben elérték, hogy II. Démétriosz megszüntette a zsidók adókötelezettségét, ami gyakorlatilag a függetlenséget jelentette számukra. Amikor Kr. e. 67-ben a hasmoneus dinasztiából származó utolsó uralkodó, Szalomé Alexandra (Kr. e. 76–Kr. e. 67) meghalt, az utódlás kérdése miatt súlyos belviszály alakult ki. Szalomé idősebbik fia, Hürkanosz, aki a főpapi tisztséget viselte, meg akarta szerezni a királyi címet is. Testvére, Arisztobulosz ugyancsak a főpapi és a királyi méltóság megragadására törekedett. Konfliktusuk fegyveres összecsapásba torkollott, amely megosztotta a zsidóságot: Hürkanoszt elsősorban a farizeusok, Arisztobuloszt pedig

a szadduceusok támogatták. A polgárháborúnak a római beavatkozás vetett véget, ugyanis Kr. e. 63-ban Pompeius - miután elfoglalta Kis-Ázsiát és Armíniát – megjelent Szíriában. Színrelépésével lezárult a Szeleukidák uralma, területeiket Pompeius Szíria provincia néven olvasztotta a Római Birodalomba. Pompeius három hónapig ostromolta Jeruzsálemet, majd amikor – éppen egy szombati napon – sikerült elfoglalnia a várost, a zsidók számára szentségtelen cselekedetet követett el. Kíváncsiságból ugyanis belépett a Templomba és megnézte a Szentek Szentjét, bár később nehezen tudott úrrá lenni csalódottságán, hiszen üresen találta. A zsidók úgy értelmezték Templomuk megszenteltségteletését, mint Isten ítéletét, melyet bűneik miatt rótt ki rájuk.

A zsidóság történetének rövid áttekintése a római korban

Pompeius Arisztobuloszt és annak két fiát fogolyként Rómába küldte. Hürkanoszt visszahelyezte a főpapi tisztségbe és ezzel átrendezte a palesztinai viszonyokat is. Hürkanosz alá Júdea, Galilea, Idumea és Perea tartozott, ám a Dekapolisz néven ismert kelet-jordániai hellenista települések függetlenné váltak, illetve Szamária is önálló lett. Hürkanosz nem viselhette a királyi címet és területei a szíriai helytartó fennhatósága alá tartoztak, így természetesen bevezették a római adózást is. A szíriai kormányzó jelentősége erőteljesen megnövekedett, miután a rómaiak levertek II. Arisztobulosznak és fiainak a római hatalom ellen irányuló felkeléseit Kr. e. 57 és Kr. e. 55 között.

A Római Birodalom sem volt mentes a belpolitikai harcoktól, melyek természetszerűleg befolyásolták Palesztina sorsát is. A két egykori triumvir, Pompeius és **Julius Caesar** harcát a zsidóság is nagy érdeklődéssel figyelte. Alkalmazkodva a hatalmi harc ingadozó állásához, először Pompeiust támogatták, majd annak veresége után átálltak Caesarhoz. Ez utóbbi döntés szerencsésnek bizonyult számukra. Kr. e. 48-ban Caesar partra szállt Egyiptomban, ám Alexandriában körülvették XII. Ptolemaiosz seregei. Antipatrosz szinte azonnal segédcapatokat küldött Caesar megsegítésére – az esetről Josephus Flavius is beszámolt: „Pompeius leveretése és halála után Caesar haddal támadta meg Egyiptomot és ebben a vállalkozásában sok minden módon támogatta Antipatrosz, aki Hürkanosz rendeletére Judeát kormányozta. Ugyanis midőn Caesarnak a pergamoni Mithridatész segédcapatokat akart hozni és kénytelen volt Askalonnál megállni, mivel Pelusiumon át nem tudta az utat kikényszeríteni, Antipatrosz háromezer zsidó gyalogossal csatlakozott hozzá és nyélbeütötte, hogy nem csupán az arab, hanem a szír fejedelmek is mind – akik tűzön-vízen keresztül ragaszkodtak Caesarhoz -, továbbá Jamblichos király és a Libanonon uralkodó Ptolemaiosz, Soamis fia, és a városok is mind szövetségeseikként siettek Caesar támogatására.”³ Ezzel az akcióval sikerült megnyerniük Caesar bizalmát, aki jóindulatát azzal fejezte ki, hogy Hürkanoszt nemcsak a főpapi tisztségében erősítette meg, hanem felruházta a zsidók ethnarkája („a

nép ura”) és „a rómaiak szövetségese” címeikkel is. Antipatrosz megkapta a római polgárjogot és Júdea prokurátorságát. Így Hürkanosz kezéből majdnem minden politikai hatalom kicsúszott. Ezzel egyidejűleg Caesar a zsidóság szabad vallás- és kultuszgyakorlatát is megerősítette, valamint csökkentette adóikat és mentességet adott nekik a katonai szolgálat alól. Caesar rendelkezései – amelyek egész sorát a szenátus is jóváhagyta – nemcsak a palesztinai templomközösségre terjedtek ki, hanem a diaszpórában élő zsidó csoportokra is.

Kr. e. 44. március 15-ét, Caesar meggyilkolását követően polgárháború robbant ki Rómában. A keleti térségek irányítását Marcus Antonius vette át. Antonius nem változtatott a Caesar által indított irányvonalon: ő is megerősítette tisztségében Hürkanoszt, Antipatrosz fiait (Phazaelt és Heródest) pedig tetrarkákká nevezte ki. Kr. e. 40-ben azonban Antigonosz (II. Arisztobulosz egyik fia) a parthusok támogatásával megszerezte a hatalmat, majd három éven keresztül uralkodott Jeruzsálemben főpapként és királyként. Phazaelt, Jeruzsálem kormányzóját letartóztatták, aki a börtönben öngyilkosságot követett el; míg Hürkanoszt úgy csonkították meg, hogy alkalmatlanná váljon a főpapi tisztségre – fülét maga Antigonosz harapta le.

Heródesnek sikerült elmenekülnie és Rómába ment, hogy ügyét a szenátus elé terjessze. A szenátorok kinevezték bábkirállyá és megajándékozták a „rex socius et amicus populi Romani”, azaz „a római néppel szövetséges király és jó barát” címmel. Heródes mindezek után egy 30 ezer gyalogosból és 6 ezer lovasból álló római sereg támogatását élvezve visszatért Keletre és Jeruzsálemet elfoglalva teljesen új rendszert vezetett be Kr. e. 37-től.

Nagy Heródes (Kr.e. 37- Kr.e. 4) jó viszonya mindvégig megmaradt az őt hatalomra segítő rómaiakkal: fontos szempontnak tartotta, hogy bárki is uralkodjon Rómában, azzal saját maga és a népe számára is előnyös kapcsolatokat ápoljon. Nem volt egyszerű dolga a Rómában zajló hatalmi harcok miatt. Heródes tehetséges uralkodónak bizonyult: regnálása békét és rendet hozott birodalmába, bár ennek súlyos ára volt. Uralmának biztosítása és megóvása érdekében kegyetlen megtorlásokkal válaszolt minden ellene irányuló akcióra; sőt, hatalomföltésének olykor a saját családtagjai is áldozatul estek. Ebbe a képbe tökéletesen illeszkedik a Máté evangéliumában olvasható betlehemi gyermekgyilkosság története.

Uralkodása alatt a palesztinai terület prosperitásának általános szintje megemelkedett: a virágzás a külső békének, a belső rend megszilárdulásának és a kereskedelem fellendülésének volt köszönhető. Becslések szerint a heródesi korszakban kb. 8 millió zsidó élt a világon, ebből kb. 2350 000- 2 500 000 Palesztinában – vagyis a zsidók a Római Birodalom népességének mintegy 10 %-át tették ki.⁴ A Heródes által uralt területeken nemcsak zsidók éltek, hanem pogányok is: a király mindkét csoportot egyenrangú félként kezelte. Híressé vált építkezéseiről, melyek közül kiemelkedik a jeruzsálemi Templom restaurálása és kibővítése. Itt az újjáépítés során arra is nagy gondot fordított, hogy minden a törvény előírásai alapján történjen. Uralkodásának megítélése ellentmondásos: a pogányok körében népszerűnek bizonyult, de a zsidóság elutasítóan viselkedett vele idegen származása, a Rómával való barát-

kozása és kegyetlenkedései miatt. Az uralkodása elejére tehető viszonylagos nyugalom azzal magyarázható, hogy Heródes nem erőltette rá zsidó alattvalóira a hellenizmust és római befolyását is latba vetette, hogy továbbra is megmaradjon a zsidók katonai szolgálat alóli mentessége. Uralkodásának végén azonban megromlott a zsidókkal való kapcsolata, ugyanis megkövetelte, hogy az izráéliek tegyenek hűségesküket neki és Augustus császárnak. Hatezernél is több farizeus tagadta meg az engedelmisséget, amiért pénzbírságot kellett fizetniük – amikor pedig nyilvánosan becsmérték Heródest és a házáat, a király több elégedetlenkedőt is kivégeztetett.⁵

Heródes Kr. e. 4-ben halt meg. A halálát közvetlenül követő időszakokkal egy feszültséggel és zavargásokkal teli korszak vette kezdetét. A lázongások a Pászka ünnepén kezdődtek és a katonai közbelépés következtében kb. 3 ezer ember halt meg. A Róma-ellenes hangulat pünkösdkor újabb összeütközésekhez vezetett először Jeruzsálemben, később pedig az egész országban. A zendülők egyik kiemelkedő vezetője volt Júdas, Hiszkijja fia. A felkeléseket Szíria helytartója, Quintinius Varus verte le és megtorlasképpen mintegy kétezer zendülőt feszítettek keresztre. A zsidók szerették volna elérni, hogy visszaállítsák a korábbi templomalkotmányukat és belső autonómiájukat, ez utóbbit egy császár által kinevezett kormányzó irányításával. Heródes királyságát azonban nem a zsidók igényeinek figyelembevételével, hanem az elhunyt akaratának megfelelően osztották fel a rómaiak. Júdea, Szamária és Idumea Arkhelaoszé lett, aki nem bizonyult olyan rátermett uralkodónak, mint az apja. Kr. u. 6-ban a zsidók és a szamaritánusok többszöri tiltakozása nyomán fel is mentették tisztségéből. Philipposz (Kr. e. 4- Kr. u. 34) Kelet-Jordánia északi részét kormányozta negyedes fejedelemként. Ő volt az első zsidó uralkodó, aki a császár arcképével díszített pénzérméket veretett. Antipatrosz (Kr. e. 4- Kr. u. 39) fennhatósága alá Galilea és Perea területe tartozott. Igyekezett jó kapcsolatot ápolni a zsidó alattvalókkal, ennek jeleként a nagyobb ünnepek alkalmával elzarándokolt Jeruzsálembé; sőt, az izraeliták érdekében még Pilátusnál is közbenjárt. Antipász akkor került szembe a zsidó Törvénnyel, amikor egyik féltestvérének nejével, Heródiással kötött házasságot. A testvér feleségének elvételét – a sógorházasság kivételével – tiltja a zsidó hagyomány. Keresztelő János is nyíltan helytelenítette ezt a törvénytelen házasságot a prédikációiban, ezért később kivégezték.

A római prokurátorok kora

A korábban Arkhelaosz által uralt területek (Idumea, Júdea és Szamária) Kr. u. 6-tól közvetlenül a római közigazgatás részévé váltak. A szíriai legátusnak volt alárendelve a prokurátor, aki ezeken a területeken a kormányzással és a rend fenntartásával volt megbízva. Júdea provincia prokurátorának Cezáreában volt a székhelye és leginkább ünnepnapok alkalmával látogatott Jeruzsálembé. A zsidósággal kapcsolatban toleránsnak mutatkoztak a rómaiak, hiszen elismerték vallási sajátosságaikat és nem helyeztek el a jeruzsálemi Templomban sem képeket, sem pedig szobrokat a császárról; továbbá szom-

baton vagy ünnepnapokon nem kellett megjelenniük a magisztrátus előtt. Az Antónia-erődben állandó jelleggel állomásozott egy római hadegység, melynek számát kivételes alkalmakkor – pl. ünnepek vagy veszélyes helyzetek – megemelték. Azonban a római csapatok zászlók és hadi jelvények nélkül vonultak be a városba. A zsidók mentesek voltak a katonai szolgálat alól, szemben a nem zsidó lakossággal: ez utóbbiak köréből rendszeresen toboroztak katonákat.

Ebben az időszakban a következő prokurátorok kormányoztak: Coponius (6-9), Marcus Ambibulus (9-12), Annius Rufus (12-15), Valerius Gratus (15-26), Pontius Pilátus (26-36), Marcellus (36-37) és Marullus (37-41).

A prokonzulok közül **Pontius Pilátus** személye a legérdekesebb: ő volt az első kormányzó, aki több esetben is véres és erőszakos eszközökkel fordult a zsidó lakosság ellen. Már helytartóságának kezdetén kivívta a zsidók ellen-szenvét azzal a lépésével, amikor Jeruzsálembé vitette a császár képét ábrázoló hadi jelvényeket. Később azzal okozott felháborodást, hogy vízvezeték építése céljából pénzt vett ki a korbánnak nevezett templomi szent adományból és az ennek nyomán kialakuló tiltakozásnak erőszakkal vetett véget. Pilátustól még Rómában is számonkérték a kegyetlenkedéseit, ennek oka a szamaritánusok elleni fellépése volt. Egy szamáriai próféta ugyanis azt hirdette, hogy Garizim hegyén olyan szent edények találhatók, amelyek Mózes idejéből származnak. A próféta szavaira nagy tömeg indult útnak – rájuk csapott le különös kegyetlenséggel a Pilátus által kirendelt katonaság. Pilátus személyiségét ellentmondásosan ítéli meg az utókor, többen úgy tartják, hogy jót akart tenni Jézussal, de a tömeg nyomása és a feljebbvalótól való félelem megakadályozta ebben. Ezt a képet cáfolja róla az evangélista Lukács: „Abban az időben hírt hoztak Jézusnak arról, mi történt néhány galileaival. Pilátus megölette ezeket az embereket, és a vérük összekeveredett az áldozati állatok vérével.” (Lk 13:1) - vagyis képes volt arra, hogy áldozatbemutatásra készülő zarándokokat mészároltasson le a jeruzsálemi Templomban. Márk evangéliumában is tovább erősödnek a negatívumok: megtudhatjuk, hogy Pilátus azokat a személyeket, akik bármiféle zavart okoztak a lakosság körében, azonnal letartóztatta és halálra ítélte (Márk 15: 7). Leginkább mégis arról vált hírhedtté, hogy Jézus perében ő hozta meg és hajtatta végre a halálos ítéletet. Henry Chadwick szerint „azonban ezt a zsidók kiengesztelésére tette, nem pedig azért, mert valóban hitte volna, hogy Jézus bűnt követett el a római hatalommal szemben”.⁶ Chadwick véleményét Pilátus fent említett kegyetlenkedései nem támasztják alá.

A 40-es évek elején Agrippának – Nagy Heródes egyik unokájának – ismét sikerült egyesítenie a jeruzsálemi területeket. Agrippa fiatalkori barátja volt a később **Caligula** néven uralkodó császár (37-41), aki Kr. u. 37-ben neki ajándékozta Philipposz, majd a 39-ben száműzött Antipász területeit. Ebben az időszakban rendkívüli feszültséget okozott a zsidóság körében Caligulának azon törekvése, hogy felállíttatja lovas szobrát a jeruzsálemi Templomban. A konfliktus teljes rendezésére csak Caligula halála után, az új császárral, Claudiusszal

került sor. Claudius (41-54), hálából a közvetítői érdemeiért, Agrippának ajándékozta Palesztina déli tartományait (Idumeát, Júdeát és Szamáriát), valamint a királyi címet is. Agrippa a pogány alattvalók előtt hellenista uralkodóként viselkedett, tekintélyét pedig építkezésekkel és adományozásokkal igyekezett megszilárdítani. Elfogadta a hellenizmusban elterjedt uralkodókultuszt és nem tiltakozott, amikor istenségnek kijáró tiszteletben részesítették: „Heródes (Agrippa) egy bizonyos napon gyönyörű királyi ruhában ült és nagy szónoklatot tartott. A sokaság így kiáltozott: Egy isten szava ez, nem emberé!” (ApCsel 12: 21- 22). A zsidó alattvalók előtt a jámbor izraelitának és a törvény hűségese követőjének szerepét játszotta és mindent megtett azért, hogy elnyerje tetszésüket. Agrippa kétszínűségéből fakad a keresztyénekkal szembeni erőszakos fellépése is: ezzel az agresszivitással egyrészt meg akart felelni a farizeusoknak, másrészt pedig a rómaiakat kívánta biztosítani a hűségéről. Az ő nevéhez fűződik Zebedeus fiának, Jakabnak a kivégeztetése és Péter bebörtönzése: „Ebben az időben Heródes király üldözni kezdte a gyülekezet egyes tagjait. Megparancsolta, hogy Jakab apostolt, János testvérét végezzék ki. Miután látta, hogy a júdeaiak örülnek Jakab halálának, megparancsolta, hogy Péter apostolt is fogják el. Mindez a kovásztalan kenyerek ünnepén történt.” (ApCsel 12: 1-3) Heródes Agrippa Kr. u. 44-ben, váratlanul halt meg. Halála után az országot a császár közvetlen római irányítás alá vonta és ezzel Palesztina egésze a prokurátorok fennhatósága alá került. Agrippa halála után Cuspius Fadus (44-46), Tiberius Julius Alexander (46-48), Ventidius Cumanus (48-52), Antonius Felix (52-60), Portius Festus (60-62), Albinus (62-64) és Gessius Florus (64-66) viselték ezt a tisztséget. Felix és Festus nevét az Apostolok Cselekedeteiből ismerhetjük, előttük jelent meg Pál apostol: „Két év telt el így. Azután Porcius Fesztusz lett az új kormányzó Félix helyett, aki azonban Pált nem engedte szabadon, mert kedvében akart járni a zsidóknak.” (ApCsel 24: 27).

A Claudius követő **Neró** (54-68) császárról sok történet maradt ránk a különönségére és a kegyetlenségére vonatkozóan. Kevésbé ismert viszont az a tény, hogy 62-ben – miután előző feleségét, Octaviát megölette – nőül vette Poppaea Sabinát. Poppaea „istenfélő” volt, tehát valószínűleg prozelita lehetett és ő volt az, aki közvetítette férjének a zsidók véleményét. Ekkor értette meg Neró, hogy a zsidóság nem azonos a kereszténységgel, meg kell őket különböztetni. A 64-es nagy római tűzvész lehetőséget nyújtott Neró számára a keresztények elleni fellépéshez, ennek következménye lehetett a hagyomány szerint Péter és Pál római mártírhalála is. Neró alatt jelentősen romlott a zsidók helyzete is, hiszen a rómaiaktól leigázott sok nép között egyedül a zsidó volt az, amelyik az uralkodó néppel egyenrangú, de tőle merőben idegen kultúra birtokosa volt.⁷

A rómaiak és a zsidók közötti feszültség ismételtlen zavargásokhoz vezetett. A zelóták erőszakkal akartak megszabadulni az idegen uralomtól és fellépésükre a rómaiak is egyre növekvő agresszióval válaszoltak. Az utolsó prokurátor, Gessius Florus hírhedtté vált kegyetlenkedéseiről. Kr. u. 66-ban a templomi kincstárból

elrabolt 17 talentumot. Néhány izraelita gúnyolódással fejezte ki felháborodását és Jeruzsálemet körbejárva kéregetni kezdtek a „szegény” prokurátor megsegítésére. A megtorlás nem maradt el: Florus szabad garázdálkodást és fosztogatást engedélyezett katonái számára; sőt, azt is megkövetelte, hogy a lakosság ünnepélyesen fogadja őket. A kompromisszumra és békés megoldásra hajló jeruzsálemiek ezt is megtették, ám a római katonák nem viszonozták üdvözlésüket: erre a sértésre a felháborodott tömeg előzönlött a templomteret és a lázadással kezdetét vette az első zsidó háború (Kr. u. 66-70). Neró Vespasianust jelölte ki a felkelés leverésére. Galilea védelmét a később történetíróként ismertté vált Josephus vezette, aki A zsidó háború című művében részletesen emlékezik meg a történeletről. Kr. u. 67 végére a rómaiak bevették Galileát, Josephus pedig átállt Vespasianus oldalára. 68-ban Júdea is római kézre került, ám a hadjáratot meg kellett szakítani Neró halála miatt. A keresztények menekülni kényszerültek: elhagyták Jeruzsálemet és a transzjordániai területen húzódtak meg, főként Pellában és Dekapoliszban. A Rómában dúló polgárháborús hatalmi harcok 69-ben a „négy császár évét” hozták el, mely Vespasianus sikerével zárult. Az új császár a fiára, Titusra bízta Jeruzsálem ostromát, melyet 70-ben meg is szereztek. Legtovább, 74-ig Maszada tartotta magát, ahol a hősiesség helyett az öngyilkosságot választották. A lázadás leverése után Vespasianus újjászervezte Palesztina viszonyait: ennek során Júdeát elkülönítették Szíriától, olyan császári provinciává nyilvánítva, melynek székhelye ismét Cezárea lett. Biztonsági szempontok miatt Jeruzsálembé vezényelték a tizedik római légiót is, nehogy megismétlődessen a hatalom elleni lázadás.

Az újjászerveződés

Jeruzsálem eleste komoly következményekkel járt, hiszen **elpusztult a Templomuk** és a **Szanhedrin is megszűnt**; mégis azt mondhatjuk, hogy a zsidók kultusza a súlypontok áthelyeződésével ugyan, de megmaradt. Az izraelita vallás megtartását a Törvény tanulmányozása és a zsinagógákban tartott istentiszteletek biztosították. Az izraeliták valamelyest homogénebb közösséggé váltak, ugyanis a zsidó háború során a szaduceusok nagy része az életét vesztette, így csoportjuk gyakorlatilag megszűnt.⁸ A Szanhedrin helyett Jabnéban új főtanács jött létre, amely kizárólag írástudókból tevődött össze. A farizeusok akadályok nélkül érvényesíthették akaratukat és ők általában jó kapcsolatot ápoltak a rómaiakkal. Ennek eredményeképpen a rómaiak érintetlenül hagyták a zsidók szabad vallásgyakorlásának jogát, a zsinagógák pedig az állami szervek védelme alá kerültek. Egy dolog azonban vallási szempontból mégis érzékenyen érintette az izraelitákat: a régi templomadó helyébe a rómaiak számára fizetendő adó lépett és a „fiscus judaicus” a capitoliumi Jupiternek lett felajánlva.

Néhány esetben még sor került olyan megmozdulásokra a zsidók részéről, amelyek a római hatalom ellen irányultak, de ezek elvetélt próbálkozásoknak bizo-

nyultak. 115-ben a kúrenéi, az egyiptomi és a ciprusi zsidó közösség lázadt fel Trajanus császár (98 - 117) ellen, 132 és 135 között pedig a palesztinai zsidóság felkelése jelentett veszélyt a hatalom számára. Ez utóbbihoz Hadrianus császár (117-138) két rendelete vezetett, amelyekben egyrészt parancsba adta, hogy a jeruzsálemi Templom romjain a capitoliumi Jupiternek építsenek szentélyt; másrészt pedig halálbüntetést helyezett kilátásba a kasztrálásért. Ezt a rendeletet úgy fogalmazták meg, hogy a körülmétkedésre is vonatkozzon; így érthető a zsidók felháborodása, amely végül lázadáshoz vezetett. A mozgalom kezdetben sikeresnek ígérkezett, ugyanis egész Júdeát sikerült zsidó fennhatóság alá vonni: újra megkezdték a napi áldozatok bemutatását és függetlenségüket még pénzermék veretésével is kifejezték. A császár megerősített csapatokat küldött a zsidók ellen és így sikerült úrrá lennie a kialakult kaotikus helyzeten. Bar Kosziba – vagy ahogyan nevezték még: **Bar Kochba**, a „csillag fia” – embereivel együtt a júdeai Bétter erődítményében sáncolta el magát, a túlerővel szemben viszont tehetetlennek bizonyultak. A harcokban Bar Kochba az életét vesztette, ezzel szertefoszlott azoknak a zsidóknak a reménysége, akik őt hitték messiásnak. A rabbinikus irodalom hamis messiásként jegyzi az alakját. A rómaiak megtorlása ismét kegyetlennek bizonyult: Jeruzsálemben nem léphettek be zsidók, az újjáépített városban csak pogányok lakhattak. Az új római kolónia neve Colonia Aelia Capitolina lett, amelyben névadójának, Jupiter istenségnek a tiszteletére emeltek szentélyt. A felkelés után a rómaiak még a nevétől is megfosztották az országot, Júdea helyett a megnevezés hivatalosan is Palesztina lett, nehogy az ország neve a zsidókra emlékeztessen.⁹

Claudius megerősítette a zsidók jogait Alexandriában, egyúttal azonban figyelmeztette őket, hogy legyenek elégedettek a meglévő kiváltságaikkal és ne legyen több követelésük. A görögöket arra intette, hogy törekedjenek a béke megőrzésére. Claudius intézkedéseiről Suetoniusnál is olvashatunk: „A zsidókat, akik Chrestus bujtogatására szüntelenül zavarogtak, kiűzte Rómából.”¹⁰ Ezzel a feljegyzéssel állítható párhuzamba az Apostolok Cselekedetének beszámolója is: „Ezután Pál továbbment Athénból Korinthusba, ahol találkozott egy Akvila nevű zsidó férfival, aki Pontuszból származott. Mivel Claudiusz császár elrendelte, hogy minden zsidó hagyja el Rómát, Akvila – feleségével, Priscillával együtt – kénytelen volt máshová költözni. Nem sokkal Pál előtt érkeztek Itáliából Korinthusba.” (ApCsel 18: 1- 2).

A VALLÁSOK HELYZETE A RÓMAI BIRODALOMBAN

A római vallás

Ahhoz, hogy megértsük, miért volt a kereszténységből pogány háttérbe történő visszahátrálásnak komoly kockázata, érdemes megvizsgálni, milyen jellemzői voltak a pogány kultuszoknak.

Az ókori pogány világban úgy gondolták az emberek, hogy az isteneknek étel- és italáldozattal kell szolgálniuk. Az emberek összefüggést láttak az áldozat mértéke és az istenség jóindulata között: az áldozat mennyiségének emelésével nő az istenség numene, amit fel lehet használni híveinek megsegítésére. Rómában az állami istentisztelet és a házi istentisztelet között nem volt különbség, mindössze a ceremónia nagyságában. A Római Birodalom határain belül csak engedélyezett kultuszt lehetett gyakorolni, mivel Róma határát szentnek tartották (pomerium). Szentélyeiket körülkerítették, hogy megóvják a bennük található oltárokat. Ezek a templomhelyek általában valamilyen magaslatra épültek és lépcsőn lehetett őket megközelíteni. A római kultuszok sok elemet átvettek a görögök vallásából, közismert, hogy a legtöbb római istenségnek megvan a görög megfelelője. Róma magába olvasztotta és saját képére formálta az idegen kultuszokat.¹¹ Az evokáció szertartása alkalmával a rómaiak felkérték az ellenséges város isteneit és ígéretet tettek nekik arra, hogy sokkal kötelességtudóbban fognak nekik szolgálni, mint korábbi alattvalóik.

A római vallás csoportszolidaritásra és szerződéses kapcsolatra, azaz társadalmi és jogi alapokra épülő vallás volt. Míg a görögöknél egy szabad polgár bármilyen vallási eseményben részt vehetett, addig a rómaiaknál a részvétel korlátozott volt: a vallás – akárcsak a jog – a szakemberekre tartozott. Szükséghelyzet idején akár új kultusz bevezetésére is sor kerülhetett, hogy kielégítsék a nép vallási igényeit. Az egyénnek voltak vallási kötelezettségei: a római vallás leginkább a pietas és a religio szavakkal írható le. A kötelességek teljesítését pietasnak nevezték, és az a személy volt pius, azaz kegyes, aki az összes rituálét betartotta. A religio egy olyanfajta félelmet vagy szorongást jelölt, ami az istenség közelében keríti hatalmába az embert: abból a bizonytalanságból fakad, hogy az ember tényleg eleget tett-e az előírásoknak. Mindenesetre megállapítható, hogy **a görög-római vallás nem volt kizáró jellegű**: a pogányok botrányosnak tartották a zsidók, majd a keresztyének monoteizmusát – ugyanis mind a zsidó, mind pedig a keresztyén vallás kizárólagos magatartást követelt Istenük felé.¹² Ezzel magyarázható, hogy az egyébként vallási szempontból toleránsnak nevezhető rómaiak miért nem tudtak hosszú távon egymás mellett élni a zsidókkal és a keresztyénekkal: **veszélyeztetve érezték birodalmuk működőképességének egyik zálogát, a politeizmusukat.**

A Római Birodalomban a klasszikus görög vallás antropomorfizmus (emberarcúsága) a hatalom tiszteletének köszönhetően meggyengült: az embereket már nem maguk az istenségek érdekelték, hanem azoknak a tettei és hatalmuk. Gyakran perszifikáltak olyan elvont gondolatokat, eszméket, mint pl. az erény vagy a jótékonyosság, majd ezeket istenítették. Kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a sors hatalmának, melyhez később a sztoicizmus adott filozófiai alapokat és gyakran társult hozzá a csillagok meghatározó szerepének hite, az asztrológia is.

Róma az áldozatok bemutatása terén liberálisnak bizonyult: habár a legtöbb városi kultusból kizárták a nőket, a rabszolgákat és azokat, akik nem vol-

tak az adott város polgárai; helyettesítő áldozatot (valaki helyett bemutatott áldozatot) szinte bárki végezhetett – így gyakorlatilag senki nem volt kizárva a kultusz gyakorlásából.

A császárkultusz

Az **uralkodókultusz kialakulása az ókori keleti kultúrákra vezethető vissza** és eredetileg a jótevők iránti hála megnyilvánulása volt, majd fokozatosan a hódolat és a hűség kifejezőjévé vált. A császárkultusz nem egyszerűen egy formája a bálványimádásnak, hanem több annál – így érthető meg, miért született kibékíthetetlen ellentét a császár és Krisztus között. Mindkettejüket Úrnak és Szabadítónak nevezték, ezért elkerülhetetlenné vált az egyház és a birodalom közötti összeütközés. Julius Caesar volt a minta a hivatalos Augustus- kultusz számára: Caesart már életében istennek szólították („Divus Julius”, azaz Isteni Julius) és ennek megfelelően tisztelték. Augustus elfogadta, hogy a provinciákban templomokat és oltárokat állítsanak a tiszteletére, de ugyanezt Rómában elutasította: nem kívánt szembehelyezkedni a konzervatív körökkel. A későbbiek során még a császári erényeket is természetfeletti lényeknek kezdték tekinteni, akik (vagy amik) megmutatkozhatnak az uralkodók cselekedeteiben és képesek megajándékozni különböző jótéteményekkel az embereket pl. Victoria Augusti, Virtus Augusti. **A zsidók és a keresztyének számára a császárkultusz bármilyen formája – pl. a császár arcképének pénzérméken szerepeltetése – elfogadhatatlannak bizonyult.** Merril C. Tenney a császárkultuszra vezeti vissza a keresztyének üldözését: „A keresztyének határozottan visszautasították, hogy emberimádatban vegyenek részt. Ezzel kezdetét vette a keresztyének erőszakos üldözése. A politeista (sokistenimádó) rómaiak könnyen növelték isteneik számát, ezért értetlenül és megütközve figyelték a keresztyének magatartását. Visszautasításukat hazaárulásnak minősítették. Ezt a két szemléletet lehetetlen volt egymással kibékíteni.”¹³

A keresztyének nem egyszerűen elvetették a császár imádatát, hanem egyenesen démonizálták a személyét: a Sátánt, a démonok legfőbb urát látták benne. Gerd Theissen - korunk egyik legkiválóbb Újszövetség-kutatója - úgy tartja, hogy ennek legrégebbi dokumentálása Jézus megkísértésének története. „Amikor a Sátán Jézustól a proskünézist igényli, és cserébe királyi uralmat ígér, Jézus viszont ezt mint a monoteizmus elleni támadást visszautasítja, akkor a Sátán modellje alighanem a római császár. Gaius Caligula ugyanis, aki a proskünézist beiktatta a római udvari szertartások közé és országokat adományozott a csatlós királyoknak (mint a többi császár), az egyetlen római császár volt, aki azzal a próbálkozásával, hogy a jeruzsálemi Templomot a császárkultusz színhelyévé tegye, közvetlen összeütközésbe került a zsidó monoteizmussal.”¹⁴ A római hatalom démonizálása legerőteljesebben a Jelenések Könyvében figyelhető meg, ahol a tengerből feljövő fenevad a császárkultuszt követeli és magát az istenellenes Római Birodalmat szimbolizálja.

A judaizmus

A judaizmus sajátos helyet foglalt el a Római Birodalom vallásai között. **Monoteista vallás** volt, de a többi egyistenhívő kultusztól megkülönböztetett **kizárólagossága**: híveinek megtiltotta más istenek létezésének elismerését és tiszteletét. A judaizmus az eredete alapján a zsidó néphez tartozott – tehát **nemzeti vallásnak** is nevezhető -, mégsem maradt meg pusztán a zsidó nép körében: meglehetősen nagy számban csatlakoztak nem zsidó származású hívek, akiket áttérteknek vagy **prozelitáknak** neveztek. A többi valláshoz hasonlóan a judaizmus is rendelkezett templommal és istentiszteleteket is tartottak, de az izraeliták esetében a szentélyre irányuló hódolat egyedülállóan felülmúlta a többi kultuszét. Etikájuk az istenimádásból fakadt: kérlelhetetlen szigorral követelték meg a hívektől, hogy a parancsolatoknak megfelelően éljenek. A judaizmus – ellentétben a többi etnikai vallással – nem misztikus elmélyedésre vagy pusztán hagyományokra épült: **Isten kijelentésén alapult a Törvény, a próféták és a szent iratok által közvetítve, majd rögzítve**. A judaizmus tanulmányozása nélkül lehetetlen megérteni a keresztyénséget, hiszen **a judaizmust a keresztyénség anyavallásának** kell tekinteni.¹⁵

AZ ŐSKERESZTYÉN EGYHÁZ SZÜLETÉSE

A pogány világ jelenségei Jézus Krisztus korában

Az őskeresztyén egyház a judaizmusból született, majd egy hosszú folyamat eredményeként függetlenedett attól. A keresztyénség megjelenését egy valláserkölcsi és általános erkölcsi válság előzte meg a pogány római korban: ezek a válságjelenségek erősítették fel az emberek lelki fogékonyságát az új vallás befogadására. Marton József a válságtünetek között elsőként említi a politeizmuson alapuló **pogány vallások hitelvesztését**.¹⁶ Az antropomorf istenségeket gyakran illették kritikával és ugyanilyen gyakran váltak gúny tárgyává is. Nem jelentett megoldást az ezek pótlásaként megjelenő **császárkultusz** sem, hiszen a császárok élete és vezetési módszerei semmilyen okot nem szolgáltatottak a tiszteletre – elegendő Suetonius A caesarok élete című munkájára gondolnunk, amelyből döbbenetes beszámolókat kaphatunk az uralkodók erkölcsi romlottságáról. Augustus császár kísérletet tett a régi erkölcsök visszaállítására, szerette volna restaurálni az állami kultuszt és az ősök tiszteletét, ám mindez nem sikerült neki. Az űrt, melyet a hitelüket veszített görög-római sokistenhívő kultuszok hagytak maguk után, többen – főleg az egyszerűbb népréteghez tartozó elemek – a **babonák** különféle fajtáival próbálták betölteni, ám próbálkozásaik nem jártak kielégítő eredménnyel.

A vallási élet hanyatlása maga után vonta az **erkölcsi élet megromlását** is: mivel az emberek elvesztették hitüket, megszűnt az a kontroll, amit korábbi

vallásuk tudott nyújtani, nem volt olyan erő, ami visszafoghatta volna őket a hedonizmusban vagy a bűnben. Ugyanezekkel a jelenségekkel egy időben a **bölcselet is válságba jutott**; olyan eklektikus filozófiai irányzatok terjedtek el, amelyek szinte kizárólag a gyakorlati életbölcsestégek megtalálásával foglalkoztak és figyelmen kívül hagyták a metafizikát. Ilyen volt például a számoszi Epikurosz tanítása arról, hogy az élet végső célja a fájdalommentes, nyugodt kedélyállapot megszerzése; valamint Zénón sztoicizmusa, mely szerint a lelki kiegyensúlyozottságra kell törekedni. Mellettük ott voltak még a szkepticisták, akik tagadták az igazság megismerhetőségét és a cinikusok, akik minden vallásos megnyilvánulást gúny tárgyává tettek.

Nem szabad azonban megfeledkezni azokról a tendenciákról sem, amelyek a pogány világ körében haladást jelentettek, mintegy felkészítve az embereket a kereszténység befogadására. A különböző, főleg **keleti eredetű misztériumvallások** általában a büntudat felébresztését, majd ennek eredményeképpen a megtisztulást és az újjászületést kívánták elérni és egyesülni valamilyen titokzatos istenséggel. A misztériumvallásokat gyakran állították párhuzamba a kereszténységgel a felszínen mutatkozó hasonlóságok miatt. A különbségek nem ennyire szembetűnőek, de annál jelentősebbek: a misztériumok „meghaló és feltámadó” istenei a természet körforgásához kapcsolódnak és nem a megváltáshoz; az újjászületés nem szükségszerűen kötődik erkölcsi megújuláshoz; nincs valódi párhuzam a keresztelelésre és a misztériumok nem mindenkinek kínáltak lehetőséget annál fogva, hogy drágák voltak és csak egy beavatott belső kör számára voltak elérhetőek.¹⁷

Továbbá arról sem szabad megfeledkezni, hogy a misztériumok esetében nem volt kizárva más istenség tisztelete, vagyis nem beszélhetünk olyanfajta kizárólagosságról, mint a keresztények esetében.

Pozitív jelenségnek nevezhető a **görög filozófiának** több olyan eleme, amely a kereszténység felé mutat. Ilyen volt például Plátónnak a legfőbb Jóról kialakított rendszere, melyet végül Istennel azonosított; illetve Arisztotelész elmélete a világ első mozdulatlan mozgatójáról, akit öntudatos és abszolút Szellemnek nevezett.

Az egyre súlyosabbá váló válságjelenségek, az erkölcsi züllés és az ókori bölcselet hanyatlása azt a képzetet keltette az emberekben, hogy magukra maradtak, tehetetlenek és kiszolgáltatottak az életnek. A keleti vallások messiásvárása is erősödött: nőtt a hit és a várankozás, hogy eljön egy új aranykort hozó szabadító, aki megváltja az emberiséget. Ezt a szabadítót valamelyik király személyében képzelték el, innen a megnevezés (szótér, kúriosz) is. Mindezek előkészítették az utat a monoteista kereszténység számára.

Az őskeresztyén egyház születése

Az egyház születésével kapcsolatban ma is vitatott, hogy Krisztus lelki kereszténységet hirdetett meg, vagy pedig vallását egy szabályosan szervezett

egyház formájában intézményesíteni akarta és az volt a szándéka, hogy az egyház tanítását valamint az üdvösséget a világ végéig az embereknek közvetítse. Vitán felül áll azonban az a tény, hogy az Üdvözítő egyházát konkrét képből tartotta szem előtt, és hogy az apostolok ezt éppen olyan kézzelfoghatóan értelmezték.

Jézus Krisztus mindig pontosan körülírt képekben beszélt egyházáról: “Én vagyok a Jó Pásztor, és gondot viselek a juhaimra. Ismerem őket, ahogyan az Atya ismer engem. Juhaim is ismernek engem, ahogyan én ismerem az Atyát. Az életemet adom a juhokért. Más juhaim is vannak, akik nem ebből az akolból valók. Őket is elő kell vezetnem majd, és hallgatni is fognak a szavamra. Így végül majd egyetlen nyáj lesz belőlük, az élükön egyetlen pásztorral.” (Jn 10: 14- 16). Egyházának az apostolok és Péter személyében konkrét formát is adott: “Jézus azt mondta neki [Péternek]: Viselj gondot a juhaimra!” (Jn 21: 17b). Az egyház ugyan a hívő emberek közössége és csak a természetfeletti hit révén fogható fel, azonban Krisztus egész működése azt a célt szolgálta, hogy ezt a közösséget a látható, anyagi világba, vagyis a mindennapi életbe állítsa be. Krisztus maga is közösségben élt az apostolokkal és később is egyházának központja akart maradni: “Azon a napon megtudjátok, hogy én az Atyában élek, ti bennem éltek, én pedig bennetek.” (Jn 14: 20). Ezért hívta magát a születő egyház a zsidó „kahal”, Isten népe szó alapján „ecclesia”-nak, a hívek pedig tanítványoknak, testvéreknek, szenteknek, a pogányok pedig ezért nevezték el őket keresztényeknek (christianoí, azaz „krisztusosok”).¹⁸

A Jézus Krisztus által alapított egyház korai időszakának **központja Jeruzsálem** volt. Ide kötődött az apostolok által irányított közösség, melynek tagjai hittek abban, hogy Jézus Isten Fia és Ő a Megváltó; valamint hittek abban is, hogy ők képezik Isten új népének közösségét. Ez a közösség modifikálta a monoteizmust és a Messiásba vetett hitet oly módon, hogy hitének középpontjában az Isten által megígért és elérkezett Megváltó áll: Jézus Krisztus – egyedül az Ő örömhíre, evangéliuma teheti boldoggá az embereket.

Az első keresztények példaszerűen meg akartak felelni pogány környezetük számos normájának; ám tudatában voltak annak, hogy saját érdekeik és normáik ellentétesek a pogány környezetével. Az őskereszténység két olyan értéket vitt át a pogány világba, melyek a zsidó hagyományokhoz fűződtek és újdonságot jelentettek a pogányok számára: a felebaráti szeretetet és az alázatot – tulajdonképpen a társadalmi státusról való lemondást, illetve annak érvénytelenítését.¹⁹

Az őskereszténység megjelenésével a pogány világban is érték váltás következett be: az antik euergizmust felváltotta a szegények és elesettek felé forduló keresztény könyörületesség, melyre már voltak előremutató jelek Izrael történetében is.²⁰

Az ősegyház az első pünkösdkor született meg: a Szent Szellem kiadása elindította a Krisztusban való új lét életmegnyilvánulásait és az apostolok

megkapták elhívásukat, hogy megvalósítsák az Úrtól kijelölt feladataikat: Jézus tanításainak hirdetését és kegyelmi eszközeinek kiszolgáltatását. Az ősegyház istentiszteleti életének középpontjában is Jézus Krisztus állt. Ekkor még az első keresztyének megtartották a mózesi Törvényeket, valamint részt vettek a templomi és zsinagógai istentiszteleteken. Liturgiájuk a régi zsidó liturgiára épült; ám annak már tudatában voltak, hogy ők egy különálló, sőt, különleges közösséget képeznek. Vallási életükben központi helyet foglalt el a Jézus Krisztus nevében a bűnök bocsánatára kiszolgáltatott keresztség, amely azon túl, hogy eltörölte a bűnöket, a megkereszteltet beiktatta az egyház testébe. Fontos volt a hét első napján, vagyis az Úr feltámadásának napján bemutatott eukarisztikus lakoma, amely oktatásból, imádkozásból és kenyértörésből állt - így emlékeztek meg az utolsó vacsoráról. Ez az összejövetel is illusztrálja, hogy a keresztyének egyre inkább egyedi arculatot alakítottak ki és kezdtek a zsidóságtól független vallási csoporttá válni. Keresztyén liturgiai szokásnak nevezhető az új böjti napok kijelölése és megtartása: a zsidó hagyományoktól eltérően nem a hétfő és a csütörtök, hanem a péntek (az Úr halálának napja) és a szerda (az Úr szenvedésének kezdőnapja) lettek böjti napok. Szintén nem a zsidó hagyományokat idézi fel az a szertartás, melynek során a presbiterek olajjal kenték meg a beteget (Jakab 5: 14-16): ez az aktus már új, keresztyén tartalommal bírt.²¹ Az őskeresztyén egyház folyamatosan imádkozó közösség volt.

Az őskeresztyén közösség élén a **Tizenkettő** állt, csoportjukat maga Krisztus ruházta fel a legfőbb prófétai, papi és vezetői feladatok betöltésével. A tizenkét apostol elsődleges feladata az igehirdetés volt, de az ő tevékenységük révén jött létre a jeruzsálemi közösség is és az egyéb területeken folyó missziói munkát is ellenőrzésük alatt tartották. A vezető szerepet Péter töltötte be. Az apostoloknak az idősek – görögösen: **presbüterek** – voltak a segítségükre. A hellenista zsidók számára létrehoztak egy hét tagból álló testületet, a **diakónusok testületét** (ApCsel 6: 1- 6) Tagjainak imádság és kézföltevés útján adták tovább a megbízatást és a hatalmat. István és Fülöp példája azt mutatja, hogy a diakónusok feladata nemcsak a szegények felkarolása, gondozása volt, hanem az igehirdetés és a keresztesítés is. A tizenkét apostol által fémjelzett időszakból Jakab, illetve Pál személye mutatja az átmenetet egy későbbi korba: Jakab vette át a jeruzsálemi közösség vezetését a Tizenkettő távozása után, Pál pedig a pogány világgal ismertette meg az evangéliumot.

Az egyház születésekor, pünkösdkor háromezer zsidó keresztesített meg, majd a jeruzsálemi közösség tagjainak száma hamarosan ötezerre nőtt. **A zsidók aggodalommal figyelték a Krisztus-hívek számának gyarapodását:** saját híveiket féltették, illetve attól is tartottak, hogy megromlik kapcsolatuk a Római Birodalommal – hivatalosan ekkor még nem különböztették meg a zsidókat és a keresztesíteteket; ez utóbbiakat egyszerűen zsidó szektának tekintették. A zsidóság lépéseket tett a keresztesítetyek ellen: letartóztatták az apostolokat, megkorbácsolták őket és azt is megparancsolták nekik, hogy ne prédikáljanak

Krisztusról. Az első nagy üldöztetési hullámra 36-ban került sor, ennek esett áldozatául István diakónus is. Az üldözés hatására a keresztény hívek közül többen elhagyták Jeruzsálemet és elmenekültek Júdea és Szamária közösségeibe vagy Cipruson és Antiókiában letek menedéket. Az üldöztetésnek azonban volt egy áldásos hatása is az őskeresztény egyház életére nézve: a hit terjedését elősegítette a hívek szétszóródása és így a pogányok is megismerkedhettek az evangéliummal.

A Jeruzsálemből elüldözöttek térítő tevékenységének volt egy sajátos vonzata. A pogányokat anélkül igyekeztek megnyerni a hitüknek, hogy megkövetelték volna tőlük a körülmetélkedést mint befogadó szertartást. Az újonnan alapított közösségekben egyenjogúan éltek egymás mellett a körülmetélt zsidó-keresztények és a körülmetéletlen pogány-keresztények. A körülmetélkedés elvetése nem egyfajta hanyagságból vagy figyelmetlenségből, hanem meggyőződésből fakadt; ugyanis ezt a zsidókat és a pogányokat megkülönböztető jelzésnek tekintették. Úgy gondolták, ha Jézus Krisztus eljövetele, megváltása és feltámadása után megszűnt az elválasztás vagy megkülönböztetés, akkor értelemszerűen annak rituális kinyilatkoztatása is feleslegessé vált. Ezt a meggyőződést azonban nem minden zsidó-keresztény osztotta, akadtak, akik ellenállást tanúsítottak a pogányokkal szemben.²²

A keresztény egyház és a judaizmus szétválása

A jeruzsálemi apostoli zsinaton került sor annak a kérdésnek a megtárgyalására, amely a missziós munka során merült fel: **mennyire lehet elvárni azoktól a pogányoktól a Törvény szabályainak való engedelmességet, akik hitüket Jézusba, mint Megváltóba vetették és elfogadták Őt Uruknek?** Az Úr Jézus magát és tanításait a Törvény fölé helyezte, ám kijelentésének súlyát és jelentőségét nem ismerték fel azonnal. Itt azonban feltartóztatatlanul megindult az a folyamat, ami a törvényeskedéstől a hit felé vezetett. Az őskeresztény egyházon belül kiéleződtek az ellentétek azokkal a pogány-keresztényekkel kapcsolatban, akik a Törvény ismerete nélkül, kizárólag hitük által lettek az egyház tagjai. Az ApCsel 11:18-ban Péter látogatást tett Kornéliusz házában és a zsidó-keresztények csak ezután ismerték el, hogy a pogányok is részesülhetnek a megváltásban. A judaisták azzal érveltek, hogy a körülmetélkedést úgy határozták meg a mózesi Törvények, mint az Istennel való szövetségekötés jelét (2Móz 12: 48). Azt hangoztatták, hogy a szertartás jelentősége a Törvény értelmében a belső életre vonatkozott és szívbeni körülmetélkedést jelentett (5Móz 10: 12-16).

A mindennapok gyakorlatában azonban ez már nem állta meg teljes egészében a helyét: a körülmetélkedés gyakran rutinszerű szertartássá vált. Tulajdonképpen a körülmetélkedés szokása jóval megelőzte a mózesi időköt, hiszen a szövetség jeleként Isten először Ábrahámot kérte erre a szövetségük jeleként (1Móz 17: 9-14). A pogányok státusával kapcsolatos probléma az antiókhiai

gyülekezetben olyan nyomasztóvá vált, hogy delegációt menesztettek a jeruzsálemi apostolokhoz: egyértelmű és megnyugtató választ szerettek volna kapni a kérdéseikre. A pogány-keresztények ugyanis csak akkor alkothattak közösséget a zsidó-keresztényekkel, ha mindenfajta pogány rítussal felhagytak. Így korábbi vallási jelbeszédüket elhagyták, de újat nem kaptak helyette: körülméletlenül nem vehettek részt a templomi kultuszban. Az ókor emberének életében azonban a templom és az áldozati kultusz volt a vallás gyakorlásának középpontja.²³

A jeruzsálemi zsinaton háromféle álláspont hangzott el. Péter apostol, a jeruzsálemi gyülekezet első embere azt hangsúlyozta, hogy Isten akarta úgy, hogy a pogányok is részesüljenek az evangéliumból, ők is minden megkülönböztetés nélkül kapták a Szent Szellemet. Kiemelte azt is, hogy a Törvény betartása már a zsidóknak sem sikerült, elviselhetetlen terhet jelentett számukra; és azt is megfogalmazta, hogy mind a zsidók, mind pedig a pogányok számára egyedül hit által történik a megváltás. **Pál és Barnabás** azzal érveltek, hogy beszámoltak a pogányok körében végzett missziós munkájukról, amely nem lehetett volna sikeres, ha Isten nem ért egyet az általuk alkalmazott módszerekkel.

Jakabot általában a Törvény szigorú megtartójaként ismerték, ám ebben az esetben nem a Törvény elsődlegességét emelte ki. Úgy vélte: mivel Isten meg akarja menteni az Őt kereső pogányokat, nem szabad tőlük megkövetelni a Törvény előírásainak megtartását. Néhány rendszabályt azonban rájuk nézve is kötelezővé kívánt tenni: tartózkodjanak a bálványimádástól, a paráználkodástól és kerüljék a vér, valamint a megfulladt állatok húsának fogyasztását – vagyis azokat a gyakorlatokat, amelyekkel megbotránkoztatták volna zsidó testvéreiket. Jakab azt is megemlítette, hogy a birodalom minden nagyobb városában van zsinagóga, így a pogányok közül bárki megértheti a judaizmust és meggyőződhet a Törvény jelentéséről. A zsinat végül Jakab álláspontját fogadta el. Az, hogy nem tették kötelezővé a körülméletlenséget, nem jelentette azt, hogy megtiltották volna annak gyakorlatát, amennyiben belső meggyőződésből fakadt.²⁴

Az apostoli zsinat tehát visszautasította a vitát kezdeményező judaista csoportot, valamint jóváhagyták Barnabás és Pál tisztségét; Júdást és Szilászt felhatalmazták a misszióra, illetve elrendelték Jakab javaslatainak (a bálványimádás és a paráználkodás tilalma, tartózkodás a vértől, valamint a megfulladt állatok húsának fogyasztásától) életgyakorlattá tételét.

A jeruzsálemi apostoli zsinat meghatározó lépés volt azon az úton, amely a keresztények **zsidóktól való függetlenedéséhez vezetett**. Az őskeresztények rákényszerültek arra, hogy **önálló vallási jelbeszédet** hozzanak létre. Olyat, ami minden vallási szükségletet kielégít és minden tag – zsidók és nem zsidók egyaránt – el tudja fogadni. Így vált végleg befogadási rítussá a kereszttség, ami a körülméletlenség zsidó hagyományát szorította ki és így lett integrációs rítussá

az úrvacsora, ami pedig átvette a hagyományos pogány áldozati lakomák szerepét.

Az öskeresztyénség első generációjának idején szkizmáról, azaz szétválásról beszélhetünk a közösségen belül. A keresztények külön alkalmakra, külön istentiszteletre gyűltek össze és alakulófélben volt saját egyházszervezetük is. A remény viszont még élt, hogy a zsidóság és a kereszténység a feszültségek tisztázása után egymásra találhat. A második generáció alatt azonban bekövetkezett a teljes szakadás a hit dolgaiban is. A Jézus Krisztusra vonatkozó hitbeli különbség feloldhatatlan ellentétet eredményezett a zsidóság és a keresztények között. Jézus megtestesülése – azaz Istennek emberi alakban való megjelenése – visszamitológizáló folyamatnak számított a zsidóság szemében, hasonlóan ahhoz, mint amikor a pogányok embereket tettek istenekké. A zsidók számára Jézus karizmája és keresztre feszítése disszonanciában állt egymással: karizmája nyomán felébresztette a várankozásukat, hogy övé lesz a döntő szerep az Isten és az ember között végbemenő utolsó idők eseménysorozata során. A keresztthalált ezen váradalmaik meghiúsulásának, sőt: megcsúfolásának és meggyalázásának gondolták.²⁵

A Templomhoz való viszonyulás rendkívül jól szemlélteti az értékértékváltás folyamatát. Legerőteljesebben itt érvényesültek a szentségi szabályok: a pogányokat mindenféleképpen távol kellett tartani a Templomtól. A Templom belső udvara körül halállal fenyegetőző táblák („mindenki maga okozza halálát”) figyelmeztették az idegeneket, nehogy tovább folytassák útjukat. Az első keresztények még abban reménykedtek, hogy lassan érvényét veszti majd a pogányok kirekesztése a Templomból. Gondolhatunk Jézus Ézsaiás prófétát (Ézs 56: 7) idéző szavaira: „Házam imádságnak háza lesz minden nép számára” (Márk 11: 17b). A Templom megtisztítása egy jelképes aktus volt, ami csak később nyert értelmet tanítványai számára. A zsidó főpapság Jézus ellen felhozott vádjai között első helyen szerepelt a Templom elleni prófécia: „Jól néztek meg ezeket az épületeket! Igazán mondom nektek: nem marad itt kő kövön! Mindezt porig fogják rombolni” (Máté 24:2). A Templom lerombolása előretult arra a folyamatra, amikor az Istenhez fűződő viszony már nem szentélyhez, hanem a hithez kapcsolódik és minden ember számára elérhetővé válik. Azt, hogy Jézus új korszakot nyitott Isten és ember, hit és Törvény kapcsolatába, szimbolikusan fejezi ki Jézus halálakor a Templom kárpitjának meghasadása: „Ekkor Jézus hangosan felkiáltott és kilehelte a lelkét. Ebben a pillanatban a Templom belsejében a függöny fölülről lefelé, egészen az aljáig kettéhasadt.” (Márk 15: 37-38). Az István diakónus elleni tárgyaláson is a Templom elleni fellépéshez kapcsolódott a vád: „Hamis tanúkat is hoztak, akik megerősítették a vádat: Ez az ember mindig a Templom és a törvény ellen beszél. Hallottuk, amikor azt mondta, hogy a názáreti Jézus le fogja rombolni a Templomot és megváltoztatja azokat a hagyományokat, amelyeket Mózes parancsolt nekünk.” (ApCsel 6: 13-14). Pál apostolt kis híján meglincseltek, amikor azzal vádolták

meg, hogy pogányokat vitt be a belső templomudvarba: „Izraeli férfiak, segítetek! Ez az a férfi, aki népünk, Törvényünk és szent Templomunk ellen tanít minden városban mindenkit! Ráadásul nem zsidókat is behozott a Templom területére és ezzel tisztátalanná tette a szent helyet!” (ApCsel 21: 28). Pál apostol valóban be akarta vinni a Templomba a pogányokat, de nem fizikai, hanem lelki értelemben: „Az a célom, hogy a Szent Szellem által az Izraelen kívüli népek is elfogadhatók és megszenteltek legyenek Isten számára, mint az áldozati ajándék az oltáron.” (Róm 15: 16b).

A kereszténység önállósodásának fontos lépcsője volt 70-ben a zsidó állam megszűnése és a Templom pusztulása. A zsidóság hangsúlyeltolódásokkal ugyan, de megőrizte egykori vallását; az anyaországi zsidó-keresztényeket azonban az állam megszűnése után már nem kötelezték az államilag kötelező törvények. Több törvény betartásának még a lehetősége is szertefoszlott, hiszen az egykor pompás Templom romokban hevert és az áldozatok bemutatása is komoly korlátokba ütközött.²⁶

A zsidóság és a kereszténység szétválását immár **a zsidóság** is siettetette; sőt azzal, hogy **kiközösítették a keresztényeket, végérvényesnek tekintették a szakadást**. A zsinagóga liturgiájába 75 után felvett átok jól illusztrálja az elmérgesedett helyzetet („Semone ezre”; ennek megfelelője volt az egyház imája nagypénteken „pro perfidis judaeis”): „A hitehagyóknak ne legyen reményük és a gőgösök (Róma) uralmát gyorsan irtsd ki a mai napjainkban; és vesszenek el a nazarénusok (keresztények) és a heretikusok egy pillanat alatt, töröltesse ki az élet könyvéből és nevük ne legyen felírva az igazakéval együtt! Diszértessél, Örökkévaló, aki megalázza a gőgösöket!”²⁷

A végérvényes és megmásíthatatlan szakadás utolsó állomásának tekinthetjük a 132 és 135 között lezajlott **Bar-Kochba lázadást**. A felkelés leverésének tragikus következményei lettek: véget ért az ókori zsidó állam története, illetve a kereszténység és a judaizmus útjai végleg szétváltak. Jeruzsálemet elpusztították a rómaiak, Templomuk helyén Jupiternek emeltek szentélyt – a lázadás miatt pedig birodalomszerte zsidóellenes megmozdulásokra került sor és üldözés vette kezdetét. A keresztények határozottan foglaltak állást és erőteljesen elhatárolták magukat a zsidó felkeléstől és a magát messiásnak nevező vezetőjétől. Ezzel a lépésükkel államjogilag és társadalmilag is tanújelét adták a zsidóságtól mint válástól és mint közösségtől való teljes elszakadásuknak és elhatárolódásuknak. A szakításnak az lett a következménye, hogy a rómaiak többé nem tekintették zsidóknak a pogány-keresztényeket; továbbá az, hogy a zsidó-keresztények közül, akik teljes mértékben szakítottak a mózesi hagyományokkal, a Római Birodalom kíméletesebb hozzáállását élvezhették. A keresztény egyház az önállósodása után még népszerűbbé vált a zsidókat megvető pogányok körében és hamarosan ők kerültek túlsúlyba a gyülekezetekben. Az aránybeli eltolódást az is érzékelteti, hogy **a pogány kereszténység súlypontja Jeruzsálemből Antiókhia és Alexandria, illetve főként Rómába helyeződött át.**

A keresztény egyháznak más területeken is határozott állásfoglalásra volt szüksége a 2. század során: elhatárolódott a gnoszticizmusnak nevezett vallási irányzattól. A gnoszticizmus a keleti vallások, a keleti misztika, valamint a görög bölcelet elemeit ötvözte a megváltói tudás ígéréteivel.

Az őskeresztény egyház helyzete Jeruzsálemben az 1. század utolsó harmadára tarthatatlanná vált, ezért a hívek egy karizmatikus hívő tanácsára a kelet-jordániai Pellába költöztek. Így menekültek meg a biztos halál elől, amely rájuk várt volna, ha a rómaiak ostroma 70-ben Jeruzsálemben éri őket. A pella keresztények egy része Jézus rokona, Simeon vezetésével később visszatért Jeruzsálembe, ám ez a csoport nem válhatott jelentőssé: Simeont még 100 körül meggyilkolták, a többi keresztényt pedig 132 körül a Bar-Kochbar-féle lázadás során irtották ki a zsidók. Amikor a rómaiak leverték a felkelést és Jeruzsálemet újra elpusztították, illetve újra kolonizálták, ott ismét keletkezett egy kis keresztény egyházközség, de ez természetesen már nem zsidó, hanem pogány eredetű volt.

Amíg a végső szakadás után a zsidók 100 körül a keresztényeket végleg kiközösítették és nagy átokkal sújtották, addig a pella keresztények egyre inkább azoknak a zsidóknak a táborába szegődtek, akiket a keresztény egyház és Pál apostol is elítélt: átvették a kelet-jordániai zsidó keresztelő szekták szokásait, a többszörös keresztiséget, rituális mosdásokat, és elvetették a Szentírás nagyobb részét, főként Pál leveleit. Magukat lassan ebionitáknak (ebionim, azaz szegény) nevezték. A századok folyamán vallásukat zsidó és pogány elképzeléssel keverték. Kelet-Jordániában követőik még a 7. században is éltek. Mohamed rajtuk keresztül ismerte meg a kereszténységet.²⁸

A zsidó és keresztény egyház szétválása Lukácsnál

Lukács evangélista nagy hangsúlyt helyezett művében arra, hogy felvázolja, milyen lépéseken keresztül ment végbe a zsidó és a keresztény egyház szétválása. **Az első lépést Simeon jövendölése hirdette meg a gyermekségtörténetben:** Simeon nemcsak azt ismerte fel, hogy Isten helyreállítja Izráelt, hanem Izráel „határainak” kibővítését is meglátja: „Mert ma saját szememmel láttam az Üdvösséget, akit elküldtek minden nép szemé láttára, hogy a kijelentés világhossága legyen az összes nemzeteknek és dicsősége népednek, Izráelnek!” (Lk 2: 30-32). Simeon utal egy Izráelen belüli szakadásra is: „Ezután Simeon megáldotta őket. Jézus anyjának, Máriának pedig ezt mondta: Nézd, ezt a gyermeket Isten arra rendelte, hogy Izráelben sokan elbukjanak miatta és sokan felemelkedjenek általa. Arra rendelte, hogy Istentől származó jel legyen, amely sokakból ellenkezést vált ki.” (Lk 2: 34).

Az elválás **második lépcsőfokát Jézus igehirdetési jelentik** Lukácsnál. Jézus evilági munkássága Izráelre korlátozódott, pogányokkal nem érintkezett: a kapernaumi századossal csak közvetítő útján vette fel a kapcsolatot. Izráelen belül valóban megtörtént a Simeon által jövendölt szakadás: a nép és a vezetői távolodtak el egymástól. A szőlőmunkások példázata Lukács interpretációjában ki-

fejezetten a népnek szól és egyértelműen Izráel vezetőire vonatkoztatható az értelmezése.

A harmadik fokozatot a Húsvét utáni zsidómisszió jelenti. A Szent Szellem munkálkodásának eredményeképpen újra megtörténik Izráel összegyűjtése - a zsidóknak szóló üdvígéreten az sem változtat, hogy a zsidó vezetők és a rómaiak kivégezték Jézust. Az ApCsel 3: 17-ben Péter így fogalmaz ezzel kapcsolatban: „Testvéreim! Jól tudom, hogy sem ti, sem vezetőitek nem fogtátok fel, hogy mit tetetek.” – vagyis a zsidó vezetők tudatlanságból cselekedtek. A nép újbóli összegyűjtése eredményes, hiszen nagy tömegek tértek meg. Jakab idézi Ámós prófétát (Ám 9: 11): „Azután majd visszatérek és újjáépítem Dávid összedőlt sátorát. Újra fölépítem romjaiból és helyreállítom, hogy az Izráelen kívüli népek is megkeressék az Örökkévalót, minden nemzetből azok, akik az én nevemet viselik. Így szól az Örökkévaló, aki mindezt meg is teszi.” (ApCsel 15: 16-17).

Az utolsó, **negyedik lépés a pogánymisszió:** ekkor történik meg ugyanis Izráel egy részének kirekesztése az üdvösségből. Lukács beszámolóiban Pál apostol mindig a zsinagógákban kezdi meg az evangélium hirdetését és csak akkor fordul a pogányokhoz, amikor a zsidóknál elutasításra talál. Lukács értelmezésének tükrében a pogánymisszió a zsidók negatív viselkedésének következménye; holott ez történetileg éppen fordítva működhetett: Pál azért ütközött a pogánymisszió során a zsidók ellenállásába, mert a mózesi Törvények betartásának szükségességét vitatta. Ez a probléma a pogány-keresztény gyülekezeteket még inkább eltávolította a zsidóságtól.

Lukács evangéliumában a zsidóság és a kereszténység szétválása a keresztények szándéka ellenére történik és egy Húsvét után induló folyamat végállomása. Lukács az ApCsel zárószavaiban Izráel szívének megkeményedéséről ír, amikor idézi Ézsaiás próféta szavait (Ézs 6: 9-10): „Mert megkeményedett e nép szíve, nehezen hallanak fülükkel és becsukták a szemüket. Azért történt így, hogy ne lássanak szemükkel, ne halljanak fülükkel, ne értsenek szívükkel, és ne forduljanak hozzám, hogy meggyógyítsam őket.” (ApCsel 28: 27). Lukáccsal ellentétben Pál ugyanerről a témáról másképpen fogalmaz a Rómaiakhoz írott levélben: „Testvéreim, szeretném, ha megértenétek ezt az eddig elrejtett igazságot, és nem csapnátok be magatokat: Izráel népe csak részben makacsolta meg magát. De még ez is csak addig tart, amíg teljes számban Istenhez jönnek azok, akiket Ő az Izráelen kívüli népek közül hívott el. Akkor majd Izráel népe teljes egészében üdvösséget nyer.” (Róm 11: 25-26b).

A KERESZTÉNYSÉG HELYZETE A RÓMAI BIRODALMON BELÜL

A kereszténység hatalomhoz való viszonya

A Római Birodalom létjogosultságot biztosított a leigázott népek vallási számára (religio licita): a meghódított népek megtarthatták saját vallási

kultuszaikat; sőt, a **szünkretizmus** jegyében arra is sor került, hogy **a rómaiak istenségeket vagy kultuszi elemeket is átvettek tőlük**. Az ókorban azonban **a vallás** sohasem maradhatott magánügy kérdése, mindig az államhoz és a közügyekhez tartozott, ennek értelmében pedig kimondható, hogy **az állami ideológia alapjainak stabilitásáért is felelt**. Nem meglepő, ha a rómaiak – cserébe viszonylagos vallási toleranciájukért – elvárták, hogy az alávetett népek tartsák tiszteletben a római államvallást: mutassanak be áldozatot az istenek és a császárok tiszteletére. Ez az áldozatbemutatás az állam iránti lojalitás kifejezőeszköze volt.

A zsidóság helyzete nagyon sokáig kiváltságosnak nevezhető a birodalmon belül. Monoteizmusukat már a hellenista uralkodók is tiszteletben tartották és ez a római császárok alatt is folytatódott: Kr. e. 48-tól, a Caesarnak nyújtott katonai segítség következményeként pedig megerősítést nyert. Azért tekinthető rendkívül érdekesnek a kialakult helyzet, mivel a monoteista zsidó vallás összeegyeztethetetlen volt a politeista római államvallással – ennek ellenére religio licitának számított. A rómaiak a kezdetekben nem tettek különbséget a zsidók és a keresztények között, ezért e két vallás számukra azonos volt. A kereszténység ennek megfelelően élvezhette a zsidó vallás kiváltságait – ám ez a helyzet nem tartott sokáig. A Római Birodalom keresztényekhez való hozzáállása akkor változott meg, amikor a rómaiak felismerték, hogy itt egy egyetemesség igényével fellépő vallásról van szó, amely a nemzeteken felül áll. Ha követői a római államvallástól hódítják el a polgárokat, akkor a Római Birodalom az alapjaiban remeghet meg. **Neró császár** alatt jelenik meg a római gondolkodásban a zsidók és a zsidó-keresztények közötti különbségtétel; nem véletlen, hogy **ekkor kezdődnek az első jelentősebb üldözések is. A kereszténység, miután teljesen elszakadt a zsidó anyavallásától**, értelemszerűen elvesztette a zsidóságnak kijáró kiváltságokat is: a keresztény vallás nem számított elismert vallásnak, az új megítélésük alapján **a religio illicita kategóriába kerültek**. Jézus Krisztus egyháza hamar megtapasztalta, hogy az evangélium terjesztését a római államvallás és az erre támaszkodó államhatalom is akadályoztatja. Elkerülhetetlenné vált az összeütközés, amelyhez az is hozzájárult, hogy a rómaiak több keresztény életeltől is idegenkedek: a bálványimádás elvetésétől, a kizárólagosságtól és valószínűleg erkölcsös életvitelük is kellemetlen érzéssel, esetleg lelkipurdalással töltötte el a hedonizmusban tobzódó pogányokat.

A keresztények hatalomhoz való viszonyáról Jézus tanításai között is olvashatunk: „Kezébe adtak egy érmét, ő pedig azt kérdezte tőlük: „Kinek a képmása és felirata van rajta?” Azok válaszoltak: „A császáré.” „Akkor hát adjátok meg a császárnak, ami a császáré; és Istennek, ami Istené!”- felelte Jézus. Emiatt nagyon elcsodálkoztak Jézuson.” (Márk 12: 16-17). Jézus tehát elutasította az idegen uralommal szembeni konfrontációt, ennek kifejezésére használta fel a pénzérme által nyújtott szimbolikus nyelvet. Mivel az érmén a császár

képe van, és annak a tulajdonát képezi, ezzel a pénzzel kell számára megfizetni az adót – a saját tulajdonát ugyanis mindenkinek meg kell kapnia. Pál apostol is hasonlóan fogalmaz a Rómaiakhoz írott levelében, azzal az árnyalatnyi különbséggel, hogy nem állítja szembe Istent és a császárt: „Adjátok meg tehát mindenkinek, amivel tartoztok: akinek adóval, annak fizessétek meg az adót, akinek a vámmal, annak a vámot! Akinek tisztelettel tartoztok, annak adjátok meg az illő tiszteletet! Akit megbecsülés illet, azt becsüljétek meg!” (Róm 13: 7). A hatalom elfogadása, illetve az a tény, hogy a keresztények tisztességes állampolgárokként éljenek annak minden kötelezettségével együtt, azonban nem jelentette azt, hogy bálványimádókká váljanak. Hűségesen elfogadták az államot mint világi hatalmat, betartották annak törvényeit, imádkoztak a császárárt – de nem a császárhoz.

A keresztény vallásról meglehetősen kevés pontos ismerettel rendelkeztek a pogányok és tudatlanságuk gyakran rosszindulatba csapott át. Rágalmakat terjesztettek Krisztus követőiről – például gyermekgyilkosság, gyermekek evése, fajtalankodás, kuruzslás, sőt: ateizmus – és gyűlöletüket tovább fokozta, hogy az istentiszteleteiket bizonyos fokú titokzatosság övezte: az eukarisztiát ugyanis titokban, minden idegent kizárva ünnepelték.

A kereszténység elleni fellépések

A kereszténység elleni fellépések korai megnyilvánulásait – melyek az első császárok uralkodásának idejére tehetőek - a korlátozott üldözések korának is nevezhetjük. ²⁹ 64-ig, azaz Neró kereszténypolitikájának kezdetéig aránylag zavartalanul fejthették ki missziós tevékenységüket Krisztus követői, bár ekkor is előfordultak ellenük irányuló akciók – mint például **Claudius császár** (41-54) rendelete, aki **49-50 körül kiűzte Rómából a zsidókat és a zsidó-keresztényeket** (akiket ekkor még az anyavallásukhoz soroltak). A kiűzetés oka az volt, hogy állandó nyugtalanságot és zavargásokat okoztak Krisztus miatt. Ez azonban egyedi esetnek számított, **64-ig nem volt jellemző, hogy a római államhatalomtól induljanak keresztényüldözések, ezeket inkább a jeruzsálemi főtanács kezdeményezte.**

Az Apostolok Cselekedetei azt a helyzetet mutatja be, amikor a rómaiak a zsidók keresztények elleni panaszát még belső problémának tekintették: „Pál éppen mondani akart valamit, de szóhoz sem jutott, mert Gallió ezt válaszolta a zsidóknak: „Ha bűncselekményről vagy törvényteleniségről lenne szó, meghallgatnálak benneteket, zsidók. Mivel azonban csak szavakról, nevekről és a saját törvényetek kérdéseiről vitatkoztok, ezt intézzétek el magatok között! Én nem leszek bíró ilyen dolgokban.” Ezzel elküldte őket a bíróságról.” (ApCsel 18: 14-15). Ugyanakkor Pál rendelkezett a római polgárjogból fakadó védelemmel, aminek nagy hasznát vette: „A katonák visszamentek a város vezetőihez és átadták Pál üzenetét. Amikor a vezetők meghallották, hogy Pál és

Szilász római állampolgárok, megijedtek. Odamentek hozzájuk és bocsánatot kértek tőlük. Azután kivették őket a börtönből és kérték, hogy menjenek el a városból.” (ApCsel 16: 38- 39). Szintén az Apostolok Cselekedeteiben lehetünk annak a tanúi, ahogyan a zsidók arra törekedtek a rómaiak előtt, hogy különböztessék meg őket a keresztényektől: „De azok a zsidók, akik nem hittek Jézusban, a hívők ellen uszították a nem zsidókat.” (ApCsel 14: 2). Olvashatunk arról a felismerésről is, amikor a nép előtt világossá válik, hogy a keresztények életmódja veszélyezteti a hagyományos pogány társadalom meglétét: „Ott azután így vádolták őket [Pált és Szilászt]: Ezek a férfiak zsidók és felforgatják városunk [Filippi] nyugalma! Olyan szokásokat tanítana, amelyeket nekünk – római polgároknak – törvénytelen lenne elfogadnunk vagy követnünk.” (ApCsel 16: 20-21).

A **kereszténységgel szembeni gyanakvást** az is erősítette, hogy megnevezése és létrejötte egy olyan személyhez kötődött, akit a római hatóságok kivégeztek. Jézus ellen két vádat hoztak fel: a Pilátus előtti kihallgatások nem számolnak be a Templomról szóló próféciaáról, mert ez csak a zsidó főpapságot foglalkoztatta. A helytartó előtti számonkérésben a másik vádnak volt jelentősége, vagyis annak, hogy „királyként” hatalomra tör. A két vádpont megfeleltethető Jézus két szimbolikus-politikai cselekedetének: a Templom megtisztításának (Templom elleni vád) és a Jeruzsálemba való bevonulásának (vád a „királysága” miatt).³⁰

Mivel a keresztény tanítások helyenként zavargásokat és zendüléseket eredményeztek, a hatóságok nem nézték jó szemmel az új vallás követőit. Neró valószínűleg zsidó felesége, Poppae Sabina hatására ismerte fel, hogy a zsidók és a keresztények külön vallási közösséget alkotnak. 64-ben már a keresztényeket vádolták Róma felgyújtásáért. Meg kell említeni, hogy Neró csoportként, közösségként hibáztatta a keresztényeket. A bűnösséghez tehát elegendő volt a kereszténységhez tartozás: „Ha viszont azért kell szenvednie, mert Krisztus követője, akkor ezt ne szégyellje, hanem ellenkezőleg: szerezzen dicsőséget Istennek azzal, ahogyan Krisztus nevét viseli.” (1Péter 4: 16). A gyújtogatás vádjá rendkívül tetszetősnek bizonyult a bűnbakot kereső nép számára. Könnyen elfogadhatták, hiszen a keresztények azt állították, hogy a világot tűz fogja elpusztítani.

Jogcímek a kereszténység elleni fellépésekhez

Tertullianus említ egy Nerótól származó törvényt, amely „**az emberi nem gyűlölete**” („odium humani generis”) megnevezés alatt vált ismertté, ám ennek a dokumentumnak a létezését a mai kutatások már kétségbe vonják.³¹ A hagyomány által ekkor feszítették keresztre a 120 évesnek mondott Simeon jeruzsálemi püspököt; Ignácot pedig, aki antiókhiai püspök volt, 110 körül vetették Rómában a vadállatok elé. A keresztényeket is érintette **Trajanus** (98-117) csá-

szár törvénye, melyet a nem engedélyezett egyesületekről és a tiltott társaságokról hozott. Kiválóan fel lehetett használni a szentségtörés vagy vallássértés elleni törvényt („lex de sacrilegio”) is, ha a rómaiak fel akartak lépni Krisztus követői ellen. Hatékonynak bizonyult az ún. **coercitio-jog**, amely felhatalmazta az állami tisztviselőket, hogy megbüntessenek bármilyen engedetlenséget vagy rendbontást.

Leggyakrabban azonban mégis azzal a váddal lehetett találkozni, hogy az elítélt keresztény nem volt hajlandó sem hitének megtagadására, sem pedig áldozatbemutatásra a pogány istenek vagy a császárok szobrai előtt. Az a keresztény gyanúsított, aki a fenti felszólításoknak eleget tett, felmentést kapott a bírói eljárás alól. Nagy segítséget jelent a kutatások számára, hogy **112-ből** fennmaradt egy levélváltás **Trajanus császár** és egy bithüniai helytartó, **Plinius** között. Plinius arról érdeklődött, hogy milyen jogcímen üldözhető a keresztények: önmagában a vallásuk miatt is (propter nomen ipsum) vagy csak az ezzel kapcsolatos vétkeik miatt. Érdeklődése rávilágít arra, hogy a keresztény vallásra vonatkozólag nem volt római törvény. Trajanus joggyakorlatot teremtett válaszával: nem kell hivatalból üldözni a keresztényeket, nem kell figyelembe venni a névtelen feljelentéseket, és csak akkor kell elítélni, ha maga vallja be, hogy keresztény. Az első két századra az volt jellemző, hogy a római államhatalom nem magát a keresztény egyházat, hanem a keresztényeket mint egyéneket támadta – ez a helyzet a 3. századra változott meg gyökeresen.

PÁL APOSTOL ÉS A JUDAIZMUS KAPCSOLATA

Pál apostol élete

A visszahátrálás jelensége elleni harc vezéregyénisége Pál apostol volt: minden eszközt megragadott, hogy felhívja a keresztények figyelmét a rájuk leselkedő veszélyre; munkásságának ismerete éppen ezért elengedhetetlen a judaista krízis tanulmányozása szempontjából.

Az Újszövetség alakjai közül Pál apostolt ismerhetjük meg a legalapabbban, életével kapcsolatban sok információ áll rendelkezésünkre. A kilikiai Tarsuszban született Kr. u. 10 körül, egy Benjámín törzséhez tartozó **zsidó** családban. Rendkívül komoly vallási neveltetésben részesült, a **farizeusi hagyományokat** Jeruzsálemben, Gamálieltől sajátította el. Neveltetéséből és vallása iránti elkötelezettségéből fakadt az a **fanatizmus**, amellyel kezdetben a fiatal keresztény egyházat üldözte: jelen volt István diakónus kivégzésénél is. **Kr. u. 33 -34 körül a damaszkuszi úton megjelent neki a feltámadt Jézus:** kinyilatkoztatta előtte a keresztény hit igazságait és kijelölte különleges szerepét a pogányok térítésében: „De az Úr azt mondta Anániásnak: Menj csak oda, mert ezt a férfit választottam ki, hogy a nevedet hordozza és megismertesse az Iz-

ráelen kívüli nemzetekkel, királyokkal és Izráel népével is.” (ApCsel 9: 15). A damaszkuszi fordulattól kezdve egész életét Krisztus szolgálatának szentelte.³² Egy ideig apostoli hivatására készült, ezért egy puszta vonult, majd három évig Damaszkuszban, Arábiában és Kilíkiá hellenizált részeire látogatott. Többször járt Jeruzsálemben is. Barnabás hívására Antiókiába ment, majd végigjárta a földközi-tengeri országokat Szíriától egészen Hispániáig. Célja az volt, hogy a pogányokat megismertesse az evangéliummal és Krisztus egyházába vezesse őket. A születőben lévő egyházzal kapcsolatban határozott elképzelései voltak: függetleníteni szeretne volna a keresztény egyházat a judaizmus korlátaitól és megfogalmazódott benne egy világegyház megalapozásának gondolata is. Útjai során mindig kísérletet tett a zsidók megnyerésére: ők általában ellenállással fogadták az evangéliumot; igazán nagy sikereket a pogányok körében ért el. Ez utóbbi csoport esetében nagy vonzerőt gyakorolt, hogy Pál nem kötelezte őket a mózesi Törvények megtartására.

Pál tevékenységéről bőségesen vannak adataink, **személyiségével** kapcsolatban azonban csak közvetett módon, leveleiből szerezhetünk tudomást. Személyi adottságairól keveset írt, ám betegségét – amely időnként missziós munkájában is gátolta – többször is említést tett. A betegségét illetően megoszlanak a nézőpontok: vannak, akik epilepsziára vagy depresszióra; míg mások szembetegsége, esetleg beszédhibára gondolnak. Ami viszont nem képezi vita tárgyát, az, hogy Pál apostolt rendkívüli akaratú jellemezte. Az utazások nagymértékben igénybe vehették fizikai teherbírását és gyakran az ellenségeskedéssel és az üldözéssel vagy a börtönbe vetéssel is szembe kellett néznie – mindezeket boldogan vállalta Krisztusért.

Pált **alapvetően városi embernek** tekinthetjük az életrajzi adatai és a levelei alapján: szülővárosa, Tarsusz fontos kulturális központnak számított. Teológiai tanulmányai Jeruzsálemhez, megtérése pedig egy újabb nagyvároshoz, Damaszkuszhoz kapcsolódott. Missziós tevékenységét is főként ilyen, nagyobb lakossággal rendelkező városokban fejtette ki. A Pál apostol által alkalmazott képek és metaforák is gyakran kapcsolódnak a városi kultúrához: sport és stadion, színház, bíróság, fazekasmesterség, kereskedelem.³³

Pál apostol térítőútjai

Pál apostolnak **három nagy térítőútjáról** van tudomásunk. Az **elsőre (45-48)** Barnabással és annak unokaöccsével, János Márkkal együtt ment. Bejárták Ciprus szigetét, Pamfiliát, Likaóniát és több egyházközséget is alapítottak. Ezután a korábban már meglátogatott városokat érintve visszatértek a szíriai Antiókiába. Az itteni közösségekben szép számmal voltak jelen a zsidóságból és a pogányságból megtértek is. A két csoport együttélésének szabályai – különös tekintettel a mózesi Törvények betartására vagy mellőzésére – képezték annak a vitának a tárgyát, melyet Kr. u. 49 körül, a már említett jeruzsálemi

apostoli zsinaton tisztáztak. Nem sokkal az apostoli zsinat után Pál és Péter között összetűzésre került sor Antióchiában. Pál nem értett egyet Péter magatartásával, amikor egy szigorúan törvénytisztelő jeruzsálemi küldöttség nyomására Péter felhagyott a pogány-keresztényekkel való közös étkezésekkel.

A **második térítőútra (49/50-52)** Pál Szilászt vitte magával, mivel Barnabással szétváltak útjaik egy János Márk személyét érintő nézeteltérés miatt. A második apostoli út Kis-Ázsián keresztül Makedóniába vezetett és olyan jelentős egyházközösségek alakultak meg, mint a filippi, a thesszaloniki és a korinthusi. Korinthusban Pál kb. másfél évet töltött. Több tényező miatt is kiemelt fontosságú ez a város: itt ismerkedett meg az Itáliából érkező zsidó-keresztény házaspárral, Akvilával és Priscillával (ők Claudius rendelete miatt menekültek) és innen írta az apostol az első leveleit is. Az Apostolok Cselekedeteiből megtudjuk, hogy a helyi zsidóság eltökélt szándékkal munkálkodott Pál bevándolásán a római helytartó, Gallió előtt – aki azonban nem avatkozott bele a zsidók ügyeibe.

Pál **harmadik útjára 53 és 57 között** kerülhetett sor: hároméves (53-55) efézusi tartózkodással indult, majd Kis-Ázsián keresztülutazva Jeruzsálemben végződött. A jeruzsálemi Templomban való tartózkodása során a jelenlévő zsidók egy része ellene támadt és a történelem furcsa játékaént éppen a római helyőrség katonái mentették meg Pál életét. Védekezett a főtanács előtt, majd a római helyőrség parancsnoka Cezáreába küldte, ahol Félix prokurátor két éven keresztül fogságban tartotta. Pál esete kezdett feledésbe merülni, amikor az új prokurátor, Festus újra foglalkozni kezdett ügyével: Pál lehetőséget kapott arra, hogy II. Agrippa király előtt védekezzen. Az elhúzódó kihallgatás végén Pál a római polgárjogára hivatkozva a császárhoz fellebbezett. Emiatt a fogoly Pált Rómába szállították, ahová egy veszélyekkel teli út során – hajótörést szenvedtek – érkezett meg. Rabsága egy kétéves házi őrizettel folytatódott, ám az Apostolok Cselekedeteiben Lukács nem közölte a fogság kimenetelét. Valószínűleg kiszabadult és lehetséges, hogy még egy utolsó egyházszervező utat tett Keleten, végül pedig 64 után a nerói keresztényüldözések áldozataként szenvedett vértanúhalált.

A Pál apostol által alapított egyházak – hasonlóan a többihez - az apostoli kollégium és Péter irányítása alatt álltak. Pál azonban az általa alapított egyházakban vezető szerepet szerzett magának, amelyhez ragaszkodott is: „Úgy beszélek, mint egy bolond, de ti kényszerítettetek rá. Igazában nektek kellett volna jót mondanotok rólam, hiszen semmivel sem vagyok alábbvaló azoknál az önjelölt „szuper-apostoloknál” – noha valójában semmi vagyok. “ (2Kor 12: 11). A presbütereket maga hívta el a szolgálatra: „Minden egyes városban [Pál és Barnabás] kiválasztották a helyi gyülekezetből azokat, akiket vezetőknak jelöltek, majd böjtöléssel és imádkozással az Úr kegyelmére bízták őket.“ (ApCsel 14: 23). Belső munkatársai és tanítványai - mint Szilász, Timóteus, Titusz és Lukács - közte és a helybeli presbüterkollégium között álltak. Az egy-

házközségeket nemcsak liturgikus cselekményekre gyűjtötte össze, hanem közös problémák elintézésére is, mint pl. egy hívő kizárására: „Gyűljetek össze az Úr Jézus nevében, és szellemben én is ott leszek veletek.” (1Kor 5: 4a)³⁴

Pál apostol és a megtérés

Pál apostollal kapcsolatban leginkább megtérésének története jut az emberek eszébe. Ahhoz, hogy megértsük Pál retorikáját és érvelési rendszerét, érdemes néhány gondolat erejéig magával a megtéréssel foglalkozni.

A zsidóságban nagyon hosszú folyamat eredményeképpen alakult ki a megtérés magatartásformája és gyakorlata. A **prófétai és történeti irodalomban** refrenszerűen **ismétlődő követelmény Izráel népével szemben, hogy közösségileg bánják meg a bűneiket és forduljanak ismét Isten felé.** A megtérés ebben az esetben az Istenhez történő odafordulást és a Hozzá való visszatérés kezdetét jelenti. A megtérés fogalmának alakulásában szerepet játszott a **görög kultúra hatása** is. A görögök a megtérés fogalmát kétféleképpen fordítják: metanoein, azaz utólag felfedezni és episztrephein, azaz visszafordulás – ebben az esetben már nem a közösség, hanem az egyén döntéséről van szó.

A próféták megtérést hirdető prédikálását **Keresztelő János** újította fel. Ő azonban mindenkire szól és **kritikával illette a kollektív üdvösség felőli meggyőződést:** ez a felfogás arra épített, hogy a zsidók mindannyian Ábrahám gyermekei és ősük érdemei alapján ők is kegyelemben részesülnek. **A keresztelés nem egy közösség, hanem az egyén beavatása, hiszen együtt jár a bűnök személyes megvallásával is.** Jézus Krisztus Keresztelő János megtérésre hívó prédikálását folytatta; sőt, Ő maga is János által merítkezett be. Új motívumként jelenik meg, hogy Isten örül a megtérésnek és ennek az örömmel kell motiválnia a megtérőket. Ez a jelenség markánsan körvonalazódik Lukács elveszettekről szóló példázataiban: „Ezért azt mondom nektek, nagyobb öröm lesz a Mennyben egyetlen bűnös miatt, aki visszatér Istenhez, mint kilencvenkilenc igaz miatt, akiknek nincs szükségük erre.” (Lk 15: 7). A tékozló fiú példázatában is az a kérdés áll a középpontban, hogy képes-e osztozni a hazatalálás örömében az idősebbik fiú.³⁵

Gerd Theissen különbséget tesz **egzisztenciális és normatív megtérés** között. Úgy véli, hogy az egzisztenciális megtérés magatartásmintáját a zsidóságnak köszönhetjük, hiszen „az Istenhez odafordulás csak ott jelent egyúttal elfordulást minden más istenségtől, ahol kiéleződik az alternatíva az egy Isten és az istenek között”.³⁶ Rámutat arra is, hogy a normatív döntésből, vagyis az Istenhez való megtérésből akkor lett egzisztenciális váltás, amikor pogányok tértek meg – az ő esetükben nem helytálló visszatérésről beszélni, a pogányok ugyanis számukra teljesen új úton indultak el. Azokat az istenségeket pedig, akiket korábban imádtak, megtagadták. A zsidó-keresztények megtérése normatív, a pogány-keresztényeké pedig egzisztenciális döntés eredménye. Ennek

tükrében érdemes megvizsgálni, hogyan nevezi meg a megtérés folyamatát az Újszövetség: elhívás (1Kor 1: 29), megvilágosodás (Zsid 6: 4), megigazulás (Róm 3: 21), uralomváltás (Róm 6: 13), megvásárlás (1Kor 6: 20) és a leggyakoribb az újjászületés (Jn 3: 1, 1Péter 1: 23). Az újjászületés kifejezés adja vissza legpontosabban azt a váltást, ami a régi élet és az új élet között történik. A keresztség meghalásként és újjászületésként történő értelmezése Pálnál jelenik meg a legerőteljesebben, talán nem véletlenül: maga is megtapasztalta a megtérés során életében bekövetkező radikális változást és ugyanezt követelte meg missziója során a pogányoktól is. Pál nem tagadta, hogy megtérése előtt zsidó fundamentalista volt és azért üldözte a keresztyéneket, mert azok törvényszegőnek minősültek az ő szemében. A megtérése után is zsidónak vallotta magát, ám a szemléletében univerzalista lett. Ugyanazzal a buzgósággal (zélosz) vetette bele magát a keresztyén hit terjesztésébe, mint amivel korábban üldözte azt.

Gerd Theissen pszichológiai szempontból is vizsgálta Pál megtérését. Theissen arra a következtetésre jutott, hogy Pál a kezdetekben azért üldözte az őskeresztyén gyülekezeteket, mert számára a bűnbak szerepét töltötték be. A keresztyének elutasították a Törvényt, mivel az teljesíthetetlen követelményeket támasztott – és cselekedetükben saját személyiségének tudattalan részére ismert. Pál tehát a saját magával vívott harcát vetíti ki előbb az őskeresztyénekre, majd pedig azokra a zsidó-keresztyénekre, akiket megkísértett a judaizmusba való visszahátrálás.

Pál apostol és a Törvény kapcsolata

Az őskeresztyének azt gondolhatták a kezdetekben, hogy Jézus Krisztus elfogadása és a Törvény tisztelete összeegyeztethető. Pál nem utasította el teljes mértékben a Törvényt és zsidó mivoltát sem tagadta meg soha, de **a mózesi hagyományok jelentőségét radikálisan átértelmezte**. A keresztyének azt állították, hogy az üdvösséghez egyedül a Krisztusban való hit vezethet – Pál értelmezésében ezzel gyakorlatilag tagadták azt, hogy a Törvény önmagában üdvözítene. Ezt az álláspontjukat azzal is kifejezésre juttatták a keresztyének, amikor a Törvényt nem ismerő vagy az ellen vétkező „bűnösöket” is maguk közé fogadtak. Pál felismerte, hogy a zsidóknak nincs szükségük két megváltóra: vagy a Törvény jelentett nekik megváltást és megmaradtak a judaizmusban; vagy pedig keresztyénként a Messiásba vetett hitüktől remélték üdvösségüket. **A Jézus Krisztus mellett való döntés maga után vonta a Törvény elutasítását és ez fordítva is elmondható: nem azonosíthatták Jézust a Messiással azok, akik a Törvény elkötelezettjei maradtak.**³⁷

Sokan kerestek választ arra a kérdésre, hogy **Pál mennyire ismerhette Jézus Krisztus életét és tevékenységét**. El kell vetnünk Archibald Robertson elméletét, aki a következőket fogalmazta meg: „Pál nem tud semmit a naszoreus Jézus életpályájáról és tanításairól, vagy ha tud is, szándékosan el-

hallgatja.”³⁸ Feltételezhetően annyi információval ő is rendelkezett, mint Josephus Flavius, aki Pálhoz hasonlóan farizeusnak vallotta magát. Josephus a következőket jegyezte le Jézusról: „Ebben az időben élt Jézus, ez a bölcs ember, ha ugyan szabad őt embernek neveznünk. Ugyanis csodákat művelt és tanította az embereket, akik szívesen hallgatják az igazságot és sok zsidót és görögöt megnyert. Ő volt a Krisztus. És ámbár főembereink följelentésére Pilatus keresztre feszítette, most is hívek maradtak hozzá azok, akik addig szerették. Mert harmadnap feltámadt és megjelent közöttük, mint ahogy Istentől küldött próféták ezt és sok más csodálatos dolgot előre megjövendöltek felőle. S még ma is megvan a keresztények felekezete, amely róla vette a nevét.”³⁹ Pál ettől biztosan több tudásra vágyott, nem elégedett meg a felszínes ismeretanyaggal. A damaszkuszi úton bekövetkezett találkozás a megfeszített és feltámadt Jézussal a biztos tudás és a hit útjára terelte Pált: „Most viszont arra törekszem, hogy egyre jobban megismerjem Krisztust, és hogy megtapasztaljam azt az erőt, amellyel Isten feltámasztotta őt a halálból. Azt kívánom, hogy egyre jobban átváltozzam, és hasonlítsak hozzá, közösséget vállalva Krisztussal a szenvedéseiben is, egészen a halálig.” (Fil 3: 10). Pál a megtérése után hittel vallotta, hogy Jézus a zsidó Messiás, akinek érkezését oly sok zsidó testvérével együtt várta. Pál logikájában ebből az következett, ha Jézus a Messiás, akkor a Törvény ideje lejárt: amit eddig a Törvény szabott meg az üdvösség feltételeként, az már nem érvényes, meghaladottá vált. És mivel már nem a Törvénynek való engedelmeskedés a döntő, hanem a Jézus Krisztusba vetett hit, a pogányoknak ugyanolyan reményük van az üdvösségre, mint a zsidóságnak, hiszen a Messiás nemcsak a zsidókat váltotta meg, hanem az egész emberiséget. Pál gondolatmenetének felvázolása racionalizmust mutat, érveit azonban saját, személyes tapasztalata támasztotta alá: az, hogy elfogadta Jézust, nem a Törvényből következett; hanem az által vált lehetővé, hogy a kegyelem megadatott a korábban kirekesztettek számára is. Amikor Pál Krisztus kezébe helyezte életét, akkor arra is elkötelezettséget vállalt, hogy Megváltóként hirdeti Őt a pogányoknak is: „Isten azonban már a születésem előtt különválasztott engem a maga számára! Azután pedig kegyelme által megszólított és a Fiát kijelentette nekem, majd elküldött, hogy az Izráelen kívüli nemzeteknek hirdessem a Krisztusról szóló örömmüzenetet. Attól kezdve senkitől sem kértem tanácsot, vagy segítséget.” (Gal 1: 15- 16).

Pálnak sikerült feloldania a zsidók egyik legnagyobb ellenvetését Krisztussal kapcsolatban. Hagyományaikra támaszkodva a zsidók azt hitték, hogy a Messiás nem fog meghalni, ezt több szentírásbeli szöveg is igazolni látszott. A Megváltó eljövetele a judaizmus történelmének dicsőséges beteljesedését ígérte számukra. Jézus Krisztus halálát nem tudták egyeztetni hagyományaikkal, hiszen a halált nem az emberi lét természetes velejárójának, hanem a bűn következményének tartották – ezt a nézetet képviselte Pál is a Rómaiakhoz írott levélben: „A bűn szolgálatáért járó bér a halál, Isten kegyelmének ingyen aján-

déka ellenben az örök élet – Urunkban, Jézus Krisztusban.” (Róm 6: 23). Jézus büntelen volt, mégis meghalt. A zsidóság számára ez feloldhatatlan ellentmondást jelentett, **Pál** viszont **megértette a kereszthalál jelentőségét és üzenetét**. Jézus Krisztusra nem vonatkozott az emberi lét korlátozottsága még a halál tekintetében sem: Ő maga választotta a halált, hogy áldozatával kiengesztelést és kegyelmet szerezzen minden bűnösnek. A Krisztus halálában megnyilvánuló szeretet mélysége és ereje visszatérő elemek Pál írásaiban: „Hiszen Istennek nem az a terve velünk, hogy haragja elpusztítson, hanem hogy üdvösséget nyerjünk Urunk, Jézus Krisztus által! Jézus azért halt meg, hogy mi vele élhessünk!” (1Thessz 5: 9-10a).

Érdeemes egy kis kitérőt tenni a **páli bűn-fogalom** mibenlétét illetően. Leveleiben gyakran nagy kezdőbetűvel szerepel ez a szó, ami arra utal, hogy szimbólumként kell megközelítenünk. Jelképezheti azt a világot, amelyben az ember arra kényszerül, hogy másképpen cselekedjen, mint ahogyan valójában szeretne: „Valójában nem is én vagyok, aki ezeket a rossz dolgokat teszem, hanem a bűn, amely bennem lakik. Jól tudom, hogy semmi jó nem lakik bennem, vagyis a régi emberi természetemben, hiszen a jót akarom tenni, mégis képtelen vagyok rá. Mert nem a jót teszem, amit annyira szeretnék, hanem a rosszat, amit nem akarok. De ha azt teszem, amit nem akarok, akkor már nem is én teszem azt, hanem a bennem lakó bűn.” (Róm 7: 17- 20).

Pál az utazásai során sok emberrel találkozott, eközben rengeteg tapasztalatra tett szert és rájött, hogy az emberek nem feltétlenül szándékosan önzők, hanem rákényszerülnek a túlélés érdekében. A társadalom által kialakított értékrendszer gyakorol rájuk olyan nyomást, amely felülmúl minden személyes indíttatást. Pál felismerte, hogy mennyire **nehéz vállálás hűnek maradnia a jézusi életmodellhez és saját elhatározásához**: „Kövessétek tehát a példámat, ahogyan én is követem Krisztust!” (1Kor 11: 1). Az apostol azt is megtapasztalhatta, hogy **mindig készen kell állni a megingások elleni küzdelemhez és vállalni kell az emberi gyengeséget is**: „Ha valaki a testvérek között erőtlen, én is viselem gyengeségét! Ha valaki vétkezik, vele együtt engem is éget a szégyen! Ha már dicsekednem kell, akkor a gyengeségeimmel dicsekszem. Az Úr Jézus Istene és Atyja, aki örökké áldott, tudja, hogy igazat mondok.” (2Kor 11: 29- 30).

Az utazások során sok veszély leselkedett az apostolra és társaira, hiszen a nyomor sokakat útonállásra kényszerített: a rablók tudták, hogy az utazóknál szükségszerűen mindig kell értéknek lennie, ezért gyakran megtámadták őket. A fogadók sem voltak biztonságosak; egyrészt mert előfordult, hogy éppen itt fosztották ki a gyanútlan utazókat, másrészt pedig többnyire erkölcsi veszélyt is jelentettek, hiszen általában bordélyként is funkcionáltak. Nem véletlen, hogy a korai kereszténység idején fontos erényként tartották számon a vendégszeretetet, hiszen a fentiek ismeretében nem meglepő, ha az úton lévők inkább ismerősöknél, barátoknál szálltak meg.⁴⁰ Az úton lévők, ha csak tehették, nem

magányosan, hanem csoportokba verődve közlekedtek, ezért a hosszú utazások során Pál megtanult még egy fontos dolgot: a túlélés elengedhetetlen feltétele az **együtműködés**. Az pedig, hogy az útitársak kölcsönösen védelmezték egymást, enyhítette az énközpontúság, az önzőség szorítását – a felebarát iránti szeretet pedig Krisztus egyik legtöbbet hangoztatott tanítása volt. A lelki túléléshez szükség volt egy, még az együtműködésnél is fontosabb tényezőre a Bűn hatalmával szemben, ez pedig az önfeláldozó szeretet, aminek Krisztus kereszthalálához nyúlnak vissza a gyökerei. A társadalmon belül megtapasztalható igazságtalanság és megosztottság csak a közösségi lét által orvosolható, gyakorlására pedig a gyülekezetek bizonyultak a legalkalmasabbnak.

Pál és a Törvény kapcsolata tehát akkor változott meg radikálisan, amikor a megtérése után újjászületett. A Törvényhez fűződő viszonya azonban a későbbiek során is változott, ez történt az antiókhiai konfliktus után is. Antiókhiaiban a polgárok kozmopolita gondolkodásúak voltak, a várost vallási szempontból tolerancia jellemezte. Ezzel is magyarázható, hogy az itteni gyülekezet zsidó és pogány eredetű tagjai között szokatlan egyetértés uralkodott. A zsidók zsinagógáikban tartották istentiszteleteiket; ám a keresztényeknek még nem volt lehetőségük nyilvános összejövetelek megtartására, így főként a közösség tehetősebb tagjainak a vendégszeretetére voltak utalva. Egy-egy gyülekezet 30- 35 feletti létszám esetén kettévált, mivel így az irányítás egyszerűbb és praktikusabb volt. A görög gyülekezetekben voltak a pogány hitvilágból megtért emberek is, akik pogány életük során tagjaivá lettek valamilyen társaságnak a foglalkozásuk vagy a társadalmi helyzetük alapján. A gyülekezeti életet sokszor úgy értelmezték, hogy egy olyan új csoport tagjaivá váltak, amelynek belső szabályzata a Pál által hirdetett evangélium – de a korábbi, pogány szellemiségű társaságokhoz még mindig kapcsolódtak valamilyen szinten. Ennek az volt az oka, hogy a körülöttük élők természetesen továbbra is a pogány normarendszert követték és a pogányok életében szoros egységet képezett a hétköznapi élet és a vallásos élet területe.⁴¹

A keresztények létszámának növekedéséből adódóan egyre több lett a kisebb közösség, melyek kialakításánál valószínűleg az is szempont volt, hogy valaki zsidó vagy pogány háttérrel rendelkezett. A különböző házi istentiszteletekhez kapcsolódó csoportoknak tehát akadt egy újabb feladata: **rendszeres kapcsolatot** kellett fenntartani a többi keresztény gyülekezettel, ami nem mindig volt egyszerű. Az ókor emberének egyik legfontosabb kapcsolattartási eszköze az **asztalközösség** volt, legkiemelkedőbb társas együttlétnek az ünnepi étkezési alkalmak számítottak. Valakivel közösen leülni és vele együtt elfogyasztani az ételt, egyet jelentett a partner iránti szolidaritás és erkölcsi elkötelezettség vállalásával. Az étkezési előírások fontosságát legerőteljesebben a judaizmusban hangsúlyozták: betartásuk olyan elvi kérdésnek számított, amelyért akár meghalni is készek lettek volna. Antiókhiaiban a pogány-keresztényeknek nem jelenthetett problémát a kóser étel elfogyasztása, de a

zsidó-keresztények részéről óriási engedménnyel ért fel az a bizalom, amivel egy pogány ház vendégeiként elfogadták a nekik kínált ételeket. A húsok ugyanis gyakran pogány áldozati oltárokról származtak; a zsidók között pedig erősen élt az a képzet, hogy a pogányok minden alkalmat megragadnak a zsidó ételek megszenteltetésére. Ebben a városban viszont több olyan pogány-keresztény is akadt, akik korábban prozeliták, „istenfélők” voltak, vagyis szimpatizáltak a judaizmussal, de nem tértek zsidó hitre. Miattuk a közös étkezések előfeltételének számító bizalom könnyebben alakulhatott ki. Pál az antiókhiai viszonyokat látva újra enyhülést mutatott a Törvény iránt és úgy tekintette a fent bemutatott jelenséget, mint a zsidó-keresztények identitásának egy részét. Később azonban Pál véleménye ismét változott, újra a szigor hangján szólalt meg, amikor azt a felfedezést tette, hogy egy keresztény közösségen belül még minimális teret sem szabad engedélyezni a Törvénynek, mert veszéllyel fenyegeti a fiatal gyülekezeteket. Végső álláspontjához hosszú évek tépelődése után jutott el: a keresztény hitre tért zsidókat el kell szakítani a Törvénytől. Ezt tükrözik a jeruzsálemi testvérek Pálhoz intézett szavai: „Ők viszont azt hallották rólad, hogy mindenhol azt tanítod a többi országban élő zsidóknak, hogy hagyják el Mózes törvényét: ne metéljék körül gyermekeiket és ne kövessék a hagyományokat.” (ApCsel 21: 21). Pál számára sok bajt okozott, hogy ebben az esetben csak egy dologra koncentrált és ezt ellenfelei ki is használták: a **körülmetéledésről folytatott vitában** az érdekelte a leginkább, hogy a pogány-keresztényeket mentesítse ettől a kötelezettségtől. Azt hangoztatta, hogy az üdvösséghez csak a Jézus Krisztusba vetett hit szükséges. Ebből a Jeruzsálemből érkezett judaizáló csoport tévesen arra következtetett, hogy a társadalmi kapcsolatok és a pogány-keresztények asztalközösségének kérdése lényegtelen. A judaizálók nem arra törekedtek, hogy megértsék Pált, az ő elsődleges céljuk az volt, hogy éket verjenek a zsidó- és a pogány-keresztények közé – mindezt annak érdekében, hogy a zsidók megtarthassák hagyományos értékeiket. Ezt az értékőrzést a judaizálók csak a pogányoktól való elzárkózásban látták biztosítva. Egy olyan közösségben, mint az antiókhiai, ahol már előrehaladottnak volt nevezhető az integráció, leghatékonyabb bomlasztó erőnek az asztalközösség kérdése bizonyult. A zsidó-keresztény hívekben nem volt nehéz bizalmatlanságot ébreszteni a pogányok által felkínált ételek tisztaságával kapcsolatban: a tisztátalan ételek fogyasztásától való rettegés régebbi és mélyebb gyökerekből fakadt, mint a felebaráti szeretet parancsa, amit még csak most kezdtek tanulni és gyakorolni. A judaizálókat azonban meglepte, hogy nem minden zsidó-keresztényt sikerült elbizonytalanítaniuk, ezért keményebb eszközökhöz folyamodtak és tovább szigorították követeléseiket az étkezési törvények alkalmazásával kapcsolatban.

Pálnak óriási csalódást okozott **Péter és Barnabás magatartása**, indulatában kétszínűeknek nevezte őket. Pál alapvetően elutasító volt azokkal szemben, akik nem az ő álláspontját képviselték és azt gondolta, hogy Péter indítéka

a félelem volt – fel sem merült benne, hogy a zsidó hívők egy része lelkiismeretére hallgatva, kevés információ birtokában döntött: „Amikor viszont Péter Antiókhiaiba érkezett, nyíltan szembeszálltam vele, mivel helytelenül viselkedett. Amikor ugyanis Péter először jött Antiókhiaiba, közösséget vállalt és együtt étkezett a nem zsidó származású hívőkkel. Azután néhány férfi érkezett Jeruzsálemből, akiket Jakab küldött, s ettől kezdve Péter minden kapcsolatot megszakított a nem zsidókkal. Ugyanis félt azoktól a zsidóktól, akik azt gondolták, hogy minden nem zsidó származású hívőt körül kell metélni. Péter képmutató viselkedéséhez csatlakoztak a jelen lévő zsidók is. Még Barnabást is rávették a képmutatásra.” (Gal 2: 11- 13). Péternek állást kellett foglalnia a vitában és ő azokat választotta, akikről úgy gondolta, hogy nagyobb szükségük van a támogatásra: a zsidó egyházat akár a megsemmisülés veszélye is fenyegethette volna, ha a legtekintélyesebb keresztény vezető nem az ő oldalukra áll. Pál elkötelezettsége Krisztus és a fiatal keresztény egyház iránt azonban nem ismert megalkuvást. Az, ahogyan a Galatákhöz írt levél köszöntésében fogalmaz, nagyon árulkodó: „Üdvözet Páltól, az apostoltól. Engem nem emberek tettek apostollá, és nem is ők küldtek a szolgálatba, hanem Jézus Krisztus hívott el, és az Atya Isten, aki Jézust feltámasztotta a halálból.” (Gal 1: 1). Megbízását Istentől eredőnek nevezi és ennek a megbízatásnak egyetlen közvetítője az a Krisztus, akivel a damaszkuszi úton találkozott. Önigazolása jól mutatja, hogy Pál tudatában volt annak a súlyos problémának, amit az Antiókhiaival történt szakítás eredményezett: elveszítette apostoli megbízatását és a legitimációs bázisát.⁴² További leveleiben mindig a Jézus Krisztustól származó küldetését hangsúlyozta.

Az antiókhiai válság újabb változást indított Pál Törvényhez való viszonyulásában. A korábbi toleranciát kezdte elvetni, mivel úgy vélte, könnyen Jézus Krisztus riválisává teheti a Törvényt. A hagyományok felélesztése és az aprólékos előírások betartatása azzal a veszéllyel járt, hogy éppen a lényeg, Krisztus követése szorul a háttérbe. Pál jól ismerte az emberi természetet, hiszen utazásai során sok tapasztalatot szerzett és ezért jól tudta: egyszerűbb letudottnak tekinteni bizonyos előírási követelményeket a Törvény alapján, mint Krisztus önfeláldozó szeretetét követni. Az emberi természet sajátossága, hogy jobban kedveli az egyértelmű útmutatásokat, melyek nem igényelnek lelkiismereti vívódásokat; mint a felelősségteljes, belső harcokkal együtt járó döntések meghozatalát. Pál ettől fogva meggyőződéssel hirdette, hogy a zsidóknak – akik Krisztus követőivé akarnak válni – szakítaniuk kell a zsidó hagyományrendszerrel.

Pál és a Törvény viszonya összetetté vált: különbséget tett aközött, hogy mi volt Isten eredeti szándéka a Törvénnyel és ezt hogyan valósították meg a gyakorlatban a zsidók. Továbbra is tisztelte a Törvényt, többször is – több mint 90 alkalommal - hivatkozik rá és úgy gondolja, a Szentírás Isten útmutatása az embereknek, hogy megtalálják a Hozzá vezető utat. Az életre irányuló út-

mutatást Pál szerint a zsidók tették a bűn, vagyis a halál eszközévé azáltal, hogy kötelező erejű és betarthatatlan szabályrendszerre alacsonyították le: „Korábban úgy éltem, hogy nem ismertem a Törvényt. Később azonban, amikor megismertem a parancsokat, megelevenedett bennem a bűn, én pedig meghaltam. Így az a parancs okozta a halálomat, amelynek életet kellett volna adnia. A bűn számára ugyanis lehetőség nyílt a parancs által, hogy becsapjon és megöljön engem.” (Róm 7: 9- 11). Pál számára a mózesi Törvényt Krisztus törvénye váltotta fel: „Segítsetek egymásnak a terhek hordozásában – így engedelmeskedjete Krisztus törvényének.” (Gal 6: 2). A keresztény élet legfontosabb parancsa tehát a szeretet: „Az egész Törvény ugyanis ebben az egy mondatban foglalható össze: Szeresd embertársadat, mint saját magadat!” (Gal 5: 14).

Pál, miután végleg szakított Mózes Törvényével mint kötelező érvényű szabálygyűjteménnyel, nem kívánt törvényeknek engedelmeskedni és a híveket sem kötelezte semmiféle előírások betartására. Úgy vélte, a döntésnek szívből kell jönnie, vagyis nincs értelme kényszer alkalmazni. A szabad döntés hangsúlyozása visszahatott Pál munkájára, hiszen ennek következtében a közösség irányításában csak korlátozott eszközök álltak a rendelkezésére: javaslat, rábeszélés, esetleg a személyes példára való hivatkozás. Pál mindvégig hangsúlyozta a kényszer és az önkéntes vállalás közötti éles különbséget: „Filemon, szeretnék valamit kérni tőled. Igaz, a Krisztustól kapott felhatalmazással ezt akár meg is parancsolhatnám neked, hiszen illő lenne, hogy megtedd. A szeretet kedvéért mégis inkább kérlek” (Filem 8- 9a) vagy: „De a beleegyezésed nélkül nem akartam semmit tenni, hogy ne kényszerből tegyél jót, hanem önként, saját elhatározásodból.” (Filem 14).

A VISSZAHÁTRÁLÁS KÉRDÉSE A PÁLI LEVELEKBEN

A páli levelek csoportosítása

Az **első nagy csoportba** tartozó levelek keletkezési ideje az **50-es évek** tájékára tehető, **központi témájuk az eszkatalógia**. Érdekes az, hogy az első levelek a végítélettel (az eszkhaton görög szó jelentése: vég) foglalkoznak. Az első keresztényeket azért foglalkoztatta ilyen erősen az eszkatalógia, mert egygenerációs koncepcióban gondolkodtak és ennek alapján úgy vélték, hogy Krisztus második eljövetele hamarosan, még az ő életükben megtörténik. Ebbe a csoportba tartozik az 1. és a 2. Thessalonikai levél.⁴³

A **második levélegyüttes** keletkezési ideje az **55- 57 körüli időszakra** tehető, **témájuk a meghátrálás**. Ide sorolható az 1. és a 2. Korinthusi levél, a Római levél és a Galata levél. A meghátrálás gondolata nem annyira a római keresztényüldözés miatt vált hangsúlyossá, inkább az előző – zsidó vagy pogány - vallás gyakorolt vonzó hatást a hívőkre. Akik kikerültek a korábbi - akár

zsidó, akár pogány – zárt közösségeiből (itt elsősorban vallási, társadalmi és gazdasági csoportokra kell gondolnunk) és keresztényekké lettek, azok hamarosan úgy érezhették: légüres térben fuldokolnak, mivel elvesztették társadalmi kapcsolatrendszerüket és peremhelyzetbe sodródtak. A Római levélben már Neró hatása is érződik, ami erősítette a zsidó közösségekbe történő visszahát-rálás intenzitását. Komplex folyamatot kell látnunk: egyrészt taszítás működött a zsinagógák részéről, hiszen üldözték és kitalizálták a keresztény gyüleke-zetkezhez tartozókat; másrészt erőteljes vonzást gyakorolt az üzleti és a kereske-delmi kapcsolatok visszaszerzésének vágya, amire látszólag kizárólag a meghátrálás jelenthetett megoldást.

A **harmadik csoportba** tartozó levelek **61- 62 körül** íródhattak, kiemelt **témájuk a krisztológia**. Börtönlevelekről van szó, így a többi tendencia mellett Pál raboskodása is azt mutatja, hogy a gondolkodásban kétségek merülhettek fel: talán a császár hatalmasabb Jézusnál. Pál azért foglalkozott ezekben a munkáiban – Efézusi, Filippi, Kolossé és Filemonhoz írott leveleiben – az Úr Jézussal, hogy eloszlassa a hívőkben eluralkodó kételyeket és megerősítse hitükben a gyülekezeteket.

A **negyedik csoportba** tartoznak a **pásztori levelek**, melyek **65 – 67 körül** íródhattak Timóteushoz (1. és 2. Timóteushoz írott levél) és Titushoz (Titushoz írott levél).

Dolgozatomban elsősorban a zsidó- keresztények meghátrálásának okait, körülményeit és következményeit szeretném bemutatni, ezért két levelet emeltem ki Pál munkáiból. A Galatákhoz és a Rómaiakhoz írott levél elemzése során figyelembe vettem a háttérismereteket, a levelek keletkezési helyét és idejét, a megírás okait, a levelek szerkezetét, a címzettek kérdését és a levelekben meg-fogalmazott tanításokat.

A galatákhoz írott levél

A címzettek kérdése

A galaták kelta eredetű népcsoportként Galliából és a Duna vidékéről Kr. e. 278 táján vándoroltak Görögországba, majd Kis-Ázsia középső részén telepedtek le. A kezdeti időszakban meglehetősen rossz hírnévnek örvendtek, ugya-nis gyakran városokat raboltak ki, megfélemlítve az ott élő embereket. Kr. e. 189- ben két csatában is súlyos vereséget szenvedtek a rómaiaktól, ezt követően pedig a szövetségeseiké váltak. A galaták hűségét Pompeius azzal jutalmazta meg, hogy vazallus királyságot hozott létre számukra. Kr. e. 25-ben meghalt az utolsó galata király, Amüntasz. Ezután a rómaiak Galácia vidékéből és más térségekből megszervezték Galácia provinciát, melynek központja Anküra lett.

A címzettek kérdése kétféle értelmezési lehetőséget vet fel: Galácia je-lentheti a galaták lakta területet Kis-Ázsia középső részén (észak – galata elmélet), vagy jelentheti a római provinciát (dél- galata elmélet) is. A levél fő

témájának, a meghátrálásnak a szempontjából nem nevezhető kardinális kérdésnek, hogy az észak- vagy a dél- galata elméletet fogadjuk el.

Pál a második térítőútján alapított ezen a vidéken keresztény közösséget és egy közelebről nem ismert betegség kényszerítette őt arra, hogy pihenőt tartson a galaták között (Gal 4: 13- 15), ezzel lehetősége nyílt arra, hogy hirdesse az evangéliumot. A harmadik térítőúton, a hosszabb efézusi tartózkodása előtt újra felkeverte a galatákat, hogy „erőt öntsön a tanítványokba” (ApCsel 18: 23).

A levél bevezetése figyelemreméltóan komoly felütéssel kezdődik: **Pál a Galatákhoz írt levelet apostoli tekintélyének szokatlanul erős deklarálásával indítja.** A következőképpen ír magáról: „nem emberektől, nem ember által apostol, hanem Jézus Krisztus és az Atyaisten által, aki feltámasztotta őt a halálból” (Gal 1: 1). Ezek a sorok előrevetítik a levél egyik központi gondolatát. Érdekességnek számít, hogy a Galatákhoz írott levélben nem található hálaadás – helyett inkább azzal a csodálkozással szembesülhetünk Pál részéről, hogy a galaták más evangéliumokhoz pártoltak (Gal 1: 6- 10). Pál éppen azon a helyen, ahol egyébként hálaadó imát szokott írni (pl. 1Thessz 1: 2-10), azonnal belekezd a levél központi részébe, erőteljesen bírálva a galatákat azért, hogy szándékosan megszegyenítse őket. Ugyanis a szégyen (nem a büntudat) az olvasóira jellemző alapvető érzelmi állapot. Az első szavak - „Csodálkozom” - kifejezik, mennyire nem akarja elhinni, hogy a galáciai keresztények készarva adták fel Istennel szemben való korábbi lojalitásukat és elkötelezettségüket, és szándékosan választottak egy másik, nem létező örömhírt.⁴⁴ A befejezésben Pál azzal is hangsúlyozza a közösség iránti áldozatkészségét, hogy kiemeli: a levél a saját keze által született, eltérően a diktálás útján készült részekről.

A levél szerkezete

I. Bevezető rész (1: 1-10)

1. Címzés (1: 1- 2)

2. Köszöntés (1: 3- 5)

3. Csodálkozás és bevezető figyelmeztetés (1: 6- 10)

II. Levéltörzs

1. Történeti – biografikus rész: Pál apostoli voltának védelme, kapcsolat a jeruzsálemi vezetőkkel (1: 11- 2: 21)

1. 1 Pál meghívása az apostoli szolgálatra, első látogatás Jeruzsálemben, a kezdeti térítő munka (1: 11- 24)

1. 2 Az apostoli zsinat: Pál evangéliumának elismerése a jeruzsálemi vezetők részéről (2: 1- 10)

1. 3 Nézeteltérés Péterrel (2: 11- 21)

2. Tanító rész: az evangélium szabadsága szemben a Törvény szolgálásával (3: 1- 5: 12)

2. 1 Utalás a galaták Szent Szellem- tapasztalataira (3: 1- 5)

- 2. 2 Megigazulás a hit által – első bizonyítás az Írás alapján (3: 6- 18)
- 2. 3 A Törvény üdvtörténeti szerepe (3: 19- 4: 7)
- 2. 4 Az apostol fájdalma a galaták bizonytalan magatartása miatt (4: 8- 20)
- 2. 5 A két szövetség szembeállítása – második bizonyítás az Írás alapján (4: 21- 31)
- 2. 6 A szabadság megőrzésének szükségessége (5:1- 12)
- 3. Buzdító rész: a szabadság nem azonos a szabadossággal (5: 13- 6: 10)
- 3. 1 Kölcsönös szeretet (5: 13- 15)
- 3. 2 A test cselekedetei és a Szent Szellem gyümölcsei – a Szent Szellem szerinti élet (5: 16- 26)
- 3. 3 Intelmek Krisztus törvényének követésére és a közösségi életre (6: 1- 10)
- III. Befejezés (6: 11- 18)
- 1. Záró figyelmeztetés (6: 11- 17)
- 2. Áldáskivánság (6: 18)

A levél megírásának indítéka, helye és ideje

Pál második látogatása után lényeges változás következett be a galáciai keresztény gyülekezetekben: **zavart keltő agitátorok érkeztek kívülről**, akik súlyos meghasonlást okoztak a hívők közösségében. Néhány hívő befogadta a Pálétól merőben eltérő tanításokat. A Galata levél a harmadik térítőút során keletkezett, azt követően, hogy az apostol tudomást szerzett az ottani problémákról. **A megírás ideje Kr. u. 55- 56 körül datálható**; a keletkezési helyet azonban nem tudjuk pontosan meghatározni: a legvalószínűbb, hogy Efézusban, vagy még inkább Makedóniában született a mű.⁴⁵

Az **agitátorok személyéről** több dolgot is megtudhatunk a levélből: zsidó származásuk (Gal 3: 10) voltak és a mózesi törvények érvényességét hirdették (Gal 5: 4). Elismerték ugyan a keresztséget, de önmagában kevésnek tartották az üdvösség eléréséhez: szükségesnek tartották a körülmetélkedést is (Gal 5: 2-3; Gal 6: 11- 12). Ezek a zavart keltő férfiak kétségbe vonták Pál apostolvoltát, mivel szerintük nem Krisztustól, hanem emberektől kapta a küldetését (Gal 1: 1; Gal 1: 10- 11) – így akarták elfordítani Páltól a Galáciában élő keresztényeket. Szándékuknak erőszakos módon kívántak érvényt szerezni (Gal 6: 12). Pál már a köszöntő soraiban reagál a tévtanítók fellépésére: „Atyánk, az Isten, és Urunk, Jézus Krisztus adjon nektek kegyelmet és békességet”. (Gal 1: 3) Levélében a Θεός Πατρός és a Ιησούς Χριστός elválaszthatatlanul kapcsolódnak össze. A Galatában megjelenő agresszív térítők esetében azonban sorrendiség figyelhető meg: előbb az Atya Isten – prozelitává válás – és csak ezután következhetett Jézus Krisztus. A folytatásban is fontos dolgot vehetünk észre: Pál úgy beszél az Úr Jézusnak a jelen világból kiszabadító tervéről, mint amely Isten akaratával teljes szinkronban van.

Mindkét fél - Pál és a tévtanítók is – Isten akaratára apellálnak, ám ezt a tanítók az ószövetségi koncepcióra (Isten akaratának törvényi változatára) épí-

tik; Pál pedig az újszövetségi koncepciót képviseli (Isten akaratának a Jézus Krisztusban való szabadítását hangoztatja). Az apostol számára itt nem alternatívákról van szó, mert ebben az esetben nem létezhet kompromisszum: vagyis Pál nem általában a Törvényt kívánja elvetni, hanem azt az értelmezést, amely feleslegessé teszi Krisztus személyét. Meglepetésének és rosszallásának ad hangot a továbbiakban: „Meglep, hogy ilyen gyorsan elfordultatok Istentől, aki Krisztus kegyelméhez hívott titeket, és átpártoltatok valami másféle örömmüzenethez – máshoz, mint amit mi hirdettünk nektek” (Gal 1: 6). Az átállással kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy itt negatív jelenségről, hűtlen elpártolásról van szó, mivel nincs más evangélium (οὐκ ἔστιν ἄλλο). A negatív átállás alanya soha, semmilyen körülmények között nem lehet Isten, Pál tehát nem annyira a maga személyétől történő eltávolodást fájlalta, hanem a dolog teológiai vetületét: az egy és igaz evangéliumtól való elszakadást nehezményezte.⁴⁶ „Pedig nem létezik másféle, csupán arról van szó, hogy némelyek megzavarják titeket azzal, hogy el akarják torzítani a Krisztusról szóló örömmüzenetet” (Gal 1: 7). Pál szerint az elszakadás egy nem létező irányba történik, „amely nincs”: a Törvény nem evangélium, nem közvetíti az Úr Jézus megváltó munkájának jelentőségét - εἰ μὴ τινὲς εἰσὶν οἱ ταρασσόντες ὑμᾶς καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ: (a titeket zavarók) át akarnak fordítani titeket és Krisztus evangéliumát. A „Krisztus evangéliuma” összetétel rendkívül komplex: a τοῦ χριστοῦ genitivus objectivus, hiszen Krisztus a tárgya az evangéliumnak; ugyanakkor originis is, mivel tőle származik az örömhír. Ebben a kontextusban inkább az objectivus válik hangsúlyosabbá, hiszen itt kiemelt szerepe van annak, hogy nem a Törvény, hanem Krisztus az evangélium tárgya. A Törvény szót itt nem írta le Pál, viszont jelenléte mindvégig érezhető a sorok között.⁴⁷

A fentiekből arra következtethetünk, hogy ezek az agitátorok a „judaisták” vagy „zsidózók” megnevezéssel is illetett zsidó – keresztényekből álló csoportba tartozhattak. Olyan keresztény igehirdetőkről lehetett szó, akik a körülméltelkedést és a Törvény betartását a keresztény élet szükségszerű összetevőjének, ezáltal az üdvösség feltételének tartották. A körülméltelkedés azért válhatott náluk követelménnyé, mert úgy gondolták, hogy a Jézus Krisztust elfogadó pogányokat az Izráellel kötött szövetség részesévé kell tenni – ennek a szövetségnek pedig az Ábrahámnak adott utasítás (1Móz 17: 1) szerint a körülméltelkedés a jele. Pál nem mondja ki konkrétan, honnan érkeztek ezek a tévitanítók Galáciába, de a levél alapján nagy a valószínűsége, hogy az ellenfelek Jeruzsálemből vagy Júdeából jövő zsidó – keresztények voltak. A jeruzsálemi zsinatról beszámolva Pál említést tesz bizonyos „betolakodott testvérekről” (Gal 2: 3), akik azért férkőztek be a gyülekezetbe, mert „kiarták kémlelni a mi szabad életmódunkat, amelyet Krisztus Jézusban kaptunk. Az volt ugyanis a szándékuk, hogy ismét a Törvény rabszolgáivá tegyenek bennünket.” (Gal 2: 4). Ezek a tévitanítók tehát nyilvánvalóan olyan személyek voltak, akik erőteljesen szorgalmazták a pogányok körülméltelkedését. Abban

a szakaszban, ahol Pál a Péterrel történt nézeteltéréséről ír (Gal 2: 11- 14), szó esik olyanokról, akiket „Jakab küldött” (Gal 2: 12) Antiókiába – éppen ők voltak azok, akik kiváltották Péter ingadozó magatartását és konfliktushelyzetet teremtettek az apostolok között. Egy kis kitérő erejéig érdemes áttekinteni Péter és Pál apostol kapcsolatát.

Péter és Pál apostol kapcsolata

Az 1. fejezet nagy része és csaknem az egész 2. fejezet három találkozásról számol be Péterrel. Pál az előbb az emberektől (tanítók, tekintélyek) való függetlenségét hangsúlyozta merészen, most pedig azon iparkodik, hogy bemutassa: Péterrel (és vele együtt a többi „oszloppal”) egyenrangúként lépett kapcsolatba. Galáciában két csoport vitatkozott egymással. Az itteni egyházak és hívők a Pál prédikálta evangélium szerint alakították ki azonosságukat, amelyről feltételezték, hogy híven tükrözi a jeruzsálemi egyházközség hitét és gyakorlatát. A zsidózó csoport, mely zavart okozott a galaták között, azt állította, hogy Pál tanítása hiányos, és buzdította a galáciai egyházakat, hogy azonosságukat inkább az evangélium zsidózó értelmezése szerint formálják, amely szerintük hűségesebben tolmácsolta a jeruzsálemi gyülekezet hitét. Egy ilyen kultúrában Pál tehát csak akkor tudta álláspontját igazolni és megvédeni, ha abba a csoportba sorolta magát, amelyet a többiek is elfogadtak. Ezt úgy éri el, hogy hangsúlyozza, ő mint apostol egyenrangú Péter apostollal. Mintegy három évvel az után, hogy hátat fordított a farizeusi judaizmusnak, és Jézust kezdte hirdetni, mint Messiást, Pál Jeruzsálembe ment, hogy „megismerkedjen” Kéfással. A „megismerkedik” görög megfelelőjét úgy is fordíthatnánk: információt szerez. Mivel Pál kitartóan hangsúlyozza, hogy egyedül Isten nyilatkozta ki neki Jézust, a fordítók előnyben részesítik a „megismerkedik” fordítást. A zsidó hagyomány azonban úgy tartja, hogy ha két zsidó tanító találkozik valamilyen zsidósággal kapcsolatos ügyben, a Tóra szava jelen van köztük, azaz információt cserélnek a tanítóiktól és elődeiktől származó tantételekről. Más szóval „kikérdezték egymást”, amint ez a másokra figyelő személyiségek között szokás. Első látogatása után 14 évvel Isten arra indította Pált, hogy ismét találkozzék Kéfással és a jeruzsálemi egyház vezetőivel. Magával vitte Barnabást és a pogány Tituszt, és Péterrel, illetve a többi vezetővel folytatott külön megbeszélésen kifejtette azt az örömhírt, amelyet mindaddig a pogányoknak szokott hirdetni. Pál tevékenységének törvényességét és helyességét eleven bizonyítékként támasztotta alá az a tény, hogy a vezetők nem parancsolták meg Titusznak, vesse alá magát a zsidó rituális körülményeknek a keresztény hitben való megmaradásának követelményeként. A Péterrel való második találkozásnak nemcsak az volt az eredménye, hogy jóváhagyták a Pál hirdette evangéliumot, hanem az is, hogy megállapodtak a munka területi megosztásáról. Pál a továbbiakban főként a diaszpórában prédikált, azaz olyan zsidóknak és pogányoknak, akik Palesztinán kívül éltek. Kéfás - Péter és munkatársai vi-

szont elsősorban Palesztinára (Jeruzsálem) összpontosították evangelizációjukat. Valamivel jeruzsálemi találkozásuk (Kr.u. 50) után, de még ezen levél megírása (Kr.u. 55 körül) előtt, Péter Antiókhiaiba jött, és szabadon érintkezett minden hívővel, a pogányságból és a zsidóságból megtértekkel egyaránt. Amikor azonban megjelent egy jeruzsálemi zsidózó csoport, kerülni kezdte a társaságukat, és megszakította velük a közös étkezéseket. Péter jól tudta és nem felejtette el saját döntését, hogy a pogányságból megtért keresztényeket nem kötelezik a zsidó rítusok betartására. De a régi kapcsolatok nehezen halnak el, a csoport elvárásai pedig továbbra is erősek voltak. Úgy tűnik, Péternek Jézussal való találkozása nem jelentett olyan „mindent átértékelő” tapasztalatot, mint Pálnak. Péter pontosan tudta, hogy a keresztény ember a Jézusba vetett hit által igazul meg, s nem a zsidó Törvény által előírt tettek teljesítése révén. **A jeruzsálemi képviselők megérkezésével Péter tudatában nyilvánvalóan mégis elsődlegessé és irányadóvá vált korábbi csoport-identitása, amelynek legfőbb vonása a Tóra megtartása volt.** Mivel nem akarta kiváltani nemtetszésüket, úgy cselekedett, hogy látszólag ellentmondott annak, amit tanított, hirdetett, sőt amit tett is, ha az nem okozott kényelmetlenséget. Elképzelhető, ha egyedül Péter váltott volna irányt, Pál elnézőbb lett volna. De mikor a többi zsidó - keresztény, sőt még Barnabás is Péter példáját kezdte követni, Pál szembeállt vele, mint egyenrangú apostollal, és nyilvánosan rendre utasította. A Galata-levél első két fejezetét a 15-21. versek zárják, és egyben bevezetik a következő kettőt. Pál itt összegzi, amit a Péterrel való találkozásokkor képviselt: a hit által igazulunk meg Isten előtt (16. vers), nem pedig a törvény megtartásával (a „törvény tettei alapján”).

A „törvény” szó használata Pál apostolnál

Pál a Galata-levélben (a Gal 3: 21 és 5: 23 nyilvánvaló kivételével) a Tórára gondol, amikor a magyarra „törvényként” fordított szót használja. A héber **torah** szó tanítást vagy utasítást jelent. Ez a neve a héber Biblia első öt könyvének (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium), mert ezek tartalmazzák azokat az Isten által adott tanításokat és utasításokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a választott nép elérje az értékek alapját és lényegét, nevezetesen a és az lehet, aminek lennie kell: korlátolt, véges, szabad emberi lénynek.

Amikor a héber Bibliát görögre fordították (Septuaginta) a torah szót következetesen a **nomos**szal adták vissza. Pál is a nomos szót használta leveleiben, amikor a Tórára utalt. De a nomost magyarra úgy kellene fordítanunk: „szabály” (kifejezett tanítás vagy utasítás) vagy „norma” (implicit tanítás vagy utasítás). Mindig a történelmi vagy irodalmi környezet segít annak eldöntésében, mikor kell a nomost „mérték”-nek (két személy között érvényes szabályok vagy normák) fordítani, mikor „szokás”-nak (társadalmi intézményekben érvényes szabályok vagy normák) és mikor „törvény”-nek (olyan szabályok vagy

normák, amelyek az említett társadalmi intézményekből származnak, és a politika vagy a törvények szintjére emelkedtek).

Így a toraht (vagy a nomost) akkor fordíthatjuk „törvény”-nek, amikor a zsidó monarchia vagy a babiloni fogság utáni újjáépítés időszakáról van szó (Kr.e. 587-537). Ebben a korban a törvényt szigorúan elsődleges értelmében, mint kötelező jogoknak és kötelezettségeknek az együttesét kell érteni, amely „kétszeres intézményesítettséget” kapott: egyszer, amikor szokássá lett, másodszer pedig, amikor megjelent a jog és a politika területén. Amikor tehát Izrael önkormányzatot, autonómiát élvezett, akkor a Tóra szigorú értelemben vett törvény volt.

A hellenista (Kr.e. 300-tól Kr.u. 6-ig) és a római korban (Kr.e. 6-tól egészen Pálig) azonban, amikor Izrael az öt legyőzők törvénye alatt élt, a Tóra az Isten által törvényesített szokássá redukálódott. Ezek a különféle szokások a társadalom alapintézményeibe ágyazódtak: a családba, a közigazgatásba, a gazdaságba, az oktatásba és a vallásba. Mindegyik intézményen belül ezek a szokások kormányozták az életet, mert kötelezőnek, Isten akaratából törvényesített szokásoknak ismerték el őket.⁴⁸

Itt, a Galata- levélben Pál elmondja, hogy életében (római időszak) valaha a Tórát megtartó farizeus volt, azaz a Tórát kutatta, és szerinte élt. Elfogadta és megértette, hogy a Tóra követendő zsidó szokás, amelyet Isten törvényesített. De amikor felismerte, hogy Jézus a Messiás, és hogy Isten feltámasztotta őt a halálból (Gal 1: 1), akkor azt is megértette, hogy a Tórában található normatív zsidó szokásokat felülírta Krisztus megváltói munkája.

Pál számára a Tóra most normatív történetté vált, Szentírássá, amely elmondja az olvasóknak, hogyan jutottunk el a jelenbe, de semmi többet nem közöl, mivel Isten eltörölte, mint normatív szokást. Ezért nem a törvény előírásai, hanem a hit által igazulunk meg. A Gal 3-4-ben Pál a zsidó Szentírásból vett érvekkel támasztja alá ezt a nézetét.

A levéltörzs áttekintése

A tévtanítókról tehát kijelenthető, hogy nem értettek egyet a jeruzsálemi zsinat határozatával, ezért saját missziós tevékenységbe kezdtek a pogány-keresztény gyülekezetekben abból a célból, hogy a körülmetélkedésre és a Törvény betartására ösztönözzék a gyülekezet tagjait. Elképzelésük szerint a pogányokat csak prozelitaként lehet befogadni a keresztény egyházközösségbe. Nem ismerjük, hogy milyen érvekkel próbálták igazolni és alátámasztani missziójukat, de lehetséges, hogy hivatkoztak az Ábrahámmal kötött szövetségre (1Móz 17) és magára Jézus Krisztusra, aki szintén körül volt metélve. Ez utóbbira lehet a Gal 4: 4-5 Pál reflexiója: „Amikor pedig eljött a megfelelő idő, Isten elküldte a Fiát, aki asszonytól született, és a Törvény ideje alatt élt, hogy felszabadítsa a Törvény uralma alatt élőket, és hogy bennünket Isten a maga fiaivá fogadhasson”.

Pál **nyitott missziós tevékenységet** folytatott, hiszen ő azt az elvet képviselte, hogy a pogány háttérből érkező emberek egy lépésben válhatnak keresztényé. Vele ellentétben a zsidó- keresztények jelentős része azonban azt az álláspontot képviselte, hogy a pogányoknak első lépésként zsidóvá kell válniuk, hiszen a kereszténység a zsidóságból nőtt ki – tehát ennek az egyének viszonylatában sem lehet más útja. A „**zsidó misszió**” fogalmának kétféle magyarázata lehetséges. Lehetek olyan tanítók, akik a Pál galáciai missziója nyomán létrejött gyülekezetekbe mentek és a hitre ébredő pogányokat a zsidó vallásra akarták téríteni. Pál után azonban olyanok is érkeztek, akik zsidó- keresztényként azt szorgalmazták, hogy a pogányok először legyenek prozelitákká (legyenek zsidókká és tartsák be a zsidó törvényeket), és miután ez megtörtént, utána következhetett csak a kereszténység soraiba való felvétel. Galáciában azért jelenthettek komoly fenyegetést a hívókra ezek a tévtanítók, mert fiatal, kiforratlan gyülekezetként még nem tisztult le és nem körvonala- zódott határozottan a teológiai identitás.⁴⁹

A tévtanítók tevékenysége következtében Pál a galaták között folytatott munkájának eredményeit látta veszélyeztetve, ezért rendkívül határozottan és keményen reagált a kapott hírekre. A személye ellen felhozott vádakkal szemben igazolta apostoli mivoltát, mégpedig arra hivatkozva, hogy ő maga is találkozott a feltámadt Krisztussal és Tőle kapta a küldetését: „Testvéreim, szeretném, ha tudnátok, hogy az örömmüzenet, melyet nektek hirdettem, nem emberektől származik, hiszen nem emberek tanítottak rá vagy adták át, hanem maga Jézus Krisztus jelentette ki nekem.” (Gal 1: 11- 12). Pál nyomatékosan hangoztatta, hogy nem a Törvény tettei vezetnek a megigazulásra, hanem a Krisztusba vetett hit: „jól tudjuk, hogy az ember nem a Törvény szerinti tettei alapján válik Isten számára elfogadhatóvá. Isten egyedül a Jézus Krisztusban való hit által fogad el bennünket! Mi ugyanis azért hittünk a Jézus Krisztusban, hogy Isten előtt elfogadhatóvá váljunk. Isten pedig azért fogadott el bennünket, mert hittünk Krisztusban, s nem a Törvény szerinti tettek alapján. Ezek által ugyanis senki sem válhat Isten számára elfogadhatóvá.” (Gal 2: 16).

A Galata - levélben Pál apostol **az igazi megtérés lényegét is megfogalmazta**. Sajátos és meghökkentő módon ír erről: „Azt pedig, hogy a Törvény megtartása által senki sem lesz Isten szemében elfogadható, világosan mondja az Írás: Akit Isten elfogad, az a hite által fog élni. A Törvény azonban nem a hitre épít, hiszen az Írás azt mondja: Csak az élhet a Törvény által, aki megtartja azt.” (Gal 3: 11- 13a). Ennek a kijelentésnek a helyes értelmezéséhez nem szabad megfélemlkezni az apostol érveléséről, amely annak a bizonyítására irányul, hogy a megigazulás nem a Törvényből származik. Pál alaptételként fogalmazza meg a Gal 2: 16-ban, hogy az ember csak a Jézus Krisztusba vetett hite alapján üdvözülhet. Az ember a legnagyobb erőfeszítések ellenére sem képes teljesíteni a Törvény előírásait; sőt, azzal, hogy megszegi annak a pontjait, átkot von magára: „Ellenben akik abban bíznak, hogy a Törvény előírásainak megtartása

teszi őket Isten számára elfogadhatóvá, azokra átok nehezedik, amint meg van írva: Átok sújt mindenkit, aki nem engedelmeskedik mindenben a Törvény előírásainak.” A bűn hatalmával szemben a Törvény erőtlennek bizonyult; ezt a hatalmat kizárólag Krisztus önfeláldozása volt képes megtörni. Az átok szó ebben az esetben az Istentől való távolságot jelenti, hiszen Jézus ártatlanul, az értünk való szeretetteljes áldozata által szenvedte el a kereszthalált. A Gal 3: 33- ban megfogalmazódó kijelentés lényege tehát az, hogy Krisztus szabadon, az irántunk tanúsított végtelen szeretetéből fakadva vállalta magára a bűn minden fájdalmas következményét azért, hogy mentesítsen bennünket a Törvény megszégésével járó büntetéstől, vagyis az átoktól. Az értelmezés során érdemes figyelembe venni a Gal 2: 19- 20-ban olvasható állításokat is: „Maga a Törvény vetett véget annak az életnek, amelyet a Törvény uralma alatt éltem. Meghaltam a Törvény számára, hogy attól kezdve Istennek éljek. Krisztussal együtt engem is keresztre feszítettek, és meghaltam, s így ettől kezdve már nem a saját régi életemet élem, hanem Krisztus él bennem! Ezt az életet, amelyet most testben élek, az Isten Fiába vetett hit által élem, aki annyira szeretett engem, hogy önmagát áldozatul adta értem.” Hasonlóan a 2Kor 5: 14-ben írtakhoz itt is megfogalmazást nyer, hogy Krisztus helyettesítő halálának hátterében az Ő végtelen szeretete áll.

Pál azt is kiemeli, hogy a keresztség által válhatott részesévé az Úr Jézus halálának és ennek következményeként nemcsak a bűntől szabadult meg, hanem **bensőséges közösségbe** került Vele. Pál apostol több helyen is ír a megváltás következményeiről. Hangsúlyozza, hogy a keresztség által minden hívó ember Krisztust öltötte magára, ami maga után vonja a keresztyének alapvető egyenlőségét és a nemzeti, társadalmi, kulturális különbségek új nézőpontból történő értékelését: „Ti mindnyájan Isten gyermekei vagytok Krisztus Jézusban, és ez a hitetek által valósult meg, mivel, aki Krisztusba merítkezett be, az Krisztust öltötte magára. Ebben a tekintetben tehát nincs többé különbség zsidó és görög, rabszolga és szabad, vagy férfi és nő között, mert Krisztus Jézusban mindannyian egyek vagytok.” (Gal 3: 26- 28).

Megváltott és megigazult életünk értelmét az adja, hogy Isten gyermekeivé lehetünk: „Mivel tehát gyermekei vagytok, Isten elküldte Fiának Szellemét a szívünkbe, aki így kiált: Abbá!, azaz Édesapám! Így aztán többé már nem vagy rabszolga, hanem fiú. Ha pedig fiú, akkor örökös is, akit Isten tett azzá.” (Gal 4: 6- 7).⁵⁰ Ha ezt az igehelyet összehasonlítjuk a rá egyébként több ponton emlékeztető Róm 8: 14- 17-tel, különbségeket is találunk. A Rómaiakhoz írt levélben a hívők kiáltanak, míg a Galata levélben ezt Isten Fiának Szellemé teszi. Ott a fiúság bizonyítékként az szerepel, hogy a Szent Szellem vezérel, és a bennünk lakozó szellem Isten Szellemével együtt tesz bizonyosságot arról, hogy Isten gyermekei vagyunk; addig itt Isten Fiának Szellemé a mi szívünkben szólal meg. Ezáltal elpecsételi a hívőkben végzett munkáját, akár zsidó, akár pogány háttérből érkezett keresztyénről is van szó. A pogányok egykor idegen-

ként, remény nélkül éltek ebben a világban; a zsidók külsőleg ugyan Istenhez közel, valójában azonban a Törvény szolgátságában. Innentől kezdve azonban mindkét csoport olyan kapcsolatban áll az Atyával, amelyről a Szent Szellem tesz tanúbizonyságot és amelyhez Ő maga ad erőt.⁵¹

A buzdító részben Pál különösen nagy hangsúlyt fektet arra, hogy **a keresztény szabadságot élesen elhatárolja a szabadosságtól**. A szabadság nem egyenlő azzal, hogy a hívő korlátok és felelősség nélkül azt cselekedheti, amit a saját belátása szerint jónak ítél. A szabadság a megváltás következménye. Megszabadítja a hívőt azoktól a hatalmaktól, amelyek korábban szolgátságban tartották őt. Ilyen hatalomnak nevezte Pál a megigazulást biztosítani képtelen Törvényt (Gal 3: 21) és a bűn székhelyévé váló „hústestet” is (Gal 5: 13). A Törvénynek Pál szerint abban rejlik a jelentősége, hogy úgy vezessen bennünket Krisztushoz, mint ahogyan a gyermekeket szokták kísérni. Itt az apostol a παιδαγωγός kifejezést használja, ami gyermekvezetőt jelentett. A Tóra küldetése az volt, hogy olyan legyen, mint az ókori pedagógus, akinek az volt a feladata, hogy a gyerekeket elvigye az iskolába, biztosítsa, hogy ott figyeljenek, szükség esetén fegyelmezze őket, és végül örködjék erkölcsi és testi biztonságukon. A nevelő biztosította a fegyelmet és rendet, egészen addig, amíg a fiatal el nem érte a megfelelő kort, vagy amíg szert nem tett önfegyelmre és önuralomra. A nevelőhöz hasonlóan a Tóra adta meg a fegyelmet és rendet, amíg Krisztus el nem jött, és lehetővé nem tette a valódi önuralmat és önfegyelmet. A Törvény tehát a helyes útra tereli és megfogja az ember kezét: segít, hogy odataláljon a beteljesedéshez, vagyis az Úr Jézus kegyelméhez.⁵²

A szabadság ugyanakkor merőben új kapcsolatrendszert eredményez mind Istennel, mind pedig embertársainkkal. A keresztény szabadság szeretetszolgálat: „Testvéreim! Isten benneteket szabadságra hívott el! Csakhogy ezt a szabadságot ne a régi emberi természet kívánságainak kielégítésére használjátok, hanem inkább szeretettel szolgáljatok egymásnak!” (Gal 5: 13). Azért kaptuk tehát a szabadságot, hogy szerethessünk és figyelemmel lehessünk másokra, hiszen a szeretet nem a maga javát keresi. Ugyanakkor annak is a tudatában kell lennünk, hogy a Szent Szellem irányító szerepe nem mentesíti az embert a felelősség alól. A Szent Szellemtől vezérelt hívő életében sincsenek garanciák, hiszen ellen lehet állni a Szent Szellemnek is, ami a régi állapotba való visszatesztetést eredményezheti. A hívő keresztény életében beszélhetünk a test kísértéseiről, de a testnek való kiszolgáltatottságról már nem. A kereszténynek ezért minden élethelyzetben arra kell törekednie, hogy meghallja és kövesse a Szent Szellem szavát: „Éljetek a Szent Szellem állandó irányítása szerint, s akkor a régi emberi természet kívánságait nem fogjátok teljesíteni!” (Gal 5: 16). A Gal 5: 16- 25-ben az apostol a régi emberi természettel, illetve a test cselekedeteivel a Szent Szellem gyümölcseit állítja szembe. A gyümölcs szó eredményként értelmezve arra utal, hogy a megváltott ember új életformája elsősorban nem emberi teljesítmény, hanem a Szent Szellem belső működésének természetes

következménye. A görög szövegben a gyümölcs (καρπός) főnév egyes számban áll, ám utána hosszas felsorolás következik: „szeretet, öröm, békesség, türelem, szívesség, jóság, hűség, szelídség és önuralom” (Gal 5: 22-23). Az egyes szám azt is jelezheti, hogy a felsorolt erények rendkívül szorosan tartoznak össze, sőt: egységet alkotnak. Nem lehet véletlen, hogy éppen minden erény foglalata, a szeretet (ἀγάπη) áll az első helyen.⁵³ A Krisztusba vetett hit tehát a Szent Szellem által megteremtett szeretetben mutatkozik meg: „Ha ugyanis a Krisztus Jézusban vagyunk, akkor sem a körülmetélkedés, sem a körülmetéletlenség nem számít, csakis az a hit, amely az isteni szeretet által nyilvánul meg.” (Gal 5: 6). Pál itt is kiemelte, hogy nem a parancsolatok és a Törvény által megszabott kötelességek szabályozzák a megigazult hívő életét, hanem a szeretet: ez kell, hogy legyen a forrása minden megnyilvánulásának. Az apostol azt sem hallgatja el, hogy önmagában a körülmetéletlenség sem számít érdemnek. Nem az a fontos, hogy a hívők valami mellett vagy valamivel szemben fogalmazzák meg a maguk értékeit – az emberi értékrendszer helyett hitről kell beszélni. A hitet nem általános filozófiai fogalomként kell érteni, hanem a szeretet jegyében tevékenykedő hitként.⁵⁴

Pál számára óriási csalódást okozott, hogy a Krisztusban megtapasztalt szabadság után a hívők egy része vissza kívánt hátrálni a szolgaságba: „Krisztus azért szabadított fel bennünket, hogy ebben a szabadságban éljünk. Ne engedjétek hát magatokat újra rabszolgává tenni!” (Gal 5: 1). A visszahátráló hívők apró lépésekkel kezdték meg az igazi kereszténységtől való eltávolodást: nem érezték a súlyát, hogy milyen következményekkel jár, amennyiben bizonyos ceremoniális rendelkezéseket újra bevezetnek. Tettükre sokféle magyarázattal szolgálhattak, ám Pál határozottan utasítja rendre őket: „Figyeljetek rám! Én, Pál mondom nektek, hogy ha körülmetélkedtek, akkor Krisztus nem jelent semmi áldást a számotokra.” (Gal 5: 2). Az az alapvető igazság fogalmazódik itt meg, hogy amennyiben a galaták annyira eltévelyednek, hogy a körülmetélkedést a megigazulás előfeltételének tekintik, akkor számukra Krisztus váltságműve hatástalanná válik és többé nem szolgálja az épülésüket. Ezt a gondolatot viszi tovább a következő versben: „Megismétlem: aki körülmetélkedik, annak a Törvény minden egyes parancsát pontosan meg kell tartania!” (Gal 5: 3). Az ember előtt két üdvösségi út áll: az egyik az ószövetségi út, amely a Törvény teljes és tökéletes megtartása által érhető el – ám ez csak részlegesen működik, hiszen senkinek sem sikerült botlás nélkül végigjárnia. Ha a hívő egyet is megszeg az előírások közül, akkor az összes megszegésében vétkezik és nem érheti el célját. A másik utat Jézus Krisztus készítette elő a számunkra: ez a kegyelem általi üdvösség útja. Pál azért tartotta óriási veszélyforrásnak a részleges törvénytartást, mert akkor a két út valamelyike helyett egy harmadik, sehová nem vezető választanak a megtévesztett emberek.⁵⁵ Vagyis azok, akik a körülmetélkedés által a zsidósághoz csatlakoztak, azok elkötelezték magukat, hogy megtartják a törvényi előírásokat. Nem lehet egyszerre

a Törvény és a kegyelem alapjára helyezni az életünket. Az Istennel való kapcsolat és minden áldás forrása a kegyelem és kizárólag a kegyelem; úgy, ahogyan az Isten kijelentette Jézus Krisztusban. Aki a Törvény megtartása által kívánt igazulni, azt is gondolhatta, hogy ezen az úton járva még jobban tudja az Úr Jézust szolgálni és közelebb juthat a gyakorlati megszentelődéshez. Ebben az esetben azonban megfélekedtek arról, hogy amikor a Törvényt összekeverik Krisztussal, saját cselekedeteiket pedig a kegyelemmel, akkor azt az egyetlen alapot adják fel, amelyen őket Isten megigazíthatja.

Az 5. vers is egyértelművé tesz, hogy az ember jó szándéka elégtelen és **nem lehetséges cselekedetek alapján elnyerni a szentséget**. Mindez csak a Szent Szellem által valósulhat meg: „Mi ugyanis a Szent Szellem általi újjászületésben, a hit alapján bizakodva várjuk, hogy Isten elfogad bennünket.” (Gal 5: 5). Az emberek, esendőségüknél fogva szívesebben hallották volna azt, hogy jó cselekedeteik, törvénytiszteletük összekapcsolódhat a kegyelemmel. Azt azonban, hogy nincs dicsekednivalójuk és nem érdemeik alapján üdvözülhetnek, a gögös szívnek nehezebb elfogadni – holott a köszönet soha nem az embereket illeti, hanem Istent a végtelen kegyelméért.⁵⁶

A 6. fejezetben az apostol példákat hoz **az adott személy (én) és mások viszonyára**. Kitér a bűnbe esett testvérhez, a terheket cipelő testvérhez, az önmagunkhoz, a nálunk különb testvérekhez és a tanítónkhoz való viszonyunkra.

„Testvéreim, előfordulhat, hogy valaki közületek valamiben vétkezik. Az ilyen testvért gyengéden és szelíden azok igazítsák helyre, akik a Szent Szellem szerint élnek! De ők is vigyázzanak magukra, nehogy ugyanabba a kísértésbe essenek!” (Gal 6: 1). A καταρτίζω és a πνευματικός fogalmi elképzelhetetlenek lettek volna egy olyan egyén vagy közösség számára, akik a Törvény szankcióit kívánják érvényre juttatni. A Törvény alapján szankcionálni kellett volna, Pálnál azonban nem a büntetés, hanem a helyreállítás fogalmazódik meg. A παρακλησις az Újszövetség nyelvén azt a törekvést jelenti, hogy a vétkes, aki eddig nem látta be a bűnét, most vallja be azt. Nem szankcióról van szó, hanem egy elmozdulásról a rendezés irányába. A lelkiek, πνευματικοὶ azok, akik a bűnbe esett testvérük felé nem ítélezéssel, közömbösséggel, kegyetlenséggel vagy akár cinkossággal viszonyulnak, hanem Pál tanításának értelmében segítik az elbukottakat a helyreállításban. A καταρτίζω szó jelentheti egy kifícamodott tag helyretételét – mint a megigazulásnál: ez is fájdalmas, de nélküle lehetetlen a gyógyulás -, és jelentheti a háló kötözgetését, ami a defektus megszüntetésére irányul. A bűnbe esett testvér esetében σχισμα, szakadás történt és a lelkiekkel (πνευματικοὶ) való kapcsolata szakadt meg, ezért szükségeltetik a helyreállítás. A segítség közben azonban nemcsak a bűnbe esett emberre kell koncentrálni, hanem magára a segítőre is, nehogy őt is magával ragadja a bűn.⁵⁷ Pál az első öt fejezetben komolyan intette a galátákat arra, hogy kerüljék el a Törvény igájába hajtani testüket és lelküket; a 6. fejezetben azonban egy olyan **törvényről** is hallhatunk, amelyet viszont be kell töltenünk:

„Segítsetek egymásnak a terhek hordozásában – így engedelmeskedjete Krisztus törvényének.” (Gal 6: 2). Ez a törvény a hívők magatartását szabályozza oly módon, hogy **Krisztus életét állítja eléjük követendő példaként**: az Úr Jézus földi élete a mások iránti szeretet és szolgálat jegyében telt. Ahhoz, hogy követni tudjuk Őt, elengedhetetlen az alázat és a krisztusi szeretet. Az embereket az önszeretet és a saját dicsőségük keresése, az elismerés hajszolása nem közelebb viszi Istenhez, ellenkezőleg: eltávolítja őket az Úrtól. A keresztény hívőnek kötelessége, hogy saját tetteit az Istentől jövő világosságban vizsgálja, ekkor ugyanis nem fenyegeti az a veszély, hogy önmagával és a cselekedeteivel dicsekszik. Felfigyelhetünk egy olyan szóhasználatra, amely látszólag ellentmondást hordoz: ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει: „Mert mindenki a maga terhét fogja hordozni”. A teher kifejezésére szolgál a φορτίον (5.) és a βάρος (2.) szó is, ám jelentéseik fontos mozzanatban különböznek. A φορτίον a lét feltételét biztosító súly; a βάρος viszont az a teher, ami veszélyezteti az ember létét. Ebből adódik, hogy az apostol eltérő módon nyilatkozik a két teherről; tehát az ellentmondás csupán látszólagos.⁵⁸

„Ha valaki nem akar másoknak segíteni, mert olyan fontosnak tartja magát, akkor valójában senki, és csak magát csapja be.” (Gal 6: 3). Az igehely feszültségének forrása a valóság és az egyének önmagukról alkotott véleménye közötti különbség. Itt tehát az önértékelés kérdése jelenik meg, ami az újszövetségi kontextusban az Istennek az emberről alkotott véleménye, valamint az embernek saját magáról alkotott véleményének az egymáshoz való viszonya.⁵⁹

„Ne hasonlítsátok össze magatokat másokkal, hanem mindenki a saját munkáját tegye mérlegre! Akkor csakis a maga munkájával dicsekedhet!” (Gal 6: 4). A καυχῆμα szó jelentése dicsekvés, de értelmezésében benne rejlik a felülkerekedés alapjelentése. Pál azt kívánta kiemelni, hogy nincs értelme és jelentősége annak, hogy egymáshoz mérjék magukat a testvérek, az igazi fejlődés, előrehaladás nem így mérhető. Minden hívőnek saját, korábbi szintjéhez kell viszonyítania, hiszen ez ad reális képet az előrehaladásáról. Pál azt tanácsolja, hogy mindenki önmagához képest akarjon felülkerekedni, ami egyben mások megalázását és lenézését is kizárna.⁶⁰ „Hiszen mindenkinek saját magáért kell felelősséget vállalnia.” (Gal 6: 5): az előbbieket Pál azzal húzza alá, hogy az utolsó ítélet napján sem a másokhoz való viszonyítás, hanem az önmagunkon történő felülkerekedés képezi majd az ítélet alapját.

„Akit Isten beszédére tanítanak, az viszonozza azt tanítójának, ossza meg javait vele!” (Gal 6: 6). Itt elsősorban nem az anyagi javakra kell gondolnunk a viszonzás kapcsán, hanem a koinoniára és a hálára. A koinonia építését szolgálja, ha a tanuló a tanult javakat arra is felhasználja, hogy közte és oktatója között koinonia jöjjön létre.⁶¹

A Galatában megjelent **tévtanítók** a cselekedeteikkel büszkélkedtek: azzal, hogy ismét a Törvény igájába hajtották fejüket, holott ez Jézus Krisztus megváltói munkájának megcsúfolását is jelentette. Ezek az emberek **nem vol-**

tak hajlandók vállalni a szenvedést Krisztus keresztyéért; ezért is készítették arra a galatákat, hogy kössék össze a keresztet és a körülmetélkedést. Indokaik alacsonyrendűeknek nevezhetők: „Akik megpróbálják rátok erőltetni, hogy körülmetélkedjete, azok az emberek tetszését keresik. Attól félnek, hogy ha egyedül csak Krisztus keresztyét hirdetik, akkor üldözni fogják őket. Ők körül vannak metélve ugyan, de maguk sem tartják be a Törvény előírásait. Csak azért akarják, hogy körülmetélkedjete, hogy majd ezzel a testi formással dicsekedhessenek.” (Gal 6: 12- 13). Ez a magatartás felidézheti számunkra az Úr Jézus szavait, melyeket egykor Jeruzsálemben a farizeusokhoz intézett: „Jaj nektek, képmutató törvénytanítók és farizeusok! Képesek vagytok keresztül- kasul utazni szárazon és vízen, hogy valakit megnyerjete a vallások követőjének, és ha azzá lett, még biztosabban a Gyehennára küldjete, mint amennyire ti is arrafelé mentek!” (Mt 23: 15). Az agitátorok azzal kívántak dicsekedni, hogy Galatában milyen sok prozelitát nyertek meg és térítettek át a maguk meggyőződésére és vallására. A körülmetélkedés nem a Törvény megtartására szolgált, hanem arra, hogy elfordítsák magukról a kereszt szégyenét. Pál határozottan felelt meg nekik: „Engem azonban Isten őrizzen attól, hogy mással dicsekedjem, mint Urunk, Jézus Krisztus keresztyével! A kereszten a világ meghalt a számomra és én is meghaltam a világnak.” (Gal 6: 14). Míg a tévtanítók azt az utat keresték, amelyen elkerülhetik a szenvedést és Krisztus gyülekezetébe bevihetik a világot, addig Pál arra büszke, hogy őt a kereszt mindörökké elválasztotta a világtól. A világban, még akkor is, ha jelen van a jóra való törekvés; hiúsággal, bűnnel és Isten elleni lázadással találkozhatunk. Aki Krisztus keresztyének fényénél látja a világot, annak a számára csak Ő létezhet. Pál már a Mennyek Országához kötődött, ez a földi világ vándorút volt, melyen hirdethette a Megfeszített dicsőségét. Tudta, hogy itt, ezen a világon minden mulandó, mégis fontos szolgálatot vállalt magára: bizonyosságot tett az embereknek Istenről, hogy minél többen követhessék őt az útján. Ez az út egyenesen Istenhez vezetett, míg a visszahátrálók útja a kárhozatba.

A RÓMAI LEVÉL BEMUTATÁSA

Háttérismeretek a Római levélhez

Róma a Krisztus utáni 1. században, a Birodalom fővárosaként sok személyt vonzott a meghódított területekről is, a történészek kb. 1 millióra becsülik a lakosság számát.⁶² A római diaszpóra eredete a Krisztus előtti 2. század második felére nyúlik vissza: először Kr. e. 139-ben történik róla említés. A közösség száma folyamatosan gyarapodott, ami részben a bevándorlásnak volt köszönhető; részben pedig annak, hogy Kr. e. 61- ben Pompeius hadifoglyokat vitt magával. Mint azt a történeti bevezető részben már említettem, Julius Ca-

esar különleges jogokat biztosított a zsidóknak, amelyek lehetővé tették számukra a szabad vallásgyakorlatot. Kr. e. 19- ben Tiberius kitiltotta Rómából a zsidókat. A zsidó- római viszony romlását mutatja az is, hogy Kr. u. 41- ben Claudius előbb gyülekezési tilalommal sújtotta a fővárosban élő izraelitákat, majd Kr. u. 49- ben ő is kiutasította őket Róma területéről.

Arról, hogy miként jött létre a római keresztény közösség, nincsenek pontos információink. Az biztosra vehető, hogy a keresztény hit hamar gyökeret vert Rómában. A közösség létrejötte nem annyira egy tervszerű missziós munka eredménye lehetett, inkább a Palesztinából és Szíriából Rómába költözött – főként kereskedő és iparos – zsidó-keresztények letelepedésének következményeként értékelhetjük. Az is elképzelhető, hogy a Rómában élő zsidók közül néhányan elzarándokoltak Jeruzsálembe, ahol megismerkedtek a keresztény hittel, majd hazatérve maguk is ennek a hitnek a terjesztőivé váltak.

Az első római keresztények a fővárosban élő zsidók és prozeliták sorából kerültek ki. A keresztény közösség fennmaradása azoknak a pogányságból megtérteknek köszönhető, akiknek kezdetben kicsi volt ugyan a létszámuk, de a későbbiek folyamán ez a szám megnövekedett. Neró uralma idején Claudius császár rendelete már érvényét veszítette és a zsidó-keresztények visszatérhettek, ám a pogány-keresztényekhez képest már kisebbséget alkottak. **Pál apostol leveléből** egyértelműen kiderül, hogy ekkor **a nem zsidó származásúak voltak többségben** (Róm 9- 11., Róm 14: 1- 15: 13).

A levél szerkezete és tartalma

A Római levelet Pál apostol elsősorban azoknak a zsidó-keresztényeknek írta, akiknek szándékukban állt visszahátrálni a zsidóságba. A levél megírása azonban arra is lehetőséget adott neki, „hogy éppen a kereszténység, a krisztusi evangélium védelme érdekében összefoglalja, elmélyítse a zsidósággal, a zsidó-keresztényekkel és Jézus Krisztussal kapcsolatos kinyilatkoztatásait.”⁶³ Figyelemre méltó, hogy a Római levélben mind a bevezetés (1: 1- 17), mind a befejezés (15: 14- 16: 27) lényegesen hosszabb, mint Pál többi levelében. Főként a bevezető rész terjedelme tér el a megszokottól, hiszen változatos a témáját tekintve is: megtalálhatók benne az útitervek, az ajánlások, a köszöntések, az utólagos figyelmeztetések és a doxológia is.

A Római levél szerkezete az alábbiak szerint vázolható fel:

- I. Bevezető rész (1: 1- 17)
  1. Címzés (1: 1- 5)
  2. Köszöntés (1: 7)
  3. Hálaadás a közösség hitéért és vágyakozás a római közösséggel való találkozásra (1: 8- 15)
  4. A levél témája (1: 16-17)
- II. Levéltörzs

1. Tanító rész (1: 18- 11: 36)
  - Megigazulás a hit által (1: 18- 4: 25)
  - Isten színe előtt mindenki bűnös (3: 1 -20)
  - Ábrahám példája (4: 1- 25)
  - A megigazulás gyümölcsei (5: 1- 8: 39)
  - Kiengesztelődés és béke (5: 1 – 11)
  - Ádám és Krisztus példája (5: 12 – 21)
  - Felszabadulás a Törvény alól (7: 1 – 25)
  - Krisztus helyettesítő halálának következményei (8: 1 – 39)
  - Izráel jelene és jövője (9: 1- 11: 36)
  - Pál személyes fájdalma Izráel hitetlensége miatt (9: 1 – 5)
  - A korábbi ígéreték érvényességéről (9: 6 – 33)
  - Az izraeliták vétke (10: 1 – 21)
  - Izráel büntetése nem végleges (11: 1 – 36)
2. Buzdító rész (12: 1- 15: 13)
  - A) Általános intelmek (12: 1- 13: 14)
    1. A keresztyén élet mint Istennek tetsző áldozat (12: 1- 2)
    2. A kegyelmi ajándékok helyes használata (12: 3- 8)
    3. Testvéri szeretet és az ellenség szeretete (12: 9- 21)
    4. Engedelmesség a világi hatalomnak (13: 1- 7)
    5. A szeretet: a Törvény teljesítése (13: 8- 10)
    6. Buzdítás a tisztességes életre (13: 11- 14)
  - B) A római közösség életére vonatkozó buzdítás: az „erősek” és a „gyengék” (14: 1 – 15: 13)
    1. Egymás kölcsönös elfogadása és tisztelete (14: 1- 12)
    2. Az „erősek” és a „gyengék” viszonyának bemutatása (14: 13- 23)
    3. Buzdítás Krisztus példájának követésére (15: 1- 13)
- III. Befejező rész (15: 14- 16: 27)
  3. 1. Útitervek (15: 14- 33)
  3. 2. Fébe asszony ajánlása (16: 1 – 2)
  3. 3. Személyes köszöntések (16: 3 – 16)
  3. 4. Óvás a zavarkeltőkkel szemben (16: 17- 20)
  3. 5. További üdvözlések (16: 21- 23)
  3. 6. Záró doxológia (16: 24- 27)

A Római levél megírásának helye, ideje és indítékai

Pál apostol a levelet **56 végén vagy 57 elején Korinthusban** készítette el. A szöveget egy Tercius nevű írnoknak diktálta le, aki a mű végén (Róm 16: 22) személyesen is köszönti a címzetteket. Korinthusra több alkalommal is történik utalás: a hozzá tartozó kikötőváros, Kenkrea keresztyén közösségének szolgálattelvőjét – Fébe asszonyt – nevezi meg Pál a levél kézbesítőjeként. A

kánon megállapításakor a Római levél első helyre került az apostoli levelek között, holott kronológiai sorrendben semmiképpen nem ez az első: korábban keletkezett a thessalonikai, a korinthusi és a galatákhoz írt levél is. A Római levél privilegizált helye a témájából fakad, hiszen azt a kérdést tárgyalja, hogyan állítható helyre Isten és az ember bűn miatt megromlott kapcsolata egészen új alapokon.

A levél megírásának indítékát maga az apostol fogalmazza meg levelének vége felé (Róm 15: 14- 33). A harmadik térítőútja végén éppen Korinthusban tartózkodott és befejezettnek tekintette a Római Birodalom keleti felén folytatott térítő tevékenységét. Azt tervezte, hogy immáron nyugatabbra, Hispánia területén folytatja az evangélium hirdetését. Ezzel összefüggésben szeretett volna eljutni Rómába is: egyrészt, hogy megismerje az ottani keresztényeket, másrészt pedig azért is, hogy megnyerje támogatásukat a nyugati misszióhoz. A Rómába történő utazás előtt azonban teljesítenie kellett azt a fontos feladatot, hogy az összegyűjtött adományokat átadja a jeruzsálemi anyaegyháznak. A levél tehát értelmezhető a tervezett római látogatás előkészítéseként is.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy **Pál még nem ismerte személyesen a római közösséget**, a levél lehetőséget adott az apostolnak a **bemutatkozás**ra is. Pál legalább négyszer említi azt, hogy régóta vágyik a rómaiak meglátogatására. A látogatás tervének ismételt említésével azon fáradozott, hogy ezekkel a számára még többnyire ismeretlen emberekkel személyes kapcsolatot alakítson ki. Nagyon jól tudta, hogy a Törvénnyel kapcsolatos álláspontja miatt sok ellenfélre - sőt, ellenségre – talált mind a zsidók, mind pedig a zsidó-keresztények körében, akik mindent megtettek a lejáratása érdekében. Pálnak a galaták esetében az volt a célja, hogy újraélessze az iránta való elkötelezettséget; itt, a rómaiaknál azonban inkább a meggyőzés lehetett a célja és a rábeszélőképességében kellett bíznia.

Az apostolt az is motiválhatta levele megírásában, hogy **a római közösségen belül a pogány-keresztények és a zsidó-keresztények között feszültség alakult ki, amelynek háttérében az étkezési szokások és előírások eltérő megítélése állt** (Róm 14: 1 – 15: 13). A közösségre hatalmas nyomás nehezedett mind a zsidók, mind a pogány rómaiak részéről. A Claudius – rendelet után ugyanis a római zsidóság igyekezett távolságot tartani a Krisztus-hívók csoportjától, és úgy igyekeztek őket beállítani a római hatóságok előtt, mint önálló és ellenséges közösséget. A levél megírásakor még nem szenvedtek a közvetlen üldöztetéstől a római keresztények; ám az államhatalom megítélése nem lehetett számukra egyértelmű.⁶⁴

A Római levél tanításai

Pál az üdvözlések és a bevezetés után tulajdonképpen **összegzi az evangéliumát**. Ennek az összegzésnek az első nagyobb témaköre **a Krisztus nélküli**

emberi állapotot taglalja (Róm 1: 18 – 3: 20). Ebben a részben – akárcsak a levél egészében – Pál etnocentrikusan, zsidó szemszögből fogalmazza meg érveit. Gondolkodásának vezérlő alapelvét a 2: 11- ben olvashatjuk: „Mert Isten részrehajlás nélkül ítél”. Abból, hogy Isten nem személyválogató, az következik, hogy az ember nem érezheti magát kiváltságos helyzetben és senki nem gondolhatja azt, hogy fel van mentve Isten ítélete alól. A pogányok nem voltak a Tóra birtokában, mégis megadatott nekik, hogy meghallják Isten akaratának szólítását. A döntésükön áll, hogy mit választanak: ha jó döntést hoznak, az a javukra válik; ha nem, akkor az az ítéletükre szolgál. Ugyanez azonban a zsidókra is érvényes, hiszen nem a Tóra pusztá birtoklása a döntő üdvösségszerző; inkább a Tórának való engedelmesség vagy a Tóra áthágása az, ami számít: „Te, aki a Törvénnyel dicsekszel, miért hozol szégyent Istenre azzal, hogy nem engedelmeskedsz a Törvénynek?” (Róm 2: 23).

Pál a körülmétkedést is bírálja, mivel nem a testi bélyeg, hanem a szívbéli változás számít igazán: „Az, hogy körül vagy metélve, csak akkor ér valamit, ha engedelmeskedsz is a Törvénynek. Ha nem engedelmeskedsz, akkor hiába vagy körülmétkelve, semmiben sem különbözöl azoktól, akik nincsenek körülmétkelve.” (Róm 2: 25). Pál szerint nem az az igazi zsidó, aki látható „ajánlólevelet” hordoz a testén, hanem az, akinek a szívét megérintette a Szent Szellem: „Mert nem a külsőségek teszik az embert zsidóvá! Nem az az igazi körülmétkelés, amely külsőleg, a férfi testén történik. Hanem az a zsidó, aki titokban, a szívében az. A valódi körülmétkelés pedig a szívben történik, a Szent Szellem által, nem pedig az írott Törvény parancsolatai szerint. Akinek a szíve van körülmétkelve, az Istentől kap dicséretet, nem emberektől.” (Róm 2: 28 -29).

Pál megválaszolta a várható ellenvetést is: ha a pogányok is részesülhetnek kegyelemben, akkor **van-e bármilyen előnye annak, ha valaki zsidó?** Eddigi érvei alapján nemleges válaszra számíthatnánk, az apostol azonban határozott igennel felel. A zsidók legfőbb előjoga, hogy Isten nekik, a kiválasztott népnek adta szavát, a héber Szentírást: „Igen, minden tekintetben sok előnyük van! Ezek közül a legfontosabb, hogy Isten rájuk bízta, hogy őrizzék meg, amit ő kijelentett.” (Róm 3: 2). Isten akkor sem szakította meg a maga részéről a szövetséget, amikor választott népe hűtlennek bizonyult. A Róm 3: 7- 8. alapján arra következtethetünk, hogy többen félreértették Pál tanítását és istenkáromlásnak tekintették szavait: „Erre azt mondhatná valaki: Amikor hazudok, az tulajdonképpen Isten igazságát mutatja meg és a dicsőségét növeli. Akkor viszont miért ítél el engem? Ha ez igaz lenne, akkor már azt is mondhatnánk: Vétkezünk csak nyugodtan, úgyszintén jó származik belőle! – és valóban vannak, akik hamisan azzal vádolnak engem, hogy ezt tanítom. De akik ilyesmit mondanak, azok hazudnak. Az ilyen rágalmozók megérdemlik, hogy Isten elítélje őket!” Pál azzal folytatja a levelet, hogy **a zsidók nem tarthatják felsőbbrendűnek magukat a többi néppel szemben, hiszen minden ember egyformán alá van vetve a bűn hatalmának**: „Mi következik ebből? Talán mi, zsidók, különbek

vagyunk, mint a többi nép? Dehogysis! Hiszen éppen az előbb bizonyítottam be, hogy zsidók és nem zsidók egyformán a bűn hatalma alatt vannak.” (Róm 3: 9). Pál a bűnt olyan ellenséges hatalomnak láttatja, amely az egész társadalmat átjárja. A bűn kényszerítő erő, amely csoportokat ural (Róm 6: 12- 14) és törvényhozó is, amely maga alá gyűri az embereket: „Azonban látok egy másik törvényt, amely a régi, emberi természetemben működik. Ez a bűn törvénye, amely az értelmem által elfogadott törvény ellen harcol. Emiatt vagyok fogoly, a bűn törvényének börtönébe zárva.” (Róm 7: 23). Az egyén bűnös cselekedetei pusztán tüneteinek magának a bűnnek. A bűn tehát mind a zsidókon, mind a pogányokon eluralkodott. A pogányok azért bűnösök, mert bár felismerhették Istent a teremtett világból, nem adták meg neki, a Teremtőnek járó hódolatot és dicsőítést; a zsidók pedig azért estek bűnbe, mert a Sínai-hegyen kapott Törvényben pontosan megismerhették Isten akaratát, ám azt mégsem tartották meg.

Pál levelének következő nagy gondolati egysége a **Krisztusba vetett hit révén történő megváltásról** szól. Az apostol alapvető téziséből következik: az ember a hit által kerül kapcsolatba Istennel, nem pedig azzal, hogy igyekszik eleget tenni a Tóra minden kívánalmának. „Ezek után dicsekedhetünk-e valamivel? Egyáltalán nem! És miért nem? Vajon az a törvény teszi lehetetlenné, amely a tetteken alapul? Nem, hanem a hit törvénye! Ezt úgy értem, hogy az ember Istenben való hite által válik Isten számára elfogadhatóvá, nem pedig annak következtében, amit a Törvényt követve tesz.” (Róm 3: 27- 28). Hitre van tehát szükség, nem teljesítményekre. Ez az állítás nem mond ellent a héber Szentírásnak és nem érvényteleníti azt; sőt, éppen megszilárdítja és igazolja a Szentírás alapvető üzenetét.⁶⁵

Az 1. században elterjedt egy **zsidók által képviselt nézet, mely szerint Ábrahám ismerte és megtartotta a Tórát**, holott jóval korábban élt, mint ahogy Mózes ezt a kinyilatkoztatást kapta. **Ezt a véleményt Pál magának a héber Szentírásnak az alapján kérdőjelezi meg**, érvei alátámasztására pedig két szakaszt idéz fel: az 1Mózes 1: 6-ot és a Zsoltárok 31: 1- 2-t. „Ha Ábrahám a tettei alapján lett volna elfogadható Isten számára, akkor dicsekedhetne. De Isten előtt nincs mivel dicsekednie! Nézzük csak, mint mond erről az Írás: Ábrahám hitt Istenben, Isten pedig elfogadta Ábrahám hitét. Így lett Ábrahám Isten számára elfogadható.” (Róm 4: 2- 3). Itt, a Római levélben Pál az elfogadást tágabb értelemben veszi. Ábrahám hitét Isten annak ismerte el, ami az volt: igaz voltának és Istennel való jó viszonyának jeleként. Pál a Zsoltárok könyvét is idézi: „Boldogok, akiknek Isten megbocsátotta, amikor a Törvény ellen vétkeztek, akiknek bűneit eltakarta! Boldog ember, akinek bűneit nem tartja számon az Örökkévaló!” (Zsolt 32: 1- 2). Igazán boldognak mondható az az ember, akinek Isten megadja, beszámítja az igazságot, azaz az igaz voltot, anélkül, hogy az a Tóra által felsorolt tetteket véghez vinné. Azzal, hogy Pál két tanút idézett meg véleményének alátámasztására – Ábrahámot és Dávidot – maga is a Törvénynek tesz eleget, hiszen a Törvény írta elő, hogy két tanú szükségeltetik bármilyen vallomás igazolásához (5 Mózes 19: 15).

Pál Ábrahám példájára hivatkozik a **körülmetékedés** kapcsán is: „A körülmetélés jelét Ábrahám éppen annak bizonyítékaként kapta, hogy őt körülmetéletlen állapotában, a hite alapján Isten már elfogadta. Így ősapjává lett minden olyan hívőnek is, aki ugyan nincs körülmetélve, Isten mégis elfogadja. Ugyanakkor Ábrahám azoknak a hívőknek is ősapja, akik körül vannak metélve, és ezen felül ugyanúgy hisznek Istenben, mint ahogyan Ábrahám hitt, amikor még nem volt körülmetélve.” (Róm 4: 11- 12). Isten örököst és utódot ígért Ábrahámnak, ám ezt az ígéretet is a Törvény megtartásától függetlenül tette. „Azonban nem csak Ábrahámra vonatkozik, amikor ezt mondja: „Isten elfogadta Ábrahám hitét”; hanem ránk is, mert mi is hiszünk, és a hitünk alapján fogadott el bennünket Isten. Igen, hiszünk abban, aki feltámasztotta Urunkat, Jézust a halálból.” (Róm 4: 23 – 24). Pál azzal zárja fejtegetését, hogy mi is, Ábrahám is ugyanabban az Istenben hiszünk, aki a halálból életet hozhat. Ábrahámnak Isten Sára halott méhéből adott életet; a keresztényeknek pedig feltámasztotta az Úr Jézust a halálból és ezáltal visszaadta őket az életnek a Fiú feltámasztásából eredő megigazulás révén.

A következő nagyobb gondolati egységben az apostol nagy hangsúlyt fektet **az Istennel való békében leélt keresztény élet tapasztalatainak** megfogalmazására. Pál az Istennel való igaz kapcsolat következményeként megemlíti a békét (1. vers) és a Krisztus megváltó halálában való jelenlegi részesedést (10. vers). Az 5. fejezet 12- 21. verseiben a bűn és a halál hatalmakat, erőket személyesítenek meg. Pálnál a bűn olyan tevékeny erő, amely jelen van minden emberben és minden emberi csoportban. Működése érzékelhető az emberiség kezdete óta, és főként a „húson” keresztül fejeződik ki. A „hús” itt nem a test egyik szinonimája, hanem inkább magát az embert írja le a megváltatlanságból fakadó gyengesége szempontjából. A halált olyan erőnek ábrázolja, amely nemcsak elpusztítja az emberi testet, hanem véglegesen el is szakítja Istentől. Pál elsősorban nem a bűnre és a halálra kívánt koncentrálni, hanem szembe akarta állítani Ádámot és Jézus Krisztust: a kezdetnek és a végidőnek a meghatározó személyeit. Ádám a jövő ember előképe, vagyis Jézusé, aki messze felülmúlja Ádám tettét. Ők ketten változtak legnagyobbat a világon: „Isten ajándéka, a kegyelem azonban másképpen működik, mint Ádám bűne! Igaz, Ádám bűne sok ember halálát okozta, de Isten kegyelme és ajándéka sokkal hatásosabb és bőségesebben árad ki sok-sok emberre. Ezt a kegyelem-áradást egy másik ember, Jézus Krisztus kegyelme teszi lehetővé. A következményekben is különbség van Ádám bűne és a kegyelmi ajándék között! Hiszen az ítélet már egyetlen bűnt is halállal büntetett. Ezzel szemben a kegyelem ajándéka sok-sok bűn elkövetése után is elfogadhatóvá teszi a bűnöst Isten számára.” (Róm 5: 15 – 16). Ádám tehát egy olyan ellenséges erő – a bűn – működését szabadította a világra, amelynek hatalma van arra, hogy az embert véglegesen elidegenítse Istentől, minden életnek forrásától. Krisztus keresztalálának egészen más következményei lettek: a kegyelmi ajándék, vagyis az Ő megváltó

halála révén megigazulásban és életben lehet része mindazoknak, akik az Úr Jézust elfogadják. Az Ádám és Jézus Krisztus közötti ellentét nemcsak Ádám kudarcának tragédiáját fejti ki, hanem Krisztus megváltásának teljességét is.

Aki elfogadja Krisztust a Megváltójaként, annak alapjaiban változik meg az élete. „A bemeztkezéskor vele együtt minket is eltemettek a halálba, hogy azután – ugyanúgy, ahogyan az Atyaisten dicsőséges hatalma feltámasztotta Krisztust a halálból – mi is új életre keljünk.” (Róm 6: 4). Ha valaki egyszer megértette, hogy új kapcsolatba kerülhet az Atyával, az többé már nem térhet vissza korábbi, bűnös életviteléhez. A 11. vers buzdító hangvételű, ugyanis felhívja a keresztények figyelmét arra, hogy kiragadtattak a bűn hatalmából és részesei az új életnek az Úr Jézusban: „Hasonlóképpen ti is tekintsétek magatokat halottnak a bűn számára, ugyanakkor pedig élőnek Isten számára – Jézus Krisztusban.” (Róm 6: 11).

Pál a **szabadságról** is ír a rómaiaknak: „Most azonban felszabadultatok a bűn uralma alól és Isten rabszolgái lettetek. Ez olyan életre vezet, amelyet csak Istenért éltek, s ennek a végeredménye az örök élet.” (Róm 6: 22). A szabadságon legtöbbször a külső akadályoktól és korlátoktól való mentességet értik; míg Pál határozottan amellett érvel, hogy a bűn hatalmától való szabadulás nem emberi értelemben vett függetlenséget jelent, hanem az Isten akaratába belenyugvó alázatot.

A Római levélben is **felmerül a Törvényhez fűződő kapcsolat megvitatása**. Az apostol abból a problémából indul ki, hogy a Tóra Istentől való – ám ennek ellenére nem az üdvösséget segítette elő, hanem a bűnt és a bűnbeesés lehetőségét. Pál szerint nem maga a Törvény idegenítette el az embereket Istentől, hanem az a hatalom fejtette ki hatását a Törvényen keresztül, amelyet bűnként ismerünk. „Ezzel vajon azt állítjuk, hogy a Törvény és a bűn azonos? Semmi esetre sem! Az viszont igaz, hogy a Törvény nélkül nem tudtam volna, mi a bűn. Például nem tudnám, mit jelent a bűnre csábító kívánság, ha a Törvény nem mondaná: Ne kívánd!” (Róm 7: 7). A bűn olyan alattomos hatalom, amely előbb becsapta Ádámot, majd az elégedetlenkedés által halált hozott, azaz elidegenítette az embert Istentől. A Törvényt azonban semmiképpen nem lehet azonosítani a bűnnel.

A következő témát, a **Szent Szellem által vezetett emberi lét kérdéskörét** egy rövid hálaadó imádság vezeti be. A téma kifejtése a Róm 7: 24-ben fogalmazódik meg: „Ki szabadít meg engem ebből a régi természetből, amely a halál felé taszít?”. A Szent Szellem és a test ellentétének gondolatát először az 5 - 13. versek fejtik ki részletesebben. A test azt a földhözragadt embert jelenti, aki csak a saját képességeire, önmagára tud támaszkodni; a Szent Szellem által vezérelt emberben viszont már Jézus Krisztus éltető ereje munkálkodik. Az önmagával eltelt, egoista ember útja csak a halálba vezethet, vagyis az Istentől való teljes elidegenedéshez. Az éltető Szent Szellem vezérelte ember azonban rátalál mind az életre, mind a békére: „Régi természetünk igyekezete végül is

a halálhoz vezet. A Szent Szellem azonban mindig az életre és a békességre törekszik.” (Róm 8: 6). A Szent Szellemnek való alávetettség egyik legfontosabb gyümölcse, hogy az esendő ember is Isten igazi fiává válhat – ezzel a gondolattal már a Galata - levélben is találkozhattunk. A befejező versek (31- 39.) himnikus dicsőítését adják a Szent Szellemben való élet valóságának: „Mert Isten szeretetétől semmi, de semmi nem tud minket elválasztani – ebben egészen biztos vagyok! Sem halál, sem élet, sem angyalok, sem az uralkodó szellemek, sem ami most van, vagy ami ezután következik, sem azok, akiknek hatalmuk van, semmi, ami a magasságban vagy a mélységben van, semmiféle teremtmény sem választhat el bennünket Isten irántunk való szeretetétől, amely Urunkban, Jézus Krisztusban mutatkozott meg.” (Róm 8: 38-39).

A levél egyik leghangsúlyosabb részében Pál Istennek és Izráelnek a kapcsolatát vizsgálja meg. Büszkén sorolja fel a zsidó nép Istentől kapott hét kiváltságát: a fogadott fiúságot, Isten bensőséges jelenlétét, a szövetségeket, a Törvényt, a liturgiát, az ígéretek és az atyákat – akiktől a legnagyobb ajándék származik, „Krisztus, aki Isten minden és mindenki felett” (Róm 9: 5b). Pál úgy értékeli a zsidóság helyzetét, hogy kárhozatos állapotba kerültek és nem ellenük tesz meg mindent, hanem ellenkezőleg: mindent megtesz értük. ⁶⁶Az, hogy valaki mennyit tehet meg másokért, érdekes kérdéseket vet fel.

A γάρ αυτος εγω αναθημα ειvai (Róm 9: 3) jelentése: én magam legyek odaszánt áldozat. Az αναθημα az ανατιθειμι-ből származik, melynek eredeti jelentése a templomi áldozatnál az előkészítés utolsó fázisa volt, amikor az előkészített áldozati húst felhelyezték a templom ajtaján vagy falán lévő akasztókra. Ez az aktus jelezte az áldozat valódi odaszántását és visszavonhatatlanságát, ugyanis ebben az esetben már csak az elégetése maradt hátra: az áldozat megsemmisült.

Az αναθημα másik jelentéséről sem szabad megfeledkezni, ami az előzőtől eltérően nem pozitív megsemmisülés, hanem leginkább a negatív tartalmú pusztulásra szánással, az átkozással vagy a kárhoyattal adható vissza. Ennek tükrében Pál kijelentése – „én magam αναθημα legyek” – értelmezésre szorul. Azzal, hogy ő a népe és a rokonai helyett átvállalná a kárhoyatba tartó állapotot, Pál a keresztény teológia szempontjából illegitim dolgot állítana. Az apostol helyettesítő áldozatról beszél, ami az Úr Jézus esetében azt jelentette, hogy fizikailag meghalt és ideiglenesen elhagyottá vált az Atyától, azért, hogy mi ne kárhoyunk el. Az ember számára nemcsak illegitim terület, hanem lehetetlenség is a megváltó halál; nem is beszélve a helyettesítő elkárhoyásról. Izráel népén nem segíthet Pálnak az önfeláldozást is felajánló odaadása. Az apostol kijelentésének értelmezésében az segíti tisztán látásunkat, ha potenciális imperfectumokról beszélünk: az alany – Pál – nem találkozott össze az állítmánnyal – az önfeláldozás kívánságával – annak ellenére, hogy közel kerültek egymáshoz. A lehetőség azért nem vált valósággá, mert Pált a teológiai tudása visszatartotta a durva tévtanításoktól és a helytelen gyakorlattól. ⁶⁷

Pált gyakran érte az a vád zsidó honfitársai és testvérei részéről, hogy a saját népe ellen fordult akkor, amikor csatlakozott a kereszténységhez. Az apostol valóban sajátos helyzetbe került, hiszen nem tudott teljes mértékben egyetérteni a zsidók gondolkodásával és zsinagógai gyülekezeteik teológiájával; ám mégis ott volt a szívében a népe felé (is) irányuló keresztény szeretet és megbocsátás – amit nyilvánvalóan felerősített a nemzeti hovatartozás köteléke is. A *διαθηκη* szó Isten és az ember szövetségét jelenti és itt pluralisban találkozhatunk vele: *διαθηκαι* (a szövetségek). A többes szám használata azért indokolt, mert itt az apostol mind az ószövetségi – a Noéval, az Ábrahámmal, illetve a Sínai-hegyi -, mind pedig az Újszövetségben megfogalmazott szerződésekre egyaránt kívánt utalni.⁶⁸

Felvetődik itt az átok gondolata is: a zsidóság jelenleg segítségre szorul, rendkívül rossz helyzete miatt. Ebbe a kárhozathoz közeli állapotba azért kerültek, mert hiába kaptak Istentől elismerésre méltó, valódi értékeket – ha éppen nem használták áldásosan ezeket az ajándékokat. Például az *αγγελια* -nak meddő maradt a Messiásra vonatkozó része, ugyanis az izraeliták nagy része nem fogadta el, hogy Jézus Krisztus a Megváltó.⁶⁹

Annak, hogy a kiváltságokból nem származott jó Izráel számára, nem Isten az oka. Pál határozottan visszautasít minden olyan vádat, amely Istent igazságtalannak mondja. Rávilágít Isten szabad választásaira és döntéseire: példának hozza Sára és Hágár történetét, illetve Rebeka választását fia, Ézsau és Jákob között. Isten döntéseit nem bírálhatja földi ember, a teremtmény nem zaklathatja kérdésekkel az alkotóját: „De hát kicsoda vagy te, hogy vitába mersz szállni Istennel? Felelősségre vonhatja-e a cserépedény a fazekasmestert: Miért formáltál engem ilyenre?” (Róm 9: 20). Pál szerint Krisztus eljövételével elérkezett a régi rend vége, a Messiás ideje: „A Törvény ugyanis Krisztusban érte el a végső célját: aki bízik és hisz Jézus Krisztusban, azt Isten elfogadja.” (Róm 10: 4). Pál azért imádkozik izraelita testvéreiért, mert a saját tapasztalatából tudja, hogy odaadó lelkesedés él bennük Istenért – ám ennek a lelkesedésnek sajnos nem igaz ismeret az alapja. Ők arra törekednek, hogy igazzá tegyék magukat Isten előtt, pedig az Úrral őszinte kapcsolatra csak a hit által lehet eljutni: „Ha tehát megvallod, hogy Jézus az Úr, mert a szívedben hiszed, hogy Isten feltámasztotta őt a halálból, akkor üdvözülsz. Mert belül, a szívedben jön létre az a hitbeli meggyőződés, amely Isten számára elfogadhatóvá tesz bennünket, és ha szánkkal megvalljuk, amit hiszünk, akkor üdvözülünk.” (Róm 10: 9- 10). Ebben az értelmezésben tehát Krisztus jelenti annak a korszaknak a végét, amelyben a Törvénynek volt meghatározó szerepe – hasonlóan ír ugyanerről a Gal 2: 11- 21-ben.

A Róm 10: 14- 21. versekben **Pál azt a tényt járja körül, hogy Izráel elutasította a Messiást.** Négy ellenvetést fogalmaz meg, amelyek Izráel ártatlanságát hivatottak bizonyítani. Elutasítja, hogy senki sem beszélt Izráelnek arról, hogy új módon kell gondolkodni az Istennel való kapcsolatukról. Azt,

hogy kevesen hittek, már Ézsaiás is megjövendölte: „Uram, ki hitte el, amit mondtunk?” (Ézs 53: 1). Az apostol azt is elutasítja, hogy a zsidók ne hallották vagy ne értették volna meg az igehirdetést. Mindezek ellenére kitart amellett, hogy Isten nem vetette el Izráel népét: „Nem, Isten nem taszította el magától Izráel népét, amelyet kezdettől fogva kiválasztott a maga számára!” (Róm 11: 2a). Az „elvetni a népet” kifejezés a zsidó nép kárhozatba taszítását jelenti és arra utal, hogy itt a kiválasztásnak nem a szolgálati, hanem az üdvözítő szerepére helyeződik a hangsúly. Itt Pál a saját példájával és a „maradék” megemlékezésével érvel. Izráel egész népe képtelen volt rátalálni arra, amit keresett, ez csak a „maradéknak” sikerült. Ezt a zsidó-keresztény csoportot Isten választotta ki, de nem az érdemeik alapján, hanem az Ő végtelen irgalmából: „Ugyanígy, a mostani időben is van egy „maradék”, akiket Isten a kegyelme alapján választott ki. Ha pedig kegyelemből tette, akkor nem az emberek tettei alapján – különben a kegyelem nem lenne kegyelem. Hogy is van hát ez? Izráel népe nem érte el, amire törekedett. Csak azok érték el a célt, akiket Isten kiválasztott. A többiek pedig megkeményedtek és érzéketlenek lettek, mint a kő.” (Róm 11: 15) – vagyis az, amikor az izraeliták végül elfogadják az Úr Jézust, hasonlóan csodálatos esemény lesz a halálból az életbe való átmenethez. Izráel egészének és a kiválasztottak csoportjának elkülönítése is megfogalmazódik ebben a szakaszban. Ennek az elkülönítésnek a kiválasztásban rejlik a gyökere: maga a nép teljes egészében Isten kiválasztott népe, ám az igazi „kiválasztottak” a kegyelem elfogadása alapján válhattak képessé arra, hogy elérjék, amire törekedtek.⁷⁰

Az igehelyben szereplő ható igék miatt arra kell gondolnunk, hogy egész Izráel üdvözülése lehetőség – mint bármely más nép esetében. Valójában nem annyira Izráel egészének az üdvözülése a kérdés, hanem az, hogy a kegyelmet elfogadó zsidók éppen úgy odafordulhatnak az Úr Jézushoz, mint a megtért pogányok.⁷¹

Pál azonban a pogányokhoz is figyelmeztető szavakat intéz, nehogy elbázzák magukat: a pogányok vad olajággént lettek beoltva a nemes gyökérbe. Ahogyan Izráelt levágták a hűtlensége miatt, úgy a pogányokat éppen a hitük miatt ültették be – ám őket is lenyeshetik, ha elveszítik hitüket: „Ismerjétek fel azért, hogy Isten nemcsak jóságos, hanem szigorú is! Szigorú azokhoz, akik elestek, hozzátok viszont mindaddig jó, amíg megmaradtok Isten jóságában. Ha nem, akkor titeket is letör arról a fáról, mint azokat az előző ágakat. Ugyanakkor, ha Izráel népe már nem marad tovább a hűtlenségben, akkor Isten újra beolthatja őket a saját fájukba. Isten meg tudja tenni, hogy újra beoltsa őket.” (Róm 11: 22 – 23). Pál megerősíti abban a zsidó népet, hogy kiválasztásuk Isten részéről visszavonhatatlan, az Úr annak ellenére is szereti őket, hogy visszautasították az örömhírt. Az *απο μερως* jelentése: a részből. Ha ezt permissziv indicativusként értelmezzük, akkor nem azt jelenti, hogy Isten Izráel népét keményítette meg; hanem azt, hogy a közülük valóknak – kiválasz-

tottságuk ellenére – is engedte, hogy megkeményíthessék a szívüket. Isten nem az alanya, hanem a megengedője az önmegkeményítés végbemenetelének, vagyis olyan szempont kerül előtérbe, amely az emberi döntést hangsúlyozza.⁷²

Az ősatyáknak adott ígéreték és a velük kötött szövetségek most is szilárdak: az Örökkévaló soha nem változtatja meg a véleményét azokkal kapcsolatban, akiket kiválaszt: „Igaz, hogy Izráel népe az örömhír ellenségévé lett, de még ez is a ti javatokat szolgálja. Ennek ellenére Izráel még mindig Isten kiválasztott és szeretett népe, az ősapák kedvéért. Isten ugyanis soha nem veszi vissza az ajándékait, és nem vonja vissza, ha valakit egyszer elhívott.” (Róm 11: 28 - 29). Pál azután, hogy kifejtette Izráel szerepét Isten üdvözítő tervében, a könyörületes Istent dicsőíti: áldja az Ő nevét, mert minden szempontból ura a történelemnek és az emberi életnek, Ő a teremtője és a célja mindennek: „Mert mindent Isten teremtett, mindent ő tart fenn, és minden őerte létezik. Ővé legyen a dicsőség örökké! Ámen.” (Róm 11: 36).

A többi leveléhez hasonlóan **Pál** itt is a **mindennapi élettel kapcsolatos tanácsokkal és buzdításokkal látja el testvéreit** a fennmaradó fejezetekben. Ezekből az intelmekből egyértelműen kiviláglik, hogy az életvitel meghatározásában már nem játszik szerepet a Törvény. **Azok az új körülmények, amelyeknek a hívőknek eleget kell tenniük, már nem a Törvényen, hanem a szereteten alapulnak.** A 12 – 13. fejezet inkább általános buzdításokat tartalmaz, a 14 – 15. fejezet pedig egy konkrét helyzettel foglalkozik: a hitben „gyengéknek” és a hitben „erőseknek” a kapcsolatával. Az apostol legfontosabb üzenete az, hogy a keresztény szabadságnak a békét és az egyetértést kell szolgálnia a hívők között, a testvéreknek pedig támogatniuk kell egymást.

Pál felszólítja a római híveket arra, hogy ajánlják fel magukat élő áldozatként Istennek; ne hagyják, hogy befolyásolja őket a kultúrájuk; és a legfontosabb: engedjék, hogy Isten átalakítsa őket a Szent Szellem által. Azt is hangsúlyozza, hogy az Istentől az Ő kegyelme által kapott ajándékokat mindenkinek meg kell becsülnie: a híveknek a kijelölt határok között kell maradniuk és el kell ismerniük, hogy az ajándékok kiegészítik egymást. Ezek az ajándékok annak ellenére, hogy a Szent Szellem konkrét megnyilvánulásainak nevezhetők az egyéneken, nem a személyes nyereséget, hanem a közösség épülését szolgálják.

Nagy hangsúly helyeződik az **érdek nélküli szeretetre**: „A bennetek lakó isteni szeretet képmutatás nélkül jusson érvényre! Gyűlöljétek minden gonoszást, viszont ragaszkodjatok ahhoz, ami jó! Testvéri szeretettel szeressétek egymást és a másik testvérnek mindig adjatok nagyobb tiszteletet, mint amit tőle vártok!” (Róm 12: 9 – 10). Pál mindegyik útmutatása a tiszteletre méltó életre serkent: mindenekelőtt az Úr szolgálatában kell feddhetetlennek bizonyulni, ugyanakkor másokhoz is becsülettel és segítőkészséggel kell odafordulni. Az apostol arra is kitér, hogy Krisztus követőinek a polgári hatóságokkal szemben is vannak kötelezettségeik. Itt valószínűleg az állhat a háttérben, hogy

néhány testvér túlzott rajongásba esett, és úgy gondolta: a Krisztusban nyert új szabadságuk miatt rájuk már nem vonatkoznak az evilági törvények. Pál kötelességének tartotta, hogy helyreigazítsa ezeket a megtévedt híveket és megóvja a közösséget az anarchiától. Többször – három alkalommal – is nyomatékosítja, hogy a politikai hatalom, a közhatalom delegált természetű (Róm 13: 1, 13: 4 és 13: 6): „Mert ők valójában Isten szolgálói a te érdekedben” (Róm 13: 4a). Pál azzal érvel, hogy két okból is engedelmeskedni kell: egyrészt a büntetés elkerülése végett, másrészt pedig a lelkiismeret miatt.

Az egymás iránti kötelezettségek kapcsán a **szeretet** áll az első helyen: „Senkinek semmivel ne tartozzatok, csak a szeretettel – ezzel azonban mindannyian tartoztok egymásnak!” (Róm 13: 8). A rabbinista felfogásban az embertárs vagy felebarát kifejezés az azonos néphez tartozókra, a rokonokra vonatkozott; ám a Jézus Krisztustól kiinduló hagyományban tágabb jelentést tartalmat kapott. Mivel Jézus a Törvény időszakának lezárását hozta el és azért váltott meg minket, mert szeretett; akkor ez a fajta szeretet válik a keresztény viselkedés mércéjévé, a Törvény helyébe lépve.

A **hitben erőseket** Pál azért intette, mert annyira felszabadultnak érezték magukat Krisztusban, hogy azt gondolták: a korlátok már nem szükségesek, nekik mindent szabad. Akik **gyengének** nevezetnek a hitben, görcsösen ragaszkodtak az előírások megtartásához és konzervativizmusuk miatt a tiszta és a tisztátalan fogalmi között őrlődtek (például nem fogyasztottak húst vagy bort, illetve bizonyos napokat fontosabbnak tartottak - elképzelhető, hogy esetleg asztrológiai megfontolások alapján). Ezek a gondolatok és hiedelmek azt a vélekedést támasztják alá, mely szerint a „gyengék” nem zsidók voltak, szokásaik pedig a kereszténységüket megelőző vallási tapasztalatuk maradványai lehettek.⁷³ Rudolf Brockhaus szerint „a gyengéken semmiképpen nem szabad olyan hívőket értenünk, akik hanyagul vagy éppen hűtlenül járták útjukat; sokkal inkább jellemezte őket a túlzott ragaszkodás a régi zsidó életmódhoz. (...) A pogányok közül jött hívők viszont fölismerték, hogy az a bálványimádó vallás, amelyből megszabadultak, mindeztől az ellenség műve, és ezért őket nem fenyegette az egyes pogány szokásokhoz való ragaszkodás veszélye.”⁷⁴ Akár erős, akár gyenge volt is valaki a hitében, Pál egyetlen megoldást ismert: a kölcsönös tiszteletet és megértést. „Isten, akitől a kitartást és a bátorítást kapjátok, adja meg nektek, hogy Krisztus Jézus akarata szerint egyetértésben és harmóniában éljete egymással!” (Róm 15: 5). A hitben erősekre az a feladat hárult, hogy építsék a közösséget és erősítsék a tagokat.

A 15: 7 – 13. versekben Pál ismét az egységre buzdít, sürgetve a kölcsönös elfogadást – lehet, hogy azt is, hogy a zsidó-keresztény kisebbség fogadja el a pogány-keresztény többséget. Az Úr Jézus szolgálójává lett a zsidóknak, hogy megmutassa: Isten hűséges az ósatyáknak tett ígéretekhez. Ha a kisebbség Krisztus példáját követi, akkor azzal Istent fogják dicsőíteni.

A befejező részben Pál ismét annak ad hangot, hogy mennyire szeretne eljutni római testvéreihez és beszámol missziójáról, feladatairól. Említést ér-

demel, hogy kéri a rómaiak imádságát: „Arra kérlek benneteket, testvéreim, segítsetek nekem azzal, hogy erőteljesen imádkoztok értem Istenhez – Urunk, Jézus Krisztus és a Szent Szellem szeretete által! Imádkozzatok értem, hogy megszabaduljak a júdeai hitetlenektől!” (Róm 15: 30 – 31a). A „júdeai hitetlenek” az evangéliummal szemben álló zsidók voltak, akik megnehezítették Pál térítői munkáját.

A Római levél utolsó, 16. fejezete Fébe ajánlásával indul. Fébe diakónusi munkásságának méltatása után üdvözlések következnek, ahol ismerős nevekkel is találkozhatunk: Priszka (Priszilla) és Akvila nevével. Ez a zsidó-keresztény házaspár akkor költözött Korinthusba, amikor Claudius császár kitiltotta őket Rómából. Új lakóhelyükön sátorkészítéssel foglalkoztak és vendégül látták Pált is (ApCsel 18: 1 – 3). Az ősegyházban nagyon hatékony tevékenységet mutatott fel ez a pár: missziós munkájukat Pál is nagyra értékelte.

A záró doxológia egy Istent magasztaló himnusz: Pál azt tanítja, hogy egyedül Isten erősítheti meg és teheti állhatatossá a hívőket abban, hogy az örömhír szerint éljenek.

A ZSIDÓKHOZ ÍRT LEVÉL BEMUTATÁSA

A szerzőség kérdése; a megírás helye és ideje

A Zsidókhöz írt levél **szerzője nem nevezi meg magát** a munkájában. Kiletéről már az ókorban is viták folytak: keleten többnyire Pállal azonosították, nyugaton viszont tagadták a páli szerzőséget; sőt, gyakran még a könyv kánoniságát is. A ma leginkább elfogadott tudományos álláspont szerint a Zsidókhöz írt levelet nem tekinthetjük Pál apostol munkájának. Mindezt nyelvi és teológiai eltérések is alátámasztják: a levél nyelvezete tiszta stílusú, mondatai pedig gondosan felépítettek; szemben a páli levelek helyenként következetlennek is nevezhető mondat-szerkesztésével. A szerző azok közé sorolja magát, akiket a Krisztust személyesen ismerők - „akik személyesen hallották őt” (Zsid 2: 3) - oktattak; ez viszont ellentéz Pálnak a saját apostoli mivoltáról kialakított felfogásával. Pál általában az Ószövetséget szabadon idézi a „meg van írva” (γέγραπται) bevezető formulával, a Zsidókhöz írt levél szerzője azonban mindig a Septuaginta alapján a „mondja”, „mondván”, „mondta” (λέγει, λέγων, εἶρηκεν) bevezetéssel. A zsidó levél egyik legfontosabb témája Krisztus főpapsága, ám Pálra nem jellemző, hogy Krisztusra alkalmazza a pap (ιερεύς) vagy főpap (ἀρχιερεύς) címet. Ebből a levélből hiányoznak a páli levelek teológiailag hangsúlyos pontjai, mint például a megigazulás, a szabadság, az egyház mint Krisztus teste, a feltámadás. Kiemelendő az is, hogy a Zsidókhöz írt levélben is kiemelt helye van a Törvénynek, ám itt jelentős a hangsúlyeltolódás: a Törvény alapvetően a kultikus előírásokat jelenti. Nem esik szó a Törvény és a bűn összefüggéseiről sem.⁷⁵

Magában az iratban **nincsenek konkrétan megnevezve a címzettek**; az elnevezés a 2. századból való és azt a nézetet tükrözi, mely szerint az olvasók a zsidóságból tértek meg. Ezt a felfogást képviseli többek között G. W. Buchanan, H. Feld, W. L. Lane és M. Rissi.⁷⁶ Az említett kutatók úgy vélik, hogy **a levél olyan zsidó-keresztényeknek szól, akikre továbbra is csábítólag hatott a zsidó kultusz és vallási gyakorlat – a megírás célja éppen az lehetett, hogy megelőzze a judaizmusba történő visszahátrálásokat.** Ezt a nézetet támasztják alá a kultikus utalások és a gyakori ószövetségi idézetek is. Az, hogy konkrétan kik a címzettek, ma sem válaszolható meg teljes bizonyossággal. A jeruzsálemi keresztények ugyanis nem voltak elzárva a templomi kultusztól, így felesleges lett volna őket arra figyelmeztetni, hogy ne térjenek vissza ahhoz, amitől valójában el sem szakadtak. Emiatt néhányan arra gondoltak, hogy címzetteknek azokat az egykori zsidó papokat kell tekinteni, akik keresztény hitre tértek. Ők a kereszténnyé válásuk után el lettek tiltva a templomi áldozatbemutatástól, ugyanakkor a régi kultikus gyakorlat továbbra is vonzotta őket.

Egy **másik feltevés** alapján azok a zsidó-keresztények a címzettek, akik a zsidó háború kezdetén elhagyták Jeruzsálemet, ám a Templomhoz való kötődésük megmaradt. A kutatók másik csoportja – H. Braun, E. Gräßer, H. Hegermann, M. Karrer, H. F. Weiss – úgy látja, hogy a levél nem kizárólag a zsidó-keresztényekből álló közösségekhez íródott; sőt, szerintük **a címzettek nagyrészt pogány-keresztények lehettek.**

A. Vanhoye álláspontja szerint a címzettek származására nem találunk direkt hivatkozást, a helyzetükre vonatkozólag azonban sok információt tudhatunk meg: már hosszabb ideje keresztények (Zsid 5: 12), az első előljáróik már elhunytak (Zsid 13: 7), a megtérésüket követően zaklatásban és üldöztetésben volt részük (Zsid 10: 32 - 34). Jelenleg is megpróbáltatásokkal kell szembenézniük, de a közösséget alkotók állhatatossága megrendült: vannak, akik távol maradnak a közösségi összejövetelektől (Zsid 10: 35) és a hívők között megfigyelhetők az elerőtlenedés jelei (Zsid 5: 11 - 12). A hétköznapi élet gondjai, az üldöztetések és a tévtanítások (Zsid 13: 9) gyakran csüggedésbe sodorták a gyülekezetet.⁷⁷

A Zsidókhhoz írt levél **valószínűleg Rómában keletkezett.** Az a tény, hogy az első keresztény igehirdetők a megírás időpontjában már nem éltek (Zsid 13: 7), az apostoli kor végét, vagyis az 1. század utolsó évtizedeit sugallja (**80 - 90**). Az a hitbéli ellankadás, amelyből a szerző fel akarta rázni olvasót, szintén a második keresztény nemzedékre jellemző.

A műfaj kérdése

Bár a Zsidókhhoz írt levelet – megnevezésénél fogva is – a levelek közé szokás sorolni, mégis **kérdéses, hogy valóban levélnek tekinthető-e.** Hiányzik

belőle a megszólítás és nem egy bizonyos egyházhhoz vagy személyhez szól. A Zsidókhöz írt levél **inkább írásba foglalt prédikációnak tekinthető**: az Írás értelmezésére épülő teológiai magyarázatok, illetve a remény és a hit elmélyítését célzó buzdítások egyaránt jelen vannak benne. Jelentősége abban rejlik, hogy a Krisztusban való üdvözülés teljesen új teológiáját nyújtja. Érdekesnek nevezhető, hogy nem Jézus Krisztus feltámadásának fontosságát vagy a keresztyén élet liturgikus oldalát hangsúlyozza. A korai keresztyénségnek azt a dimenzióját tárja elénk, amely teljes egészében Jézus Krisztus halálára mint üdvözítő tetre irányult. Ez a mű azért is jelentős, mert rámutat arra, mekkora szerepet játszott a keresztyén gondolkodás történetében az Ószövetség értelmezése.

A Zsidókhöz írt levél szerkezete

A Zsidókhöz írt levél irodalmi szerkezete bonyolultnak nevezhető, mivel jól érzékelhetően alkalmazza az ősi retorikai módszereket is.

Bevezetés: Isten végső kinyilatkoztatása a Fia által (1: 1 - 4)

I. rész: Krisztus méltósága (1: 5- 2: 8)

Kifejtés: Isten Fia magasabb rendű az angyaloknál (1: 5 -14)

Buzdítás: A hallott örömhírt komolyan kell venni (2: 1 – 4)

Kifejtés: Krisztus az emberek testvére és az üdvösség szerzője (2: 5 – 18)

II. rész: Krisztus, a hitre méltó és irgalmas főpap (3: 1 – 5: 10)

A) Krisztus hitre méltósága (3: 1 – 4: 14)

Kifejtés: Jézus nagyobb, mint Mózes (3: 1- 6)

Buzdítás: Legyünk hűségesek, hogy bejuthassunk a nyugalom országába (3: 7 – 4: 14)

B) Krisztus irgalma (4: 15 – 5: 10)

Buzdítás: Járuljunk Krisztushoz, a kegyelem forrásához (4: 15 – 16)

Kifejtés: Krisztus a szenvedései felajánlásával lett főpap (5: 1 – 10)

III. rész: Krisztus papságának és áldozatának nagysága (5: 11 – 10: 39)

Bevezető buzdítás az állhatatosságra (5: 11 – 6: 20)

A) Krisztus mint Melkizedek szerinti főpap (7: 1 – 28)

B) Áldozata által jutott a teljességre (8: 1 – 9: 28)

C) Örök üdvösség forrása (10: 1 – 18)

Befejező buzdítás az állhatatosságra (10: 19 – 39)

IV. rész: Hit és állhatatosság (11: 1 – 12: 13)

A) Kifejtés: Az ősök hite (11: 1 – 40)

A hit meghatározása (11: 1 – 2)

A hit a kezdetektől Noéig (11: 3 – 7)

A pátriárák hite (11: 8 – 22)

Mózesnek és népének hite (11: 23 – 30)

A próféták és a vértanúk hite (11: 31 – 38)

Következtetés a keresztények számára (11: 39 – 40)

B) Buzdítás: A megkívánt kitartás (12: 1 – 13)

Jézus a hit szerzője és bevezetője (12: 1 – 3)

A szenvedések javító célzatúak (12: 4 – 11)

Buzdítás a helytállásra (12: 12 – 13)

V. rész: Egyenes úton járni (12: 14 – 13: 18)

Óvás a visszahátrálástól (12: 14 – 29)

Vendégszeretet, közösségi élet (13: 1 – 19)

Befejezés (13: 20 – 25)

Áldáskívánság (13: 20 – 21)

Záró üdvözetek és újabb áldás (13: 22 – 25)

A Zsidókhöz írt levél tanítása

A Zsidókhöz írt levél előszava, hasonlóan János evangéliumához (Jn 1: 1 – 18) és János apostol első leveléhez (1Jn 1: 1 – 4), **az Ige gondolatára összpontosít**. Az Ige János evangéliumában magának Jézusnak volt a megszemélyesítése, János első levelében pedig a szerző egyházában hirdetett evangéliumi üzenetként értelmezhető. Itt az Ige az Isten és az ember közötti összes kapcsolatát magában foglalja, az Írásoktól kezdődően egészen a Fiú jelentőségéig. A Zsidókhöz írt levélben végigvonul az a gondolat, hogy milyen módon kell meghallani és megválaszolni Isten kinyilatkoztatásait. A korábbi időkben Isten különböző módokon szólt az Írások által; most, az „utolsó napokban” új üzenetet adott Fiában, Jézus Krisztusban.

A 2 - 3. vers stílusa és tartalma az ókeresztény himnuszokra emlékeztet, melyek kihangsúlyozzák a Fiú közelségét az Atyához, illetve kiemelik korábbi létezését és a teremtésben játszott szerepét is.

A Zsid 1: 5 – 14. versek azt taglalják, hogy **Jézus különb az angyaloknál**. Gyakran feltételezték, hogy a szerző egy olyan nézettel szemben akart érvelni, amely a 2. századi kereszténység néhány ágában volt népszerű. Azt gondolták ugyanis, hogy Jézus nem valóságos emberi teremtmény volt, hanem angyal. Ezekben a versekben azonban kevés bizonyíték van arra, hogy erről a vitáról lenne szó. Inkább két másik tényező érdemel említést. Az egyik az, hogy az angyalokat Isten szavának közvetítőiként tartották számon, ám munkájukat a keresztény evangélium háttérbe szorította. A másik pedig, hogy a 3. versben bemutatott színhely, a Fiú trónja a mennyben Isten mellett szintén Jézus felsőbbrendűségét mutatja az angyalokkal szemben. Ebből a szakaszból az derül ki, hogy a szerző az Ószövetséget egyértelműen Isten szavának tartja, illetve olyan szöveggé értelmezi, amely vagy az Isten Fiáról, az Úr Jézusról; vagy pedig magáról Istenről szól. Mindez azért fontos, mert az Írás újraértelmezése új utat nyitott Izraelnek Jézus Krisztus személyének és jelentőségének megértéséhez.

A 2. fejezet a **prédikátor-szerző** buzdításával indul, melyeket híveihez intéz: **amiatt aggódik, hogy testvérei ki vannak téve az „eltérítés” veszélyének.** Így fogalmaz: „Ha pedig ez így van, még gondosabban kell követnünk azokat az igazságokat, amelyekre megtanítottak bennünket. Vigyázzunk, hogy senki és semmi el ne térítsen ezektől!” (Zsid 2: 1). Ez a figyelmeztetés az 1. fejezetből von le következtetést: mivel a Fiú feljebbvaló az angyaloknál, az evangélium - melyet Ő maga hozott el az emberek közé - még inkább követendő, mint a mózesi Törvény, amely angyalok által érkezett. Ezt követően a szerző ismét érveket hoz annak megerősítésére, hogy Krisztus minden angyalnál előbbvaló. Változik az érvelés: az előző szakaszban az Úr Jézus Isten Fiaként volt kiválóbb, itt pedig azért, mert ember. Azért, hogy Jézus halála mindenki számára a halál szolgátságából való szabadulás lehessen, Jézusnak teljes mértékben azonosulnia kellett az emberi természettel: „Ezek a „gyermek” közösséges hús-vér emberek. Ezért Jézus is ugyanilyen emberi testben járt a Földön. Azért kellett ennek így lennie, hogy Jézus a saját halálával legyőzze a sátánt, aki a halál felett uralkodik. Igen, Jézus emberré lett és meghalt, hogy az embereket megszabadítsa a halálfélelemtől, amely őket egész életükben rabszolgátságban tartotta.” (Zsid 2: 14 – 15). Az Úr Jézus, aki feljebbvaló az angyaloknál, arra is képes volt értünk, hogy a halál elszenvedése által átmenetileg ugyan, de kisebb lett tőlük: „Azt azonban látjuk, hogy Isten dicsőséggel és méltósággal koronázta meg Jézust, aki rövid ideig valóban alacsonyabb rangú volt az angyaloknál. Jézus azért kapta ezt a dicsőséget, mert elszenvedte a kivégzést, és Isten kegyelméből mindenkiért megízlelte a halált.” (Zsid 2: 8).

A következő gondolati egység **Jézus hűségének** középpontba helyezésével indul: „Jézus hűséges volt Istenhez, aki őt elküldte – akárcsak Mózes Isten népe között.” (Zsid 3: 2). Az összehasonlításban azért Mózes szerepel, mert ő a hűség mintaképeként Jézus Krisztus ószövetségi előhírnökének is tekinthető. Mózes azonban csak közvetítő volt, szolgálója Isten „házának” vagy népének; Krisztus azonban Isten Fia – és nem az Ő házában, hanem afölött. Az Úr Jézus egyenrangú a ház teremtőjével abban az értelemben, hogy Ő Isten új „házát”, vagyis a kereszténységet hozza létre, melynek meg kell őriznie a reményt, hogy Isten háza maradhasson: „Mert minden háznak van építője, de Isten az, aki mindent felépített. Mózes hűségesen szolgált Isten népe között, de csak szolgáló volt. Az volt a feladata, hogy tanúskodjon azokról, amelyeket Isten csak sokkal később jelentett ki. Krisztus azonban úgy uralkodik Isten családjá felett, mint a Fiú. Isten családjának tagjai pedig mi vagyunk – de csak akkor, ha mindvégig megőrizzük Istenbe vetett örömteli bizalmunkat és a reménységünkkel való dicsekvést.” (Zsid 3: 4 – 6).

A továbbiakban is a hűség marad a vezérfonal: előbb **Izrael népének** a pusztai vándorlásaik alatt elkövetett **hűtlenségéről** esik szó (Zsid 3: 7- 19), majd a **keresztényektől megkövetelt hűség** kerül előtérbe (Zsid 4: 1 – 11), végül pedig Isten hűsége a saját, Írásban kinyilatkoztatott szavához. Érdekes

ennek a résznek a szerkesztése: tulajdonképpen a 95. Zsoltár 8: 11 versét bővíti ki a szerző – nemcsak az Írás magyarázatával, hanem szónoki elemeket is alkalmazva annak érdekében, hogy minél intenzívebben tudjon hatni a hallgatóságára.

Isten „nyugalmat”, pihenőhelyet alkotott hűséges követői számára; ám azokat a zsidókat, akik az Egyiptomból való kivonulás során többször is elfordultak Tőle, megakadályozta abban, hogy oda belépjenek. A nyugalom helye Isten teremtése, így az oda való bejutás lehetősége megmarad azok számára, akik Hozzá hűségesek (Zsid 4: 1 – 6). A keresztényeknek is nyitott ez az út, részesei lehetnek Isten nyugalmanak, hűségük által erre kell törekedniük: „Ma, ha meghalljátok Isten hangját, ne makacsodjatok” – idézi a szerző Dávidot (Zsid 4: 7b). Hangsúlyos a „ma” szó: azt mutatja, mennyire élő Isten szava ma is, a jelen olvasóinak számára. A hűtlenség azt a veszélyt rejt magában, hogy az ember nem tud ellenállni a kísértésnek, a bűn csábításának és ennek következtében elszakad az élő Istentől.

A prédikáció következő nagyobb egysége a **Krisztus áldozatában való reménységgel** foglalkozik. Ennek bevezetéseként a szerző arról szól, hogy Isten miként beszél az Írásban és hogyan üzen Fia által; valamint hangsúlyozza mind az Ószövetséget, mind a Jézus által kinyilatkoztatott megváltást: „Mert amit Isten kimond, az a szó élő, erőteljes és hatékony. Isten szava élesebb, mint a legélesebb kétélű kard. Mélyen belénk hatol, egészen addig, ahol a szellem és a lélek közötti határ húzódik. Isten beszéde behatol a csontjaink találkozásáig, sőt a csontjaink belsejébe is: megítéli és szétválogatja szívünk gondolatait és szándékait. Senki és semmi sem rejtőzhet el Isten tekintete elől! Ő mindent tisztán és világosan lát, tekintete előtt minden és mindenki meztelen. Ő az, akinek egyszer mindannyian számot fogunk adni!” (Zsid 4: 12 – 13).

Ezt követi **Jézus Krisztusnak mint egyedüli főpapnak a szerepe és a tette**, aki egyszer s mindenkorra feláldozta magát az emberiség bűneiért. Az Ő áldozata megvalósította azt, amit az ősi zsidóság nem érhetett el a bonyolult áldozati szertartásai által: ennek értelmében **az Úr Jézus áldozata új szövetséget teremtett és ezzel helyettesítette a régi, Ószövetségben leírt rendet**. Jézus Krisztus főpapként történő bemutatásakor a szerző a kegyelmi képességeket emeli ki: a Messiás megbocsátó készsége emberi természetében gyökereszik, hiszen maga is megtapasztalta a kísértést és egyedülként ellent is tudott állni neki: „Mert olyan Főpapunk van, aki megéri gyengeségeinket, hiszen Ő is ki volt téve azoknak a kísértéseknek, amelyek az embereket érik. Mindenféle próbán győzedelmesen ment keresztül, és sohasem vétkezett. Ha pedig Jézus a Főpapunk, akkor bátran és bizalommal lépünk oda az Atya Isten kegyelmének trónjához! Nála bőségesen megtaláljuk mindazt a megbocsátást, segítséget és kedvességet, amire éppen szükségünk van – s mindezt a legmegfelelőbb időben.” (Zsid 4: 15- 16).

Az 5. fejezet első 10 verse a **főpapság fogalmának meghatározásával** foglalkozik, illetve bemutatja, Jézus Krisztus hogyan felel meg a meghatározás

követelményeinek. Ezt a részt egy reményre buzdító szakasz (Zsid 5: 11 – 6: 20) követi, melyben egyaránt helyet kap a hallgatóság feddése a lelki restségükért, valamint bátorításuk a reménykedésre. Az Istentől kapott remény soha nem fogyhat ki a hívő ember szívéből: „Ez a két dolog sohasem változik! Isten nem hazudhat, amikor ígér valamit, és nem hazudhat, amikor megesküszik. Ez erős biztatást jelent és reménységet ad nekünk. Hiszen odamenekültünk Istenhez, és belekapaszkodtunk abba a reménységbe, amelyet ő adott nekünk. Ez a reménység olyan a lelkünk számára, mint a csónak erős horgonya. Ez a „remény-horgony” a mennyei Templomban, a függöny mögött, a mennyei Szentek Szentjében kapaszkodik meg, ott, ahová Jézus bement. Értünk ment be oda, hogy utat készítse a számunkra, hiszen mindörökké Jézus lett a Főpap, Melkisédek rendje szerint.” (Zsid 6: 18- 20).

A legfontosabb gondolat ismét az **előrejutás és növekedés a krisztusi élet mélyebb, érettebb megértésében** (Zsid 6: 1) és a **reményben, Jézusnak mint előfutárnak a követésében** (Zsid 6: 18). A prédikátor azt tartja problémának, hogy a hallgatóság visszautasítja ezt a növekedést és megrekednek a kezdés szintjén, vagy ahogyan a pontos görög fordítás mondja: az alapelemek szintjén. Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ λόγον: „Ezért hagyjuk el a Krisztusról szóló alapvető tanításokat – ezek az alapvető vagy elemi tanítások az Ószövetség messiási próféciáira, illetve a Jézus felé mutató rituális törvényekre utalhatnak. Mind pozitív dolgok ugyan, ám nem a teljességet hordozzák, hiszen azt a Krisztusban való beteljesedés jelenti, a hívőknek éppen ezért kötelességük törekedniük a teljességre: „ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα”. Itt tehát **nem a keresztény alaptételek mellőzésére szólít fel a szerző; hanem arra, hogy a judaizmusban meglévő keresztény alapoktól tovább kell lépni.**⁷⁸

„βαπτισμῶν διδαχῆς” (Zsid 6: 2): ebben az esetben a βαπτισμῶν nem a bemelegítést jelenti, hanem utalás az ismétlődő rituális zsidó szertartásokra. A βαπτισμός az egyszeri alkalmat, magát a bemelegítést; míg a βαπτισμῶν pluralisban az ismétlődő rítust jelenti.⁷⁹

A tökéletesség nem a hiba nélküliséget jelenti, hanem a teljességet és a befejezettséget. Jézus Krisztus a szenvedésein és a halálán keresztül vált tökéletessé és lehetővé mások üdvösségének forrásává. Az Ő követőinek is részeseülniük kell ebben a megváltásban: teljessé kell válniuk ahhoz, hogy részesei lehessenek az Úr Jézus küldetésének. Azokat, akik nem törekednek a tökéletességre, az a veszély fenyegeti, hogy elveszítik a reményt és elfordulnak Istentől – a szerző ennek a következményére a Zsid 6: 4 – 6-ban hívja fel a figyelmet: „Ha valaki elhagyja Krisztus útját, vajon visszatérhet-e hozzá megint? Olyanokról beszélek, akiket az igazság egyszer már megvilágosított, meg is ízlelték ajándékát, megkapták a Szent Szellemet, hallották Isten beszédét, megtapasztalták a következő korszak erejét, azután mégis elhagyták Krisztus útját. Ezek szinte ismét megfeszítik Isten Fiát és szégyent hoznak rá az emberek előtt. Vajon az ilyen emberek ismét visszatérhetnek Istenhez? Nem, ez lehetet-

len!” Az igehelyet nem szabad úgy értelmeznünk, hogy aki a kereszténységből visszacsúszott előző életének állapotába, vagyis felhagyott Krisztus követésével, annak lehetetlen, hogy újra megtérjen. Ez csak addig lehetetlen, ameddig megfeszítik maguknak Isten Fiát és amíg gyalázzák, szégyenítik Őt. A praesens participium egyidejűsége oldja fel a látszólagos ellentmondást és oszlatja el a reménytelenséget⁸⁰ Azok, akik nem engedik, hogy Jézus Krisztus segítő módon avatkozzon be az életükbe, önmagukra nézve feszítik meg Őt – és amikor ez az elzárkózó állapot megszűnik, ismét adott az újbóli megtérés lehetősége.⁸¹

A 7. fejezet a **papság három fajtájával** foglalkozik: **Melkizedeknek, Lévi izráélita törzsének** és magának **Jézus Krisztusnak** a főpapságával – az Ő papsága magában foglalja és meg is haladja a másik kettőt. A Törvény által kijelölt papság alkalmatlannak bizonyult feladatának elvégzésére, ezért változásra volt szükség: „A Törvényt Isten a lévita papsággal együtt adta a népnek. De ezen az úton a szellemi tökéletességet nem lehetett elérni. Ezért volt szükség arra, hogy egy teljesen másféle pap jöjjön el. Ez az új pap pedig Melkisédek rendjéből és nem Áron rendjéből való!” (Zsid 7: 11). Örökös főpapként Jézus Krisztus egyszer s mindenkorra szóló áldozatot ajánlott fel, amely mindörökké eltörölte a bűnöket: „Nem olyan, mint azok a főpapok a régi papság rendjében, akiknek naponta kellett véres áldozatokat vinniük Istennek: először a saját bűneikért, azután a nép bűneiért. Jézus ellenben csak egyetlen áldozatot vitt Istennek, de az mindörökké érvényes: saját magát adta oda áldozatul!” (Zsid 7: 27).

A 8. fejezet továbbviszi az **ószövetségi és a krisztusi papság közötti ellentét témáját**, kiterjesztve a tárgyalást a papi szolgálatra és az áldozat bemutatására. A keresztényeknek olyan főpapjuk van, akit felmagasztaltak az égben, innen ered Krisztus papi művének felsőbbrendűsége, mivel az ő szolgálata örökké tart a mennyben – ez az egyetlen és igazi szolgálat. A szerző az érvelése során idézi Mózes szavait (2Móz 25: 40): „Az a szolgálat azonban, amelyet a földi papok végeznek, csak másolata és árnyéka a valódi, mennyei dolgoknak! Ez abból is látható, hogy amikor Mózes a Szent Sátor felállítására készült, Isten így figyelmeztette: Vigyázz, hogy mindent annak a mintájára készíts, amit a hegyen mutattam neked!” (Zsid 8: 5).

A következő egység egy hosszabb ószövetségi idézet köré szerveződik: **a szerző Jeremiás próféta segítségével** (Jer 31: 31 – 34) **próbálja összehasonlítani a régi és az új szövetséget**. Az Ószövetség nagy részét a szövetség gondolata határozza meg. Az Isten és a kiválasztott népe közötti szövetségben az fogalmazódik meg, hogy Isten megáldja és védelmezi az izráelitákat, akik cserébe hűséggel tartoznak Neki. Jeremiás látomásában, amelyben egy eljövendő új szövetség képét tárja elénk, egy személyesebb kapcsolat jelenik meg az Úr és az emberek között. Ezt az új szövetséget Jézus Krisztus áldozati vére pecsételte meg és így Isten megbocsátotta az emberek bűneit: „Nem is a bakok vagy bikák vérével vitte be, hanem a saját vérével, amikor a Mennyben bement a Szentek

Szentjébe. Csak egyszer ment be, de örökre ott is marad – s ezzel örökre tartó megváltást szerzett nekünk.” (Zsid 9: 12). A 9. fejezet a Szent Sátor leírásával és a szertartások rendjének bemutatásával indul – ez vezeti fel Krisztus áldozatának jelentőségét: „Isten tiszteletének ez a rendje egyúttal példázat is, amely a mostani időre vonatkozik. Azt jelenti, hogy a Szent Sátor rendje szerinti ajándékok és áldozatok nem képesek megtisztítani a résztvevők lelkiismeretét. Ezekben a szertartásokban ugyanis csak ételek, italok, különböző mosakodások, meg egyéb külsőséges dolgok szerepeltek. Ezek csak kívülről érintik az ember testét, de a belsejét nem tisztítják meg. A szertartásokat Isten csak arra az időre adta, amíg el nem jön a teljes megújítás ideje és az új rend!” (Zsid 9: 9 – 10). A szerző kétféleképpen ábrázolja a mennyei templomot: az egyik mód a tökéletes mennyei sátor képe a külső udvarral és a függöny mögötti belső szentéllyel, ahol Isten lakik. A másik megközelítési mód magát a világegyetemet tekinti sáornak, amelyben a föld a külső udvar és maga a menny a belső szentély.

A Jeremiás által megjövendölt új szövetség a bűn végleges megbocsátását tartalmazza és mivel Krisztus áldozatos halálával vált lehetővé, ezért Ő az üzenet közvetítője. Sőt: a zsidókhoz írt levél szerzője úgy értelmezi az Úr Jézus halálát, mint az egyetlen igazán hatásos áldozatot, mely jóvátehetette az emberiség bűneit: „Ha Krisztus is földi főpap lenne, neki is már sokszor fel kellett volna áldoznia magát a világ teremtése óta. Ő azonban csak egyetlen egyszer jelent meg – amikor az idő elérkezett -, hogy önmagát feláldozza. Ez az egyetlen áldozat viszont egyszer s mindenkorra elegendő, mert amikor Jézus Krisztus saját magát feláldozta, akkor véglegesen leszámolt a bűnnel.” (Zsid 9: 26).

A szerző beszédének fő részét olyan érveléssel zárja, amelyben **átfogó összehasonlításnak veti alá Krisztus áldozatát a zsidó rítussal**. Meglehetősen szomorú képet fest a lévita papokról és áldozataikról – például a 11. versben -, mégsem szabad antiszemitizmusról beszélnünk.⁸² Krisztus áldozatának felsőbbrendűsége és ennek következtében maga a kereszténység mégsem a levél szerzőjének zsidó kortársai ellenében, vagy azok iránti támadásnak szánva nyilatkozik meg. Ez a szakasz az áldozatok közötti ellentétek felsorolásával indul: az 1. versben úgy olvashatunk a mózesi Törvény tökéletlenségéről, mint amelyek távol állnak Isten valóságától: „A Törvényben az eljövendő áldásoknak csupán az árnyéka van meg, nem pedig maguk a valóságos dolgok.” (Zsid 10: 1). Az áldozatbemutatás ismételt jellege is azt bizonyítja, hogy hatástalanok voltak – ugyanis nem lenne szükséges az állandó ismétlés, ha egyszer elegendőnek bizonyultak volna: „Hiszen, ha a Törvény tökéletessé tette volna őket, már régen abbahagyták volna az áldozatokat!” (Zsid 10: 2a). A szerző azt a tényt is felsorakoztatja érvei között, hogy Istennek nem kedvesek az állatáldozatok. Ismételten egy ószövetségi igehelyet idéz (Zsolt 40: 6 – 8), melyben Isten elutasítja a különböző áldozatokat: nem leli örömét bennük. A szerző értelmezésében a zsoltáros szavaiból az következik, hogy Jézus Krisztus feláldozása kiszorította a Törvényt és az Ószövetséget: Ez azt jelenti, hogy Isten

megszünteti az áldozatok régi rendjét, és ugyanakkor új rendet vezet be. Jézus Krisztus valóban véghezvitte mindazt, amit Isten akart. Bennünket pedig Istennek ez az akarata tett az Ő számára különválasztott, szent néppé. Ez Jézus testének egyszeri feláldozása által történt meg, amely mindörökké érvényes.” (Zsid 10: 9b – 10).

A szerző végső konklúziója az, hogy mivel a Krisztus által közvetített új szövetség megvalósította a bűnök bocsánatát, magának Istennek a szava alapján minden más áldozat véget ért: „Ha pedig Isten végérvényesen megbocsátotta a bűnöket, akkor többé nincs szükség újabb bűnért való áldozatra!” (Zsid 10: 18).

A következő gondolati egységben (Zsid 10: 19 – 31) megtalálható mind a **buzdítás**, mind pedig a **figyelmeztetés**. A prédikátor azt mondja, hogy az embereknek Istenhez kell közelíteni: „Ezért őszinte szívvel és a hit bizonyosságával közeledjünk Istenhez!” (Zsid 10: 22a). A többi újszövetségi írástól eltérően a Zsidókhoz írt levél a reménynek rendeli alá a hitet olyan értelemben, hogy a hit szolgálhatja a remény alapját. A hit teljessége nem maga a cél, ám mindenképpen nélkülözhetetlen feltétel ahhoz, hogy valaki Krisztus követőjévé válhasson. A 22. vers újra visszatér arra, amit nekünk ajándékozott **Isten kegyelme**: Jézus Krisztus vére által olyan szívünk van, amely megtisztult és olyan testünk, amelyről le lett tisztítva a szenny. A mai olvasónak meglehetősen nagy gondot jelenthet az utalások értelmezése, de az eredeti héber olvasók előtt ezek teljesen egyértelműek voltak. Mielőtt Áron és fiai megkezdték volna a papi szolgálataikat, megtisztították testüket vízzel, majd vérral meghintették őket. Krisztus halálának valósága a mi szívünkben is jelen van: a gonosz lelkiismeret helyett megtisztultat ad a hívőknek. Aki hisz az Úr Jézusban, az Isten Igéjének megtisztító hatása alatt áll, mely létezésének legmélyebb forrásaig képes megújítani az embert.⁸³ Erre utalhatott Jézus Krisztus az utolsó vacsora alkalmával: „Erre Jézus így válaszolt: Aki megfürdött, annak csak a lábát kell megmosni, különben az egész teste tiszta. Ti már tiszták vagytok, de nem mindannyian.” (Jn 13: 10).

A szakasz vége súlyos figyelmeztetéssel zárul: „Akkor vajon mit érdemel az, aki Isten Fiát „megtapossa”? Bizony, az ilyen még sokkal súlyosabb büntetést kap, mivel nem tisztelte Jézus vérét, amellyel ő az Új Szövetséget megkötötte, s amellyel az illetőt egyszer már megtisztította! Ezzel az ilyen ember a Szent Szellemet is bántalmazta, aki Isten kegyelmét közvetíti!” (Zsid 10: 29). Ha valaki Krisztus vezeklő áldozatának fordít hátat, annak sokkal nagyobb a büntetése, mint az engedetlenségük miatt halálra kövezett izáelitáké: a megváltásból való kizárás.

A következő nagyobb gondolati egység a **hit erejével** foglalkozik (Zsid 10: 32 -12: 29). A judaizmus mint vallási rendszer főleg látható dolgokban mutatkozott meg, míg a kereszténység nagy igazságai láthatatlanok, értelmezésük a hit szempontjából valósulhat meg. A hit jelentőségének kiemelésével az lehetett a szerző célja, hogy megszabadítsa a hívővé lett zsidókat a szertartások és kötelezettségek béklyóitól és megerősítse őket a Krisztus adta szabadságban.

A 32 – 34. versek arról a gyülekezetről árulnak el néhány fontos dolgot, akikhez a levél íródott: megtudjuk, hogy miután keresztények lettek, szenvedtek a hitük megvallása miatt. A szerző megemlíti a nyilvános sértést, a bebörtönzést és a vagyon elkobzását – ezek azonban inkább tipikus, általános esetek, nem nevezhetők egyedinek. A szenvedésekre való visszatekintés után lelkesítés következik: a sok erőfeszítés és küzdelem után senkinek sem szabad feladnia Krisztus követését: „Ezért hát őrizzék meg ezt a bátorságot és hitet, mert nagy jutalom vár rátok! Legyetek türelmesek és kitartók, mert miután mindent véghezvittetek, amit Isten akar, megkapjátok tőle, amit megígért!” (Zsid 10: 35- 36).

A Zsidókhoz írt levél egyik legismertebb része az Ószövetség hitről mondott példáinak és modelljeinek felsorolása (Zsid 11: 1 – 21: 2), amely Jézus Krisztusban teljesedik be. Az Ószövetség azon szereplői jelennek meg itt, akik valamilyen erényt vagy jó tulajdonságot képviselnek. Mindenekelőtt azonban **a hit meghatározása** kerül a figyelem középpontjába: „Hinni pedig azt jelenti, hogy bizonyosak vagyunk abban, amit remélünk. Aki hisz valamilyen, az meg van győződve arról, hogy az a dolog valóságosan létezik, annak ellenére, hogy nem látja.” (Zsid 11: 1). A hit tehát nem egyéb, mint a láthatatlan isteni világ valóságába való betekintés. Kapcsolatban van a reménnyel, hogy erőt adjon, de mint motiváció – amely a cél elérésének reményében erősít – láthatatlan. A 3. vers azért meglepő, mert az ősök hitére várunk példákat, ám a szerző egészen a teremtésig megy vissza az érvelésében – oda, ahol még nincsenek tanúk: „Hitünk által értjük meg, hogy a világmindenséget Isten a kimondott szava által teremtette, és hogy a láthatókat a láthatatlan dolgokból hozta elő.” (Zsid 11: 3). A szerző valószínűleg azt akarta sugallni, hogy folytonosság van őseink és a keresztények hite között, akiknek Isten teremtésébe vett hite mindennek az alapja. A továbbiakban felsorolt példák azt a hitet szemléltetik, amelyet a keresztények léte megkövetel. Káin és Ábel története **Ábelt** mutatja be a hit mintájaként; majd **Énok** égbe emeltetése következik, aki azzal érdemelte ki a halál elkerülését, mert „Isten a kedvét lelte benne” (Zsid 11: 5b). **Noé és Ábrahám** története után **a vándorló pátriárkák példái** következnek, felidézve a pusztai zarándoklást, az állandó otthonkeresést. Ábrahám példája fiának, Izsáknak a felajánlásával ér véget – ez mutatja a legerőteljesebben, hogy Ábrahám megérezte valamit a remény láthatatlan világából. Azt az ellentmondást, ami kialakult – az ígéret, hogy Izsák által lesznek utódai; illetve áldozza fel gyermekét – csak úgy lehetett feloldani, ha erős hittel rendelkezett. **Izsák, Jákób és József** is alárendelték magukat a hit világosságának és az Úr rendelkezésének. A szerző Mózes hitét is hosszan tárgyalja, ezzel felidézi Izrael történetének jelentős eseményét, az Egyiptomból való szabadulást. A felsorolás legfontosabb üzenete a 39 - 40. versben található. „Bár a hitük miatt mindannyian kedvesek voltak Isten számára, mindeddig még nem kapták meg, amit Isten ígért nekik. Isten ugyanis valami jobbat tervezett a számukra, ezért a hitnek az említett hősei is csak velünk együtt fogják elérni a tökéletességet.”

(Zsid 11: 39 – 40). Vagyis a felsorolt példák helytállóak ugyan, ám Isten mégis késlelteti ígéreteinek tartalmait egészen a jelenig, amikor a keresztények hittel válaszolnak Jézus Krisztus megváltó művére. A hit példa-felsorolásainak tetőpontját a 12. fejezet első két verse jelenti, melyek figyelmeztetik a hívőket: „A hit embereinek ez a nagy serege körülvesz bennünket! Az ő életük mutatja meg igazán, mit jelent a hit. Ezért mi is dobjunk le magunkról minden terhet, amely akadályoz bennünket a futásban, s még azokat a bűnöket is, amelyek olyan szívesen tapadnak ránk és elgáncsolnak! Kitartással fussuk végig az előttünk lévő versenypályát! Közben le ne vegyük a szemünket Jézusról, aki hitünk elkezdője és befejezője! Ő azért az öröme, amely várt rá, elszenvetde még a keresztben való kivégzést is, és nem törődött a szégyennel, amelyet ez jelentett. Most pedig elfoglalta a helyét Isten trónjának jobb oldalán.” (Zsid 12: 1 -2).

A következő gondolati egység a **figyelmeztetésről áttér a buzdításra** – ehhez pedig aprólékosan kidolgozott metaforák sorozatát hívja segítségül. Ilyen metafora az atlétikához kapcsolódó „fussuk végig az előttünk lévő versenypályát” kifejezés (1. vers, később ismétlődik a 12 – 13. versekben); a gyermekét nevelő apa (5- 11. versek) és a „mérgező növény” (15. vers).

A 3 - 4. versben folytatódik a keresztény élet atlétikai versenyhez történő hasonlítása – ebben a folyamatos harcban is Krisztus a példaképünk, rá kell tekintenünk minden időben, hogy ne lankadjon az erőnk. Az 5 – 6. vers a Péld 3: 11 – 12-ből vett idézet, amit a szerző értelmezése követ: Isten úgy fegyelmez minket, ahogyan az apa a fiát; a segítő szeretet által: „Fogadjátok el, és vessétek alá magatokat az ilyen nevelésnek! Tekintsétek ezt a mennyei Édesapátoktól jövő megfegyelmezésnek, mert ebből látszik, hogy Isten úgy bánik veletek, mint a fiaival! Hiszen minden fiút megfegyelmez az apja. Mindenkinek szüksége van erre! Ha viszont sohasem kaptok fegyelmezést, akkor nem is vagytok igazán Isten fiai, csak törvénytelen gyerekek.” (Zsid 12: 7 – 8). A 14 – 16. versekben a keresztény közösség tisztességéről olvashatunk: békében és szentségben élnek, nincs köztük visszaeső bűnös, aki félrevinné a többieket. A „mérgező növény” (15. vers) említése Mózesre utal vissza: „Vigyázzatok, ne legyen köztetek senki — se férfi, se nő, se család vagy egész törzs —, akinek szíve elfordul Istenüktől, az Örökkévalótól! Közületek senki se pártoljon más istenekhez, hogy a nemzetek bálványait imádják! Bár ne lenne köztetek keserű mérget termő gyökér soha!” (5Móz 29: 18). **Mózes a bálványimádástól féltette a népet, a Zsidókhoz írt levél szerzője pedig a hitbéli megingástól és a visszahátrálás lehetőségétől.** Az ószövetségi történetek és emberek példája nem annyira fenyegetés, inkább csak figyelmeztetés: a keresztényeknek már olyan előnyük van, ami a régieknek még nem adatott meg. Ennek szemléltetésére a szerző szembeállítja a régi izráelita Sínai-hegyet a keresztények mennyei Jeruzsálemével. Két teológiai kérdés merül fel – elsőként az Istenhez járulás kérdése. A zsidóság közvetett módon, félelemmel telve járulhatott az Úr elé; míg a keresztényeknek – Krisztus megváltó áldozata révén – megadatott a ben-

sőséges, bizalmas kapcsolat. A másik az idő kérdése: a keresztények Istenhez járulását az tette lehetővé, hogy az Úr Jézus belépett a mennyei szentélybe – ám az Ő követőinek ez a belépés csak a jövőben következhet be.

A 24. versben **Jézus vére szövetségi áldozat értelemben jelenik meg**, szembeállítva Ábel vérével: „Jézushoz jöttetek, aki az Új Szövetséget megköttötte, és Jézus véréhez, amely megtisztít, és sokkal jobb dolgokról beszél, mint Ábel vére.” (Zsid 12: 24). A következő (25. vers) óva inti a keresztényeket attól, hogy figyelmen kívül hagyják Isten szavát, hiszen ők még nagyobb büntetést kockáztatnak, mint az izraeliták, amikor engedetlenek voltak.

A 13. fejezet leginkább egy függelékhez hasonlítható, amelyben **gyakorlati intelmeket, buzdításokat és levélzáró formulát** is találunk. Az első hat vers intelmeket tartalmaz a testvéri szeretetről, a vendégszeretetről, a szenvedők iránti gondoskodásról, a házassági hűségről és a kapzsiság veszélyeiről. A szerző szól a közösség vezetőiről – a 7. és a 17. versekben -, majd a 9-16. versekben a tévtanítások elkerülésére figyelmeztet: „Ne engedjétek, hogy különféle idegen tanításokkal félrevezessenek benneteket! Isten kegyelmével erősítsétek meg a szíveteket, ne különböző ételekre vonatkozó szabályok betartásával, mert azoknak semmi értelmük sincs!” (Zsid 13: 9). A továbbiakban nehezen értelmezhető a „táboron kívül” kifejezés, amely nyilvánvalóan olyan dologra utal, ami a korabeli olvasóknak egyértelmű lehetett. Elképzelhető, hogy attól kívánta óvni a szerző a közösség tagjait, hogy elszigetelten éljék meg kereszténységüket és figyelmeztetésnek szánta, hogy nekik is meg kell tapasztalniuk a szenvedést, mint ahogyan Krisztus is tette.

Az utolsó versek egy levél lezárására hasonlíthatnak: a szerző kéri, hogy imádkozzanak érte (18 – 19. vers), áldást és imát mond (20- 21. vers), utal a leírtakra (22. vers), majd az üdvözlét (24. vers) és a záró áldás következik (25. vers). A 23. versben megemlített Timótheus jól ismert alakja az Újszövetségnek; ám sajnos arra, hogy milyen kapcsolatban állt a szerzővel, nem történik utalás.

Ha a szerző kilétére mindeddig nem is derült fény, annyi bizonyos, hogy a Zsidókhoz írt levél Istentől ihletettségéhez nem fér kétség.

KITEKINTÉS A POGÁNY – KERESZTÉNYEK VISSZAHÁTRÁLÁSÁRA

Háttérismeretek a Korinthusiakhoz írott első levélhez

A zsidó – keresztények mellett a pogányságból megtérteket is fenyegette a visszahátrálás veszélye. A pogány – keresztény hívők problémáit Pál apostolnak a Korinthusiakhoz írott első levele alapján érdemes áttekinteni.

Korinthus az Égei – és a Jóni –tenger partján helyezkedett el és már a görög történelem klasszikus időszakában is jelentős településnek számított. A

rómaiak Kr. e. 146-ban porig rombolták, majd egy évszázaddal később, Kr.e. 44-ben Julius Caesar ismét felépíttette. Kr. e. 27-ben Görögország és Epirusz területéből Akhája néven szerveztek római provinciát, melynek központja Korinthus lett. Az újonnan felépített város lakosságának nagy része latin származású volt, de éltek itt görögök és keletről érkező bevándorlók is. Korinthusban zsidó közösség is élt, melynek tagjai saját zsinagógával rendelkeztek. A felsorolás is azt bizonyítja, hogy a lakosság meglehetősen sokszínűnek nevezhető; így nem meglepő, hogy ugyanez a vallásokról és a különféle kultuszokról is elmondható.

A város arról is híres, hogy a Kr. u. 1. században központja lett a cinikusok mozgalmának; illetve helyet adott az ithmoszi játékoknak is, melyek nagyságrendileg közvetlenül az olimpiai játékok után következtek.

Ami azonban talán a leginkább ismertté, vagy inkább hírhedtté tette **Korinthus** nevét, az a városban eluralkodó erkölcstelenség volt. Kultikus prostituáltak tömegével lehetett találkozni, akik Aphrodité istennő templomában „szolgáltak”, ám mellettük még a kikötőváros – jellegből fakadóan is nagyon sok kétes alak fordult meg. A κορινθιάζεσθαι, azaz „korinthusi módon élni” kifejezés jól mutatja a város romlottságát, mely közmondásossá vált a korban. A κορινθία főnév a prostituáltak körülírásának számított.

Pál apostol a második térítőútján – athéni tartózkodását követően – érkezett először Korinthusba. Itt egy zsidó – keresztény házaspár, Aquila és Priscilla fogadták be otthonukba, illetve látták el munkával. Pálnak nem a rómaiakkal gyűlt meg a baja; sőt, éppen Gallió helytartó okos hozzáállása következtében hiúsulhatott meg az apostol ellenségeinek kísérlete: a helyi zsidóság próbálta meg eltávolítani a városból. Pál másfél éves áldozatos munkájának gyümölcse egy tekintélyes keresztény közösség lett, melynek tagjai – a zsidóság ellenállásának köszönhetően – főként pogányságból megtértek voltak és csak kisebb arányban voltak jelen a zsidó – keresztények.⁸⁴ **A korinthusi volt a világtörténelem harmadik keresztény gyülekezete:** elsőként a jeruzsálemi, majd az antiokhiai közösség jött létre. Azzal az ellenhatással viszont, ami a hellenizmus közelségéből adódott, elsőként a korinthusiaknak kellett szembenéznük: az ő esetükben keveredtek össze leginkább a pogány szokások és bűnök a keresztény élettel⁸⁵

A levél keletkezésének helye és ideje, megírásának oka

A korinthusi gyülekezet létrejött 52-re tehető, Pál hozzájuk írott első levele pedig Efézusban, 55-ben született meg; vagyis a gyülekezetnek nem voltak olyan tagjai, akik három évnél korábban tértek volna meg. **A visszahát-rálás több okból is reális veszélynek tűnt:** egyrészt a fiatal gyülekezetben kezdett kialakult az a gyakorlat, hogy **nem evangéliumi alapokon nyugvó magatartásmódokat is elfogadtak;** másrészt a korábbi pogány háttér vonzása

is erősnek bizonyult. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a környezetük is jelentős hatást gyakorolhatott rájuk időnként éretlen magatartásuk miatt. Sőt, az is kísértést jelentett, hogy a **misztériumvallások** közül akadtak olyanok, amelyeknek alakjai hasonlóságokat mutattak a zsidók Istenével és Jézus Krisztussal is. A szünkretizmus problémája éppen abban rejlik, hogy egy új vallással való találkozás esetén nem a különbségeket, hanem megtévesztő módon a hasonlóságokat hangsúlyozták, ezzel pedig lehetőséget adtak a kereszténység esetleges beolvasztására, elvegyítésére.⁸⁶

A levél megírásának konkrét oka az volt, hogy **Pál nyugtalanító híreket kapott a korinthusi gyülekezetéről**. Az 1Kor 5: 9- ben történik utalás arra, hogy korábban már született egy figyelmeztető levél ehhez a közösséghez: ebben arra intette őket az apostol, hogy ne tartsanak kapcsolatot parázna emberekkel. Ez az említett írás nem maradt ránk. A Pálhoz eljutott hírek nagyon nyomasztóak voltak, hiszen az derült ki ezekből az információkból, hogy a közösség erősen megosztott, mert a hívek - egyes igehirdetők neve alatt – egymással szemben álló csoportokat hoztak létre. Pál a vezetők iránti különleges rajongást a bálványimádás egyik megnyilvánulásának tekintette, hiszen a hívők összetévesztették előljáróikat Istennel. Az apostol tudomást szerzett **súlyos erkölcsi visszaélésekről** is. A rossz hírekkel párhuzamosan azonban akadtak olyanok a gyülekezetből, akik Pálhoz fordultak eligazításért és tanácsért néhány hitbeli és gyakorlati kérdésükkel kapcsolatban. A levél megírásának idején válaszüthöz érkezett a korinthusi gyülekezet: arról kellett dönteniük, hogy Krisztust követik vagy pedig visszasüllyednek a régi, pogány életmódjukba – a közösség léte forgott tehát kockán.⁸⁷

A levél szerkezete és tartalma

I. Bevezetés: címzés; köszöntés; hálaadás a gyülekezetnek juttatott kegyelmi adományokért (1: 1 - 9)

II. Levéltörzs: Pál reakciója a hírekre (1: 10- 6: 20)

1. A korinthusi pártok szembeállítása a keresztény bölcsességgel (1: 10 - 4: 21)

1. 1 Krisztust nem lehet megosztani (1: 10 - 17)

1. 2 Isten bölcsessége szemben áll a világ bölcsességével (1: 18 – 2: 16)

1. 3 Az igehirdetők Isten szolgái és egymás munkatársai (3: 1 – 23)

1. 4 Pál és Apolló tevékenysége is egyedül Isten ítéletének van alárendelve (4: 1- 16)

1. 5 Személyes közlés: Timótheus küldetése és a személyes látogatás hírladása (4: 17 – 21)

2. Erkölcsi visszaélések (5: 1 – 6: 20)

2. 1 A vérfertőzés esete (5: 1 – 13)

2. 2 A keresztények peres ügyeinek megoldása (6: 1 – 11)

2. 3 Óvás a paráznaságtól: a test a Szent Szellem temploma (6: 12 – 20)

- 3. Házasság és cölibátus kérdése (7: 1 – 40)
  - 3. 1 A házastársi kötelezettségek teljesítése (7: 1 – 7)
    - ⁸⁷ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 17. o.
  - 3. 2 Nőtlenység, házasság, válás és vegyesházasság (7: 8 - 16)
  - 3. 3 Az apostol tanácsai (7: 17 – 40)
  - 4. A bálványoknak áldozott hús fogyasztása (8: 1 – 11: 1)
    - 4. 1 A keresztény szabadság miatt lehetséges a bálványáldozati hús fogyasztása, de tekintettel kell lenni a hitben bizonytalanokra is (8: 1 – 13)
    - 4. 2 Pál saját példája (9: 1 – 27)
    - 4. 3 A bálványáldozati lakomákon való részvétel nem megengedett (10: 1- 22)
    - 4. 4 Gyakorlati tanácsok: figyelni kell a gyengékre és mindent Isten dicsőségére kell tenni (10: 23 – 11: 1)
  - 5. Istentisztelettel kapcsolatos kérdések (11: 2 – 14: 40)
    - 5. 1 Az asszonyok viselete az imádság és a prófétálás során (11: 2 – 16)
    - 5. 2 Intelem az Úrvacsora méltó ünneplésére vonatkozólag (11: 17 – 34)
    - 5. 3 A Szent Szellem ajándékai; Krisztus „Test” (12: 1 – 31)
    - 5. 4 Az isteni szeretet (13: 1 - 13)
    - 5. 5 A lelki adományok helyes értékelése és használata (14: 1 – 39)
  - 6. A halottak feltámadása (15: 1 – 58)
    - 6. 1 Jézus Krisztus feltámadásának ténye (15: 1 – 11)
    - 6. 2 Jézus feltámadásából következik az emberek feltámadása, mely az üdvtörténet lezárása lesz (15: 12 – 28)
    - 6. 3 A feltámadás hogyanja: a feltámadt test lehetősége és sajátosságai; a halál feletti győzelem; az élők átváltozása és a halottak feltámadása (15: 35 – 58)
- III. Befejezés: gyűjtés a jeruzsálemi hívek javára; tervek, buzdítások, köszöntések; áldáskívánság és végső elköszönés (16: 1 – 24)

A Korinthusiakhoz írott első levél tanításai: Pál reakciói a hírekre

Pál a bevezető részben a régi levélírási szokásoknak megfelelően bemutatkozik, ám meglehetősen röviden. Három dolgot hangsúlyoz. Az egyik, hogy őt Isten hívta el; a másik pedig a gyülekezet megszólítása: az „Isten Korinthusban élő gyülekezete” kifejezést használja. A korinthusiak gyarló és bűnös életet éltek, a legfontosabb azonban mégis az, hogy Isten éppen őket, a rászorultakat és elesetteket szólította meg, tehát Hozzá tartoznak. Az apostol így ír a gyülekezet tagjairól: „Akik Jézus Krisztus által szentek lettek, s akiket Isten arra hívott el, hogy szent népévé legyenek.” (1Kor 1: 2b). A pogányság vonzáskörében küszködő közösségnek arra hívta fel a figyelmét, hogy Jézus Krisztus által lehetséges a tagok megszentelődése, Isten megszentelő kegyel-

mének kiterjesztése. Ezt azért kellett ilyen erősen hangsúlyoznia Pálnak, mert **a korinthusiak másképpen vélekedtek az Úr Jézusról, mint ő.** A korinthusiak eredeti, pogány vallásában olyan gondolkodásmód volt jellemző, amely szerint nem lényeges a Megváltó személye, csak annak a bölcsességnek van jelentősége, mely tőle jön – ezt viszont a személyétől függetlenül is lehet alkalmazni. Ez a gondolatmenet a már megtért hívők esetében is felbukkant és azzal fenyegette őket, hogy végleg letérnek a hit útjáról; ezzel magyarázható, hogy a korinthusiakhoz írott levélben oly gyakran feltűnik Jézus Krisztus neve.⁸⁸

A hálaadó részben Pál nem önmagáért ad hálát, hanem a korinthusiakért, „mert Jézusban Isten mindennel megáldott benneteket, különösen a beszéd és az ismeret sokféle ajándékával.” (1Kor 1: 5). Sajnos azonban éppen a kapott adományok, kiváltképp a nyelveken szólás és tudás képessége lett a megosztottság és a bajok forrásává.

A levéltörzs indításában **az apostol szembeállítja a keresztény pártokat a keresztény bölcsességgel.** A keresztény élet alapja a kereszt üzenete, amelyet az evangélium hordoz; ezt az egyetlen igaz bölcsességet hirdeti Pál is. Csak egyetlen evangélium létezik, melynek elfogadása a keresztség és soha nem megosztó, hanem egyesítő a munkálkodása.

A gyülekezetben kialakult **megosztottság** több vonatkozásban is megmutatkozott: az igehirdetők megítélésében, a gyakorlati kérdéseket érintő állásfoglalásban; sőt, a közösségi összefüggéseken való magatartásban is. A hívők egy-egy igehirdető mögé állva csoportokra szakadtak azzal, hogy az adott vezetőt kizárólagosították és egyedül őt voltak hajlandók hiteles közvetítőként elfogadni. **Magatartásukban erőteljesen megmutatkozott pogány életük szemlélete,** hiszen a gyülekezethez tartozást hasonlóan értelmezték, mint a korábbi, pogány társaságokhoz való kötődést. Ezekbe a csoportokba a foglalkozásuk vagy társadalmi helyzetük alapján tartozhattak és kapcsolódásuk bizonyos mértékig megmaradt a megtérés után is. A korinthusiak úgy képzelték el a gyülekezet működését, hogy nincs szükség Jézus Krisztus hatalmának, egyedüli Úrként való elismerésének megvallására, elegendő számukra a Róla szóló evangélium.⁸⁹ Ebből az eltorzult felfogásból kívánta őket Pál kimozdítani: „Testvéreim, kérlek benneteket, Urunk, Jézus Krisztus nevében, hogy éljeteek egymással összhangban és teljes egyetértésben! Ne legyen köztetek széthúzás, se pártoskodás, hanem állítsátok helyre a harmóniát magatok között mind a gondolkodásban, mind a törekvésben!” (1Kor 1: 10). A széthúzásnak nincs létjogosultsága, mivel a keresztségben mindannyian egy test tagjaivá lettek. Nem az a fontos, hogy ki merítette be a hívőt, hanem Krisztus, aki mindenkiért megfeszítette mindenkit egyesít. Pál megjegyzi, hogy a bemelegítés nem tartozik az ő elhívásához és hálát is ad ezért.

Az evangélium, amelyet Pál prédikál, **nem hasonlít semmi más, ember által felfedezhető igazságra.** Az evangéliumi igehirdetés középpontjában a Jézus passiójában kifejeződő misztérium áll. A kereszt nem az emberi észjárás

követi; tehát akadály, skandalum, botránykő mind a jelekre váró zsidók, mind a bölcsességet keresgélő görögök számára. Ezek az elvárások olyannyira vakká teszik őket, hogy képtelenek meglátni, mi az, ami elérkezett hozzájuk, ehelyett a „botrányba” botlanak bele ösvényükön haladtukban: „Elmondhatom róluk, hogy teljes erővel igyekeznek Istenhez, de nem ismerik az utat, amely hozzá vezet.” (Róm 10: 2). Az evangélium fényében a hagyományos bölcsesség oktalansággá lesz: „Aki meg akarja menteni a lelkét, vagyis az életét, az el fogja veszíteni.” (Mk 8: 35). A kereszt „ostobasága” pedig, amely a bölcsét összezavarja, az együgyűnek üdvözülést hoz. Pál önmagát és mindazokat, akik Krisztusban vannak „bolondoknak” és „gyengéknek” írja le Krisztusért és a közösségért (1Kor 4: 10). Az evangélium szerinti Jézusban való hitet Pál a legnagyobb bölcsességnek nevezi és kirekeszti, hogy a versengés és a széthúzás a korinthusiak által megtapasztalt evangéliumon alapul. Pál arra törekszik, hogy bemutassa: mind a zsidók, mind a görögök egyformán téves következtetéseket vontak le, mivel feltevéseik és dicsekvéseik Isten előtt abszurdak.

Pál nem azt tagadja, hogy az evangélium bölcsesség, hanem amellet érvel, hogy másfajta bölcsesség, mint amelyet a világ megért - olyan, amelyet a világ nem ismer fel. **A korinthusi pogány-keresztényeket a világi bölcsesség számos formája megkísértette.** Ismerték a korabeli hellenisták által hangoztatott **dualizmus**, azaz kettőség tanítását, mely szerint az ember lelke értékes ugyan, de a test (az anyag) rossz. Ebből fakadóan **kétféle téves gyakorlat alakult ki: az egyik az aszkétizmus, a másik a laxizmus.** Az aszkétizmus azt tartotta, hogy a testet, mivel a rosszhoz tartozik, büntetni és sanyargatni kell; a laxizmus pedig egy másik irányban mutatott szélsőségeket, a testiesség, a paráznaság előtérbe helyezésével.⁹⁰ Pál szerint azonban csak a Szent Szellem tud Isten mélységeibe látni, és csak a valóban spirituális ember kaphatja meg Isten kinyilatkoztatását. Isten kinyilatkoztatása a kereszt bölcsességében összegezzhető. Olyan kinyilatkoztatás ez, amely megváltoztatja ítéletünk ismérveit, és képessé tesz bennünket arra, hogy lelkünket Krisztushoz emeljük: „Akiben csak a régi, emberi természet él, az nem tudja felfogni az Isten Szellemétől származó dolgokat. Számára mindez csak bolondság. Egyszerűen képtelen megérteni, mivel ezeket csak a Szent Szellem segítségével lehet megismerni. A szellemi ember viszont mindent képes megvizsgálni és helyesen értékelni. Őt azonban - a nem szellemi emberek - nem tudják kiismerni és helyesen értékelni.” (1Kor 2: 14 - 15a). A korinthusiak lelki éretlenségéről a maguk állította korlátok és ítéleteik tanúskodnak. Noha Krisztusban vannak, még nem képesek mást magukba szívni, csak csecsemőknek való tápot. Viselkedésük elárulja, hogy még mindig nem értik a kereszt bölcsességét. Az efféle elbizakodottság tökéletesen oktalan Isten előtt.

Pál nemcsak a saját és a többi vezető szerepét tartja fontosnak, hanem minden egyes gyülekezeti tagét is: mint lelkileg érett keresztényeknek kötelességük kivenni részüket Isten templomának felépítéséből. Amikor Pál csak a

saját példájára hivatkozik, csak azt teszi, amire a korinthusiakat is biztatja: azt ajánlja, hogy gondolkodjanak el saját tapasztalataikon és azokon az ajándékokon, amelyeket kaptak. Azzal érvel, hogy ingyen jutottak hozzá ahhoz, hogy mint hívők, uralkodjanak a világ felett. Ezt a hatalmat pedig kizárólag Isten kegyelméből kapták.

Pál a továbbiakban a korinthusiak **éretlenségét** járja körül. A korinthusiak úgy képzelték, hogy mivel ők már természetfeletti életet élnek, ami megszábadította őket minden bűnűktől, testi vágyaik miatt sem érheti őket bántódás. A korinthusiak nem sok ügyet vetettek a viselkedésre; csak a spirituális felvilágosodás érdekelte őket. Pál nyilvánvalóan fellép az ellen, ahogyan a korinthusiak égbekiáltóan elvetik a szokásos erkölcsi mértéket: képtelenek voltak arra, hogy következetesen, a krisztusi elkötelezettségnek megfelelően viselkedjenek. Látszik, hogy **a korinthusiak nem gondoltak arra, hogy milyen fontos lenne viselkedésüket összehangolni hitükkel.** Pál már az előbbi fejezetekben is megállapította, hogy a korinthusiak lelkileg éretlenek, és hiányzik belőlük az igazi bölcsesség. Erre a hiányosságra a hit és a gyakorlat szétválasztása a bizonyíték. Elbizakodottságuk arra bírta a korinthusiakat, hogy „felvilágosodott” nézeteket valljanak az egyik legalapvetőbb erkölcsi eltévelyedésről, a vérfertőzésről. Mivel a korinthusiak önmagukról azt képzelték, minden házassággal és családdal kapcsolatos tabu felett állnak - olyan tabuk felett, amelyek még a legprimitívebb civilizációkban is jellemzően megvannak -, nagy élvezetet találtak liberális gondolkodásukban. Pál azonban erőteljesen figyelmezteti őket, mi a teendő ilyen esetben: „Gyűljetek össze az Úr Jézus nevében, és szellemben én is ott leszek veletek. Akkor Urunk, Jézus hatalmával kiszolgáltatjuk a Sátánnak azt a férfit. Ez ugyan most a teste romlását, vagy pusztulását jelenti, azonban szelleme megmenekülhet az Úr Napján.” (1Kor 5: 4 -5). A húsvéti liturgiából kölcsönzött kovász képével Pál megnevezi azt az erkölcstelenséget, amely a korinthusi közösséget megfertőzte. A szándék kétirányú: először is az életvitelnek meg kell egyeznie a keresztény kötelezettséggel, másodsor pedig az egyéni magatartással kell hatni a többiekre. Ahogyan a zsidók Húsvét megünneplésekor minden kovászosat eltávolítanak otthonaikból, úgy kell a keresztény közösségeknek kivetniük maguk közül a romlottságot és a gonoszságot, amely beszenyvez, és figyelmüket a megszentelésre és az elhívásra kell fordítaniuk.

A túlzásokba esett korinthusiak közel álltak ahhoz, hogy elforduljanak a világtól és megtagadják azt. Pál megpróbál segíteni ezen, hogy együtt tudjanak élni a világ feszültségeivel. Itt és a következő fejezetben Pál a **különböző életstílusokat** kommentálja, amelyek elsősorban ezen a fajta szélsőségen javíthatóknak. Pál a pogányok megtérítésének kötelességére emlékezteti a korinthusiakat. A korinthusiaknak nem a feladatuk, hogy a kívülállókat megítéljék, hanem az, hogy Istenhez vezessék őket. Kötelességük az is, hogy a közösségen belüli tévelygéseken javítsanak: „Nem az én dolgom, hogy ítéletet mondjak a gyülekezeten kívüliekről. Ti is csak azok felett bíraskodhattok, akik

a gyülekezethez tartoznak. A többieket majd Isten fogja megítélni.” (1Kor 5: 12 – 13a). Pál ezt a fejezetet a vérfertőző emberre való másik utalással zárja, és a törvényt idézi (5Móz 22: 22b), hogy megerősítse a közösségből való kiűzését.

A következő gondolati egységben Pál **a hívők között felmerült peres ügyek megoldásának** kérdésével foglalkozik és a rész érdekessége, hogy beékelődik az erkölcstelenség tematikájába. Az apostol úgy ítéli meg, hogy a keresztények a saját közösségük tagjainak árulóivá válnak azáltal, ha vitás ügyeikkel pogány bírósághoz fordulnak. Arra emlékezteti őket, hogy maga a világ, sőt még az angyalok is azoknak az ítélete alá vannak vetve, akik az evangéliumban hisznek. Létezik egy sokkal erősebben elkötelező erkölcs, mint amilyen azokat a pogány bíróságokat jellemzi, amelyek a legjobb esetben is csak a jó és a rossz között tudnak dönteni. A keresztények megismerték a szeretet törvényét, amely minden ítéletet felülír. Isten keresztségben elnyert kegyelme képessé teszi a keresztényeket arra, hogy ugyanazt a kegyelmet gyakorolják egymás iránt, ahogyan Isten velük szemben gyakorolja kegyelmét. Ha azonban a keresztények rosszal fizetnek a rosszért, és ilyen módon megcsalják egymást, éppen a saját keresztségük ítéli meg őket, és elveszítik Isten királyságának örökségét. Pál hosszú lajstromba szedi azokat a vétkeket, amelyek keresztség előtti, pogány mivoltukat jellemzik. Most azonban, amikor már megkeresztelkedtek, a keresztények megkezdték az osztozást Isten királyságának áldásában, ami Jézussal elérhetővé vált számukra. Az azelőtti pogány bűnösök immár új identitással megtisztulnak, felszentelődnek és megigazulnak.

Ezek után **Pál visszatér a paráznasághoz, melyet a bálványimádás egyik formájának tekint.** Az apostol szerint, ha a szabadságban nem Istennek élünk, akkor megkockáztatjuk a bűn rabszolgaságába való visszaesést. A keresztség által Krisztus testének tagjaivá lettünk. Pál itt a házasság képét alkalmazza, ezzel fejezi ki, mily tökéletes az egység Krisztus és a megkereszteltek között. A bűn arra indít, hogy prostituáljuk magunkat, hogy odaadjuk magunkat a gyönyör és a szabad szerelem hamis isteneinek. Az apostol egy régi ószövetségi tradíció alapján a bálványimádást a házasságtöréssel azonosítja, ám nem csupán a szexuális bűnökre vonatkoztatja, hanem a gonosszal való bármiféle lepaktálásra, amely megszentelteleníti az Istenre bízott keresztényt. Mivel a keresztségben Istenhez tartozunk, a pogánysághoz való bármely visszatérés valamiféle prostitúciót jelent. Pál végül úgy zárja a fejezetet, hogy visszakanyarodik Isten templomának képéhez: a fajtalankodás bemocskolja azt az embert, aki a keresztség által a Szent Szellem lakóhelye lett.⁹¹

A Korinthusiakhoz írott első levél tanításai: Pál válaszai a korinthusiak kérdéseire

A korinthusiak kérdései az olyan társadalmi helyzetekre vonatkoztak, mint a házasság és a rabszolgaság (7: 1- 40), a keresztény kisebbség túlélési és fenn-

maradási küzdelmei a pogány környezetben (8: 1-11: 1), valamint a liturgikus összejövetelekkel kapcsolatos belső viszályok és harcok (11: 2-14: 40).

Abban az időben, amikor a feleségtől és a rabszolgától elvárták, hogy férjük és gazdájuk vallását kövesse, **a kívülálló veszélyes, felforgató elemnek tekinthették a kereszténységet, amely mintegy alkalmat ad arra, hogy a beavatottak megtagadják kötelességüket.** Pál reflexióval indítja ezt a részt: „Azt írtátok: Jobb a férfinak, ha egyáltalán nem is nyúl asszonyhoz. Én meg azt mondom: a szexuális bűnök veszélye miatt minden férfi házasodjon meg és minden leány menjen férjhez.” (1Kor 7: 1b -2). Pál azt gondolta, hogy kevés idő van Krisztus visszatéréséig és addig szeretné, ha úgy élnének a korinthusiak, mint ő – ám a házasság nélküli élethez elhívás és kegyelmi ajándék szükségeltetik. Ez az általános válasz azoknak szól, akik nem kaptak kegyelmi ajándékot arra, hogy életüket kizárólag Istennek szentelve, tisztán élhessék. Nekik azt javasolja Pál, hogy a paráznság kísértésének elkerülése céljából inkább válaszszaák a házasságot. A házasságban fontos, hogy kölcsönösség alakuljon ki a felek között, ezért csak indokolt esetben – például az önmegtartóztatás fogalmánál vagy böjtnél – foszthatják meg társukat a házaselettől, akkor is csupán ideiglenesen és közös megegyezés alapján. A társtól való megfosztottság állapota ugyanis lehetőséget kínál a kísértéseknek.⁹²

Mivel Pál a parúzia előtti időket nagyon rövidnek itéli, azt mondja, hogy **mindenki folytassa azt az állapotot, amelyet bemerítése előtt megkezdett:** „Mindenkinek folytassa azt az életmódot és hivatást, amelyet Isten adott neki! Éljen úgy, ahogyan akkor élt, amikor Isten megszólította.” (1Kor 7: 17a). Az ellentéteket a kereszténység sem küszöböli ki, azonban gyengíti az emberek megosztottságát. Nem szükséges és nem is kívánatos az, hogy az ember társadalmi helyzete a bemerítés után megváltozzon. A keresztény ember csakis példamutatón élheti Krisztusban vállalt kötelezettségeit; vagyis az Úr Jézus által megteremtett egység miatt a hívők között nem léphet fel semmiféle diszkrimináció vagy egyenlőtlenség, sem a nemek, sem vallási, avagy társadalmi alapon. Az apostol az „idő rövide” miatt a szüzességet tartja jobbnak, és a házasságról az a véleménye, hogy az megosztja az ember energiáit. Pál az állapotukon való változtatást a szüzeknek és az özvegyeknek is megengedi ugyan, de nem tanácsolja. Ez újabb eltérést jelent a zsidó hagyománytól, amely azt javasolja, hogy a hitvestárs halála után az özvegy újból megházasodjon. Pál azzal erősíti meg e nézetét, hogy ennek kialakításában a Szent Szellem vezet.

Pál felhívta a korinthusiak figyelmét arra, hogy **kerüljék mások megbotránkoztatását.** Az ismeret, ha nem társul hozzá Isten iránti alázat és szeretet, valamint az emberek iránti szeretet, inkább veszélyt, mint áldást jelent. A bennünk esetlegesen kialakult torzulások miatt másokra sem leszünk tekintettel: nem keressük és nem is találjuk a módját annak, hogy milyen módon élhetnénk ezzel helyesen, másokat is gazdagítva. Figyelmetlenséggel és tapintatlansággal teljesen lerombolhatjuk Jézus Krisztus áldozatának felebarátainkban végzett

munkáját, amivel egyenesen a Megváltó ellen vétkezünk. Egy bálványimádó társadalomban élve napi gondot jelentett, hogy a hívők és a gyülekezeten kívül élők nem egyformán gondolkodtak a bálványokról és az azoknak bemutatott áldozatokról, sőt még a megtértek sem mind szabadultak fel teljesen a lelkiismeretükben. Ezért tanácsolja az apostol, hogy míg egyfelől a mézsárszékben megvett húst a hívők nyugodtan megehetik, hiszen a fogyasztás szempontjából semmi jelentősége, ha éppen bálványáldozatból származik is, kerüljék az olyan alkalmakat, amelyeket egyesek úgy értelmezhetnének, hogy Krisztus követői - ha közvetve is - de bálványáldozatban, bálványimádásban vesznek részt. Az apostol hangsúlyozza, hogy nem a saját lelkiismeret miatt, hiszen attól ekkor is nyugodtan fogyaszthatná; hanem a másik emberért, amelyre a hívő embernek kötelessége tekintettel lenni: „Csak arra vigyázzatok, hogy a ti szabadságotok –vagyis, hogy akármit megehettek – ne hogy megütközést okozzon azoknak, akik még gyengék a hitben!” (1 Kor 8: 9).

Pál előtt nem voltak ismeretlenek azok a nehézségek, amelyekkel a korinthusiak az ellenséges környezetben integritásukért vívódtak. Pálnak Istentől való elhivatottsága tekintélyt kölcsönzött számára, amit nem is habozott megvédeni: erre Korinthusban is sor került. Néhány korinthusi megjegyezte, hogy Pál nem gyakorolja ugyanazokat a jogokat, amit a többi apostol; érvelésükben pedig arra hivatkoztak, hogy nem is lehet joga hozzá, hiszen alacsonyabb rendű apostol. **Pál** ennek kapcsán **kitér szabadságának és apostoli jogainak megvédésére**. Ismét kiemeli, hogy elhívását Krisztustól kapta, aki megjelent neki; majd megfogalmazza, mit jelent számára a szabadság. Az apostol számára a szabadság mindig azt jelenti, hogy szabadok vagyunk valamitől - például a bűntől vagy a haláltól – és ezáltal Istent tudjuk szolgálni. Pál az evangélium kedvéért mindenki szolgálatára válik szabaddá. Szolgálatát nem korlátozza csak a zsidókra vagy a görögökre: annak ellenére, hogy erre senki nem kötelezte, mindenki szolgájává lett, hogy annyi embernek elhozza az evangéliumi üdvösséget, amennyinek csak lehetséges: „Bár én minden embertől független vagyok, mégis mindenki rabszolgájává tettem magamat, hogy minél több embert nyerjek meg Krisztusnak.” (1 Kor 9: 19). Pál atlétikai szóképpel hangsúlyozza, mennyire fontos az önfegyelem és az éberség, majd Izrael példájával óvja keresztény társait, nehogy elbizakodottak legyenek. Felidézi az Egyiptomból való kivonulás eseményeit, emlékeztetve hallgatóságát arra, hogy Izrael népe a csodálatos szabadulás ellenére is gyakran elégedetlenkedett: „Ami velük történt, intő példa számunkra, hogy mi ne kívánjunk gonosz dolgokat, mint ők!” (1 Kor 10: 6). Az utolsó versek a kísértésről szólnak, hiszen a lemorzsolódásnak vagy visszahátrálásnak az igazi oka nem a körülményekben keresendő; hanem a megvalósult, bűnné lett sátáni kísértésben.⁹³

A bálványimádástól minden körülmények között óvakodni kell, mert Isten haragját vonjuk magunkra. **Az igazi hitnek kiindulópontja a bálványimádás elítélése és elkerülése.** Az „áldás-pohár” minden keresztényt Krisztus vérének

részesévé tesz. Az a kenyér, amelyből részesednek, Krisztushoz és egymáshoz kapcsolja őket. Ha e kenyérből részesülnek, az Krisztus testeként táplálja őket. Mindazok, akik egyazon oltárhoz járulnak, részesülnek az áldozati eledelből. Pál mint erős, tagadja a bálványok létét, amelyeket a pogányok áldozataikkal tisztelnek; ám ez a tagadás sem jogosít fel bálványimádásra. Annak a kereszténynek, aki egyszer megtért, őrizkednie kell attól, hogy visszatérjen a pogánysághoz. Minden cselekedetét az egyetlen Úrba vetett hittel kell véghezvinnie. Ezután Pál az asztalközösség kérdésére tér rá: a szabadsággal ebben az esetben is csak Isten dicsőségére lehet élni és ismét emlékezteti arra a hívőket, hogy kerüljék a másik ember megbotránkoztatását.

A következő gondolati egységben Pál **a liturgikus összejöveteleken megmutatózó belső viszályokkal** foglalkozik. A közösségi összejövetelekkel kapcsolatosan két olyan visszasságról is olvashatunk, amelyek megosztottsághoz vezettek. A keresztények általában egy módosabb ember házában gyűltek össze, ahol közös étkezésre, szeretetlakomára került sor. A korinthusi közösség gazdagabb tagjai azonban, mivel nem voltak a munkához kötve, nem várták meg a többieket, hanem megérkezésük után azonnal elkezdték a magukkal hozott ételek fogyasztását. Azok viszont, akik a munkaidő letelte után tudtak csak megérkezni – a rabszolgák és a bér munkások – saját eledelt nemigen tudtak magukkal vinni, hiszen szegények voltak. Így fordulhatott elő az, hogy nekik nem sok maradt az ételből. Az egész együttlét nem testvéri közösséget, hanem megosztottságot eredményezett. Pál rendreutasítja a korinthusiakat: ha kizárólag az evészet-ivászat céljából gyűlnek össze, akkor jobb lenne, ha nem merésznék magukra vonni Isten ítéletét azzal, hogy a megtérés hajlandósága nélkül tartanak összejövetelet, mintha az úrvacsora csak valamiféle mágia lenne. Jézus emlékezete, aki önmagát adta érettük, és akinek a halálát a keresztények liturgiájukban hirdetik, a korinthusi viszályok ellenszere. Jézus élete és halála több mint emlékezet. Egységet visz mindazok közé, akik felismerik benne Urukat.

A másik, szintén közösségi összejöveteleken megmutatózó probléma **a lelki adományok egyoldalú megítéléséből** fakadt. Többen ugyanis azt gondolták, hogy minél rendkívülibb és látványosabb egy-egy vallásos megnyilvánulás, annál biztosabban a Szent Szellemtől származik. Ennélfogva **a korinthusiak szemében különösen felértékelődött a nyelveken szólás**: ez olyan imádság volt, amelyet a beszélő értelmi kontroll nélkül, fellelkesült állapotban mondott el. Pál szerette volna szélesíteni a rajongásra hajlamos korinthusiak látókörét: „senki sem mondhatja, hogy: Jézus az Úr, csakis a Szent Szellem által” (1 Kor 12: 3b) – vagyis a legegyszerűbb keresztényben is ugyanaz a Szent Szellem működik, mint a látványosabbnak tűnő karizmatikus keresztényekben.⁹⁴ A Pál által felsorolt ajándékokat három csoportba sorolhatjuk. Az első csoportba az ember értelmi képességével szorosan összefüggő ajándékok tartoznak: a bölcsesség beszéde, a tudomány beszéde, a prófétálás és a lelkek megítélése. A következő csoportba Pál a pozitív erő megnyilvánulásait

sorolja: a hitet, a gyógyítást és a csodatévő erőket. A harmadik csoportba pedig azok az adományok tartoznak, melyek a beszéddel kapcsolatosak; itt kerül sor a nyelveken szólásnak és a prófétálásnak az összehasonlítására. **A nyelveken szólás csak akkor lehet egyenrangú a prófétálással, ha magyarázat is követi; ha ugyanis elmarad, akkor értelmét veszti.**⁹⁵

Az, aki nyelveken beszél és felismeri, hogy ez az adomány kiegészítésre szorul, imádkozni fog az értelmezés ajándékáért. A görögök nemcsak a test és a lélek között tettek különbséget, hanem a lélek és az értelem között is. Az érthető dolgokat az értelem ragadja meg. Noha a nyelvek adományával lélekkel imádkozhatunk, az értelmezés adománya hozzásegít ahhoz, hogy értelmünkkel is imádkozzunk. Ami azonban a legfontosabb: „Mindezt ugyanaz a Szent Szellem cselekszi az embereken keresztül és saját belátása szerint adja azt vagy azt az ajándékot.” (1 Kor 12: 11). A korinthusiak felmagasztalták a lelki ajándékokat, a testet viszont nem becsülték kellőképpen. **Pál**, aki ezen is javítani akar, **úgy írja le a Szent Szellemet, mint mindent egyesítő hatalmat**, ezt pedig a test analógiájával akarja megtanítani. A test a közösség egységét és különbözőségét képviseli. A testnek szüksége van a tagok különféleségére, ahogyan minden tag a többi együttműködésétől függ: ez szükséges ahhoz, hogy testrészként elláthassa feladatát. A kölcsönös kapcsolat szimbiotikus és ez Krisztussal is így van. A hívők a keresztségen át megosztóznak Krisztus halálában és feltámadásában. A test egyik tagjával sem azonos, de arra van szüksége, hogy a sokféle tag egyként együttműködjék. A test összegyűjti a tagokat, és minden tag összetartozik. A korinthusiak természetesen magasabbra értékelték az értelem és a lélek dolgait a testiekénél: rájöttek, hogy az értelem befolyásolja a testet és ez fordítva is igaz. Ha az egész személyiséget figyelembe vesszük, akkor a „kevésbé fontos”, vagy a „kevésbé tiszteletre méltó” tagok a tiszteletre méltóbbaktól kapják megbecsülésüket. Más szóval, ahogyan szenvedélyünket az értelmünk irányítja, hogy ne legyen bennünk ellentmondás, úgy a Szent Szellem hozza harmonikus egységbe a test többé-kevésbé tiszteletre méltó tagjait. Ily módon összebékülhet a „gyenge” és az „erős”.⁹⁶

Pál a **szeretetről** úgy ír, mint amely **a közösség ajándéka**: ez a legkimagaslóbb út, minden út közül a legalapvetőbb. Szeretet nélkül semmit sem ér az ajándék. Szeretet nélkül az, hogy emberi, avagy emberfeletti nyelveken tudják kifejezni magukat, értelmetlenné válik. Pál szerint a szeretetlenség voltaképpen semmivé tesz bennünket. Az 1Kor 14: 7- 8-ban Pál zenei példát hoz fel, a 13: 1-ben pedig mintegy megelőlegezi ezt a hasonlatot. A zengő érc vagy a cimbalom, amely a többi hangszerrel együtt harmóniát alkot, önmagában csupán lármas zajt kelt – ilyen az ékesszólás is, ha nem szeretetből fakad. Még a prófétálás, a hit és az alamizsnázkodás vagy a mártíromság sem ér semmit szeretet nélkül. A szeretet jellemzői ellentétben állnak a tudás önző, versengő jellegével. A korinthusiak értékrendje a széthúzást erősítette, ám ez ellentmond a keresztény közösségnek. Az apostol világosan kihangsúlyozza, hogy

Korinthusban nem lennének viszályok, ha a közösség elsősorban a szeretetet tartaná szem előtt. A szeretet nem szűnik meg soha. A szeretet tökéletesíti a töredékes tudást. A korinthusiak tudásra törekedtek, de Pál elmagyarázza nekik, hogy ez csak éretlenségüket bizonyítja. A szeretethez képest a legragyogóbb tudás is árnyék csupán, amikor színről színre látszik.

Pál néhány **gyakorlati javaslatot** tesz a korinthusi gyülekezet tagjainak megsegítésére, amelyekkel elkerülük a további zavarokat, és amelyek szeretettel hatékonyan erősítik a közösséget. Mivel Pál elismeri, hogy mindannyian kaptak valamiféle lelki adományt, azt mondja, hogy ezeket építő célra használják fel. Többek között azt tanácsolja, hogy határozzák meg a beszélők számát, azzal, hogy mely nyelven beszéljenek vagy azzal, hogy megköveteljék tőlük a magyarázatot. Az istentiszteleteket elfogadható hosszúságúra kell korlátozni és még a prófétáló beszédek is megfelelő időre kell visszaszorítani. A közösségnek kell döntenie a próféták szavának hatásosságáról.

Pál levelének utolsó nagy gondolati egysége **a test feltámadása** köré szerveződik. A korinthusiak, akik a test fontosságáról már kinyilvánítottak bizonyos téveszméket, tagadták a holtak feltámadását és ezzel együtt Krisztus feltámadását. A hívők feltámadása Krisztus feltámadásától függ. Ha mindazoknak, akik meghaltak, nincs reményük, akkor minden ember közül a hívők a leginkább szájalomra méltóbbak, mivel őket éri majd a legnagyobb csalódás. „Ha csak erre a földi életre nézve lenne reménységünk Krisztusban, akkor minden embernél szájalmasabbak lennénk!” (1 Kor 15: 19). Krisztus feltámadása ígéret minden eddig meghalt számára, amely természetesen mindnyájunkat magában foglal. Az Ő feltámadása hitben való életünkre is hatással van: Krisztus, mint az első zsenge, képviseli azt az ígéretet, hogy mindenki mással is ez fog történni. Ez azért van így, mivel Krisztus Ádám ellentípusa, akinek a bűne halált hozott a világba. Mivel a korinthusiak között lévő szkeptikusok nem tudták leírni a feltámadás módját, vagy a feltámadt test külső megjelenését, ezért még a feltámadás gondolatát is megkérdőjelezték. Pál válaszában egyszerűen leszögezi, hogy a test szónak a feltámadás után olyan jelentése lehet, amit most még csak nem is sejthetünk: a földbe helyezett test romlandó, a feltámadt test romolhatatlan. A feltámadásban az a legnyilvánvalóbb, hogy inkább a szilárd hiten alapul, nem pedig tapasztalati tényeken.

A Korinthusiakhoz írott első levél befejezésében Pál **a gyülekezet által szervezett gyűjtéséről** ír. Pált a pogányok apostolaként különösen érzékenyen érintette az a korinthusiak gyűjtése, amellyel az éhező jeruzsálemieket segítették és amely az egész egyház egységének szimbólumává válhatott. Az apostol számára ez a gyűjtés ugyanakkor azt is jelenthette, hogy a jeruzsálemi egyházi vezetők teljesen elismerik az egyházban a pogány – keresztényeket. Ezután ráért terveinek felvázolására, melyek között szerepelt a gyülekezet meglátogatása is. Végezetül, a régi levélforma elvárásainak megfelelően útmutatásokkal és köszöntésekkel búcsúzik olvasóitól.

ÖSSZEGZÉS

A pogány háttér vonzása

A kereszténységnek születésétől kezdve két nagyon erős ellenféllel kellett szembenéznie. Az egyik a kereszténység kialakulásának történelmi és politikai hátterénél fogva a **pogányság** volt. A Római Birodalom vallása rendkívül színes volt: magába olvasztotta és saját képére formálta az idegen kultuszokat. Annak ellenére, hogy a római vallás nem volt kizáró jellegű, a pogányok mégis botrányosnak tartották a zsidók, majd a keresztények monoteizmusát – ugyanis mind a zsidó, mind pedig a keresztény vallás kizárólagos magatartást követelt Istenük felé. Ez a magyarázata annak, hogy az egyébként vallási szempontból toleránsnak nevezhető rómaiak miért nem tudtak hosszú távon egymás mellett élni a zsidókkal és a keresztényekkel: veszélyeztetve érezték birodalmuk működőképességének egyik zálogát, a **politeizmusukat**.

A Római Birodalom a leigázott népek vallásai számára létjogosultságot biztosított (religio licita): a meghódított népek megtarthatták saját vallási kultuszaikat; sőt, a szünkretizmus szellemiségében az is megtörténhetett, hogy a rómaiak istenségeket vagy kultuszi elemeket is átvettek tőlük. Rómában azonban a vallás sohasem maradhatott magánügy kérdése, mindig az államhoz és a közügyekhez tartozott, ezért a Birodalom vezetői elvárták, hogy az alávetett népek tartsák tiszteletben az államvallást: mutassanak be áldozatot az istenek és a császárok tiszteletére. Ez az áldozatbemutatás az állam iránti lojalitás kifejezőeszköze volt. Az uralkodók istenként történő tisztelete, azaz a **császárkultusz** nem egyszerűen egy formája volt a bálványimádásnak, hanem több annál – így érthető meg, miért született kibékíthetetlen ellentét a császár és Krisztus között. A zsidók és a keresztények számára a császárkultusz bármilyen formája elfogadhatatlannak bizonyult.

A keresztények hatalomhoz való viszonyát elsőként maga Jézus Krisztus fogalmazta meg: „Akkor hát adjátok meg a császárnak, ami a császáré; és Istennek, ami Istené!” (Márk 12: 17b). Jézus tehát elutasította az idegen uralommal szembeni konfrontációt; első követői pedig ennek megfelelően példászerűen meg akartak felelni pogány környezetük számos normájának; ám tudatában voltak annak, hogy saját érdekeik és normáik ellentétesek a pogány környezetével. Az őskereszténység két olyan értéket vitt át a pogány világba, melyek a zsidó hagyományokhoz fűződtek és újdonságot jelentettek a pogányok számára: a felebaráti szeretetet és az alázatot – tulajdonképpen a társadalmi státusról való lemondást, illetve annak érvénytelenítését.

A rómaiak a kezdetekben nem tettek különbséget a zsidók és a keresztények között, ezért e két vallás számukra azonos volt. A kereszténység ennek megfelelően élvezhette a zsidó vallás kiváltságait – egészen addig, amíg a rómaiak fel nem ismerték, hogy itt egy egyetemesség igényével fellépő vallásról van szó, amely a nemzeteken felül áll. A római gondolkodásban **Neró császár alatt jelenik**

meg a zsidók és a zsidó-keresztények közötti különbségtétel; nem véletlen, hogy ekkor kezdődnek az első jelentősebb üldözések is. **A kereszténység,** miután teljesen elszakadt a zsidó anyavallásától, értelemszerűen elvesztette a zsidóságnak kijáró kiváltságokat is: a keresztény vallás nem számított elismert vallásnak, az **új megítélésük alapján a religio illicita kategóriába kerültek.** Jézus Krisztus egyháza hamar megtapasztalta, hogy az evangélium terjesztését a római államvallás és az erre támaszkodó államhatalom is akadályoztatja. Elkerülhetetlenné vált az összeütközés, amelyhez az is hozzájárult, hogy a rómaiak több keresztény életeltől – például a bálványimádás elvetésétől, a kizárólagosságtól és az erkölcsös életvitelüktől - is idegenkedek

64-ig, azaz Neró kereszténypolitikájának kezdetéig nem volt jellemző, hogy a római államhatalomtól induljanak keresztényüldözések, ezeket inkább a jeruzsálemi főtanács kezdeményezte. **64 után azonban a pogányságból megtért keresztények válaszut elé kerültek: maradjanak meg Krisztus követőinek, vagy pedig hátráljanak vissza előző vallásukba.** A kereszténység választása mellett nem szóltak észérvek. Nem volt könnyű életük, hiszen **új vallásuk szigorú erkölcsi normarendszert követelt meg tőlük, nem állt rendelkezésükre rendszerezett tanítás, nem volt kezükben az Ige.** Az őket megtérítő igehirdetők, apostolok sem mindig éltek velük, az evangélium megismertetése után egyedül maradtak. Gyakran kellett olyan problémákra választ találniuk, ami Jézus Krisztus idejében fel sem merülhetett kérdésként, mint például mi a teendő a vegyes házasságok esetében. Ezt a bizonytalannak tűnő helyzetet tovább fokozta a **keresztényüldözésektől való félelem.** Ráadásul a **kereszténységtől eltaszító erőkkkel párhuzamosan óriási volt a korábbi pogány vallás visszahúzó ereje.** Ezek a keresztények nem szakadtak ki teljesen a pogány környezetükből: a körülöttük élők természetesen továbbra is a pogány normarendszert követték és a pogányok életében szoros egységet képezett a hétköznapi élet és a vallásos élet területe. A keresztények a vallásukban különültek el, ám a foglalkozásuk vagy a társadalmi helyzetük alapján tartozhattak különféle pogány társaságokhoz. A gyülekezeti életet sokszor úgy értelmezték, hogy egy olyan új csoport tagjaivá váltak, amelynek belső szabályzata a Pál által hirdetett evangélium – de a korábbi, pogány szellemiségű társaságokhoz még mindig kapcsolódtak valamilyen szinten.

A kereszténység mellett nem a gyakorlatiasság, a haszonnyerés vagy a kényelem szólt. Akik egyszer Jézus Krisztusban új életet nyertek, azok Isten országába nyerhettek bepillantást. Viszonylagos nyugalmat ígérő földi élet vagy az örök élet reménye? Erről kellett dönteniük a pogány-keresztényeknek.

A zsidó háttér vonzása

Az őskeresztény egyház a judaizmusból született, majd egy hosszú folyamat eredményeként függetlenedett attól. A jeruzsálemi apostoli zsinat meg-

határozó lépés volt azon az úton, amely a keresztények zsidóktól való függetlenedéséhez és önálló vallási jelbeszéd létrehozásához vezetett. A Jézus Krisztusra vonatkozó hitbeli különbség feloldhatatlan ellentétet eredményezett a zsidóság és a keresztények között.

A zsidó vallás is kizárólagosságot követelt, ám megmaradt egy nép kerekein belül. A judaizmus egy régi, hagyomány által legitimált életformát kínált; míg a kereszténység olyan új életformára kötelezte híveit, amelyre tudatos döntéssel kellett rátérni. A kereszténység elszakította az egy meghatározott néphez fűző kötelékeket és annak hagyományait megfosztotta nemzeti jellegüktől. Pál apostol nemcsak zsidókról és pogányokról beszél, hanem metonimikusan körülméltésről és körülméletlenségről. Ennek a rituális elhatárolódásnak a megszűnte azt jelenti, hogy a zsidók és a pogányok valódi közösségre léphetnek egymással.⁹⁷

A zsidóságból kiszakadt keresztényeknek olyan személyes döntést kellett meghozniuk, amely kiszakította őket addigi vallásukból és életformájukból: azokból a vallási, társadalmi és gazdasági csoportokból, melynek tagjaiként korábban az egzisztenciájukat látták biztosítottnak. Társadalmi kapcsolatrendszerük elvesztése peremhelyzetbe sodorta Krisztus követőit. Ugyanakkor a Római levélben már Neró hatása is érződik, ami erősítette a zsidó közösségekbe történő visszahátrálás intenzitását. Komplex folyamatról van szó: **egyrészt taszítás működött a zsinagógák részéről, hiszen üldözték és kitaszították a keresztény gyülekezethez tartozókat; másrészt erőteljes vonzást gyakorolt az üzleti és a kereskedelmi kapcsolatok visszaszerzésének vágya, amire látszólag kizárólag a meghátrálás jelenthetett megoldást.**

A zsidóság keresztények elleni megnyilvánulásira **Pál megigazulástana** adott választ, melynek lényege a kegyelem radikalizálása és Isten egyetemeségének hirdetése volt. Pál hangsúlyozza, hogy a keresztények nem régi, hanem új teremtményekként választatnak ki: olyan mássá lett lényekként, akik részesednek Krisztus lényében és Hozzá hasonlókká válnak. Pál kiiktatta a zsidó identitás ismertetőjegyeit: az étkezési és a tisztasági szabályokat; majd egy hosszú folyamat eredményeként eljutott a Tóra alapvető kritikájáig. A keresztény hit ennek megfelelően szerinte a Törvény meghaladását és a Törvénytől való szabadságot is jelenti. A Törvény kérdése onnantól kezdve vált igazán kardinális problémává Pál számára, amikor Galáciában megjelentek a tévtanítók, hogy rávegyék az ottani pogány-keresztényeket a körülméltelkedésre. Ekkor ugyanis Pálnak a saját múltjával is szembe kellett néznie, amikor Jézus Krisztus követőit mint a Törvénytől elhajló kisebbséget üldözte. Innentől kezdve **Pál gyakran hivatkozik a személyes példájára annak érdekében, hogy megóvja a keresztényeket a visszalépéstől.**⁹⁸ A judaizmusba való visszahátrálás talán még veszélyesebb volt, mint a pogány vallások vonzása, hiszen a kereszténység alapjainak feladása kis lépésekben, néha alig észrevehető módon történt – nem olyan drasztikus módon, mint a pogányok esetében. Amikor ugyanis a zsidó-

keresztényeknek nehézségeik támadtak a zsinagógákban amiatt, hogy pogány-keresztényeket fogadtak be maguk közé, arra kényszerültek, hogy enyhítsenek valamennyit ezen a feszült helyzeten. Csak így tudták elkerülni az állam olyan megtorló intézkedéseit, mint a Claudius –féle ediktumot. A zsidókkal való konfliktusok kerülése és a hatóságokkal történő konfrontáció kerülése párhuzamosan fellépő jelenség volt és szorosan összekapcsolódtak. Ebből született meg az a stratégia, melynek alapján azokat a pogány-keresztényeket, akiket istenfélő zsidónak lehetett tekinteni, a zsidóság akceptálhatta. Ehhez „csupán” annyi szükségeltetett, hogy meg kellett győzni a pogány-keresztényeket arról: fogadják el a zsidóság minimális kritériumait, vagyis vessék alá magukat a körülmétkedésnek és az étkezési tilalmaknak. Ez nem jelentett nyílt szembevágulást az apostoli zsinat határozataival. Ott ugyanis abban egyeztek meg, hogy nem lehet kötelezővé tenni a körülmétkedést a pogány-keresztények számára, ami nem jelentette azt, hogy meg is tiltották volna.

A judaizmusba történő visszahátrálást szorgalmazók esetében az is előfordult, hogy Pál személyét nem támadták olyan intenzíven, mint a pogányok esetében - gondoljunk a korinthusi levelekben fellelhető védekező részekre. Az ellenfelek érvelésében **a részigazság megjelenése és az igazság torzítása jelentette a legfőbb veszélyforrást**: a páli alapokra építkezve kívánták tévtanításait elfogadtatni. Ennek érdekében a kereszténység tökéletességre juttatását is gyakran hangoztatták, miközben szemük előtt a prozelita modell lehetett: a körülmétkedés teheti teljessé a megtérést az egyetlen Istenhez. Pál rendkívül határozottan utasította el ezeket a felvetéseket: „Hogyan lehettek ennyire ostobák, hogy a Szent Szellemben elkezdett új életeteket most emberi erővel akarjátok folytatni? Olyan sok minden történt veletek! Talán minden hiába volt? Remélem, hogy nem! Mit gondoltok, Isten azért adja Szent Szellemt néktek, vagy azért munkálkodik hatalmas csodákkal köztetek, mert megtartottátok a Törvény előírásait? Nem! Hanem azért, mert amikor hallottátok az örömhírt Jézusról, hittetek benne.” (Gal 3: 3).

A visszahátrálásban - mint arról már esett szó – kiemelkedő szerepe volt a **konfliktuskerülésnek**. Pálnál konkrét utalás történik a körülmétkedés követése és a konfliktusok elhárítása közötti összefüggésre: „Akik megpróbálják rátok erőltetni, hogy körülmétkedjete, azok az emberek tetszését keresik. Attól félnek, hogy ha egyedül csak Krisztus keresztjét hirdetik, akkor üldözni fogják őket.” (Gal 6: 12). Ugyanebben az összefüggésben említette saját személyét is: „Testvéreim! Ha én még mindig a körülmétkedést terjesztem – amint azt egyesek állítják -, akkor miért üldöznek engem továbbra is? Hiszen, ha még mindig a körülmétkedést hirdetném, akkor a Keresztről szóló tanításom nem okozna botrányt.” (Gal 5: 11). Az apostol a politikai nyomásgyakorlás hatásaival is foglalkozott és kijelentette, hogy Jeruzsálem (azaz a zsidóság), „ez a város a népével együtt a Törvény rabszolgája” (Gal 4: 25b). Érdekes helyzet alakult ki, hiszen a politikailag szolgásgasorban élő zsidók üldözték azokat a

keresztényeket, akik szabadnak vallották magukat. Azok a zsidók, akik megfosztattak a szabadságuktól, ennek a rabságnak a következményeként váltak maguk is üldözőkké.⁹⁹

Valószínűleg Filippiben is olyan zsidó-keresztény misszionáriusok léptek fel, akik a Galatában megjelenő tévtanítókhöz hasonló tevékenységet folytattak. Ők közvetlenül nem szólították fel az embereket a körülmetélkedésre, viszont rendkívül büszkén, mintegy propagandaszerűen hangoztatták saját körülmeteltségüket. Az étkezési előírásoknak ők is nagy jelentőséget tulajdonítottak, amire az apostol azzal reagált, hogy a hasuk az istenük (Fil 3: 9). Ez a csoport is azt tartotta, hogy ők jutottak el a tökéletes kereszténységre – erre válaszként Pál kifejtette, hogy számára mit jelent a tökéletesség: „Nem gondolom, hogy mindezt elértem volna, vagy hogy már tökéletes lennék. De azért küzdök, hogy elérjem és kezembe vehessem a kitűzött jutalmat – hiszen Krisztus éppen ebből a célból vett engem a kezébe.” (Fil 3: 12).

Pál apostol jelentősége a visszahátrálás elleni küzdelemben

A különböző vallási és társadalmi csoportok közötti békesség nagy érték – de nem bármilyen áron. **Pál a visszahátrálásba vezető kompromisszumok útját elveti** és a tévtanítókkal szemben a Megfeszítettről szóló tanításokra hivatkozik: „Mert sokan vannak, akik úgy élnek, mint a Krisztus keresztjének ellenségei. Ezekről már sokszor beszéltem nektek, és most sírva mondom ismét: Az ő útjuk a pusztulásba vezet. Nem Istent imádják, hanem a saját testi kívánságaikat szolgálják, s folyton csak földi dolgokon jár az eszük. Szégyenletes dolgokat tesznek, és még büszkéek is rá! A mi igazi hazánk azonban a Menny, s mennyei polgárjogunk van. Szabadítónkat, az Úr Jézus Krisztust is a Mennyből várjuk: onnan fog visszajönni.” (Fil 3: 18 – 20).

Pál apostol jelentősége nem csupán abban rejlik, hogy a kereszténységet különválasztotta a zsidóságtól. Nem szabad megfélekedezni arról sem, hogy **megőrizte a zsidósággal való kontinuitást is**. Számára a kereszténység a zsidóság teljességre jutását jelentette, ahogyan ezt a rómaiakhoz írt levelében alaposan ki is fejtette. **Nem szakított Izráel történetének megjelenítésével sem**, jellemző rá, hogy **gyakran és szívesen hivatkozik ószövetségi igehelyekre**. A változás az, hogy Izráel történetét egy új középpont fényében, krisztocentrikusan szemléli.

A Pál apostol által alapított gyülekezetek minden tekintetben megosztott világban találták magukat mind kulturálisan (görögök és barbárok), mind valóságilag (zsidók és pogányok), mind gazdaságilag (gazdagok és szegények), mind pedig társadalmilag (szabadok és rabszolgák). Maguk az újkeletű gyülekezetek is megosztottak, pártokra tagoltak voltak, amiről az egyenlenség és gyülekezeten belüli konfliktusok tanúskodtak (különösen Korinthosban). Ebbe Pál semmiképpen sem volt hajlandó belenyugodni: minden különbözőség el-

lenére sem tudta elképzelni, hogy az egy test egységéről valaha is lemondjon. Ezt a Galatákhoz írott levélben a következőképpen fogalmazta meg: „Mivel, aki Krisztusba merítkezett be, az Krisztust öltötte magára. Ebben a tekintetben tehát nincs többé különbség zsidó és görög, rabszolga és szabad, vagy férfi és nő között, mert Krisztus Jézusban mindannyian egyek vagytok.” (Gal 3: 27). A kereszténységnek, az új egyháznak azt az egyenlőséget kell képviselnie, ami Isten eljövendő világának értékrendjét vetíti előre. Minden olyan tevékenység vagy ítékezés, ami az egység ellen szól, az magának az evangéliumnak a megtagadása. Pál a keresztény gyülekezetek, sőt, a keresztény egyház iránti szeretetteljes aggodalma miatt védte az evangéliumot attól a veszélytől, amit a visszahátrálás jelentett.

Záró gondolatok: a kereszténység előtt álló kihívások

Azt gondolhatnánk, a pogányságba vagy akár a judaizmusba történő **visszahátrálás** egy nagyon izgalmas, ám tőlünk mégis nagyon messze álló jelenség - holott **ez a kérdéskör a 21. század keresztény emberei számára is eleven üzenetet hordoz**. Nem feltétlenül a hegyeken vagy magaslatokon áldozatot bemutató pogány kultuszoktól kell óvakodnunk – a világ, amelyben élünk, megváltozott, így a benne megmutatkozó kísértések is modernebb, nehezebben felismerhető köntösbe bújtak. A körülöttünk lévő világ kísértésekkel van tele a keresztény emberek számára: „Jól tudjuk, hogy mind a mai napig az egész teremtett világ úgy nyög és vajúdik, mint a szülő asszony. De nem csak a teremtett világ, hanem mi magunk is ugyanígy sóhajtozunk.” (Róm 8: 22-23). Az Ige tanításából tudjuk, hogy nem szabad szeretnünk ezt a világot: „Ne szeressétek ezt a világot, se a világ dolgait! Aki ezt a világot szereti, az nem szereti az Atya- Istent.” (1János 2: 15). Azt is tudjuk az Úr Jézus szavaiból, hogy „Átadtam nekik üzenetedet, Atyám. Akik ehhez a világhoz tartoznak, gyűlölték az enyémekeket, mert ők nem ebből a világból valók, ahogyan én sem tartozom ehhez a világhoz. Nem arra kérlek, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a Gonosztól!” (János 17: 14-15). Keresztyénként ebben, a bűnök alatt nyögő világban kell tisztának maradnunk és minden kísértésnek ellenállva, tekintetünket és szívünket Isten felé kell fordítanunk. Nem szabad a körülöttünk eluralkodó gonosznak fejet hajtani: „Ne igazodjatok a jelenlegi istentelen korszellemhez, se a divatjaihoz! Ellenkezőleg, újítsátok meg az egész gondolkodásotokat, és ezáltal gyökeresen változzatok meg! Akkor lesztek majd képesek megérteni, mi az, amit Isten akar: ami szerinte jó, ami neki tetszik, amit tökéletesnek tekint. Ezekre igyekezzetek!” (Róm 12: 2).

Napjaink egyik legnagyobb kísértését hordozza a globális etika előretörése, mely gyakran hangoztatja a tolerancia szükségességét is – látszólag egy pozitív fogalomról van szó. A toleranciába azonban nagyon sok olyan fogalom is beletartozik, ami a teremtettség rendje ellen beszél. A lehetőségek a

globális etika nyelvezetében a gonosz melegágyát jelentik. A tolerancia már nem szabadságot, hanem szabadosságot szül: „Semmi sem tilos a számomra”- mondjátok. Ez igaz, de nem minden válik a javatokra – válaszolom erre. Igen, mindent szabad, de nem minden szolgálja a többiek javát és épülését. Ne a saját érdekeit tartsátok szem előtt! Inkább egymásnak segítsetek, és a másik javát keressétek!” – írja Pál apostol (1Kor 10: 23- 24). A keresztény értékrendtől elfordított, becsapott és kisemmizett embereket már nem a szeretet tartja össze, hanem különböző szerződéses viszonyok. A szeretet hiányából fakadó úr azonban fájó, és ezt az Isten- alakú vákuumot pótlékokkal próbálja betölteni a modern kor embere. A globális etika megtévesztő fogalmai között gyakran felhangzik a csend, a meditáció, a szeretet, a fény, a teljesség – ám ez az új világfelfogás összeegyeztethetetlen a keresztyénséggel. **Válaszút előtt áll az emberiség.** Nem lehet egyszerre hinni Krisztusban és a Vízöntőben: „Egyetlen szolga sem szolgálhat egyszerre két úrnak” (Lk 16: 13a). Nem szabad megfélekedni arról, hogy több mozgalom, amely a New Age és a globális etika táptalaja, kimondottan keresztényellenes. A keresztyénséghez való viszonyuk nem semleges, hanem semlegesítő: mindannak ellenére, ami elhangzik a vallások iránti nyitottságról, a hagyományos kereszténységet nem tekintik őszintén egy elfogadható alternatívának. Nagyon fontos a tisztánlátás, mert könnyű összetéveszteni a globális etika jelszavait és értékeit az egyház társadalmi tanításával. Fontos, hogy észrevegyük: a kétféle logika két külön irányba vezet. Világosan el kell választanunk a globális etikát a hiteles keresztény humanizmustól. Nem szabad megfélekednünk Jézus Krisztus szavairól: „Ti azonban mindig éberren őrököljétek! Imádkozzatok, hogy legyen erőtök kimenekülni azokból a dolgokból, amelyek bekövetkeznek, és hogy majd bizalommal állhassatok meg az Emberfia előtt!” (Lk 21: 36). Keresztyényként ügyelnünk kell arra, nehogy az új fogalmak elfoglalják az evangelizáció helyét.¹⁰⁰

Krisztus követőiként azonban soha nem szabad erőtlenné lennünk és félünk, hiszen nagy segítséget jelent számunkra, hogy a mai, kaotikus világban sem vagyunk egyedül: mindig fordulhatunk tanácsért az Igéhez és meghallhatjuk a szívünkben megszólaló Szent Szellemet is.

Jegyzetek

¹ Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 341. o.

² Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 361. o.

³ Josephus Flavius: A zsidók története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966. 173. o.

⁴ Paul Johnson: A zsidók története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2011. 139. o.

⁵ Archibald Robertson: A kereszténység eredete. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972. 74. o.

⁶ Henry Chadwick: A korai egyház. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 20. o.

⁷ Hahn István: A zsidó nép története a kezdetektől napjainkig. Makkabi Kiadó, Budapest, 1996. 54. o.

⁸ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába I. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2013. (2. kiadás) 38. o.

⁹ Hahn István: A zsidók története a kezdetektől napjainkig. Makkabi Kiadó, Budapest, 1996. 67. o.

¹⁰ Gaius Suetonius Tranquillius: A caesarok élete. Magyar Helikon, Budapest, 1975. 224. o. / Claudius 25. 4

¹¹ Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 33. o.

¹² Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 152. o.

¹³ Merrill C. Tenney: Újszövetségi bevezető. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2012. 85. o.

¹⁴ Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001. 80. o.

¹⁵ Merrill C. Tenney: Újszövetségi bevezető. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2012. 101. o.

¹⁶ Marton József: A keresztény ókor. Egyháztörténeti tanulmány. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004. 38. o.

¹⁷ Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 247-249. o.

¹⁸ Adriányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2005. 18. o.

¹⁹ Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001. 95-96. o.

²⁰ Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001. 128. o.

²¹ Marton József: A keresztény ókor. Egyháztörténeti tanulmány. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004. 49. o.

²² Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001. 222-223. o

²³ Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001. 223. o.

²⁴ Merrill C. Tenney: Újszövetségi bevezető. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2012. 300-302. o.

²⁵ Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001. 67. o.

²⁶ Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001. 155-156. o.

²⁷ Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 486. o.

²⁸ Adrányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2005. 21. o.

²⁹ Marton József: A keresztény ókor. Egyháztörténeti tanulmány. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004. 81. o.

³⁰ Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001. 62. o.

³¹ Marton József: A keresztény ókor. Egyháztörténeti tanulmány. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004. 76. o.

³² Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 22-25. o.

³³ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 31-32. o.

³⁴ Adrányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2005. 20. o.

³⁵ Gerd Theissen: Az őskeresztyénség élményvilága és magatartásformái. Az őskeresztyénség pszichológiája. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008. 193-196. o.

³⁶ Gerd Theissen: Az őskeresztyénség élményvilága és magatartásformái. Az őskeresztyénség pszichológiája. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008. 197. o.

³⁷ Jerome Murphy -O'Connor: Pál története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 39. o.

³⁸ Archibald Robertson: A kereszténység eredete. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972. 144. o.

³⁹ Josephus Flavius: A zsidók története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966. 387. o.

⁴⁰ Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 89. o.

⁴¹ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 26-27. o.

⁴² Jerome Murphy-O'Connor: Pál története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. 169 -170. o.

- ⁴³ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 47-48. o.
- ⁴⁴ John J. Pilch: A Galatákhoz és a Rómaiakhoz írt levél. Szegedi Újszövetség Kommentár. In: <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm>
- ⁴⁵ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 118. o.
- ⁴⁶ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 192. o.
- ⁴⁷ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 192-93. o.
- ⁴⁸ John J. Pilch: A Galatákhoz és a Rómaiakhoz írt levél. Szegedi Újszövetség Kommentár. In: <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm>
- ⁴⁹ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 183-84. o.
- ⁵⁰ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 120. o.
- ⁵¹ Rudolf Brockhaus: A galata levél magyarázata. Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, év nélkül. 43. o.
- ⁵² Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 202. o.
- ⁵³ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 121. o.
- ⁵⁴ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 200. o.
- ⁵⁵ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 197. o.
- ⁵⁶ Rudolf Brockhaus: A galata levél magyarázata. Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, év nélkül. 58. o.
- ⁵⁷ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 210-212. o.
- ⁵⁸ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 215-16. o.
- ⁵⁹ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 217. o.
- ⁶⁰ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 220. o.
- ⁶¹ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 221. o.
- ⁶² Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 122. o.
- ⁶³ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 274. o.
- ⁶⁴ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 128-129. o.

⁶⁵ John J. Pilch: A Galatákhoz és a Rómaiakhoz írt levél. Szegei Újszövetség Kommentár. In: <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm>

⁶⁶ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 278. o.

⁶⁷ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 280. o.

⁶⁸ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 282 - 283. o.

⁶⁹ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 284. o.

⁷⁰ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 291. o.

⁷¹ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 291-292. o.

⁷² Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 292- 293. o.

⁷³ John J. Pilch: A Galatákhoz és a Rómaiakhoz írt levél. Szegei Újszövetség Kommentár. In: <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm>

⁷⁴ Rudolf Brockhaus : A Római levél magyarázata. Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, év nélkül. 169. o.

⁷⁵ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 183-184. o.

⁷⁶ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 184. o.

⁷⁷ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 184- 185. o.

⁷⁸ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 36- 37. o.

⁷⁹ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 38. o.

⁸⁰ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 40- 41. o.

⁸¹ Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013. 42. o.

⁸² George W. MacRae: A Zsidókhoz írt levél. Szegei Újszövetség Kommentár. In: <http://mek.oszk.hu/00100/00188/html/10zsido.htm>

⁸³ F. B. Hole: A Zsidókhoz írt levél. Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, év nélkül. 60. o.

⁸⁴ Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011. 71- 72. o.

⁸⁵ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 10- 14. o.

⁸⁶ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 13-14. o.

⁸⁸ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 19. o.

⁸⁹ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 27. o.

⁹⁰ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 11. o.

⁹¹ Daniel J. Harrington, S.J. - Mary Ann Getty, R.S.M.: A Korinthusiakhoz írt első levél. In: Szegedi Újszövetség Kommentár.<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/7korint.htm#korintus>

⁹² Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 151-152. o.

⁹³ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 203. o.

⁹⁴ Székely János: Az Újszövetség teológiája. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2004. 237. o.

⁹⁵ Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014. 274- 275. o.

⁹⁶ Daniel J. Harrington, S. J. -Mary Ann Getty, R. S. M.: A Korinthusiakhoz írt első levél. In: Szegedi Újszövetség Kommentár.<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/7korint.htm#korintus>

⁹⁷ Gerd Theissen: Az öskeresztyénség élményvilága és magatartásformái. Az öskeresztyénség pszichológiája. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008. 275. o.

⁹⁸ Gerd Theissen: Az öskeresztyénség élményvilága és magatartásformái. Az öskeresztyénség pszichológiája. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008. 290- 291. o.

⁹⁹ Gerd Theissen: Az öskeresztyénség élményvilága és magatartásformái. Az öskeresztyénség pszichológiája. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008. 293. o.

¹⁰⁰ Marguerite A. Peeters: Új globális etika. Kihívások az Egyház számára. Magyar Katolikus Családegyesület. 2006.

Bibliográfia

Biblia (Egyszerű fordítás). Nemzetközi Biblia Liga 2012.

A történeti áttekintéshez felhasznált irodalom:

Adriányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2005.

Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Josephus Flavius: A zsidók története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.

Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába I. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2013. (2. kiadás)

Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011.

1. Adriányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2005.

2. Dr. Almási Tibor: Pál apostol korinthusiakhoz írott első levele. Budapest, 2014.

3. Dr. Almási Tibor: Válogatott szakaszok exegézise. Budapest, 2013.

4. Rudolf Brockhaus: A galata levél magyarázata. Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, év nélkül.

5. Rudolf Brockhaus: A Római levél magyarázata. Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, év nélkül.

6. Henry Chadwick: A korai egyház. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

7. Everett Ferguson: A kereszténység bölcsője. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

8. Josephus Flavius: A zsidók története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.

9. Hahn István: A zsidók története a kezdetektől napjainkig. Makkabi Kiadó, Budapest, 1996.

10. Daniel J. Harrington, S.J. - Mary Ann Getty, R.S.M.: A Korinthusiakhoz írt első levél In: Szegei Újszövetség Kommentár.<http://mek.niif.hu/00100/00188/html/7korint.htm#korintus>

11. F. B. Hole: A Zsidókhoz írt levél. Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, év nélkül.

12. Paul Johnson: A zsidók története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2011.

13. Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába I. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2013. (2. kiadás)

14. Kocsis Imre: Bevezetés az Újszövetség kortörténetébe és irodalmába II. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2011.
15. Marton József: A keresztény ókor. Egyháztörténeti tanulmány. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004.
16. Jerome Murphy-O'Connor: Pál története. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007.
17. Marguerite A. Peeters: Új globális etika. Kihívások az Egyház számára. Magyar Katolikus Családegyesület. 2006.
18. John J. Pilch: A Galatákhöz és a Rómaiakhoz írt levél. Szegedi Újszövetség Kommentár. In: <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/6galata.htm>
19. Archibald Robertson: A kereszténység eredete. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.
20. Székely János: Az Újszövetség teológiája. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2004.
21. Gaius Suetonius Tranquillus: A caesarok élete. Magyar Helikon, Budapest, 1975.
21. Merril C. Tenney: Újszövetségi bevezető. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2012.
23. Gerd Theissen: Az első keresztyének vallása. Az őskeresztyén egyház elemzése és vallástörténeti leírása. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2001.
24. Gerd Theissen: Az őskeresztyénség élményvilága és magatartásformái. Az őskeresztyénség pszichológiája. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008.

Megjegyzés: A dolgozat címe Pál apostol Galatákhöz írott leveléből vett idézet (Gal 3: 3).